

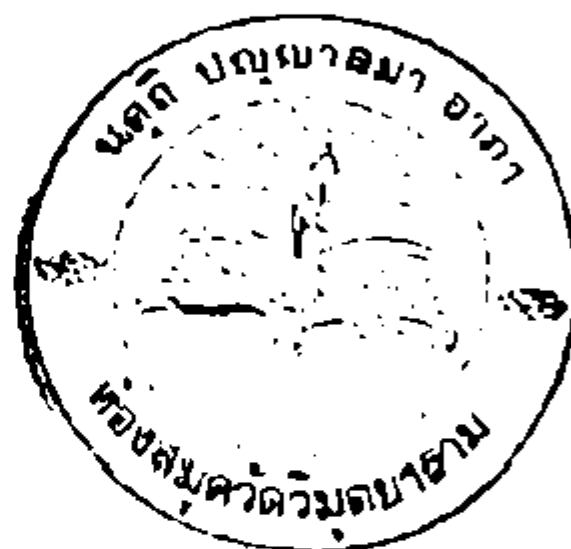
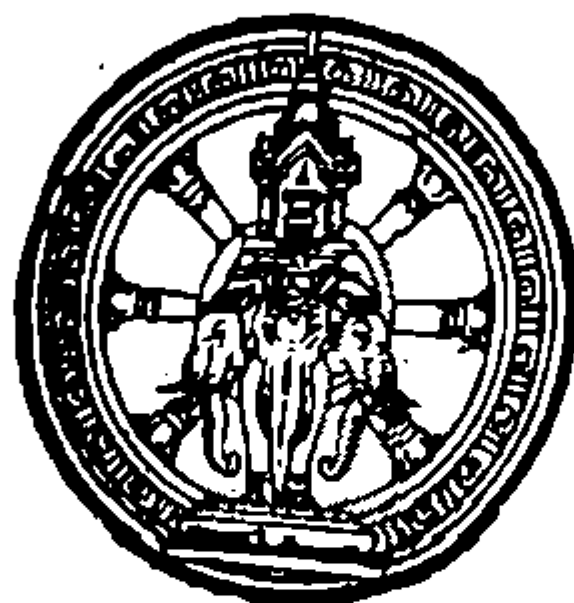
พระไตรปิฎก
มหาวัดถาวรน้อย ๕๐๐๐ กัณฑ์



พระสุตตันตปิฎก
ม. มัชฌิมนิกาย
เล่ม ๑

พระไตรปิฎก มหาวัดถาวรน้อย ๕๐๐๐ กัณฑ์

เท่าพระพุทธศาสนาอายุกาล ๕๐๐๐ ปี ใหญ่ที่สุดในโลก



พระสูตรต้นตปิฎก

พร้อมทั้งบาลี อรรถกถา ฎีกา และธัมมัตถอธิบาย
เล่มที่ ๑ (นับอันดับรวม ๓ ปิฎก เป็นเล่มที่ ๑๙ ใน ๑๐๐ เล่ม)

คัมภีร์ที่ ๕ มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์
เล่มที่ ๑ ถึง ๑๐ เป็นพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๑๑ ถึง ๘๖ เป็นพระสูตรต้นตปิฎก
เล่มที่ ๘๗ ถึง ๑๐๐ เป็นพระอภิธรรมปิฎก รวม ๓ ปิฎก มี ๕๐ คัมภีร์)
(รวม ๕๐๐๐ กัณฑ์จบ แบ่งเป็น ๑๐๐ เล่ม จบบริบูรณ์)

โดย ป๋อ แสงฉาย ชนงคาราม

สำนักงาน ลูก ส.ธรรมภักดี สงวนถียสิทธิ์



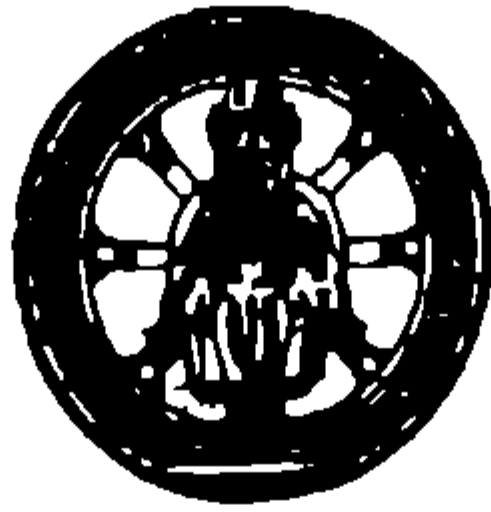
สร้างอักษรควั่น
มีลวดลายสลับเท่ากับสร้างพระพุทธรูปองค์หนึ่ง

เลขทะเบียน.....003937

วัน เดือน ปี.....

เลข.....

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ อุก ศ. ชรรณภักดิ์ ถนนข้าวสาร พระนคร
นายบุญช่วย หิรัญวัฒน์ ผู้พิมพ์โฆษณา ๒๕๒๘



ถ้อยแถลงกิจการพิมพ์

พระไตรปิฎกแปล มหาวิถรณ์ย ๕๐๐๐ กัณฑ์ รวม ๑๐๐ เล่ม จบบริบูรณ์ชุดนี้
หลังจากสำนักงานได้พิมพ์ครบจบบริบูรณ์แล้ว บรรดาท่านพุทธศาสนิกชนทุกชั้น
ทุกเพศ ทุกวัย เมื่อได้อ่านแล้ว ล้วนพอใจเป็นอันมาก เพราะมีการแปลทั้งบาลี
พระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกาพระไตรปิฎก บางแห่งยังเติมรัชมัตถาธิบายไว้ในที่
แห่งเดียวกันพร้อม ยังเป็นการสะดวกแก่ผู้ศึกษา ผู้ค้นคว้าหาประมาณมิได้ จึงนิยม
สร้างไว้ประจำวัด ประจำห้องสมุด มากมายเป็นประวัติการณ์ของประเทศ

ขอได้รับความเคารพอย่างสูง

จาก

(สม พ่วงภักดิ์)

และ

(ทักษิณ พ่วงภักดิ์)

สารบาญ คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมนิพัตตนาสกัมม์ เล่ม ๑
(คัมภีร์มัชฌิมนิพัตตนาสกัมม์ มี ๒ เล่มจบ เล่มนี้เป็นเล่มที่ ๑๕ ใน ๑๐๐)

หน้า

กัณฑ์กรกฎสูตร

กัณฑ์ที่ ๑	ว่าด้วยสติปัฏฐาน ๔ บุคคล ๔	๑
	ความอัสสรย ๒	๕
	ลักณะละคน	๑๖
กัณฑ์ที่ ๒	ว่าด้วยการจำแนกบุคคล ๔ โดยพิสดาร	๕
	ผู้ทำคนให้เดือดร้อนฝ่ายเดียว	๑๐
	ผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนฝ่ายเดียว	๑๑
	ผู้ทำคนและผู้อื่นให้เดือดร้อนทั้ง ๒ ฝ่าย	๑๑
	ผู้ไม่ทำคนและผู้อื่นให้เดือดร้อนทั้ง ๒ ฝ่าย	๑๒

อัฐชฎนาครสูตร

กัณฑ์ที่ ๓	ว่าด้วยรูปฌาน ๔ พรหมวิหาร ๔ อรูปฌาน ๓	๑๖
	รูปฌาน ๔	๑๘
	พรหมวิหาร ๔	๑๕
	อรูปฌาน ๓	๒๐

เสขปฏิบัติภาสูตร

กัณฑ์ที่ ๔	ว่าด้วยเรื่องเสด็จไปประทับสัณฐาคาร	๒๕
	คำว่า สัณฐาคาร	๒๖
กัณฑ์ที่ ๕	ว่าด้วยการจำแนกเสขปฏิบัติภา	๓๓
	คำว่า เสขปฏิบัติภา	๓๔

อุโปถลียสูตร

กัณฑ์ที่ ๖	ว่าด้วยธรรม ๘ ประการ	๔๑
	ธรรม ๘ ประการของพระอริยะ	๔๒
	ชมพูทวีปแบ่งเป็น ๓ ส่วน	๔๔
	โวหาร ๔	๔๖
กัณฑ์ที่ ๗	ว่าด้วยโทษแห่งกามคุณและวิชา ๓	๔๘
	กามคุณเปรียบด้วยของ ๑๐ อย่าง	๔๘
	วิชา ๓	๕๒

ชีวกสูตร

กัณฑ์ที่ ๘	ว่าด้วยเนื้อและปลาที่ไม่ต้องห้าม	๕๖
	เนื้อและปลาที่ต้องห้ามและไม่ต้องห้าม	๕๗
	เรื่องหมอชีวกโกมารภักดิ์	๖๐

อุปาลิวาทสูตร

กัณฑ์ที่ ๙	ว่าด้วยกรรม ๓	๖๔
	ภณะ ๓	๖๕
	กรรม ๓	๖๖
	สำรวม ๔	๗๑
กัณฑ์ที่ ๑๐	ว่าด้วยอุปาสาสาวกเคียรถียเป็นอุบาสก	๗๓
	พระคุณนามของพระพุทธรเจ้า ๘๘	๗๘

กุกกุโรวาสสูตร

กัณฑ์ที่ ๑๑ ว่าด้วยธรรมเนียมเคียรถีย์ ๔	๘๑
ธรรมเนียมเคียรถีย์ ๔	๘๒
กรรม ๓	๘๓
ธรรมเนียมโค และธรรมเนียมสุนัข	๘๖

อภยราชสูตร

กัณฑ์ที่ ๑๒ ว่าด้วยวาจาที่ควรกล่าว และไม่ควรกล่าว	๘๘
ทรงดำรัสถ้อยคำของอภยราชกุมาร	๘๙

พหุเวทมนียสูตร

กัณฑ์ที่ ๑๓ ว่าด้วยเวทนาต่าง ๆ	๘๙
เวทนา ๑-๑๐๘	๘๙

อปัณณกสูตร

กัณฑ์ที่ ๑๔ ว่าด้วยอปัณณกกรรม	๑๐๖
อปัณณกกรรม	๑๐๗
กัณฑ์ที่ ๑๕ ว่าด้วยความเห็นผิด ๓ ประการ	๑๑๔
ความเห็นผิดประการที่ ๑	๑๑๕
ความเห็นผิดประการที่ ๒	๑๑๖
ความเห็นผิดประการที่ ๓	๑๑๗
บุคคล ๔ จำพวกที่ทำตนให้เดือดร้อนฝ่ายเดียวเป็นต้น	๑๑๘
ทิฏฐิ ๓	๑๒๑

จุฬราหูโลวาทสูตร

กัณฑ์ที่ ๑๖	ว่าด้วยทรงสอนพระราหู	๑๒๓
	ว่าด้วยช้างของพระราชา	๑๒๔
	ทรงสอนให้พิจารณาก่อนจึงทำ	๑๒๕
	เปรียบพระราหูกับหนามแหลม	๑๒๖
	รวมข้ออุปมาที่ทรงสอนพระราหูเป็น ๔ ข้อ	๑๒๘

มหาราหูโลวาทสูตร

กัณฑ์ที่ ๑๗	ว่าด้วยทรงสอนพระราหูอีก	๑๓๑
	ทรงแสดงอนิสงส์อันปานสติเป็นต้นแก่พระราหู	๑๓๒

จุพมาลุงกโยวาทสูตร

กัณฑ์ที่ ๑๘	ว่าด้วยสิ่งที่พระพุทธรเจ้าไม่ทรงแก้ไข	๑๓๕
	ว่าถึงเหตุอันตกาทิกทัญญู ๑๐	๑๔๔

มหามาลุงกโยวาทสูตร

กัณฑ์ที่ ๑๙	ว่าด้วยสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕	๑๔๘
	ปฏิบัติให้ละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕	๑๕๑

ภัททาลิสสูตร

กัณฑ์ที่ ๒๐	ว่าด้วยอนิสงส์แห่งการฉันทเวลาเดียวเป็นต้น	๑๕๕
	ทรงติเตียนพระภัททาลิผู้ไม่ชอบการฉันทเวลาเดียว	๑๕๖

กัณฑ์ที่ ๒๐ ว่าด้วยเหตุทรมสีกขาบทน้อย	๑๖๔
เรื่องพระราชาได้ลูกม้าสินธพแล้วไม่ทรงทราบว่าเป็นม้าสินธพ	๑๗๐

ลหุกิโกปมสูตร

กัณฑ์ที่ ๒๑ ว่าด้วยผลแห่งวิกาลโภชนสีกขาบท	๑๗๓
พวกภิกษุที่เป็นโมฆบุรุษ	๑๗๕
กัณฑ์ที่ ๒๒ ว่าด้วยบุคคล ๔ เป็นต้น	๑๘๑
บุคคล ๔ จำพวก	๑๘๑
สุขอันเกิดจากกามคุณ ๕ และเกิดจากภวน	๑๘๒
อุปธิ ๔	๑๘๔

จาตุมสูตร

กัณฑ์ที่ ๒๓ ว่าด้วยภัยของบรรพชิต ๔	๑๘๕
ภัย ๔ ของภิกษุ	๑๘๖

นพกปานสูตร

กัณฑ์ที่ ๒๔ ว่าด้วยทรงพยากรณ์คติภพสาวก	๑๘๗
เรื่องไม้ไผ่ไม่มีปล้องที่สระแห่งหนึ่ง	๒๐๓

โคสิยานิสสูตร

กัณฑ์ที่ ๒๕ ว่าด้วยอรัญญิกวัตร ๑๖ ประการ	๒๐๕
รวมอรัญญิกวัตร ๑๖	๒๑๒

กัณฐกิริยสูตร

กัณฐกิริย ๒๑	ว่าด้วยเวทนาให้เกิดกุศล อกุศล	๒๑๓
	การทำอินทรีย์ ๕ ให้เสมอกัน	๒๑๕
กัณฐกิริย ๒๔	ว่าด้วยอริยมุคค ๘ จำพวก	๒๒๐
	อริยมุคค ๘ จำพวก	๒๒๕

จุฬวัจฉโคตตสูตร

กัณฐกิริย ๒๕	ว่าด้วยปัญหาของวัจฉโคตตปริพาชก	๒๒๕
	คำว่า สัพพัญญู สัพพทัสสว	๒๓๐

อัครวัจฉโคตตสูตร

กัณฐกิริย ๓๐	ว่าด้วยปัญหาเรื่องทัญญู ๑๐	๒๓๖

มหาวัจฉโคตตสูตร

กัณฐกิริย ๓๑	ว่าด้วยปัญหาของวัจฉโคตตปริพาชก	๒๔๔

ทิมณฑสูตร

กัณฐกิริย ๓๒	ว่าด้วยความเห็นนอกพระพุทธศาสนา	๒๔๓
	ทรงล้างความเห็นของทิมณฑปริพาชก	๒๔๔
	ถ้าสุกรขาตา	๒๔๗

มาคันคิยสูตร

กัณท์ที่ ๓๓	ว่าด้วยทรงโต้ตอบมาคันคิยปริพาชก	๒๖๓
	ปราสาท ๓ หลังของสัทธัตถะ	๒๖๖
กัณท์ที่ ๓๔	ว่าด้วยอุปมากับบุรุษโรคเรื้อนเป็นต้น	๒๖๘

สันทกสูตร

กัณท์ที่ ๓๕	ว่าด้วยพรหมจริยาवास ๔	๒๗๘
	กาย ๘ ตามลัทธิเตยรณีย์	๒๘๖
กัณท์ที่ ๓๖	ว่าด้วยพรหมจริยภายในและภายนอก	๒๘๘

มหาสกลทนายสูตร

กัณท์ที่ ๓๗	ว่าด้วยทรงสนทนากับสกลทนายปริพาชก	๒๘๖
กัณท์ที่ ๓๘	ว่าด้วยธรรมที่ให้พวกสาวกนัยกัโพระพุทธรเจ้า	๓๐๔
กัณท์ที่ ๓๙	ว่าด้วยฉาน ๔ ฉาน ๘	๓๑๑

สมณมุนิจิกสูตร

กัณท์ที่ ๔๐	ว่าด้วยธรรม ๑๐	๓๑๘

จุฬสกลทนายสูตร

กัณท์ที่ ๔๑	ว่าด้วยสกลทนายปริพาชกทูลพระพุทธรเจ้า	๓๒๗
กัณท์ที่ ๔๒	ว่าด้วยปัญหาสุขทุกข์และฉาน อภิญญา	๓๓๕

เวชนสูตร

กัณฑ์ที่ ๔๓	ว่าด้วยเรื่องแสงเย็นของเวชนสปริพาชก	๓๔๓

ฌกัการสูตร

กัณฑ์ที่ ๔๔	ว่าด้วยเรื่องโชติปาถมานพ	๓๕๐
กัณฑ์ที่ ๔๕	ว่าด้วยเรื่องอุปัฏฐากของพระพุทธกัสสป	๓๕๕

รัฐपालสูตร

กัณฑ์ที่ ๔๖	ว่าด้วยเรื่องรัฐบาลกฤตบุตรบรรพชา	๓๖๗
	อดีตประวัติของรัฐบาลกฤตบุตร	๓๗๓
กัณฑ์ที่ ๔๗	ว่าด้วยเรื่องพระรัฐบาลกลับไปเยี่ยมมารดาบิดา	๓๗๗
กัณฑ์ที่ ๔๘	ว่าด้วยเรื่องธรรมเทศ ๔	๓๘๕

มจฺมเทวสูตร

กัณฑ์ที่ ๔๙	ว่าด้วยเรื่องพระเจ้ามจฺมเทวราช	๓๙๔
กัณฑ์ที่ ๕๐	ว่าด้วยเรื่องพระเจ้าเนมิราชขึ้นไปสวรรค์ทั้งเป็น	๔๐๓

พระสุตตันตปิฎกมหาวิถกการนัย

พระสุตตันตปิฎก มี ๕ คัมภีร์ ๓๘๐๐ กัณฑ์ จบ
เฉพาะ คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก มี ๑๐๐ กัณฑ์
(แบ่งเป็น ๒ เล่ม จบ)

กัณฑ์ที่ ๑

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

กัณทรกสูตร ท่อนว่าด้วยสติปัฏฐาน ๔ บุคคล ๔

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

เอวมเม สุตํ เอกํ สมํ ภควา จมฺปายํ วิหริติ กคฺคฺราบ โปกฺขรณิเยา
ติเร มหตา ภิกฺขุสงฺฆเณ สหฺมึ ฯ อถโข เปสฺโส จ หตฺถาโรหปฺตฺโต กนฺทรโก จ
ปรีพฺพาชโก เยน ภควา เตนฺปสงฺกมึสฺส อฺปสงฺกมิตฺวา เปสฺโส หตฺถาโรหปฺตฺโต
ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสิตฺติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถกการนัย กัณฑ์ที่ ๑
ว่าด้วยกัณทรกสูตร ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก อันกล่าวด้วยสติปัฏฐาน ๔
บุคคล ๔ ตามพระบาลี อรรถกถา ฐัมมัตถาธิบาย เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระ
พุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน ตามสมควรแก่การฟัง
พระธรรมเทศนา

บาลี

กัณฺถกัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก ซึ่งจักได้เริ่มยกขึ้นประกาศ
เทศนาเป็นลำดับไปนั้น พระอรหันตธรรมสังคายนเจ้าทั้งหลาย ๕๐๐ องค์
มีพระมหากัสสป พระอุบาลี พระอาณนท เป็นต้น ได้จัดสรรปันส่วนไว้เป็น

วรรค ๆ ถึง ๕ วรรคด้วยกัน ในวรรคหนึ่ง ๆ มี ๑๐ สูตร รวมเป็น ๕๐ สูตร ด้วยกัน
 วรรคที่ ๕ นั้น คือ กหปฏีวรรค ภิกขุวรรค ปริพาชกวรรค ราชวรรค
 พราหมณวรรค รวมเป็น ๕ วรรคด้วยกัน ดังนี้ ๆ กัณฑ์รทสูตร ซึ่งจัดยกขึ้นแสดงใน
 บัณฑิตนั้น อยู่ในวรรคที่ ๑ คือ วรรคแรกแห่งพระคัมภีร์นี้ ๆ เนื้อความในกัณฑ์รทสูตร
 นั้นว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่า อานนท์ ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก ได้ประทับอยู่ที่ริมสระ
 คัคคราโบกจรณ ใกล้จัมปาบุรี ๆ ในครั้งนั้น บุตรของควาญช้าง ชื่อว่า เปสสะ
 คนหนึ่ง กับปริพาชก ชื่อว่า กัณฑ์ระคนหนึ่ง ได้พากันไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระ
 ภาคเจ้า นายเปสสะผู้เป็นบุตรควาญช้างได้ถวายบังคมสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว
 จึงนั่งลง ๆ ส่วนกัณฑ์ระปริพาชกนั้น เป็นแต่ได้แสดงความชื่นชมยินดี มีวาจาปราศรัย
 ต่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จึงยืนอยู่ที่สมควรแก่คน ๆ กัณฑ์ระปริพาชก
 ยืนอยู่ที่สมควรแก่คนแล้ว ได้แลดูพระภิกษุสงฆ์ซึ่งนั่งเป็นปกติอยู่ ก็กราบทูลขึ้นว่า
 ข้าแต่พระโคตมผู้ประเสริฐ เป็นการอัสสัทธิมาก ในการที่พระโคตมผู้ประเสริฐ ได้
 แนะนำสั่งสอนพระภิกษุสงฆ์เป็นอันดีเช่นนั้น พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย
 ที่มีในอดีต อนาคต ก็จักต้องเป็นเหมือนพระโคตมผู้ประเสริฐในบัดนี้ พระเจ้าข้า ๆ
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า อย่างนั้นกัณฑ์ระ อย่างนั้นกัณฑ์ระ
 พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายที่ได้มีมาแล้วในอดีต และจักมีในอนาคต ก็
 ได้แนะนำพระภิกษุสงฆ์ให้ดีเท่ากับเราในบัดนี้เท่านั้น ดูก่อนกัณฑ์ระ ภิกษุทั้งหลาย
 ที่เป็นพระอรหันตขีณาสพ ผู้สำเร็จพรหมจรรย์แล้ว ผู้ได้ทำสิ่งที่ควรทำเสร็จแล้ว
 ผู้วางขอรหนักแล้ว ผู้สำเร็จประโยชน์ตนตามลำดับแล้ว ผู้สิ้นเครื่องเกาะเกี่ยวในภพ
 แล้ว ผู้หลุดพ้นเพราะรู้ชอบแล้ว มีอยู่ในพระภิกษุสงฆ์นี้ ๆ ดูก่อนกัณฑ์ระ
 ภิกษุทั้งหลายที่เป็นผู้กำลังศึกษา มีศีลอันสงบ มีความประพฤติอันสงบ มีปัญญา
 รักษาตัว มีความประพฤติกิริยาดีมีอยู่ ๆ ภิกษุเหล่านั้นได้มีจิตตั้งมั่นอยู่ในสติ-
 ปัญญา ๔ คือ มีความเพียร มีความรู้สึก มีสติ พิจารณาภายในกาย พิจารณา
 เวทนาในเวทนา พิจารณาจิตในจิต พิจารณาธรรมในธรรม แล้วกำจัดข้อกัณฑ์ระ
 โทมนัสในโลกเสียได้

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนั้นแล้ว นายเปสสะผู้เป็นบุตรความรู-
 ช้างได้กราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นการอัสจรรยในการที่พระผู้มี
 พระภาคเจ้าทรงบัญญัติสติปัฏฐานทั้ง ๔ ไว้เป็นอันดี เพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์ เพื่อ
 ล่วงเสียซึ่งความเศร้าใจพิไรรำพัน เพื่อกิ่งซึ่งความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์โทมนัส
 เพื่อบรรลุธรรมที่ควรรู้ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน ฯ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
 ถึงพวกราชพระองค์ผู้เป็นคฤหัสถ์พวกหนึ่งชาว ก็ได้มีจิตตั้งมั่นในสติปัฏฐาน ๔ ตาม
 เวลาเหมือนกัน ฯ เป็นการอัสจรรยในเมื่อความลึกลับของมนุษย์ กากของมนุษย์
 ความโอ้อวดของมนุษย์ เป็นไปอยู่อย่างนี้ แต่พระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงรู้จักสิ่งที่เป็น
 ประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ของสัตว์โลกทั้งหลาย ฯ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
 พวกมนุษย์เป็นพวกลึกลับ พวกสัตว์เลื้อยเป็นพวกตนเบ็ดเผย ฯ ข้าพระองค์
 สามารถฝึกหัดช้างได้ในหนทางที่ไปมาสู่เมืองจัมปามมีประมาณเท่าใด ช้างจักทำ
 ความโอ้อวด ความคด ความโกง ความงอ เหล่านี้ทั้งสี่ให้ปรากฏขึ้นในระหว่าง
 ทางมีประมาณเท่านั้นไม่ได้ ส่วนคนทั้งหลายของข้าพระองค์ คือ ทาสหรือคนใช้
 หรือกรรมกร บ่อมประพฤติกด้วยกาย วาจา ใจ เป็นอย่างอื่นได้ จึงว่า เป็นการอัสจรรย
 ในการที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์
 ในเมื่อความลึกลับของมนุษย์ กากของมนุษย์ ความโอ้อวดของมนุษย์เป็นไปอยู่
 อย่างนี้ พวกมนุษย์เป็นพวกลึกลับ พวกสัตว์เลื้อยเป็นพวกตน พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณอนเปสสบุตร จงอย่างที่เราว่า
 เพราะพวกมนุษย์เป็นพวกลึกลับ พวกสัตว์เลื้อยเป็นพวกตน ฯ ในโลกนี้มีบุคคล
 อยู่ ๓ จำพวก คือ จำพวกที่ ๑ ทำคนให้เดือดร้อนอย่างเดียว จำพวกที่ ๒ ทำผู้อื่น
 ให้เดือดร้อนอย่างเดียว จำพวกที่ ๓ ทำให้เดือดร้อนทั้งคนและผู้อื่น จำพวกที่ ๔
 ไม่ทำให้เดือดร้อนทั้งคนและผู้อื่น เป็นจำพวกที่ไม่มีความอยาก เป็นจำพวก
 ที่คับความร้อน มีแต่ความเป็น มีแต่ความสุข อยู่ด้วยตนเองเป็นพรหม ฯ คุณอน
 เปสสบุตร ในบุคคล ๔ จำพวกนี้ เธอชอบใจจำพวกไหน

เปสสบุตรกราบทูลว่า ชอบใจจำพวกที่ ๔ พระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสถามว่า
 เหตุไร ๓ จำพวกนั้น เธอจึงไม่ชอบใจ ฯ กราบทูลว่า เพราะ ๓ จำพวกนั้น ทำคน

และผู้อื่นซึ่งรักสุขเกลียดทุกข์ให้เดือดร้อน ข้าพระองค์จึงไม่ชอบ ส่วนจำพวกที่ ๔ เป็นจำพวกที่ไม่ทำตนและผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นจำพวกที่ไม่ต้องการสิ่งใด เป็นจำพวกที่ความร้อน มีแต่ความเย็น มีแต่ความสุข อยู่ด้วยคนอื่นเป็นพรหม ข้าพระองค์จึงชอบใจ แต่บัดนี้ ข้าพระองค์ซึ่งเป็นผู้มักจรรยา จะขอทูลลา พระเจ้าข้า ฯ จึงคิดว่า จงคิดกาลอันสมควรเถิด ฯ ลำดับนั้น นายเปสสะผู้เป็นบุตรควาญช้าง ได้แสดงความชื่นชมยินดีต่อยก้าของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ก็ลุกขึ้นถวายบังคมลาอำปัททนิมิตต์แล้วก็หลีกไป ของคนเฝ้าความในพระบาลีไว้เพียงเท่านั้น

อรรธกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรธกถา แห่งกันทรกสูตร อันมีในคัมภีร์ปัญจปสุทนีชื่อว่า จัมปาบุรีนั้น ได้แก่ เมือง ๆ หนึ่ง ซึ่งมีชื่อว่า เมืองจัมปา โดยเหตุที่มีคนจำปาย่อยมากตามสถานที่ต่าง ๆ มีสวนและสระโบกขรณีเป็นต้น ฯ คำว่าสระคัคคราโบกขรณีนั้น ได้แก่ สระ ๆ หนึ่ง ซึ่งพระนางคัคคราอัครมเหสีโปรดให้ขุดในที่ใกล้จัมปานคร ฯ รอบริมสระคัคคราโบกขรณีนั้นเป็นป่าจำปาใหญ่ ประดับด้วยดอกไม้ ๕ ประการ มีดอกไม้สีเขียวเป็นต้น ในคราวนั้น สมเด็จพระทศพลสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ประทับอยู่ที่ป่าจำปาอันพุ่งไปด้วยกลิ่นดอกไม้ต่าง ๆ นั้น ฯ คำที่กล่าวไว้ในพระบาลีว่า ประทับอยู่ที่ริมสระคัคคราโบกขรณีนั้น หมายประทับอยู่ที่ป่าจำปา ดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ฯ คำว่า ถวายอภิวาทสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น คือ กราบลงที่พระบาทของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า อันเป็นพระบาทที่ประดับด้วยลายกนกจักร มีสีแดงดังน้ำครั่งหรือดอกบัวแดง ฉะนั้น อาการที่นายเปสสะเข้าไปสู่ระหว่างพระพุทธรัศมี ๖ ประการ แล้วถวายบังคมพระบาททั้งคู่ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มีอาการเหมือนบุคคลคำนึงในน้ำครั้งอันใส และมีอาการเหมือนบุคคลที่คลำผ้าสีทองออกคลุมศีรษะ มีอาการเหมือนบุคคลสวมพวงดอกจำปาที่ศีรษะ และพระจันทร์เพ็ญอันเข้าไปสู่เชิงภูเขาสิเนราช ฉะนั้น ฯ คำว่า ภิกษุสงฆ์หนึ่งนึ่งเป็นปกติอยู่บัดนี้ หมายความว่า ไม่มีภิกษุสงฆ์องค์ใดจะกะนองมือหรือกะนองเท้าอยู่ในที่นั้น ภิกษุสงฆ์ทั้งปวงนั้น ปราศจากการสนทนากัน โดยที่สุคนธ์ใจงามก็ไม่มี

เพราะเคารพต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า และเพราะได้ศึกษามาเป็นอันดีแล้ว เป็นผู้
ไม่หวั่นไหวทางกาย ไม่วอกแวกทางใจ เหมือนกับเสาเชื่อมที่ฝังไว้เป็นอันดี และ
เหมือนกับน้ำมันหาสมุทรอันนิ่งเงียบในที่ไม่มีลม ฉะนั้น ภิกษุเหล่านั้นได้นั่งล้อมสมเด็จ
พระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่ เหมือนกับวลาหกลีงตรงล้อมชอกฤๅษาสีเนรราช ฉะนั้น ฯ
กัณฑ์ทศพรวิพากษ์ได้เห็นดังนั้น จึงเกิดปีติโสมนัสเป็นอันมาก แล้วเปล่งวาจา
แสดงความอัศจรรย์ ดังที่แสดงมาตามพระบาลีนั้น

ก็ คำว่า ความอัศจรรย์นั้น แปลว่า สมควรคิดคำนึง หรือสมควรยกย่อง ฯ
แต่ คำว่า ความอัศจรรย์นั้น มี ๒ ประการ คือ ความอัศจรรย์ที่ควรคิดเทียบ ๑ ความ
อัศจรรย์ที่ควรสรรเสริญ ๑ ฯ ความอัศจรรย์ที่ควรคิดเทียบนั้น ได้แก่ ความ
อัศจรรย์ที่เกิดจากเหตุอันทำแก่คนที่น่าคิดเทียบ เช่น พระมหาโมคคัลลานเถระเจ้า
อุคคฆณิกิณฺฑุสกลออกจากที่ประชุม แล้วไม่ให้กลับเข้ามาได้ ฯ ความอัศจรรย์ที่ควร
สรรเสริญนั้น ได้แก่ ความอัศจรรย์ที่ทำความจริงให้มองเห็น ฯ มีคำปึงฉว่า เหตุไร
กัณฑ์ทศพรวิพากษ์ จึงยกเอาพระพุทธเจ้าในอดีต อนาคต เข้ามาสรรเสริญด้วย
เขามีญาณสำหรับรู้กาลทั้ง ๓ หรือ ? มีคำแก้ว่า ไม่มี เป็นแต่ที่เขาพูดเช่นนั้นได้
เพราะเขาถือเอาตามนัยปัจจุบันเท่านั้น ฯ คำว่า มีปัญญารักษาดนนั้น หมายถึง
การเลี้ยงชีวิตด้วยปัญญาสำหรับภิกษุทั้งหลาย ฯ มีคำอธิบายต่อไปว่า ฤๅบุตร
บางคน ถึงแม้ว่าบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็เที่ยวไปในอโคจร ๖ ประการ
คือ ไปในที่อยู่แห่งหญิงแพศยา ๑ ไปหาสาวแก่ ๑ ไปหาบัณฑิต ๑ ไปที่โรง
สุรา ๑ ไปที่อยู่อำเภอกิจการ ๑ ที่ทำอย่างนั้น เพราะเหตุที่จะหาเลี้ยงชีพ ภิกษุ
บางรูปก็หาเลี้ยงชีพด้วยการประจบพระราชา มหาอำมาตย์ เศรษฐี สวรรค์เศรษฐี
และชาวบ้านก็มี บางรูปก็ทำเวชกรรม บางรูปก็ทำทุกกรรม คือ การรับใช้ของ
คฤหบดี บางรูปก็ทำยารักษาโรคต่าง ๆ ภิกษุเช่นนั้น ก็ไม่เรียกว่า มีปัญญารักษาดน
ไม่เรียกว่า เลี้ยงชีวิตด้วยปัญญา เพราะเมื่อภิกษุเช่นนั้นทำกาลกิริยาแล้ว ย่อมเกิด
เป็นยักษ์สมณะ มีผ้าสังฆาฏิถูกเป็นเปลวเพลิง ได้เสวยทุกข์เวทนาเป็นอันมาก
ส่วนภิกษุที่ไม่เป็นอย่างนั้น ไม่ล่วงสิกขาบทเพราะเห็นแก่การเลี้ยงชีวิต ดังอยู่ใน
ปาริสุทธิศีล ๔ ประการ เล่าเรียนพระพุทธวจนะตามกำลัง ปฏิบัติตามข้อปฏิบัติ

ของพระอริยเจ้า อยู่แต่คำพึงผู้เดียว เหมือนกับช้างที่ออกจากกองทัพ หรือ
ราชสีห์ที่ออกจากฝูง หรือเรือใหญ่ที่เชือกขาด ตั้งความปรารถนาว่า เราจะให้
สำเร็จอรหัตในวัณณัน ดังนี้ ภิกษุเช่นนั้นเรียกว่า มัชฌิมนิกายาตม เรียกว่า เลียงชีวิต
ด้วยปัญญา ฯ คำว่า ความลึกลับของมนุษย์นั้น หมายถึงความลึกลับแห่งอวิชชาอัน
ลึกลับด้วยกิเลสของมนุษย์ ฯ คำว่า กากของมนุษย์ ได้แก่ ความไม่บริสุทธิ์ ฯ
คำว่า ความโอ้อวดนั้น ได้แก่ ความโอ้อวดด้วยหวังประจบ ฯ คำว่า ความโอ้อวด
ของสัตว์เลียงนั้น ได้แก่ การที่สัตว์เลียงซึ่งใครจะขึ้นในที่ใดที่หนึ่ง แต่คิดว่า เราจัก
ไปสู่ที่มุกข์ข้างหน้าแล้วจึงจักขึ้น พอไปถึงที่นั้นแล้วก็ขึ้นนั่งอยู่ด้วยเท้าทั้ง ๔ เหมือน
กับเสาที่ฝังไว้เป็นอันดี ฉะนั้น ฯ ความโงะของสัตว์เลียงนั้น ได้แก่ การที่สัตว์
เลียงคิดว่า เราไปถึงที่มุกข์แล้ว จึงจักให้คนที่ยืนหลังเรามากลงไป ฯ ความ
โงะของสัตว์เลียงนั้น ได้แก่ การที่สัตว์เลียงเลียงออกจากทางไปสู่ที่ไม่ใช่ทาง ฯ
ความงอของสัตว์เลียงนั้น ได้แก่ การที่สัตว์เลียงเดินไปตามทางข้าง ๆ คู ๆ
ประเดี๋ยวก็เอียงไปทางซ้าย ประเดี๋ยวก็เอียงไปทางขวา ประเดี๋ยวก็ไปตามตรง
และถ้ายอจระ บีสสาวะลงในที่ไม่สมควร ฯ กิริยา ๔ อย่างนี้ ไม่มีในช้างทนาย
เปสสะผู้เป็นบุตรความขลาดผกหัตตแล้วนั้น เพราะฉะนั้น เขาจึงกราบทูลสมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าว่า มนุษย์เป็นผลกลับ สัตว์ของเลียงเป็นผู้ตน ฯ แล้วเขาได้ยก
พวกทาสและคนใช้คนงานของเขาเป็นตัวอย่าง ฯ กิรรมตาพวกทาสหรือคนใช้
หรือคนงานนั้น ย่อมมีหลายจำพวกด้วยกัน บางจำพวกพอเห็นนายมากก็ต้อนรับ
รับของจากเรือนาย วางสิ่งนั้นจับสิ่งนี้ ตั้งใจทำการทั้งปวงให้ดี แต่ว่า
ลับหลังก็ทำอย่างอื่นไปเสีย ถึงแม้ว่า การงานที่มาราคาตั้งร้อยตังพันก็ไม่เอาใจใส่
จำพวกนี้เรียกว่า ประพฤติด้วยกายในที่ต่อหน้าอย่างหนึ่ง ลับหลังอย่างหนึ่ง ฯ พวก
ใดเวลาต่อหน้ากล่าวสรรเสริญ เวลาลับหลังตั้งนินทา ประสงค์จะกล่าววาจา
อย่างใดก็กล่าวอย่างนั้น พวกนี้เรียกว่า ประพฤติทางวาจาในที่ต่อหน้าอย่างหนึ่ง
ลับหลังอย่างหนึ่ง ฯ การที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ยกบุคคล ๔ จำพวก ขึ้น
แสดงนั้น เพื่อให้เนื้อความติดต่อกันกับถ้อยคำของเปสสบุตรนั้น ฯ ในบุคคล
๔ จำพวกนั้น ๓ จำพวกข้างต้นทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนจำพวกที่ ๔ ทำสิ่ง
ที่เป็นประโยชน์ ฯ คำว่า ทำตนและผู้อื่นให้เดือดร้อน คือ ทำตนและผู้อื่น

ให้เป็นทุกข์ ฯ คำว่า ไม่มีความอยากนั้น คือ ไม่มีตัณหา ฯ คำว่า เป็นผู้ดับ
ความร้อนนั้น คือ เป็นผู้ดับกิเลสทั้งปวง ฯ คำว่า เป็นผู้เขือกเขินนั้น คือ เป็นผู้
เขือกเขิน ด้วยไม่มีกิเลสทำให้เดือดร้อน ฯ คำว่า เป็นสุขนั้น คือ เป็นผู้
รับสุขอันเกิดจากอาน มรรค ผล นิพพาน ฯ คำว่า อยู่ด้วยตนเองเป็นพรานั้น
คือ อยู่ด้วยตนเองประเสริฐ ฯ คำว่า ชอบใจนั้น คือ เลื่อมใส ฯ คำว่า กลับค
ทุกข์นั้น คือ ไม่ต้องการทุกข์ สันเนือความในอรรถกถาคอนนเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย สรุปเนื้อความที่ได้แสดงมาแล้ว
ตามวาระพระบาลีว่า ในพระธรรมเทศนาภิกษุใน ตอนต้นกล่าวถึงบุตรของ
ควาญช้างและปริพาชก คือ นักบวชนอกพระพุทธศาสนา ไปเฝ้าสมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งประทับอยู่วิมสระคัคคราโปกขรณี ใกล้จัมปาบุรี ปริพาชก
นั้นได้เห็นพระภิกษุสงฆ์นั่งเรียบรอยเป็นอันดี ก็สรรเสริญสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
ว่า ทรงสั่งสอนสาวกได้ดียิ่ง ฯ ตอนกลางกล่าวถึงสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง
เหตุที่พระองค์ทรงสั่งสอนสาวกให้ดังนี้ว่า ได้แก่ ทรงสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในสติปัฏฐาน ๔
แล้วบุตรควาญช้างจึงสรรเสริญต่อว่า เป็นการอัศจรรย์ที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงรู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์ และไม่เป็นประโยชน์ ในเมื่อมนุษย์มีความลึกลับอยู่เช่นนั้น
แล้วเขากล่าวว่า มนุษย์เป็นจำพวกลึกลับ สัตว์ของเลี้ยงเป็นจำพวกตน ฯ ตอน
ปลายกล่าวถึงสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงบุคคล ๔ จำพวก คือ ทรงชี้ให้
เห็นว่า มนุษย์เป็นจำพวกลึกลับที่แสดงมาแล้วนั้น

ก็คำว่า ลึกลับนั้น ในอรรถกถาว่า หมายถึงอธาศัย คือ กิเลส ดังที่
แสดงมาแล้วนั้น แต่คำในอรรถกถายังไม่เป็นที่กว้างขวางเพียงพอ เพราะ
ยังบ่นบ่นนัก จึงชักขยายออกไปอีกตามสมควรแก่เวลา กล่าวคือ คำว่า ลึ
กลับนี้ ซึ่งหมายถึงอธาศัย คือ กิเลสของคนและสัตว์ทั้งหลายนั้น มีคำอธิบายว่า
กิเลสในที่นี้ ได้แก่ สิ่งที่ทำให้ใจเศร้าหมอง หรือทำให้เกิดทุกข์ เช่น โลภะ
โทสะ โมหะ เป็นต้น ฯ กิเลสขอคนย่อมเห็นได้ยาก กิเลสของสัตว์ย่อมเห็น

ได้ง่าย เช่น ความรัก ความเกลียด ความโกรธของสัตว์ ย่อมเห็นได้ง่าย แต่ของ
คนย่อมเห็นได้ยาก คือ ธรรมดาสัตว์ เมื่อใจโกรธ นึกเกลียด นึกโกรธแล้ว
ก็แสดงความรัก ความเกลียด ความโกรธให้ปรากฏออกมาทันที ไม่ซ่อนไว้
ในใจให้ลึกลับอยู่ ส่วนคนนั้น ย่อมรู้จักซ่อนความรัก ความเกลียด ความโกรธ
ไว้ในใจ ถึงแม้ใจจะโกรธ นึกเกลียด นึกโกรธ สักเพียงไหนก็ตาม แต่ถ้าเห็นว่า
แสดงความรัก ความเกลียด ความโกรธ ออกไป ตนจะได้รับทุกข์กับ ตนจะเสีย
ประโยชน์ จะไม่ได้รับประโยชน์ตามที่ตนประสงค์ ก็ซ่อนความรัก ความเกลียด
ความโกรธนั้นไว้ในใจ ส่วนกายวาจา นั้น ได้แสดงเหมือนคนไม่มีความรัก
ไม่มีความเกลียด ไม่มีความโกรธ ประการใด อย่างคำที่พูดกันอยู่เสมอว่า ปาก
หวานใจขม หรือปากหวานใจขม หัวใจขมขาก คังเป็นคัง ค้าน หมายถึง
อาการ กาย วาจา กับใจ ไม่ตรงกัน เพราะฉะนั้น ในอรรถกถาจึงกล่าวไว้ถึง
อาการปริยาของทาส หรือคนใช้ หรือคนงาน อันประพฤติก่อนายในที่ค่อนข้างอย่าง
หนึ่ง ในที่ลับหลังอย่างหนึ่ง ดังที่ได้แสดงมาแล้วนั้น ฯ อีกอย่างหนึ่ง ธรรมดา
มนุษย์ ย่อมมีความรัก ความเกลียด ไม่ยั่งยืน ส่วนสัตว์ของเลี้ยงนั้นย่อมมีความรัก
และความเกลียด ยั่งยืน เมื่อรักก็รักจริง เมื่อเกลียดก็เกลียดจริง รักก็ต้อง
เป็นรักแท้ เกลียดก็ต้องเกลียดแท้ ไม่มีสิ่งอื่นปะปน เช่น อย่างเรื่องสุนัขที่
รักใคร่เลื่อมใสต่อพระปัจเจกโพธิ์ ซึ่งกล่าวไว้ในกัมภีร์พระธรรมบท เป็นตัวอย่าง
ฉะนั้น ส่วนมนุษย์นั้น ย่อมมีความรักไม่บริสุทธิ์ คือ มักมีความเกลียด หรือความ
ไม่เห็นดี อย่างใดอย่างหนึ่งปะปนด้วย ถึงจะเกลียดก็ไม่ใช่เกลียดแท้ คือ ไม่ใช่
มีแต่เกลียดอย่างเดียว ย่อมรักหรือชอบเล็ก ๆ น้อย ๆ อยู่ปะปนกัน ฯ เมื่อ
จะว่าให้สั้นแล้ว ก็คือ คำว่า มนุษย์ลึกลับ หมายถึงความคดลึกลับ คำว่า สัตว์
คณน หมายถึงความว่า มีความคดคด หรืออีกอย่างหนึ่งว่า ใจของมนุษย์เป็นใจลึกลับ
ในของสัตว์เป็นใจคน เมื่อมนุษย์และสัตว์มีความคิด หรือจิตใจลึกลับต่างกัน
ดังที่อธิบายมาแล้วนี้ จึงเป็นการยากและง่ายในการที่จะฝึกหัดสั่งสอน กล่าวคือ
การฝึกหัดมนุษย์นั้น เป็นการฝึกหัดยาก แต่ถึงอย่างนั้นก็ดี พระพุทธเจ้าก็ทรง
ฝึกหัดได้ดี ส่วนการฝึกหัดสัตว์นั้น เป็นการฝึกหัดง่าย แต่สัตว์ที่ได้รับฝึกหัดดีแล้ว
อาจกลับมีพหุร้ายได้ ส่วนมนุษย์ที่พระพุทธเจ้าได้ฝึกหัดดีแล้วนั้น ย่อมไม่มี

พบศรัย เพราะฉะนั้น เทพตามนุษย์ทั้งหลายจึงยกย่องว่า อนัตตโร ปริสทมมสารกั
สมเค็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ผูกตบบุคคลที่ควรผูกมัดได้เป็นอย่างดีเยี่ยม ไม่มี
ใครเทียบถึง ดังนี้ ฯ มนุษย์ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงผูกมัดได้คือนั่น มอญ ๔ จำพวก
ด้วยกัน คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์ ซึ่งรวม
เรียกว่า พระอริยเจ้าผู้ประเสริฐในพระพุทธศาสนา พระอริยเจ้าทั้ง ๔ จำพวกนี้
จะกลับมพบศรัย คือ กลับเป็นผู้ปฏิบัติไม่ตอถนนั้นเป็นอันไม่มี การที่พระพุทธเจ้า
จะทรงผูกมัดมนุษย์ได้คือนั่น ก็เพราะพระองค์ทรงรู้ดีและทำได้ด้วยพระองค์เองมา
แล้ว ทรงรอบรู้ธรรมาศัยจิตใจของบุคคลทุกจำพวกได้สิ้นเชิง เช่นในพระธรรม-
เทศนาภณชน พระองค์ก็ได้ทรงยกบุคคล ๔ จำพวกขึ้นแสดง เพื่อทรงแสดง
ให้เห็นว่า พระองค์ทรงรู้ได้คือว่า ในโลกนี้มีบุคคลอยู่จำพวก จำพวกไหนทำดี
ทำชั่วอย่างไร ทั้งจักได้ยกขึ้นแสดงในภณชนข้างหน้า ส่วนในภณชนของคราว
เพียงเท่านั้น.

เอวํ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๒

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

กัณฑ์กสูตร ตอนว่าด้วยการจำแนกบุคคล ๔ โดยพิสดาร

อถโข ภควา อจิรปุกกนฺเต เปสฺสเส หตฺถาโรหปฺปฺตฺเต ภิกฺขุ อามนฺเตสฺส
ปณฺหิตฺโต ภิกฺขเว เปสฺสโส หตฺถาโรหปฺปฺตฺโต มหาปณฺโณ ภิกฺขเว เปสฺสโส
หตฺถาโรหปฺปฺตฺโต สเจ ภิกฺขเว เปสฺสโส หตฺถาโรหปฺปฺตฺโต มุหฺมฺมํ นิสฺสํเทยฺยาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคตารณัยไตรภาค
กัณฑ์ที่ ๒ ว่าด้วยกัณฑ์กสูตร ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก อันกล่าว
ด้วยกัณฑ์กสูตร ๔ จำพวก โดยพิสดาร ตามพระบาลี อรรถกถา ฐัมมกถา-

ธินาย เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน ตามสมควรแก่การพึงพระธรรมเทศนา

บาลี

คำเนนความว่า เมื่อนายเปสสะผู้เป็นบุตรควาญช้างออกจากที่เฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าไปแล้วไม่นาน สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า นายเปสสะผู้เป็นบุตรนายควาญช้างเป็นบัณฑิต เป็นผู้มีปัญญามาก ฯ ถ้า นายเปสสะนั่งอยู่สักครู่หนึ่ง พอให้เรตถาคตได้จำแนกบุคคล ๔ จำพวก ให้พิสดาร เขาก็จักประกอบด้วยประโยชน์ใหญ่ ถึงแม้ว่าเพียงเท่านั้น เขาก็ชื่อว่าประกอบด้วยประโยชน์ใหญ่อยู่แล้ว ฯ ภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจำแนกบุคคล ๔ จำพวกนี้ให้พิสดาร เพราะภิกษุทั้งหลายได้ฟังแล้วจะได้จดจำไว้ พระพุทธเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น เธอทั้งหลายจงตั้งใจฟังให้ดี เราจะแสดงให้ฟังดังต่อไปนี้ ฯ ภิกษุเหล่านั้นก็ทูลรับชมพร้อมกันว่า พระพุทธเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงจำแนกบุคคล ๔ จำพวกนั้นออกไป ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลจำพวกไหนได้ชื่อว่า ผู้ทำตนให้เร่าร้อน ผู้ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการทำตนให้เร่าร้อน ฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ประพฤติตนเป็นนักบวชที่ไม่มุ่งห้ามผ้า สละอาจรรมรยาท เชื้อดอกจาระด้วยนิ้วมือ ไม่รับอาหารที่บุคคลร้องเรียกว่า ขอท่านจงมารับในทันที ไม่รับอาหารที่มีผู้ขอให้หยุดรับ ไม่รับอาหารที่มีผู้นำไปให้เฉพาะ ไม่รับอาหารที่บุคคลทำให้เฉพาะ ไม่ยินดีต่อการนิมนต์ ไม่รับอาหารจากปากหม้อข้าว ไม่รับอาหารจากปากกระเช้า ไม่รับอาหารในระหว่างแกะ ไม่รับอาหารในระหว่างไม้ค้อน ไม่รับอาหารในระหว่างสาก ไม่รับอาหารของคน ๒ คนที่กำลังบริโภคน้อย ไม่รับอาหารของหญิงมีครรภ์ ไม่รับอาหารของหญิงมีครรภ์ ไม่รับอาหารของหญิงที่อยู่ระหว่างบุรุษ ไม่รับอาหารในที่ที่มีความรังเกียจ ไม่รับอาหารในที่ที่มีสุนัขข่อย ไม่รับอาหารในที่ที่มีฝูงแมลงวันเกาะ ไม่กินปลา ไม่กินเนื้อ ไม่ดื่มสุราเมรัย ไม่ดื่มน้ำส้ม รับบิณฑบาตในเรือนหลังเดียว กินข้าวคำเดียวก็มี รับบิณฑบาตในเรือน ๒ หลัง

กินข้าว ๒ คำ จนกระทั่งถึงรับบิณฑบาตในเรือน ๑ หลัง กินข้าว ๑ คำก็มี เลี้ยง
ชีพด้วยอาหารที่หญิงคนเดียวให้ก็มี ที่หญิง ๒ คนให้ก็มี จนกระทั่งถึงหญิง ๑ คนให้ก็มี
กินอาหารวันละครั้งก็มี ๒ วันต่อครั้งก็มี จนกระทั่งถึง ๑ วันต่อครั้งก็มี ประกอบการ
บริโภคอาหาร โดยมิกำหนดคงที่แน่นอนก็มี กินแต่ผักตองหรือข้าวฟ่าง ลูกเดือย
ข้าวละมาน ข้าวหักหรือรำก็มี กินแต่ข้าวตังหรือขางไม้ หญ้า ขี้โค รากไม้ หัวมัน
ในป่าก็มี นุ่งแต่ผ้าเปลือกป่อ ผ้าปะปน ผ้าห่อซากศพ ผ้าเปื้อนฝุ่น ผ้าเปลือกไม้
ผ้าหนังชะมด ผ้าหนังเสือเหลือง ผ้ากรองด้วยหญ้าคา ผ้ากรองด้วยปอ ผ้ากรอง
ด้วยผลไม้ ผ้าทอด้วยผมคน ผ้าทอด้วยขนสัตว์ร้าย ผ้าทอด้วยขนนกนกเถาที่มี
ถือการถอมผมและหนดเป็นกิจวัตรก็มี ถือการไม่นั่งบนอาสนะเป็นกิจวัตรก็มี ถือ
การนั่งยอง ๆ เป็นกิจวัตรก็มี ถือการนอนบนหมามเป็นกิจวัตรก็มี ถือการอาบน้ำ
วันละ ๑ ครั้ง เป็นกิจวัตรก็มี ผู้ทำให้ร่างกายลำบากด้วยอาการต่างๆ อย่าง
เรียกว่า ผู้ทำตนให้เร่าร้อน เรียกว่า ผู้ประกอบเนื่องๆ ซึ่งการทำตนให้เร่าร้อน

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลที่ทำบุคคลอื่นให้เร่าร้อน ประกอบเนื่องๆ
ซึ่งการทำบุคคลอื่นให้เร่าร้อนนั้น ได้แก่ชนิดใด ? ได้แก่บุคคลที่ฆ่าแพะ ฆ่าสุกร
ฆ่านก ฆ่าเนื้อ ทำกรรมเขยิบฆ่า ฆ่าปลา เป็นโจร เป็นผู้ฆ่าโจร เป็นผู้คุมขังบุคคล
อื่น และทำกรรมหยาบฆ่าต่างๆ อย่างอื่นอีก

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลที่ทำตนให้เดือดร้อนด้วย ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน
ด้วยนั้น ได้แก่บุคคลชนิดใด ? ได้แก่พระราชาผู้ราชาภิเษกแล้ว หรือ
พราหมณ์มหาศาล ผู้ให้สร้างสันตาคารขึ้นใหม่ ในทิศตะวันออกแห่งพระนคร
แล้วปลงผมและหนด นุ่งห่มผ้าหนังเสือทั้งเล็บ ทากายด้วยเนยใสและน้ำมัน
เกาหลังด้วยเชาเนื้อ แล้วเข้าไปสู่สันตาคารใหม่ พร้อมกับมเหสีและพราหมณ์
ปุโรหิต นอนบนพนักอันไม่มีสิ่งใดปู เลี้ยงชีพด้วยน้ำมันโคซึ่งรดจากแม่โคตัวที่ ๔
คือ เขารีดนมออกจากแม่โคนมตัวที่ ๑ แล้วให้แม่โคนมตัวที่ ๒ กิน รีดนม
แม่โคนมตัวที่ ๒ แล้วให้แม่โคนมตัวที่ ๓ กิน รีดนมออกจากตัวที่ ๓ แล้วให้ตัว
ที่ ๔ กิน รีดนมออกจากตัวที่ ๔ แล้ว จึงถวายพระราชากับพระมเหสี และ
พราหมณ์ปุโรหิต นอกนั้นก็ให้ลูกโคดื่ม แล้วพระราชา หรือพราหมณ์มหาศาล

นั้นจึงตรัสว่า ต้องฆ่าโคผู้ ฆ่าลูกโคผู้ ฆ่าลูกโคเมีย ฆ่าแพะ ฆ่าแกะ ฆ่าม้า อย่างละเท่านี้ มาบูชาขัญ จงตัดต้นไม้เท่านี้มาทำเสาบูชาขัญ จงเกี่ยวหญ้าเท่านี้ เพื่อมาปลาดพันธ์ พวงหสา หรือคนไช้ หรือคนทำงานของเขามือยเท่าใด ก็ได้รับทุกข์เท่านี้ มีแต่หน้าตานองหนา ฝันใจทำการงานตามคำสั่งของพระราชา หรือพราหมณ์ มหาศาลนั้น บุคคลชนิดนี้เรียกว่า ผู้ทำตนและคนอื่นให้เดือดร้อน

ผู้ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลที่ไม่ทำตนและคนอื่นให้เดือดร้อน เป็นผู้ไม่มีความต้องการสิ่งใด เป็นผู้ดับแล้ว เป็นผู้เย็นแล้ว เป็นผู้หมดความสุข เป็นผู้อยู่ด้วยตนเองอันบริสุทธิ์นั้น ได้แก่บุคคลชนิดใด? ได้แก่ผู้พึงธรรมของพระตถาคตเจ้าเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้สมบูรณ์ด้วยความรู้และความประพฤติ ผู้ดำเนินดีในเหตุการณ์ทั้งปวง ผู้ล่วงรู้โลกแจ่มแจ้ง ผู้ผูกมัดบุคคลที่ควรผูกมัดได้อย่างเข็ม ผู้เป็นครูของเทพยตามนุษย์ทั้งหลาย ผู้ทำเทพยตามนุษย์ทั้งหลายให้ตรัสรู้ ผู้ที่เทพยตามนุษย์ทั้งหลายมีความภักดีมั่นคง ผู้รู้แจ่มแจ้งด้วยตนเองซึ่งมนุษย์โลก เทวโลก มารโลก พรหมโลก ตลอดถึงสมณพราหมณ์ เทพยตามนุษย์ทุกหมู่เหล่า แล้วบอกกล่าวสั่งสอนผู้อื่นให้รู้ ผู้แสดงธรรมอันดีในเบื้องต้น ท่ามกลาง ที่สุด พร้อมทั้งอรรถพยัญชนะ ประกาศพรหมจรรย์ อันบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ครั้นได้พึงธรรมของพระตถาคตเจ้านั้นแล้ว ก็ได้ความเชื่อถ้อยต่อพระตถาคตเจ้า ผู้ที่ได้ความเชื่อถ้อยต่อพระตถาคตเจ้านั้นแล้ว ย่อมพิจารณาว่า ฆราวาสเป็นทักขิบาล เป็นทางมาแห่งธุลี พรหมจรรย์เป็นที่กว้างขวาง ผู้ที่อยู่ครองบ้านเมือง จะประพฤติพรหมจรรย์อันเป็นเหมือนสังขัตติบุคคลชาติแล้ว อันบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ย่อมไม่ใช่ของง่าย ควรที่เราจะปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาแล้วออกบวรพชา ฯ ครั้นต่อมาผู้นั้นก็สละทรัพย์และหมั้นญาติอันอยู่บ้าง มากบ้าง ออกบวรพชา

เมื่อผู้นั้นบวรพชาแล้ว ร่วมการศึกษาและอาชีพกับภิกษุทั้งหลายแล้ว ก็ละปาณาติบาต งดเว้นปาณาติบาต ทั้งไม้ก้อนสาตราอาวุธ มีความละอาย มีเมตตา กรุณา สงเคราะห์สัตว์ทั้งปวงด้วยสิ่งที่มีประโยชน์ ๑ ละอทินนาทาน งดเว้นอทินนาทาน ถือเอาแต่ของที่เจ้าของให้ จ้านงแต่ของที่เจ้าของให้ อยู่ด้วยตนเองอันไม่เป็นขโมย อันบริสุทธิ์สะอาด ๑ ละอพรหมจรรย์ ประพฤติแต่พรหมจรรย์

จดเว้นจากเมถุนธรรม อันเป็นธรรมดาของชาวบ้าน • และมสาวาท จดเว้น
 มสาวาท กล่าวแต่คำจริง ต่อด้วยเรื่องอันจริง เป็นผู้มีใจมั่นคง เป็นผู้ประกอบ
 ด้วยเหตุปัจจัย เป็นผู้ไม่หลงโลก • ละวาจาส่อเสียด จดเว้นวาจาส่อเสียด ได้ยิน
 ช่างแล้วไม่บอกข้างโน้น เพื่อจะทำลายช่างนี้ หรือได้ยินช่างโน้นแล้วไม่บอก
 ช่างนี้ เพื่อจะทำลายช่างโน้น มีแต่สมานผู้ที่แตกต่างกัน ส่งเสริมผู้ที่พร้อมเพรียงกัน
 มีความพร้อมเพรียงเป็นที่ยินดี ยินดีในความพร้อมเพรียง เพลิดเพลินในความ
 พร้อมเพรียง กล่าววาจาที่เกิดความพร้อมเพรียง • ละวาจาหยาบช้า จดเว้น
 วาจาหยาบช้า กล่าวแต่วาจาอันไม่น่าตำหนิ อันสะดักหู อันเป็นที่ตั้งแห่งความรัก
 อันจับใจ อันเป็นวาจาของชาวเมือง อันเป็นที่รักใคร่ของคนมาก • ละวาจาที่ไม่มี
 ประโยชน์ จดเว้นวาจาที่ไม่มีประโยชน์ กล่าวตามเวลา กล่าวตามที่มีอยู่ กล่าว
 ตามอรรถ กล่าวตามธรรม กล่าวตามวินัย กล่าววาจาที่ควรฝังไว้ในใจ กล่าววาจา
 อันมีที่อ้างอิง มีกำหนด มีประโยชน์ • จดเว้นจากการพราหมณ์ชคามภคคาม • บริโภค
 วันละหน จดเว้นจากการบริโภคในกลางคืน และการบริโภคในเวลาวิกาล • จดเว้น
 การคู้สิ่งที่เป็นข้าศึกแก่กุศลจิต คือ การพ้อนรำขับร้อง • จดเว้นจากการทักทรงประดับ
 ประดาร์งกายด้วยดอกไม้ของหอมเครื่องข้อมทา • จดเว้นจากที่นอนสูงที่นอนใหญ่ •
 จดเว้นจากการรับเงินและทอง • จดเว้นจากการรับข้าวเปลือก • จดเว้นจากการรับ
 เนอติป • จดเว้นจากการรับหญิงและเด็กหญิง • จดเว้นจากการรับทาสีและทาส •
 จดเว้นจากการรับแพะและแกะ • จดเว้นจากการรับไก่สุกร • จดเว้นจากการรับ ช้าง
 โค ม้า ลา • จดเว้นจากการรับนาและสวน • จดเว้นจากการเป็นคนรับใช้ของ
 มรวาส • จดเว้นจากการซื้อการขาย • จดเว้นจากการโกงด้วยตาชั่ง โกงด้วยทอง
 สัมฤทธิ์ โกงด้วยการตวง • จดเว้นจากการกินสินบน การหลอกลวง • จดเว้น
 จากการตัด การฆ่า การจำ การลวงตา การปล้น การขู่เอาทรัพย์สินของผู้อื่น • แล้ว
 เป็นผู้สันโดษด้วยจิวรพอรัทธาภาย ด้วยบิณฑบาตพอรัทธาท้อง เวลาจะไปทางไหน
 ก็ถือเอาแต่บาตรและจิวรไปได้โดยง่าย เหมือนกับนกที่บินขึ้นจากที่หากินไปสู่ที่อื่น
 ฉะนั้น • ผู้ที่ประกอบด้วยสัจฉนธ์ของพระอริยเจ้าอย่างนี้แล้ว ย่อมได้เสวย
 สุขใจอันหาโทษมิได้ • เวลาได้เห็นรูป หรือได้ฟังเสียง ได้ดมกลิ่น ได้ลิ้มรส

ได้ถูกต้องโณฏฐัพพะ ใค้ถึงอารมณ์อันใดอันหนึ่งก็ไม่ถือนิมิต ไม่ถือนอนพยัญชนะ
 ในรูป เสียง กลิ่น รส โณฏฐัพพะ ชรรमारมณเณน ไม่ปล่อยให้ธรรมอันเป็นบาป
 อกุศล คือ อภิธมาโหมนัสครอบงำใจได้ มีแต่ระวัง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
 ไม่ให้เกิดความยินดียินร้าย ฯ เวลาเดินไปเดินมา เหลียวซ้ายแลขวา คู้เหยียด
 อวัยวะร่างกาย ครอบงำภาณิ บาคร จีวร กิณ คัม เคยว ลัม ถ่ายองจาระ
 บัสสาวะ เดิน ขึ้น นั่ง นอน ตื่น พุด นิ่ง ก็มีสัมปชัญญะ คือ ความรู้ถึง
 ผู้ประกอบด้วยสัณขันธ์ และอินทริยสังวร สันโดษ สติสัมปชัญญะอย่างนี้
 แล้ว ข้อมไปอยู่ในเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า โคนต้นไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า
 ป่าใหญ่ ที่แจ้ง ลอมฟาง ฯ เวลาดันอาหารเสร็จแล้ว ก็นั่งตั้งกายให้ตรงดำรงสติ
 ไว้เฉพาะหน้า ละอภิธมา พยาบาท ถินมิทธะ อหรัจจะ กุกกัจจะ วิจิกิจฉา แล้ว
 อยู่ด้วยใจ อันปราศจากอภิธมา ปราศจากพยาบาท มีแต่เนกเมตตาแก่สัตว์
 หังปวง ถือแสงสว่างเป็นอารมณ์ มีใจอันสงบไม่วอกแวก ไม่สงสัยในกุศลธรรม
 หังหลาย

ภิกษุผู้ละนิวรณ์ ๕ อันทำให้เศร้าหมอง อันทำให้เสียกำลังปัญญาอย่าง
 นี้แล้ว ก็ว่างจากความรักใคร่และอกุศลธรรมทั้งหลาย— แล้วเข้าสู่ปฐมฌานอันมี
 วิตก วิจารณ์ มีปีติสุขเกิดจากวิเวก เข้าตติยฌานอันทำให้ผ่องใส ทำให้มี
 อารมณ์อันเคี้ยว ไม่มีวิตก วิจารณ์ มีแต่ปีติสุขเกิดจากสมาธิ เข้าตติยฌานอันไม่มีปีติ
 มีแต่อุเบกขา สติ สัมปชัญญะ เสวยสุขทางกายที่พระอริยเจ้าทั้งหลายกล่าวว่า
 ผู้มีอุเบกขา ผู้มีสติ ผู้อยู่ด้วยความสุข เข้าจตุตถฌาน อันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข
 เพราะละสุขและทุกข์เสียแล้ว สันโสมนัสโหมนัสแล้ว อันบริสุทธิ์ด้วยอุเบกขา
 และสติ

เมื่อจิตตั้งมั่นบริสุทธิ์ผ่องใส ไม่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ ไม่เศร้าหมอง เป็นจิต
 อ่อนโยน ควรแก่การงาน เป็นจิตตั้งอยู่ดี เป็นจิตถึงซึ่งความไม่หวั่นไหวอย่างนั้น
 แล้ว ภิกษุนั้นก็น้อมจิตไป เฉพาะต่อบุพเพนิวาสานุสสติญาณ แล้วระลึกได้
 ถึงภพก่อนชาติก่อนตั้งแต่ชาติ ๑ ไป จนหลายแสนชาติ หลายสังวัฏฏกัลป์ หลาย
 วิวัฏฏกัลป์ หลายสังวัฏฏวิวัฏฏกัลป์ ได้อย่างชัดเจนว่า ในชาติโน้น เราได้มี

ชื่อ โคตร ผัวพรรณวรรณะ อาหาร สุขทุกข์อย่างนั้น มีกำหนดอายุเท่านั้น จิตจากชาติโน้นแล้ว ได้เกิดในชาติโน้น จิตจากชาติโน้นแล้วได้เกิดในชาตินี้ ดังนี้

เมื่อจิตตั้งมั่นบริสุทธิ์ผ่องใสไม่ลุ่มๆ ดอนๆ ไม่มีเครื่องเศร้าหมอง เป็นจิตอ่อนโยนควรแก่การงาน เป็นจิตตั้งอยู่ เป็นจิตถึงซึ่งความไม่หวั่นไหวตั้งมั่นแล้ว ก็น้อมจิตไปเฉพาะจุดปฐาตญาณ ก็ได้เล็งเห็นสัตว์โลกทั้งหลาย ทั้งที่กำลังตาย กำลังเกิด ทั้งที่เลวทรต่ำ ทั้งดีชั่วพรตดี ผัวพรรณไม่ดี ทั้งที่ไปดีไปไม่ดีได้ ด้วยทิพพจักขุอันบริสุทธิ์ยิ่งกว่าจักขุมนุษย์ธรรมดาว่า พวกที่ประกอบด้วยกายหุจรีต วิหุจรีต มโนหุจรีต ตีเคียนพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฏฐิ ถือนั่นมิจฉาทิฏฐิ เวลา ร่างกายแตกแล้ว ได้ไปเกิดในอบาย ทคติ วินิบาต นรก ส่วนพวกที่ประกอบด้วย กายสุจรีต วิหุจรีต มโนสุจรีต ไม่ตีเคียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฏฐิ ถือนั่นสัมมาทิฏฐิ เวลา ร่างกายแตกแล้วได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

เมื่อจิตตั้งมั่นบริสุทธิ์ผ่องใส ไม่ลุ่มๆ ดอนๆ ไม่เศร้าหมอง อ่อนโยน ควรแก่การงาน เป็นจิตตั้งอยู่ เป็นจิตถึงซึ่งความไม่หวั่นไหวอย่างนั้นแล้ว ภิกษุนี้ก็น้อมจิตไปเฉพาะต่ออัสวักขบญาณ แล้วรู้ได้ตามที่มอญเป็นมอญว่า อันนี้เป็นทุกข์ อันนี้เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ อันนี้เป็นความดับทุกข์ อันนี้เป็นทางไปถึงความดับทุกข์ รู้ชัดตามที่มอญเป็นมอญว่า เหล่านี้เป็นอัสวะ อันนี้เป็นเหตุให้เกิดอัสวะ อันนี้เป็นความดับอัสวะ อันนี้เป็นทางไปถึงความดับอัสวะ ฯ เมื่อภิกษุนี้รู้เห็นมอญอย่างนี้ จิตก็หลุดพ้นจากกามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ เมื่อจิตพ้นแล้วรู้ว่าพ้นแล้ว รู้ว่าสิ้นความเกิดแล้ว สำเร็จพรหมจรรย์แล้ว ได้ทำสิ่งที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีสิ่งอื่นเพื่อจะให้เป็นอย่างอื่นอีกแล้ว ฯ บุคคลเช่นนั้นแหละ ภิกษุทั้งหลาย เรียกว่า ผู้ไม่ทำตนและคนอื่นให้เร่าร้อน เรียกว่า ผู้ไม่ประกอบเนื่องๆ ในการทำตนและคนอื่นให้เร่าร้อน เรียกว่า ผู้ดับ ผู้เย็น ผู้มีสุข ผู้มีคนอันประเสริฐ ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอย่างนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้น ก็มี ความชื่นชมยินดี จบกัมมทกสูตรที่ ๑ แห่งคหปติวรรคที่ ๑ ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก ตามวาระพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งกันทรกสูตร ในคัมภีร์ปัญจปสูตรนี้
ว่า คำว่า บัณฑิตที่กล่าวไว้ในพระบาลีนั้น ไม่ควรกล่าวว่า เป็นบัณฑิตด้วยเหตุ ๔
ประการ คือ ด้วยเหตุที่บุคคล ๔ จำพวก ก็ได้แสดงมาแล้วตามพระบาลีนั้น ๆ
คำว่า เป็นบัณฑิตนั้น หมายความว่า เป็นผู้ปฏิบัติในสติปัฏฐานทั้ง ๔ ๆ คำว่า
มีปัญญาเท่านั้น ก็คือมีปัญญาสามารถกำหนดต่อเอาสติปัฏฐาน ๔ ๆ คำว่า นาย
เปสสะ จะได้ประกอบด้วยประโยชน์ใหญ่นั้น คือ ถ้านายเปสสะนี้พึงธรรมอยู่ก็จะได้
ได้รับผลพระโศคาบัติผล

มีคำปุจฉาว่า บุคคลเหล่าใดมีอุปนิสัยแห่งมรรคผล บุคคลเหล่านั้น
เมื่ออยู่ในที่เฉพาะพระพักตร์พระพุทธเจ้าทั้งหลายแล้ว จะมีอันตรายหรือ ? แก้ว
มี แต่ไม่ใช่มีเพราะพระพุทธเจ้า มีเพราะทำกาลกิริยา หรือเพราะคบมิตรอันลามก
อย่างใดอย่างหนึ่งต่างหาก ๆ ที่ชื่อว่า มีเพราะทำกาลกิริยานั้น เช่น เรื่องชนัญชาภิ-
พรหมณ์ที่ตายก่อนได้พึงธรรมของพระสารีบุตรเถระเจ้า เป็นต้น ๆ ที่ว่ามีเพราะคบ
มิตรลามกนั้น เช่น พระเจ้าอชาตศัตรูที่คบพระเทวทัตแล้วทำปศุฆาต เป็นต้น ที่กล่าว
ไว้ในพระบาลีว่า เพียงด้วยเหตุเท่านั้น เปสสะบุรุษนั้นก็ชื่อว่า ประกอบด้วยประโยชน์
ใหญ่แล้วนั้น คือ ได้ความเลื่อมใสในพระสงฆ์ และได้ความเข้าใจใหม่ในการกำหนด
สติปัฏฐาน สันเนื้อความในอรรถกถาที่ควรยกขึ้นเทศนาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบายข้างหน้านั้น ก็มีแต่ย่อข้อความเท่านั้น คือ
ข้อความที่แสดงมาแล้วตามพระบาลีนั้น มีอยู่ ๔ ข้อ ด้วยกัน อันได้แก่การจำแนก
ซึ่งบุคคล ๔ จำพวก โดยพิสดาร คือ จำพวกที่ ๑ เป็นจำพวกที่ทำตนให้ลำบาก
เปล่า ไม่ได้ผลประโยชน์อันใด ได้แก่พวกนักบวชนอกพระพุทธศาสนา ที่ทำ
ตนให้ลำบากด้วยการถือค่าง ๆ มีถือการไม่นุ่งผ้าห่มผ้า เป็นต้น จำพวกที่ ๒ คือ

จำพวก ที่ทำฌานให้เดือดร้อนนั้น ได้แก่จำพวกที่ฆ่าฌาน ลักขโมยฌาน ของจำ
 ฌาน ๆ จำพวกที่ ๓ คือ จำพวกที่ทำทั้งตนและฌานให้เดือดร้อนนั้น ได้แก่
 จำพวกที่ถือลัทธิบวชในศาสนาพราหมณ์ แล้วฆ่าสัตว์บูชาขัณ्ड์ คือ ฆ่าสัตว์เอา
 เลือดบูชาไฟ ได้แก่เอาเลือดคอกเทลงไปในหลุมถ่านเพลิง จำพวกที่ ๔ คือ
 จำพวกที่ไม่ทำตนและฌานให้เดือดร้อนนั้น ได้แก่จำพวกบรรพชาอุปสมบท
 ในพระพุทธศาสนา ซึ่งประกอบด้วยศีลสังวร อินทรีย์สังวร สติ สัมปชัญญะ
 สันโดษ แล้วละนิวรณ์ ๕ ได้สำเร็จฌาน ๔ วิชา ๓ ดังแสดงมา เป็นอันว่า
 สันเนอความในธัมมัตถาธิบายเพียงเท่านั้น. เอวัง ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐาทิ ๓

กัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

อัฐกนารสูตร ตอนว่าด้วยรูปฌาน ๔ พรหมวิหาร ๔ อรูปฌาน ๓

เอวมเม สุตํ เอกํ สมณํ อายสฺมา อานนฺโท เวสาลีย์ วihรติ เวพฺพคามเก ฯ
 เตน โข ปน สมเชน ทสโม คหปติ อฏฺฐกนาคโร ปาตลিপฺตํ อนุปฺปตฺโต
 โหติ เกณจิเทว กรณิเณนาคิ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคตารณย์ไตรภาค
 กัณฐาทิ ๓ ว่าด้วยอัฐกนารสูตร ในกัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์
 อันกล่าวด้วยรูปฌาน ๔ พรหมวิหาร ๔ อรูปฌาน ๓ ตามพระบาลี อรรถกถา
 ธัมมัตถาธิบาย เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชน
 ทั้งหลายตลอดกาลนาน ตามสมควรแก่การฟังพระธรรมเทศนา

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลีว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ กล่าวคือ
 ครั้งหนึ่ง พระอานนทเถระเจ้าอยู่ที่เวพฺพคาม ใกล้เมืองเวสาลี ฯ ทสมคฤหบดี

ผู้อยู่ในอัฐกนกร ได้ไปถึงเมืองปาตลีบุตร ด้วยกรณียกิจอันใดอันหนึ่ง ฯ
 ครั้นนั้น ทสมคฤหบดีได้ไปหาภิกษุรูปหนึ่งที่ถูกกฤฎาราม แล้วกล่าวแก่ภิกษุรูปนั้นว่า
 พระอานนทเถระเจ้าอยู่ที่ไหน ในบัดนี้ ข้าพเจ้าประสงค์จะเห็นพระอานนท-
 เถระเจ้า ฯ ภิกษุรูปนั้นตอบว่า พระอานนทเถระเจ้าอยู่ที่เวฬุคาม ใกล้เมือง
 เวสาळิ ฯ ครั้นนั้น ทสมคฤหบดีจัดแจงกรณียกิจอันนั้นในเมืองปาตลีบุตรเสร็จแล้ว
 ก็ไปหาพระอานนทเถระเจ้า ที่เมืองเวฬุคาม กราบไหว้แล้วก็นั่งอยู่ในที่สมควร
 แก่ตน

ทสมคฤหบดีผู้อยู่ในอัฐกนกร นั่งลงในที่สมควรแก่ตนแล้วจึงกล่าวขึ้นว่า
 ข้าแต่พระอานนท์ ธรรมอย่างเดียว ที่เป็นเหตุให้จิตของภิกษุผู้ไม่ประมาท ผู้มี
 ความพากเพียร ผู้มีศรัทธาอันส่งไปแล้วหลุดพ้น และให้อาสวะสิ้นไป ให้ถึงซึ่ง
 ธรรมอันปลอดโปร่ง จากเครื่องเกาะเกี่ยวอย่างเยี่ยม ที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ผู้รู้ผู้เห็น ผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้นั้น มีอยู่หรือ ? พระอานนท-
 จ้าตอบว่า มีอยู่ ฯ คฤหบดีนั้นจึงถามว่า ธรรมข้อไหน

พระอานนทเถระเจ้าจึงตอบว่า คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ วางจากกาม
 และอกุศลธรรมทั้งหลาย แล้วก็เข้าปฐมฌาน อันมีวิตก วิจารณ์ มีปีติสุขเกิดจาก
 วิเวก แล้วพิจารณาว่า ปฐมฌานนี้เป็นของที่เหตุปัจจัยตกแต่ง เป็นของมีความ
 จงใจเฉพาะ แล้วก็ทราบว่ สิ่งใดมีเหตุปัจจัยตกแต่ง มีความจงใจเฉพาะ สิ่งนั้น
 เป็นของไม่เที่ยง สิ่งนั้นมีความดับไปเป็นธรรมดา ภิกษุนั้นก็ตั้งอยู่ในธรรมนั้น
 ถึงซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้ายังไม่ถึงซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวะ
 ทั้งหมด ก็สันสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ เพราะความยินดีเพลิดเพลินใน
 ธรรมนั้น แล้วเป็นโอปปาทิกะ คือ เกิดในพรหมโลก ปรีณิพพานอยู่ในพรหมโลก
 ไม่กลับมาจากพรหมโลก อันนั้นแหละคฤหบดี เป็นธรรมอันเดียว ที่ทำให้จิต
 ของภิกษุผู้ไม่ประมาท ผู้มีความพากเพียร ผู้มีศรัทธาอันส่งไปแล้วหลุดพ้น และ
 ให้อาสวะสิ้นไป ให้ถึงความปลอดโปร่งอย่างเยี่ยม ที่ตนยังไม่ได้ไม่ถึง อัน
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้รู้ผู้เห็น ผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ฯ
 ยังมีอีกอย่างหนึ่งคฤหบดี คือ การที่ภิกษุเข้าทุติยฌาน อันไม่มีวิตก วิจารณ์ มีแต่ปีติ
 เกิดจากสมาธิ เพราะระงับวิตกวิจารณ์แล้ว มีแต่ทำให้ใจผ่องใส ทำให้ใจมี

อารมณ์อันเดียว แล้วพิจารณาว่า ทศิณยานันเป็นของที่เหตุนั้นจักษกแต่ง เป็นของจงใจทำให้เกิดขึ้น ก็สิ่งใดมีเหตุนั้นจักษกแต่ง เป็นของที่บคคลจงใจทำขึ้น สิ่งนั้นเป็นของไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา แล้วภิกษุนั้นก็ตั้งอยู่ในธรรมนั้น ก็ถึงซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ก็ทำให้สังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการสิ้นไป เพราะความยินดีเพลิดเพลินในธรรมนั้น แล้วก็ไปปฏิบัติละ เกิดในพรหมโลก ปรีติพพานในพรหมโลก ไม่กลับมาจากพรหมโลก อันนั้นแหละเป็นธรรมอันเดียวเท่านั้น ฯ

ยังอีกข้อหนึ่ง ภคฺคํ คือการที่ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เข้าตศิณยานัน อันมีแต่อบกขา เพราะคลายบิตแล้ว มีแต่สติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยกาย ที่พระอริยเจ้ากล่าวว่า เป็นผู้มื่อเบกขา มีสติ อยู่ด้วยความสุข แล้วภิกษุนั้นก็พิจารณาอย่างว่านั้น และได้เป็นอย่างว่านั้น ฯ

ยังอีกข้อหนึ่ง ภคฺคํ คือ การที่ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เข้าตศคณณานัน อันบริสุทธด้วยอบกขาและสติ หาทกข์สุขมิได้ เพราะละสุขทุกขเสียแล้ว สันโสมนัสโหมนัสอันมีมาแต่เก่าก่อนเสียแล้ว แล้วภิกษุนั้นก็พิจารณาอย่างว่านั้น และได้เป็นอย่างว่านั้น

ยังอีกข้อหนึ่ง ภคฺคํ คือการที่ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ได้แผ่ไปสัทิสที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ด้วยจิตประกอบด้วยเมตตา และแผ่ไปในทิศเบื้องบน เบื้องต่ำ ทิศทางขวาง ตลอดโลกทั้งปวง แล้วอยู่ด้วยจิตอันประกอบด้วยเมตตา อันเป็นจิตไพบลุย์ เป็นจิตใหญ่ เป็นจิตหาประมาณมิได้ เป็นจิตไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท แล้วพิจารณาว่า เมตตาเจโตวิมุตติ เป็นของที่ตกแต่งขึ้น เป็นของที่จงใจทำขึ้น ก็สิ่งใดเป็นของตกแต่งขึ้น เป็นของจงใจทำขึ้น สิ่งนั้นเป็นของไม่เที่ยง มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา แล้วภิกษุนั้นก็ตั้งอยู่ในธรรมนั้น และได้เป็นอย่างที่ว่ามานั้น ฯ

ยังอีกข้อหนึ่ง ภคฺคํ คือได้แก่ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ แผ่ไปสัทิสที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ทิศเบื้องบน เบื้องต่ำ ทิศทางขวาง ตลอดโลกทั้งปวง ด้วยใจประกอบด้วยกรุณา อยู่ด้วยใจอันประกอบด้วยกรุณา อันเป็นใจไพบลุย์ เป็นใจใหญ่ เป็นใจอันหาประมาณมิได้ เป็นใจไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท แล้วพิจารณาอย่างที่ว่านั้น ได้เป็นอย่างที่ว่ามานั้น ฯ

ยังอีกข้อหนึ่ง ภคฺคํ คือได้แก่การที่ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ แผ่ไปสัทิสที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ทิศเบื้องบน เบื้องต่ำ ทางขวาง

ตลอดโลกทั้งปวง ด้วยใจอันประกอบด้วยมุกตา อยู่ด้วยใจอันประกอบด้วยมุกตา อันเป็นใจไพบุลย์ เป็นใจใหญ่ เป็นใจหาประมาณมิได้ เป็นใจไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท แล้วก็พิจารณาอย่างเท่านั้น และได้เป็นอย่างเท่านั้น ฯ

ยังอีกข้อหนึ่งคฤหบดี คือได้แก่การที่ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ แผลไปสัทธิศที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ พิศเมืองบนเมืองต่ำ เมืองขวาง ตลอดโลกทั้งปวง ด้วยใจประกอบด้วยอเบกขา อยู่ด้วยใจอันประกอบด้วยอเบกขา อันเป็นใจไพบุลย์ เป็นใจใหญ่ เป็นใจหาประมาณมิได้ เป็นใจไม่มีเวรไม่มีพยาบาท แล้วก็พิจารณาอย่างเท่านั้น และได้เป็นอย่างเท่านั้น

ยังอีกข้อหนึ่ง คฤหบดี คือ ได้แก่การที่ภิกษุเข้าอาภาสานัญญาชยตนฉาน ว่าอากาศไม่มีที่สุด ดังนี้ เพราะลวงความจดจำรูปทั้งปวงเสีย สันความจดจำเรื่องความซัดเคืองเสีย ไม่จำไว้ในใจซึ่งความจดจำต่างๆ แล้วก็พิจารณา ทราบว่า อาภาสานัญญาชยคนสมาบัติ เป็นของหัดตกแต่งขึ้น เป็นของหงใจตกแต่งขึ้น สิ่งใดที่บุคคลตกแต่งขึ้น บุคคลจงใจทำขึ้น สิ่งนี้เป็นของไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา แล้วภิกษุนั้นก็ตั้งอยู่ในธรรมนั้น ก็ถึงซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ก็สันสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ เพราะความยินดีเพลิดเพลินในธรรมนั้น แล้วเกิดในพรหมโลก ปรีนิพพานในพรหมโลก ไม่กลับมาจากพรหมโลก อันนั้นก็เป็นธรรมอันเดียวที่ทำให้จิตของภิกษุผู้ไม่ประมาท ผู้มีความเพียร ผู้มีตนอันส่งไปแล้ว หลุดพ้นไป ทำให้อาสวะถึงซึ่งความสิ้นไป ทำให้ถึงซึ่งความปลอดโปร่งจากเครื่องเกาะเกี่ยวอย่างเยี่ยม ที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ผู้เห็นผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ ฯ

ยังอีกข้อหนึ่ง คฤหบดี คือ ได้แก่การที่ภิกษุล่วงเลขาอาภาสานัญญาชยตนะ โดยประการทั้งปวงแล้ว ก็เข้าวิญญูณัญญาชยตนะ ว่าวิญญูณไม่มีที่สุด ดังนี้ แล้วก็พิจารณาอย่างเท่านั้น และเป็นอย่างเท่านั้น ฯ

ยังอีกข้อหนึ่ง คฤหบดี คือ ได้แก่การที่ภิกษุล่วงเลขาวิญญูณัญญาชยตนะ โดยประการทั้งปวงแล้ว เข้าอาภิกขุญญาชยตนะ ว่าไม่มีอะไร ไม่มีอะไร ดังนี้ แล้วก็พิจารณาอย่างเท่านั้น ได้เป็นอย่างเท่านั้น

เมื่อพระอานนทเถระเจ้าแสดงธรรมจบลงดังนี้แล้ว ทสมคฤหบดี ผู้เป็น
ชาวเมืองอัฐกนาคร ก็กล่าวขึ้นว่า ข้าแต่ท่านอานนท์ บรมเสวหาปากขม
ทรัพย์เพียงขมเดียว ก็ได้พบปากขมทรัพย์ ๑๐ ขม ในครุเดียวกันฉันใด ข้าพเจ้า
ผู้แสวงหาประตุนิพพานอันเดียว ก็ได้พึงประตุนิพพานถึง ๑๐ ประตุนั้น ในครุเดียว
ฉันนั้น เรือนของบรมมี ๑๐ ประตุนั้น เมื่อไฟไหม้เรือนนั้น บรมนั้นอาจทำตนให้
สวัสดิได้ด้วยประตูหนึ่ง ๆ ฉันใด ข้าพเจ้าก็อาจทำตนให้สวัสดิได้ด้วยประตุนิพพานอันมีถึง ๑๐ ประตุนั้น เฉพาะประตูหนึ่ง ๆ ได้ฉันนั้น ข้าแต่ท่านอานนท์
พวกเคียรถยเหล่านั้นจักแสวงหาทรัพย์เพื่ออาจารย์ ข้าพเจ้าก็ไม่ทำการบูชาท่าน
อานนท์อย่างไร ๆ ลำดับนั้น ทสมคฤหบดีผู้เป็นชาวเมืองอัฐกนาคร ก็นิมนต์
พระภิกษุสงฆ์ชาวเมืองปาตลีบุตร และชาวเมืองเวสาลี มาประชุมพร้อมกันแล้ว
ก็ถวายอาหารอันประณีตด้วยมือตนเอง แล้วถวายผ้าอังกะฐณ ๑ ผืน ส่วนพระ
อานนทเถระเจ้านั้น ได้ถวายครบทั้งไตรจักร ทั้งได้ให้สร้างที่อยู่ ๕๐๐ ที่ ถวายแก่
พระอานนทเถระเจ้า จบอัฐกนาครสูตรที่ ๒ ตามพระบาลีเพียงเท่านี้.

อรรถกถา

ก่อนไป เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งอัฐกนาครสูตร อันมีในคัมภีร์
ปัญจอุปสุทนียว่า คำว่า เวฬุคามนั้น ได้แก่บ้านตำบลหนึ่งซึ่งอยู่ในข้างทิศทักษิณ
แห่งเมืองเวสาลี มีนามว่าเวฬุคาม ฯ คำว่า ทสมคฤหบดีนั้น แปลว่า
คฤหบดีที่ ๑๐ อธิบายว่า คฤหบดีนั้น นับเข้าในตำแหน่งที่ ๑๐ แห่งชาติ โคตร
ตระกูล และทรัพย์สมบัติ อันมีอยู่ในตระกูลของเขา ฯ คำว่า กุกกุฏารามนั้น
ได้แก่อารามอันกุกกุฏเศรษฐีสร้างไว้ ฯ ในคำว่าธรรมอย่างเดียวที่เป็นเหตุให้
จิตของภิกษุผู้ไม่ประมาท ผู้มีความเพียร ผู้มีตนอันส่งไปแล้วหลุดพ้น และทำ
ให้ถึงซึ่งความสันติสุข ให้ถึงซึ่งความปลอดโปร่งอย่างเยี่ยม ทสมเถระผู้มี
พระภาคเจ้า ผู้รู้เห็นผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงไว้นั้น มีคำอธิบาย
โดยย่อว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด ทรงบำเพ็ญสมมติสภารมย์ ๓๐
ประการ ให้เต็มเปี่ยมแล้ว หักงานเสียซึ่งกิเลสทั้งปวง แล้วตรัสพระอนุตตร-
สัมมาสัมโพธิญาณ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นผู้ซึ่งอาสยานุสั

ของสัตว์โลกนั้น ๆ เป็นผู้เห็นซึ่งไทยธรรมทั้งปวง เหมือนกับบุคคลผู้เห็น
มะขามบ่อมนั้นตั้งอยู่ในลำมอดฉะนั้น ๑ อีกอย่างหนึ่ง คำว่า ฐนั้น ได้แก่วรรณ
บุพเพนิวาสญาณเป็นต้น ๑ คำว่า เห็นนั้น ได้แก่เห็นด้วยทิพพจักขุ ๑ อีก
อย่างหนึ่ง คำว่า ฐนั้น ได้แก่วรรณวิชา ๓ อภิญญา ๖ ๑ คำว่า เห็นนั้น
ได้แก่เห็นด้วยสมันตจักขุ ที่ไม่มีสิ่งใดขัดขวางในที่ทั้งปวง ๑ อีกอย่างหนึ่ง
คำว่า ฐ นั้น ได้แก่วรรณปัญญาอันสามารถรู้ธรรมทั้งปวง คำว่า เห็นนั้น ได้
แก่เห็นด้วยมังสจักขุอันบริสุทธิ์อย่างยิ่ง ที่สามารถเห็นสิ่งทั้งหลายซึ่งอยู่นอกฝา
เป็นต้น ซึ่งล่วงจักขุวิสัยของสัตว์ทั้งปวง ๑ อีกอย่างหนึ่ง คำว่า ฐนั้น
ได้แก่วรรณปัญญาแห่งตลอด อันทำประโยชน์ตนให้สำเร็จ อันเป็นที่ตั้งแห่ง
สมาธิ ๑ คำว่า เห็นนั้น ได้แก่เห็นด้วยปัญญาสำหรับแสดงธรรม อันทำ
ประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จ อันเป็นที่ตั้งแห่งกรุณา ๑ คำว่า พระอรหันต์นั้น ได้
แก่ผู้กำจัดข้าศึกทั้งหลาย ๑ ผู้ควรรับสักการบูชา มีขันธ์เป็นต้น ๑ ๑ คำว่า
พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ได้แก่ผู้ตรัสรู้ของจริงทั้งหลายโดยชอบด้วย ด้วยตน
เองด้วย ๑ อีกอย่างหนึ่ง คำว่า ฐนั้น ได้แก่วรรณที่เป็นอันตรายทั้งหลาย
คำว่า เห็นนั้น ได้แก่เห็นธรรมสำหรับนำออกจากโลก คำว่า พระอรหันต์นั้น
ได้แก่ผู้กำจัดกิเลส คำว่า สัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ได้แก่วรรณทั้งปวงด้วยตน
เอง ๑ คำว่า ภิกษุตั้งอยู่ในธรรมนั้น คือ ภิกษุนั้นตั้งอยู่ในสมถธรรม วิปัสสนา-
ธรรม ๑ คำว่า ด้วยความยินดีเพลิดเพลินในธรรมนั้น ได้แก่ความยินดีพลัด
เพลินในสมถธรรม วิปัสสนาธรรม ๑ ก็พระอรหันต์ย่อมอาจครอบงำความรักใคร่
พอใจทั้งปวงในสมถวิปัสสนา ส่วนพระสกทาคามีไม่อาจครอบงำได้ ๑ พระสกทาคามี
นั้น ย่อมเกิดในชั้นสุทธาวาสพรหมโลก ด้วยเจตนาในจุดตกมาน เพราะละความ
รักใคร่พอใจในสมถวิปัสสนาไม่ได้ ๑ อันนี้เป็นถ้อยคำแห่งอาจารย์ทั้งหลาย

ส่วนอาจารย์วิตถวาที ผู้ชอบเล่นสำนวนนั้น ได้กล่าวไว้ว่า พระ
อนาคามีนั้น ย่อมเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาสด้วยอกุศลธรรม เพราะมีคำพระ
บาลีว่า ภิกษุนั้นสันสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ และได้เกิดในพรหมโลกด้วย
ความยินดีในธรรม ดังนี้ ๑ ควรกล่าวต่อวิตถวาทีจารย์นั้นว่า ท่านจง

ขกพระสูตรมา ฯ เมื่อเขาไม่แลเห็นพระสูตรอื่น เขาก็จักยกพระสูตรนี้มาโดย
แท้ ฯ ลำดับนั้น ควรถามเขาว่า พระสูตรนี้มีเนื้อความที่ควรขยายหรือว่ามีเนื้อ
ความอันท่านขยายไว้แล้ว ฯ เขาก็จะกล่าวว่า มีเนื้อความอันท่านได้ขยายไว้
แล้วโดยแท้ ฯ ลำดับนั้น ควรถามว่า เมื่อเป็นอย่างนั้น ผู้ต้องการอนาคามีผล
ก็จักควรทำความรักใคร่พอใจในสมถวิปัสสนา เพราะเมื่อความรักใคร่พอใจใน
สมถวิปัสสนาเกิดขึ้นแล้ว ก็จักได้สำเร็จอนาคามีผล ฯ ท่านอย่าถือว่า ท่านได้
แก้ปัญญหาข้อด้วยพระสูตรอื่นแล้ว ท่านควรเรียนในสำนักพระอริยเจ้าให้รู้
อรรถกถาแล้วจึงควรกล่าวแก่ ฯ เพราะการถือปฏิสนธิในสวรรค์ด้วยกุศล หรือการ
ถือปฏิสนธิในอบายด้วยกุศลย่อมไม่มี ฯ ข้อนั้นสมกับพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า
เทพเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่ปรากฏด้วยกรรมอันเกิดจาก โลภะ โทสะ โมหะ
ปรากฏแต่พวกมนุษย์ กับสัตว์อย่างอื่นเท่านั้น นรก กำเนิดดิรัจฉาน กำเนิด
เปตวิสัย และหุดอื่น ๆ ย่อมปรากฏด้วยกรรมอันเกิดจาก โลภะ โทสะ
โมหะ โดยแท้ ฯ ควรให้เขาเข้าใจอย่างนี้ ถ้าเขาเข้าใจอย่างนี้เป็นการดี ถ้า
เขาไม่เข้าใจอย่างนี้ ก็บอกให้กลับไปเสีย ด้วยคำว่า ท่านจงกลับไปที่อยู่ของ
ท่านแล้วคิดขำตัวตมเข้า ๆ ก็แล้วกัน ฯ ในพระสูตรนี้ได้กล่าวถึงสมถวิปัสสนาไว้
เหมือนกับในมหามาลุงกยสูตร มหาสติปัฏฐานสูตร กายคตาสติสูตร ฯ ในพระ
สูตรนี้ ได้กล่าวสมถะไว้สำหรับภิกษุผู้ดำเนินในสมถะก็มี ในวิปัสสนาก็มี ฯ
ส่วนในมหามาลุงกยสูตรนั้น ได้กล่าววิปัสสนาไว้ ฯ มหาสติปัฏฐานสูตรนั้น
ได้กล่าววิปัสสนาอย่างละเอียดไว้ ฯ กายคตาสติสูตรนั้น ได้กล่าวสมถะอันละเอียด
ไว้ ฯ ธรรมทั้ง ๑๑ ประการนั้น ล้วนแต่เป็นธรรมอันเอก สำหรับให้ถึงมรรคผล
นิพพานทั้งนั้น

คำว่า แสงหาปากขุมทรัพย์นั้น ได้แก่แสงหาขุมทรัพย์ ฯ คำว่า ใน
ขณะเดียวกันนั้น คือ ด้วยการประกอบอย่างเดียวกัน ฯ มีคำถามว่า การได้
ขุมทรัพย์ทั้ง ๑๑ ขุม ด้วยการประกอบอย่างเดียวกันนั้น มีขึ้นได้อย่างไร ? มีคำ
แก้ว่า บุคคลบางคนเมื่อแสงหาขุมทรัพย์ในป่า ก็ย่อมเที่ยวไปในป่า ฯ ผู้ทำ
ประโยชน์คนใดคนหนึ่ง ได้เห็นเข้าแล้วก็ถามว่า ท่านเที่ยวหาอะไร ? บุรุษนั้น
ก็ตอบว่า ข้าพเจ้าเที่ยวหาเครื่องเลี้ยงชีวิต ฯ บุรุษอีกคนหนึ่ง จึงกล่าวขึ้นว่า

ถ้าอย่างนั้น ท่านจงมาพลิกแผ่นหินแผ่นนั้น ^{๕๕} บุรุษนั้นก็พลิกแผ่นหินแผ่นนั้น ^{๕๖} แล้วก็ได้เห็นไทรพื้ ^{๕๗} ๑๑ ไทร อันตั้งซ้อน ๆ กันอยู่ ^{๕๘} เป็นอันว่าการได้พบชมพื้ ^{๕๙} พื้ ๑๑ ชม ได้ ^{๖๐} ขึ้นด้วยการกระทำอันเดียว ^{๖๑} ดังนี้ ๆ คำว่า พวกเดียรถีย์แสวงหาพื้ให้อาจารย์นั้น คือ พวกเดียรถีย์เรียนศิลปในสำนักอาจารย์ใด ก็นำพื้ไปให้อาจารย์นั้น ก่อนเรียนศิลปก็มี เรียนศิลปแล้วก็มี ในขณะที่เรียนอยู่ก็มี ๆ พวกใดไม่มีพื้ พวกนั้นก็แสวงหาตามหมัญญาติ ๆ เมื่อแสวงหาตามหมัญญาติไม่ได้ ก็เที่ยวภิกขาहारขอทานเพื่อนำพื้มาให้แก่อาจารย์ ๆ คำที่คฤหบดีกล่าวว่า ข้าพเจ้าจักไม่บูชาท่านอาณนท้อย่างไรนั้น คือ แม้แต่พวกนอกศาสนา เขาก็ยังแสวงหาพื้ให้อาจารย์ของเขา ซึ่งให้ศิลปในศาสนาอันทำให้ออกจากวัฏสงสารไม่ได้ ส่วนข้าพเจ้าจักไม่ทำการบูชาแก่อาจารย์ผู้ให้ข้อปฏิบัติทางนิพพานถึง ๑๑ ประการ ในศาสนาอันนำออกจากวัฏสงสารอย่างไร ? คำว่า พื้ถึง ๕๐๐ ที่คฤหบดีสร้างนั้น หมายถึงบรรณศาลาที่มีราคาหลังละ ๕๐๐ สันเนือความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น.

ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย ต่อไปนี้ ก็มีแต่คำสรุปย่อข้อความเท่านั้น กล่าวคือ ข้อความที่ร้อยในพระธรรมเทศนาถันนั้น มีชื่อว่า คฤหบดีนั้นมีความประสงค์ว่า ธรรมข้อเดียวหรืออย่างเดียว จะทำให้สำเร็จนิพพานได้นั้นมีอยู่หรือไม่ จึงได้ถามพระอาณนทเถระเจ้าตามความสงสัย ๆ พระอาณนทเถระเจ้าจึงตอบว่า มีอยู่ แล้วได้แสดงรูปถัน ๔ กับฉานอันเกิดจากพรหมวิหาร ๔ และอรุณาน ๓ ว่าแต่ละอย่าง ๆ ให้สำเร็จนิพพานได้ทั้งนั้น คือ เมื่อใครได้เป็นอย่างดี ก็พิจารณาให้เป็นวิปัสสนา ในอย่างนั้น เมื่อได้ปฐมฉานแล้ว ก็พิจารณาให้เป็นวิปัสสนาว่า ปฐมฉานนี้เป็นของติดแต่กัน เป็นของที่เกิดขึ้นด้วยเหตุปัจจัย สิ่งใดเกิดขึ้นด้วยเหตุปัจจัย สิ่งนั้นเป็นของไม่เที่ยง เป็นของมีความสิ้นไปเป็นธรรม ดังนี้ เมื่อได้ทุติยฉาน ตติยฉาน จตุตถฉาน ญาณเกิดจากการเจริญพรหมวิหาร ๔ และอาภาสญาณจายตนฉาน วิญญาณญาณจายตนฉาน อาภิณญาณจายตนฉาน ไม่ว่าอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็พิจารณาให้วิปัสสนาอย่างทั้ง

ว่า เมื่อพิจารณาอย่างทว่าน ก็ต้องได้สำเร็จอรหัตในชาตินั้น หรือได้เป็น
อนาคามี และไปเกิดในพรหมโลก สำเร็จนิพพานในพรหมโลกนั้น ถ้าเพียงแต่
เจริญฌานอย่างเดียว ไม่เกี่ยวกับวิปัสสนา คือ ไม่เกี่ยวกับการพิจารณา ให้
เป็นวิปัสสนาตั้งทว่ามาแล้วนั้น ย่อมไม่ได้บรรลุผลนิพพาน ได้แต่เพียงไปเกิด
ในพรหมโลกเท่านั้น ฯ คือ ถ้าได้รูปฌานก็ได้ไปเกิดในรูปพรหม ได้อรุณฌานก็ได้
ไปเกิดในอรุณพรหม ฯ เป็นอันว่าในพระธรรมเทศนาภคณันท์ ว่าด้วยประทุ
นิพพาน .. ประการ คือ รูปฌาน ๔ พรหมวิหาร ๔ อรูปฌาน ๓ ดังที่แสดงมา
แล้วนั้น พรหมวิหาร ๔ นั้น เป็นของທူတူ ๆ คนไม่ว่าคฤหัสถ์และบรรพชิตย่อม
ปฏิบัติได้ง่ายทั้งนั้น กล่าวคือ การเจริญพรหมวิหาร ๔ นั้น ก็ได้แก่การแผ่เมตตา
กรุณา มหิตา อเบกขา ตออบคณหังปวง จะขึ้นเดินนั่งนอนอย่างไรก็ทำได้
เมื่อทำได้จนเป็นฌานแล้ว ก็ไม่แคล้วจากสวรักันฤพาน.

เอว ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

ภคณันท์ ๔

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

เสขปฏิบัติสาสูตร ท่อนว่าด้วยเรื่องเสด็จไปประทับสันถาคาร

เอวมเม สุตัง เอกัง สมยั ภควา สกุกเกสุ วิหริติ กปัลลวตถุสุมิ
นิโครธาราเม ฯ เตน โข ปน สมเขน กปัลลวตถานัง สกุกขานัง นว สนถาคารี
อจิรการิตัง โหติ อนชฺชาวฏฺฐปฺพุฬฺ สมนเนน วา พุราหุมนเนน วา เกณจิ วา
มณฺเฐสสกุเตนาคี.

ณ บัณฑิต อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนามหาวิคตารณันท์ ภคณันท์ ๔
ว่าด้วยเสขปฏิบัติสาสูตร อันมีในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก อันกล่าวด้วย
เรื่องพระพุทธเจ้าเสด็จไปประทับสันถาคาร ในกรุงกบิลพัสดุ์ และหัวข้อเสข-
ปฏิบัติโดยย่อ ตามพระบาลี อรรถกถา ฐัมมัตถาธิบาย เพื่อให้เกิดประโยชน์

แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน ตามสมควร
แก่การพึงพระธรรมเทศนา

บาลี

ความเป็นความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้ว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอานนท์ ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ กล่าวคือ ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่นิโครธาราม ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ ในแคว่งสักกประเทศ ฯ ในคราวนั้น มีสันถาคารใหม่ของชาวสักกะกรุงกบิลพัสดุ์ ได้สร้างขึ้นไม่นาน ยังไม่มีสมณพราหมณ์ หรือมนุษย์ผู้หนึ่งผู้ใดไปอาศัยอยู่ ฯ คราวนั้น ชาวสักกะกรุงกบิลพัสดุ์ได้พร้อมกันไปกราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า สันถาคารใหม่ของชาวสักกะกรุงกบิลพัสดุ์ ได้สร้างขึ้นยังไม่นาน ยังไม่มีสมณพราหมณ์ หรือมนุษย์ผู้หนึ่งผู้ใดอาศัยอยู่ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเสด็จไปประทับก่อนเถิด เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปประทับก่อนแล้ว พวกสักกะชาวกรุงกบิลพัสดุ์ จึงจักใช้ต่อภายหลัง เพื่อให้เป็นประโยชน์สุขตลอดกาลนานแก่ชาวสักกะกรุงกบิลพัสดุ์ พระพุทธเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงรับด้วยพระอาการนิ่งอยู่ ฯ พวกสักกะชาวกรุงกบิลพัสดุ์ทราบว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับอาราธนาแล้ว ก็พร้อมกันลุกขึ้นถวายบังคมลา ทำปทักษิณแล้วก็พากันไปที่สันถาคารใหม่ ให้ปลาสันถาคารใหม่ด้วยเครื่องปลาด่าง ๆ แล้วให้แต่งตั้งอาสนะ ตั้งโอ่งน้ำ ตามประทีปน้ำมันเสร็จแล้ว จึงพากันไปกราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ทั้งหลายได้ปลาสันถาคารด้วยเครื่องปลาด่างทั้งปวงแล้ว ตกแต่งอาสนะไว้แล้ว ตั้งหม้อน้ำไว้แล้ว ตามประทีปน้ำมันไว้แล้ว ขอพระองค์ได้โปรดเสด็จเถิด พระเจ้าข้า

ลำดับนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงบาตรจีวรพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์เสด็จไปที่สันถาคาร ทรงชำระพระบาทแล้วก็เสด็จเข้าสู่สันถาคาร แล้วเสด็จประทับนั่งพึงเสากลาง ผืนพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ฯ ส่วนภิกษุสงฆ์ ต่างก็ล้างเท้าแล้วพากันเข้าไปสู่สันถาคาร นั่งฟังฝ่าเบื้องหลังหันหน้าไปทางทิศตะวันออก อยู่ข้างหลังสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า พวกสักกะชาวกรุง

กบิลพัสดุ์ล่างเท่าแล้วก็เข้าไปสู่สันถาคาร นั่งฟังฝ่าด้านตะวันออก หันหน้าไปทางทิศตะวันตก มีพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่ตรงหน้า ฯ ครั้นนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้ทรงแสดงธรรมโปรดพวกกบิลพัสดุ์อยู่ตลอดราตรเป็นอันมาก แล้วตรัสสั่งพระอานนทว่า อานนทจงแสดงเสขปฏิปทาแก่พวกสักกะ ชาวบิลพัสดุ์ เราตถาคตรู้สึกเมื่อยหลัง เราตถาคตจักเอนกายในบัดนี้ ฯ พระอานนทเถรเจ้า ก็ทูลรับว่า พระพุทธเจ้าข้า ฯ ลำคับนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็โปรดให้ปุณีสังฆาภิ ๔ ชนลงแล้ว ก็ทรงสำเร็จสัทโสภาสนั่นตะเภาข้างขวา ช้อนพระบาท เหลื่อมพระบาท มีสติสัมปชัญญะ ทรงตั้งพระทัยว่าจะเสด็จลุกขึ้นอีก

ลำคับนั้น พระอานนทเถรเจ้าก็ถวายพระพรแก่มหานามสักขราชว่า ดูก่อนมหานาม อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ ข่อมเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล รักษาอินทรีย์เป็นอันดี รู้จักประมาณในการบริโภค ประกอบความเพียรเนื่อง ๆ ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ ได้ฉาน ๔ อันเป็นเจตสิกใหญ่ อันเป็นเหตุให้อยู่สบายในปัจจุบันตามความประสงค์ ได้โดยไม่ผิดเคือง ได้โดยไม่ลำบาก คึงน แล้วพระอานนทเถรเจ้าก็แจกถ้อยคำมีคำว่าสมบูรณ์ด้วยศีลเป็นต้น ออกไปโดยพิสดาร คึงจักได้สังวรณนาการในกัณฑ์ข้างหน้า ส่วนในกัณฑ์นี้ ของตเณอความในพระบาลีไว้เพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา แห่งเสขปฏิปทาสูตร ในคัมภีร์ปัญจ-ปสทนียว่า คำว่า สันถาคารนั้น ได้แก่ศาลาใหญ่หลังหนึ่งซึ่งสร้างขึ้นใหม่ในกรุงกบิลพัสดุ์นั้น ฯ ที่เรียกว่าสันถาคาร เพราะเหตุว่าในเวลาส่งเจ้านายหรือแขกบ้านแขกเมืองเป็นต้นนั้น กษัตริย์ทั้งหลายได้ประชุมกันที่ศาลาใหญ่นั้น แล้วจัดแจงแบ่งปันขบวนส่งกันในที่นั้นว่า ท่านคนออกหน้า ท่านคนตามหลัง ท่านคนไปข้างหน้า ๒ ท่านคนให้ข้าง ท่านคนให้ขมา ท่านคนให้ชนรถ คึงน ฯ เวลา กษัตริย์เหล่านั้นกลับจากการส่งแล้ว ก็ได้ตกแต่งบ้านเรือนอยู่อีก ๒-๓ วัน เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่าสันถาคาร ฯ คำว่า สันถาคารนี้ แปลว่า โรงอันเป็นที่จัดแจงด้วยตนเองของกษัตริย์ทั้งหลาย ฯ เพราะกษัตริย์ทั้งหลายย่อมจัดแจงกิจการที่เกิดขึ้น

ให้เสร็จไปในทันที ย่อมประชุมกันในทันที ย่อมช้ขาดการงานต่าง ๆ ในทันที ๆ การที่สักกะได้ไปทูลอาราธนาสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น โดยเหตุว่าพวกสักกะเห็นว่าสันถาคารหลังนั้นน่านรมยยิ่ง เปรียบประหนึ่งว่า ทิพย์วิมาน จึงปรึกษากันว่า สันถาคารหลังนี้ ให้ใครขึ้นก่อนจึงจะเป็นประโยชน์สุขตลอดกาลนาน แก่พวกเรา ก็ลงความเห็นกันว่า เมื่อพวกเราถวายแก่ญาติผู้ใหญ่ ถวายแก่พระศาสดาในฐานะทักษิณียบุคคลเสียก่อนแล้ว จักเป็นการสมควร เพราะฉะนั้น พวกเราก็จักขอให้พระศาสดาขึ้นประทับก่อน ขอให้ภิกษุสงฆ์มาขึ้นก่อน เมื่อภิกษุสงฆ์มาแล้ว พระพุทธพระองค์หนึ่งพระโคตมพุทธเจ้าก็จักมาด้วย พวกเราก็จักทูลขอให้พระศาสดาทรงแสดงธรรมตลอดทั้ง ๓ ขาม เมื่อพวกเราทำอย่างนี้ ก็เป็นอันว่า สันถาคารหลังนี้ พระรัตนตรัยได้อยู่อาศัยก่อน แล้วพวกเราจึงจักอยู่อาศัยในภายหลัง การที่พวกเราทำดังนี้ จักเป็นประโยชน์สุขแก่พวกเราตลอดกาลนาน เมื่อตกลงกันดังนี้แล้ว จึงได้ไปทูลอาราธนาให้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมกับเหล่าพระภิกษุสงฆ์เสด็จไปประทับ ดังที่แสดงมาแล้วนั้น

คำว่า ให้ปลาสันถาคารด้วยเครื่องปลาตทั้งปวงนั้น มีอธิบายว่า ให้ได้พื้นสันถาคารที่โบกปูนไว้เป็นอันดีแล้วด้วยขี้โคลสดให้สะอาดดีแล้ว จึงให้นามหาดด้วยคันธชาติของหอม ๔ ประการ แล้วปลีเสื้อลำแพนมัสต่าง ๆ กันลงในเบ้องบน แล้วลาดผ้าโกเชาผิวใหญ่ ๆ ไว้ในเบ้องบนอีก เบ้องบนผ้าโกเชา คือ ผ้าขนสัตว์ขาวเหล่านั้น ให้ปูด้วยเครื่องลาดมัสต่าง ๆ กัน เป็นต้นว่า เครื่องลาดหลังช้าง เครื่องลาดหลังม้า เครื่องลาดทำด้วยหนังราชสีห์ หนังเสือโคร่ง เครื่องลาดอันมีสีเหมือนดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ และเครื่องลาดอันมีลวดลายต่าง ๆ เป็นต้น คำว่า ให้แต่งตงอาสนะนั้น คือ ให้แต่งตงที่นั่งสำหรับพระพุทธเจ้าซึ่งมีราคามาก พิงเสามงคโลในท่ามกลางสันถาคาร แล้วลาดปูด้วยเครื่องปลาตอันอ่อนนุ่ม วางที่รองพระบาท ซึ่งมีสีแดงทั้ง ๒ ข้างไว้ในที่นั่งด้วย เบ้องบนที่ประทับนั้นให้ขึงด้วยเพดานอันวิจิตรด้วยดาวเงินดาวทอง ประดับด้วยพวงของหอม พวงดอกไม้ พวงแก้วมุกดาเป็นต้น ในที่ ๑๒ สอกโดยรอบนั้น ให้ทำเป็นตาข่ายดอกไม้ขิงไว้เป็นอันดี ส่วนในที่ ๓๐ สอกให้กั้นด้วยผ้าม่าน แล้วให้แต่งตงอาสนะสงฆ์ติดกับฝาด้านตะวันตก ให้ลาดด้วยเครื่องลาดสีขาวในเบ้องบน ส่วนทางด้าน

ตะวันออกนํ้าให้ปลาโกเขาวุ่นใหญ่ ๆ ให้วางหมอนพองอันประดับด้วยขนหงส์เป็น
คันไว้ในที่นั้น เพื่อจักได้ฟังเวลาดังฟังธรรมตลอดราตรี ๆ ในวันนั้น พวกภิกษุ
สักยราชได้โปรดให้บอกวาทกณหลวงในกรุงกบิลพัสดุ์ อันมีวงกลมได้ ๘ โยชน์
ให้สะอาดเป็นอันดีแล้วให้ยกชกขึ้นสร้างสละน ให้ตั้งหมอนน้ำและต้นกล้วยไว้
ตามประตูบ้านเรือนในพระนคร ตกแต่งพระนครทั้งสี่ให้รุ่งเรืองด้วยดวงประทีป
และดอกไม้เป็นต้น แลแต่ประหนึ่งว่าเต็มไปด้วยดวงดาวฉะนั้น แล้วให้ตักทองขาว
ร่อนไปทั่วพระนครว่า สุกเจ้าทั้งหลาย จงให้เด็กอาบน้ำกินข้าวหลับนอนเสียแต่หัวค่ำ
อย่าให้มีเสียงอกหักกักก้องประการใด เพราะในคืนวันนั้น สมเด็จพระบรมศาสดา
จักประทับภายในพระนคร ธรรมคาพระพุทธรเจ้าทั้งหลายย่อมทรงโปรดปรานการมี
เสียงเบา เสียงน้อย ให้ประกาศดังนี้แล้วจึงได้ทรงถือประทีปด้ามพร้อมกันเสด็จไป
เฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลให้ทรงทราบถึงเวลาเสด็จแล้ว

คำว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบาตร จีวรพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จไป
ที่สันถาคารใหม่นั้น มีคำพรรณนาไว้ว่า เมื่อพวกสักยราชกราบทูลแจ้งเวลาเสด็จให้
ทรงทราบแล้ว สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ทรงนุ่งสบงอันมีสีเหมือนสีดอก
ทองกวาว ทรงคาดประคตเอวอันมีสีเหมือนสายฟ้าแลบ คล้ายกับบุคคลรัดกำคอก
ปทุมด้วยสังวาลย์ทองคำฉะนั้น แล้วทรงห่มผ้าบังสุกุลอันประเสริฐ ซึ่งมีสีแดง
เหมือนสีผลไทรสุก ที่บุคคลทำเขาจักรวาล เขาสิเนรุราช เขายกัณฐทั้งสี่ และ
พื้นแผ่นดินใหญ่อันให้หวนไหว และหล่นลงมาฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้
ทรงห่มผ้าบังสุกุลอันประเสริฐนั้น มีอุปมาอาการเหมือนกับบุคคลคลุมกระพองข้าง
ด้วยผ้ากัมพลแดง แล้วคลุมด้วยผ้าแก้วประพาฬฉะนั้น อีกอย่างหนึ่ง เหมือนกับ
บุคคลสวมเทริดผ้ากัมพลแดงที่เจดีย์ทอง หรือเหมือนกับบุคคลคลุมพระจันทร์
เพ็ญด้วยวาลหกลสีแดงฉะนั้น หรือเหมือนกับบุคคลรดลงซึ่งน้ำครึ่งบนยอดภูเขา
ทองคำ และคลุมยอดภูเขาจิตตภูฏด้วยสายฟ้าฉะนั้น ครั้นแล้วพระองค์ก็เสด็จ
ออกจากประตูพระคันชกฏ มีอุปมาเหมือนพญาสีหราชอันบุรยาตรออกจากกาญจน-
คภา และเหมือนพระจันทร์เพ็ญอันลอยเด่นขึ้นมาบนยอดภูเขาอุทัยบรรพตฉะนั้น
ครั้นพระองค์เสด็จออกจากพระคันชกฏแล้ว ก็ได้ประทับบนที่หน้าพระคันชกฏ
ในครั้งนั้น พระรัศมีอันมีอุปมาเหมือนสายฟ้าที่ออกจากกลีบเมฆ ก็พุ่งออกจาก

พระกายของพระองค์ไปจับรกชาติในอุทยาน เหมือนกับรกชาติเหล่านั้นมีใบ
 ดอกผลคำคบอันรดด้วยน้ำทองคำฉะนั้น ๑ ในขณะที่ ภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก
 ก็ได้ห้อมล้อมสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ๑ ภิกษุสงฆ์เหล่านั้น ล้วนแต่เป็นผู้
 มกน้อย ผู้สันโดษ ผู้สังค ผู้ไม่คลุกคลี ผู้มีความพากเพียร ผู้ว่ากล่าวสั่งสอน
 ผู้ควรแก่การว่ากล่าวสั่งสอน ผู้ทักท้วงตักเตือน ผู้เตือนความชั่วช้าลามก ผู้
 สมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะทั้งนั้น ๑ สมเด็จพระ
 ผู้มีพระภาคเจ้าห้อมล้อมด้วยภิกษุเหล่านั้น ครุ่นเรื่องไฟโรจน์เหมือนกับ
 ต้นกล้วยทองอันแวดล้อมด้วยผ้ากัมพลแดง และเหมือนกับสุวรรณาวา อันอยู่
 ในท่ามกลางดอกปทุมแดง และเหมือนกับสุวรรณปราสาท อันล้อมด้วยไฟที่
 แก้วประพาฬฉะนั้น ๑ พระมหาเถรเจ้าทั้งหลายมีพระสารีบุตรโมคคัลลาน์เป็น
 ต้น ต่างก็ห้อมผ้าบังสุกุลมัสเหมือนเมฆ แวดล้อมสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นเอก
 อัครบุคคลในโลก พระมหาเถรเจ้าเหล่านั้น ล้วนแต่เป็นผู้สนราตาทักเลสแล้ว
 เป็นผู้จักษุจักษุอันเป็นเหมือนบารกสนแล้ว เป็นผู้ตตเครื่องผูกพันสิ้นแล้ว
 เป็นผู้ไม่ขัดข้องอยู่ในตระกูลหรือในคฤหาสน์ทั้งนั้น ๑ เป็นอันว่า สมเด็จพระผู้มีพระ
 ภาคเจ้าปราศจากราคะ โทสะ โมหะ ผู้ไม่มีตัณหา ผู้ไม่มีกเลส ผู้ตรัสธรรม
 พิเศษด้วยพระองค์เอง แวดล้อมด้วยภิกษุทั้งหลาย ผู้ปราศจากราคะ โทสะ
 โมหะ หาคณหากเลสมิได้ ล้วนแต่ได้ตรัสตามพระบรมครูทั้งนั้น เข้าแวดล้อม
 เป็นพหุบริวาร มีอาการเหมือนพญาไกรสรสีหราช ห้อมล้อมด้วยเหล่าไกรสร
 ราชสีห์ มิฉะนั้น ก็มีอาการเหมือนกับพญาช้างฉัททันต์ ห้อมล้อมด้วยช้าง
 แปลกเป็นบริวาร หรือเหมือนพญาหงส์ตระกูลตรฐ อันปรากฏด้วยหงส์
 บริวาร ๕ หมัน พันตระกูลเดียวฉะนั้น มิฉะนั้นก็เหมือนพระเจ้าจักรพรรดิราช
 อันห้อมล้อมด้วยจตุรงคเสนา หรือเหมือนกับอมรินทร์ราชเจ้า อันห้อมล้อม
 ด้วยหมู่เทพบุตรเทพธิดาเป็นบริวาร หรือเหมือนกับหริตมหาพรหม ผู้ห้อมล้อม
 ด้วยพรหมบริวาร และเหมือนกับพระจันทร์เพ็ญที่ห้อมล้อมด้วยดวงดาวในท้องฟ้า
 ฉะนั้น เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้เสด็จเข้ากรุงกบิลพัสดุ์มหานคร
 ด้วยเพศพระพุทธเจ้า อันหาผู้เสมอเหมือนมิได้ ด้วยพุทธลีลาอันไม่มี
 ปริมาณ ๑ ในกาลครั้งนั้น พระรัศมีทองคำเปล่งจากพระกายเบื้องบนออกไปไกล

ได้ ๘๐ ศอก ๆ พระรัศมีทองซึ่งพลุ่งขึ้นจากพระกายเบื้องต่ำและพระหัตถ์
เบื้องขวา เบื้องซ้าย ก็ไปจับอยู่ที่โกลัมประมาณได้ ๘๐ ศอก ๆ ส่วนพระรัศมี
สีเขี้ยวจึงตั้งขึ้นคอนกบฏ ก็พลุ่งขึ้นจากปลายพระเกศาไปจรดท้องฟ้าอันมีใน
ระยะไกลได้ ๘๐ ศอกเหมือนกัน ส่วนพระรัศมีสีแก้วประพาฬ ก็ได้พลุ่งออกจาก
พื้นพระบาทเบื้องต่ำ แล้วลงจรดพื้นดินกั้นระยะทางไกลถึง ๘๐ ศอก ๆ เป็น
อันว่า พระพุทธรัศมี ๖ ประการ อันพลุ่งออกไปด้านละ ๘๐ ศอก ดังที่มาแล้ว
ได้วงกวัดเฉวียนเวียนวง ซึ่งองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เหมือนกับเปลวประทีป
อันเปล่งออกจากประทีปทองคำขึ้นไปสู่อากาศ หรือเหมือนกับสายฟ้าอันแลบ
ออกจากเมฆใหญ่ใน ๔ ทิศฉะนั้น ๆ ทิศทั้งปวงก็เป็นประหนึ่งว่า เคลื่อน
กลาไปด้วยดอกจำปาทอง มิฉะนั้น ก็เป็นประหนึ่งว่า เรือรอนไปด้วยน้ำทองคำ
อันพลุ่งออกจากหม้อทองคำฉะนั้น มิฉะนั้น ก็เป็นประหนึ่งว่า ปกคลุมด้วยแผ่น
ทองคำทั่วทุกแห่งหน มิฉะนั้น ก็เป็นประหนึ่งว่า เคลื่อนไปด้วยดอกทองกวาว
ดอกกรรมิก้าอันลมเวลัมพวาตพัดมาฉะนั้น

พระสร้อยกายของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า อันรุ่งเรืองเป็นอันดีด้วย
ลักษณะน้อย ๘๐ ประการ และพระรัศมีประจำพระองค์ด้านละ ๑๖๐ วา กับมหาบุรุษ
ลักษณะ ๓๒ ประการนั้น ได้ปรากฏเป็นประหนึ่งว่า ท้องฟ้าอันเต็มไปด้วยหม
ขาว มิฉะนั้น ก็เป็นประหนึ่งว่า ป่าปทุมอันมีดอกบานเต็มที มิฉะนั้น ก็เป็นดัง
ต้นปาริฉัตตกะอันสูงได้ ๑๐๐ โยชน์ ที่กำลังมีดอกอันเบิกบานฉะนั้น มิฉะนั้น ก็เป็น
ดังดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ อย่างละ ๓๒ ดวง ซึ่งตั้งอยู่เป็นลำดับกัน มิฉะนั้น ก็
เป็นดังพระเจ้าจักรพรรดิราช ๓๒ องค์ และเทวราช ๓๒ องค์ มหาพรหม ๓๒
องค์ ซึ่งนั่งเป็นลำดับกันไปฉะนั้น ๆ พระสร้อยกายของพระพุทธองค์ที่อลงกต
ด้วยสมภิงสภารมี ๓ ทศ หรือ หสภารมี ๑๐๐ ประการ หสอปภารมี ๑๐๐ ประการ
หสปรหมัตถภารมี ๑๐๐ ประการ ที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญมาแล้วเป็นอันดี กับทาน
ศีล ที่พระองค์ได้ทรงก่อสร้างมาตลอด ๔ อสงไขยกาลไรแสนกัลป์นั้น ไม่ได้ที่พอ
จะรวมลงให้ผลในอภิปาณอันเดียวกัน ได้เป็นเหมือนกับพระพุทธสรณะ
กับแถบหนักหนา มีอุปมาเหมือนกับบุคลลชนของจากสำเภาตงพื้น ลงบรรทุก
สำเภาลำเดียวฉะนั้น มิฉะนั้น ก็เหมือนกับเวลาชนของลงจากเกวียนตงพื้น ขึ้น

บรรทุกเกวียนเล่มเดียวกันนั้น มีฉนั้น ก็เหมือนกับห้วงน้ำในนทีนั้น ๒๕ ห้วง
ไหลมารวมกันที่ปากอ่าวมหาสมุทรแห่งเดียวกันนั้น ๆ เบื้องหน้าสมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าสว่างด้วยพุทธสมมติที่พรรณนามาแล้ว ก็มีผู้ยกขึ้นซึ่งประทับ
ค้ำคองพื้น ๆ ส่วนเบื้องหลัง เบื้องซ้าย เบื้องขวา ก็เหมือนกัน ๆ ในครั้งนั้น
ได้มีฝนดอกไม้ ฝนจันท์ และฝนเป็นเมล็ดน้ำตกลงมาจากทิศทั้ง ๔ เป็น
มหัศจรรย์ ทั้งมีเสียงเบญจางคิกดนตรี และเสียงสรรเสริญ พระพุทธคุณ พระ
ธรรมคุณ พระสังฆคุณ ก็ก้องไปทั่วทิศทั้งปวง นัยเนตรแห่งเทพยดา มนุษย์
นาค ครุฑ คนธรรพ์ เป็นต้น ได้ปรากฏเป็นประหนึ่งว่า ได้หายากไปด้วยน้ำอมฤต-
ธารา ๆ ในท้น พระโบราณจารย์ได้กล่าวสรรเสริญการเสด็จของพระพุทธองค์
ไว้ด้วยคาถาอันมีใจความดังแสดงมา เมื่อพระพุทธองค์เสด็จถึงสันถาคารแล้ว
ก็เสด็จเข้าสู่สันถาคารพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ ดังที่แสดงมาแล้วตามวาระพระบาลี
ส่วนคำในอรรถกถาออกจากรักไม่มีสำคัญอันใด จึงของคอรรถกถาไว้เพียงเท่านี้

ส่วนเนื้อความในมัคคกถาขยายในพระธรรมเทศนาอันแล้ว ก็ไม่มีพิเศษ
อันใด มีแต่เพียงว่า การประทับนั่งของพระพุทธเจ้านั้น ย่อมประทับนั่งผิน
พระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ในที่ประชุมนั้น ๆ เสมอ คือ ไม่ว่าเสด็จไปเสวย
ในที่ใด หรือเสด็จไปประทับในที่ใด มีกล่าวไว้แต่ว่า ประทับนั่งผินพระพักตร์
ไปทางทิศตะวันออกทั้งนั้น เพราะฉะนั้น โบราณจารย์ทั้งหลายจึงนิยมตั้งพระพุท-
รูปหันหน้าไปทางทิศตะวันออกทุกนิกายสถาน เพราะถือตามเข็มนาฬิกาของ
สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ในพระไตรปิฎกทั้งสัน เมื่อกล่าวถึงพระพุทธเจ้า
เสด็จไปประทับในที่นิมิตแล้ว ก็มีแต่กล่าวว่า ประทับผินพระพักตร์ไปทางทิศ
ตะวันออกทั้งนั้น ส่วนการบรรทมนั้นมิได้กล่าวว่า บรรทมตะแคงขวา ขอนพระ
บาทเหลื่อมพระบาท แต่ไม่ให้ข้อเท้าตรงกัน ให้เฉียงกันนิดหน่อยเท่านั้น และ
มีกล่าวไว้ชัดในเวลาจะปรินิพพานว่า ทรงบรรทมหันพระเศียรไปทางทิศอุดรเป็น
หลักฐาน นอกจากนี้ไม่มีปรากฏในที่แห่งใด เรื่องนี้เรื่องนอนของพระพุทธเจ้า
ดังที่กล่าวมานี้ ควรที่ท่านทั้งหลายจะจดจำไว้ ว่าเป็นของสำคัญ กล่าวคือ เวลาท่าน
จะนั่งทำประโยชน์เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น นั่งรจนาพระธรรมเทศนา หรือ
หนังสือธรรมต่าง ๆ ท่านก็ควรนั่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก เพราะพระภิกษุสงฆ์

ซึ่งนั่งเป็นพุทธบริวารนมน ได้นั่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออกตามเข็มนาฬิกาอย่างพระ
พุทธองค์ ถ้าท่านจะตั้งพระพุทธรูปไว้สำหรับบูชาในบ้าน ก็ควรตั้งหันหน้าไป
ทางทิศตะวันออก เว้นแต่จะขัดขวางด้วยหน้าต่างหรือหลังเรือน คือ ถ้าท่านหันหลัง
เรือนอันเป็นทางศีรษะไปทางทิศตะวันออกแล้ว ท่านก็จะต้องนอนหันศีรษะไป
ทางทิศตะวันออก ถ้าจะตั้งพระพุทธรูปหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออกไว้บน
ศีรษะของท่าน พระพุทธรูปนั้น ก็จะหันหลังมาทางศีรษะของท่าน ท่านจึงควรตั้ง
พระพุทธรูปให้หันหน้าไปทางทิศอุดรเสีย ถ้าท่านหันหน้าเรือนไปทางทิศทักษิณ
หรือทิศอุดร จึงจักตั้งพระพุทธรูปให้หันหน้าไปทางทิศตะวันออกได้ สิ้นเนื้อความ
ในธัมมัตถกถาธิบายเพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๕

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

เสขปฏิบัติสาสูตร ตอนว่าด้วยการจำแนกเสขปฏิบัติ ๖ ข้อ

กถญจ มหานาม อริยสาวโก สีสสมฺปนฺโน โหติ ฯ อธิ มหานาม
อริยสาวโก สีสวา โหติ ปาฏิโมกฺขสํวรํสํโต วิหริติ อจารโคจรสมฺปนฺโน
อณฺมุตฺเตสฺ วชฺเชสฺ กยฺหสฺสวํ สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสฺ เอวี่ โข
มหานาม อริยสาวโก สีสสมฺปนฺโน โหติติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนามหาวิถถารนัย กัณฑ์ที่ ๕
ว่าด้วยเสขปฏิบัติสาสูตร ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ อันกล่าวด้วยการ
จำแนกเสขปฏิบัติ ๖ ข้อ ตามพระบาลี อรรถกถา ธัมมัตถกถาธิบาย เพื่อให้เป็น
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน
ตามสมควรแก่การฟังพระธรรมเทศนา

บาลี

คำเป็นความตามวาระพระบาลีว่า พระอานนทเถระเจ้า ได้จำแนกแจก
 เสขปฏิปทาแก่สักขราชทั้งหลาย มีมหานามสักขราชเป็นต้น ด้วยคำอันเป็นปจฉา
 วิชฌนาด้วยตนเองว่า ดูก่อนมหานาม ข้อที่ว่า อริยสาวกเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล
 นั้น คือ อย่างไร ? คือ อริยสาวกในพระธรรมวินัย เป็นผู้ศีล เป็นผู้สำรวม
 ในปาฏิโมกข์ เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยอาจารย์โคจร เป็นผู้เล็งเห็นภัยในโทษอันเล็กน้อย
 ได้ศึกษามั่นอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย อย่างนั้นแลมหานาม เรียกว่าอริยสาวกเป็น
 ผู้สมบูรณ์ด้วยศีล

ดูก่อนมหานาม ข้อที่ว่าอริยสาวกเป็นผู้สำรวมอนทริยคุณนั้น คือ อย่างไร ?
 คือ อริยสาวกในพระธรรมวินัยได้เห็นรูปด้วยตา ได้ฟังเสียงด้วยหู ได้ดมกลิ่น
 ด้วยจมูก ได้ลิ้มรสด้วยลิ้น ได้ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย ได้รู้ธรรมด้วยใจ
 แล้ว ก็ไม่ถือนิมิต ไม่ถือนอนพยุขณะ ไม่ปล่อยให้ธรรมอันเป็นบาปอกศล
 คือ อภิขณาโหม่นสครอบงำ มีแต่ปฏิบัติเพื่อระวังอินทริยเหล่านั้น มีแต่รักษา
 อินทริยเหล่านั้น มีแต่ถึงซึ่งความสำรวมในอินทริยเหล่านั้น อย่างนั้นแลมหานาม
 เรียกว่าอริยสาวกเป็นผู้รักษาสอนทริยคุณ

ดูก่อนมหานาม ข้อที่ว่า อริยสาวกเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคนั้น
 คือ อย่างไร ? คือ อริยสาวกในพระธรรมวินัย พิจารณาโดยชอบแล้ว จึง
 บริโภคอาหาร ไม่บริโภคอาหาร เพื่อให้เกิดความคะนอง ความมัวเมา ความ
 ผ่องใสแห่งร่างกาย ความประดับประดาร่างกาย บริโภคอาหารเพื่อให้กายตั้ง
 อยู่ เพื่อให้กายเป็นไป เพื่อไม่ให้กายลำบาก เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์เท่านั้น
 ด้วยคิดว่า เราจักกำจัดเวทนาเก่า จักไม่ให้เกิดเวทนาใหม่ ความเป็นไปจึงจัก
 มีแก่เรา ความไม่มีโทษและความอยู่สบายจึงจักมีแก่เรา อย่างนั้นแลมหานาม
 เรียกว่าอริยสาวกรู้จักประมาณในการบริโภค

ดูก่อนมหานาม ข้อที่ว่าอริยสาวกประกอบความเพียรเนื่อง ๆ นั้น คือ
 อย่างไร ? คือ อริยสาวกในพระธรรมวินัย กลางวันเดินจงกรมบ้าง นั่งบ้าง ทำจิตใจ
 ให้บริสุทธิ์จากกรรมเครื่องกีดขวาง เวลากลางคืนนอนปฐมยาม ก็เดินจงกรมบ้าง

นั่งบ้าง ทำจิตใจให้บริสุทธิ์จากกรรมเครื่องกางกั้น เวลามีขณิเมยามก็นอนตะแคงข้างขวา ซ้อนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะ นึกว่าเราจะต้องลุกขึ้นอีก ในเวลาขณิเมยามก็ลุกขึ้นเดินจงกรมบ้าง นั่งบ้าง ทำจิตใจให้บริสุทธิ์จากกรรมเครื่องกางกั้น อย่างนี้แลมหานาม เรียกว่าอริยสาวกประกอบความเพียรเนื่อง ๆ

ก่อนมหานาม ข้อที่ว่าอริยสาวกเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยพระสัทธรรม ๑ ประการนั้น คือ อย่างไร ? คือ อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มัครัทธา คือ เชื่อความตรัสรู้ของพระตถาคตเจ้าว่า ด้วยเหตุอันนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นจึงได้พระนามว่า เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้พระนามว่า ผู้สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ ได้พระนามว่า เป็นพระสัคคผู้ดำเนินดีในเหตุการณ์ทั้งปวง ได้พระนามว่า เป็นพระโลกวิทู ผู้รู้โลกแจ่มแจ้ง ได้พระนามว่า เป็น อนุตตรโรปริสทมมสารถิ ผู้ฝึกฝนบุคคลที่ควรฝึกฝนได้เป็นอย่างดีไม่มีใครเทียมถึง ได้พระนามว่า สดุดา เทวมนุสฺसान์ เป็นครูของเทพยตามนุษย์ทั้งหลาย ได้พระนามว่า พุทฺโธ ผู้นำเทพยตามนุษย์ทั้งหลายให้ตรัสรู้ ได้พระนามว่า ภควา ผู้จำแนกแจกความรู้ให้แก่เทพยตามนุษย์ทั้งหลาย ดังนี้ ๑ เป็นผู้มทริ คือ ละอายตอกาย-หจฺจริต วิจฺจหจฺจริต มโนหจฺจริต ละอายการทำบาปอกุศลทั้งหลาย ๑ เป็นผู้มโธตตปฺปะ คือ สะคฺคังกลัว กายหจฺจริต วิจฺจหจฺจริต มโนหจฺจริต ละอายต่อการทำบาปอกุศลธรรมทั้งหลาย ๑ เป็นผู้สคฺคิเลาเรยนมาก คือ เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งคำที่ตนได้ฟังแล้ว เป็นผู้สะสมไว้ซึ่งคำที่ตนได้ฟังแล้วว่า ธรรมเหล่านี้มีคุณอันดีในเบื้องบน ท่ามกลาง ที่สุด ประกอบด้วยอรรถพหุญชนะ ประกาศพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง อริยสาวกนั้น ก็ได้สดับฟังซึ่งธรรมเหล่านั้นมาก ได้ทรงจำธรรมเหล่านั้นไว้มาก จนคล่องปากคล่องใจ ดีใจความแตกในธรรมเหล่านั้น ๑ เป็นผู้มเพียรกล้า แข็งในการละอกุศลธรรม ในการทำกุศลธรรมให้เกิดขึ้น เป็นผู้แข็งแรง เป็นผู้มีความบากบั่นมั่นคง เป็นผู้ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย ๑ เป็นผู้มสติ ประกอบด้วยสติอันแก่กล้า ระลึกได้ซึ่งสิ่งที่ได้ทำคำที่ได้พูดแล้วนาน ๆ ๑ เป็นผู้มปัญญา ประกอบด้วยปัญญาอันทำให้ถึงซึ่งความเกิดดับ อันเป็นปัญญาพระอริยเจ้า อันเป็นปัญญาที่ทำให้เบื่อหน่าย อันเป็นปัญญาที่ทำให้ถึงซึ่งความสิ้น

ทุกข์โดยชอบ ๑ อย่างนี้แลมหานาม เรียกว่าอริยสาวกประกอบด้วยพระสัท-
ธรรม ๑ ประการ

ดูก่อนมหานาม ข้อที่ว่าอริยสาวกได้มาน ๔ อันเป็นเจตสิกใหญ่ อัน
เป็นเหตุให้อยู่สบายในปัจจุบันตามประสงค์ คือ ได้โดยไม่ผิดเคือง ไม่ลำบากนั้น
คือ อย่างไร ? คือ อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ วางจากกามและอกุศลธรรม
ทั้งหลายแล้ว ก็เข้าปฐมฌานอันมีวิตกวิจารณ์มีสุขเกิดจากวิเวก เข้าตติยฌาน
อันทำให้ผ่องใส ทำให้มีอารมณ์อันเดียว หาวิตกวิจารณ์ได้ เพราะระงับ
วิตกวิจารณ์ทั้งหลายเสียแล้ว มีแต่มีสุขเกิดจากสมาธิ เข้าตติยฌานอันมีแต่
อุเบกขา สติ ปชัญญะ สัมเสวยความสุขทางกาย หาดิมีได้ ที่พระอริยะทั้งหลาย
กล่าวว่า เป็นผู้ม่อเบกขา มีสติ มีการอยู่สบาย เข้าจตุตถฌานอันบริสุทธิ์ด้วย
อุเบกขาและสติ หาทุกข์สุขมิได้ เพราะละสุขและทุกข์เสียแล้ว สันโสมนัสโสมนัส
ที่เกษมเสียแล้ว อย่างนี้แลมหานาม เรียกว่าอริยสาวกได้มาน ๔ อันเป็นอกิเจตสิก
เป็นของให้อยู่สุขสบายในปัจจุบันตามประสงค์ คือ ได้โดยไม่ลำบากผิดเคือง

ดูก่อนมหานาม เพราะเหตุที่อริยสาวกเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีลอย่างนี้ เป็นผู้
รักษานิทรยค้อย่างนี้ เป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคอย่างนี้ เป็นผู้ประกอบ
ความเพียรเนื่อง ๆ อย่างนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยพระสัทธรรม ๑ ประการอย่างนี้
เป็นผู้ได้มาน ๔ อันเป็นเจตสิกให้อยู่สุขสบายในปัจจุบันตามประสงค์ คือ ได้
โดยไม่ลำบากผิดเคืองอย่างนี้ จึงเรียกว่าเป็นอริยสาวกผู้มีเสขปฏิบัติ ผู้สมบูรณ์
ด้วยความไม่เป็นผู้บูดเน่า เป็นผู้สมควรทำให้เกิดความเบื่อหน่าย สมควรแก่
ความครุสร์ สมควรแก่ความบรรลุปการปลดปล่อยจากเครื่องขังเหยิงอย่างเข็ม ๆ
ดูก่อนมหานาม ฟองไข่ ๔ ฟอง หรือ ๑๐ ฟอง หรือ ๑๒ ฟอง ที่แม่ไก่ถอนตัวดีแล้ว
ทำให้อบอุ่นดีแล้ว อบรมไว้ดีแล้ว ถึงแม้ว่าแม่ไก่จะไม่ปรารถนาว่า ขอให้ลูกไก่
ทำลายฟองไข่ออกมาด้วยปลายเล็บเท้าหรือด้วยจะงอยปากโดยสวัสดิ์ ดังนี้ ฉันท
อริยสาวกผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ผู้รักษานิทรยคิ ผู้รู้จักประมาณในการบริโภค
ผู้ประกอบความเพียรเนื่อง ๆ ผู้ประกอบด้วยพระสัทธรรม ๑ ประการ ผู้ได้มาน ๔
อันเป็นอกิเจตสิก อันเป็นเหตุให้อยู่สุขสบายตามประสงค์ คือ ได้โดยไม่ลำบาก
ผิดเคือง ซึ่งเรียกว่าอริยสาวกผู้มีเสขปฏิบัติ ผู้ประกอบด้วยความไม่บูดเน่า

ควรแก่ความเบื่อน่าย ผู้ควรแก่การตรัสรู้ ผู้ควรแก่การบรรลุซึ่งความปลอด
โปร่งจากเครื่องเกาะเกี่ยวอย่างเข็มน ก็ฉนั้น ๑. ตัก่อนมหานาม การที่อริยสาวก
อาศัยความบริสุทธิ์แห่งอเบกขาสติอันเข็มน แล้วระลึกได้ถึงชาติก่อน ภพก่อน ตั้ง
แต่ชาติ ๑ เป็นต้นไปนั้น เรียกว่าเป็นความแตกครั้งแรก อันเปรียบเหมือนกับการ
ที่ลูกไก่ทำลายฟองไข่ออกมา ๑. การที่อริยสาวกอาศัยความบริสุทธิ์แห่งอเบกขาสติ
อันเข็มน แล้วเล็งเห็นสัตว์โลกทั้งหลายได้ทุกจำพวก ทั้งที่ทำชั่วและทำดี ไป
เกิดในชั่วที่ดี ด้วยทิพพจักขุอันบริสุทธิ์ยิ่งกว่าจักขุมนุษย์ธรรมดา อันนี้เรียกว่า
เป็นความแตกครั้งที่ ๒ ๑. การที่อริยสาวกอาศัยความบริสุทธิ์แห่งอเบกขาและสติ
อันเข็มนแล้ว ทำให้สำเร็จซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะ
ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย อันนี้เรียกว่าความแตกครั้งที่ ๓ ซึ่งเปรียบ
เหมือนกับความแตกออกจากเปลือกไข่แห่งลูกไก่ฉนั้น.

ตัก่อนมหานาม การที่อริยสาวกเป็นผู้สมบรูณ์ด้วยศีลนั้น ก็เรียกว่าเป็น
จระณ ๑. การที่อริยสาวกเป็นผู้รักษาคืออันทรยคณนั้น ก็เป็นจระณ ๑. การที่
อริยสาวกรู้จักประมาณในการบริโภคอาหารนั้น ก็เป็นจระณ ๑. การที่อริย-
สาวกประกอบความเพียรเนื่อง ๆ นั้น ก็เป็นจระณ ๑. การที่อริยสาวกได้
ฉาน ๔ อันเป็นอกิเจตสิก อันให้อยู่สุขสบายในบัจจุบันตามประสงค์ โดยไม่
ลำบากผิดเคืองนั้น ก็เป็นจระณ ๑. การที่อริยสาวกระลึกชาติหนหลังได้โดย
ละเอียดฉนั้น จัดเป็นวิชาอัน ๑. การที่อริยสาวกเล็งเห็นสัตว์โลกทั้งหลายได้
ด้วยทิพพจักขุอันบริสุทธิ์ จัดเป็นวิชาอัน ๑. การที่อริยสาวกได้สำเร็จเจโตวิมุตติ
ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ฉนั้น จัดเป็นวิชาอัน ๑. อย่างฉนั้นแล เรียกว่าอริย-
สาวกสมบรูณ์ด้วยจระณบ้าง สมบรูณ์ด้วยวิชาจระณบ้าง ๑. สันถัมมารพรหม
ได้กล่าวไว้ว่า กษัตริย์ประเสริฐสุดในหมู่มนษที่รังเกียจด้วยโคตรตระกูล ผู้สมบรูณ์
ด้วยวิชาจระณะ ชื่อว่าผู้ประเสริฐสุดในเทพยตามนุษย์ทั้งหลาย ฉนั้น ๑. ตัก่อนมหานาม
ถ้อยคำของสันถัมมารพรหมนั้น เป็นถ้อยคำที่คมประโชชน์ เป็นถ้อย
คำที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นดีด้วยโดยแท้ ๑. ลำดับฉนั้น สมเด็จพระผู้
มีพระภาคเจ้าจึงแสดงลกขณตรัสว่า คละอาณนหิ อาณนหิได้แสดงเสขปฏิบัติ
แก่สักกะชาวกรุงกบิลพัสดุ์ฉนั้นแล้ว

พระอานนทเถระเจ้า ได้รับความสรรเสริญของพระบรมศาสดาอย่างนี้แล้ว
ชาวสักกะกรุงกบิลพัสดุ์ ก็พากันชื่นชมยินดี จบเสขปฏิปทาสูตรที่ ๓ เพียงเท่านั้น.

อรรธกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรธกถาแห่งเสขปฏิปทาสูตร อันมีในกัมภีร์
ปัญจอุปสุทนต์ว่า คำว่า เสขปฏิปทานั้น ได้แก่ข้อปฏิบัติของพระเสขอริบเจ้า ๆ
คำทั้งหลายเป็นต้นว่า สมบูรณ์ด้วยศีลนั้น ขอให้ทราบตามนัยที่กล่าวไว้ใน
อากังขยสูตรเป็นต้น ด้วยคำว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นผู้ศัล
สมบูรณ์ ดังนี้ ๆ คำว่า มีหริ คือ มีความละเอียดต่อกายทุจริต วาจทุจริต มโน
ทุจริตนั้น ได้แก่มีความเกลียดชังทุจริต ๆ คำว่า มีโอตตปปะ คือ สะดั่งต่อ
กายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริตนั้น ได้แก่กลัวต่อทุจริต ๆ คำว่า มีความเพียร
แก่กล้านั้น คือ มีความเพียรไม่ย่อหย่อน ๆ คำว่า ไม่ทอดธุระในกุศลธรรม
ทั้งหลายนั้น คือ มีความเพียรไม่ทอดเลยในกุศลธรรมทั้งหลาย ๆ คำว่า มีสติ
ปัญญานั้น คือ มีสติด้วย มีปัญญาด้วย ๆ เหตุไรจึงได้กล่าวปัญญาไว้ในชื่อว่า
ด้วยสติ ๆ เหตุว่า จะแสดงให้เห็นความมีกำลังแห่งสติ ๆ เพราะสติที่
ปราศจากปัญญาไม่มีกำลังดี ส่วนสติที่ประกอบด้วยปัญญามีกำลังดี ๆ คำว่า
สิ่งที่ทำไว้นานแล้วนั้น ได้แก่สิ่งที่ตนหรือผู้อื่นทำไว้นาน เช่น การบัตถกวดลาน
พระเจดีย์เป็นต้น ที่ตนได้ทำไว้นานแล้ว ๆ คำว่า คำที่พูดไว้นานแล้วนั้น ได้
แก่คำที่ตนหรือคนอื่นพูดไว้นานแล้ว ๆ คำว่า ระลึกได้นั้น ได้แก่การระลึกได้
ถึงสิ่งที่ได้ทำคำที่ได้พูดนานแล้วนั้น

คำว่า ปัญญาอันให้ถึงซึ่งความเกิดและความดับนั้น ได้แก่ปัญญาอัน
สามารถรู้แจ้งแทงตลอดซึ่งความตงขณและความเสื่อมไปแห่งขันธ ๕ ๆ คำว่า
ปัญญาของพระอริบเจ้านั้น ได้แก่ปัญญาอันบริสุทธิ์จากกิเลสด้วยอำนาจการข่ม
กิเลสไว้ และด้วยอำนาจการตัดกิเลสได้ขาด ๆ คำว่า ประกอบด้วยปัญญานั้น
ได้แก่การประกอบด้วยวิปัสสนาปัญญา และมรรคปัญญา ๆ คำว่า ปัญญาอันทำให้
เบื่อหน่ายนั้น ได้แก่มรรคปัญญาอันทำลายเสียซึ่งกองโลภะ โทสะ โมหะให้เด็ด
ขาด ส่วนวิปัสสนาปัญญา ก็ควรกล่าวว่าปัญญาอันทำให้เบื่อหน่าย เพราะวิปัสสนา

บัญญัติทำให้เบื่อน่ายได้ด้วยองค์ธรรมนั้น ๆ และเพราะเป็นเหตุให้ได้มรรค-
 บัญญัติด้วย ๆ คำว่า บัญญัติอันให้ถึงซึ่งความสิ้นทุกข์โดยชอบนั้น ได้แก่
 มรรคบัญญัติอันทำให้สิ้นทุกข์ในวิภูสสงสารโดยเหตุผล ๆ ส่วนวิภัสสนาอันทำ
 ให้สิ้นวิภูสทุกข์และกิเลสทุกข์ไปชั่วคราวนั้น เรียกว่าบัญญัติอันให้ถึงซึ่งความ
 สิ้นทุกข์ทั้งนั้น ที่เรียกอย่างนี้ เพราะเหตุวิภัสสนานั้นทำให้ได้มรรคบัญญัติด้วย ๆ
 คำว่า อภิเจตสิกนั้น ได้แก่จิตอันประเสริฐ ๆ คำว่า ได้โดยไม่ผิดเคือง
 นั้น มีคำอธิบายว่า บางคนอาจเข้าฌานได้ในขณะที่ตนประสงค์ เพราะตนมีความ
 ขำนาญเพียงพอ ไม่ลำบากต่อธรรมอันเป็นข้าศึกของสมาธิ แต่ไม่อาจเพื่อจะ
 ข่มธรรมอันเป็นข้าศึกแก่สมาธินั้น ๆ ได้ ผู้นั้นออกจากฌานโดยเร็วพลันตาม
 ความประสงค์ของตนไม่ได้ อยู่ในฌานตามกาลกำหนดก็ไม่ได้ บุคคลเช่นนั้นเรียก
 ว่าผู้ได้ฌานโดยลำบากผิดเคือง ๆ บางคนอาจเข้าฌานได้ในขณะที่ตนประสงค์
 และไม่ลำบากต่อธรรมอันจักทำสมาธิให้บริสุทธิ์ หังออกได้ตามเวลาที่ตนกำหนด
 ไว้ บุคคลนั้นเรียกว่าผู้ได้ฌาน โดยไม่ลำบากผิดเคือง ๆ คำว่า เป็นการแตกครั้งแรก
 นั้น คือ เป็นการตกแต่งแห่งปริชาญาณครั้งแรก ๆ คำว่า เป็นการแตกครั้งที่ ๒ ที่ ๓
 ก็มีคำอธิบายเหมือนกัน ๆ ก็ถูกไก่อ้อมเกิด ๒ ครั้ง คือ ออกมา
 จากท้องแม่ครั้งแรก ออกมาจากเปลือกไข่ครั้งแรก ส่วนอริบสาวก่อ้อมเกิด
 ๓ ครั้ง ด้วยวิชา ๓ เกิดครั้งแรกนั้น ได้แก่เกิดด้วยบุพเพนิวาสญาณ อันกำจัดเสีย
 ซึ่งความมืดที่ปกปิดชาติก่อนภพก่อนไว้ ๆ เกิดครั้งที่ ๒ นั้น ได้แก่เกิดด้วย
 ทิพพักษญาณ อันกำจัดเสียซึ่งความมืดที่ปกปิดจุติปฏิสนธิของสัตว์ทั้งหลายไว้ ๆ
 เกิดครั้งที่ ๓ นั้น ได้แก่เกิดด้วยอัสวักขญาณ อันกำจัดเสียซึ่งความมืดที่ปกปิด
 ของจริง ๔ ประการไว้

คำว่า จรณะนั้น แปลว่า คุณชาติที่เป็นเหตุให้ไปสัทธิที่ตนไม่เคยไป ๆ
 จรณะนั้น มีอยู่ ๑๕ ประการ มีศีลเป็นต้น ๆ คำว่า วิชชา นั้น ก็มีอยู่หลาย
 อย่างด้วยกัน เมื่อว่าถึงจำนวนแล้ว ก็มีอยู่ ๘ อย่าง มีวิภัสสนาญาณเป็นต้น ๆ
 เมื่อว่าโดยใจความแล้ว คำว่า วิชชา นั้น แปลว่า รู้ เพราะแทงตลอด สันเนอ
 ความในอรรถกถาที่ควรยกขึ้นเทศนาเพียงเท่านี้

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในธัมมัตถาธิบายว่า เศษปฏิปทานั้น ได้แก่ข้อปฏิบัติของพระเสขอริยเจ้า ๖ ประเภท คือ ประเภทที่ ๑ ได้แก่สัลสังวร ความรักษาสีล ฯ ประเภทที่ ๒ ได้แก่อินทริยสังวร ความรักษามโนทริย ฯ ประเภทที่ ๓ ได้แก่โภชนเนมัตตัญญูตา ความรู้จักประมาณในการบริโภค ฯ ประเภทที่ ๔ ได้แก่ชาคริยานุโยค คือ การประกอบความเพียร ฯ ประเภทที่ ๕ ได้แก่พระสัทธรรม ๑ ประการ คือ สรทธา หิริ โอตตัปปะ พาหุสัจจะ วิริยะ สติ ปัญญา ฯ ประเภทที่ ๖ ได้แก่ฌาน ๔ ฯ เรียกย่อ ๆ ว่า สัลสังวร อินทริยสังวร โภชนเนมัตตัญญูตา ชาคริยานุโยค สัทธรรม ๑ ฌาน ๔ ฯ ผู้ที่สมบูรณ์ด้วยเศษปฏิปทาทั้ง ๔ นี้แล้ว ย่อมไม่แคล้วจากวิชา ๓ คือ บุพเพนิวาสญาณ จุตูปปาตญาณ อาสวักขยญาณ อันรวมใจความว่าไม่แคล้วจากมรรคผลนฤพาน ฯ สัลสังวร อินทริยสังวร โภชนเนมัตตัญญูตา ชาคริยานุโยค สัทธรรม ๑ ฌาน ๔ นั้น เรียกว่าจรณะ ผู้สมบูรณ์ด้วยธรรม ๖ ประการนี้ เรียกว่าผู้สมบูรณ์ด้วยจรณะ ส่วนวิชา ๓ นั้น เรียกว่าวิชา ซึ่งแปลว่า รู้เพราะแทงตลอด ฯ ผู้สมบูรณ์ด้วยวิชา ๓ นั้น เรียกว่าสมบูรณ์ด้วยวิชา ฯ ผู้สมบูรณ์ด้วยจรณะ และวิชาครบทั้ง ๒ ประการแล้ว เรียกว่า วิชาจรณสมบุโน แปลว่า ผู้สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ คือ ผู้สมบูรณ์ด้วยความรู้และความประพฤติ ฯ อันผู้สมบูรณ์ด้วยความรู้และความประพฤตินี้ นักปราชญ์ทั้งหลาย มีสังกุมารพรหม และสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นต้น เรียกว่า เป็นผู้ประเสริฐสุดกว่าเทพยดามนุษย์ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงควรที่เราทั้งหลายจะพยายามทำตนให้เป็นคนมีความรู้ความประพฤติดังงาม ตามควรแก่ผู้เป็นคฤหัสถ์และบรรพชิต จึงจักเป็นการประเสริฐ ไม่เสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา เป็นอันว่า สัน

เนื้อความในธัมมัตถาธิบาย สำหรับพระธรรมเทศนาถกเถียงเพียงเท่านี้.

เอวံ กัมม ด้วยประการฉะนี้ ฯ

โปคลิบสูตร ว่าด้วยธรรม ๘ ประการ อันคัดเลืงคำเรียกว่าเป็นนั่นเป็นนี่ ๔๐

กัณฑ์ที่ ๖

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสกั

โปคลิบสูตร ตอนว่าด้วยธรรม ๘ ประการ อันคัดเลืงคำเรียกว่าเป็นนั่นเป็นนี่

เอวมเม สุตฺตํ เอกํ สมขํ ภควา อญฺญุตฺตราเปสฺส วิหริติ อาปณํ นาม
อญฺญุตฺตราปาณานํ นิคโม ฯ อถปิ ภควา ปุพฺพณฺหสมขํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจิวฺรมาทาย
อาปณํ ปิณฺทาย ปาวีสีติ.

ณ บัณฑิต อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถการนัยไตรภาค
กัณฑ์ที่ ๖ ว่าด้วยโปคลิบสูตร ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสกั อันกล่าวด้วย
ธรรม ๘ ประการ อันคัดเลืงคำร้องเรียกว่าเป็นนั่นเป็นนี่ ตามพระบาลี อรรถกถา
ชั้นมัคคาธิบาย สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธ-
ศาสนิกชนทั้งหลาย ตามสมควรแก่การฟังพระธรรมเทศนา

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลีว่า ค่อนไป เป็นเนื้อความในโปคลิบสูตรว่า
ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอานนท์ ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่นิคมแห่งชาวอญฺญุตฺตราปาณะ อันมีนามว่าอาปณนิคม
ในแขวงอญฺญุตฺตราปชนบท ฯ ในคราวนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จเข้า
ไปบิณฑบาตที่อาปณนิคม เวลากลับจากบิณฑบาตนั้นจึงหันเสร็จแล้ว ได้เสด็จ
ไปประทับกลางวันท่าโคนต้นไม้ต้นหนึ่งในป่าทิบแห่งหนึ่ง ฯ โปคลิบคฤหบดีนั่งห่ม
เรียบร้อยแล้ว ก็กั้นร่มสวมรองเท้าเดินจงกรมอยู่ไปมา แล้วได้เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้า ที่ป่าทิบนั้น แสดงความชื่นชมยินดี มีวาจาปราศรัยกับสมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าตามควรแล้ว ก็ได้ยืนอยู่ในที่สมควรแก่ตน ในสถานเช่นนั้น

เวลาไปตลียคฤหบดี ขึ้นอยู่ในที่สมควรแก่ตนแล้ว สมเด็จพระผู้มี
 พระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณอนคฤหบดี หนึ่งมอญ ถ้าเธอประสงค์ก็จงนั่ง ๆ เมื่อ
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนั้น ไปตลียคฤหบดีก็โกรธ ด้วยนึกว่า
 พระสมณโคตมเรียกด้วยคำที่ว่า คฤหบดี แล้วก็นั่งอยู่ ๆ สมเด็จพระผู้มีพระภาค
 เจ้า ได้ตรัสบอกอีกถึง ๓ ครั้ง ไปตลียคฤหบดีก็ยังไม่วาง แล้วไปตลียคฤหบดีจึง
 กราบหลบขึ้นว่า คุณอนพระโคตม การที่พระโคตมเรียกข้าพเจ้าด้วยคำว่า คฤหบดี
 นั้นเป็นการไม่สมควร ๆ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณอนคฤหบดี
 อาการของเธอ เพศของเธอ เครื่องหมายของเธอ ก็เหมือนคฤหบดีทั้งนั้น ๆ เขา
 จึงตอบว่า จงอย่างพระโคตมว่า แต่ว่าข้าพเจ้าได้ทอดทิ้งการงานหมดแล้ว ได้
 ตัดคำร้องเรียกเสียหมดแล้ว ๆ จึงตรัสถามว่า คุณอนคฤหบดี ข้อที่เธอว่าเธอ
 ได้ทิ้งการงานหมดแล้ว ได้ตัดคำร้องเรียกเสียหมดแล้ว คืออย่างไร ? เขาจึงตอบ
 ว่า คือ หักพัสสันเงินทอง บุตรภรรยา มรดกไร่นาทั้งสิน ซึ่งเป็นของมอญแก่ข้าพเจ้า
 นั้น ข้าพเจ้าไม่ดูแลแล้วกล่าวประการใด ข้าพเจ้าเพียงแต่กินกับนุ่งห่มเป็นนอย่าง
 ยิงเท่านั้น จึ่งว่าข้าพเจ้าได้ละการงานทั้งสินเสียหมดแล้ว ได้ตัดคำร้องเรียกเสีย
 หมดแล้ว ๆ ตรัสว่า คุณอนคฤหบดี การตัดคำร้องเรียกของเธอกับของพระอริยเจ้า
 ต่างกัน ๆ เขาจึงกราบทูลว่า การตัดโวหารคำร้องเรียกของพระอริยเจ้านั้น
 คืออย่างไร ขอได้โปรดแสดงให้ข้าพเจ้าฟังด้วยเถิด ๆ จึ่งตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นเธอ
 จงตั้งใจฟังให้ดีเราจักแสดงให้ฟังในบัดนี้ ๆ ไปตลียคฤหบดีก็ทูลรับว่า พระเจ้าข้า
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณอนคฤหบดี มีธรรมอยู่ ๘ ประการ
 ที่เป็นเหตุให้ตัดเสียซึ่งโวหาร คำร้องเรียก ตามวินัยของพระอริยเจ้า ๆ ธรรม ๘
 ประการนั้น คือ บุคคลควรละปาณาติบาต เพราะอาศัยการไม่ทำปาณาติบาต ละ
 อทินนาทาน เพราะอาศัยการถือเอาของที่เขาให้ ละมุสาวาท เพราะอาศัยสัง
 ฆาจา ละวาจาต่อเสียดเพราะอาศัยวาจาไม่ต่อเสียด ละความโลภ คือ ความขโมย
 เพราะอาศัยความไม่ขโมย ความไม่โลภ ละความขัดใจอันเกิดจากนินทา เพราะ
 อาศัยความไม่ขัดใจอันเกิดจากนินทา ละความอื้ออึง อันเกิดจากความโกรธ
 เพราะอาศัยความไม่อื้ออึง เพราะความไม่โกรธ ละความดุดันผู้อื่น เพราะอาศัย
 ความไม่ดุดัน คุณอนคฤหบดี ธรรม ๘ ประการที่เรากล่าวไว้โดยย่อแล้ว เป็นเหตุ

ให้ตัดโวหารคำร้องเรียกตามธรรมเนียมของพระอริยเจ้า ฯ โปตลียคฤหบดี จึงกราบทูลว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงทรงจำแนกกรรม ๘ ประการให้พิสดารด้วยเถิด ฯ จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น เธอจงตั้งใจฟังให้ดี เราจักแสดงให้ฟังในบัดนี้ ฯ โปตลียคฤหบดีก็กราบทูลว่า พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนคฤหบดี การที่เราเรียกว่าควรละปาณาติบาต เพราะอาศัยการไม่ทำปาณาติบาตเป็นต้น เป็นเพราะเหตุผลอย่างไร? เป็นเพราะเหตุว่า อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ย่อมพิจารณาเห็นว่า เราได้เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อละขาดซึ่งสังโยชนอันเป็นเหตุให้ทำปาณาติบาต อทินนาทาน มุสาวาท วาจาສ่อສើด ความโลภ คือความยินดี ความขัดเคืองอันเกิดจากนิมิต ความอึดอัดอันเกิดจากความโกรธ และความคหิมนั่นแหละ เหล่านี้แล้ว ถ้าเรายังทำปาณาติบาต อทินนาทาน มุสาวาท วาจาສ่อສើด ความโลภ คือ ความยินดี ความขัดเคืองเพราะถกนิมิต ความอึดอัดเพราะความโกรธ และความคหิมนั้นอยู่นออยู่แล้ว เราก็จะติเตียนตัวเราเองได้ ผู้ใคร่ครวญแล้วก็จะติเตียนได้ เวลาว่างกายแตกแล้ว ก็ต้องหวังได้ไปสุกคติ การทำปาณาติบาตเป็นต้นนั้น เป็นสังโยชนเป็นนิจจณฺ์ อาสวะอันทำความคับแค้นเดือดร้อนเหล่าใด เกิดขึ้นเพราะการทำปาณาติบาตเป็นต้น อาสวะอันทำให้เกิดความคับแค้นเดือดร้อนเหล่านั้น ย่อมไม่มีแก้มุ่งคว้นจากการทำปาณาติบาตเป็นต้น คำที่เรากล่าวอย่างนั้น เพราะหมายความว่า อย่างนี้ ฯ ดูก่อนคฤหบดี กรรม ๘ ประการที่เราได้กล่าวไว้โดยย่อ แต่ไม่ได้จำแนกโดยพิสดารแล้ว เป็นเหตุให้ละขาดซึ่งโวหารคำร้องเรียกตามธรรมเนียมของพระอริยเจ้า แต่ว่ายังไม่ตัดโวหารทั้งปวงได้ขาดทีเดียวนะคฤหบดี ฯ คฤหบดีจึงทูลถามว่า ธรรมอันตัดโวหารได้ขาดโดยประการทั้งปวง ตามธรรมเนียมของพระอริยเจ้านั้น คืออย่างไร ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าได้โปรดทรงแสดงให้ข้าพระองค์ฟังด้วยเถิด ฯ จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น คฤหบดีจงตั้งใจฟังให้ดี เราจักแสดงให้ฟังในบัดนี้ ฯ โปตลียคฤหบดีก็ทูลรับว่า พระเจ้าข้า ดังนี้ สันเนอความในพระบาลีตอนว่าด้วยกรรม ๘ ประการ อันตัดเสียซึ่งโวหาร คือตัดเสียซึ่งความร้องเรียกว่าเบนนนเบนนี นั้นแรกเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งโปตลยสูตรในกัมภีร์ปปัญจสูทนียว่า
 คำว่า อังคตตราปชนบทนั้น คือ ชนบทนั้นอยู่ในที่ใกล้แม่น้ำ อันมีอยู่ทางทิศอุดร
 แม่น้ำนั้นชื่อว่ามหาหิ มีคำอธิบายดังต่อไปนี้

กล่าวคือ ชุมพรวปนี้มีปริมาณหมื่นโยชน์ แต่แบ่งเป็นมหาสมุทรสี่ ๔
 พันโยชน์ เป็นที่มนุษย์อยู่ ๑ พันโยชน์ เป็นป่าหิมพานต์ ๑ พันโยชน์ ป่าหิมพานต์
 นั้นมีภูเขาสูง ๕๐๐ โยชน์ ประดับด้วยยอด ๘ หมื่น ๔ พันยอด มีแม่น้ำ ๕๐๐ ห้วย
 อันไหลลงลงมาโดยรอบ ฯ ที่ป่าหิมพานต์นั้นมีสระใหญ่อยู่ ๑ สระ คือ สระ
 อโนดาต ๑ สระกัณณมุณห์ ๑ สระรณการ ๑ สระฉัททันต์ ๑ สระกุณณะ ๑
 สระหังสบาท ๑ สระมันทากนิสีหมาท ๑ แต่ละสระ ๆ นั้น ยาวกว้างลึก
 สระละ ๕๐ โยชน์ ปริมาณชลสระละ ๑๕๐ โยชน์ ฯ สระอโนดาตนั้นล้อมด้วย
 ภูเขา ๕ ลูก คือ ภูเขาสุทฺธสกุญ ๑ จิตรกุญ ๑ กาฬกุญ ๑ คันธมาทนกุญ ๑
 เกลาสกุญ ๑ ภูเขาสุทฺธสกุญนั้น เป็นภูเขาทองสูงได้ ๒๐๐ โยชน์ กดโค้งข้างใน
 มีฐานเหมือนปากกา ตั้งอยู่รอบสระอโนดาตนั้น ฯ เขาจิตรกุญนั้น สำเร็จ
 ด้วยแก้วทั้งปวง ฯ เขากาฬกุญนั้น สำเร็จด้วยอัญชัน ฯ เขาคันธมาทนกุญนั้น
 สำเร็จด้วยสาณ ภายนอกนั้นเหมือนถั่วเขียว เต็มไปด้วยของหอม ๑๐ ประการ
 คือ ต้นไม้หอมรากหอม ๑ ต้นไม้หอมแก่นหอม ๑ ต้นไม้หอมกระพหอม ๑ ต้นไม้ที่
 มีเปลือกหอม ๑ ไม้ที่มีสะเก็ดหอม ๑ ต้นไม้ที่มีรสหอม ๑ ต้นไม้ที่มีใบหอม ๑
 ต้นไม้ที่มีดอกหอม ๑ ต้นไม้ที่มีผลหอม ๑ ต้นไม้ที่มีกลิ่นหอมทั้งต้น ๑ พอกถึง
 วันอุโบสถข้างแรม แลดูปรากฏเหมือนถ่านเพลิง ฯ เขาเกลาสกุญนั้น สำเร็จด้วย
 เงิน ฯ เขาทั้งปวงนั้นสูงเท่าภูเขาสุทฺธส ๑ มีลักษณะฐานเหมือนภูเขาสุทฺธส
 ตั้งรอบสระอโนดาตอยู่ ฯ เขาทั้งปวงนั้นตั้งอยู่ด้วยเทวานุภาพและนาคานุภาพ
 มีแม่น้ำไหลมาจากเขาทั้งปวงนั้น แล้วแม่น้ำทั้งปวงนั้นไหลเข้าไปสู่สระอโนดาต ฯ
 เมื่อดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ เดินไปทางทิศทักษิณหรืออุดร ก็ส่องรัศมีเข้าไปตาม
 ระหว่างเขา แต่เมื่อดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ นั้นเดินไปตรง ๆ ย่อมส่องแสงลงไป

ที่สระอนดาคไม่ได้ เพราะฉะนั้น สระนั้นจึงได้ชื่อว่าสระอนดาค แปลว่า สระ
ที่ไม่ร้อน ๆ ทำที่พระพุทเจ้า พระบึงเจกพุทเจ้า พระจินาสะวะอรหันต์ และ
ฤษณมฤทททงหลายลงอาบ กับทำที่เหวคาและยักษเป็นต้นลงเล่นน้ำนั้น เป็น
แผ่นสลาปราศจากปลาและเต่า มีน้ำใสดังแก้วผลึก มีทำอันธรรมดาคดแต่งไว้
แล้วเป็นอันดี ๆ ที่ข้างสระอนดาคทั้ง ๔ นั้น มีปากอยู่ ๔ ปาก คือ ปากสหัส •
ปากข้าง • ปากม้า • ปากโคอุสุภะ • มีแม่น้ำทั้ง ๔ ไหลออกจากปากสระ
ทั้ง ๔ นั้น ๆ ที่ริมแม่น้ำอันไหลออกมาทางปากสหัสนั้น มีสหัสอย่างมาก ๆ ที่ริม
แม่น้ำที่ไหลออกมาทางปากข้างก็มีข้างมาก ที่ไหลออกมาทางปากม้า ก็มีม้ามาก
ที่ไหลออกมาทางปากโคอุสุภะ ก็มีโคอุสุภะมาก ๆ แม่น้ำที่ไหลออกมาจากทิศ
ตะวันออกนั้นไหลรอบสระอนดาคถึง ๓ รอบ แล้วเลี้ยวแม่น้ำทั้ง ๓ ไหลไปสู่
มหาสมุทร ตามทางป่าหิมพานต์ด้านตะวันออก ๆ แม่น้ำที่ไหลออกจากทิศตะวันตก
และทิศอุดร ได้ไหลเวียนรอบสระอนดาค ๓ รอบ แล้วก็ไหลไปสู่มหาสมุทรทาง
ป่าหิมพานต์ด้านตะวันตกและอุดร ๆ ส่วนแม่น้ำที่ไหลออกมาทางทิศทักษิณ ได้
เวียนรอบสระอนดาค ๓ รอบแล้ว ก็ไหลไปตลอดที่ ๖๐ โยชน์ ตามหลังแผ่นหิน
ทางทิศทักษิณกระทบภูเขาแล้วพุ่งไปไกลถึง ๓๐๐ เส้น กระแสน้ำที่พุ่งขึ้นนั้นได้
พุ่งขึ้นสูง ๖๐ โยชน์ แล้วตกลงที่แผ่นสลาอันมีนามว่า ดิยัคคพา แผ่นสลาอันนั้นก็
แตกออกด้วยกำลังสายน้ำ จึงกลายเป็นดิยัคคพาโบกขรณี อันมีประมาณ ๕๐ โยชน์
แล้วท่อน้ำนั้นได้ทำลายฝั่งสระโบกขรณีเขาเสลาเข้าไปถึง ๖๐ โยชน์ แล้วเขา
แผ่นดินลงไปอีกถึง ๖๐ โยชน์ จึงไปกระทบภูเขาที่ขวางอยู่ข้างหน้า ซึ่งมีนาม
ว่าวิชฌบรรพต จึงเกิดปรากฏเป็นกระแสน้ำ ๕ ห้วง อันมีอุปมาเหมือนนิ้วมือ
ทั้ง ๕ ของคนทั้งปวง ๆ สายน้ำทั้ง ๕ ห้วงนั้นเวียนรอบสระอนดาค ๓ รอบแล้ว
ก็พุ่งขึ้นไปสู่อากาศ จึงได้นามว่า อารัญญคองคา ที่พุ่งไปตามหลังแผ่นสลา
โดยตรงถึง ๖๐ โยชน์นั้น ชื่อว่า กณณคองคา ที่พุ่งขึ้นไปบนอากาศ ๖๐ โยชน์
นั้น เรียกว่าอากาศคองคา ที่ตั้งอยู่บนสลาอันมีนามว่า ดิยัคคพา ซึ่งมีประมาณ
๕๐ โยชน์นั้น เรียกว่า ดิยัคคพาโบกขรณี ที่ทำลายฝั่งดิยัคคพาโบกขรณีออกไปแล้ว
ไหลพุ่งไปสู่แผ่นสลาตลอดที่ ๖๐ โยชน์นั้น เรียกว่า พหุลคองคา ที่ไหลพุ่งไป
ทางอุโมงค์ข้างใต้ ๖๐ โยชน์นั้น เรียกว่า อุมมังคองคา ๆ ที่กระทบวิชฌบรรพต

แล้วแตกเป็นสาขนา ๕ สาขานั้น ได้ชื่อว่า แม่น้ำคงคา ขมุนา อจิรวดี สรรพ มหิ ฯ
แม่น้ำใหญ่ทั้ง ๕ นี้ ไหลมาจากป่าหิมพานต์ด้วยประการดังนี้ ฯ แม่น้ำที่ ๕
เรียกว่ามหามหิ ฯ อังคุตตรปจนบทนั้น อยู่ในที่ใกล้แม่น้ำมหามหิทางทิศอุดร
ด้วยประการดังนี้

คำว่า อาปณนิคมนั้น มีคำอธิบายว่า ในนิคมนั้นสมบูรณ์ไปด้วยร้าน
ตลาดนับจำนวนพัน ฯ ริมแม่น้ำใกล้อาปณนิคมนั้น มีป่าทึบอันเป็นที่นารัณรมย์
อยู่ป่าหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ประทับอยู่ที่ป่าทึบนั้นในเวลานั้น ฯ
คำว่า โวหารคำร้องเรียกนั้น มีอยู่ ๔ อย่างด้วยกัน คือ พยวาทาร ๑ บัญญัติ ๑
วจนะ ๑ เจตนา ๑ ฯ พยวาทารโวหารนั้น ได้แก่คำที่เรียกว่า คนนั้นเป็นชาวนา
เป็นพ่อค้า เป็นต้น บัญญัติโวหารนั้น ได้แก่อะไรที่เรียกกัน ๔ อย่างด้วยกัน ๑ วจน-
โวหารนั้น ได้แก่คำที่เรียกกันอย่างนั้น ๆ ๑ เจตนาโวหารนั้น ได้แก่อธิบายโวหาร ๔
อนธิบายโวหาร ๔ ฯ ในพระสูตรนี้ หมายเจตนาโวหาร ฯ อีกอย่างหนึ่ง จำเดิมแต่
บวชแล้วไป ย่อมไม่มีเจตนาว่าคฤหัสถ์ มีแต่คำว่า สมณะ ไม่มีบัญญัติว่า
คฤหัสถ์ มีแต่บัญญัติว่า สมณะ ไม่มีการร้องเรียกว่าคฤหัสถ์ มีแต่การร้องเรียกว่า
สมณะ หรือบรรพชิตเท่านั้น ฯ คำว่า คนกตติเยชนตนเองนั้น มีคำอธิบายว่า ผู้ที่
บวชในศาสนา อันไม่ทำลายชีวิตผู้อื่นมมตตามตแดงเป็นต้นแล้ว ไม่อาจควั่น
จากปาณาติบาต ย่อมติเตียนตนเองว่า เพียงแต่ปาณาติบาตเราก็ไม่อาจควั่น
การบรรพชาของเราจะมีประโยชน์อะไร ดังนี้ ฯ คำว่า ผู้ใคร่ครวญแล้วติเตียนนั้น
คือ นักปราชญ์เหล่านั้นใคร่ครวญพิจารณาแล้วก็ติเตียนได้ว่า ผู้นั้นบวชในศาสนา
เช่นนั้นแล้ว ยังไม่อาจควั่นแม้แต่เพียงปาณาติบาต การบรรพชาของผู้นั้นจะมี
ประโยชน์อะไร ฯ คำว่า อาสวะที่ทำให้คับแค้นเดือดร้อนซึ่งเกิดเกิดจากปาณาติบาต
นั้น ได้แก่อวิชชาสวะ ฯ อวิชชาสวะนั้นทำให้เกิดทั้งความคับแค้นและความ
เดือดร้อน ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเล็งเอาทุกข์อันเกิดจากกิเลส และ
ทุกข์อันเกิดจากผลกรรม ด้วยคำว่า ความคับแค้น ฯ ทรงเล็งเอาความเร่าร้อน
ด้วยกิเลสและความเร่าร้อนด้วยผลกรรม ด้วยคำว่า ความเร่าร้อน ฯ ขอให้ทราบ
เนื้อความในบททั้งปวงตามคำอธิบายอันนี้ ฯ ส่วนเนื้อความที่แปลกกันนั้น มีดัง
ต่อไปนี้ คือ คำว่า เพื่อละสังโยชน์เหล่านั้น ควรประกอบในวาระพระบาลีทั้งปวง

ไปกลียสูตร ว่าด้วยธรรม ๘ ประการ อันตลเศซซังคำเรียกว่าเป็นนั่นเป็นนี่ ๔๗

ว่า ปฏิบัติเพื่อละขาดด้วยความสำรวมศีลทางกาย อันได้แก่กอนินาทาน ด้วย
ความสำรวมศีลทางวาจา อันได้แก่สังจวาจา ๑ วาจาไม่ส่อเสียด ๑ ด้วยความ
สำรวมศีลทางใจ อันได้แก่ความไม่โลภ คือความไม่ยินดีด้วยความสำรวมศีล
ทางกายและวาจา อันได้แก่ความไม่ขัดเคืองเพราะนินทา ด้วยความสำรวมศีล
ทางใจ อันได้แก่ความไม่ถือคึดด้วยความโกรธ และความไม่ดหมั่นผู้อื่น ดังนี้

ก็ในบทว่า คนก็ติเตียนตนเอง ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วก็ติเตียนนั้น มีคำอธิบาย
ว่า คนก็ติเตียนตนเองได้ว่า บวชในศาสนาอันไม่ถือเอาของที่เจ้าของไม่ให้โดย
ที่สุดแต่สลาภหญาแล้ว เราก็ไม่อาจจะงดเว้นจากกอนินาทานได้ บรรพชาของ
เราจะมีประโยชน์อะไร ส่วนผู้รู้ใคร่ครวญแล้วก็ติเตียนว่า ผู้บวชในศาสนา
เช่นนั้นแล้ว แม้แต่เพียงกอนินาทานเขาก็ไม่อาจงดเว้นได้ การบรรพชาของผู้
นี้มีประโยชน์อันใด คนอาจติเตียนตนเองได้ว่า เราบวชในศาสนาอันไม่กล่าว
มุสาวาทแม้แต่เพียงเพื่อให้หัวเราะเล่น และไม่กล่าวคำส่อเสียดด้วยอาการ
ทั้งปวง ไม่ให้มีความโลภแม้แต่เล็กน้อย ไม่ให้มีความยินร้ายแม้แต่ถกเลื้อย
อวัยวะด้วยเลื้อย ไม่ให้มีความถือคึดด้วยความโกรธ แม้แต่ในเวลาเหยียบหลัก
ตอเสียนหนาม ไม่ให้มีความถือตัว แม้แต่ความถือว่าตนได้สำเร็จคุณวิเศษ เราก็
ไม่อาจละสิ่งนั้นๆ ได้ การบรรพชาของเราไม่มีประโยชน์อันใด ส่วนผู้รู้ก็ติเตียน
ได้ว่า ผู้บวชในศาสนาเช่นนั้นแล้ว ก็ไม่อาจละสิ่งเหล่านี้ได้ การบรรพชาของผู้
นี้ จักมีประโยชน์อันใด ดังนี้ ๑ อาสวะที่เกิดจากกอนินาทานและมุสาวาท ปัสสวาท
นั้น ได้แก่ กามาสวะ คือ ความรักใคร่ยินดี ๑ ทิฏฐิฐาสวะ คือความเห็นผิด
เป็นชอบ ๑ อวิชชาสวะ คือความไม่รู้ว่ดีชั่วอย่างไร ๑ ๑ อาสวะที่เกิดจาก
ความโลภนั้น ได้แก่ ทิฏฐาสวะ และอวิชชาสวะ ๑ อาสวะที่เกิดจากความ
ยินร้าย เพราะกอนินทา และอาสวะที่เกิดจากความถือคึดด้วยความโกรธนั้น ได้แก่
อวิชชาสวะอย่างเดียว ๑ อาสวะที่เกิดจากความดหมั่นผู้อื่นนั้น ได้แก่ อาสวะ
คือความยินดีในภพน้อยภพใหญ่ ๑ ๑ ขอให้ทราบความเกิดแห่งอาสวะด้วย
ประการดังนี้ ขอให้ทราบว่า การตัดวัชาร คือคำร้องเรียกว่า เป็นคุณุหัตถ์นั้น
ย่อมมีด้วยอำนาจการละด้วยการพิจารณา ของภิกษุผู้ตั้งอยู่ในปาฏิโมกขสังวรศีล
ด้วยประการดังนี้ ๑ สันเนอความในอรรถกถาตอนนึ่งเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบายต่อไป มีข้อความอยู่ ๒ ข้อ คือ ข้อที่ ๑ ว่า การละโวหารคือคำร้องเรียกว่าเป็นภคฺคหิตหรือเป็นภคฺคหิต หรือเป็นพ่อค้าพ่อนา เป็นต้น ข้อมมัตถยธรรม ๔ ประการ คือ มัตถยธรรม ๔ ข้อ อันได้แก่ชื่อว่าด้วยการละปาณาติบาต • ชื่อว่าด้วยการละอทินนาทาน • ชื่อว่าด้วยการละมุสาวาท • ชื่อว่าด้วยการละปิสุณาวาท • ชื่อว่าด้วยการละความโลภ • ชื่อว่าด้วยการละความขโมยทรัพย์เพราะนินทา • ชื่อว่าด้วยการละความอิจฉาด้วยความโกรธ • ชื่อว่าด้วยการละความคหัมมฺพณ • ๑ ทั้ง ๔ ข้อนี้ จัดเป็นปาฏิโมกขสังวรศีล ๑ ข้อ ที่ ๒ ว่าด้วยอสาვეที่ไม่เกิดจากปาณาติบาต อทินนาทานเป็นต้นนั้น ให้เห็นว่าอย่างไหนเกิดจากสิ่งใด แล้วแสดงโทษของการละบาปธรรม ๔ อย่างนั้น ไว้ว่า คนต้องคิดเขินตนเอง • ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วคิดเขิน • ตายแล้วไปเกิดในทุคติ • ดังนั้นเท่านั้น เป็นอันว่าในพระธรรมเทศนาภคฺคหิต สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงสอนให้ผู้อยากละการถูกเรียกว่าเป็นภคฺคหิต ไว้ด้วยธรรม ๔ ประการ ดังที่แสดงมาแล้วนั้น ส่วนข้อสำคัญมีอยู่ว่า การละธรรม ๔ ประการนั้นได้แล้ว คนก็คิดเขินตนเองไม่ได้ ผู้รู้ก็คิดเขินไม่ได้ ตายแล้วก็ไม่ได้เกิดในทุคติ ดังนั้น เพราะฉะนั้น ขอท่านผู้ฟังทั้งหลายที่มุ่งหมายผลานิสงส์อย่างนี้ จงพยายามละบาป ๔ ประการ คือ ปาณาติบาต อทินนาทาน มุสาวาท ปิสุณาวาท ความโลภ ความขโมยทรัพย์ อันเกิดจากความนินทา ความอิจฉา อันเกิดจากความโกรธ ความคหัมมฺพณ ดังนั้น ให้จงได้ตามสมควรแก่กำลังของตน ๆ เป็นอันว่า สิ้นคำอธิบายตามแนวพระพุทธนิพนธ์ เพียงเท่านั้น.

เอวํ กิเม มัตถยปรการณํ ๑

กัณฑ์ที่ ๗

กัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

โปตลียสูตร ตอนว่าด้วยโทษแห่งกามคุณและวิชา ๓

ภควา เอตทโวจ เสขยถาปี กหปติ กุกกุโร จิมจฉาทุพฺพลยปรโต
โคฆาตกสนฺ ปรจฺจุปฺภูจิโต อสฺส ตเมณฺ ทยฺโย โคฆาตโก วา โคฆาตกนฺเตวาสี
วา อญฺจิงขลํ สุนิกนฺตํ นิมนฺสํ โลหิตมกฺขิกํ อฺปฺจุญฺเภยชาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคถารนัย กัณฑ์ที่ ๗
ว่าด้วยโปตลียสูตร ในกัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก อันกล่าวด้วยโทษ
แห่งกามคุณ และวิชา ๓ ตามพระบาลี อรรถกถา ฐัมมัตถการิยาบ เพื่อให้เป็น
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน ตาม
สมควรแก่การฟังพระธรรมเทศนา

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลีว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแก่
โปตลียคฤหบดีว่า ดูก่อนคฤหบดี สุนัขที่กำลังหิว ได้เข้าไปอยู่ในที่ใกล้หมาโค
แล้วคนฆ่าโค หรือลูกมือคนฆ่าโค ก็โยนร่างกระดูกที่เชือดออกดีแล้วไม่มีเนื้อ
ติดอยู่ มีแต่เบื้อนด้วยโลหิต ให้แก่สุนัขนั้น เมื่อสุนัขนั้นเลียกินกระดูกนั้น
จะกำจัดความหิวได้หรือไม่? โปตลียคฤหบดีกราบทูลว่า ไม่ได้ พระเจ้าข้า
เพราะเหตุว่าร่างกระดูกนั้นไม่มีเนื้อเหลืออยู่ มีแต่เบื้อนด้วยโลหิตเท่านั้น เพียงแต่
จะทำให้สุนัขนั้นได้รับความลำบาก ความอดอดเท่านั้น พระเจ้าข้า ฯ ดูก่อน
คฤหบดี ข้อนั้นฉันนั้น คือ อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นว่า กามารมณ์ทั้งหลาย
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า เปรียบด้วยร่างกระดูก เป็นของมีทุกข์มาก
มีความคับแค้นมาก มีโทษมาก เห็นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนั้นแล้ว

ก็สละอุเบกขาที่มีอารมณ์ต่าง ๆ ท้อสย์อารมณ์ต่าง ๆ เสีย แล้วอบรมอุเบกขา
อันมีอารมณ์อันเดียว อันอัสยอารมณ์อันเดียว อันเป็นที่ดับไปโดยไม่เหลือ
แห่งความถือมั่นโลกามิสโดยประการทั้งปวง

ดูก่อนคฤหบดี แร้งกานกตะกรมคาบเอาชิ้นเนื้อบินไป ก็มีแร้งกา
นกตะกรมอน ๆ บินติดตามไปแย่งชิง ถ้าแร้งกานกตะกรมตัวนั้นไม่รับสละชิ้นเนื้อ
นั้นโดยเร็วพลัน แร้งกานกตะกรมตัวนั้น จะต้องถึงซึ่งความตาย หรือถึงซึ่งทุกข์
แทบประดาตาย เพราะชิ้นเนื้อนั้นเป็นต้นเหตุมิใช่หรือ ? คฤหบดีนั้น
กราบทูลว่า ใช่ พระเจ้าข้า ฯ ดูก่อนคฤหบดี ขอนฉันใด ขอตีจะว่าต่อไปน
ก็ฉนั้น นั่น คือ อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง
ไว้ว่า กามารมณ์ทั้งหลายเปรียบด้วยชิ้นเนื้อ เป็นของมีทุกข์มาก มีความ
คับแค้นมาก มีโทษมาก เห็นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนั้นแล้ว ก็สละ
อุเบกขาอันมีอารมณ์ต่าง ๆ อันอัสยอารมณ์ต่าง ๆ เสีย แล้วเจริญอุเบกขา
อันมีอารมณ์อันเดียว อันอัสยอารมณ์อันเดียว อันเป็นที่ดับไปโดยไม่เหลือแห่ง
การถือโลกามิส โดยประการทั้งปวง

ดูก่อนคฤหบดี มีบุรุษถือเอาคบเพลิงเดินทวนลมไป ถ้าบุรุษนั้นไม่รับทั้ง
คบเพลิงนั้นเสียโดยเร็วพลัน คบเพลิงนั้น ก็จะต้องไหม้มือ หรือไหม้แขน
หรือไหม้อวัยวะอย่างใดอย่างหนึ่งของเขา เขาก็จะถึงซึ่งความตาย หรือถึงซึ่ง
ทุกข์แทบประดาตาย เพราะคบเพลิงนั้นเป็นต้นเหตุมิใช่หรือ ? ใช่ พระเจ้าข้า ฯ
ดูก่อนคฤหบดี ขอนฉันนั้น นั่น คือ อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นว่า สมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ว่า กามารมณ์ทั้งหลาย เปรียบด้วยคบเพลิง เป็นของ
มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก มีโทษมาก เห็นด้วยปัญญาอันชอบตาม
เป็นจริงอย่างนั้นแล้ว ก็สละอุเบกขาที่มีอารมณ์ต่าง ๆ ท้อสย์อารมณ์ต่าง ๆ
แล้วอบรมอุเบกขาที่มีอารมณ์อันเดียว อัสยอารมณ์อันเดียว อันเป็นที่ดับไปโดย
ไม่เหลือแห่งการถือโลกามิส โดยประการทั้งปวง

ดูก่อนคฤหบดี หลุมถ่านเพลิงอันลึกกว่าหัวบุรุษหนึ่ง ซึ่งเต็มไปด้วยถ่าน
เพลิง อันปราศจากเปลวและควัน ถ้ามีบุรุษที่รักชีวิตไม่อยากตาย รักสุข
เกลียดทุกข์มาถ่มถนนั้น แล้วมีบุรุษซึ่งมีกำลังมาก ๒ คน พากันจับแขนซ้ายแขน

ขวของบรุษนั้น ฤคไปท่หลุมถ่านเพลิง บรุษนั้นจะน้อมกายเข้าไปสู่าตุรณะแห่ง
เพลิงนั้นหรือไม่ ? ไม่น้อมไปพระเจ้าข้า เพราะเหตุว่า บรุษนั้นต้องรู้ว่า เราจัก
ตกกลงไปท่หลุมถ่านเพลิงนั้น แล้วจักถึงขงความตาย หรือถึงขงทุกข์แห่งปรโลก
ตาย เพราะมีหลุมถ่านเพลิงนั้นเป็นต้นเหตุ ฯ ดูก่อนคฤหบดี ขันขี้แก่นนั้น
คือ อริยสาวกยอมพิจารณาเห็นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า กามารมณ์
ทั้งหลายเปรียบด้วยหลุมถ่านเพลิง กามารมณ์ทั้งหลาย มีทุกข์มาก มีความคับแค้น
มาก มีโทษมาก เห็นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนั้นแล้ว ก็สละ
อุเบกขาที่มีอารมณ์ต่าง ๆ อาศัย์อารมณ์ต่าง ๆ เสีย แล้วก็เจริญกุเบกขา
อันมีอารมณ์อันเดียว อันอาศัย์อารมณ์อันเดียว อันเป็นที่ดับไปโดยไม่เหลือ
แห่งการถือโลกามิส โดยประการทั้งปวง

ดูก่อนคฤหบดี บรุษนั้นเห็นสวนอันนารัณรมย์ บำอันนารัณรมย์
พินท่อนนารัณรมย์ สระโบกขรณอันนารัณรมย์ เวลาตื่นขึ้นก็ไม่เห็นถึงใดถึงใด
อริยสาวกก็พิจารณาเห็นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ว่า กามารมณ์
ทั้งหลายเปรียบด้วยสงทผลนเห็น กามารมณ์ทั้งหลาย มีทุกข์มาก มีความ
คับแค้นมาก มีโทษมาก เห็นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนั้นแล้ว ก็สละ
อุเบกขาที่มีอารมณ์ต่าง ๆ ที่อาศัย์อารมณ์ต่าง ๆ เสีย แล้วเจริญอุเบกขาที่มี
อารมณ์อันเดียว ที่อาศัย์อารมณ์อันเดียว ที่ดับไปโดยไม่เหลือแห่งการถือโลกามิส
โดยประการทั้งปวง

ดูก่อนคฤหบดี บรุษข้มเครื่องใช้ของผู้อื่น คือ แก้วมณี และคุณทล
อันประเสริฐ แล้วขกข้นสู่ยานขับไปสู่ร้านตลาด พวกคนเห็นเข้าแล้วจะต้อง
กล่าวว่า บรุษผู้นั้นเป็นผู้มทรพข้มมาก มีบริวารมาก แต่ถ้าเจ้าของพบบรุษนั้นเข้า
ในท่ใด ๆ แล้วนำของ ๆ เขาไปเสียในที่นั้น ๆ บรุษนั้นจะเสียใจหรือไม่ ?
ไม่เสียใจพระเจ้าข้า เพราะเจ้าของเขานำไปเอง ฯ ดูก่อนคฤหบดี ขันขี้แก่น
นั้นนั้น คือ อริยสาวกยอมพิจารณาเห็นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง
ไว้ว่า กามารมณ์ทั้งหลายเปรียบด้วยของข้ม กามารมณ์ทั้งหลายมีทุกข์มาก
มีความคับแค้นมาก มีโทษมาก เล็งเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริง
อย่างนั้นแล้ว ก็สละอุเบกขาที่มีอารมณ์ต่าง ๆ ที่อาศัย์อารมณ์ต่าง ๆ เสีย แล้ว

อบรมอุเบกขา อันมีอารมณ์อันเดียว อันอาศัยอารมณ์อันเดียว อันเป็นที่ดับไป โดยไม่เหลือแห่งการถือโลกามิส โดยประการทั้งปวง

ศุก่อนคฤหบดี มีป่าอันหนาที่บออยู่ในที่ใกล้บ้านหรืออันคม ต้นไม้ในป่านั้น ก็มีผลดี มีผลบริบูรณ์ แต่ไม่มีผลใดผลหนึ่ง หล่นลงมาที่พื้นดิน มีบุคคลหนึ่ง ซึ่งต้องการผลไม้ แสวงหาผลไม้ ได้เข้าไปที่ในป่านั้น ได้เห็นต้นไม้อันมีผล สมบูรณ์นั้นแล้ว ก็คิดว่า ต้นไม้นี้มีผลสมบูรณ์ดี แต่ไม่มีผลหล่นลงมาที่พื้นดิน เรากรังกรวชนต้นไม้ เราจะต้องขึ้นต้นไม้ เก็บกินผลไม้จนเพื่อความประสงค์ แล้วจะเก็บใส่พกลงมา เขาก็ขึ้นต้นไม้ขึ้น เก็บผลไม้กินตามประสงค์แล้วก็เก็บ ใส่พกลงมา ลำดับนั้น ก็มีบุคคลที่ ๒ ซึ่งต้องการผลไม้เหมือนกัน ได้แบกขวาน อันคมเข้าไปที่ในป่านั้น ได้เห็นต้นไม้เช่นนั้นแล้วก็คิดว่า ต้นไม้นี้มีผลดี มีผลตก แต่ไม่หล่นลงมาที่พื้นดิน เราจึงขึ้นต้นไม้ไม่ได้ เราจะต้องโค่นต้นไม้เสีย เก็บผลกินตามความประสงค์แล้วจะใส่พกลงกลับไป เขาคิดดังนี้แล้ว ก็โค่นต้นไม้ นั้นเสีย ถ้าบุรุษที่ขึ้นต้นไม้คนก่อนนั้น ไม่ลงมาเร็วพลัน เวลาต้นไม้โค่นลง มือเท้าเรออับจะอันใดอันหนึ่งของเขาก็จะต้องหักไป เขาก็จะต้องถึงซึ่งความ

ตาย หรือถึงซึ่งทุกข์แสบประดาตาย อย่างนั้นมีใช่หรือ ? อย่างนั้น พระเจ้าข้า ฯ ศุก่อนคฤหบดี อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นว่า สมเด็จพระผู้มี พระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ว่า กามารมณ์ทั้งหลายเปรียบด้วยต้นไม้มีผล กามารมณ์ ทั้งหลายมีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก มีโทษมาก เล็งเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามเป็นจริงอย่างนั้นแล้ว ก็สละอุเบกขาที่มีในอารมณ์ต่างๆ ที่อาศัยอารมณ์ต่างๆ เสีย แล้วก็อบรมอุเบกขาที่มีอารมณ์อันเดียว ที่อาศัยอารมณ์อันเดียว อันเป็นที่ดับไปโดยไม่เหลือแห่งการถือโลกามิส โดยประการทั้งปวง

ศุก่อนคฤหบดี อริยสาวกนั้น อาศัยความบริสุทธิ์ แห่งอุเบกขาและสติ อันเขมมอันนั้นแล้ว ก็ระลึกรังถึงบุพเพนิวาสต่างๆ ได้ คือ ระลึกได้ตั้งแต่ชาติหนึ่ง เป็นต้นไป โดยละเอียดสิ้นเชิง แล้วจึงเห็นสัตว์โลกทั้งหลาย ที่เคลื่อน ที่เกิด ที่เลว ที่ดี ที่มีวรรณะดี ไม่ดี ที่ไปดี ไปไม่ดี ที่ได้รับผลกระทบต่างๆ กัน ด้วยทิพพจักขุอันบริสุทธิ์ยิ่งกว่าจักขุมนุษย์ทั้งหลาย แล้วสำเร็จใจต่อวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้

ดูก่อนคฤหบดี การตัดเสวซึ่งโวรหารทั้งปวง โดยประการทั้งปวง
 ในวินัยของพระอริยเจ้า ย่อมมีด้วยเหตุเพียงเท่านั้น เธอเห็นว่า การตัดโวรหาร
 เช่นนี้ มีอยู่ในตัวเธอหรือไม่? ข้าพระองค์เป็นอะไร จึงจะเล็งเห็นได้
 พระเจ้าข้า การตัดโวรหารทั้งปวงอันใดในวินัยของพระอริยเจ้า ข้าพระองค์ได้ไกล
 จากการตัดโวรหารอันนั้น โดยประการทั้งปวงแล้ว เมื่อก่อนข้าพระองค์เข้าใจว่า
 พวกนักบวชนอกพระพุทธศาสนา ซึ่งไม่ใช่ผู้ เป็นผู้ ได้เล็งดูด้วย
 โภชนาหารอันสมควรแก่ผู้ ได้ตั้งไว้ในฐานะแห่งผู้ เข้าใจว่าภิกษุทั้งหลาย
 ซึ่งเป็นผู้ ว่าไม่ใช่ผู้ ได้ถวายโภชนาหาร ซึ่งไม่ควรแก่ผู้ ได้ตั้งไว้ในฐานะอันไม่
 ควรแก่ผู้มาแล้ว บัดนี้ข้าพระองค์ทราบแล้วว่า พวกนักบวชนอกพระพุทธศาสนา
 ไม่ใช่พวกผู้ จักเล็งดูด้วยโภชนาหารอันสมควรแก่ผู้ไม่ผู้ จักตั้งไว้ใน
 ฐานะอันสมควรแก่ผู้ไม่ผู้ ได้ทราบแล้วว่า ภิกษุทั้งหลาย เป็นผู้ จักเล็งดูด้วย
 อาหารอันสมควรแก่ผู้ จักตั้งไว้ในฐานะอันสมควรแก่ผู้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
 ได้ทำให้ความรัก ความเลื่อมใส ความเคารพต่อสมณะเกิดขึ้นแก่พระองค์แล้ว
 พระธรรมเทศนาของพระองค์เป็นของประเสริฐมาก พระเจ้าข้า พระองค์ได้ทรง
 ประกาศธรรม เป็นอนนคปริยายแก่ข้าพระองค์ ด้วยทรงหวังดีให้แก่ข้าพระองค์
 เหมือนกับบุคคลหงายของที่คว่ำ หรือเปิดของที่ปิด หรือบอกทางให้แก่คน
 หลงทาง หรือส่องไฟในที่มืดๆ เพื่อให้คนอื่น ๆ ได้เห็นสิ่งต่างๆ ฉะนั้น ข้าพระองค์
 ขอนับถือพระผู้มีพระภาคเจ้า กับทั้งพระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ ขอพระผู้มีพระ
 ภาคเจ้าจงทรงจำข้าพระองค์ไว้ว่า เป็นอุบาสกตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป จนตลอด
 ชีวิตของข้าพระองค์ด้วยเถิด พระเจ้าข้า จบโปตลียสูตรที่ ๔ ตามวาระพระบาลี
 เพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งโปตลียสูตร ในคัมภีร์ปัญจปสุทธานัย
 ว่า คำว่า ร่างกระดูกนั้น ได้แก่กระดูกอก หรือกระดูกสันหลัง หรือกระดูก
 ศีรษะ ฯ คำว่า มีทุกข์มาก มีความคับคั้นมากใน คือ มีทุกข์ในปัจจุบัน
 ละอนาคตมาก มีกิเลสอันทำให้คับคั้นมาก ฯ คำว่า อุเบกขาอันมีอารมณ์

ต่าง ๆ อาศัยอารมณ์ต่าง ๆ นั้น ได้แก่อุเบกขาในกามคุณ ๕ ที่มีสภาพต่าง ๆ กัน มีอารมณ์ต่าง ๆ กัน ๆ คำว่า อุเบกขาอันมีอารมณ์อันเดียว อาศัยอารมณ์อันเดียวนั้น ได้แก่อุเบกขาในจตุตถฌาน ๆ ก็อุเบกขาในเจตตฌานนั้น เมื่อเกิดในอารมณ์อันเดียว แม้ตลอดวันก็มีสภาพอันเดียวเท่านั้น ๆ อุเบกขาในจตุตถฌานนั้น อาศัยอารมณ์อันเดียวเท่านั้น ๆ คำว่า อันเป็นที่ดับไปโดยไม่เหลือแห่งการถือโลกามิส โดยประการทั้งปวงนั้น คือ อันเป็นที่ดับไปโดยไม่เหลือแห่งกามคุณ ๕ อันเรียกว่า โลกามิส ๆ อีกอย่างหนึ่ง ความรักใคร่พอใจอันมีกามคุณเป็นอารมณ์ เรียกว่า อามิส คือกามคุณ ๕ ๆ คำว่า อบรมอุเบกขานั้น คือ อบรมอุเบกขาในจตุตถฌาน อันเป็นข้าศึกแห่งการถือมั่นซึ่งโลกามิส ๆ คำว่า มีผลอันคั่น คือ มีผลมีรสอันดี ๆ คำว่า ความบริสุทธิ์แห่งอุเบกขาและสติอันเยี่ยมนี้ หมายความว่า อุเบกขาและสติอันนี้เป็นของไม่มีอุปกิเลส เครื่องเศร้าหมอง ๆ คำว่า ข้าพระองค์ไกลจากธรรมอันคิดเสียซึ่งโง่เขลา ตามวินัยของพระอริยเจ้านั้น คือ ข้าพระองค์ไกลจากธรรมอันนั้น เหมือนห่างกับดิน เหมือนผางสมุทรข้างโน้นกับข้างนี้ ๆ คำว่า ไม่ใช่ผู้รู้ คือไม่ใช่ผู้ซึ่งเหตุแห่งการคิดเสียซึ่งโง่เขลาว่า อกุหัสถ์ ๆ คำว่า โภชนาหารอันสมควรแก่ท่านผู้รู้ นั้น หมายโภชนาหาร อันสมควรที่ท่านผู้รู้จะบริโภค ๆ คำว่า โภชนาหารอันสมควรแก่ผู้ไม่รู้ นั้น ได้แก่โภชนาหารอันสมควรแก่ผู้ไม่รู้จักบริโภค สันเนือความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในธัมมัตถาธิบายว่า เนื้อความในพระธรรมเทศนาที่แสดงมาแล้วทั้งสี่นั้น มีอยู่ ๒ ตอนด้วยกัน คือ ตอนต้น ว่าด้วยโทษแห่งกามคุณ ตอนปลายว่าด้วยวิชา ๓ อันเป็นวิชาประเสริฐสุดในพระพุทธศาสนา ๆ โทษแห่งกามคุณนั้น มีอยู่ ๑ ประการ คือ อกุจิกังขรูปมา มิสเปรูปมา ตินุกุรูปมา อังการกาสุปมา สุปันนูปมา ขาจิตกูปมา รุกขผลูปมา ๆ อกุจิกังขรูปมา นั้น แปลว่า เปรียบด้วยร่างกระดูก ๆ อธิบายว่า ร่างกระดูกซึ่งไม่มีเนื้อติดอยู่นั้น ถึงสุนัขจะนอนเกาะไปสักเท่าไรก็ตาม ก็ไม่กำจัดความหว

ของสุนัขโตฉนโค กามคุณ ๕ นั้น ถึงใคร ๆ จะเลือกกล้วยยัสักเท่าไรก็ตาม
ก็ไม่รู้จักอมเอิบเพียงพอดังนั้น ๑ มีสเปสุมมา นั้น แปลว่า เปรียบด้วยชนเื้อ ๑
อธิบายว่า ธรรมดาชนเื้อนั้น เมื่อแร้งกาหรือนกตะกรุมตัวใดตัวหนึ่งคาบไป
ขอมทำให้เกิดอันตราย แก่แร้งกาหรือนกตะกรุมตัวนั้น ด้วยมีตัวอื่นมาแย่งชิง
ฉนโค กามคุณก็ทำให้เกิดทุกข์กับแก่ผู้เป็นเจ้าของฉนนั้น ๑ ดินุกูปมา นั้น
แปลว่า เปรียบด้วยคบเพลิง ๑ อธิบายว่า ธรรมดาคบเพลิงที่บุคคลถือไปทวนลม
ขอมมีเปลวเพลิงเลี้ยวมาไหม้มือ หรือไหม้แขน หรือไหม้อวัยวะแห่งใดแห่งหนึ่ง
ฉนโค กามคุณก็ทำความร้อนให้แก่ผู้เป็นเจ้าของฉนนั้น ๑ องการกาสุปมา
นั้น แปลว่า เปรียบด้วยหลุมถ่านเพลิง ๑ อธิบายว่า หลุมถ่านเพลิงนั้น เมื่อ
ผู้ใดตกลงไปก็ขอมไหม้ผู้นั้นให้ถึงซึ่งความตาย หรือจนตายฉนโค กามคุณก็ทำ
ให้เกิดโทษทุกข์กับแก่ผู้ตกอยู่ในอำนาจฉนนั้น ๑ สุปันกูปมา นั้น แปลว่า
เปรียบด้วยความฝัน ๑ อธิบายว่า สิ่งที่ฝันเห็นขอมหายไปในเวลาตื่นขึ้นฉนโค
กามคุณก็คล้ายกับสิ่งที่ฝันเห็นฉนนั้น ๑ ยาจิตมกูปมา นั้น แปลว่า เปรียบด้วย
ของขี้ม ๑ อธิบายว่า ธรรมดาของขี้มขอมเป็นของไม่ยั่งยืน เพราะเป็นของ
จะต้องส่งคืนเจ้าของเขาโดยเร็วพลันฉนโค กามคุณก็เป็นของไม่ยั่งยืนฉนนั้น ๑
รุกขผลูปมา นั้น แปลว่า เปรียบด้วยต้นไม้ที่ผล ๑ อธิบายว่า ผู้ที่ขึ้นต้นไม้อันมี
ผล เมื่อผู้ใดมาโค่นต้นไม้เสีย มือเท้าหรืออวัยวะอันใดอันหนึ่งของผู้นั้น
ก็จะต้องหักไป ฉนโค ผู้ที่ไม่สละกามคุณก็จะได้รับโทษทุกข์กับฉนนั้น

เมื่ออริยสาวกพิจารณาเห็นโทษแห่งกามคุณดังกล่าวมาแล้ว ก็ละอุปบงคา
คือความเพ่งเล็งในกามคุณ ๕ แล้วพยายามให้ได้จตุตถฌาน อันบริสุทธิ์ด้วย
อุปบงคาและสติ แล้วก็ได้สำเร็จวิชา ๓ ประการ คือ บพเพนิวาสนญาณ การ
ระลึกชาติหนหลังได้ ๑ ทิพพจักขุญาณ การรู้เห็นสัตว์โลกทั้งปวงด้วยทิพพ-
จักขุ ๑ อาสวกขญาณ ความสนอาสวกิเลส แล้วก็ตัดเสียได้ซึ่งโวหารว่า
เป็นคฤหัสถ์ คือร้องเรียกไม่ได้ว่าเป็นคฤหัสถ์ หรือเป็นคฤหบดี เป็นพ่อค้า ชาวนา
แม้แต่ประการใดประการหนึ่ง ๑ เป็นอันได้ใจความว่า ข้อปฏิบัติที่จะให้ตัดเสีย
ซึ่งโวหารว่าเป็นคฤหัสถ์นั้น ได้แก่ ข้อปฏิบัติของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา

เป็นลำดับไป คือ เบื้องต้นต้องปฏิบัติธรรม ๘ ประการ อันได้แก่ การละปาณา-
ติบาท • การละอทินนาทาน • การละมุสาวาท • การละปสุณาวาท • การละ
ความโลภ • การละความขี้เคืองด้วยความนินทา • การละความอึดอัดด้วย
ความโกรธ • การละความคหัมมมฺม • แล้วพิจารณาโทษแห่งกามคุณให้เกิด
ความเบื่อหน่ายในกามคุณ ในตอนกลาง แล้วพยายามทำให้ได้ฉานสมาบัติ
มรรคผล นฤพานในกองท้าย เมื่อทำได้อย่างที่ว่ามาแล้วนี้ จึงเรียกว่า ตัดเสี้ยว
โวหารทั้งปวง คือ จะเรียกผู้นั้นว่าเป็นคฤหัสถ์ หรือเป็นพ่อค้า เศรษฐี คฤหบดี
เป็นเทพยดา มนุษย์ นาค ครุฑ อินทร์ พรหม ไม่ได้อีกต่อไปแล้ว เพราะเหตุว่า
ผู้นั้นไม่มีกิเลสอันเป็นเหตุให้เรียกอย่างนั้น อย่างนี้ เมื่อผู้นั้นสิ้นชีวิตอินทรีย์ไปแล้ว
ก็กล่าวไม่ได้ว่า ผู้นั้นไปเกิดเป็นสัตว์ใด กล่าวได้แต่ว่า ผู้นั้นถึงซึ่งอนุปาทิ-
เสสนิพพานแล้ว ดังนั้น สันเนอความในธัมมัตถาธิบาย สำหรับพระธรรมเทศนา
กัมมกัน เพื่องท่าน.

เอวํ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัมมกันที่ ๘

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

ชีวกสูตร คอนว่าด้วยเนื้อและปลาที่ไม่ต้องห้ามของภิกษุทั้งหลาย

เอวมเม สุตํ เอกํ สมณํ ภควา ราชคเเท วิหริติ ชีวกสฺส โกมาร-
ภจฺจสฺส อมฺพวเน ฯ อถปิ ชีวโก โกมารภจฺโจ เยน ภควา เตนฺอุปสงฺกมิ
อุปสงฺกมิตฺวา ภควนํ อภาวเตตฺวา เอกมนตํ นิสิตฺติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนามหาวิถถารนัย กัมมกันที่ ๘
ว่าด้วยชีวกสูตร ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก อันกล่าวด้วยเนื้อและ
ปลาที่ไม่ต้องห้ามสำหรับภิกษุทั้งหลาย ตามพระบาลี อรรถกถา ธัมมัตถาธิบาย
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอด
กาลนาน ตามสมควรแก่การฟังพระธรรมเทศนา

ปาติ

ดำเนินความตามวาระพระบาลีว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอานนท์ ได้สดับมาแล้ว
อย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่สวนมะม่วง
แห่งห่มอชวกโกมารภัก ใกล้กรุงราชคฤห์มหายนคร ฯ ครั้งนั้น ห่มอชวก
โกมารภักได้ไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายอภิวาทแล้วก็นั่งลงในที่อัน
สมควรแก่ตน ฯ ห่มอชวกโกมารภักก็นั่งลงในที่สมควรแก่ตนนั้น ได้กราบทูล
ขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ได้สดับมาว่า คนทั้งหลาย
ปรารภสัตว์เฉพาะพระสมณโคตม พระสมณโคตมก็รื้อแต่บริโภคเนื้อที่เขาทำถวาย
เฉพาะ จัดเป็นกรรมเพราะอาศัยเนื่อนั้น ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พวกใด
กล่าวว่า คนทั้งหลายปรารภสัตว์เฉพาะพระสมณโคตม พระสมณโคตมก็รื้อแต่
บริโภคเนื้อที่เขาทำโดยเฉพาะเจาะจง จัดเป็นกรรมเพราะอาศัยเนื่อนั้น ดังนี้ พวกนั้น
ชื่อว่ากล่าวตามถ้อยคำของพระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่าไม่กล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า
ด้วยคำไม่จริง ชื่อว่าแก้ไขตามสมควรแก่ธรรม ชื่อว่าผู้กล่าวชอบธรรม ไม่ถึง
ซึ่งฐานะที่ควรตักเตือนแลหรือ พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ตุก่อนชวก พวกใดกล่าวว่า คน
ทั้งหลายปรารภสัตว์เฉพาะพระสมณโคตม ฯ พระสมณโคตมก็รื้อ แต่บริโภคเนื้อ
ที่เขาทำเฉพาะ จัดว่าเป็นกรรมเพราะอาศัยเนื่อนั้น ดังนี้ พวกนั้นไม่ชื่อว่ากล่าว
ตามถ้อยคำของเรา ชื่อว่ากล่าวต่อเราด้วยคำอันไม่จริง เราตถาคตกล่าวว่า เนื้อ
ที่ไม่ควรบริโภคมียอยู่ ๓ อย่าง คือ เนื้อที่ได้เห็น ฯ เนื้อที่ได้ยิน ฯ เนื้อที่สงสัย ฯ
ส่วนเนื้อที่ควรบริโภคนั้นมีอยู่ ๓ อย่าง คือ เนื้อที่ไม่ได้เห็น ฯ เนื้อที่ไม่ได้ยิน ฯ
เนื้อที่ไม่สงสัย ฯ ดังนี้

ตุก่อนชวก ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อาศัยอยู่ในบ้านหรือนิคมแห่งใดแห่ง
หนึ่ง ก็แผ่เมตตาไปสู่สัตว์ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ทิศเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง
ตลอดโลกทั้งปวง แล้วอยู่ด้วยใจอันประกอบด้วยเมตตา ซึ่งเป็นใจโพบูลย์ เป็น
ใจใหญ่ เป็นใจหาประมาณมิได้ เป็นใจไม่มีเวรไม่มีพยาบาท ฯ ฤทธบดีหรือ

บุตรกฤตติเข้าไปหาภิกษุณนั้นแล้ว ถูมนมเพื่อให้นมในวันรุ่งขึ้น เมื่อภิกษุณนั้น
 จานงกักรับนมแล้ว ๑ รุ่งเช้าชนภิกษุณนั้นนั่งสงบแล้วก็ครองบาตรจีวรเข้าไปที่บ้าน
 กฤตติหรือบุตรกฤตตินั้น แล้วก็นั่งลงบนอาสนะที่เขาแต่งตั้งไว้ ๑ กฤตติ
 หรือบุตรกฤตตินั้น ก็เล็งดูภิกษุณนั้นด้วยบิณฑบาตอันประณีต ภิกษุณนั้นไม่ได้คิด
 ว่า ขอให้กฤตติหรือบุตรกฤตตินั้นเล็งดูเราด้วยบิณฑบาตอันประณีต ในขณะที่
 นี้ และในเวลาอื่นต่อไป ๑ ภิกษุณนั้นไม่ได้ติดต่อกับบิณฑบาตนั้น ได้เล็งเห็นโทษอยู่
 เสมอ มีปัญญาสละอยู่เสมอ ๑ เธอคิดว่าภิกษุณนั้นจะมีเจตนาที่จะทำตนหรือผู้อื่น
 หรือทั้งตนและผู้อื่นให้ลำบากในคราวนั้นหรือไม่ ? หมอชู้กกราบทูลว่า ภิกษุ
 นั้นไม่ได้นึกอย่างนั้น พระเจ้าข้า ๑ ดูก่อนชู้ก ภิกษุณนั้นบริโภคอาหารที่ไม่มี
 โทษในคราวนั้นมีใช่หรือไม่ ? ใช่ พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ได้ฟังมาว่า พรหม
 ย่อมอยู่ด้วยเมตตา ๑ ข้าพระองค์ได้เห็นแจ่มแจ้งแล้ว เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้า
 เป็นผู้อยู่ด้วยเมตตา ๑ จึงตรัสว่า ดูก่อนชู้ก บุคคลมีพยาบาทด้วยราคะ โทสะ
 โมหะ อันใด ราคะ โทสะ โมหะ อันนั้น พระตถาคตได้ละเสียแล้ว ได้ตัดราก
 ชาติเสียแล้ว ได้ทำให้เหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ทำให้ไม่หมดยแล้ว ทำให้
 เกิดอีกต่อไปแล้ว ดูก่อนชู้ก ถ้าเธอกล่าวเพราะหมายคำนี้ เราก็เห็นคักกับเธอ ๑
 ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์กล่าวเพราะหมายคำนี้แหละ พระเจ้าข้า

ดูก่อนชู้ก ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ อาศัยบ้านหรือนิคมแห่งใดแห่งหนึ่ง
 อยู่ ก็แผ่กรณามุทิตา อุเบกขา ไปสู่ทิศที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ทิศเบื้องบน
 เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ตลอดโลกทั้งปวง แล้วก็อยู่ด้วยจิตอันประกอบด้วยกรณามุทิตา
 อุเบกขา อันเป็นจิตใหญ่ เป็นจิตใหญ่ เป็นจิตหาประมาณมิได้ เป็นจิตไม่มี
 เหว ไม่มีพยาบาท ๑ กฤตติหรือบุตรกฤตติก็ไปนิมนต์ภิกษุณนั้น เพื่อให้นมในวัน
 รุ่งขึ้น เมื่อภิกษุณนั้นต้องการการรับนม ๑ เวลารุ่งเช้าชนภิกษุณนั้นก็ครองบาตรจีวรเข้า
 ไปบ้านของกฤตติ หรือของบุตรกฤตตินั้น แล้วก็นั่งลงบนอาสนะที่เขาแต่งตั้งไว้ ๑
 กฤตติหรือบุตรกฤตตินั้น ก็เล็งดูภิกษุณนั้นด้วยบิณฑบาตอันประณีต ๑ ภิกษุ
 นั้นไม่ได้คิดว่า ขอให้กฤตติหรือบุตรกฤตตินั้นเล็งดูเรา ด้วยบิณฑบาตอัน
 ประณีตทั้งในเวลาและเวลาต่อไป ๑ ภิกษุณนั้นไม่ได้ติดต่อกับบิณฑบาตนั้น มี
 แต่เล็งเห็นโทษเป็นอารมณ์ มีปัญญาเครื่องสละ ๑ เธอคิดว่าภิกษุณนั้น

จะมีเจตนาที่จะทำให้ตนหรือผู้อื่น หรือทั้งตนและผู้อื่นลำบากหรือไม่? ภิกษุนั้นไม่มีเจตนาอย่างนั้น พระเจ้าข้า ฯ

ดูก่อนชีวภิกษุ บริโภคอาหารที่ไม่มีโทษในคราวนั้นมิใช่หรือ? ใช่ พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ได้ฟังมาว่า พรหมย่อมอยู่ด้วยกรุณา มุทิตา อุเบกขา บัดนี้ ข้าพระองค์ได้พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพยานแล้ว เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่ด้วยกรุณา มุทิตา อุเบกขา ฯ

ดูก่อนชีวภิกษุ บุคคลมีความเบียดเบียน มีความริษยา มีความขัดเคืองเพราะราคะ โทสะ โมหะ อันใด ราคะ โทสะ โมหะ อันนั้น เราตถาคตได้ละแล้ว ได้ตัดรากขาดแล้ว ได้ทำให้เหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ได้ทำให้ไม่มีอยู่แล้ว ได้ทำให้ไม่เกิดอีกต่อไปแล้ว ถ้าเธอกล่าวเพราะหมายคำนี้ เราก็เห็นดีกับเธอ ฯ

ข้าพระองค์กล่าวเพราะหมายคำนี้แหละ พระเจ้าข้า

ดูก่อนชีวภิกษุ ผู้ใดฆ่าสัตว์ด้วยเจาจะจงจะถวายพระตถาคตเจ้า หรือจะจงจะถวายสาวกพระตถาคตเจ้า ผู้นั้นย่อมได้รับบาปมากด้วยเหตุ ๕ ประการ คือ ประการที่ ๑ คฤหบดีนั้นบอกผู้ใดว่า เธอจงไปฆ่าสัตว์ซื้อเนื้อมา คฤหบดีนั้นก็ได้รับบาปเป็นอันมากด้วยเหตุที่ ๑ นี้เสียแล้ว

ประการที่ ๒ ได้บาปด้วยสัตว์นั้นถูกผูกคอจูงมาทำให้สัตว์นั้นได้ทุกข์ทรมาน

ประการที่ ๓ ได้บาปด้วยการบอกว่า เจ้าจงไปฆ่าสัตว์นี้

ประการที่ ๔ ได้บาปด้วยสัตว์ที่จะถูกฆ่านั้น ได้รับทุกข์ทรมาน

ประการที่ ๕ ได้บาปด้วยถวายอาหารที่ไม่สมควรแก่พระตถาคตเจ้า หรือนักสาวกพระตถาคตเจ้า

ดูก่อนชีวภิกษุ ผู้ใดฆ่าสัตว์ด้วยเจตนาจะจงจะถวายพระตถาคตเจ้า หรือจะถวายสาวกพระตถาคตเจ้า ผู้นั้นย่อมได้รับบาปมากด้วยเหตุ ๕ ประการนี้แล

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว หมอชีวโกมารภัจก็กราบทูลขึ้นว่า เป็นการอัศจรรย์มาก ในการที่ภิกษุทั้งหลายบริโภคอาหารอันสมควรแก่สมณะ บริโภคอาหารอันไม่มีโทษ พระเจ้าข้า ฯ

การที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์นี้ เป็นการดียิ่งนัก พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย มีอาการเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางให้แก่คนหลงทาง ส่องไฟในที่มืด เพื่อกันอื่น ๆ ได้เห็นสิ่งต่าง ๆ ฉะนั้น ข้าพระองค์ขอนิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้า กับทั้งพระธรรม และพระภิกษุสงฆ์เป็นที่พักของพระผู้มีพระภาคเจ้าจงจำข้าพระองค์ไว้ว่า เป็นอุบาสกผู้นิมนต์พระรัตนตรัยจนตลอดชีวิตตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปเถิด พระเจ้าข้า จบชีวสูตรที่ ๕ เพียงเท่านั้น.

อรรธกถา

ต่อไป เป็นเนื้อความในอรรธกถาแห่งชีวิตสูตร อันมีในคัมภีร์ปปัญจ-
 ปทานียว่า คำว่า ชีวกนั้น แปลว่า ผู้มีชีวิต ฯ คำว่า โกमारภจันนั้น แปลว่า
 ผู้ที่ทรมารเลี้ยงไว้ ฯ ข้อนั้นท่านกล่าวไว้ว่า พระราชาธรรมาทนายว่า ผู้กา
 ล้อมสิ่งใดอยู่นั้น ? พนักงานกราบทูลว่า ล้อมทารก พระเจ้าข้า ฯ จึงตรัส
 ทามว่า ทารกนั้นยังมีชีวิตอยู่หรือไม่ ? ยังมีชีวิตอยู่ พระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสว่า
 ถ้าอย่างนั้น ท่านจงนำทารกนั้นไปสู่ภายในพระราชวัง ให้พวกแม่นมเลี้ยงไว้
 เพราะฉะนั้น คำว่า ชีวกนั้น จึงได้เป็นชื่อของหมอกคนนั้น อันนี้เป็นเรื่องย่อของ
 หมอชีวกโกมารภจ ส่วนเรื่องพิสดารนั้นมียาวในชีวกวัตถุชาเรกแล้ว ฯ ทั้งใน
 คัมภีร์สมันตปาสาทิกา ซึ่งเป็นอรรธกถาวัณญ์ก็ได้กล่าวไว้เหมือนกัน ฯ สำหรับ
 ในอรรธกถาที่ท่านกล่าวไว้ว่า ครึ่งหนึ่ง หมอชีวกโกมารภจัน ได้ถวายยาถ่าย
 แก่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำให้พระองค์มีร่างกายเบาแล้ว ได้ถวายผ้า
 สีไวยกะคนหนึ่ง ในเวลาได้ฟังสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอนุโมทนาในเรื่อง
 ถวายผ้าจบลงแล้ว ก็ได้ตั้งอยู่ในโสตถาปัตติผล แล้วคิดว่า เราได้ไปเฝ้าพระ
 พุทธเจ้าวันละ ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง พระเวฬุวันทีพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั้น สวน
 มะม่วงของเราใกล้กว่า เราควรสร้างวิหารถวายสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าที่สวน
 มะม่วงของเราจึงจะเป็นการดี ฯ เขาคิดดังนี้แล้ว ก็ได้สร้างที่อยู่กลางคันและ
 กลางวันที่สังค มีกุฎีและมณฑปเป็นต้น ลงที่สวนมะม่วงของเขา แล้วสร้าง
 พระคันธกุฎีอันสมควรแก่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นสร้างเสร็จแล้วก็ให้ทำ
 กำแพงสูง ๑๘ ศอก ล้อมสวนมะม่วงนั้น ครั้นสร้างกำแพงเสร็จแล้วก็ได้ถวาย
 จีวรและอาหารและพระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธองค์เป็นประธาน แล้วได้หลั่งน้ำ
 ทักขิโนทกให้ตกลงบนพระหัตถ์ของพระบรมศาสดา อันเป็นเครื่องหมายแห่งการ
 ถวายวิหาร ฯ คำว่า สวนมะม่วงแห่งหมอชีวกโกมารภจันนั้น หมายถึงวิหาร
 ที่สร้างตั้งที่นาคคมาถวัน ฯ คำว่า ปรรภสสัตว์นั้น ได้แก่การฆ่าสัตว์ ฯ คำว่า
 ทำเฉพาะนั้น ได้แก่เขาทำโดยเฉพาะเจาะจง ฯ คำว่า เป็นกรรมเพราะอาศัย
 นั้น คือ เป็นของที่เขาทำขึ้นเพราะอาศัยตน ฯ อีกอย่างหนึ่ง คำว่า เป็นกรรม

เพราะอาศัยนั้น หมายถึงอนิมิตกรรม ฯ กรรมมีอยู่ในสิ่งนั้น เพราะอาศัยสิ่งนั้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า เป็นกรรมเพราะอาศัยเนื้อนั้น ฯ ลัทธิของพวกนั้นว่า ผู้ใดบริโภคเนื้อเช่นนั้น ผู้นั้นย่อมได้รับกรรมนั้น การฆ่าสัตว์ของผู้นั้น ย่อมเหมือนการฆ่าสัตว์ของพวกพณชมาต ฯ คำว่า แก้วใจสมควรแก่ธรรมนั้น คือ แก้วใจสมควรแก่เหตุที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ ฯ การบริโภคเนื้ออันบริสุทธิ์ทั้ง ๓ อย่าง ชื่อว่าเหตุใดในข้อนี้ การที่มหาชนกล่าวแก้อย่างนั้น ชื่อว่าเหตุอันสมควร สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่ทรงเสวยเนื้อที่เขาทำโดยเฉพาะเจาะจง เพราะฉะนั้น เหตุนี้จึงไม่มี กล่าวแก้อย่างนั้นของพวกเดียรถีย์ ซึ่งชื่อว่าเหตุอันสมควรนั้นจึงไม่มี ฯ คำว่า การกล่าวอันชอบธรรมนั้น คือ การกล่าวหรือการกล่าวตามอันชอบธรรม ควรที่ผู้ทั้งหลายจะคิดเทียบย่อมไม่มี

ในคำว่า เนื้อที่เห็นเป็นต้นนั้น มีคำอธิบายว่า เนื้อและปลาที่คนทั้งหลายฆ่าเพื่อภิกษุทั้งหลาย ทั้งภิกษุทั้งหลายก็ได้เห็นว่าเขาฆ่าเพื่อคน เนื้อและปลานั้น เรียกว่าเนื้อและปลาที่ตนเห็น ฯ เนื้อและปลาที่ใดชนนั้น ได้แก่ว่า เขาฆ่าเนื้อและปลาเพื่อถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย ฯ เนื้อและปลาที่สงสัยนั้น ได้แก่ เนื้อและปลาที่สงสัยด้วยการได้เห็น สงสัยด้วยการได้ยิน สงสัยพ้นจากการได้เห็นได้ยิน ซึ่งมีคำอธิบายดังต่อไปนี้ คือ ภิกษุทั้งหลายได้เห็นคนทั้งหลายถือข้ายแห อวน เป็นต้น ออกไปจากบ้าน หรือเที่ยวไปในป่า พอถึงวันที่ ๒ ก็เห็นคนเหล่านั้นทำบิณฑบาตซึ่งมีปลาและเนื้อมาถวายแก่ภิกษุเข้าไปบิณฑบาต ภิกษุทั้งหลายก็สงสัยว่า ปลาและเนื้อนั้นเขาฆ่าเพื่อจะถวายภิกษุทั้งหลาย ฯ อันนั้นเรียกว่า ปลาและเนื้อที่สงสัยด้วยการเห็น เป็นปลาและเนื้อที่ภิกษุทั้งหลายไม่ควรรับ ฯ ปลาและเนื้ออันใดที่ไม่สงสัยอย่างนั้น ปลาและเนื้ออันนั้นภิกษุทั้งหลายจึงควรรับควรฉัน ฯ ถ้าคนทั้งหลายถามว่า เพราะเหตุไรจึงไม่ยอมรับ เมื่อเขาได้ฟังคำตอบว่าเป็นเพราะสงสัยว่า ปลาและเนื้อเหล่านั้น ท่านทั้งหลายฆ่ามาเพื่อจะถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย แล้วเขากล่าวว่า ปลาและเนื้ออันนั้นไม่ใช่ข้าพเจ้าทั้งหลายฆ่าเพื่อจะถวายภิกษุทั้งหลาย ข้าพเจ้าทั้งหลายฆ่าเพื่อจะบริโภคด้วยตนเอง หรือฆ่าเพื่อจะถวายเจ้านายเป็นต้น ดังนี้ ภิกษุทั้งหลายจึงควรรับปลาและเนื้อนั้น ฯ ภิกษุทั้งหลายได้ยินว่า คนทั้งหลายถือข้ายแหเป็นต้น ออกไปจากบ้าน หรือเที่ยว

อยู่ในป่า พอถึงวันที่ ๒ เขาก็ถวายบิณฑบาตกับปลาและเนื้อแก่ภิกษุทั้งหลายที่เข้าไปรับบิณฑบาตในภายในบ้าน ภิกษุทั้งหลายก็สงสัยว่า ปลาและเนื้อนั้นเขามาเพื่อจะถวายภิกษุทั้งหลาย อันเรียกว่าสงสัยด้วยการได้ยิน ฯ ภิกษุทั้งหลายไม่ควรรับ ฯ ปลาและเนื้ออันใดที่ไม่สงสัยอย่างนี้ จึงควรรับปลาและเนื้อนั้น ถ้าคนทั้งหลายถามว่า เพราะเหตุไรจึงไม่รับ ควรบอกเขาตามเท่านั้น เมื่อเขาตอบว่า ปลาและเนื้อนั้นไม่ใช่มาเพื่อจะถวายภิกษุทั้งหลาย มาเพื่อตนเอง หรือเพื่อเจ้านายเป็นต้น จึงควรรับ ฯ ภิกษุไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน ดังที่มาแล้วนั้น เป็นแต่สงสัยว่า ปลาและเนื้อที่เขาใส่บาตรนั้น เป็นปลาและเนื้อที่เขาฆ่าเพื่อจะถวายภิกษุทั้งหลาย อันเรียกว่าสงสัยนอกจาก ๒ อย่างนั้น ฯ ปลาและเนื้อที่สงสัยอย่างนี้ก็ไม่ควรรับ ฯ ปลาและเนื้ออันใดที่ไม่สงสัยอย่างนี้ จึงควรรับ ฯ ถ้าคนทั้งหลายถามว่า เพราะเหตุไร จึงไม่รับ เมื่อตอบเขาให้ทราบแล้ว เขากล่าวว่า ปลาและเนื้อไม่ได้ทำขึ้นเพื่อภิกษุทั้งหลาย ทำขึ้นเพื่อตนเอง หรือเพื่อเจ้านายเป็นต้น หรือตอบว่า เป็นปลาและเนื้อที่ขอมาก็ดี จึงควรรับ ฯ อีกอย่างหนึ่ง ปลาและเนื้อที่เขาฆ่าทำบุญเพื่อผู้ตายก็ดี ที่เขาฆ่าเพื่องานมงคลต่าง ๆ ของเขาก็ดี ก็สมควรรับทั้งนั้น ฯ ปลาและเนื้อใด ๆ ที่เขาไม่ได้ทำเพื่อภิกษุทั้งหลาย ทั้งภิกษุทั้งหลายก็ไม่ได้สงสัยด้วย ปลาและเนื้อทั้งปวงนั้น บ่อมสมควรแก่ภิกษุทั้งหลาย ฯ ถ้าเขาทำเพื่อเฉพาะภิกษุในวิหารหนึ่ง แต่ภิกษุทั้งหลายในวิหารนั้นไม่รู้ รู้แต่ภิกษุเหล่านั้นเท่านั้น ภิกษุเหล่าใดรู้ ก็ไม่ควรแก่ภิกษุเหล่านั้น ภิกษุเหล่าใดไม่รู้ บ่อมควรแก่ภิกษุเหล่านั้น ฯ ภิกษุเหล่าใดไม่รู้ รู้แต่ภิกษุเหล่านั้น บ่อมไม่ควรแก่ภิกษุเหล่านั้น บ่อมควรแก่ภิกษุเหล่านั้น ฯ ภิกษุเหล่านั้นก็รู้ว่าเขาทำขึ้นเพื่อพวกเรา ภิกษุเหล่านั้นก็รู้ว่าเขาทำเพื่อภิกษุเหล่านั้น ปลาและเนื้อนั้น บ่อมไม่ควรแก่ภิกษุทั้งปวง ฯ ถ้าภิกษุทั้งปวงไม่รู้ก็จะสมควรแก่ภิกษุทั้งปวง ฯ เนื้อและปลาที่เขาทำเพื่อสหรรณิกทั้ง ๕ คนใดคนหนึ่ง บ่อมไม่ควรแก่ภิกษุทั้งปวง ฯ ถ้ามีผู้ใดคนหนึ่งฆ่าสัตว์เพื่อจะถวายภิกษุรูปหนึ่ง แล้วถวายแก่ภิกษุนั้น ภิกษุนั้นรู้ว่าเขาทำเพื่อถวายตน ก็นำไปให้แก่ภิกษุอื่น ภิกษุอื่นก็รับแล้วเช็ดต่อภิกษุนั้น มีคำถามว่า อาบัตจะมีแก่ใคร ? แก้วว่า ไม่ใช่ อาบัตแก่ใคร ฯ เพราะภิกษุที่เขาทำเฉพาะไม่ได้ฉัน ส่วนภิกษุที่ฉันก็ไม่รู้ ฯ

การรับเนื้อที่สมควรย่อมไม่มีอาบัติ ฯ การไม่รับแล้วฉันนั้น ไม่ต้องมีการแสดง
อาบัติประการใด ฯ แต่การไม่รับซึ่งเนื้ออันไม่สมควรแก่ภิกษุแล้วฉัน ภายหลัง
จึงควรแสดงอาบัติ ฯ อาบัตีย่อมมีแก่ภิกษุที่รู้ว่าเขาทำเฉพาะตนแล้วฉัน ถึง
ไม่รู้ก็ตาม แต่ถาเอนอนเป็นเนื้อที่ไม่สมควรแก่ภิกษุ ก็เป็นอาบัติเหมือนกัน ฯ
เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้กล่าวต่ออาบัตินั้นควรจะถามเสียก่อนจึงรับเนื้อและปลา ในเวลา
ฉันก็ควรจะถามเสียก่อนจึงฉัน เพราะเหตุว่า เนื้อนั้นเป็นของรู้ได้ยากกว่าเป็นเนื้อ
สัตว์ชนิดใด เพราะเนื้อหมักคล้ายกับเนื้อสุกร เนื้อสัตว์ต้องห้ามมีเสียเหลือง
เป็นคั้น ก็คล้ายกับเนื้อสัตว์บาตต่าง ๆ เพราะฉะนั้น จึงควรถามเสียก่อนแล้ว
จึงรับ ฯ คำว่า เนื้อที่ไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้สัมผัสนั้น ได้แก่เนื้อและ
ปลาที่ภิกษุทั้งหลายไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้สัมผัสว่าเขามาเพื่อภิกษุทั้งหลาย ฯ
คำว่า เราศกาคตกกล่าวว่า เนื้อนั้นควรบริโภคนั้น คือ เนื้อที่บริสุทธทั้ง ๓ อย่าง
เป็นเนื้อที่ภิกษุทั้งหลายควรฉัน โทษหรือข้อที่ควรคิดเตือน ย่อมไม่มีแก่ภิกษุผู้ฉัน
เนื้อและปลาเช่นนั้น ผู้อยู่ด้วยพรหมวิหาร เพราะฉะนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงควร
ฉันเนื้อและปลาเช่นนั้น

คำว่า เล็งเห็นนั้น ได้แก่เล็งเห็นว่าอาหารที่เราบริโภคเข้าไปนี้จักอยู่
ในท้องเพียงชั่วคนเดียวเท่านั้น แล้วก็จักออกไปตามทวารทั้ง ๔ ฯ คำว่า มี
บัญญัติสละนมน ได้แก่มีบัญญัติจะสละเสียซึ่งความโลภในอาหาร ฯ คำว่า ดูก่อน
ชวก ถ้าเธอกล่าวหมายเอาฉัน เราได้เห็นด้วยนั้น คือ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสว่า ถ้าเธอกล่าวว่า มหาพรหมสละพยาบาทเป็นต้นได้ด้วยอำนาจญาณ ส่วน
เราศกาคตกได้เคียดขาด ดังนั้น เราก็เห็นด้วย หมอชวกก็ทูลว่า หมายความว่า
อย่างนี้ พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ทรงแสดงพรหมวิหาร
ข้ออื่น ๆ ต่อไป คำที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ผู้ใดฆ่าสัตว์ถวายพระ
ศกาคตกเจ้า หรือสาวกพระศกาคตกเจ้า ผู้นั้นย่อมได้รับบาปด้วยเหตุ ๕ ประการ
นั้น เพื่อจะห้ามความเห็นว่า ถวายอาหารบิณฑบาตกับเนื้อและปลาแก่พระภิกษุ
เพียงครั้งเดียว ก็ได้สวรรค์สมบัติตลอดแสนกัลป์ จึงควรฆ่าสัตว์ทำบุญ ดังนั้น
สิ้นเนื้อความในอรรถกถาที่ควรยกขึ้นเทศนาเพียงเท่านั้น.

ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย ที่มีต่อไปนั้นว่า ในพระพุทธศาสนาไม่ได้ห้ามไม่ให้กินเนื้อสัตว์ เป็นแต่บัญญัติห้ามไม่ให้ภิกษุฉันเนื้อสัตว์ที่ตนได้เห็น หรือได้ยิน หรือสงสัยเขาทำขึ้นเพื่อกินทั้งหลายเท่านั้น ผู้ใดฆ่าสัตว์เพื่อจะถวายแก่พระภิกษุสามเณรทั้งหลาย ผู้นั้นย่อมได้บาปมากด้วยเหตุ ๕ ประการ คือ ด้วย การบังคับผู้อื่นให้ไปฆ่าสัตว์มา • ด้วยการที่สัตว์ซึ่งถูกนำมานั้นได้รับทุกข์ทรมาน • ด้วยการส่งผู้อื่นให้ฆ่าสัตว์นั้น • ด้วยสัตว์ที่กำลังถูกฆ่านั้นได้รับทุกข์ทรมาน • ด้วย นำเนื้อและปลาที่ไม่สมควรแก่สมณะนั้นถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย • ดังนี้ เพราะฉะนั้นขอท่านผู้ทั้งหลายจงจำไว้ว่า การถวายอาหารอันทำด้วยเนื้อและปลาที่ตนขอมมา หรือที่ตนฆ่าเพื่อตนเอง หรือที่ตนฆ่าเพื่อผู้อื่น แก่พระภิกษุสามเณรทั้งหลายเท่านั้น จึงจักได้บุญกุศล ถ้าตั้งใจฆ่าเพื่อจะถวายแก่ภิกษุสามเณรทั้งหลายนั้น กลับได้บาปเป็นอันมาก ไม่ควรที่ใคร ๆ จะกระทำเป็นอันขาด ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบายเพียงเท่านั้น.

เอวံ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๕

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสกั

อุปลิวาสสูตร ท่อนว่าด้วยกรรม ๓

เอวมเม สุตฺตํ เอกํ สมยํ ภควา นาพฺพทํ วิหริติ ปาวาริกมฺพวเน ฯ
เคน โข ปน สมฺเยน นิคฺคฺโข นาฏปฺคฺโข นาพฺพทํ ปฏฺวสฺติ มหฺติยา
นิคฺคฺชปฺริสาช สหฺชินฺติ.

ณ บัดนี้ อาคณภาพจักได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคตารณัยไตรภาค กัณฑ์ที่ ๕ ว่าด้วยอุปลิวาสสูตร ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสกั อันกล่าวด้วยกรรม ๓ ตามพระบาลี อรรถกถา ธัมมัตถาธิบาย เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่

พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน ตามสมควรแก่การ
พึงพระธรรมเทศนา

บาลี

คำเนนความตามวาระพระบาลีว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอานนท์ ได้สดับมาแล้ว
อย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ป่าวาริภัมพวัน
วิหาร ใกล้เมืองนาลันทา ฯ ในคราวนั้น นิคัณฐนาฏบุตรอาศัยอยู่ที่เมือง
นาลันทา กับนิคัณฐบริษัทเป็นอันมาก ฯ ครั้งนั้นนิครนถ์ชื่อว่าทิมตบัสสีเข้าไป
บิณฑบาตที่เมืองนาลันทาแล้ว ในเวลาหลังอาหารกลับจากบิณฑบาตแล้ว ได้
ไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ป่าวาริภัมพวัน แสดงความชื่นชมยินดีมิว่าจา
ปราศรัยแล้ว ก็ยืนอยู่ในที่สมควรแก่ตน ฯ สมเด็จพระทศพลสัมมาสัมพุทธเจ้า
จึงตรัสว่า คุณก่อนทิมตบัสสี อาสนะมีอยู่ ถ้าเธอประสงค์ก็จงนั่ง เมื่อสมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้าตรัสอย่างนั้นแล้ว ทิมตบัสสีก็นั่งลงบนอาสนะต่ำที่สมควรแก่ตน ด้วย
กิริยาอันเรียบร้อยเป็นอันดี

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณก่อนตบัสสี นิคัณฐนาฏบุตร
บัญญัติการทำบาปกรรมไว้กี่ประการ ? เขกราบทูลว่า ข้าแต่พระโคตมผู้ประเสริฐ
นิคัณฐนาฏบุตรไม่อาจบัญญัติว่าสิ่งนั้นสิ่งนี้เป็นกรรม บัญญัติไว้แต่ว่าสิ่งนั้นสิ่งนี้เป็น
โทษทัณฑ์เท่านั้น ฯ จึงตรัสถามว่า คุณก่อนตบัสสี นิคัณฐนาฏบุตร บัญญัติโทษ-
ทัณฑ์สำหรับบาปกรรมไว้กี่ประการ ? เขกราบทูลว่า นิคัณฐนาฏบุตรบัญญัติโทษ
ทัณฑ์สำหรับทำบาปกรรมไว้ ๓ ประการ คือ โทษทัณฑ์ทางกาย ๑ โทษทัณฑ์ทาง
วาจา ๑ โทษทัณฑ์ทางใจ ๑ ฯ จึงตรัสถามว่า คุณก่อนตบัสสี โทษทัณฑ์ทางกาย
วาจา ใจ ทั้ง ๓ นั้น เป็นอันเดียวกันหรือต่างกัน ต่างกันพระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสถามว่า
คุณก่อนตบัสสี โทษทัณฑ์ ๓ ประการนี้ เขาบัญญัติข้อไหนว่ามีโทษมาก ? ข้าแต่พระ
โคตม เขาบัญญัติโทษทัณฑ์ทางกายว่ามีโทษมาก ฯ จึงตรัสถามอีกถึง ๔ ครั้งว่า
เขากล่าวว่า นิคัณฐนาฏบุตรบัญญัติโทษทัณฑ์ทางกายว่ามีโทษมากอย่างเดียว จริง

หรือ ทิฆมคบดีสักราบหลวว่า จริง พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
ชักถามทิฆมคบดีสักราบให้ยืนอยู่ในดื่อบคำอัมเดยวถึง ๓ ครั้ง ด้วยประการดังนี้

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสถามอย่างนั้น ๓ ครั้งแล้ว ทิฆมคบดี
นิครนถ์จึงหลวถามขึ้นว่า พระโคตมทรงบัญญัติโทษทัณฑ์ที่ทาบปรกรรมไว้กี่ประการ
พระเจ้าข้า ฯ ตรัสตอบว่า เราไม่ได้บัญญัติโทษทัณฑ์ไว้ เราบัญญัติไว้แต่
กรรมเท่านั้น ฯ ข้าแต่พระโคตม พระองค์ทรงบัญญัติกรรมไว้กี่ประการ ฯ
ดูก่อนคบดีสั เราบัญญัติกรรมไว้ ๓ ประการ สำหรับกรรมที่เป็นบาป คือ กายกรรม
วจีกรรม มโนกรรม ฯ ข้าแต่พระโคตม กรรมทั้ง ๓ นั้นเป็นอันเดียวกันหรือต่าง
กัน ฯ ดูก่อนคบดีสั กรรมทั้ง ๓ นั้นต่างกัน ฯ ข้าแต่พระโคตม กรรมทั้ง ๓ นั้น
อย่างไหนมีโทษมาก ฯ ดูก่อนคบดีสั ในกรรมทั้ง ๓ นั้น มโนกรรมมีโทษมากกว่า
อย่างอื่น ฯ ทิฆมคบดีสันิครนถ์ได้หลวถามซ้ำอีกถึง ๓ ครั้ง สมเด็จพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าก็ทรงตอบยืนคำอยู่ทั้ง ๓ ครั้ง ฯ ทิฆมคบดีสันิครนถ์จึงลุกขึ้นจากที่นั่ง แล้ว
หลวไปหานิคัณฐนาฏบุตร

ก็ในคราวนั้น นิคัณฐนาฏบุตรได้นั่งอยู่กับพวกคฤหัสถ์เป็นอันมาก อันเป็น
ชาวบ้านนาลกคาม มีอุปาลักฤหบดีเป็นหัวหน้า ฯ นิคัณฐนาฏบุตรได้แลเห็นทิฆมคบดีสั
นิครนถ์มานต์ไกล จึงร้องถามออกไปว่า ท่านมาจากไหนในเวลาเที่ยงวันเช่นนี้ ฯ
ทิฆมคบดีสัตอบว่า ข้าพเจ้ามาจากสำนักพระสมณโคตม ฯ จึงถามว่า ท่านได้
สนทนาเรื่องอันใดกับพระสมณโคตมบ้าง ฯ ตอบว่า ข้าพเจ้าได้สนทนาอยู่เรื่อง
หนึ่ง ฯ เรื่องที่ท่านสนทนานั้น คือ เรื่องอันใด ? ทิฆมคบดีสัก็แจ้งให้ทราบ
โดยฉ้วนถี่ทุกประการ ฯ นิคัณฐนาฏบุตรจึงบอกว่า ดีละ ดีละ คบดีสั สาวก
ผู้ได้ศรัทธาแล้วเรียน ผู้รู้คำสอนของศาสดาได้คัมมีย่อยอย่างใด ทิฆมคบดีสันิครนถ์
ก็ได้แสดงให้พระสมณโคตมฟังอย่างนั้น โทษทัณฑ์ทางใจ เมื่อเทียบกับโทษทัณฑ์
ทางกายแล้ว ก็เห็นว่าเป็นเหมือนกับซากศพ เพราะโทษทัณฑ์ทางกายเป็นของ
มีโทษมากกว่า สำหรับการทาบปรกรรม โทษทัณฑ์ทางวาจาและทางใจหาได้มีโทษ
มากเหมือนโทษทัณฑ์ทางกายไม่

เมื่อนิคัณฐนาฏบุตรกล่าวอย่างนั้นแล้ว อุปาลักฤหบดีจึงกล่าวขึ้นว่า ดีแล้ว
ถ้าอย่างนั้นข้าพเจ้าจะไปโต้เถียงกับพระสมณโคตม ถ้าพระสมณโคตมยืนอยู่ใน

ถ้อยคำเหมือนกับทนต์บัสสีวาน ข้าพเจ้าจักถูกระชากรถ้อยคำของพระสมณโคตม เหมือนกับบุรุษที่กำลัง จับแกะที่มันขนยาวแล้วถูกระชากรมา หรือเหมือนกับคน ทำสุราถูกระชากรกระดังสำหรับใส่เชื้อสุรา ในห้วงน้ำอันลึก หรือเหมือนกับ นักเลงสุราจับมูมถาดลุดไปลุดมาฉะนั้น ข้าพเจ้าจักเล่นพระสมณโคตมให้เหมือน กับช้างซึ่งมีอายุคง ๖๐ ลงเล่นน้ำในสระโบกขรณีอันลึกฉะนั้น ฯ นิกัณฐนาฏบุตร จึงกล่าวว่า ท่านจงไปเกิดกฤหบดี ท่านจงยกโทษพระสมณโคตมในเรื่องนี้ให้ จงได้ จะให้เรา หรือจะให้ทนต์บัสสี หรือจะให้ท่านไปยกโทษพระสมณโคตม ในเรื่องนั้นก็ได้

เมื่อนิกัณฐนาฏบุตรกล่าวอย่างนั้นแล้ว ทนต์บัสสีนิกครนถ์จึงกล่าวขึ้นว่า การที่จะให้อุบาลักฤหบดีไปยกโทษพระสมณโคตมนั้น ข้าพเจ้าไม่พอใจ ด้วยเหตุ ว่า พระสมณโคตมเป็นผู้มีมารยา รู้จักมารยาสำหรับกลับใจพวกสาวกของ เคียรถียทั้งหลาย ฯ เขาตอบว่า เป็นไปไม่ได้ ในการที่อุบาลักฤหบดีจะยอมตน เป็นสาวกของพระสมณโคตม มีแต่พระสมณโคตมเท่านั้นจะยอมตนเป็นสาวก ของอุบาลักฤหบดี ท่านจงไปเกิดกฤหบดี ท่านจงไปยกโทษพระสมณโคตมใน เรื่องนี้ หรือว่าจะให้เราไปก็ได้ ให้ทนต์บัสสีไปก็ได้ ฯ ทนต์บัสสีก็กล่าวห้าม เหมือนอย่างนั้นอีกถึง ๓ ครั้ง

อุบาลักฤหบดีรับถ้อยคำของนิกัณฐนาฏบุตรว่า ดีละ ดังนี้แล้ว ก็ไปเฝ้า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลถามว่า ทนต์บัสสีนิกครนถ์ได้มาที่นหรือเปล่า พระ เจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ได้มา ฯ จึงทูลถามว่า พระผู้มี พระภาคเจ้าได้ทรงสนทนาเรื่องอะไรกับทนต์บัสสีนิกครนถ์หรือไม่ ? ตรัสตอบว่า ได้สนทนา ฯ ได้สนทนาเรื่องอะไร พระเจ้าข้า ? สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงเล่าให้ฟัง ตามที่ได้สนทนากับทนต์บัสสีนิกครนถ์ ดังที่แสดงมาแล้วนั้น ทุกประการ ฯ อุบาลักฤหบดีจึงกราบทูลว่า เป็นการดีทีเดียวพระเจ้าข้า ใน การที่ทนต์บัสสีนิกครนถ์ได้แก้ไขถูกต้องตามอาจารย์ เพราะโทษทัณฑ์ทางใจเป็นของ ค้ำยาก ในเมื่อเทียบกับโทษทัณฑ์ทางกาย ส่วนโทษทัณฑ์ทางกายเป็นของ มีโทษมาก พระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสว่า คุณก่อนกฤหบดี ถ้าเธอจะตั้งอยู่ในคำสัตย์

แล้ว การสนทนาในเรื่องนี้ก็จะมีแก่เราทั้ง ๒ ๑ เขากราบทูลว่า ข้าพระองค์ จักตั้งอยู่ในคำจริง ขอได้โปรดสนทนาในเรื่องนี้เถิด พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสตอบว่า คุณก่อนคฤหบดี เธอจะเข้าใจ ข้อที่ว่ามาน้อย่างไร คือ ถ้านิครนถ์เป็นโรคหนักแต่ห้ามน้ำเย็นใช้น้ำร้อน เมื่อไม่ ใช้น้ำเย็นก็ค้องตาย นิคณฐนาฏบุตรบัญญัติว่าผู้ไปเกิดอยู่ที่ไหน ? อุบาลี คฤหบดีกราบทูลว่า เขาบัญญัติว่า ผู้ไปเกิดในจำพวกเทวดาอันชื่อว่ามโนสัตตะ เพราะเขาเนื่องด้วยใจจึงได้ตาย ๑ จึงตรัสว่า คุณก่อนคฤหบดี เธอจงใส่ใจข้อนี้ ไว้ให้ดี ครั้นเธอใส่ใจข้อนี้ไว้ให้ดีแล้วจึงแก้ เพราะคำตันกับคำปลายของเธอไม่ ต่อกัน เธอได้กล่าวไว้ว่า ข้าพเจ้าจักตั้งอยู่ในคำสัตย์ ขอได้โปรดสนทนาเถิด ๑ คฤหบดีนั้นจึงกราบทูลว่า ถึงอย่างนั้นก็จริง แต่โทษทัณฑ์ทางกายมีมากกว่าโทษ ทัณฑ์ทางวาจาและทางใจ

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณก่อนคฤหบดี เธอจะเข้าใจความ ข้อนี้อย่างไร คือ นิครนถ์เป็นผู้สำรวมด้วยความสำรวม ๔ ขาม เป็นผู้ห้ามด้วย การห้ามทั้งปวง เป็นผู้ประกอบด้วยการห้ามทั้งปวง เป็นผู้กำจัดด้วยการห้ามทั้งปวง เป็นผู้ถูกต้องด้วยการห้ามทั้งปวง เมื่อเขาจะเดินไปเดินมาเขาก็รู้สึกอัศจรรย์ใจใน เรื่องสัตว์ตัวเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นอันมาก คุณก่อนคฤหบดี นิคณฐนาฏบุตรบัญญัติ ผลแห่งสิ่งน้อยอย่างไร ? เขาตอบว่า นิคณฐนาฏบุตรบัญญัติการทำอันไม่มีเจตนาว่า ไม่มีโทษมาก ๑ จึงตรัสถามว่า คุณก่อนคฤหบดี ถ้ามียศมาแล้ว ๑ ถ้ามียศนา ถ้ามียศภกพระเจ้าข้า คุณก่อนคฤหบดี นิคณฐนาฏบุตรบัญญัติเจตนาว่าเป็นอะไร ? ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า นิคณฐนาฏบุตรบัญญัติเจตนาว่าเป็นโทษทัณฑ์ทางใจ ๑ ถ้อย่างนั้น คำที่เธอว่าข้างต้นนั้นก็ยังไม่สมกัน ๑ คุณก่อนคฤหบดี เมืองนาลันทาน เป็นเมืองใหญ่โคกกว้างขวาง มีผู้คนมากไม่ใช่หรือ ? ใช่ พระเจ้าข้า ๑ คุณก่อน คฤหบดี เธอจะเข้าใจความข้อนี้อย่างไร คือ มีบุรุษคนหนึ่งถือเอาดาบมากกล่าวว่า คนและสัตว์ทั้งหลายในเมืองนาลันทานมีประมาณเท่าใด เราจักฆ่าให้ตาย ทำให้ เนื้อเป็นกอง ๆ ในขณะเดียว ครั้นเดียว บุรุษนั้นอาจทำได้อย่างว่าหรือไม่ ? ไม่ได้ พระเจ้าข้า ถึงแม้ว่าบุรุษคง ๑๐ คน ๒๐ คน ๓๐ คน ๔๐ คน ๕๐ คน ก็ไม่อาจทำคน และสัตว์ทั้งหลายในเมืองนาลันทานให้ตายในขณะเดียว ครั้นเดียวได้ ไม่ต้องกล่าว

ถึงบรรชัชวาลามกเพียงคนเดียวเท่านั้น ๑. คุณก่อนคฤหบดี ถ้ามีสมณะหรือ
พราหมณ์หมกฏฐ มีอำนาจทางจิตมากล่าวว่า เราจักทำเมืองนาถันทานให้
เข้าไปด้วยความประทุษร้ายในใจเพียงครั้งเดียว ดังนี้ เขาอาจทำได้หรือไม่ ?
อาจทำได้พระเจ้าข้า เมืองนาถนาคัง ๑๐ เมือง ๒๐ เมือง ๓๐ เมือง ๔๐ เมือง
๕๐ เมือง เขาก็อาจทำได้ อย่างว่าแต่เมืองเดียวเท่านั้นเลย พระเจ้าข้า ๑. คุณ
คฤหบดี ถ้าอย่างนั้นคำตันกับคำปลายของเธอก็ไม่สมกัน เพราะเมื่อก่อนเธอว่า
โทษทัณฑ์ทางกายมีมากกว่า นี่แน่ะคฤหบดี เธอได้เคยฟังเรื่องพระราชาทัณฑ
พระราชากาลังค์ พระราชามาฆราช พระราชามาตังคะ ถูกทำบ้านเมืองไม่ให้
เป็นบ้านเป็นเมืองหรือไม่ ? ได้เคยฟังพระเจ้าข้า ๑. เคยฟังมาว่าอย่างไร ?
เคยฟังมาว่า พวกฤษีได้ทำบ้านเมืองของพระราชาเหล่านั้นไม่ให้เป็นบ้านเมือง ๑
คุณคฤหบดี ถ้าอย่างนั้นคำตันกับคำปลายของเธอก็ไม่สมกัน เธอได้ทูล
ว่า จักตั้งอยู่ในคำสัตย์ ขอให้มีการสนทนาเถิด

คฤหบดีคนจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ได้
ด้วยข้ออุปมาตั้งแต่ข้อต้นของพระองค์แล้ว แต่ข้าพระองค์ประสงค์จะทักขณ
ปฏิภาณอันวิจิตรของพระองค์ จึงได้ทำเป็นเหมือนยังไม่เชื่อ ข้าพระองค์
พระภาคเจ้า การที่พระองค์ทรงแสดงธรรมนี้ คตินักหนา พระองค์ได้พระ
ธรรมโดยอเนกปริยาย เพื่อให้มีประโยชน์แก่ข้าพระองค์ เปรียบเหมือนคน
หงายของทักขณ หรือเบ็ดของทักขณ บอกทางให้แก่คนหลงทาง สอนให้
เพื่อให้คนทั้งหลายได้เห็นสิ่งต่าง ๆ ฉะนั้น ข้าพระองค์ขอนับถือพระ
เจ้า กับทั้งพระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ เป็นที่พึ่ง ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า
ข้าพระองค์ไว้ว่า เป็นอบาสก ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิตขอ
ด้วยเถิด พระพุทธเจ้าข้า สันเนอความในวาระพระบาลีคณวาคัยกรรม ๓
เพียงเท่านั้น.

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งอุปาลิชาตสูตร ในคัมภีร์
ปฐมนิยว่า คำว่า ปาวาริกัมพวัน ที่ได้แสดงมาตามวาระพระบาลีแล้วนั้น ได้

มะม่วงแห่งปาวาริกเศรษฐี คือ ปาวาริกเศรษฐีนั้น ได้ฟังพระธรรมเทศนาของ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว เกิดความเลื่อมใส ได้สร้างวิหารประดับด้วยกุฎี และที่สังคักับมณฑปเป็นต้น ลงในอุทยานนั้น ถวายสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงเรียกอุทยานนั้นว่า ปาวาริกัมพวัน เหมือนคำว่า วิหารอันชื่อว่าชีวกัมพวัน ฉะนั้น ฯ คำว่า บัญญัตินั้น ได้แก่แสดง หรือได้แก่คำว่า ตั้งไว้ ฯ คำว่า โทษทัณฑ์ทางกายนั้น เรียกตามลัทธิของพวกเดียรถีย์ว่า กายทัณฑ์ โทษทัณฑ์ ทางวานั้น เรียกว่า วจิตทัณฑ์ ฯ พวกเดียรถีย์บัญญัติ กายทัณฑ์ วจิตทัณฑ์ ว่าเป็นอจิตตกะ ไม่เกี่ยวกับจิตเจตนา ฯ เขาอธิบายว่า เมื่อมีลมพัดมากังไม้ ก็ไหว น้ำก็กระเพื่อม จิตในลมและน้ำนั้นก็ไม่มีฉันทใด ถึงแม้ว่ากายทัณฑ์ คือ การทำผิดทางกายหรือโทษทัณฑ์ทางกาย ก็เป็นอจิตตกะ ไม่มีจิตฉันทนั้น เมื่อ ลมพัดมาใบไม้ต่าง ๆ มีใบตาลเป็นต้นก็มีเสียงดัง น้ำก็มีเสียงดัง สิ่งเหล่านั้น ก็ไม่มีจิตทั้งนั้น ฉันทใด วจิตทัณฑ์ คือ ความทำผิดทางวาจาหรือโทษทัณฑ์ทางวาจา ก็เป็นอจิตตกะ เป็นของไม่มีจิตใจฉันทนั้น ส่วนในพระพุทธศาสนานั้นเรียกว่า กายกรรม วจิกรรม ฯ กายกรรมนั้น ได้แก่เจตนา ๒๐ คือ กามาวจรกุศลเจตนา ๔ อกุศลเจตนา ๑๖ ฯ วจิกรรมนั้น ก็ได้แก่เจตนา ๒๐ เหมือนกัน แต่เจตนา ๒๐ นั้น ไม่เป็นเหตุให้ทำทางกาย เป็นเหตุให้พูดทางปากเท่านั้น ฯ มโนกรรมนั้น ได้แก่กุศลเจตนาและอกุศลเจตนา ๒๘ อันไม่ถึงซึ่งความกำเริบในทวารทั้ง ๒ เกิด ขึ้นแต่ในมโนทวารเท่านั้น ฯ เมื่อกล่าวโดยย่อแล้ว กายทุจริต ๓ เรียกว่า กายกรรม วจิตทุจริต ๔ เรียกว่า วจิกรรม มโนทุจริต ๓ เรียกว่า มโนกรรม ฯ ส่วนในพระสูตรนั้นเรียกว่าธรรม ฯ ในพระสูตรต่อกันไปข้างหน้านั้น เจตนา เรียกว่าธระ ฯ เจตนาที่เป็นไปทางกาย เรียกว่า กายกรรม ที่เป็นไปทางวาจา เรียกว่า วจิกรรม ที่เป็นไปทางใจ เรียกว่า มโนกรรม ฯ ในพระสูตรนี้หมายเจตนา ว่าเป็นกรรม เพราะการกระทำกรรมทั้งสาม มีเจตนาเป็นรากเหง้าทั้งนั้น ผู้จะกล่าวว่า กายกรรม วจิกรรม มโนกรรม ถึงซึ่งความเป็นอกุศลเป็นของใหญ่ นั้น ข้อม ลำบาก เพราะบุคคลทำกรรม ๔ มีมาตุฆาตเป็นต้น ก็ข้อมทำด้วยกาย ทำสังฆ-เภท อันเป็นเหตุให้ตกนรก ๑ กลับ ข้อมทำด้วยวาจา จึงว่าเมื่อจะกล่าวว่ากายกรรม วจิกรรม มโนกรรม ถึงซึ่งความเป็นอกุศล เป็นของใหญ่นั้น ข้อมลำบากอย่าง

นี้ ๑ ส่วนเจตนาในอกนแม่เพียงดวงเดียวก็ให้เกิดในสวรรค์ได้ตั้ง ๔ หมื่น ๔ พัน กลับ มรรคเจตนา คือ เจตนาที่เป็นอริยมรรคเพียงดวงเดียว เพื่อกุศลเสียแล้ว ก็ยอมถือเอาซึ่งความเป็นพระอรหันต์ ๑ เมื่อจะกล่าวว่า มโนกรรมก็ซึ่งความเป็นกุศล เป็นของใหญ่ คำนี ย่อมไม่ลำบาก ๑ ส่วนในต้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงว่า มโนกรรมเป็นของมีโทษมากนั้น หมายนัยคมีจฉาทิฏฐิ เพราะพระองค์ทรงแสดงไว้ว่า เราตถาคตไม่เล็งเห็นสิ่งใดที่จะมีโทษมาก เหมือนมีฉฉาทิฏฐิ โทษทั้งหลายมีมีฉฉาทิฏฐิเป็นเยี่ยม คำนี

คำว่า ส้ารวมใน ๔ ขามนั้น เป็นโวหารของพวกเคียรถีย์ มีคำอธิบายว่า การส้ารวม ๔ ขามนั้น ได้แก่การส้ารวม ๔ อย่างในศาสนาของเขา คือ ไม่ทำ ปาณาติบาตด้วยตนเอง ไม่ให้ผู้อื่นทำปาณาติบาต ไม่ยินดีต่อการทำปาณาติบาต ไม่ยินดีต่อการทำปาณาติบาตของผู้อื่น ๑ ไม่ลักขโมยด้วยตนเอง ไม่ใช่ให้ผู้อื่นลักขโมย ไม่ยินดีต่อการลักขโมยของผู้อื่น ๑ ไม่กล่าวเท็จด้วยตนเอง ไม่ให้ผู้อื่นกล่าวเท็จ ไม่ยินดีต่อการกล่าวเท็จของผู้อื่น ๑ ไม่หวังกามคุณด้วยตนเอง ไม่ให้ผู้อื่นหวังกามคุณ ไม่ยินดีต่อการที่ผู้อื่นหวังต่อกามคุณ ๑ ๑ คำว่า ห้าม ด้วยการห้ามทั้งปวงนั้น ได้แก่การห้ามน้ำเป็นตามลัทธิของพวกเขา คือ พวก เคียรถีย์ถือว่า น้ำเป็นมีสัตว์เป็น จึงไม่ให้กินไม่ให้อาบ ๑ คำว่า ห้ามด้วยการ ห้ามทั้งปวงนั้น หมายการห้ามบาปทั้งปวง ๑ คำว่า ประกอบด้วยการห้ามทั้งปวงนั้น ได้แก่ประกอบด้วยการห้ามบาปทั้งปวง ๑ คำว่า กำจัดด้วยการห้ามทั้งปวงนั้น คือ กำจัดบาปด้วยวิธีห้ามบาปทั้งปวง ๑ คำว่า ถูกต้องด้วยการห้ามทั้งปวงนั้น คือ ถูก ต้องด้วยการห้ามบาปทั้งปวง ๑ คำว่า ถึงซึ่งความกระทบในสัตว์ที่มีร่างกายเล็กน้อย นั้น หมายการฆ่าสัตว์ที่มีร่างกายเล็กน้อย ๑ นิกัณฐนาฏบุตรบัญญัติว่า สัตว์มี อินทรีย์เคียวก็มี มี ๒ อินทรีย์ก็มี ๑ มีหน้าชาบัญญัติว่า ท่อนไม้แห้ง กรวด กระเบื้อง ก็เรียกว่า สัตว์ทั้งนั้น คือ เขาถือว่า หยาบน้ำเล็กน้อยเป็นสัตว์เล็กน้อย หยาบน้ำใหญ่ เป็นสัตว์ใหญ่

เรื่องพระราชาทัณฑกเป็นต้น ที่พระฤาษีทำบ้านเมืองไม่ให้เป็นบ้านเมือง นั้น คือ ประชาชนของพระราชาเหล่านั้นได้ทำร้ายแก่ฤาษีทั้งหลายเหล่านั้น แล้ว เทวดาก็โกรธให้โทษถึงกับบันดาลให้ฝนถ่านเพลิงตกลงมา ท่วมบ้านเมืองของพระ

๑๒ พระศกคั่นคืบฎก คัมภีร์ที่ ๒ มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๑
~~~~~  
ราชาเหล่านั้น ใหม้บ้านเรือนผู้คนเป็นจุนวิจุนไป ดังที่ได้ปรากฏอยู่ในชาดก  
ต่าง ๆ แล้ว สันเนือความในในอรรถกถาที่ควรยกขึ้นเทศนาเพียงเท่านั้น.

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบายนั้น ก็มีเพียงว่าด้วยความต่างกัน แห่ง  
การบัญญัติในพระพุทธศาสนา กับนอกพระพุทธศาสนาเท่านั้น คือ พวกนอก  
พระพุทธศาสนาที่เรียกว่า พวกนิครนถ์นั้น เขาบัญญัติว่า การทำทางกายวาจา  
มีโทษมากกว่าการทำทางใจ แต่เขาไม่เรียกว่า กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม  
เขาเรียกเสียว่า กายทัณฑ์ วจีทัณฑ์ มโนทัณฑ์ ส่วนในพระพุทธศาสนานั้น  
เรียกว่า กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ฯ และบัญญัติว่า มโนกรรมเป็นของ  
สำคัญ เพราะทำสิ่งที่เหลือวิสัยของสามัญชนให้สำเร็จได้ ดังผู้ทำอุทธรณ์ มีอำนาจ  
ทางจิต ทำบ้านเมืองทั่วทั้งประเทศให้เป็นภักดิ์สมรสไปในครุเดียวเป็นต้น และ  
เป็นต้นเหตุให้ทำ กายกรรม วจีกรรมได้ด้วย ดังนี้ อีกอย่างหนึ่ง กายกรรม  
วจีกรรม ที่เป็นกุศล ให้ผลไม่นานเหมือนมโนกรรม ส่วนมโนกรรมที่เป็นกุศล  
เช่น ฌานสมาบัติ ย่อมให้ผล คือ ความเกิดอยู่ในพรหมโลกตลอดกาลนาน และ  
มโนกรรมเป็นที่สำคัญยิ่งกว่า กายกรรม วจีกรรม ดังที่กล่าวมาแล้ว สันเนือความ  
ในธัมมัตถาธิบายเพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

---

## กัณฑ์ที่ ๑๐

### กัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

อุปาลิวาทสูตร ทอนว่าด้วยอุปาลิคฤหบดีสาวกของเตชเรขย์ได้ความเลื่อมใส

อนูวัจจการ โข คหปติ กโรหิ อนูวัจจกาโร ตุมหาทิสานํ ฌาตมณฺสฺสานํ  
สาธุ โหตฺติ ฯ อิมินาปาหํ ภนฺเต ภควโต ภิชฺโชโส มคฺตาบ อคฺตมโน  
อภิชฺโช โห มํ ภควา เอวมาห อนูวัจจการ โข คหปติ กโรหิ อนูวัจจกาโร  
ตุมหาทิสานํ ฌาตมณฺสฺสานํ สาธุ โหตฺติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคการนัยไตรภาค  
กัณฑ์ที่ ๑๐ ว่าด้วยอุปาลิวาทสูตร ในกัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก อัน  
กล่าวด้วยอุปาลิคฤหบดีสาวกเตชเรขย์ ได้ความเลื่อมใสต่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า  
แล้วสำเร็จโศคาปัตติผล ตามพระบาลี อรรทกถา ชัมมัตถาธิบาย เพื่อให้เป็น  
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน  
ตามสมควรแก่การพึงพระธรรมเทศนา

## บาลี

คํานึความตามวาระพระบาลีว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัส  
แก่อุปาลิคฤหบดีว่า คุณอนคฤหบดี เธอจงทำสิ่งที่เธอพิจารณาแล้วจึงทำ  
การพิจารณาแล้วจึงทำ ย่อมเป็นการดีของมนุษย์ทั้งหลาย ผู้มีความรู้เช่นเธอ ฯ  
อุปาลิคฤหบดีจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยเหตุที่พระองค์ได้  
ตรัสแก่ข้าพระองค์อย่างนี้ ข้าพระองค์ยิ่งดีใจมาก ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า  
พวกเตชเรขย์ได้ข้าพระองค์เป็นสาวก ก็นำธงไปไ้ครอบเมืองนาลันทว่า อุปาลิ  
คฤหบดีเป็นสาวกของพวกเรา แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า จงทำสิ่งที่ควร  
พิจารณาก่อนแล้วจึงทำ เพราะการพิจารณาก่อนแล้วจึงทำ ย่อมเป็นการดีของคน

ทั้งหลายผู้มีชื่อเสียงเช่นเธอ ดังนั้น ข้าพระองค์จึงขอแสดงความนับถือต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า กับทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์เป็นที่พึงอีกเป็นวาระที่ ๒ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าได้โปรดจำข้าพระองค์ไว้ว่า เป็นอุบาสกผู้นับถือพระรัตนตรัยจนตลอดชีวิต ตั้งแต่นั้นเป็นต้นไปเถิด พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณก่อนกฤหบดี ตระกูลของเธอ เป็นบ่อของพวกนิกรนั้มานานแล้ว เพราะฉะนั้น เธอควรเอาใจใส่ต่อบิดเขาบาคให้เคยให้แก่พวกนิกรนั้ ซึ่งเข้าไปที่ตระกูลของเธอ ฯ อุบาลีคฤหบดีจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า แม้ด้วยคำขอร้อง ข้าพระองค์ก็ยังเลื่อมใสมากขึ้น ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ได้ฟังว่า พระสมณโคตมกล่าวว่า ควรให้ทานแก่เราเท่านั้นไม่ควรให้ทานแก่ผู้อื่น ควรให้ทานแก่พวกสาวกของเราเท่านั้นไม่ควรให้ทานแก่พวกสาวกของพวกอื่น การให้ทานแก่พวกเราเท่านั้นมีผลมาก การให้ทานแก่พวกอื่นไม่มีผลมาก การให้ทานแก่พวกสาวกของเราเท่านั้นมีผลมาก การให้ทานแก่พวกสาวกของผู้อื่นไม่มีผลมาก ดังนั้น ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ชักนำข้าพระองค์ให้ ฯ ทานแก่พวกนิกรนั้ ข้าพระองค์จึกรู้จักเวลาอันสมควรในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ขอบบถือพระผู้มีพระภาคเจ้า กับทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์เป็นที่พึง ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าได้โปรดจำข้าพระองค์ไว้ว่า เป็นอุบาสกตลอดชีวิต ตั้งแต่นั้นเป็นต้นไปเถิด พระเจ้าข้า

ลำดับนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงแสดงอนุบุพพิกขา คือ ทานกถา สลักกถา สักคกถา กามาทนวกถา เนกขัมมานิสังสกถา อันว่าด้วยเรื่องทาน ศีล สวรรค์ และเรื่องโทษของกามคุณ อานิสงส์ของการออกจากกามคุณ ให้แก่อุบาลีคฤหบดีฟังต่อไป ฯ เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบว่า อุบาลีคฤหบดีมีจิตอันสมควร อ่อนโยนปราศจากนิวรณ์แล้ว ราเริงผ่องใสแล้ว ก็ได้ทรงประกาศพระธรรมเทศนาสำหรับพระพทธเจ้าทั้งหลาย คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เป็นลำดับไป ฯ ผ้าที่บริสุทธิอันปราศจากสีดำแปดเบือน ต้องรับน้ำข้อมได้คั่นใด ธรรมจักษุอันปราศจากขลุมลทินก็ได้เกิดขึ้นแก่อุบาลีคฤหบดีในทันทีนั้นว่า สังคมความเกิดเป็นธรรมดา ต้องมีความดับไปเป็นธรรมดาฉนั้น ฯ ลำดับนั้น อุบาลีคฤหบดีผู้ได้เห็นธรรมแล้ว ผู้ได้ถึงธรรมแล้ว ผู้ได้รู้แจ้งธรรมแล้ว



ผู้ได้หยั่งลงสู่ธรรมแล้ว ผู้ข้ามความสงสัยเสียแล้ว ผู้ปราศจากการกล่าวหาอย่างไร ๆ เสียแล้ว ผู้ถึงความแก่ฉ่ำแล้ว ผู้ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นแล้ว ก็ได้กราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ขอทูลลาในบัดนี้ เพราะข้าพระองค์ลุ่มลึกมาก มีสิ่งที่ควรทำมาก ๆ จึงตรัสว่า คุณอุบาลีคฤหบดี เธอจงดูแลเวลาอันสมควรเถิด

ลำดับนั้น อุบาลีคฤหบดี แสดงความชื่นชมยินดีต่อยศคำของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ก็กราบลากลับไปสู่บ้านของตนแล้วสั่งนายประตุไว้ว่า นี่แน่ะ นายประตุ นับแต่วันนี้ไป เราได้บิณฑบาตสำหรับพวกนิกรันถ์ และพวกนิกันถ์ ได้เปิดประตูถวายแก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้านิกรันถ์คนใดมา ให้เรอบอกกับนิกรันถ์คนนั้นว่า หยต อย่าได้เข้าไป เพราะอุบาลีคฤหบดีได้เป็นสาวกของพระสมณโคตมนับแต่วันนี้เป็นต้นไป แล้ว อุบาลีคฤหบดีได้บิณฑบาตสำหรับพวกนิกรันถ์ นิกันถ์ ได้เปิดประตูสำหรับภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ถ้าท่านต้องการอาหารบิณฑบาตจงหยุดอยู่ที่นั่น ข้าพเจ้าจักนำมาให้ ๆ นายประตุก็รับถ้อยคำของอุบาลีคฤหบดีตามที่สั่งแล้วนทกประการ

ทิมตบัสสันนิครนถ์ได้ยินว่า อุบาลีคฤหบดีเป็นสาวกของพระสมณโคตมแล้ว ก็ไปบอกนิกันถนาฏบุตรให้ทราบ ๆ นิกันถนาฏบุตรตอบว่า เป็นไปไม่ได้เป็นอันขาด ในการที่อุบาลีคฤหบดีจะเป็นสาวกของพระสมณโคตม มีแต่พระสมณโคตมเท่านั้น จะเป็นสาวกของอุบาลีคฤหบดี ๆ ทิมตบัสสันนิครนถ์กับนิกันถนาฏบุตรได้โต้ตอบกัน อย่างถึง ๓ ครั้ง

ครั้นแล้ว ทิมตบัสสันนิครนถ์ก็ได้ไปที่บ้านของอุบาลีคฤหบดี ๆ นายประตุได้บอกว่า หยุดอยู่ที่นั่นเถิดท่าน ท่านอย่าได้เข้าไปเป็นอันขาด เพราะนับแต่วันนี้เป็นต้นไป อุบาลีคฤหบดีได้เป็นสาวกของพระสมณโคตมแล้ว ได้เปิดประตูสำหรับพวกนิกรันถ์ นิกันถ์ ได้เปิดประตูสำหรับภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ที่เป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ถ้าท่านต้องการอาหารบิณฑบาต ก็จงหยุดอยู่ที่นั่น จักมีคนนำอาหารมาให้ท่าน ๆ ทิมตบัสสันนิครนถ์ตอบว่า เราไม่ต้องการอาหารบิณฑบาต ตอบดังนี้แล้วก็กลับไปบอกนิกันถนาฏบุตรว่า จริง พระผู้

เป็นเจ้า ในช่วงที่อุบาลีคฤหบดีได้เป็นสาวกของพระสมณโคตมแล้วนั้น ข้อที่ว่า อุบาลีคฤหบดีจะได้ว่าพระสมณโคตมนั้น ข้าพเจ้าไม่ได้มาให้ท่าน ข้าพเจ้าไม่ชอบใจ เพราะพระสมณโคตมเป็นผู้มารยา รู้จักมารยาสำหรับกลับใจ ซึ่งทำให้พวกสาวกของเคียรดีกลับใจได้ อุบาลีคฤหบดีถูกพระสมณโคตมกลับใจด้วยมารยาสำหรับกลับใจแล้ว ๆ นิคันถนาฏบุตรก็คัดค้านว่า ไม่จริง แล้วได้โต้ตอบกันอีกจนถึง ๓ ครั้ง สำหรับครั้งที่ ๓ นิคันถนาฏบุตรได้พูดต่อท้ายว่า เราจะไปดูให้รู้ด้วยตนเองว่า อุบาลีคฤหบดี ได้เป็นสาวกของพระสมณโคตมจริงหรือไม่

ลำดับนั้น นิคันถนาฏบุตรกับพวกบริวารเป็นอันมาก ก็ได้เข้าไปที่บ้านอุบาลีคฤหบดี พอนายประคู้ได้แลเห็นแต่ไกลก็ร้องบอกว่า ท่านอย่าได้เข้าไปเป็นอันขาด จงหยุดอยู่ที่นี้ เพราะนับแต่วันนี้เป็นต้นไป อุบาลีคฤหบดีได้เป็นสาวกของพระสมณโคตมแล้ว ได้บิณฑบาตสำหรับพวกนิกรนถ นิคันถแล้ว ได้เบิกระบุชสำหรับพวกภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งเป็นสาวกของพระสมณโคตมแล้ว ถ้าท่านต้องการด้วยอาหารบิณฑบาต ก็จงหยุดอยู่ที่นี้ จักมีผู้นำมาให้ท่าน ๆ นิคันถนาฏบุตรตอบว่า นี่แน่ะนายประคู้ผู้เป็นเพื่อนของเรา เรອງไปบอกอุบาลีคฤหบดีว่า นิคันถนาฏบุตรกับบริวารเป็นอันมาก ได้พักอยู่ที่ชุมประชุมข้างนอก อยากจะเห็นท่าน ดังนี้ ๆ นายประคู้รับถ้อยคำแล้วก็เข้าไปบอกอุบาลีคฤหบดีตามคำสั่งของนิคันถนาฏบุตรนั้น ๆ อุบาลีคฤหบดีจึงว่า ถ้าอย่างนั้นเรອງแคงคังอาสนะไว้ที่ศาลาริมประตูกลางเถิด ๆ นายประคู้ทำตามคำสั่งแล้ว ก็ไปบอกให้ทราบ ๆ อุบาลีคฤหบดีจึงไปที่ศาลาประตูกลางแล้วนั่งลงบนอาสนะอันเลิศ อันประเสริฐ อันสูงสุด อันดี แล้วสั่งนายประคู้ว่า จงไปบอกนิคันถนาฏบุตรว่า อุบาลีคฤหบดีอนุญาตให้ท่านเข้าไปในบัดนี้ ๆ นายประคู้รับถ้อยคำแล้วก็ไปบอกนิคันถนาฏบุตรให้ทราบ ๆ นิคันถนาฏบุตรจึงพร้อมด้วยบริวารเป็นอันมากเข้าไปที่ศาลาประตูกลางในเวลานั้น

เมื่อก่อนเวลาอุบาลีคฤหบดีได้เห็นนิคันถนาฏบุตรคนใดมาแต่ไกล ก็ลุกไปต้อนรับ แล้วปลาคัทธน์อันเลิศ อันประเสริฐ อันสูงสุด อันดี ด้วยผ้าขาว แล้วให้นิคันถนาฏบุตรคนนั้นนั่ง แต่บัดนี้ ได้นั่งลงบนอาสนะอันนั้นเสียด้วยตนเอง แล้วกล่าวต่อนิคันถนาฏบุตรขึ้นในเวลานั้นว่า นี่แน่ะท่านคฤหบดี ท่านมีอยู่

ถ้าท่านประสงค์กิจนั้น ๆ เมื่ออุปาลิคฤหบดีกล่าวอย่างนั้นแล้ว นิคันถนาฏบุตร จึงกล่าวขึ้นว่า ท่านจักไปไหว้พระให้ชนะพระสมณโคดม แต่ครั้นท่านไปแล้ว ท่านก็ถูกสวมด้วยเครื่องสวม คือ วาเทอันใหญ่ เหมือนกับบุรุษที่นำลูกอ๊อดเจาะ กลับไปกลับมา หรือเหมือนกับบุรุษที่ถูกมดากลับไปกลับมาฉะนั้น ดูก่อนคฤหบดี ท่านถูกพระสมณโคดมกลับใจด้วยมารยาสำหรับกลับใจแล้ว

อุปาลิคฤหบดีจึงกล่าวขึ้นว่า มารยาสำหรับกลับใจเช่นนี้ดีมาก ข้าพเจ้า อยากให้ญาติสาโลหิตของข้าพเจ้า ตลอดถึงภคิรีย์ พราหมณ์ เวศย์ สุทร มนุษยโลก เทวโลก มารโลก พรหมโลกทั้งสิ้น ถูกกลับใจด้วยมารยาสำหรับกลับใจเช่นนี้ เพราะจะเป็นประโยชน์แก่เขาทั้งหลายตลอดกาลนาน นี่แน่ะผู้เป็นเจ้า ข้าพเจ้าจัก อุปมาให้ท่านฟัง เพราะคนที่รู้จักความบงจำพวก ย่อมเข้าใจความหมายแห่ง ถ้อยคำได้ด้วยอุปมา

กล่าวคือ เมื่อก่อนมีภรรยาสาวของพราหมณ์แก่คนหนึ่ง กำลังมีครรภ์แก่ จวนจะคลอด นางพราหมณ์นั้นจึงบอกพราหมณ์ว่า ท่านจงไปหาซื้อตุ๊กตาลูกวานรมาให้ลูกของเราเล่น ๆ พราหมณ์นั้นก็ตอบว่า จงรอให้คลอดก่อนเถิด ถ้าลูกของเราเป็นชาย เราจึงจักไปซื้อตุ๊กตาลูกวานรตัวผู้มาให้เล่น ถ้าลูกเราเป็น หญิง ก็จักได้ไปซื้อตุ๊กตาลูกวานรตัวเมียมาให้เล่น ๆ นางพราหมณ์ก็บอกอีกเป็น ครั้งที่ ๒ ที่ ๓ พราหมณ์นั้นจึงได้ไปซื้อตุ๊กตาลูกวานรตัวผู้มาให้ แล้วกล่าวว่า เราได้นำตุ๊กตาลูกวานรตัวผู้มา เพื่อให้ลูกของเราเล่นแล้ว ๆ นางพราหมณ์นั้น จึงกล่าวว่า ท่านจงนำตุ๊กตาลูกวานรตัวผู้ไปหาบุตรช่างซ่อมบอกเขาว่า เรา ประสงค์จะให้ซ่อมตุ๊กตาลูกวานรตัวนี้ให้ดี ให้ซ่อมกลับไปกลับมาจนจับสัด ทำ ข้างนอกข้างใน ๆ พราหมณ์นั้นก็ไปบอกช่างซ่อมตามถ้อยคำของภรรยา ๆ แต่ช่างซ่อมตอบว่า ตุ๊กตาตัวนี้ตัวนี้ซ่อมได้ แต่ว่าหุบไปซ่อมไปไม่ได้ ทำให้จับสัดให้ดีทั้งข้างนอกข้างในไม่ได้ ข้อนั้นใด ? ถ้อยคำของพวกนิครนถ์ ที่โง่เขลา ก็ควรเป็นที่ขินดีของคนโง่เขลาเท่านั้น ไม่เป็นที่ขินดีของบัณฑิตทั้งหลาย ไม่ควรแก่การประกอบเนื่อง ๆ ไม่ควรแก่การทำให้เกลี้ยงเกลารัตนนั้น ๆ นี่แน่ะ ผู้เป็นเจ้า ต่อมาพราหมณ์คนนั้น ก็ได้้นำเอาผ้าไหมคู่หนึ่งไปหาช่างซ่อมนั้น

แล้วบอกว่า ขอท่านจงยอมผ้าไหมก้อนนี้ให้ดิฉัน จงทบทวนไปกลับมา ขยำให้ดิฉัน  
ทั้ง ๒ ข้าง ฯ ข้างยอมก็ตอบว่า ผ้าไหมก้อนนี้ควรแก่การยอมด้วย ควรแก่การ  
ทบทวน ควรแก่การขยำด้วยฉันใด ฯ ถ้อยคำของสมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันต-  
สัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ควรเป็นที่ยินดีของบัณฑิตทั้งหลาย ไม่ควรเป็นที่ยินดีของคนพาล  
ทั้งหลาย ควรแก่การประกอบเนื่อง ๆ ควรแก่การขยำฉันนั้น ฯ นิคันถนาฏบุตร  
จึงกล่าวว่า นี่แน่ะ กฤหบดี ประชุมชนทั้งพระราชาก็ยอมทราบทั่วกันว่า อุบาลีกฤหบดี  
เป็นสาวกของนิคันถนาฏบุตร บัดนี้ เราทั้งหลายจะจำท่านว่าเป็นสาวกของใคร

เมื่อนิคันถนาฏบุตรกล่าวอย่างนั้นแล้ว อุบาลีกฤหบดี จึงลุกขึ้นจากที่นั่ง  
ห่มผ้าเจดียงบาข้างหนึ่งแล้ว ประณมมือไปทางสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้ว  
กล่าวขึ้นว่า คุณอนนิคันถนาฏบุตร ถ้าย่างนั้น ท่านจงฟังถ้อยคำของข้าพเจ้า  
ข้าพเจ้าได้เป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีปัญญา ผู้ปราศจากโมหะ ผู้ทำ  
ลายตะปูเสียแล้ว ผู้ได้ชัยชนะแล้ว ผู้ไม่มีทุกข์ ผู้มีจิตเสมอดี ผู้มีศีลเจริญดี  
ผู้มีปัญญาดี ผู้ข้ามที่ไม่ราบคาบ ผู้ปราศจากมลทินแล้ว ผู้ไม่มีการกล่าววาทะ  
อย่างใด ๆ แล้ว ผู้ยินดีแล้ว ผู้กายโลกามิสแล้ว ผู้รณรงค์แล้ว ผู้สำเร็จความ  
เป็นสมณะแล้ว ผู้เป็นมนุษย์ ผู้มีพระสรณะมีในที่สุด ผู้เป็นพระ ผู้หาผู้เปรียบมิได้  
ผู้ปราศจากธุลี ผู้ไม่มีความสงสัย ผู้ฉลาด ผู้แนะนำ ผู้เป็นสารถอันประเสริฐ  
ผู้เยียม ผู้มีธรรมอันรุ่งเรือง ผู้ไม่มีความสงสัย ผู้ทำแสงสว่างให้เกิด ผู้ตัดมานะ  
ผู้แก้ตัวกล้า ผู้องอาจ ผู้อันใคร ๆ ประมาณไม่ได้ ผู้ลึก ผู้ถึงซึ่งความเป็น  
นักปราชญ์ ผู้ทำซึ่งความปลอดโปร่ง ผู้รอบรู้ ผู้ตั้งอยู่ในธรรม ผู้สำรวมดี  
ผู้ข้ามเครื่องข้อง ผู้หลุดพ้น ผู้ไม่ทำความชั่วใด ๆ ผู้อยู่ในเสนาสนะอันสงัด  
ผู้สิ้นสังโยชน์ ผู้ปล่อยแล้ว ผู้มีความรทวนกระแสนโลก ผู้มีความร่ำกำจัดกิเลส  
ผู้วางธง ผู้ปราศจากราคะ ผู้ฝึกฝน ผู้ไม่มีเครื่องเน้นซ้ำ ผู้เป็นฤาษีที่ ๑ ผู้ไม่  
หลงโลก ผู้มีวิชา ๓ ผู้เป็นพรหม ผู้ล้างกิเลส ผู้ทรงคัมภีร์ ผู้มีความผ่องใส  
ผู้รอบรู้สรรพสิ่งทั้งปวง ผู้ให้ในปางก่อน ผู้สามารถ ผู้เป็นพระอริยะ ผู้มีตนอัน  
อบรมแล้ว ผู้ถึงข้อปฏิบัติแล้ว ผู้ประโยชน์ ผู้มีสติ ผู้เห็นแจ้ง ผู้ไม่ฟุ้ง  
ผู้ไม่ฟุ้งหลง ผู้ไม่เอนเอียง ผู้ถึงซึ่งความชำนาญ ผู้ถึงซึ่งความสงบ ผู้เจริญญาณ



ผู้ไม่มีผู้นจะยิ่งกว่า ผู้บริสุทธิ์ ผู้ไม่อิงกิเลสตัณหา ผู้ไม่กลัว ผู้สงัด ผู้ถึงซึ่ง  
ความเลิศ ผู้ข้ามได้แล้วซึ่งความกัณธาร ผู้สงบ ผู้มีปัญญากว้างขวาง ผู้มีปัญญา  
มาก ผู้ปราศจากโทษะ ผู้ถึงซึ่งธรรมอันแท้ ผู้ดำเนินในเหตุการณดี ผู้ไม่มี  
ใครเปรียบ ผู้ไม่มีใครเสมอ ผู้แก้แค้นแล้ว ผู้ละเอิบด ผู้ตัดตัณหา ผู้ตรัสรู้  
ผู้ปราศจากวัน ผู้ไม่มีสิ่งใดแปดเปื้อน ผู้ควรคำนับ ผู้ควรบูชา ผู้เป็นบุคคล  
สูงสุด ผู้ซึ่งไม่ได้ ผู้ใหญ่ ผู้ถึงซึ่งยศอันเลิศ ดังนี้

นิคัณณนาฏบุตรจึงถามว่า ตุก่อนคฤหบดี การพรรณนาคุณพระสมณโคตม  
ดังที่ท่านว่านี้ ท่านได้ตกแต่งขึ้นแต่เมื่อไร ? อุบาลีคฤหบดีจึงตอบว่า นี่แน่ะ  
นิคัณณนาฏบุตร ช่างดอกไม้หรือลูกมือช่างดอกไม้ผู้ฉลาด ข้อมรู้จักเลือกดอกไม้  
ต่าง ๆ มาจากกองดอกไม้แล้ว มาทำเป็นดอกไม้อันวิจิตรอันใด พระผู้มีพระภาคเจ้า  
พระองค์นั้นก็มิคุณมิใช่ออย่างเดียว มีคุณหลายร้อยอย่างฉนั้นนั้น ใครเล่าจักไม่  
สรรเสริญพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ที่ควรสรรเสริญ ดังนี้

เมื่ออุบาลีคฤหบดีกล่าวอย่างนั้นแล้ว นิคัณณนาฏบุตรผู้ล่ออำนาจแก่ความวิสาขา  
ก็มีโลหอันร้อนพลุ่งออกจากปากในสถานนั้น จบอุปาลิวาทสูตรที่ ๖ เพียงเท่านั้น

## อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งอุปาลิวาทสูตร ในคัมภีร์ปัญจ-  
ปสุทนีชื่อว่า คำว่า ผู้มีปัญญานั้น ได้แก่ผู้มีปัญญาอันชอบ ฯ คำว่า ผู้ทำลายตะปุนั้น  
ได้แก่ผู้ทำลายตะปุกคือกิเลส ๕ ประการ ฯ คำว่า ผู้ได้ชัยชนะนั้น ได้แก่ผู้ได้  
ชัยชนะมัจจุมาร กิเลสมาร เทวบุตรมาร ฯ คำว่า ผู้ไม่มีทุกข์นั้น คือไม่มีกิเลสทุกข์  
วิปากทุกข์ ฯ คำว่า ผู้จิตเสมอต้นนั้น คือ ผู้จิตเสมอกันเป็นอันดี ทั้งใน  
ผู้ที่เป็นข้าศึกและผู้ที่เป็นมิตร เช่น พระเทวทัต ช่างชาบาล พระองคัลลิมาล  
พระราหุล เป็นต้น ฯ คำว่า ผู้สละอันเจริญ ได้แก่ผู้มีอาจารย์ คือ กิริยา  
อันงดงาม ฯ คำว่า ผู้ข้ามที่อันไม่เสมอต้น คือ ข้ามกิเลสมีรากะเป็นต้น อัน  
เป็นเหมือนที่ไม้เสมอเสีย ฯ คำว่า ผู้ปราศจากมลทินนั้น คือ ผู้ปราศจากเครื่อง  
เศร้าหมองมีรากะเป็นต้น ฯ คำว่า ผู้ตาบโลกามิสนั้น ได้แก่ผู้สละเสียซึ่ง

ถามคุณ ๑. คำว่า ผู้ร่าเริงนั้น ได้แก่ผู้มีมุกตาพรหมวิหาร คำว่า ผู้สำเร็จ  
ความเป็นสมณะนั้น ได้แก่ผู้ถึงที่สุดแห่งสมณธรรม ๑. คำว่า ผู้แนะนำนั้น คือผู้  
แนะนำสัตว์โลกทั้งหลาย ๑. คำว่า ผู้มีธรรมอันรุ่งเรืองนั้น คือ ผู้มีธรรมอัน  
บริสุทธิ์สะอาด ๑. คำว่า ผู้องอาจนั้น คือ ผู้องอาจในที่ทั้งปวง ๑. คำว่า ผู้รักนั้น  
คือ ผู้รักด้วยคุณ ๑. คำว่า ผู้ถึงซึ่งความเป็นนักปราชญ์นั้น คือ ผู้ถึงซึ่งความรู้ ๑.  
คำว่า ผู้รู้ นั้น คือ ผู้ประกอบด้วยปรีชาญาณ ๑. คำว่า ผู้ไม่ทำความชั่วนั้น คือ  
ผู้ไม่ทำความชั่วด้วยอกติ ๔ ประการ ๑. คำว่า ผู้เป็นฤๅษี ๗ นั้น คือ ผู้เป็น ๗  
แห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย มีพระวิปัสสีเป็นต้น ๑. คำว่า ผู้เป็นพรหมนั้น คือ  
ผู้ประเสริฐ ๑. คำว่า ผู้มีบุญญากว้างนั้น คือ ผู้มีบุญญากว้างต้งพื้นแผ่นดิน ๑.  
คำว่า ผู้ไม่แปดเปื้อนด้วยสิ่งใดนั้น คือ ผู้ไม่แปดเปื้อนด้วยตัณหา และทิฏฐิทั้งหลาย  
สันคำอธิบายในอรรถกถาอันสมควรยกขึ้นเทศนาเพียงเท่านี้

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย สำหรับพระธรรมเทศนาถนัดนั้น ก็มี  
แต่เพียงว่าด้วยคำสรุปเนื้อความเท่านั้น คือ เนื้อความตามที่แสดงมาแล้วทั้งหมด  
นั้น มีข้อใหญ่ใจความอยู่ ๓ ตอน คือ ตอนต้นว่าด้วยอุบาลีคฤหบดี ซึ่งเป็น  
สาวกของพวกเดียรถีย์ เกิดความเลื่อมใสยิ่งต่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วย  
ได้ฟังพระธรรมเทศนา แล้วสำเร็จพระโสดาปัตติผล ๑. ตอนกลาง กล่าวถึง  
หิมคปัสสันนิครนถ์ไปแจ้งให้นิคันถนาฏบุตร ผู้เป็นอาจารย์ใหญ่ของพวกเดียรถีย์ให้  
ทราบว่า บัดนี้ อุบาลีคฤหบดีได้ยอมเป็นศิษย์สาวกของพระพุทธเจ้าแล้ว ๑. ตอน  
ปลาย กล่าวถึงนิคันถนาฏบุตร เข้าไปต่อว่าอุบาลีคฤหบดีด้วยถ้อยคำต่าง ๆ แล้ว  
อุบาลีคฤหบดี ได้โต้ตอบด้วยคำอุปมา อันเหยียดศาสนาของพวกเดียรถีย์นิครนถ์  
แล้วได้แสดงพระพุทธคุณด้วยคำกล่าวว่า ตนได้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ผู้มี  
บุญญาเป็นต้น ดังนี้ ๑. เนื้อความทั้ง ๓ ตอนนี้ ช้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนา  
เป็นของประเสริฐแท้ แม้แต่พวกเจ้าลัทธิต่างๆ ในครั้งกระโน้น ก็ไม่มีใครจะบัญญัติ  
ศาสนาของตนให้ยิ่งกว่าได้ ส่วนข้อความที่เราทั้งหลายควรจะระลึกถึงเสมอ นั้น  
ก็คือคำแสดงพระพุทธคุณของอุบาลีคฤหบดี ดังที่แสดงมาแล้วนั้น ๑. ถ้อยคำที่

แสดงพุทธคุณของอภาลิครุหมั่นมอญถึงร้อยคำ มีคำว่า เราเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีปัญญา ผู้ปราศจากโมหะ ผู้ทำลายตะปูเป็นต้น ดังที่แสดงมาแล้วนั้น ควรจะเรียกว่าพระพุทธรูป ๑๐๐ ประการ ดังนี้ สันกระแสเทศนาในกัณฑ์นี้เพียงเท่านั้น.

เอวี่ กิมี่ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

### กัณฑ์ที่ ๑๑

#### คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

กุกกุโรวาทสูตร ตอนว่าด้วยธรรมเนียมเคียรถีย์ และกรรม ๔

เอวมเม สุตฺตํ เอกํ สมยํ ภควา โกลิเยสุ วิหริติ ทลิตฺทวสนํ นิคโม ฯ  
อตฺโข ปุณฺณโณ จ โกลิยปฺตฺโต โควตฺติโก อเจโล จ เสนิโย กุกฺกุรวตฺติโก  
เขน ภควา เตนฺอุปสงฺกมํสุ อุปสงฺกมิตฺวา ปุณฺณโณ โกลิยปฺตฺโต โควตฺติโก ภควนฺตํ  
อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสิตฺติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถถารนัย กัณฑ์ที่ ๑๑ ว่าด้วยกุกกุโรวาทสูตร ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก อันกล่าวด้วยธรรมเนียมเคียรถีย์ และกรรม ๔ ตามพระบาลี อรรถกถา ฐัมมัตถาธิบาย เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน ตามสมควรแก่การฟังพระธรรมเทศนา

### บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลีว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอานนท ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่นิคมแห่งชาวโกลิยะ อันมีนามว่าทลิตทวสนนิคม ใกล้โกลิยชนบท ฯ ครั้งนั้นบุตรของชาวโกลิยะ

ผู้ชื่อว่า ปุณณะ ซึ่งถือธรรมเนียมโค กับอเจลกว่าช่อ เสนิยะ ผู้ถือธรรมเนียมสุนัข ได้พากันไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ส่วนบุตรชาวโกถิยะชื่อว่า ปุณณะ ผู้ถือธรรมเนียมโคนั้น ได้ถวายอภิวัตกราบไหว้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก่อน แล้วจึงนั่งลงในที่สมควรแก่ตน อเจลกชื่อว่าเสนิยะ ผู้ถือธรรมเนียมสุนัขนั้น เป็นแต่ได้เปล่งวาจาปราศรัยแล้วก็นั่งลงโดยทำสุนัขในที่สมควรแก่ตน ฯ

บุตรชาวโกถิยะ ชื่อว่าปุณณะ ผู้ถือธรรมเนียมโคนั้น ได้กราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า อเจลกชื่อว่าเสนิยะ ซึ่งถือธรรมเนียมสุนัข ได้ทำสิ่งที่ทำได้ยาก คือได้บริโภคอาหารที่วางไว้บนพื้นดิน เขาได้ถือธรรมเนียมสุนัขมานานแล้ว คติภพเบื้องหน้าของเขาจักเป็นอย่างไร พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า อย่าเลยปุณณะ ข้อนี้นะยากไว้ อย่าได้ถามเราเลย ฯ แต่นายปุณณะก็ได้ทูลถามขึ้นอีกเป็นครั้งที่ ๒ ที่ ๓

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนปุณณะ เราไม่ได้ห้ามเพื่อเธอว่า อย่าเลยปุณณะ จงได้ยกข้อนี้ไว้เถิด อย่าได้ถามเราเลย ดังนี้โดยแท้ เพราะฉะนั้น เราก็กังขาให้เธอฟังว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ อบรมศีลสุนัขให้บริบูรณ์ ไม่ให้มีอย่างอื่นปะปน อบรมจิตสุนัขให้บริบูรณ์ ไม่ให้มีอย่างอื่นปะปน อบรมกิริยาสุนัขให้บริบูรณ์ ไม่ให้มีอย่างอื่นปะปนแล้ว เวลาร่างกายแตกแล้ว ข้อมเกิดเป็นพวกสุนัข ถ้าเขาเห็นว่า เราก็คงได้เป็นเทพเจ้าผู้ใหญ่ หรือเทพเจ้าผู้น้อย คนใดคนหนึ่ง ด้วยศีล หรือข้อวัตร หรือตบะ หรือพรหมจรรย์ อันนี้ ความเห็นของเขาเป็นความเห็นผิด ผู้เห็นความเห็นผิด เรากล่าวว่ามีคติอยู่ ๒ ประการ คือ นรก หรือกำเนิดดิรัจฉาน ด้วยเหตุนี้แหละปุณณะ การถือธรรมเนียมสุนัขให้เต็มที่แล้ว ข้อมให้เกิดเป็นพวกสุนัข เมื่อผลาตจากนั้นก็เกิดในนรก ฯ เมื่อสมเด็จพระบรมนาถศาสดาตรัสอย่างนั้นแล้ว อเจลกชื่อว่าเสนิยะ ผู้ถือธรรมเนียมสุนัข ก็ร้องไห้ มีอัสสขลธาราหลังไหล

ลำดับนั้น สมเด็จพระจอมไตรศาสดา จึงตรัสแก่นายปุณณะ ผู้เป็นบุตรชาวโกถิยะ ซึ่งถือธรรมเนียมโคว่า เราทราบดีไม่ได้ห้ามอย่างนั้นเพื่อเธอ ฯ อเจลกจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสิ่งใด สำหรับข้าพระองค์ ข้าพระองค์ไม่ได้ร้องไห้ด้วยสิ่งนั้น เพราะข้าพระองค์ได้ถือ



ธรรมเนียมสุนัขมานานแล้ว ฯ ก็แต่ว่า นายปุลณะ ผู้เป็นบุตรชาวโกถิยะผู้  
ก็ได้ถือธรรมเนียมโคมานานแล้ว เขาก็มีคติภพเบื้องหน้าเป็นอย่างไร พระเจ้าข้า ฯ  
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า อย่าเลยเสนียะ จงยกข้อนี้ไว้เกิดอย่าได้ถาม  
ข้อนี้ต่อเราเลย เขาก็ยังขุ่นทุกถามขุ่นอกเป็นครั้งที่ ๒ ที่ ๓ ฯ สมเด็จพระผู้มีพระ  
ภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนเสนียะ เราไม่ได้ห้ามอย่างนี้เพื่อเธอโดยแท้ เพราะฉะนั้น  
เราจึงจักแก้ไขให้เธอฟัง คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ได้อบรมธรรมเนียมโคมาบริบูรณ์  
โดยไม่มีอย่างอื่นปะปน ได้อบรมศีลโคมาบริบูรณ์ โดยไม่มีอย่างอื่นปะปน ได้  
อบรมจิตโคมาโดยบริบูรณ์ โดยไม่มีอย่างอื่นปะปน ได้อบรมกิริยาโคมาโดยบริบูรณ์  
โดยไม่มีอย่างอื่นปะปนแล้ว เวลาเขาตายแล้วเขาย่อมเกิดเป็นพวกโค ถ้าเขาเห็นว่า  
เรจักได้เป็นเทพเจ้าผู้ใหญ่หรือผู้น้อยคนใดคนหนึ่ง ด้วยศีล หรือข้อวัตร หรือตะบะ  
หรือพรหมจรรย์อันนี้ ความเห็นของเขาก็เป็นความเห็นอันผิด ผู้ที่มีความเห็นผิด  
นั้นเรากล่าวว่า มีคติอยู่ ๒ ประการ คือ นรกหรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน โดยเหตุนี้  
แหละเสนียะ ผู้ถือธรรมเนียมโคเต็มที่แล้ว ย่อมได้เกิดเป็นพวกโค เมื่อพลาค  
ก็เกิดในนรก ฯ เมื่อสมเด็จพระบรมนาถศาสดาตรัสอย่างนั้นแล้ว นายปุลณะผู้เป็น  
บุตรโกถิยะ ซึ่งถือธรรมเนียมโคก็ร้องไห้หน้าตาหลังไหล

ลำดับนั้น สมเด็จพระจอมโคศาสดาจึงตรัสแก่เอลกะ คือ นักบวชเปลือย  
กาย ซึ่งมีชื่อว่าเสนียะ อันถือธรรมเนียมสุนัขนั้นว่า ดูก่อนเสนียะ เราไม่ได้ห้าม  
อย่างนี้เพื่อเธอ ฯ นายปุลณะจึงกราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า  
ข้าพระองค์ไม่ได้ร้องไห้เพราะข้อนี้ ด้วยเหตุว่า ข้าพระได้ถือธรรมเนียมโค  
มานานแล้ว ข้าพระองค์เลื่อมใสต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า สามารถแสดงธรรม  
เพื่อให้ข้าพระองค์ละธรรมเนียมโค และเพื่อให้เอลกะละธรรมเนียมสุนัขเสียได้ ฯ  
จึงได้ตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น เธอจงตั้งใจฟังธรรม เรจักแสดงให้ฟังในบัดนี้ ฯ  
นายปุลณะก็ทูลรับว่า พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนปุลณะ เราได้รู้แจ้งด้วยความ  
รู้ยิ่งด้วยตนเองซึ่งกรรม ๔ ประการ แล้วประกาศเปิดเผย ฯ กรรม ๔ ประการนั้น  
คือ กรรมดำให้ผลดำ • กรรมขาวให้ผลขาว • กรรมทั้งดำทั้งขาว ให้ผลทั้งดำทั้ง

ขาว ๑ กรรมไม่ดำไม่ขาว ให้ผลไม่ดำไม่ขาว ให้สันกรรม ๑ ๑ ตุก่อนปุณณะ กรรม  
 ดำให้ผลค้ำนั้น คืออย่างไร คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ตกแต่งกายสังขาร วีสังขาร  
 มโนสังขาร ที่ประกอบด้วยพยาบาท ครั้นแล้วเขาย่อมเกิดในโลกอันประกอบด้วย  
 พยาบาท ผัสสะอันประกอบด้วยพยาบาท ย่อมถูกต้องเขา เขาคู้ที่ผัสสะอัน  
 ประกอบด้วยพยาบาทถูกต้องแล้วนั้น ย่อมได้เสวยเวทนา อันประกอบด้วย  
 พยาบาท อันมีทุกข์ส่วนเดียว เปรียบเหมือนกับพวกสัตว์นรก โดยเหตุนั้นแหละ  
 ปุณณะ ความเกิดของสัตว์ย่อมมีด้วยกรรม ผู้ทำกรรมสิ่งใดไว้ย่อมเกิดด้วยกรรม  
 สิ่งนั้น ผัสสะทั้งหลายย่อมถูกต้องผู้ที่เกิดแล้วนั้น ด้วยเหตุนั้นแหละปุณณะ เรา  
 จึงกล่าวว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นกรรมทายาท คือ เป็นผู้รับผลของกรรม อันนั้นแหละ  
 ปุณณะ เรียกว่ากรรมดำให้ผลดำ ๑ ตุก่อนปุณณะ กรรมขาวให้ผลขาวนั้น คือ  
 อย่างไร คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมตกแต่งกายสังขาร วีสังขาร มโน-  
 สังขาร อันประกอบด้วยพยาบาท เขาย่อมได้เกิดในโลกอันไม่ประกอบด้วยพยาบาท  
 ผัสสะทั้งหลายอันไม่ประกอบด้วยพยาบาทย่อมถูกต้องเขา เขาคู้ที่ผัสสะทั้งหลาย  
 อันไม่ประกอบด้วยพยาบาทถูกต้องแล้วนั้น ย่อมได้เสวยเวทนาอันไม่ประกอบด้วย  
 พยาบาท อันมีแต่สุขส่วนเดียว เปรียบเหมือนกับเทพเจ้าชั้นสุกทินหา  
 โดยเหตุนั้นแหละปุณณะ จึงเป็นอันว่า ความเกิดของสัตว์ย่อมมีตามกรรมที่มีอยู่  
 ผู้ใดทำกรรมใดไว้ ผู้นั้นย่อมเกิดด้วยกรรมนั้น ผัสสะทั้งหลายย่อมถูกต้องผู้ที่ทำ  
 กรรมแล้วนั้น เราจึงกล่าวว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นกรรมทายาท คือ เป็นผู้รับผลแห่ง  
 กรรม อันนั้นแหละเรียกว่ากรรมขาวให้ผลขาว ๑ ตุก่อนปุณณะ กรรมทั้งดำและ  
 ขาวให้ผลทั้งดำและขาวนั้น คืออย่างไร คือ บางคนตกแต่งกายสังขาร วีสังขาร มโน-  
 สังขาร มีพยาบาทบ้าง ไม่มีพยาบาทบ้าง เขาย่อมได้เกิดในโลกอันมีพยาบาทบ้าง  
 ไม่มีพยาบาทบ้าง ผัสสะทั้งหลายอันมีพยาบาท ไม่มีพยาบาท ย่อมถูกต้องเขา เขา  
 คู้ที่ผัสสะทั้งหลายมีพยาบาทบ้าง ไม่มีพยาบาทบ้าง ถูกต้องแล้วนั้น ย่อมได้เสวย  
 เวทนา อันมีพยาบาทบ้าง ไม่มีพยาบาทบ้าง อันมีทั้งสุขและทุกข์ปะปนกันไป เหมือน  
 กับพวกมนุษย์ เหมือนกับเทพเจ้าบางเหล่า พวกวินิยาตบ้างเหล่า จึงเป็นอันว่า  
 ความเกิดแห่งสัตว์ย่อมมีด้วยกรรมตามที่มีอยู่ ผู้ทำกรรมใดไว้ ย่อมเกิดด้วยกรรมนั้น

ผัสสะทั้งหลายย่อมถูกต้องผู้เกิดแล้วนั้น เราจึงกล่าวว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นกรรมทายาท อันนั้นแหละปุณณะ เรียกว่ากรรมทั้งดำทั้งขาว ให้ผลทั้งดำทั้งขาว ฯ  
 คุณอนปุณณะ กรรมที่ไม่ดำไม่ขาว ให้ผลทั้งไม่ดำไม่ขาว ให้กรรมสิ้นไปใน  
 ใดอย่างใด คือเจตนาอันให้ละกรรมดำ ซึ่งมีผลดำ ให้ละกรรมขาว ซึ่งมีผลขาว  
 ให้ละกรรมทั้งดำทั้งขาว ซึ่งมีผลทั้งดำทั้งขาว เรียกว่ากรรมไม่ดำไม่ขาว ให้กรรม  
 สิ้นไป ฯ กรรมที่เราผู้แจ้งด้วยความรู้ด้วยตนเองแล้วประกาศ ๔ อย่างนั้น คือ  
 กรรมเหล่านั้นแล

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนั้นแล้ว นายปุณณะผู้เป็นบุตรชาว  
 โกลิยะ ซึ่งถือกรรมเนียมโค ก็กราบทูลสรรเสริญพระธรรมเทศนาขึ้น แล้วขอ  
 แสดงตนเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนา ส่วนอเจลลผู้ชื่อว่าเสนียะนั้น ได้ทูล  
 ขอบรรพชาอุปสมบทด้วยคำว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอให้ข้าพระองค์ได้  
 บรรพชาอุปสมบทในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า  
 จึงตรัสว่า คุณอนเสนียะ ผู้ใดเคยเป็นเด็กรถีย์มาก่อน เมื่อขอ  
 อุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ ผู้นั้นต้องอยู่บวรมสัณ ๔ เดือน เมื่อสิ้น ๔ เดือนแล้ว  
 ภิกษุทั้งหลายผู้เห็นดี จึงจักให้บรรพชาอุปสมบทแก่ผู้นั้นได้ แต่ว่าในข้อนี้ เรา  
 จักความต่างกันแห่งบุคคล ดังนี้

อเจลลผู้ชื่อว่าเสนียะ จึงกราบทูลขึ้นว่า ถ้าอย่างนั้น ข้าพระองค์จักอยู่  
 บวรมให้สิ้น ๔ ปี เมื่อภิกษุทั้งหลายเห็นดี จึงให้บรรพชาอุปสมบทแก่ข้าพระองค์  
 เพื่อเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ฯ เมื่ออเจลลผู้ชื่อว่าเสนียะ ได้บรรพชาอุปสมบท  
 เป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาแล้วในไม่ช้า ก็หลีกออกไปจากหมู่อยู่แต่ผู้เดียว มีความ  
 ไม่ประมาท มีธรรมสำหรับเผากิเลส มีตนอันส่งไป ก็ได้ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่ง  
 พรหมจรรย์ อันเป็นประโยชน์เขมด้วยความรู้ด้วยตนเอง แล้วทราบว่า ความ  
 เกิดสิ้นแล้ว สำเร็จพรหมจรรย์แล้ว ได้ทำสิ่งที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีสิ่งอื่นที่จะทำ  
 เพื่อความเป็นอย่างอื่นอีก ฯ เป็นอันว่า พระเสนียะ ได้สำเร็จเป็นพระอรหันตองค์หนึ่ง  
 ด้วยประการฉะนี้ จบกุกกุโรวาทสูตร ๑ เพียงเท่านี้

## อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งกุกกุโรวาทสูตร ในคัมภีร์ปัณจ-  
 ปสูทนียว่า คำว่า โกลิยชนบทนั้น ได้แก่ชนบทหนึ่งซึ่งเป็นที่อยู่ของโกลิยราชกุมาร  
 หิงหลาย อันตั้งอยู่ในโกลิยนคร ฯ คำว่า หลัททวสนนิคมนั้น เพราะในวัน  
 ที่สร้างนิคมนั้นสำเร็จแล้ว คนทั้งหลายได้นำห่มผ้าสีเหลืองเล่นนักษัตฤกษ์ ฯ คำว่า  
 ธรรมเนยมิโคณั้น ได้แก่วางเขาโคไวบนศรัยะ แล้วเอาหางผูกไว้ที่กัน เหมือน  
 กับโคผูกที่เขี้ยวดินหล้ากับฝูงแม่โคฉะนั้น ฯ คำว่า ธรรมเนยมิสนัชนั้น ได้แก่อะ  
 เขียงสนัชนทุกประการ ฯ คำว่า นั่งทำสนัชนั้น คือ เมื่อสนัชนั่งอยู่ในที่ใกล้เจ้าของ  
 บ่อมขีตคินด้วยเท้าทั้ง ๒ แล้วนั่งยันเท้าหน้า ฯ อเจลกชื่อว่าเสนียะนั้น เวลา  
 สนทนากับพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ขีตคินด้วยมือทั้ง ๒ แล้วเอาศรัยะถูปมาทำเสียง  
 เหมือนสนัชนั่งอย่างสนัชนั่ง ฯ คำว่า สิลสนัชนั้น ได้แก่ความประพฤติของสนัชนั่ง ฯ  
 คำว่า จิตสนัชนั้น ได้แก่มัจฉะที่เกิดขึ้นด้วยคิดว่า เราจักทำตามอย่างสนัชนั่งทุกประการ  
 ไป ฯ คำว่า ภิรยาสสนัชนั้น ได้แก่อาการบิน เดิน นั่ง นอน ถ้ายอจจาระ  
 บัสนิสาวะ เหมือนสนัชนั่ง เวลาเห็นสนัชนั่งอื่น ๆ ก็ทำตามแยกเขี้ยวแล้วจึงไป อเจลกคน  
 ที่ทำอย่างนั้น ฯ การที่อเจลกคนนั้นร้องไห้นั้น ร้องไห้ด้วยความเสียใจว่า ตนได้  
 ประพฤติผิดมานานแล้ว ฯ คำว่า ธรรมเนยมิโคณั้น ก็ได้แก่เขียงอย่างของโค  
 เหมือนกับที่กล่าวในธรรมเนยมิสนัชนั่งมาแล้ว เวลาได้เห็นโคตัวอื่น ๆ ก็ขู่หูขึ้นแล้ว  
 จึงไป นอกจากนั้นก็เหมือนกับที่กล่าวไว้ในธรรมเนยมิสนัชนั่ง ฯ คำว่า กรรมคำให้  
 ผลค่านั้น ได้แก่ออกุศลกรรมมถ ๑๐ ประการ ซึ่งให้ผลไปเกิดในอบาย ฯ คำว่า  
 กรรมขาวให้ผลขาวนั้น ได้แก่ออกุศลกรรมมถ ๑๐ ประการ ซึ่งให้ไปเกิดในสวรรค์ ฯ  
 คำว่า กรรมทั้งดำทั้งขาว ให้ผลทั้งดำทั้งขาวนั้น ได้แก่กรรมที่เจือกกันแล้วให้ผลทั้งสุข  
 ทั้งทุกข์ ฯ คือ ผู้ที่ทำความอกุศลอกุศลแล้ว บ่อมไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน  
 มีช้างมึงคณห์คณห์คณห์ ด้วยอำนาจอกุศล แล้วได้เสวยสุขด้วยอำนาจอกุศลก็มี  
 ไปเกิดในราชกระกูลด้วยกุศล แล้วได้เสวยทุกข์ด้วยอกุศลก็มี ฯ คำว่า กรรมไม่ดำ  
 ไม่ขาวนั้น ได้แก่เจตนากรรมในอริยมรรคทั้ง ๔ ซึ่งทำให้สิ้นกรรม



คำว่า กายสังขาร อันประกอบด้วยพยาบาทนั้น ได้แก่อกุศลเจตนา ๑๒ ดวง ซึ่งทำให้กายทำสิ่งเป็นสังขาร มีการลักขโมยผู้อื่นเป็นต้น ฯ วังสังขารที่ประกอบด้วย พยาบาทนั้น ก็ได้แก่อกุศลเจตนา ๑๒ ดวง ซึ่งทำให้เปล่งวาจาออกไป ฯ มโนสังขาร นั้น ได้แก่อกุศลเจตนา ๑๒ ดวงนั้นเหมือนกัน แต่เกิดขึ้นในใจเท่านั้น ฯ เป็นอัน ได้ใจความว่า สังขารนั้น ได้แก่อกุศลเจตนา มีกายทุจริตเป็นต้น อันมีอยู่ในทวาร ทั้ง ๓ ด้วยประการดังนี้ ฯ คำว่า โลกอันประกอบด้วยพยาบาทนั้น ได้แก่โลกอันประ- กอบด้วยทุกข์ ฯ คำว่า ผัสสะอันประกอบด้วยพยาบาทนั้น ได้แก่ผัสสะอันมีทุกข์ เป็นผล ฯ คำว่า ความเกิดแห่งสัตว์ย่อมมีตามกรรมที่มีอยู่นั้น คือ สัตว์ทั้งหลาย ทำกรรมไว้อย่างไร ก็เกิดด้วยอำนาจกรรมอย่างนั้น ฯ คำว่า โลกอันไม่มีพยาบาท นั้น ได้แก่โลกอันไม่มีทุกข์ ส่วนกายสังขาร วังสังขาร ที่ไม่มีพยาบาท ได้แก่ กามาวจรกุศลเจตนา ๘ ดวง ฯ มโนสังขารที่ไม่มีพยาบาทนั้น ได้แก่กามาวจรกุศล- เจตนา ๘ ดวงนั้นด้วย ได้แก่เจตนาในภวนเบื้องต่ำ ๓ ชั้นนั้นด้วย ฯ รวมใจความว่า อกุศลเจตนา ๑๐ เรียกว่าคำ ฯ กุศลเจตนาในภุมมี ๓ เรียกว่าขาว ฯ มรรคเจตนา เรียกว่าไม่คำ ไม่ขาว ฯ คำว่า มีตนอันส่งไปแล้วนั้น ได้แก่สละอัตภาพโดยไม่มี ความห่วงใยในร่างกายและชีวิตแล้ว ฯ คำว่า ที่สุดพรหมจรรย์นั้น ได้แก่อรหัตผล เป็นที่สุดแห่งมรรคพรหมจรรย์ สิ้นคำในอรรถกถา เฉพาะที่ควรยกขึ้นเทศนา เพียงเท่านั้น

### ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในธัมมัตถาธิบายว่า เนื้อความในพระธรรมเทศนา ที่แสดงมาแล้วตามวาระพระบาลีนั้น มีข้อใหญ่ใจความอยู่ ๒ ข้อด้วยกัน คือ ข้อต้น ว่าด้วยข้อวัตรปฏิบัติตามเข็ญอย่างโค และสุนัข ของพวกเดิรถีย์ พร้อมทั้งกล่าว ถึงคติ คือ นรกและศิริจันดาน อันจักมีแก่ผู้ประพฤติดังลัทธิอันผิดนั้น ฯ ข้อนี้ ชี้ให้เห็นว่า ลัทธิที่ผิดนอกพระพุทธศาสนาในครั้งก่อนโน้น มีมากมายหลาย ประการ ดังที่ท่านทั้งหลายเคยได้ฟังมาแล้วในเทศนานั้น ฯ ลัทธิอันผิดในพระ พุทธศาสนา ย่อมไม่มีแม้แต่เล็กน้อย เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนา

อันประเสริฐแท้ ๆ ข้อที่ ๒ กล่าวถึงกรรม ๔ ประเภท ซึ่งย่อลงเป็น ๓ ประเภท คือ กรรมดำให้ผลดำ ซึ่งได้แก่อกุศลกรรม • กรรมขาวให้ผลขาว ซึ่งได้แก่กุศลกรรม • กรรมไม่ดำไม่ขาวให้ผลไม่ดำไม่ขาว ซึ่งได้คืออริยมรรค • ดังนี้ ถ้านับ กุศลกรรมและอกุศลกรรมที่เจือกันเข้าด้วยแล้วก็เป็น ๔ ประการ ๆ กุศลกรรม อกุศลกรรมที่เจือกันนั้นยังเป็นของที่เข้าใจยากอยู่ เพราะมีคำกล่าวอยู่ว่า บาปบุญ ข้อมปะปนกันไปไม่ได้ เปรียบเหมือนกับน้ำทำกับน้ำมัน ดังนี้ เพราะฉะนั้น จึงจักขยายคำนี้ออกไปอีกว่า กรรมเจือกุศลและอกุศลที่ปะปนกันนั้น ได้แก่ เจตนาและสิ่งที่ทำเป็นกุศลและอกุศลเนื่องกัน คือ ถ้าเจตนาเป็นกุศล แต่การกระทำ หรือสิ่งที่ทำนั้นเป็นอกุศลก็เรียกว่า เป็นกรรมเจือ เช่น ทานเจตนา คือเจตนา ให้ทาน แต่สิ่งที่ให้นั้นเป็นสิ่งที่ไม่ดี ก็เรียกว่าเจตนาเป็นกุศล สิ่งให้นั้นเป็น อกุศล เช่นเจตนาที่จะให้สุราแล้วให้ทานสุรานั้นตามเจตนา เจตนาให้นั้นเป็นกุศล การให้สุรานั้นเป็นอกุศล หรือเช่นตัวอย่างว่า บุรุษคนหนึ่งให้อ้อยเป็นทานแก่เด็ก คนหนึ่ง ในครั้งศาสนาพระกัสสปด้วยความเกลียดชัง แล้วคายไปเกิดเป็นเปรต อยู่ในทิพยอุทยาน อันเต็มไปด้วยอ้อย แต่กินอ้อยนั้นไม่ได้ เพราะเวลาจะไปหัก อ้อยนั้นมากิน ไข่อ้อยนั้นก็กลายเป็นหอกเป็นดาบ บุรุษนั้นก็กินอ้อยนั้นไม่ได้อยู่ตลอดกาลนาน จนกระทั่งถึงพุทธกาลแห่งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนี้ จึงได้พ้นจากความ เป็นเปรต ด้วยอำนาจพระมหาโมคคัลลาน์ไปโปรด เพราะการให้อ้อยนั้น เป็นกุศล แต่เจตนาที่ให้นั้นเป็นอกุศล ชนิดนี้แล้วเรียกว่ากุศลอกุศลปะปนกัน อีกอย่างหนึ่ง เช่นกรรมของนางปัญจปาปเป็นอุทธารณ คือมีเรื่องกล่าวไว้โดยย่อว่า นางปัญจปาปนั้น ชาติก่อนได้เกิดเป็นหญิงช่างหม้อ เวลาขยำดินอ้อยนั้น มี พระปัจเจกพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งไปบิณฑบาตดินเหนียว เพื่อนำไปโบกถ้ำที่ท่านอยู่ หญิงคนนั้นพอได้เห็นก็เกิดความมีหน้าตาสะบวยขมขื่นที่ แต่ขัดไม่ได้ก็ได้ถวาย ดินเหนียวด้วยความจำใจ เวลาหญิงนั้นได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ก็มีหน้าตาไม่บริสุทธิ์ เหมือนมนุษย์ธรรมดา คือตาไม่อยู่ตามที่ตั้งอยู่แห่งตาธรรมดา ปากจมุกก็น้ำเกลียว เหมือนกับปลา แต่มีมออันอ่อนนุ่ม เป็นที่ชุ่มช่ำใจของบุรุษทั้งหลายที่ถูกต้อง ด้วยอำนาจผลที่ได้ถวายดินเหนียวซึ่งตัวขยำไว้ นั้น ต่อมาเมื่อเติบโตขึ้น ก็ได้เป็น อัครมเหสีของพระมหากษัตริย์ทั้ง ๒ ประเทศ การที่นางนั้นมีตา จมุก ปาก ชั่วช้า

ถามก่น่าเกลียดที่น่ากลัวผิดธรรมดา นั้น เป็นด้วยอำนาจแสดงความโกรธต่อพระปัจเจก-  
พุทธเจ้าดังที่แสดงมา เพราะฉะนั้น โบราณจึงว่า เวลาจะทำบุญให้ทานอย่าได้มี  
ความโกรธ หรือทะเลาะเบาะแว้งกันเป็นอันขาด ดังนี้ สันกระแสเทศนาในกัณฑ์  
เพียงเท่านั้น.

เอวี่ กิมี่ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

## กัณฑ์ที่ ๑๒

### คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

อภยราชสูตร ตอนว่าด้วยวาจาที่ควรกล่าวและไม่ควรกล่าว

เอวมเม สุตฺตํ เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหริติ เวพฺพเน กถนุทกนิวาเป ฯ  
อกโข อภิโย ราชกุมารโ ยน นิคฺคโช นาฏปฺคฺโต เทนุปสงฺกมิ อุปสงฺกมิควา  
นิคฺคจํ นาฏปฺคตํ อภิวาเทควา เอกมนตํ นิสิตฺติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนามหาวิถถารนัย กัณฑ์ที่ ๑๒  
ว่าด้วยอภยราชกุมารสูตร ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ อันว่าด้วย  
วาจาที่ควรกล่าวและไม่ควรกล่าว ตามพระบาลี อรรถกถา ขัมมัตถาธิบาย เพื่อ  
ให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน  
ตามสมควรแก่การพึงธรรมพระธรรมเทศนา

## บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลีว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่า อานนท ได้สดับมาแล้ว  
อย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่พระเวฬุวัน  
กถนุทกนิวาปวิหาร ใกล้กรุงราชคฤห์ธานีสถาน ฯ ในครั้งนั้น อภยราชกุมาร  
ได้ไปหานิคันธนาฏบุตร ให้อ่านถ้อยลงในที่สมควรแก่คน

นิกัณฐนาฏบุตรจึงกล่าวขึ้นว่า คุณก่อนพระราชากุมาร ท่านจงไปจับผิด  
ถ้อยคำของพระสมณโคตมให้ได้ กิตติศัพท์อันดีงามของท่านจึงจะฟังไป ว่า  
อภัยราชกุมารได้ไปจับผิดถ้อยคำของพระสมณโคตม ผู้มีอิทธิบาทมากเช่นนั้นได้ ฯ  
อภัยราชกุมารจึงถามว่า ข้าพเจ้าจะจับผิดถ้อยคำของพระสมณโคตมผู้มีอิทธิบาท  
มากเช่นนั้นได้อย่างไร ? นิกัณฐนาฏบุตรจึงบอกว่า ท่านจงไปกล่าวต่อพระ  
สมณโคตมว่า พระคณาณคกล่าววาจอันไม่เป็นที่รักใคร่พอใจของผู้อื่นหรือไม่ ถ้า  
พระสมณโคตมตอบว่ากล่าว ท่านจงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นจะแตกต่างกันอย่างไร  
กับปุถุชน เพราะปุถุชนก็กล่าววาจอันไม่เป็นที่รักใคร่พอใจของผู้อื่นเหมือนกัน ฯ  
ถ้าพระสมณโคตมตอบว่า พระคณาณคเจ้าไม่กล่าววาจอันไม่เป็นที่รักใคร่พอใจของ  
ผู้อื่น ก็ให้ท่านกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น เหตุไรพระสมณโคตมจึงทำนายพระเทวทัตว่า  
พระเทวทัตจะต้องเกิดในอบาย จะต้องเกิดในนรกอยู่ตลอดกาลไป พระเทวทัตเป็น  
ผู้ทักใจไม่ได้แล้ว ดังนี้ พระเทวทัตได้โกรธ ใต้อยใจ ด้วยถ้อยคำของพระ  
สมณโคตมขึ้น ฯ คุณก่อนพระราชากุมาร พระสมณโคตมผู้ถูกถามปัญหา ๒ เงอน  
เช่นนั้น จะไม่อาจกลืน ไม่อาจคาย เหมือนกับบุรุษที่ถูกลูกกระจับเหล็กติดอยู่ในคอ  
ฉะนั้น ฯ อภัยราชกุมารรับถ้อยคำของนิกัณฐนาฏบุตรว่า ค่ะ ดังนี้แล้ว ก็ได้  
ลุกขึ้นอำลาไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายอภิวาทแล้วก็นั่งลงในที่สมควร  
แก่ตน ฯ เมื่อนั่งลงในที่สมควรแก่ตนแล้ว ก็แลดูตะวันเห็นว่า เวลานี้ไม่ใช่เวลา  
ที่จะได้วาทะกับพระผู้มีพระภาคเจ้า พຽນเกิดจึงจักได้วาทะกับพระผู้มีพระภาคเจ้า  
ในบ้านของเรา คิดดังนี้แล้วก็กราบทูลว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดเสด็จเข้า  
ไปเสวยที่บ้านของข้าพระองค์กับพระภิกษุ ๓ รูป รวมเป็น ๔ ทั้งพระองค์ พระเจ้าข้า ฯ  
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงรับด้วยอาการนิ่งอยู่ ฯ อภัยราชกุมารได้ถวายบังคมลา  
รุ่งเช้าขึ้นก็ได้ครองบาตร จีวร เสด็จเข้าไปที่บ้านของอภัยราชกุมาร ประทับนั่งบน  
อาสนะที่เขาแต่งตั้งถวาย ฝ่ายอภัยราชกุมารก็ได้ถวายอาหารอันประณีตแต่สมเด็จพระ  
พระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ เวลาเสร็จการเสวยแล้ว อภัยราชกุมารก็วิ่งลงที่อาสนะ  
อันกว้างว่าพระพุทธรูป



อุกยราชกุมารจึงทูลถามขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระตถาคตเจ้า ตรัสพระวาจาอันไม่เป็นที่รักใคร่พอใจของผู้อื่นบ้างหรือ ? ตรัสตอบว่า ตุก่อน ราชกุมาร ในเรื่องพระตถาคตเจ้าไม่กล่าวโดยส่วนเดียว คือ ไม่กล่าวตายตัว ในข้อนี้ ฯ อุกยราชกุมารจึงกราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พวกนิครนถ์ พินาศแล้วในเรื่องนี้ ฯ จึงตรัสถามว่า ตุก่อนราชกุมาร เพราะเหตุไรเธอจึงว่า อย่างนี้ ฯ จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้อที่ว่าพวกนิครนถ์พินาศแล้ว ในเรื่องนั้นนั้น คือ ข้าพระองค์ได้ไปหานิคัณฐนาถบุตร ไหว้แล้วก็นั่งลงในที่สมควร แก่คน นิคัณฐนาถบุตรบอกกับข้าพระองค์ว่า ท่านจงไปไต่ถามพระสมณโคตมให้ได้ว่า ท่านจึงจำมีชื่อเสียงอันดีฟังไปว่า อุกยราชกุมารได้จับผิด ถ้อยคำของพระสมณโคตม ผู้มีอิทธิบาทมากเช่นนั้นได้ ข้าพระองค์จึงถามเขาว่า จะให้จับผิดถ้อยคำของพระสมณโคตมได้อย่างไร เขาบอกว่า เธอจงไปตามพระ สมณโคตมว่า พระตถาคตเจ้ากล่าววาจาอันไม่เป็นที่รักใคร่พอใจของผู้อื่นหรือไม่ ถ้าพระสมณโคตมบอกว่า กล่าว ก็ให้เธอกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น จะแตกต่างกันกับ ปุถุชนอย่างไร เพราะปุถุชนก็กล่าววาจาอันไม่เป็นที่รักใคร่พอใจของผู้อื่นเหมือนกัน ถ้าพระสมณโคตมตอบว่า ไม่กล่าว ก็ให้เธอถามว่า เหตุไรจึงทำนายพระเทวทัตว่า จะ ต้องเกิดในอบายนรกอยู่ตลอดกาลไป เป็นผู้ที่ไม่แก้ไขไม่ได้ พระเทวทัตได้โกรธได้น้อย ใจด้วยวาจาของท่านขึ้น พระสมณโคตมถูกถามปัญหา ๒ เจอนั้นนั้น จักไม่อาจ กลืนไม่อาจคาย เหมือนกับบุรุษที่กระจับหนามคิอยู่ใต้ออก ฉะนั้น ดังนี้ พระเจ้าข้า

ก็ในคราวนั้น มีเด็กอ่อนคนหนึ่ง นั่งอยู่บนตักของอุกยราชกุมาร ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสถามว่า ตุก่อนอุกยราชกุมาร เธอจะเข้าใจ ความข้อนี้อย่างไร คือ ถ้ากุมารนั้น ได้กลืนไม้หรือกระเบื้องลงไปติดอยู่ที่คอเพราะ ความเผือกของเธอ หรือความเผือกของพี่เลี้ยง แล้วเธอจะทำอย่างไร ? ข้าแต่ พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ก็จักล้วงออกเสีย ถ้าข้าพระองค์ไม่อาจล้วงออก ด้วยการกระทำครั้งแรก ก็จักกดศีรษะกุมารนั้นไว้ด้วยมือข้างซ้าย แล้วถอนมือ ข้างขวาเข้าไปล้วงออกมาทั้งโลหิต เพราะความเอ็นดูกุมาร พระเจ้าข้า ฯ จึง ตรัสว่า ข้อนี้ก็นั่นนั้น คือ พระตถาคตเจ้ารู้ว่า วาจาอันใดเป็นวาจาไม่จริงไม่แท้

ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ วาจานั้นก็ไม่ใช่รักใคร่พอใจของผู้อื่น พระตถาคตเจ้า  
ก็ไม่กล่าววาจานั้น ฯ พระตถาคตเจ้ารู้ว่าวาจาใดเป็นของจริงของแท้แต่ไม่มีประโยชน์  
วาจานั้นไม่ใช่รักใคร่พอใจของผู้อื่นด้วย พระตถาคตเจ้าก็ไม่กล่าววาจานั้น ฯ  
พระตถาคตเจ้ารู้ว่าวาจาอันใด เป็นของจริงของแท้ เป็นของมีประโยชน์ แต่วาจานั้น  
ไม่ใช่รักใคร่พอใจของผู้อื่น พระตถาคตเจ้า ก็ต้องรู้เวลาที่กล่าววาจานั้น ฯ  
พระตถาคตเจ้ารู้ว่าวาจาใดไม่จริงไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็น  
รักใคร่พอใจของผู้อื่น พระตถาคตเจ้าก็ไม่กล่าววาจานั้น ฯ พระตถาคตเจ้า รู้ว่า  
วาจาใดเป็นของจริงของแท้ แต่ไม่มีประโยชน์ เป็นแต่ว่าวาจานั้นเป็นรักใคร่พอใจ  
ของผู้อื่น พระตถาคตเจ้าก็ไม่กล่าววาจานั้น ฯ พระตถาคตเจ้ารู้ว่าวาจาใดเป็น  
ของจริงของแท้เป็นของมีประโยชน์ ทั้งวาจานั้นเป็นรักใคร่พอใจของผู้อื่นด้วย พระ  
ตถาคตเจ้าจึงรู้เวลาที่กล่าววาจานั้น ด้วยเหตุนั้น พระตถาคตเจ้ามีความเอ็นดูต่อ  
สัตว์โลกทั้งหลาย

อภยราชกุมารจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า กัมมัตถิยบัณฑิต  
พราหมณบัณฑิต คฤหบดีบัณฑิต สมณบัณฑิตเหล่านี้ใด ตกแต่งปัญหาแล้วเข้ามา  
ถามพระตถาคตเจ้า พระตถาคตเจ้าได้เคยคิดปัญหาขึ้นไว้แล้วว่า บุคคลเหล่านี้ใด  
เข้ามาถามเราอย่างนี้ เราก็กแก้เขาอย่างนี้ดังหรือ หรือการแก้ปัญหานั้นได้ปรากฏ  
แก่พระตถาคตเจ้าในทันใด ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสตอบว่า คุณ  
ราชกุมาร เราก็กย้อนถามเธอในเรื่องนี้ ขอให้เธอตอบตามชอบใจ คือ เธอเป็น  
ผู้ฉลาดในเรื่องรถมิใช่หรือ ? ใช่ พระเจ้าข้า ถ้าผู้มาถามเธอว่า อันนี้เป็นเครื่อง  
อะไรของรถ ดังนี้ เธอได้คิดไว้ก่อนแล้วหรือว่า ถ้าผู้มาถามเราอย่างนี้ เราก็กตอบ  
เขาอย่างนี้ หรือเธอตอบได้ในทันใด ฯ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์  
เป็นช่างรถ เป็นผู้ฉลาดในการเรื่องรถ ได้รู้เรื่องรถจนหมดสิ้น ข้าพระองค์ตอบ  
เขาได้ในทันใด พระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสว่า เราตถาคตก็ฉันทันนี้ เพราะเราตถาคตได้  
รู้แจ้งแทงตลอดธรรมธาตุได้ดีทุกประการแล้ว การแก้ปัญหาก็ได้ปรากฏแก่เรา  
ตถาคตในทันใด

เมื่อสมเด็จพระจอมไตรสาสดา ตรัสดังนี้ อภยราชกุมารจึงทูลสรรเสริญ  
พระธรรมเทศนาว่า พระธรรมเทศนาของพระองค์นี้คณิกหนา พระผู้มีพระภาคเจ้า

ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังทั้งหลาย เหมือนกับคนซึ่งหางของท้าว เป็ดของท้าว บอกลาให้แก่คนที่หลงทาง ส่องไฟในทมิฬ เพื่อให้คนอื่นได้เห็นสิ่งของต่าง ๆ ฉะนั้น ข้าพระองค์ขอนับถือพระผู้มีพระภาคเจ้า กับทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์เป็นตพ - ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าได้โปรดจำข้าพระองค์ไว้ว่า เป็นอุบาสกตั้งแต่วันนี้ไป จนตลอดชีวิตของข้าพระองค์ด้วยเถิด พระเจ้าข้า จบบอกยราชกุมารสูตรที่ ๑ ตามวาระพระบาลีเพียงเท่านั้น.

### อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา แห่งอุกยราชกุมารสูตร ในคัมภีร์ปัญจอุปสัทธีย์ว่า อุกยราชกุมารนั้น เป็นราชโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร ฯ คำว่า ใต้วาทะจับผิดถ้อยคำนั้น ได้แก่ การยกโทษในถ้อยคำ ฯ คำว่า ไม่อาจกลืน ไม่อาจคายนั้น หมายถึงสำนวนซึ่งเปรียบเหมือนกับคำที่เราพูดกันเสมอว่า กลืนไม่เข้าคายไม่ออก ข้อที่นักคณฐนาฏบุตรได้กล่าวอย่างนี้ เพราะนักคณฐนาฏบุตรคิดว่า พระสมณโคตม ได้ทำลายพวกสาวกของเราให้แตกไปจากเราแล้วถือเอาเป็นสาวกของตน เราจักต้องผูกพันธุสาสักข้อหนึ่ง ไม่ให้พระสมณโคตมแก้ไขได้ เวลาเขานำอาหารออกไปจากนี้เวศน์สถานของอุกยราชกุมารแล้ว ก็ไปบริโภคน้ำมันนำสำราญแล้ว ก็ได้คิดปัญหาขึ้นหลายข้อ แต่เห็นว่าข้ออื่นพระสมณโคตมจะแก้ได้ จึงได้ยกเอาข้อนี้ ให้อุกยราชกุมารไปทูลถาม เมื่ออุกยราชกุมารจดจำได้แล้ว ก็รับถ้อยคำว่า จะไปทูลถาม ฯ การที่อุกยราชกุมารเห็นว่า วันนั้น ไม่ใช่เวลาที่จะทูลถามนั้น เพราะอุกยราชกุมารเห็นว่า ปัญหาข้อนี้นักคณฐนาฏบุตรได้คิดอยู่ถึง ๔ เดือน เมื่อพระสมณโคตมจะแก้ไขในวันนั้น เวลาที่จะไม่มีเพียงพอ เขาจึงได้คิดว่า จะถามในวันรุ่งขึ้น แล้วทูลนิมนต์ให้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้ากับพระภิกษุอีก ๓ รูป เข้าไปเสวยที่นิเวศน์ของตนในวันรุ่งขึ้น ฯ มีคำถามว่า เหตุไรอุกยราชกุมารจึงไม่นิมนต์ภิกษุไปตามเสด็จไปหลายรูป ฯ มีคำตอบว่า เพราะอุกยราชกุมารคิดว่า เมื่อนิมนต์ภิกษุไปหลายรูป ก็จักมีการทะเลาะหรือมีการโกลาหล่นในการโต้เถียงกัน คือ ภิกษุ

องค์หนึ่งก็จักอ้างพระสูตรหนึ่ง อีกองค์หนึ่งก็จักอ้างอีกพระสูตรหนึ่ง จักอ้างเหตุวัตถุต่าง ๆ กัน ถ้าเราจักนิมนต์ไปเพียงองค์เดียว ความครหาที่จักมีแก่เราว่า อกัษราชกุมารนี้เป็นคนตระหนี่มาก ถึงเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเคยเสด็จไปบิณฑบาตกับภิกษุครั้งร้อยครั้งพันครั้งนิมนต์ไปเพียงพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์เดียว เมื่อเรานิมนต์ภิกษุให้ตามเสด็จไปสัก ๓ องค์ ก็จักไม่มีใครคิดเชิญเราได้ ฯ คำว่า พระตถาคตเจ้าไม่แก่ใจปัญหาข้อนี้โดยส่วนเดียว นั่น คือ การแก้ปัญหานั้นเพียงส่วนเดียว ข้อมไม่มีแก่พระตถาคตเจ้า ฯ วาจาเช่นนั้น พระตถาคตเจ้าตรัสก็มี ไม่ตรัสก็มี เมื่อเห็นว่ามีประโยชน์ในการจะตรัสก็ตรัส เมื่อเห็นว่าไม่มีประโยชน์ก็ไม่ตรัส

การที่อกัษราชกุมารอุ้มพระโอโรสน้อย ๆ ในขณะที่กราบทูลถามปัญหาต่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นด้วยมีเลสอุบาย คือ ธรรมดาผู้มีเลสอุบายซึ่งจะไคว่หาหนั้น ข้อมนั่งถือผลไม้หรือดอกไม้ หรือใบลาน อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ ฯ เมื่อเขาชนะเขาก็จะได้ครอบงำผู้อื่น เมื่อเขาแพ้เขาก็จะแสดงกิริยาเหมือนกับกำลังกินผลไม้หรือตมดอกไม้ หรืออ่านหนังสือเพลินไป ฯ เพราะฉะนั้นอกัษราชกุมารจึงคิดว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้เคยเข้าสงครามแล้ว เป็นผู้เคยขายถ้อยคำของผู้อื่นมาแล้ว ถ้าชัยชนะจักมีแก่เรา ก็จักเป็นการดี ถ้าชัยชนะจักไม่มีแก่เรา เราก็จักหยิกहारกให้ร้องไห้ แล้วจักบอกพระสมณโคตมว่าเค็กร้องไห้ ขอได้โปรดลกไปก่อน แล้วข้าพระองค์จึงจักรู้เรื่องนตอภายหลัง คำนี้ ด้วยเหตุที่อกัษราชกุมารคิดอย่างนั้นแหละ จึงได้อุ้มพระโอโรสนั่งสนทนากับพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระดำริว่า เราเป็นผู้ถ้อยคำอันประเสริฐกว่าพระราชกุมารนตงร้อยเท่าพันเท่า เราจักทำहारกนให้เป็นตัวอย่างอุปมา แล้วจึงจักทำลายถ้อยคำของพระราชกุมารนี้ เมื่อทรงพระดำริดังนี้แล้ว จึงได้ทรงค้งปัญหาคถามว่า ตุก่อนพระราชกุมาร เธอจะคิดอย่างไร คือ ถ้าहारกนกลืนไม้หรือกระเบื้องเข้าไปติดคอ เพราะความเผลของแม่นมแล้ว เธอจะทำอย่างไร ค้งนี้ แล้วพระราชกุมารนนี้ ก็ทูลแก้ไขต่อไป ดังที่ได้แสดงมาแล้วตามวาระพระบาลี ฯ คำว่า วาจาอันไม่เป็นที่รักใคร่พอใจนั้น มีคำอธิบายต่อไปว่า วาจาเรกที่กล่าวไว้ในพระบาลีนั้น ได้แก่ วาจาที่เป็นไปว่า ผู้ไม่



ใช่ใจเรียกว่า เป็นใจ ผู้ไม่ใช่ทาสเรียกว่า เป็นทาส ผู้ไม่ทำความชั่ว เรียกว่า  
 ทำความชั่ว วาจาเช่นนั้น พระตถาคตเจ้าไม่ตรัส ฯ วาจาที่ ๒ ในพระบาลีนั้น  
 ได้แก่ วาจาที่เป็นไปโดยนัยเป็นต้นว่า ใจก็เรียกว่าใจ วาจาชนิดนี้ พระตถาคตเจ้า  
 ก็ไม่ตรัส ฯ วาจาที่ ๓ ที่ควรกล่าวไว้ในบัดนี้ ได้แก่ วาจาที่ควรกล่าว  
 ด้วยมั่งอรรถธรรมคำสั่งสอนแก่มหาชนว่า บคฺคจักได้ไปสู่สุคติ จักได้เกิด  
 เป็นเจ้าพวกเลว เป็นเจ้าพวกมีศักดาน้อย ด้วยไม่ได้ทำบุญไว้ ถึงแม้ว่าได้ตั้งอยู่  
 ในความดีแล้ว แต่ถ้าไม่ทำบุญไว้ก็จักพินอยา ๔ ได้ยาก ดังนี้ ฯ คำว่า  
 พระตถาคตเจ้าเวลานั้น คือ พระตถาคตเจ้าเวลาที่ควรจะกล่าววาจานั้น คือ เมื่อ  
 เห็นว่า มหาชนจักเชื่อถ้อยแล้ว จึงจักตรัส ฯ ส่วนวาจาที่รักใคร่พอใจนั้น  
 สำหรับวาจาในประโยคแรกที่มีอยู่ในพระบาลีนั้น ชื่อว่า อตถนัยกถา ควร  
 ทราบอตถนัยกถานั้น ด้วยประการดังนี้ คือ มีนักเลงหลายคนด้วยกันพากันแก่  
 บ้านนอกคนหนึ่งเข้ามาสู่เมือง โดยประสงค์จะมอมสราให้เมาแล้วจะล่อลวง เมื่อ  
 พากันไปถึงโรงสุราก็ชวนตากันนั้น ดื่มสราด้วยคิดกันว่า พวกเราจะรีบเอาผ้าหนึ่ง  
 ผ่าห่มและสิ่งของ ๆ ตาแก่คนนั้นให้ได้ทั้งหมด แล้วได้ทำติดากันไว้ว่า พวก  
 เราจะเล่านิทานคนละเรื่อง ๆ เมื่อผู้ใดกล่าวว่า เรื่องนี้ไม่จริง พวกเราจะเอาผู้นั้น  
 เป็นทาส ฯ ตกกลางคืนจึงนั่งแล้วถามตาแก่คนนั้นว่า ตาเห็นดีด้วยไหม ? ตาแก่  
 นั้นก็ตอบว่า เห็นดีด้วย ฯ แล้วนักเลงคนหนึ่งจึงเริ่มเล่าขึ้นว่า เมื่อข้าพเจ้ายัง  
 อยู่ในหอมารดา มารดาของข้าพเจ้าแพ้ท้องอยากกินผลมะขวิด เมื่อไม่มีผู้  
 อื่นขึ้นไปนำผลมะขวิดลงมาให้ มารดาก็ใช้ข้าพเจ้า เมื่อข้าพเจ้าไม่อาจขึ้นต้น  
 มะขวิดได้ ข้าพเจ้าก็จับเท้าของข้าพเจ้า ขว้างขึ้นไปต้นมะขวิดหมดทั้งตัวข้าพเจ้า  
 ข้าพเจ้าก็ไต่ไปมาอยู่บนต้นมะขวิด ไม่อาจจะลงจากต้นมะขวิดได้ ก็ได้กลับไป  
 บ้านน้าบ้านโคมา แล้วจึงนำผลไม้ซึ่งมีลูกโตเท่าตุ่มลงไปไว้มารดาหลายลูก มารดา  
 ซึ่งนั่งอยู่ในที่นั่งอันเตี้ยนั้น ได้กินหมดไปตั้ง ๖๐ ลูก แล้วข้าพเจ้าได้เอาลูกมะขวิด  
 ใส่พกลงมาแจกให้แก่เด็กและผู้ใหญ่ในเรือนของข้าพเจ้า ที่เหลือแจก ก็นำออกไป  
 กองไว้นอกเรือน ซึ่งสูงได้ ๑๖ ศอก ลูกมะขวิดที่กองไว้นั้นได้เป็นกองสูงขึ้นไปถึง  
 หลังคา ที่เหลือนั้น ได้นำไปกองไว้ที่ประตูบ้านเป็นกองใหญ่คล้ายกับภูเขาเป็น  
 กองสูงได้ ๘๐ ศอก เรื่องนี้ใครจะเชื่อหรือไม่ ? ตาแก่บ้านนอกนั้นก็กำลังอยู่

เวลาเขาถามคนอื่น ๆ หมดแล้ว ก็ได้กล่าวกันว่า บ้านเมืองอันใหญ่นี้แหละจักเชื่อ เพราะบ้านเมืองนี้เป็นเมืองใหญ่ ๆ เมื่อนักเลงอื่น ๆ เอาเรื่องที่ไม่มียุทธผลอย่างนั้น จบลงทุกคนแล้ว ตาแก่นนั้นก็กล่าวกันว่า นี่แหละหลานทั้งหลาย ขอเจ้าทั้งหลาย จงฟังถ้อยคำของตาบ้าง ตระกูลของพวกหลานไม่ใช่ตระกูลใหญ่ ตระกูลของตา เป็นตระกูลใหญ่ ตาไม้ไผ่ยาวใหญ่อยู่ไร่หนึ่ง มีต้นไผ่ต้นหนึ่งสูง ๔๐ ศอก มีอยู่ ในกลางไร่ไผ่อันกว้างใหญ่นั้น ต้นไผ่ต้นนั้นมักงออยู่ ๕ กิ่ง กิ่งอื่น ๆ ไม่มีผล ส่วน กิ่งตะวันออกนั้นมีผลอยู่ผลหนึ่งโตเท่าคัมใหญ่ ผลไผ่ผลนั้นมักกลับอยู่ ๖ กลับ มี เมล็ดอยู่ ๖ เมล็ด ตาได้ไปเห็นเข้าก็เอื้อมมือขึ้นไปเก็บลงมา ในขณะที่นั้น ก็มีทาส ๖ คน ซึ่งมีกำลังแข็งแรงออกมาจากเมล็ดไผ่ทั้ง ๖ นั้น แล้วต่างก็พากันวิ่งหนี ก่อนนั้นมานานตาก็ไม่ได้พบเห็นอีกเลย เพิ่งได้มาเห็นวันนี้แหละ คนทั้ง ๖ นั้น คือ พวกเจ้านแหละ ในพวกเจ้านั้น คนหนึ่งชื่อว่า ทันทะ คนหนึ่งชื่อว่า วัชฏมานะ คนหนึ่งชื่อว่า ฉัตตะ คนหนึ่งชื่อว่า มังคละ คนหนึ่งชื่อว่า เญฐิยะ ว่าดังนี้แล้วก็ลุกขึ้น ไปจับศีรษะนักเลงเหล่านั้น ๆ นักเลงเหล่านั้นก็ไม่อาจกล่าวได้ว่า พวกเราไม่ใช่ ทาส ๆ ลำคับนั้น ตาแก่นนั้น ได้นำนักเลงพวกนั้นไปสู่โรงวินิจัย แล้วทำให้เป็น ทาสอยู่จนตลอดชีวิต ๆ เรื่องดังที่เล่ามานี้ เรียกว่า อิตถานิยกถา แปลว่า เรื่องที่ ไม่มีเหตุผลอันใด เรื่องเช่นนั้น พระตถาคตเจ้าไม่ตรัส

ส่วนวาทที่ ๒ ซึ่งมีอยู่ในพระบาลีนั้น ได้แก่ วิจารณ์กถา ซึ่งเป็นวาทที่ พระตถาคตเจ้าไม่ตรัสเหมือนกัน ๆ วาทที่ ๓ ในพระบาลีนั้น ได้แก่ วาจาอันเกี่ยวเนื่องด้วยอริยสัจเทศนา ซึ่งบัณฑิตทั้งหลายพึงอยุ่ควรรอบคอบก็ไม่รู้จักอ้อม ๆ โดย แก่น จึงเป็นอันได้ใจความว่า วาจาจริงแต่ไม่เป็นทริกของผู้อื่น พระตถาคตเจ้า ก็ไม่ตรัส ๆ วาจาไม่จริง แต่เป็นทริกใคร่ของผู้อื่น พระตถาคตเจ้าก็ไม่ตรัส ถึง จะตรัสก็ต้องดูเวลาอันควรเสียก่อน ดังนี้ ๆ สันเนอความในอรรถกถาที่ควรยกขึ้น เทศนาเพียงเท่านั้น.

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย ก็มีอยู่เพียงคำว่า พระตถาคตเจ้าย่อม ตรัสแต่คำจริง คำแท้ คำมีประโยชน์ อันเป็นทริกใคร่พอใจของผู้อื่น ตามสมควรแก่

เวลาเท่านั้น นอกจากนั้น เมื่อเห็นว่ามีประโยชน์จำเป็นต่อสัตว์สัตว์ทั้งนั้น  
สนทนในพระธรรมเทศนาแก่ท่านเพียงเท่านั้น.

เอว่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

### กัณฐกัณ ๑๓

กัมภีร์มชฌิมนิกาย มชฌิมปัณณาสก

พหุเวทนิยสูตร ตอนที่๑๖๖

เอวมเม สุตฺถิ เอกํ สมณํ ภควา สาวัตถิยํ วิหริติ เขตวานเ อมาถ-  
บิณฑกิสฺส อารามे ฯ อถปิ ปญฺจกฺโข กปติ เยนายสฺมา อุทายี เตนุสฺสํกมิ  
อุปสํกมิทฺวา อายสฺมนํคํ อุทายี อภิเวทฺเตวา เอกมนํคํ นิสิตฺติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพก็แสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคถารนัยไตรภาค  
กัณฐกัณ ๑๓ ว่าด้วยเวทต่าง ๆ ตามพระบาลี อรรถกถา ชัมมัตถาธิบาย เพื่อให้เป็น  
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน ตาม  
สมควรแก่การฟังพระธรรมเทศนา

### บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลีว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่า อานนท์ ได้สดับมา  
แล้วอย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่อาราม  
แห่งอนาถบิณฑกเศรษฐี อันมีนามว่า พระเชตวันาราม ใกล้กรุงสาวัตถี ฯ  
ครั้งนั้น ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่า ปัญจกัณฐะ ได้ไปหาพระอุทายี กราบไหว้แล้วก็นั่งลงใน  
ที่สมควรแก่ตน

ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่า ปัญจกัณฐะนั้น ได้ถามพระอุทายีขึ้นว่า ข้าแต่ท่านอุทายี  
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงเทศนาไว้ประการ ? พระอุทายีตอบว่า

คูก่อนอภุหบดี สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงเวทนาไว้ ๓ ประการ คือ สุขเวทนา • ทุกขเวทนา • อทุกขมสุขเวทนา • ฯ ข้างไม้อึงได้กล่าวว่า ข้าแต่ท่านอุททยิ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่ได้ทรงแสดงเวทนาไว้ว่า มี ๓ ประการ ทรงแสดงไว้ว่า มี ๒ ประการ คือ สุขเวทนา กับทุกขเวทนาเท่านั้น เพราะอทุกขมสุขเวทนานั้น พระองค์ทรงแสดงไว้ในจำพวกสุข อันสงบ อันประณีต ฯ พระอุททยิ กับข้างไม้อึงต่างก็ได้โต้ตอบกันไปมาถึง ๓ ครั้ง แต่ก็ไม่สามารถให้เป็นที่น่าพอใจกันได้

พระอานนทเถรเจ้า ได้สดับการสนทนาของพระอุททยิ กับข้างไม้อึงว่า บัญจกัณเฑาะว์ ดึงแล้ว จึงไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลเล่าเรื่องให้ทรงทราบทุกประการ ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คูก่อนอานนท ข้างไม้อึงชื่อว่า บัญจกัณเฑาะว์ กับพระอุททยิ ต่างก็ไม่เล็งเห็นซึ่งปริยายอันสงบแห่งกันและกัน คือ เมื่อว่าโดยปริยายแล้ว เวทนานั้นเราได้แสดงไว้ ๒ ประการก็มี ๓ ประการก็มี ๔ ประการก็มี ๕ ประการก็มี ๖ ประการก็มี ๑๘ ประการก็มี ๑๖ ประการก็มี ๑๐๘ ประการก็มี เป็นอันว่า เราได้แสดงธรรมไว้โดยปริยายอย่างนี้แล อานนท พวกใดไม่เห็นจิตตอด้อยคำแห่งกันและกัน ในธรรมที่เราแสดงไว้โดยปริยายอย่างนี้ พวกนั้นต้องหวังผลอันนี้ คือ ความมั่งร่ำรวยค่อกัน ความทะเลาะกัน ความวิวาทกัน ความแทงกันด้วยหอก คือ ปาก ส่วนพวกใดเห็นจิตตอด้อยคำแห่งกันและกัน ในธรรมที่เราได้แสดงไว้โดยปริยายอย่างนี้ พวกนั้นก็ต้องหวังผล คือ ความพร้อมเพรียงกัน ความชื่นชมค่อกัน ความไม่วิวาทกัน ความไม่ร้องไห้ ความแลดูกันด้วยตาอันเป็นที่รัก

คูก่อนอานนท กามคุณนี้อยู่ ๕ ประการ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่บุคคลรู้ด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย อันเป็นที่ประสงค์ เป็นที่ใครเป็นที่ชอบใจ เป็นที่รัก ประกอบด้วยความใคร่ เป็นเหตุให้เกิดความยินดี ฯ สุขโสมนัสอันใดเกิดขึ้นเพราะกามคุณ ๕ เหล่านี้ สุขโสมนัสอันนั้นเรียกว่า กามสุข

คูก่อนอานนท ผู้ใดกล่าวว่า สัตว์โลกทั้งหลายได้เสวยสุขโสมนัส มีกามคุณ ๕ เป็นอย่างเข็ญ เราไม่เห็นจิตตอด้อยคำของผู้นั้น เพราะเหตุว่า สุข



อย่างอื่นที่น่ายินดี และประณีตกว่าสุขนั้นยังมีอยู่ ฯ ความสุขอย่างอื่นที่น่ายินดี และ  
 ประณีตกว่าสุขนั้น คือ สิ่งใด คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ วางจากกามและอกุศล  
 ธรรมทั้งหลายแล้ว ย่อมได้สำเร็จปฐมฌาน อันมีวิตก วิจารณ์ มีปีติสุขเกิดจาก  
 วิวาท อันนั้นแหละอานาถ คือ สุขอื่นที่น่ายินดี และดีกว่าสุขนั้น ฯ ดูก่อน  
 อานาถ ผู้ใดกล่าวว่า สัตว์โลกทั้งหลาย ได้เสวยสุขโสมนัส มีกามคุณ ๕ เป็น  
 อย่างเยี่ยม เราไม่เห็นดีค่าของผู้นั้น เพราะเหตุว่า สุขที่น่ายินดี และ  
 ประณีตกว่าสุขนั้นยังมีอยู่ ฯ สุขอื่นนั้น คือ สิ่งใด คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้  
 ย่อมเข้าตติยฌาน อันทำให้ผ่องใส ทำให้มีอารมณ์อันเดียว ไม่มีวิตก  
 วิจารณ์ เพราะระงับวิตกวิจารณ์เสียแล้ว มีแต่ปีติสุขอันเกิดสมาธิ อันนั้นแหละ  
 อานาถ เรียกว่า สุขที่น่ายินดี และประณีตกว่าสุขนั้น ฯ ดูก่อนอานาถ  
 ผู้ใดกล่าวว่า สัตว์โลกทั้งหลาย ได้เสวยสุขโสมนัส มีกามคุณ ๕ เป็นอย่างเยี่ยม  
 เราไม่อนุญาตถ้อยคำของผู้นั้น เพราะเหตุว่า สุขอื่นที่น่ายินดี และประณีตกว่า  
 สุขนั้นยังมีอยู่ สุขอื่นนั้น คือ สิ่งใด ? คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อม  
 เข้าตติยฌาน อันมีแต่อุเบกขา เพราะคลายปีติแล้ว กับมีสติสัมปชัญญะ เสวย  
 สุขด้วยกายที่พระอริยเจ้าทั้งหลายกล่าวว่า เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่ด้วยความสุข  
 อันนั้นแหละอานาถ เรียกว่า สุขที่น่ายินดี และประณีตกว่าสุขนั้น ฯ ดูก่อน  
 อานาถ ผู้ใดกล่าวว่า สัตว์โลกทั้งหลาย ได้เสวยสุขโสมนัส มีกามคุณเป็น  
 อย่างเยี่ยม เราไม่อนุญาตถ้อยคำของผู้นั้น เพราะเหตุว่า สุขอื่นที่ดีที่ประณีต  
 กว่าสุขนั้น ยังมีอยู่ ฯ สุขอื่นนั้น คือ สิ่งใด ? คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้  
 เข้าจตุตถฌานอันบริสุทธิ์ด้วยอุเบกขา และสติ หาทกข์สุขมิได้ เพราะละสุข  
 ละทุกข์เสียแล้ว สันโสมนัสโสมนัสอันมีมาในปางก่อนเสียแล้ว อันนั้นแหละ  
 อานาถ เรียกว่า สุขอื่นที่ดีที่ประณีตกว่าสุขนั้น ฯ มิใช่แต่เท่านั้น สุขอื่นที่ดี  
 ที่ประณีตกว่าสุขนั้นยังมีอีก คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ล่วงเสียซึ่งความใส่ใจ  
 ในรูปโฉมโดยประการทั้งปวง สันความใส่ใจในเรื่องขัตติเกอ ไม่ถึงถึงความ  
 ใส่ใจในอารมณ์ต่าง ๆ แล้วเข้าอากาสาณัญญาตนะว่า อากาศไม่มีที่สุด ดังนี้ •  
 ล่วงเลยอากาสาณัญญาตนะโดยประการทั้งปวงแล้ว แล้วเข้าวิญญานัญญาตนะว่า  
 วิญญานไม่มีที่สุด ดังนี้ • ล่วงเลยวิญญานัญญาตนะโดยประการทั้งปวง แล้ว

เจ้าอาภิกขุจัญญาตนะว่า ไม่มีอะไร ดังนี้ ๑ ล่วงเลยอาภิกขุจัญญาตนะโดยประการ  
ทั้งปวงแล้ว เข้าเนวสัญญานาสัญญาตนะ ๑ ล่วงเลยเนวสัญญานาสัญญาตนะ  
แล้ว เข้าสัญญาเวทิตนโรธ ๑ ๑ พวกปริพาชกที่ถือลัทธิอื่น ๆ จะต้องกล่าวว่า  
พระสมณโคดมได้แสดงสัญญาเวทิตนโรธไว้ ได้บัญญัติสัญญาเวทิตนโรธไว้ว่า  
เป็นสุข ข้อนั้นเพราะอะไร ข้อนั้นเป็นอย่างไร ดังนี้ พวกเธอควรตอบเขาว่า  
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่ได้ทรงบัญญัติสุขไว้ เพราะหมายสุขเวทนาเท่านั้น  
นอกจากบัญญัติสุขไว้ในที่ ๆ บุคคลได้สุข ในเวลาที่มีสุขเท่านั้น

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงอย่างนั้นแล้ว พระอานนตเถรเจ้า  
ก็แสดงความชื่นชมยินดี จบพหุเวทนิยสูตรที่ ๘ เพียงเท่านั้น.

### อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา แห่งพหุเวทนิยสูตร ในคัมภีร์ปปัญจ-  
อุปทาน์ว่า คำว่า บัญญัติกันนั้น แปลว่า ประกอบด้วยองค์ ๕ ด้วยเหตุที่  
ช่างไม้คนนั้นเป็นผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ คือ ไม้ ขวาน สว่าน ไม้ค้อน สาย  
บรรทัด ๑ คำว่า ช่างไม้ที่กล่าวไว้ในบาลีนั้น หมายถึงช่างไม้ที่เป็นหัวหน้า ๑  
คำว่า พระอุทายนัน หมายถึงพระอุทัยเถรเจ้าผู้เป็นบัณฑิต ๑ คำว่า ปริชายนัน  
หมายถึงเหตุ ๑ คำว่า เวทนา ๒ นั้น ได้แก่ เวทนาทางกาย ทางใจ ๑ คำว่า  
เวทนา ๓ นั้น ได้แก่ สุขเวทนา เป็นต้น ๑ เวทนา ๔ นั้น ได้แก่ เวทนาที่ทว่าไว้  
ด้วยอินทรีย์ ๖ มีสังขารทั้ง ๖ เป็นต้น ๑ เวทนา ๕ นั้น ได้แก่ เวทนาที่เกิดจากผัสสะ ๖  
มีจักขุสัมผัส เป็นต้น ที่จำแนกไว้ตามทวาร ๑ เวทนา ๑๔ นั้น ได้แก่ เวทนาที่ทว่า  
ไว้ด้วยการตรึงครองอารมณ์ เช่น เห็นรูปด้วยตา แล้วตรึงครองรูปอันเป็นเหตุ  
ให้เกิดโสมนัส เป็นต้น ๑ เวทนา ๑๕ นั้น คือ โสมนัสอันอาศัยกามคุณ ๖  
ประเภท ๑ โสมนัสอันอาศัยเนกขัมมะ ๖ ประเภท ๑ โสมนัสอันอาศัย  
กามคุณ ๖ ประเภท ๑ โสมนัสอันอาศัยเนกขัมมะ ๖ ประเภท ๑ อุเบกขาอัน  
อาศัยกามคุณ ๖ ประเภท ๑ อุเบกขาอันอาศัยเนกขัมมะ ๖ ประเภท ๑  
เวทนา ๑๐๘ นั้น ได้แก่ เวทนา ๑๖ ซึ่งจำแนกเป็นส่วนอดีต อนาคต ปัจจุบัน

อย่างละ ๑๖ เท่านั้น ๑. อหุทกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้น เริ่มแต่จตุตถกถาขึ้นไปนั้น เรียก  
ว่า สุข เพราะเป็นของสงบ เป็นของประณีต ๑. โสมนัสที่อาศัยกามคุณ ๖  
นั้น ก็เรียกว่า สุขเหมือนกัน ๑. นิโรธ ก็ชื่อว่า สุข ด้วยไม่รู้สึกต่ออะไร ๑.  
สุขที่เกิดด้วยกามคุณ ๕ และที่เกิดด้วยสมาบัติ ๓ เรียกว่า สุขเสวยอารมณ์ ๑.  
นิโรธเรียกว่า สุขไม่เสวยอารมณ์ ๑. สุขทั้ง ๒ ประเภทนั้น เมื่อว่าโดยใจความ  
แล้ว ก็เป็นอันเดียวกัน เพราะไม่มีทุกข์เหมือนกัน ๑. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรง  
ทำนิโรธสมาบัติให้เป็นศรัทธา แล้วให้จบเทศนาด้วยบอด คือ อรหัต คาม  
สมควรแก่เวไนยสัตว์ผู้สดับฟัง ด้วยประการดังนี้ สิ้นเนื้อความในอรรถกถา  
เพียงเท่านี้.

### ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย ขยายเวทนาต่าง ๆ นั้นออกไปอีก  
ตามแนวพระบาลี อรรถกถา กล่าวคือ ตามแนวพระบาลีนั้นว่า สมเด็จพระผู้มี  
พระภาคเจ้า ทรงแสดงเวทนาไว้หลายประเภท คือ เวทนา ๒ ก็มี เวทนา ๓ ก็มี  
เวทนา ๔ ก็มี เวทนา ๕ ก็มี เวทนา ๖ ก็มี เวทนา ๑๘ ก็มี เวทนา ๑๖ ก็มี  
เวทนา ๑๐๘ ก็มี แล้วพระอรรถกถาจารย์จึงได้ขยายออกไปว่า เวทนา ๒ นั้น  
ได้แก่ เวทนาทางกาย ทางใจ ๑. เวทนาทั้ง ๓ นั้น ได้แก่ สุขเวทนาเป็นต้น  
ดังที่แสดงมาแล้วนั้น ผู้ที่ไม่เคยได้สดับพระธรรมเทศนามามาก ก็จะไม่อาจ  
เข้าใจกว้างขวาง เพราะฉะนั้น จึงจักขยายออกไปอีกชั้นหนึ่ง เพื่อให้เป็นที่เข้าใจ  
ใจแก่ผู้ฟังทั้งหลาย กล่าวคือ คำว่า เวทนา ๒ ซึ่งในอรรถกถาว่า ได้แก่ เวทนา  
ทางกาย ทางใจนั้น อธิบายว่า เวทนาทางกายนั้น ได้แก่ ความเสวยสุข ทุกข์  
หรือไม่สุข ไม่ทุกข์ ทางกาย ๑. เวทนาทางใจนั้น ได้แก่ ความเสวยสุข ทุกข์  
หรือไม่สุข ไม่ทุกข์ ทางใจ ๑. คำว่า เวทนา ๓ มีสุขเวทนาเป็นต้นนั้น คือ  
สุขเวทนา • ทุกขเวทนา • อุเบกขาเวทนา • ๑. คำว่า เวทนา ๕ ที่ว่าด้วย  
อินทรีย์ มีสุขอินทรีย์เป็นต้น คือ ได้แก่ สุขอินทรีย์ • ทุกขอินทรีย์ • อุเบก-  
ขาอินทรีย์ • โสมนัสสินทรีย์ • โทมนัสสินทรีย์ • เมื่อกล่าวเป็นคำไทยของ  
เรานั้น ๑. ก็ได้แก่คำว่า สิ่งที่เป็นใหญ่ในหน้าที่ของตัว ๕ ประการ คือ สุข •

ทุกข์ ๑ อุเบกขา ๑ โสมนัส ๑ โทมนัส ๑ ทั้ง ๕ อย่างนี้ เรียกว่า เวทนา ๕ ฯ  
 คำว่า เวทนา ๖ มีจิตขันธ์เป็นต้น อันว่าตามทวารนั้น ได้แก่ เวทนาอันเกิด  
 ทางทวาร ๖ คือ เกิดทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ฯ คำว่า เวทนา ๑๘  
 ที่เกิดด้วยการตรึงตรองอารมณ์ มีคำว่า เห็นรูปด้วยตา แล้วตรึงตรองเอง รูป  
 อันเป็นเหตุให้เกิดโสมนัสเป็นต้นนั้น อธิบายว่า โสมนัสเวทนา อันเกิดด้วย  
 อารมณ์ ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ๑ โสมนัส-  
 เวทนาอันเกิดด้วยการเล็งเห็นโทษในอารมณ์ ๖ แล้วคิดจะสละอารมณ์ ๖ นั้น ๑  
 อุเบกขาเวทนา ที่เกิดเพราะอารมณ์ ๖ แล้วเกิดเพราะการคิดออกจากอารมณ์ ๖  
 นั้น ๑ รวม ๓ ประเภทด้วยกันก็เป็นเวทนา ๑๘ ฯ คำว่า เวทนา ๓๖ ที่ว่า  
 ไว้ในอรรถกถานั้น มีใจความช้อยอยู่แล้วว่า ได้แก่ โสมนัสที่อาศัยกามคุณ ๖  
 ประเภท ๑ ที่อาศัยเนกขัมมะ ๖ คือ อาศัยการคิดออกจากอารมณ์ ๖ ประเภท ๑  
 โสมนัสที่อาศัยอารมณ์ ๖ ประเภท ๑ อาศัยเนกขัมมะ คือ การคิดออกจาก  
 อารมณ์ ๖ ประเภท ๑ อุเบกขาที่อาศัยอารมณ์ ๖ ประเภท ๑ ที่อาศัยเนกขัมมะ  
 คือ การคิดออกจากอารมณ์ ๖ ประเภท ๑ ฯ เวทนา ๑๐๘ นั้น ก็ได้แก่ เวทนา ๓๖  
 ดังที่ว่าแล้วนั้น คือ เวทนา ๓๖ นั้น แบ่งเป็นอดีตเสีย ๓๖ เป็นอนาคต  
 เสีย ๓๖ เป็นปัจจุบันเสีย ๓๖ ก็เป็น ๑๐๘ ด้วยกัน

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงไว้ในพระบาลีว่า สุขที่เกิดจาก  
 กามคุณ ๕ นั้น เป็นสุขที่ไม่เที่ยง ส่วนสุขที่เที่ยงนั้น ได้แก่ สุขที่เกิดจาก  
 รูปอาน ๔ อรูปอาน ๔ และเกิดจากสัญญาเวทขิตนิโรธ ดังนั้น ขอให้ผู้  
 พิจารณาทั้งหลายเข้าใจเถิดว่า สุขเกิดจากกามคุณ ๕ นั้น เป็นสุขอันเล็กน้อยด้วย  
 ไม่ยั่งยืนด้วย เป็นเหตุให้ไปสู่อายด้วย เป็นเหตุให้จมอยู่ในวัฏสงสารด้วย  
 ส่วนสุขที่เกิดจากรูปอาน ๔ อรูปอาน ๔ และสัญญาเวทขิตนิโรธนั้น เป็น  
 สุขมากด้วย เป็นสุขตั้งอยู่นานด้วย เป็นสุขที่ทำให้เกิดในพรหมโลกด้วย  
 เป็นสุขที่ให้ถอนตนขึ้นจากวัฏสงสารด้วย ฯ แต่สุขเหล่านั้น ก็ยังดีกว่ากันเป็น  
 ชั้น ๆ ไป ยิ่งต่ำกว่ากันเป็นชั้น ๆ ไป คือ สุขในปฐมฌาน ต่ำกว่าสุขในทุติย-  
 ฌาน ฯ สุขในทุติยฌาน ต่ำกว่าสุขในตติยฌาน ฯ สุขในตติยฌาน ต่ำกว่าสุข  
 ในจตุตถฌาน ฯ สุขในอากาสาัญญาขณฌาน ต่ำกว่าสุขในวิญญาณัญญาขณ-



ฉาน ๆ สุขในวิญญาณัญญาชตมฉาน ต่ำกว่าสุขในอาภิญญัญญาชตมฉาน ๆ สุขใน  
อาภิญญัญญาชตมฉาน ต่ำกว่าสุขในเนวสัณญานาสัณญายชตมฉาน ๆ สุขใน  
เนวสัณญานาสัณญายชตมฉาน ต่ำกว่าสุขในสัณญาเวทนิโรธ

ก็แล คำว่า รูปฉาน ๔ อรูปฉาน ๔ สัณญาเวทนิโรธนั้น มีอรรถาธิบาย  
เป็นประการใด ๆ รูปฉาน ๔ นั้น มีอรรถาธิบายว่า ฉานที่เกิดจากรูปธรรม  
เรียกว่า รูปฉาน ๆ คำว่า รูปธรรมนั้น ได้แก่ รูปที่เป็นอารมณ์ของฉาน ๆ มี  
กสิณ ๑๐ เป็นต้น ๆ ผู้ใดนึกถึงรูปธรรมเป็นอารมณ์แล้วได้สำเร็จฉาน ๆ ฉาน  
ของผู้นั้นเรียกว่า รูปฉาน ๆ รูปฉานนั้น แยกออกไปอีกเป็น ๔ ชั้น คือ  
ปฐมฉาน ทตฺถฉาน ตตฺถฉาน จตฺตฉาน ๆ สูงขึ้นไปกว่ากันเป็นลำดับ หยาบ  
ละเอียดกว่ากันขึ้นไปเป็นลำดับ ๆ ผู้ใดได้สำเร็จฉาน ก็คือ ได้สำเร็จสมาธิ แต่  
สมาธินั้นหยาบ ละเอียด ต่ำสูงกว่ากันขึ้นไปเป็นชั้น ๆ คือ ชั้นปฐมฉานยังหยาบ  
กว่าชั้นทตฺถฉาน ชั้นทตฺถฉานก็ยังหยาบกว่าชั้นตตฺถฉาน ดังนี้เป็นต้น ๆ  
ที่จะจัดว่าเป็นฉานนั้น ต้องมองกันบนเครื่องกำหนด มีการปราศจากนิวรณ์ ๕  
เป็นเหตุ คือ เมื่อใจปราศจากนิวรณ์ ๕ และอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว จึงจัก  
ได้สำเร็จปฐมฉาน และทตฺถฉาน ตตฺถฉาน จตฺตฉาน เป็นลำดับไป ๆ  
เมื่อได้สำเร็จฉานแล้ว ถ้ามีนิวรณ์ ๕ กำรบกวนอีกเมื่อไร ฉานก็จะเสื่อมเมื่อนั้น ๆ  
ที่ว่ามองกันบนเครื่องกำหนดนั้น คือ ปฐมฉานมีองค์ ๕ ๆ ทตฺถฉานมีองค์ ๓ ๆ  
ตตฺถฉานมีองค์ ๒ ๆ จตฺตฉานมีองค์ ๒ ๆ ปฐมฉานมีองค์ ๕ นั้น คือ มี  
วิตก ๑ มีวิจาร ๑ มีปีติ ๑ มีสุข ๑ มีเอกัคคตา ๑ เรียงง่าย ๆ ว่า วิตก  
วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา ๆ วิตกนั้น ได้แก่ นึกถึงอารมณ์แห่งกรรมฐาน ๆ  
วิจารณ์นี้ ได้แก่ ครองอารมณ์ที่นึกถึงนั้น ๆ ปีตินั้น ได้แก่ การเกิดความอิ่มใจ  
ขึ้นในขณะนั้น ๆ สุขนั้น ได้แก่ การรู้สึกสบายอย่างยิ่ง ๆ เอกัคคตานี้ ได้แก่  
ใจแน่วแน่อยู่ในอารมณ์อันเดียวนั้น ๆ ทว่า ทตฺถฉานมีองค์ ๓ นั้น คือ มีแต่  
ปีติ ๑ มีแต่สุข ๑ มีแต่เอกัคคตา ๑ ส่วนวิตกวิจารณ์นี้ไม่มี ด้วยเหตุว่า  
ได้ละเสียแล้ว พึงง่าย ๆ ว่า ทตฺถฉานมีองค์ ๓ คือ ปีติ สุข เอกัคคตา ๆ  
ทว่า ตตฺถฉานมีองค์ ๒ นั้น คือ ปีติไม่มี มีแต่สุข กับเอกัคคตาเท่านั้น ๆ ทว่า  
จตฺตฉานมีองค์ ๒ นั้น คือ สุขนั้นกลายเป็นอุเบกขา ก็มีแต่เพียงอุเบกขา

กับเอกัคคตาเท่านั้น ๑ เมื่อพร้อมด้วยองค์ ๕ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข  
 เอกัคคตา ขึ้นในเวลาใด เวลานั้นเรียกว่า ได้สำเร็จปฐมฌาน ๑ เมื่อพร้อม  
 ด้วยองค์ ๖ คือ ปีติ สุข เอกัคคตา ในเวลาใด เวลานั้นก็เรียกว่า ได้สำเร็จ  
 ทุคตฌาน ๑ เมื่อพร้อมด้วยองค์ ๗ คือ สุข กับเอกัคคตาในเวลาใด เวลานั้น  
 ก็เรียกว่า ได้สำเร็จตติยฌาน ๑ เมื่อพร้อมด้วยองค์ ๘ คือ อุเบกขา กับ  
 เอกัคคตาในเวลาใด เวลานั้นก็เรียกว่า ได้สำเร็จจตุตถฌาน ๑ เมื่อได้สำเร็จ  
 ฌาน ๔ ดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ก็ต้องได้สำเร็จอภิญญา ๕ คือ อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์  
 ได้ ทิพพโสท หัตถิ ๑ เจโตปริยญาณ รู้จักกำหนดใจของผู้อื่น ๑  
 บุพเพนิวาสานุสสติ ระลึกชาติหนหลังได้ ๑ ทิพพจักขุ ตาทิพย์ ๑ ๑ อัน  
 รวมใจความว่า เมื่อได้สำเร็จฌาน ๔ นี้แล้ว ต้องสำเร็จฤทธิ์เดชทุกประการ ๑  
 ที่จะได้ฌาน ๔ นี้ ต้องเจริญสมถกรรมฐาน ๔๐ ประการ อย่างใดอย่าง  
 หนึ่ง ซึ่งท่านว่าไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคนั้น ๑ การเจริญกรรมฐานที่จะให้สำเร็จ  
 ฌาน ๔ อภิญญา ๕ ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นของทำได้ยากนักหนา ขาก  
 ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ เพราะไม่มีฉันทะ คือ ความพอใจแรงกล้า ๑ เพราะ  
 ยินดีอยู่ในกามารมณ์ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ๑ ผู้ใดมีฉันทะ  
 ความพอใจแรงกล้า และกำจัดความรักใคร่ยินดีในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ  
 ได้แล้ว ตั้งใจเจริญกรรมฐาน อันถูกกับอารมณ์ของตน แม้เพียงบทใด  
 บทหนึ่ง ก็อาจสำเร็จฌาน ๔ อภิญญา ๕ ได้ดังปรารถนา ส่วนอุปฌาน ๔  
 นั้น ได้แก่ ฌานที่เกิดขึ้นด้วยสิ่งที่ไม่มีการปรุงเป็นอารมณ์ คือ ถืออากาศเป็น  
 อารมณ์ ๑ ถือวิญญาณเป็นอารมณ์ ๑ ถือความไม่มีสิ่งใดเป็นอารมณ์ ๑ ถือ  
 ความไม่มีจิตใจเป็นอารมณ์ ๑ ๑ ถืออากาศเป็นอารมณ์นั้น ได้แก่ การนึกว่า  
 อากาศไม่มีที่สุด อากาศไม่มีที่สุด ดังนี้ อยู่ตั้งร้อยพันพันหนจนเกิดเป็นฌาน  
 ขึ้น คือ จมใจแน่วแน่มั่น เมื่อเป็นฌานแล้ว ก็เรียกว่า อากาสนัญญาขณณาน ๑  
 การถือวิญญาณเป็นอารมณ์นั้น ได้แก่ การนึกว่า วิญญาณไม่มีที่สุด วิญญาณ  
 ไม่มีที่สุด ดังนี้ อยู่ตั้งร้อยพันพันหนจนใจเป็นเอกัคคตาแน่วแน่ ก็เรียกว่า ได้  
 สำเร็จวิญญาณัญญาขณณาน ๑ การถือความไม่มีสิ่งใดเป็นอารมณ์นั้น ได้แก่  
 การนึกว่า ไม่มีอะไร ไม่มีอะไร ดังนี้ อยู่จนกว่าจะได้ฌานเหมือนกัน เมื่อได้

ฉานแล้ว ก็เรียกว่า ได้อาภิญญัญญาตนฉาน ฯ การถือความไม่มีจิตใจเป็น  
 อารมณ์นั้น ได้แก่ การนี้กว่า ไม่มีจิตวิญญาณ ไม่มีจิตวิญญาณ ดังนี้ อย่างนี้เป็น  
 เอกัคคตา ก็เรียกว่าได้เนวสัญญานาสัญญายตนฉาน ฯ สัญญาเวทียคินโรชนั้น  
 ได้แก่ การคัมภสัญญาเวทนา คือ ไม่รู้สึกสิ่งใดในเวลาเข้าฉาน ซึ่งสูงกว่ารูปฉาน  
 อรูปฉาน ดังที่แสดงมาแล้วนั้น เวทนาที่เกิดจากรูปฉาน อรูปฉานนั้น เป็น  
 สุขเวทนาทั้งนั้น แต่เรียกว่า เวทียตสุข คือ สุขเกิดจากการเสวยอารมณ์ ส่วน  
 สุขเกิดจากสัญญาเวทียคินโรชนั้น เรียกว่า อเวทียตสุข คือ สุขที่เกิดจากความ  
 ไม่ได้เสวยอารมณ์อันใด ในพระสูตรนี้ชี้ให้เห็นว่า เวทนามีอยู่มากด้วยกัน แต่  
 เมื่อย่อลงก็คงเป็น ๒ คือ เป็นสุข ๑ เป็นทุกข์ ๑ สุขนั้นเกิดเพราะกามคุณ ๕  
 ก็มี เกิดเพราะการออกจากกามคุณ ๕ ก็มี ฯ เกิดจากกามคุณ ๕ นั้น เรียกว่า  
 กามสุข ฯ เกิดจากการออกจากกามคุณ ๕ นั้น เรียกว่า เนกขัมมสุข ฯ  
 เนกขัมมสุขนั้น อย่างต่ำ ได้แก่ สุขเกิดจากบรรพชา ฯ อย่างกลาง ได้แก่ สุข  
 เกิดจากฉานสมาบัติ ฯ อย่างสูง ได้แก่ สุขเกิดจากมรรคผลนิพพาน ฯ ขอท่าน  
 ทั้งหลายจงจำไว้ว่า กามสุข สู้เนกขัมมสุขไม่ได้ เพราะเหตุว่า กามสุข เป็น  
 สุขเล็กน้อย เป็นสุขไม่คงอยู่นาน เป็นสุขทำให้เกิดในอบายภูมิ เป็นสุขทำ  
 ให้จมอยู่ในวัฏฏสงสาร ส่วนเนกขัมมสุข คือ สุขที่เกิดจากการออกจากกามคุณ  
 ด้วยกายใจ หรือด้วยกายอย่างเดียว ด้วยใจอย่างเดียว เริ่มแต่การออกบรรพชา  
 เป็นต้น เป็นสุขอันใหญ่ยิ่ง เป็นสุขคงอยู่นาน เป็นสุขให้สำเร็จสวรรค์  
 นฤพาน เป็นสุขให้พ้นจากวัฏฏสงสาร ดังนั้น สันเนือความในพระธรรมเทศนา  
 ก็นั่นเพียงเท่านี้.

เอว่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

## กัณฑ์ที่ ๑๔

### กัมภีรมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

#### อปัณณกสูตร ตอนว่าด้วยอปัณณกกรรม

เอวมเม สุตฺตํ เอกํ สมยํ ภควา โกสเลสุ จาริกญฺจมาโน มหตา  
ภิกขุสงฺฆเณ สหุชึ เชน สาธา นาม โกสลานํ พฺราหฺมณคฺคาโม ตทวสฺว ฯ  
อสุโสสุ ไซฺย สาเลญฺยกา พฺราหฺมณคหปตฺติกา สมโน ชฺลฺล โภ โคตโม  
สกุญฺปฺโคติ สกุญฺกุลา ปพฺพชฺโคติ.

ณ บัณฑิต อาตมภาพักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคตารนัย กัณฑ์ที่ ๑๔  
ว่าด้วยอปัณณกสูตร ในกัมภีรมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก อันกล่าวด้วย  
อปัณณกกรรม ตามพระบาลี อรรถกถา ฐัมมัตถาธิบาย เพื่อให้เป็นประโยชน์  
แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน ตามสมควรแก่  
การพึงพระธรรมเทศนา

## บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลีว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอาณนทฺ ได้สดับมาแล้ว  
อย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จจาริกไปในประเทศ  
โกศล พร้อมกับด้วยภิกษุเป็นอันมาก ได้เสด็จแวะบ้านพราหมณ์อันมีอยู่ใน  
ประเทศโกศล ซึ่งมีนามว่า สาลกาม ฯ พวกพราหมณ์และคฤหบดีชาวสาลกามได้  
ทราบวาทะพระสมณโคตมผู้เป็นสักยบุตร ผู้เสด็จออกบรรพชาจากสักยตระกูล ได้  
เสด็จจาริกมาในแขวงโกศล พร้อมกับด้วยภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก บัณฑิต ได้เสด็จถึง  
สาลกามแล้ว ฯ พระสมณโคตมุนั้น มีพระภิกษุศัพทอันดีฟังไปว่า สมเด็จพระผู้มี  
พระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้สมบูรณ์ด้วย  
วิชาจรณะ เป็นผู้ดำเนินดีในเหตุการณ์ทั้งปวง เป็นผู้ล่วงรู้โลกแจ่มแจ้ง เป็น  
สารัตถ์สำหรับบุรุษที่ควรฝึกอย่างเยี่ยม เป็นครูของเทพยตามนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้



ทำทพตามนุษย์ทั้งหลายให้ตรัสรู้ เป็นผู้แจกความรู้ให้แก่ทพตามนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้รู้แจ้งด้วยตนเองซึ่งโลกนี้ กับทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก พร้อมด้วยสมณพราหมณ์ เทพดา มนุษย์ เป็นผู้ทรงแสดงธรรมมีคุณอันดีในเบื้องต้น ท่ามกลาง ที่สุด พร้อมทั้งอรรถพิญชนะ เป็นผู้ประกาศพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง การได้เห็นพระอรหันต์ทั้งหลาย เช่นพระสมณโคตมนี้เป็น การดี ดังนี้ ๆ ลำดับนั้น พวกพราหมณ์ และคฤหบดีชาวสาธคาม ก็ได้พากันไปเฝ้า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า บางจำพวกถวายอภิวาทก่อนแล้วจึงนั่งลง บางจำพวก แสดงความชื่นชมยินดี เปล่งวาจาปราศรัยแล้วจึงนั่งลง บางจำพวกประณมอัญชลี แล้วจึงนั่งลง บางจำพวกบอกนามและโคตรของคนแล้วก็นั่งลง บางจำพวกก็นั่งลงโดยไม่แสดงอาการประการใด

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแก่พวกพราหมณ์และคฤหบดีชาวสาธคามผู้นั่งลงเรียบร้อยแล้วว่า ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ศาสตราซึ่งเป็นที่พอใจ เป็นที่คั่งลงแห่งศรัทธาอันมีอาการของพวกเธอมีอยู่หรือไม่ ? เขกราบทูลว่า ไม่มีพระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสว่า ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย พวกเธอที่ไม่ได้ศาสตราอันเป็นที่พอใจ ควรประพาศมันอยู่ในอภินิเวศนกรรมข้อนี้ เพราะอภินิเวศนกรรมที่เธอทั้งหลายประพาศมันแล้ว จักให้เกิดประโยชน์สุขแก่เธอทั้งหลาย ตลอดกาลนาน ฯ อภินิเวศนกรรมนั้น คืออย่างไร

เมื่อตรัสอย่างนั้นแล้ว จึงตรัสต่อไปว่า ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์บางพวก มีการกล่าวอย่างนี้ มีการเห็นอย่างนี้ว่า การให้ทานไม่มีผล การบูชาไม่มีผล การค้ำบับไม่มีผล การทำดีทำชั่วไม่มีผล โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาบิดาไม่มี สัตว์ที่เกิดเองไม่มี สมณพราหมณ์ถึงความรักชอบ ที่ปฏิบัติชอบ ซึ่งรู้แจ้งโลกนี้ โลกหน้าด้วยตนเอง แล้วประกาศไม่มี มีสมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งซึ่งกล่าวตรงกันข้ามกับสมณพราหมณ์เหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่านั้นได้กล่าวว่า การให้ทานมีผล การบูชามีผล การค้ำบับมีผล การทำดีทำชั่วมีผล โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดาบิดามี สัตว์ที่เกิดเองมี สมณพราหมณ์ถึงความรักชอบ ที่ปฏิบัติชอบ ที่ทำให้แจ้งโลกนี้โลกหน้า ด้วยตนเองแล้วประกาศมีอยู่ ฯ ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนี้อย่างไร สมณพราหมณ์เหล่านั้น มีถ้อยคำเป็นข้าศึกโดยตรงต่อกันมิใช่หรือไม่ ? ใช่ พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุก่อนคฤหบดีทั้งหลาย พวกสมณ-  
พราหมณ์ทั้งหลาย การให้ทานไม่มีผล การบูชาไม่มีผล การคำนับไม่มีผล เป็น  
คั่นนั้น ต้องได้ผลดังต่อไปนี้ คือ ต้องละเว้นกุศลธรรม ๑ ประการ อันได้แก่  
กายสุจริต วาจสุจริต มโนสุจริต ต้องยั้งคั่นอกุศลธรรม ๑ ประการ คือ กายทุจริต  
วจีทุจริต มโนทุจริต เพราะเหตุว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้น ไม่เล็งเห็นโทษแห่ง  
อกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่เล็งเห็นคุณแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย ฯ โลกหน้ามีอยู่โดยแท้  
แต่เขาเห็นว่าโลกหน้าไม่มี ความเห็นของเขาเป็นความเห็นผิด ฯ โลกหน้ามีอยู่  
โดยแท้ แต่เขากำหนดแนบในใจของเขาว่า โลกหน้าไม่มี จัดเป็นการกำหนดคิด  
ของเขา ฯ โลกหน้ามีอยู่โดยแท้ แต่เขากล่าวว่าไม่มี เป็นการกล่าวผิดของเขา ฯ  
โลกหน้ามีอยู่โดยแท้ แต่เขากล่าวว่าไม่มี เขาได้กล่าวเป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์  
ทั้งหลายผู้โลกหน้าแจ่มแจ้ง ฯ โลกหน้ามีอยู่โดยแท้ แต่เขาทำให้ผู้อื่นเข้าใจว่า  
โลกหน้าไม่มี การทำของเขาเป็นบาปบุญซึ่งสิ่งที่ไม่เป็นธรรมของสัปบุรุษ  
แล้วเขาก็กดคนข่มผู้อื่นด้วยการบัญญัติซึ่งสิ่งที่ไม่ใช่ธรรมของสัปบุรุษนั้น ฯ เป็น  
อันว่า เขาได้ละความเป็นผู้มีศีล ได้ตั้งอยู่ในความเป็นผู้มีศีลไม่ดี คือ มีฉันทิฏฐิ  
ความเห็นผิด มีฉนาสทัปปโป ความดำริผิด มีฉนาวาจา การพูดผิด และการเป็น  
ข้าศึกต่อพระอริยเจ้า การบัญญัติซึ่งสิ่งที่ไม่ใช่ธรรมของสัปบุรุษ การข่มคนข่มผู้อื่น ฯ  
ธรรมอันเป็นบาปอกุศลต่าง ๆ นั้น ย่อมเกิดขึ้น เพราะมีฉันทิฏฐิเป็นปัจจัย

คุก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ในข้อนั้น บุรุษมีความริ่ยอมพิจารณาว่า ถ้า  
โลกหน้าไม่มี บุรุษบุคคลผู้เจริญจักทำให้สวัสดิ นัยแต่ร่างกายแตกแล้วไป  
ถ้าโลกหน้ามี บุคคลผู้จักได้เกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ฯ ถึงโลกหน้าจะ  
ไม่มีก็ตาม ทั้งถ้อยคำอันจริงของสมณพราหมณ์เหล่านั้นจงยกไว้ ถึงอย่างนั้นก็  
บุคคลผู้จักได้รับความดีความชอบจากผู้ทั้งหลายในปัจจุบันนี้ว่า เป็นคนทศิล เป็น  
มีฉันทิฏฐิ เป็นผู้กล่าวว่าไม่มี ฯ ถ้าโลกหน้ามี บุคคลผู้จักได้รับโทษทั้ง ๒ ส่วน  
คือ ทั้งได้รับความดีความชอบจากผู้ทั้งหลายในปัจจุบันนี้ ได้เกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต  
นรก ฯ ๑ อับดินกกรรมนั้น บุคคลถือไว้ไม่ดีแล้ว เพียงแต่ส่วนหนึ่ง ๆ ไป ก็จะไม่  
เสียซึ่งเหตุอันเป็นกุศล

ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย พวกสมณพราหมณ์หมิ่นการกล่าว และการเห็นว่า  
การให้ทานมีผลเป็นต้นนั้น ต้องละอกุศลธรรม ๓ ประการ คือ กายทุจริต  
วจทุจริต มโนทุจริต ต้องประพฤตินั้นอยู่ในกุศลธรรม ๓ ประการ คือ กายสุจริต  
วจสุจริต มโนสุจริต เพราะสมณพราหมณ์เหล่านั้น เห็นโทษแห่งอกุศลธรรม  
ทั้งหลาย เห็นคุณแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย ฯ การที่เขาเห็นว่า โลกหน้ามีอยู่นั้น  
เป็นสัมมาทิฐิ ฯ การที่เขาคิดว่า โลกหน้ามีอยู่นั้น เป็นสัมมาสังกัปปิ ฯ  
การที่เขากล่าวว่า โลกหน้ามีอยู่นั้น เป็นสัมมาวาจา ฯ เขาไม่ได้ทำตนให้เป็น  
ข้าศึกของพระอรหันต์ทั้งหลาย ผู้โลกหน้าแจ่มแจ้ง ฯ การที่เขาทำให้คนอื่น  
เข้าใจว่า โลกหน้ามีอยู่นั้น เป็นการบัญญัติขงธรรมของสัปบุรุษ ทั้งเขาไม่ได้ยกตน  
ข่มผู้อื่น ด้วยการบัญญัติธรรมของสัปบุรุษนั้นด้วย ฯ จึงเป็นอันว่า ได้ละความ  
เป็นผู้มกลโมค คือ อยู่ใ้ความเป็นผู้มกล คือ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ สัมมา-  
สังกัปปิ ความคำริชอบ สัมมาวาจา การพูดชอบ และการไม่ทำตนให้เป็น  
ข้าศึกแก่พระอรหันต์ การบัญญัติขงธรรมของสัปบุรุษ การไม่ยกตนข่มผู้อื่น ฯ  
ธรรมทั้งหลาย อันเป็นกุศลเป็นอันมากนั้นย่อมมีขึ้น เพราะมีสัมมาทิฐิเป็นปัจจัย

ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ในข้อนี้ บุรุษผู้มีความริ่ยอมพิจารณาว่า ถ้าโลก  
หน้ามีอยู่ ผู้คนจะได้เกิดในสุคติโลกสวรรค์แท้ ฯ ถ้าโลกหน้าจะไม่มีอยู่ก็ตาม  
ถ้อยคำของสมณพราหมณ์เหล่านั้นจะไม่จริงก็ตาม ผู้คนก็ต้องได้รับความสรรเสริญ  
ของผู้ทั้งหลายในปัจจุบันว่า เป็นผู้มกล มีความเห็นชอบ มีการกล่าวว่ามี ฯ  
ถ้าโลกหน้ามีอยู่ เขาก็ได้ชัยชนะในที่ทั้ง ๒ คือ ได้รับความสรรเสริญของผู้ทั้งหลาย  
ในปัจจุบัน . ได้เกิดในสุคติโลกสวรรค์ . . . . . เป็นอันว่า อภินนทกรรมนั้นบุคคล  
ถือไว้ได้แล้ว ย่อมแผ่ไปซึ่งส่วนทั้งสอง ๒ ย่อมทั้งเสียซึ่งเหตุอันเป็นอกุศล

ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์บางพวกเห็นว่า บุคคลทำเองก็ดี  
ให้ผู้อื่นทำก็ดี ตัดเองก็ดี ให้ผู้อื่นตัดก็ดี เตือนตัวเองก็ดี ให้ผู้อื่นเตือนตนก็ดี ให้  
เสวราโศกเองก็ดี ให้ผู้อื่นทำให้เสวราโศกก็ดี ทำให้ลำบากเองก็ดี ให้ผู้อื่นทำให้  
ลำบากก็ดี ทำให้ตนร้นด้วยตนเองก็ดี ให้ผู้อื่นทำให้ตนร้นก็ดี ทำลายชีวิตของ  
ผู้อื่นให้ตกไปก็ดี ถือเอาของผู้อื่นไม่ให้ก็ดี ตัดहतอกก็ดี ปล้นใหญ่ก็ดี ปล้น  
เฉพาะเรือนหลังเดียวก็ดี ชุมนุมอยู่ในทางเปลี่ยวก็ดี คบหาภรรยาผู้อื่นก็ดี กล่าวเท็จ

กิด ก็ไม่เป็นอันทำบาป ถึงแม้ว่าจะทำสัตว์ในแผ่นดินให้เป็นลานเนื้ออันเดียวกัน  
 ให้มีเนื้อเป็นกอง ๆ ด้วยจักรอันหมุนไปรอบกิด บาปก็ไม่มีแก่ผู้นั้น ความมาถึง  
 แห่งบาป ข้อมไม่มีแก่ผู้นั้น ถึงแม้ว่าผู้นั้นจะข้ามไปฝั่งคางคกทักษิณ แล้วเบียด  
 เบียดผู้อื่น ขำผู้อื่น ตีด้วยขี้มือด้วยตนเอง หรือให้ผู้อื่นตี ทำให้ผู้อื่นเดือด  
 ร้อนด้วยตนเอง หรือใช้ให้ผู้อื่นทำกิด บาปก็ไม่มีแก่เขา ความมาถึงแห่งบาปก็  
 ไม่มีแก่เขา ถึงแม้ว่า ผู้นั้นจะข้ามไปฝั่งคางคกทักษิณ แล้วให้ทานด้วยตนเอง  
 กิด ให้ผู้อื่นให้ทานกิด บุษาดด้วยตนเองกิด ให้ผู้อื่นบุษากิด บุญก็ไม่มีแก่เขา  
 ความมาถึงแห่งบุญก็ไม่มีแก่เขา บุญข้อมไม่มีด้วยการให้ทาน การฝึกฝน การ  
 สำรวม การกล่าวคำจริง ความมาถึงแห่งบุญข้อมไม่มีด้วยสิ่งเหล่านั้น ดังนี้ ๆ  
 ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่ง ซึ่งกล่าวเป็นข้าศึกโดยตรง  
 ต่อสมณพราหมณ์เหล่านั้น ได้กล่าวว่า บุคคลทำเองกิด ให้ผู้อื่นทำกิด ตัดเอง  
 กิด ให้ผู้อื่นตัดกิด ทำให้เดือดร้อนด้วยตนเองกิด ใช้ให้ผู้อื่นทำกิด ทำให้  
 เสรีโสภณด้วยตนเองกิด ใช้ให้ผู้อื่นทำกิด ทำให้ลำบากด้วยตนเองกิด ใช้ให้  
 ผู้อื่นทำกิด ทำให้ตนร่นด้วยตนเองกิด ใช้ให้ผู้อื่นทำกิด ขำสัตว์กิด ลักทรัพย์  
 กิด ตัดท่อนของเขาส่งของกิด ปล้นใหญ่กิด ปล้นเฉพาะเรือนหลังเดียวกิด  
 ข่มขืนที่ทางเปลวกิด คบหาภรรยาผู้อื่นกิด กล่าวเท็จกิด กิจความเป็นอันทำบาป  
 ผู้ทำสัตว์ในแผ่นดินให้เนื้อเป็นลานเนื้อเดียวกัน หรือให้เนื้อเป็นกอง ๆ  
 ด้วยจักรอันหมุนไปโดยรอบกิด ก็ข้อมมีบาป ความมาถึงแห่งบาปก็ข้อมมีแก่เขา  
 ถ้าเขาข้ามแม่น้ำคางคกไปฝั่งทักษิณ แล้วไปขำผู้อื่นด้วยตนเองกิด ให้ผู้อื่นขำกิด  
 ตีด้วยขี้มือด้วยตนเองกิด ใช้ให้ผู้อื่นตัดกิด ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนด้วยตนเองกิด  
 ใช้ให้ผู้อื่นทำกิด เขาก็ต้องมียาบาป ความมาถึงแห่งบาปก็ต้องมีแก่เขา ถ้าเขาข้าม  
 แม่น้ำคางคกไปฝั่งอศร แล้วให้ทานด้วยตนเองกิด ใช้ให้ผู้อื่นให้กิด บุษาดด้วยตน  
 เองกิด ใช้ให้ผู้อื่นบุษากิด บุญก็ต้องมีแก่เขา ความมาถึงแห่งบุญก็ต้องมีแก่เขา  
 บุญและความมาถึงแห่งบุญข้อมมีด้วยการให้ทาน การฝึกฝน การสำรวม การกล่าว  
 คำจริง ดังนี้ ๆ ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย พวกเราเห็นว่าสมณพราหมณ์เหล่านั้น  
 มีถ้อยคำเป็นข้าศึกโดยตรงต่อกันมิใช่หรือ ? ใช่ พระเจ้าข้า

ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกก่อน คือ พวกที่เห็นว่าทำเอง  
 กิด ให้ผู้อื่นทำกิด ก็ไม่เป็นอันทำบาปนัน ต้องละกุศลธรรม ๓ ประการ คือ



กายสุจริต วาจสุจริต มโนสุจริตเสีย ต้องถือนอกอุสสกรรม ๓ ประการ คือ กายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต เพราะเขาไม่เห็นโทษแห่งอุสสกรรมทั้งหลาย เขาไม่เห็นคุณแห่งอุสสกรรมทั้งหลาย ฯ การที่เขาเห็นว่า การกระทำไม่มโน เป็นการเห็นผิดของเขา ฯ การที่เขาตำริว่า การกระทำไม่มโน เป็นการตำริผิดของเขา ฯ การที่เขาถือว่า การกระทำไม่มโน เป็นการกล่าวผิดของเขา ฯ เขาได้ทำคนให้เป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์ทั้งหลาย ที่เขากล่าวว่า การกระทำมโน ฯ การที่เขาให้ผู้อื่นเข้าใจว่า การกระทำไม่มโน เป็นการบัญญัติซึ่งธรรมของอสัปปรุษ ทั้งเขาได้ยกตนข่มผู้อื่น ด้วยการบัญญัติซึ่งธรรมของอสัปปรุษนั้นด้วย ฯ เป็นอันว่า เขาได้ละความเป็นผู้มีสลคติ ได้ตั้งอยู่ในความเป็นผู้มีสลคติ คือ ความเห็นผิด ความตำริผิด การพูดผิด การทำตนให้เป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์ทั้งหลาย การบัญญัติซึ่งธรรมของอสัปปรุษ การยกตนข่มผู้อื่น ฯ ธรรมทั้งหลายอันเป็นบาปอกุศล เหล่านี้ บ่อมมชนด้วยความเห็นผิดเป็นปัจจัย ด้วยประการดังนี้

ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย บุรุษมีความรู้บ่อมพิจารณาว่า ถ้าการกระทำไม่มโน บุรุษก็จะกระทำตนให้สวัสดีในเมื่อตายไปแล้ว ฯ ถ้าการกระทำมโน เขาก็จักต้องเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ฯ ถึงการกระทำจะไม่มโนก็ตาม ถ้อยคำอันจริงของ สมณพราหมณ์เหล่านั้นก็จงยกไว้ ถ้อยคำนั้น บุคคลนั้นก็ต้องได้รับความดีเดียน จากผู้ทั้งหลายในบัดจจุบันว่า เป็นผู้มีสลคติ มีความเห็นผิด มีการกล่าวที่ไม่เป็นอันกระทำ ฯ ถ้าการกระทำมโน บุรุษนั้นก็ต้องได้รับโทษในที่ทั้ง ๒ คือ ถูกตเดียนในบัดจจุบัน • ได้เกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ในเมื่อตายไปแล้ว • ฯ อนันตกรรมที่บุคคลถือไว้ไม่ใช้อย่างนี้ บ่อมแผ่ไปส่วนเดียว บ่อมเว้นเหตุอันเป็นกุศลเสีย

ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกหลัง คือ พวกที่เห็นว่า บุคคลทำเองก็ดี ใช้ให้ผู้อื่นทำก็ดี ก็เป็นอันทำบาปเป็นต้นนั้น ต้องละอุสสกรรม ๓ ประการ คือ กายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต ต้องถือนอกอุสสกรรม ๓ ประการ คือ กายสุจริต วาจสุจริต มโนสุจริต เพราะเขาก็เห็นโทษและคุณแห่งอุสสกรรม และอุสสกรรมทั้งหลาย ฯ กายที่เขาเห็นว่า การกระทำมโน เป็นการเห็นถูกของเขา ฯ การที่เขาตำริว่า การกระทำมโน เป็นการตำริถูกของเขา ฯ การที่

เขากล่าวว่า การกระทำมียอนั้น เป็นการกล่าวถูกของเขา ฯ เขาไม่ได้ทำตนให้เป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์ทั้งหลาย ผู้ที่กล่าวว่าการกระทำมียอนั้น การที่เขาให้ผู้อื่นเข้าใจว่า การกระทำมียอนั้น เป็นการบัญญัติซึ่งธรรมของสัปบุรุษ ทั้งเขาไม่ได้ยกตนข่มผู้อื่นด้วยการบัญญัติธรรมของสัปบุรุษนั้นด้วย ฯ เป็นอันว่า เขาได้ละความเป็นผู้มีศัลไม่ดี ได้ตั้งอยู่ในความเป็นผู้มีศัลอันดี คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การพูดชอบ การไม่ทำตนให้เป็นข้าศึกของพระอริยเจ้าทั้งหลาย การบัญญัติซึ่งธรรมของสัปบุรุษ การไม่ยกตนข่มผู้อื่นด้วยเหตุดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ฯ ธรรมทั้งหลายอันเป็นกุศลต่าง ๆ เหล่านี้ ย่อมมีขึ้นด้วยความเห็นชอบเป็นปัจจัย ด้วยประการดังนี้

ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของพวกสมณพราหมณ์ที่มีความเห็นต่าง ๆ กันนั้น บุรุษมีความรุ่มร้อนพิจารณาว่า ถ้าการกระทำบาปบุญนั้นมียอน บุคคลผู้เห็นว่า บาปมี บุญมี ก็จักได้เกิดในสุคติโลกสวรรค์ ฯ การกระทำจะไม่มียอนก็ตาม ถ้อยคำอันจริงของสมณพราหมณ์ที่เห็นถูกนั้นจงยกไว้ ถึงอย่างนั้นก็ดี บุคคลผู้เห็นถูกนั้น ก็ย่อมได้รับความสรรเสริญจากผู้ทั้งหลายในปัจจุบันว่า เป็นผู้ที่มีศัล มีความเห็นถูก มีการกล่าวว่าการกระทำบาปมียอน ฯ ถ้าการกระทำมียอน บุคคลผู้เห็นถูกนั้น ก็ต้องได้ชัยชนะในที่ทั้ง ๒ คือ ได้รับความสรรเสริญของผู้ทั้งหลายในปัจจุบัน ได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ในเวลาร่างกายแตกแล้ว ฯ เป็นอันว่า อภันณกธรรมนี้ บุคคลถือไว้นั้นดีแล้ว ย่อมแผ่ไปซึ่งส่วนทั้ง ๒ ย่อมเว้นซึ่งเหตุอันเป็นอกุศล ด้วยประการดังนี้ สันเนอความในพระบาลีตอนนี้เพียงเท่านั้น.

### อรรถกถา

ก่อนไป เป็นเนื้อความในอรรถกถา แห่งอภันณกสูตร ในคัมภีร์ปัญจ-  
ปสุทนียว่า บ้านสาตกคามนั้นอยู่ใกล้ประตูคงใหญ่แห่งหนึ่ง ซึ่งมีพวกสมณพราหมณ์  
ที่มีลัทธิต่าง ๆ กันได้หยุดพักอาศัย แล้วได้สั่งสอนให้ถือลัทธิต่าง ๆ จนพวกนั้น  
ไม่แน่ใจว่า จะถือลัทธิอันใดดี ต่อมาภายหลัง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้  
เสด็จไปที่สาตกคามนั้น แล้วได้ทรงแสดงธรรมสั่งสอน ดังที่แสดงมาแล้วตามวาระ

พระบาลีนั่น ๑. ตอนไป พระอรรคธิดาจารย์ก็ได้อธิบายถ้อยคำในพระบาลีออกไปบ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ แต่เห็นว่าไม่จำเป็นต้องยกขึ้นแสดงหมดทุกคำไป เพราะมีแจ่มแจ้งอยู่ตามที่แสดงมาแล้วทั้งนั้น ที่ยังไม่แจ่มแจ้งนั้น ก็มีอยู่เพียง ๔ คำ คือ คำว่า แผลไปซึ่งส่วนเดียว และแผลไปซึ่งส่วนทั้ง ๒ เท่านั้น ๑. คำว่า แผลไปซึ่งส่วนเดียวนั้น ได้แก่แผลไปซึ่งถ้อยคำของคนฝ่ายเดียว ๑. คำว่า แผลไปซึ่งส่วนทั้ง ๒ นั้น ได้แก่แผลไปทั้งถ้อยคำของตน และทั้งถ้อยคำของผู้อื่น ดังนี้ ๑. การที่กล่าวถึงผิงกงกาด้านทักษิณนั้น เพราะในคราวนั้น พวกคนที่อยู่ผิงกงกาด้านทักษิณนั้น เป็นพวกหยาบช้าทารุณ ๑. การที่กล่าวถึงผู้ที่ข้ามไปผิงกงกาด้านทิศอุดรนั้น เพราะในคราวนั้น พวกคนที่อยู่ทางผิงกงกาด้านทิศอุดรนั้น เป็นพวกมีความเชื่อความเลื่อมใส คือพระรัตนตรัย สันคำในอรรคธิดาที่ควรยกขึ้นเทศนาเพียงเท่านั้น.

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย สำหรับพระธรรมเทศนาภิกษุนี้ ก็มีอยู่เพียงว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เข้าใจว่า พวกที่กล่าวว่า บาปบุญไม่มีนั้น เป็นพวกผิด ไม่ควรคิดเห็นก็ตาม ส่วนพวกที่กล่าวว่า บาปบุญมีอยู่นั้น เป็นพวกถูกควรจะถือไว้เป็นแบบฉบับสำหรับตนเท่านั้น จึงเป็นอันชี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ถูกต้อง เพราะเป็นศาสนาที่สอนให้ละบาปทำบุญ สอนให้ละสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ สอนให้ละโทษ บำเพ็ญคุณทั้งนั้น การถือว่าบาปมี บุญมี ดังที่แสดงมาแล้วโดยพิสดารนั้น เรียกว่า อภินิหารกรรม แปลว่ากรรมอันไม่ผิด ซึ่งบัณฑิตทั้งหลายควรถือไว้เป็นนิตยกาล เป็นอันว่า ถึงอวสานแห่งพระธรรมเทศนาภิกษุนี้เพียงเท่านั้น.

เอว่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๑

กัณฑ์ที่ ๑๕

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

อปัณณกสูตร ทอนว่าด้วยความเห็นผิด ๓ ประการ

สนฺติ กหปตโย เอเก สมณพราหมณา เอว วทโน เอว ทิฏฺฐิโน นคฺติ  
เหตุ นคฺติ ปจฺจโย สคฺคานํ สงฺกิลสา ย อเหตุ อปฺปปจฺจยา สคฺคา สงฺกิลสฺสนคฺติ  
นคฺติ เหตุ นคฺติ ปจฺจโย สคฺคานํ วิสฺสุทฺธิยา อเหตุ อปฺปปจฺจยา สคฺคา  
วิสฺสุชนนคฺติ.

ณ บัดนี้ อาคมภาพักได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนามหาวิคการนัย กัณฑ์  
ที่ ๑๕ ว่าด้วยอปัณณกสูตร ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก อันกล่าวด้วย  
ความเห็นผิด ๓ ประการ ตามพระบาลี อรรถกถา ฐัมมัตถาธิบาย เพื่อให้เป็น  
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน ตาม  
สมควรแก่การพึงพระธรรมเทศนา

บาลี

คำเนนความตามวาระพระบาลีว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรง  
แสดงฤทธิ์ของพวกเดียรถีย์แก่พวกคฤหบดีชาวสาละกามให้เห็นว่า เป็นลัทธิที่ผิด  
ด้วยวาระพระบาลี อันมีเนื้อความว่า คู่ก่อนคฤหบดีทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์อีก  
พวกหนึ่งเห็นว่า ไม่มีเหตุบังจยที่จะให้เกิดความเศร้าหมอง แก่สัตว์โลกทั้งหลาย ฯ  
สัตว์โลกทั้งหลายเศร้าหมอง โดยไม่มีเหตุบังจย ฯ ไม่มีเหตุบังจยที่จะให้เกิด  
ความบริสุทธิ์แก่สัตว์โลกทั้งหลาย ฯ สัตว์โลกทั้งหลายบริสุทธิ์เพราะไม่มีเหตุบังจย ฯ  
กำลังไม่มี ฯ ความแก่ล้าก้าไม่มี ฯ เรี่ยวแรงแห่งบุรุษไม่มี ฯ ความขากนั้น  
แห่งบุรุษไม่มี ฯ สัตว์ทั้งปวง ปาณะทั้งปวง ภุคทั้งปวง จีพทั้งปวงไม่มี  
อำนาจอันใด ไม่มีกำลังอันใด ไม่มี ความแก่ล้าก้าอันใด แต่ไปตามความ  
เพียร ความท่องเที่ยว และภาวะของตนเท่านั้น ได้เสวยสุขและทุกข์อยู่ใน



อภินิหาร ๖ ดังนี้ ๑. สมณพราหมณ์อีกจำพวกหนึ่ง มีการกล่าวเป็นข้าศึกโดยตรงต่อสมณพราหมณ์เหล่านั้นว่า เหตุปัจจัยที่จะให้เกิดความเศร้าหมองแก่สัตว์โลกทั้งหลายมีอยู่ ๑. สัตว์โลกทั้งหลายเศร้าหมองเพราะมีเหตุปัจจัย ๑. เหตุปัจจัยที่จะให้เกิดความบริสุทธิ์แก่สัตว์โลกทั้งหลายมีอยู่ ๑. สัตว์โลกทั้งหลายบริสุทธิ์เพราะมีเหตุปัจจัย ๑. กำลังมีอยู่ ๑. ความแก่ตัวกล้ำมีอยู่ ๑. เรี่ยวแรงแห่งบุรุษมีอยู่ ๑. ความบากบั่นแห่งบุรุษมีอยู่ ๑. สัตว์ทั้งปวง ปาณะทั้งปวง ภูตทั้งปวง จิตทั้งปวง เป็นของมีอำนาจ มีกำลัง มีความแก่ตัวกล้ำ แก้ไปตามความเที่ยง ความท่องเที่ยว และความเป็นอย่างของตน ได้เสวยสุขทุกข์อยู่ในอภินิหาร ๖ ดังนี้ ๑. ก่อนนคฤหบดีทั้งหลาย พวกเขามองเห็นว่าสมณพราหมณ์ทั้ง ๒ พวกนี้ มีถ้อยคำเป็นข้าศึกโดยตรงต่อกันและกันมิใช่หรือ ? ใช่ พระเจ้าข้า

ก่อนนคฤหบดีทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกก่อน คือ พวกที่เห็นว่าไม่มีเหตุปัจจัยที่จะให้เกิดความเศร้าหมองเป็นต้นนั้น ต้องละกุศลธรรม ๓ ประการ คือ กายสุจริต วาจสุจริต มโนสุจริต ต้องถ้อยมั่นอกุศลธรรม ๓ ประการ คือ กายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต เพราะสมณพราหมณ์เหล่านั้น ไม่เห็นโทษแห่งอกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่เห็นคุณแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย ๑. การที่เขาเห็นซึ่งเหตุอันมีอยู่ว่า เหตุไม่มีนั้น เป็นความเห็นผิดของเขา ๑. การที่เขาตำหนิซึ่งเหตุอันมีอยู่ว่า เหตุไม่มีนั้น เป็นการตำหนิผิดของเขา ๑. การที่เขากล่าวซึ่งเหตุอันมีอยู่ว่า เหตุไม่มีนั้น เป็นการกล่าวผิดของเขา ๑. เขาได้ทำตนให้เป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์ทั้งหลาย ผู้กล่าวว่าเหตุมีอยู่ ๑. การที่เขาทำให้ผู้อื่นเข้าใจซึ่งเหตุอันมีอยู่ว่า เหตุไม่มีนั้น เป็นการให้เข้าใจซึ่งธรรมของอสังฆปุรุษ ทั้งเขายกตนข่มผู้อื่น ด้วยการให้เข้าใจซึ่งธรรมของอสังฆปุรุษนั้น ๑. โดยเหตุนี้ จึงเป็นอันว่า เขาละความเป็นผู้มีสติ ตั้งอยู่ในความเป็นผู้มีสติไม่ดี คือ ความเห็นผิด ความตำหนิผิด การพูดผิด การทำตนให้เป็นข้าศึกต่อพระอริยเจ้า การทำให้ผู้อื่นรังสรรค์ซึ่งธรรมของอสังฆปุรุษ การยกตนข่มผู้อื่น ๑. ธรรมอันเป็นบาปอกุศลต่าง ๆ เหล่านี้ ย่อมเกิดขึ้นเพราะความเห็นผิดเป็นปัจจัย ด้วยประการดังนี้

ก่อนนคฤหบดีทั้งหลาย ผู้ทั้งหลายย่อมพิจารณาในข้อความนั้นว่า ถ้าเหตุไม่มี บุคคลผู้ใดจักทำตนให้สวัสดิในเมื่อตายไปแล้ว ๑. ถ้าเหตุมี บุคคลผู้

ก็จักต้องเกิดในอบาย ทุกคติ วิโมกค นรก ฯ ถึงเหตุจะไม่มีการนี้ ก้อยคำอันจริง  
 ของสมณพราหมณ์เหล่านั้นจะบอกเสียก็ตาม ถึงอย่างนั้น บุคคลนั้นก็ต้องได้รับความ  
 ความติเคียนของท่านผู้ทั้งหลายในปัจจุบันนี้ว่า เป็นผู้ทูล เป็นผู้มีความเห็นผิด  
 เป็นผู้กล่าวว่าเหตุไม่มี ฯ ถ้าเหตุมี บุคคลนั้น ก็ต้องได้รับโทษทั้ง ๒ สถาน คือ  
 หักได้รับความติเคียนของท่านผู้ทั้งหลายในปัจจุบันนี้ ฯ ทั้งจักได้เกิดในอบาย ทุกคติ  
 วิโมกค นรก ฯ อปัณณกกรรมที่บุคคลถือไว้ไม่คืน ย่อมแผ่ไปซึ่งส่วนหนึ่ง  
 ย่อมละเหตุอันเป็นกุศลด้วยประการอย่างนี้

ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ส่วนสมณพราหมณ์พวกที่ ๒ คือ พวกที่เห็นว่า เหตุ  
 บังคับที่จะให้เกิดความเศร้าหมอง แก่สัตว์โลกทั้งหลายเป็นต้นมียุขนั้น คือ ละ  
 อกุศลกรรม ๓ ประการ คือ กายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต ต้องถือมั่นกุศล-  
 ธรรม ๓ ประการ คือ กายสุจริต วาสุจริต มโนสุจริต เพราะสมณพราหมณ์  
 เหล่านั้น ได้เห็นโทษและคุณแห่งอกุศลกรรม และกุศลกรรมทั้งหลาย ฯ การที่  
 เขาเห็นว่า เหตุมีอยู่นั้น เป็นการเห็นถูก ฯ การที่เขาตำหนิ เหตุมีอยู่นั้น เป็น  
 การตำหนิถูก ฯ การที่เขากล่าวว่า เหตุมีอยู่นั้น เป็นการกล่าวถูก ฯ เขาไม่ทำคน  
 ให้เป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์ทั้งหลาย ผู้กล่าวว่าเหตุมีอยู่ ฯ การที่เขาทำให้ผู้อื่น  
 เข้าใจว่า เหตุมีอยู่นั้น เป็นการทำให้เข้าใจซึ่งธรรมของสัพปุรุษ ทั้งเขาไม่ยกตนข่ม  
 ผู้อื่นด้วยการทำให้เข้าใจ ซึ่งธรรมของสัพปุรุษนั้นด้วย ฯ โดยเหตุนี้ จึงเป็น  
 อันว่า เขาได้ละความเป็นผู้มีศีลไม่ดี ได้ตั้งอยู่ในความเป็นผู้มีศีลอันดี คือ ความ  
 เห็นชอบ ความคำริชอบ การพูดชอบ การไม่เป็นข้าศึกต่อพระอริยเจ้า การทำให้  
 ผู้อื่นรู้ซึ่งธรรมของสัพปุรุษ การไม่ยกตนข่มผู้อื่น ฯ ธรรมอันเป็นกุศลต่างๆ เหล่านี้  
 ย่อมเกิดขึ้นเพราะความเห็นชอบเป็นปัจจัย ด้วยประการดังนี้

ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ในข้อนี้บุรุษผู้มีความรู้ย่อมพิจารณาว่า ถ้าเหตุ  
 มีอยู่ บุคคลนั้นก็จักได้เกิดในสุคติโลกสวรรค์ ฯ ถึงเหตุจะไม่มีการนี้ ถึงจะบอก  
 ก้อยคำอันจริง ของสมณพราหมณ์เหล่านั้นก็ตาม บุคคลเหล่านั้นก็ได้รับความสรรเสริญ  
 ของผู้ทั้งหลายในปัจจุบันนี้ว่า เป็นผู้ทูล มีความเห็นถูก มีการกล่าวว่า เหตุ  
 มีอยู่ ฯ ถ้าเหตุมีอยู่ บุคคลนั้นก็ได้รับชะนทั้ง ๒ สถาน คือ ได้รับความสรรเสริญ  
 ของผู้ทั้งหลายในปัจจุบันนี้ ฯ ได้เกิดในสุคติโลกสวรรค์ ฯ อปัณณกกรรมที่

บุคคลถือไว้ได้แล้ว ย่อมแผ่ไปซึ่งส่วนทั้ง ๒ ย่อมเว้นเสียซึ่งเหตุอันเป็นอกุศลด้วยประการดังนี้

ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า อรูปไม่มีโดยประการทั้งปวง ฯ มีสมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่ง ซึ่งมีถ้อยคำเป็นข้าศึกโดยตรงต่อสมณพราหมณ์เหล่านั้น ได้กล่าวว่า อรูปพรหมมีอยู่โดยประการทั้งปวง ฯ เธอทั้งหลายเข้าใจว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้น มีถ้อยคำเป็นข้าศึกโดยตรงต่อกันมิใช่หรือ ? ใช่ พระเจ้าข้า ฯ ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย บุรุษมีความรู้ย่อมพิจารณาว่า สมณพราหมณ์พวกใดเห็นว่า อรูปพรหมไม่มีโดยประการทั้งปวง คำนั้นเราก็ไม่เห็น ฯ สมณพราหมณ์เหล่าใดกล่าวว่า อรูปพรหมมีโดยประการทั้งปวง คำนั้นเราก็ไม่รู้แจ้ง เมื่อเราไม่รู้ไม่เห็นจะถือเอาโดยส่วนเดียว แล้วกล่าวออกไปว่า คำนั้นแหละจริง คำอื่นไม่จริง ดังนี้ ก็ไม่สมควรแก่เรา ฯ สมณพราหมณ์เหล่าใดกล่าวว่า อรูปพรหมไม่มีโดยประการทั้งปวง ถ้ายถ้อยคำของสมณพราหมณ์เหล่านั้นเป็นถ้อยคำอันจริง การเกิดเป็นเทพเจ้าซึ่งมีรูป มีการสำเร็จด้วยใจของเราก็จักไม่มีผิด ฯ สมณพราหมณ์เหล่าใดกล่าวว่า อรูปพรหมมีอยู่โดยประการทั้งปวง ถ้ายถ้อยคำของสมณพราหมณ์เหล่านั้นจริง การเกิดเป็นเทพเจ้าผู้ไม่มีรูป ผู้สำเร็จด้วยสัญญาของเราก็จักไม่มีผิด ฯ การจับไม้ก้อน จับสาตรา ทะเลาะ แก่งแย่ง ทุ่มเถียง ส่อเสียด ซึ่งมีรูปเป็นต้นเหตุย่อมปรากฏ สิ่งที่ว่าไม่มีในอรูปพรหมโดยประการทั้งปวง ฯ บุรุษมีความรู้นั้นพิจารณาอย่างนั้นแล้ว ย่อมปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเบื่อหน่ายรูป เพื่อให้เกิดความคลายรูป เพื่อให้เกิดความดับรูป

ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งเห็นว่า การดับภพไม่มีโดยประการทั้งปวง ฯ มีสมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่ง ซึ่งมีความเห็นเป็นข้าศึกโดยตรงต่อสมณพราหมณ์เหล่านั้น ได้กล่าวว่า การดับภพมีอยู่โดยประการทั้งปวง ฯ ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย สมณพราหมณ์เหล่านั้น มีการกล่าวเป็นข้าศึกโดยตรงต่อกันมิใช่หรือ ? ใช่ พระเจ้าข้า ฯ ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ผู้มีความรู้ย่อมพิจารณาว่า สมณพราหมณ์เหล่าใดกล่าวว่า การดับภพไม่มีโดยประการทั้งปวง คำสอนของสมณพราหมณ์เหล่านั้นเราก็ไม่เห็น ส่วนสมณพราหมณ์เหล่าใดกล่าวว่า การดับภพมีอยู่โดยประการทั้งปวง คำสอนของสมณพราหมณ์เหล่านั้นเราก็ไม่

รู้แจ้ง เมื่อเราไม่รู้ไม่เห็น เราจะกล่าวโดยส่วนเดียวว่า คำนี้แหละจริง คำอื่นไม่จริง ดังนี้ ก็ไม่ควรกล่าว สมณพราหมณ์เหล่าใดกล่าวว่า ความดับภพไม่มี โดยประการทั้งปวง ถัดยศคำของสมณพราหมณ์เหล่านั้นจริง การเกิดเป็นเทพเจ้า ผู้ไม่มีรูป ผู้สำเร็จด้วยสัญญาของเรา ก็จักไม่ผิด สมณพราหมณ์เหล่าใดกล่าวว่า การดับภพมีอยู่โดยประการทั้งปวง ถัดยศคำของสมณพราหมณ์เหล่านั้นจริง เรา ก็จักต้องปรินิพพานในบัดนี้ ๑ สมณพราหมณ์เหล่าใดกล่าวว่า การดับภพไม่มีอยู่โดยประการทั้งปวง ความเห็นอันนี้ของสมณพราหมณ์เหล่านั้นก็ใกล้ต่อราคะ ใกล้ต่อสังโยชน์ ใกล้ต่อความรุนแรง ใกล้ต่อความกลืนเข้าไว้ ใกล้ต่อความถ่มถ้ำ สมณพราหมณ์เหล่าใดกล่าวว่า ความดับภพมีอยู่โดยประการทั้งปวง ความเห็นของสมณพราหมณ์เหล่านั้น ใกล้ต่อความไม่มีราคะ ความไม่มีสังโยชน์ ความไม่รุนแรง ความไม่กลืนกิน ความถ่มถ้ำ ๑ บุรุษมีความรู้นั้น พิจารณาอย่างนั้น แล้ว ก็ปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเบื่อหน่าย เพื่อให้เกิดความคลาย เพื่อให้เกิดความดับ ชงกาทงหลาย

ดูก่อนภคทูตทั้งหลาย บุคคลในโลกนี้มีอยู่ ๔ จำพวก คือ จำพวกที่ทำความให้เดือดร้อน ประกอบเนื่องๆ ซึ่งสิ่งที่ทำตนให้เดือดร้อน ๑ จำพวกที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ประกอบเนื่องๆ ซึ่งสิ่งที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ๑ พวกที่ทำความให้เดือดร้อน ประกอบเนื่องๆ ซึ่งสิ่งทำให้ตนเดือดร้อนด้วย ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ประกอบเนื่องๆ ซึ่งสิ่งทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนด้วย ๑ จำพวกที่ไม่ทำความให้เดือดร้อน ไม่ประกอบเนื่องๆ ซึ่งสิ่งทำความให้เดือดร้อนด้วย ไม่ทำผู้อื่นเดือดร้อน ไม่ประกอบเนื่องๆ ซึ่งสิ่งที่จะทำผู้อื่นเดือดร้อนด้วย ๑ จำพวกที่ ๔ นี้ เป็นจำพวกที่ไม่ต้องการสิ่งใดแล้ว เป็นจำพวกดับความร้อนแล้ว เป็นจำพวกเย็นแล้ว เป็นจำพวกได้เสวยแต่ความสุข อยู่ด้วยตนอันเป็นพรหม

ดูก่อนภคทูตทั้งหลาย จำพวกที่ไม่ทำความให้เดือดร้อน ไม่ประกอบเนื่องๆ ซึ่งสิ่งที่จะทำความให้เดือดร้อนนั้น ได้แก่ นักบวชนอกพระพุทธศาสนา จำพวกที่ไม่นั่งผ้า ไม่รักษากิริยามรรยาท เชื้อตองจาระด้วยมือเป็นต้น ๑ จำพวกที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ประกอบเนื่องๆ ซึ่งสิ่งทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนนั้น ได้แก่ คนที่ทำความหยาบช้า มีมาแทะมาสุกรเป็นต้น ๑ จำพวกที่ทำทั้งตนและผู้อื่น



ให้เคืองคร่อนนั้น ได้แก่ จำพวกที่ประพฤติกามลัทธิของพราหมณ์ ด้วยวิธีถือนวช  
แล้วมาสัศว์บูชาบุญ ฯ จำพวกที่ไม่ทำทั้งตนและคนอื่นให้เคืองคร่อนนั้น ได้แก่  
นักบวชในพระพุทธศาสนา ที่ละนิวรรณ์ ๕ อันทำใจให้เศร้าหมอง อันทอนกำลัง  
ปัญญา ว้างจากกามารมณ์และอกุศลธรรมทั้งหลาย แล้วได้ปฐมฌานอันมีวิตก วิจารณ์  
มีจิตสุขเกิดจากวิเวก สำเร็จตติยฌานอันทำใจให้ผ่องใส อันทำใจให้มีอารมณ์เป็น  
หนึ่ง อันไม่มีวิตกวิจารณ์ อันมีแต่จิตสุขเกิดจากสมาธิ และสำเร็จตติยฌาน  
จตุตถฌานเป็นลำดับไป ฯ เมื่อใจของเขาตั้งมั่นบริสุทธิ์ผ่องใส ไม่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ  
ปราศจากเครื่องเศร้าหมอง เป็นจิตอ่อนโยนควรแก่การงาน ตั้งมั่นไม่มีความหวั่นไหว  
อย่างนั้นแล้ว เขาก็น้อมจิตไปเพื่อให้เกิดบุพเพนิวาสานุสสติญาณ แล้วเขาก็ได้  
สำเร็จบุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติหนหลังได้โดยละเอียดสิ้นเชิง แล้ว  
ก็สำเร็จจุตุปปาตญาณ เห็นสัตว์ทั้งปวงได้ทุกประเภทว่า ประเภทไหนทำกรรม  
อย่างไร แล้วไปเสวยผลกรรมอย่างไร แล้วก็สำเร็จอัสวักขญาณ คือ การทำ  
ให้สิ้นอัสวักเลส ฯ เมื่อเขาเห็นอย่างนั้น จิตของเขาก็หลุดพ้นจากกามาสวะ  
ภวาสวะ อวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้าหลุดพ้นแล้ว รู้ว่าสิ้นความเกิดแล้ว  
สำเร็จพรหมจรรย์แล้ว ได้ทำสิ่งที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีสิ่งอื่นที่จะทำเพื่อความเป็น  
อย่างอื่นอีก ฯ จำพวกนี้แหละ เรียกว่า จำพวกที่ไม่ทำตนและคนอื่นให้เคืองคร่อน  
เป็นจำพวกที่หมดความปรารถนา หมดความเร่าร้อน มีแต่ความเบิกบานเป็นสุข  
ทุกเวลา อยู่ด้วยตนเองเป็นพรหม ดังนี้

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงธรรมอย่างนั้นจบลงแล้ว พวก  
พราหมณ์และกฤหบดีชาวสาละคาม ก็กราบทูลสรรเสริญพระธรรมเทศนา แล้วถวายตัว  
เป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนา ขอบอภินิหารสูตรที่ ๑๐ และคหปติวรรคที่ ๑ ในคัมภีร์  
มัชฌิมนิกาย มัชฌิมนิภาสก์ เพียงเท่านั้น.

### อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งอภินิหารสูตร ในคัมภีร์ปัญจ-  
ปสุทธานิขัณฐ์ คำว่า ไม่มีเหตุบังงับในพระบาลีนั้น เป็นคำกล่าวเหตุเท่านั้น ฯ

คำทั้ง ๒ นั้นให้เห็นว่า เหตุปัจจัยอันจักทำให้เศร้าหมอง มีกายทุจริตเป็นต้น และ เหตุปัจจัยอันจักทำให้บริสุทธิ์ มีกายสุจริตเป็นต้น ซึ่งเป็นของมีอยู่โดยแท้ที่ว่า ไม่มี ฯ คำว่า ไม่มีกำลัง ไม่มีความแก่กล้า ไม่มีความแรงแห่งบุรุษ ไม่มีความ มากนั้นแห่งบุรุษนั้น เขาหมายความว่า กำลังหรือความแก่กล้า หรือความแรงของ บุรุษ ความมากนั้นของบุรุษ ที่จักทำให้สัตว์โลกทั้งหลายเศร้าหมอง หรือบริสุทธิ์ ไม่มี ฯ คำว่า สัตว์ทั้งปวงนั้น หมายถึงสัตว์ทุกชนิด มีอูฐ โค ลา เป็นต้น ฯ คำว่า ปาณะทั้งปวงนั้น เขาหมายถึงสัตว์ที่มีอินทรีย์เดียว หรือ ๒ อินทรีย์ ฯ คำว่า ภุคทั้งปวงนั้น เขาหมายถึงสิ่งที่เกิดในฟองไข่ และในท้องมารดา ฯ คำว่า ชีพ ทั้งปวงนั้น เขาหมายถึงสิ่งที่ไม่มีชีวิต มีข้าวสาลีและข้าวละมานเป็นต้น ฯ พวก เดียรถีย์เห็นว่า สิ่งเหล่านี้มีชีวิต เพราะเห็นว่า มันงอกขึ้นได้ ฯ คำว่า ไม่มีอำนาจ ไม่มีกำลัง ไม่มีความแก่กล้า นั้น เขาหมายความว่า สัตว์ทั้งสี่ ตนเองไม่มี อำนาจอันใด ไม่มีกำลังอันใด ไม่มีความแก่กล้าอันใด ฯ คำว่า แยกไปตาม ความนิยม ตามความไป ตามความเบ้นั้น คือ สัตว์โลกทั้งหลาย ข้อมเปลี่ยนแปลง ไปต่าง ๆ กัน ตามความนิยมและตามความท่องเที่ยวไปมาในชาติหนึ่ง ๆ กับตามสภาพ ของตน ฯ คือ ผู้ใดควรเป็นอย่างใด ผู้หนึ่งก็เป็นอย่างนั้น ผู้ใดไม่ควรเป็นอย่างใด ก็ไม่เป็นอย่างนั้น

คำว่า อภิชาติทั้ง ๖ นั้น ได้แก่ ชาติดำ . ชาติเขียว . ชาติแดง . ชาติ เหลือง . ชาติขาว . ชาติขาวเข้มน . ฯ ชาติดำนั้น ได้แก่ พวกที่ทำกรรมหยาบช้า คือ ชำนบก ชำสุกร ชำปลา เป็นโจร ชำโจร หรือทำกรรมหยาบช้าอื่น ๆ ฯ ชาติเขียวนั้น เขาหมายพวกภิกษุ หรือพวกบรรพชิต พวกสมณะอื่น ๆ ฯ ชาติแดง นั้น เขาหมายพวกนักรบ ฯ ชาติเหลืองนั้น เขาหมายพวกคฤหบดีที่เป็นศิษย์ของ พวกอโงะลก ฯ ชาติขาวนั้น เขาหมายพวกนัททะ วัจฉะ สังกัจจะ ฯ ชาติขาว เข้มนั้น เขาหมายพวกอาชีวก คือ พวกเดียรถีย์เห็นว่า สัตว์ทั้งปวงนั้น ต้องเป็น จำพวกทำกรรมหยาบช้า มีชำนบกเป็นต้นมาก่อน เมื่อบริสุทธิ์เข้าจึงได้เป็นสมณะ จำพวกสักยะ ฯ ต่อมาเมื่อบริสุทธิ์เข้าจึงได้เป็นจำพวกนักรบ ต่อมาจึงได้เป็น จำพวกนัททะ พวกสังกัจจะ ต่อมาจึงได้เป็นจำพวกอาชีวก ดังนี้

ต่อไปนี้ ว่าด้วยทฤษฎีทั้ง ๓ คือ นัตถิกทฤษฎี อเหตุกทฤษฎี อภิริยทฤษฎี ซึ่งเป็น  
มิจฉาทฤษฎี อันร้ายแรงของพวกเคียรถีย์ทั้งหลายสืบต่อไป คือ นัตถิกทฤษฎี อัน  
ได้แก่ เห็นว่า ผลแห่งการให้ทานเป็นต้น ไม่มีนั้น เป็นการปฏิเสธซึ่งผลกรรม  
ทั้งปวง ๑ อภิริยทฤษฎี คือ ความเห็นว่า การทำบาปทำบุญไม่มีนั้น เป็นการ  
ปฏิเสธว่า การทำดีทำชั่วทั้งปวงไม่มี ๑ อเหตุกทฤษฎี คือ ความเห็นว่า ไม่มี  
เหตุปัจจัยนั้น เป็นการปฏิเสธว่า ไม่มีทั้งกรรมและผลกรรม ๑ ก็เมื่อปฏิเสธว่า  
กรรมไม่มี ก็เป็นอันปฏิเสธว่า ผลกรรมไม่มี ๑ เมื่อปฏิเสธว่า ผลกรรมไม่มี  
ก็เป็นอันปฏิเสธว่า กรรมไม่มี ๑ โดยเหตุนี้ ทฤษฎีทั้งหมดนั้น เมื่อว่าโดย  
ใจความแล้ว ก็เป็นอันปฏิเสธทั้งกรรมและผลกรรมว่า ไม่มีทั้งนั้น ๑ พวกโค  
เถาเรียนลัทธิของพวกนั้น แล้วนั่งท่องบ่นตรึกตรองอยู่ว่า การให้ทานไม่มีผล  
การบูชาไม่มีผล การทำบาปทั้งปวงไม่มีผล ไม่มีเหตุปัจจัย ดังนั้น มิจฉาสติ คือ  
ความระลึกผิด ก็จะคงมั่นอยู่ในอารมณ์นั้น จิตก็จะมีอารมณ์อันแน่วแน่ ชวนะ  
ก็จะผ่านไป ๑ ในชวณะที่ ๑ ถึงที่ ๖ ยังพอแก้ไขได้ เมื่อถึงชวณะที่ ๗ แล้ว  
พระพุทธรูปก็แก้ไขไม่ได้ เช่น อริยฐานิกขุ และกัมมตกสามเนรเป็นตัวอย่าง ๑  
ในความเห็นผิดทั้ง ๓ อย่างนี้ บางคนก็มีเพียงอย่างเดียว บางคนก็มีเพียง ๒ อย่าง  
บางคนก็มีทั้ง ๓ อย่าง ๑ แต่จะมีเพียงอย่างใดก็ตาม ก็เรียกว่า นิคมมิจฉาทฤษฎี  
โดยแท้ เรียกว่า เป็นผู้ถึงซึ่งการห้ามสวรรค์ มรรคผล นิพพานโดยแท้ ไม่อาจ  
ไปสู่สวรรค์ในชาติเป็นลำดับแห่งชาตินั้นได้ ไม่ต้องกล่าวถึงจะไปนิพพาน เป็นผู้  
จะต้องเฝ้าแผ่นดินอยู่ตลอดกาลนาน ซึ่งได้นามว่า เป็นหลักค่ออยู่ในวัฏฏสงสาร

มีคำปองฉาวว่า ผู้นั้นจะเป็นนิคมมิจฉาทฤษฎี เฉพาะในชาติเดียวเท่านั้น  
หรือในชาติอื่นด้วย ๑ แก้วว่า ที่แน่นอนนั้นเฉพาะในชาติเดียวเท่านั้น ๑ แต่  
ต่อไปในชาติอื่น ๆ ก็อาจจะชอบความเห็นนั้นอีก ๑ โดยมากพวกมิจฉาทฤษฎี  
ย่อมไม่ได้ออกจากภพสงสาร เพราะฉะนั้น จึงควรที่ผู้มีปัญญาซึ่งหวังความเจริญ  
แก่ตน จงงดเว้นคนที่ไม่ดีเสียให้ห่างไกล เหมือนกับงดเว้นอสรพิษฉะนั้น

คำว่า ไม่มีอุปโดยประการทั้งปวงนั้น เขาหมายความว่า ไม่มีอุปพรหม  
คำว่า สำเร็จด้วยใจนั้น คือ สำเร็จด้วยใจอันประกอบกับญาณ ๑ คำว่า สำเร็จด้วย

สัญญา คือ สำเร็จด้วยความเอาใจใส่ต่ออรุณมาน ๆ คำว่า ปฏิบัติเพื่อความเบอ-  
หน้ารูป เพื่อความคลายรูป เพื่อความดับรูปนั้น หมายบุคคล ๒ จำพวก คือ  
จำพวกที่ได้รูปาวจรมาน ๑ จำพวกที่รักครองด้วยตนเอง ๑ ๆ จำพวกที่ได้รูปาวจรมาน  
นั้น ไม่มีความสงสัยในรูปาวจรมาน สงสัยแต่ในอรุณมานเท่านั้น ๆ เขาจึง  
คิดว่า เราได้ฟังว่า อรุณมานมีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี แต่เราก็ไม่รู้ว่ามีหรือไม่มี เรา  
จึงทำจตุคคณานให้เป็นที่ตั้ง แล้วจึงทำให้เกิดอรุณมาน ถ้าอรุณพรหมมี เราก็จัก  
ได้เกิดเป็นอรุณพรหม ถ้าไม่มีเราก็จักได้เกิดเป็นอรุณพรหมอยู่ในรูปาวจรพรหมโลก  
การปฏิบัติของเรา จักเป็นการปฏิบัติไม่ผิด ดังนี้ ๆ ส่วนผู้รักครองด้วยตนเอง  
คือ ผู้ไม่ได้มานั้น ย่อมไม่มีความสงสัยในรูปมาน สงสัยแต่ในอรุณพรหม ๆ  
เขาจึงคิดว่า ผู้กล่าวว่า อรุณพรหมมีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี แต่เราก็ไม่รู้ว่ามีหรือไม่มี  
เราจึงต้องเจริญกุศลสมาธิกรรมให้เกิดจตุคคณาน แล้วจึงทำจตุคคณานให้เป็นที่ตั้ง  
แล้วจึงจักให้เกิดอรุณมาน ถ้าอรุณพรหมมี เราก็จักได้เกิดเป็นอรุณพรหม ถ้า  
อรุณพรหมไม่มี เราก็ได้เกิดเป็นอรุณพรหม แล้วเขาก็ปฏิบัติตามที่เขาคิดไว้ ๆ คำว่า  
ปฏิบัติเพื่อความเบอหน้า เพื่อความคลาย เพื่อความดับ ซึ่งภพทั้งหลายนั้น หมาย  
ถึงการปฏิบัติเพื่อให้สำเร็จนิพพานของบุคคลผู้ใดมาน และผู้รักครองด้วยตนเอง  
ดังที่แสดงมาแล้วนั้น ๆ คำทั้งหลายมีคำว่า ผลแห่งการให้ทานมีอยู่เป็นคัมภีร์  
เรียกว่า เป็นการถ้อย ๕ สันเนอความในอรรถกถาที่ควรยกขึ้นเทศนาเพียงเท่านั้น

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย สำหรับพระธรรมเทศนาถ้อยนั้น ก็ไม่มีวิเศษ  
อันใด มีแต่เพียงว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้ให้เห็นว่า พวกนักบวช  
นอกพระพุทธศาสนา ที่เห็นว่าเหตุปัจจัยจะทำให้สัตว์โลกทั้งหลายเศร้าหมอง หรือ  
ผ่องแผ้วไม่มีก็คิด พวกที่เห็นว่า อรุณพรหมไม่มีก็คิด พวกที่เห็นว่า นิพพานไม่มีก็คิด  
เป็นจำพวกที่เห็นผิดทั้งนั้น ส่วนจำพวกที่เห็นตรงกันข้าม คือ เห็นว่าเหตุปัจจัยมีอยู่  
เห็นว่าอรุณพรหมมีอยู่ เห็นว่านิพพานมีอยู่นั้น เป็นพวกที่เห็นถูก เพราะถูกตามความ  
จริงที่มีอยู่โดยแท้ สันกระแสความที่ควรกล่าวซ้ำอีกเพียงเท่านั้น.

เอวံ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๆ



กัณฑ์ที่ ๑๖

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

จุฬารามโลวาทสูตร ท่อนว่าด้วยพระพุทธเจ้าทรงสอนพระราหุล

เอวมเม สุตฺติ เอกํ สมยํ ภควา ราชคเท วิหริติ เวพฺพเน กลนฺทกนิวาเป ฯ  
เคน ไซ ปน สมเขน อายสฺมา ราหุโล อมฺพลณฺฐิกายํ วิหริติ ฯ อถ ไซ ภควา  
สาขณฺหสมยํ ปฏิสกลฺลانا รุณฺหิโค เขน อมฺพลณฺฐิกา เขนายสฺมา ราหุโล  
เคนุปสงฺกมิตฺติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคถารนัย กัณฑ์ที่ ๑๖  
ว่าด้วยจุฬารามโลวาทสูตร แห่งภิกขุวรรคที่ ๒ ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก  
อันกล่าวด้วยพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนพระราหุล ตามพระบาลี อรรถกถา ฐัมมัตถาธิบาย  
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอด  
กาลนาน ตามสมควรแก่การฟังพระธรรมเทศนา

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลีว่า ขั้วพระเจ้าชื่อว่า อานนทฺ์ ได้สดับมาแล้ว  
อย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเวฬุวัน  
กลันทกนิวาปีวิหาร ใกล้กรุงราชคฤห์ ฯ ครั้งนั้น พระราหุลอยู่ที่อัมพลณฺฐิกา  
ในเวลาเย็น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จออกจากที่สังคแล้วก็ได้เสด็จไปหา  
พระราหุลในอัมพลณฺฐิกา ฯ พระราหุลเห็นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาแต่  
ไกล ก็แต่งตั้งอาสนะและจัดน้ำล้างพระบาทถวาย ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า  
ประทับนั่งแล้ว ก็ทรงล้างพระบาท ฯ พระราหุลถวายอภิวาทแล้ว ก็นั่งลง  
ในที่สมควรแก่ตน

ครั้งนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงทศพลญาณ ก็ได้เหลือน้ำไว้  
ที่ภาชนะนั้นน้อยหน่ง แล้วตรัสถามพระราหุลว่า เธอได้เห็นน้ำที่เหลืออยู่

ในภาชนะน้ำน้อยหนึ่งมิใช่หรือ ? พระราหุลกราบทูลว่า ใช่ พระเจ้าข้า ฯ  
 จึงตรัสว่า นี่แหละราหุล สมณะพวกใดไม่มีความละเอียดในการแก่งกล่าวถึงความ  
 ความเป็นสมณะของสมณะเหล่านั้น ก็เหลืออยู่เพียงน้อยหนึ่ง ฯ ครั้นตรัส  
 ดังนี้แล้ว ก็ทรงเห็นว่าที่เหลือนั้นทั้งเสีย แล้วตรัสถามพระราหุลว่า น้ำที่  
 เหลือน้อยหนึ่งนี้ เราเททิ้งเสียแล้ว ราหุลได้เห็นมิใช่หรือ ? ได้เห็น พระเจ้าข้า ฯ  
 นี่แหละราหุล พวกใดไม่มีความละเอียดในการแก่งกล่าวถึงความ ความเป็นสมณะ  
 ของพวกนั้นก็ถูกเททิ้งฉนั้น ฯ ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงว่าภาชนะน้ำนั้นเสีย แล้ว  
 ตรัสว่า ภาชนะน้ำแก้วนี้ ราหุลได้เห็นแล้วมิใช่หรือ ได้เห็นแล้ว พระเจ้าข้า ฯ  
 นี่แหละราหุล พวกใดไม่มีความละเอียดในการกล่าวถึงความ ความเป็นสมณะของพวกนั้น  
 ก็ถูกคว่ำฉนั้น ฯ ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงหงายภาชนะน้ำนั้นขึ้น แล้วตรัสถามว่า  
 ภาชนะน้ำนี้เป็นของว่างเปล่า ราหุลได้เห็นมิใช่หรือ ? ได้เห็น พระเจ้าข้า ฯ นี่แหละ  
 ราหุล พวกใดไม่มีความละเอียดในการแก่งกล่าวถึงความ พวกนั้นก็ว่างเปล่าจากความ  
 เป็นสมณะฉนั้น

คูก่อนราหุล ข้างของพระราชาที่มั่งอาจม มีร่างกายอันสูงใหญ่ เป็นข้าง  
 สงคราม เวลาเข้าสงคราม ข้างนั้นย่อมทำหน้าที่ด้วยเท้าทั้งข้างหน้าข้างหลัง  
 ด้วยกายทั้งข้างหน้าข้างหลัง ด้วยศัสระ ด้วยใบหู ด้วยงา ด้วยหาง รักษา  
 มั่งคงไว้เท่านั้น ฯ ความขำจึงคิดว่า ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ข้างตัวนี้ ไม่ได้สละ  
 ชีวิตเพื่อพระราชาหรือ ? คูก่อนราหุล เมื่อข้างนั้นทำหน้าที่พร้อมด้วยเท้าทั้งข้างหน้า  
 ข้างหลัง ด้วยกายข้างหน้าข้างหลัง ด้วยศัสระ ด้วยหู ด้วยงา ด้วยหาง ด้วยงวง  
 ความขำก็คิดว่า ข้างนี้ได้สละชีวิตเพื่อพระราชาแล้ว บัดนี้ สิ่งข้างนี้ควรทำ ไม่มี  
 แม้แต่เล็กน้อย ดังนี้ ฉนั้นใด คูก่อนราหุล ผู้ใดไม่มีความละเอียดในการแก่งกล่าวถึงความ  
 ผู้ฉนั้นจะไม่ทำความชั่วแม้แต่เล็กน้อยเป็นอันไม่มี ฯ เพราะฉนั้นแหละราหุล เธอ  
 ควรหัดนึกไว้ว่า เราจักไม่กล่าวคำเท็จแม้แต่ประสงค์จะหัวเราะเล่น

คูก่อนราหุล กระเจกเงามีประโยชน์อย่างไร ? มีประโยชน์สำหรับสอง  
 พระเจ้าข้า ฯ นี่แหละราหุล บุคคลพิจารณาแล้วพิจารณาเล่า จึงควรทำ พุค  
 กิด ฉนั้น

ดูก่อนราหุล เธอประสงค์จะทำสิ่งใดด้วยกาย ต้องพิจารณาสิ่งนั้นว่า สิ่งที่เราประสงค์จะทำด้วยกายนั้น จะเป็นเหตุให้เกิดความลำบากแก่ตัวเรา หรือ แก่ผู้อื่น หรือทั้งตัวเราและผู้อื่นหรือไม่ สิ่งนั้นเป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นผลหรือไม่ ? ถ้าเห็นว่า จะเป็นการเบียดเบียนตนหรือเบียดเบียนผู้อื่น หรือ เบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่น เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นผล ก็ไม่ควรทำสิ่งนั้น ฯ ถ้าเห็นว่า ไม่เป็นการเบียดเบียนใคร เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นผล จึงควรทำ ในขณะที่ทำอยู่ก็ควรคิดอย่างนี้เรื่อยไป ถ้าเห็นว่า จะเป็นการเบียดเบียนตนและผู้อื่น ก็ให้เลิกละเสีย ถ้าเห็นว่า ไม่เป็นการเบียดเบียนใคร จึงควรทำต่อไป ครั้นทำแล้วก็ควรพิจารณาอย่างอื่นอีก ถ้าเห็นว่า สิ่งที่ทำนั้นเป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นผล ก็ให้เปิดเผยต่อครูบาอาจารย์ หรือต่อเพื่อนพรหมจรรย์แล้วระงับต่อไป ฯ ถ้าเห็นว่า เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นผล ก็ควรให้มีมติปราโมทย์ แล้วตั้งใจศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลาย ทั้งกลางวัน กลางคืน

ดูก่อนราหุล เธอประสงค์จะพูดสิ่งไร ก็ควรพิจารณาสิ่งนั้นว่า สิ่งที่เราประสงค์จะพูดนั้น จะเป็นการเบียดเบียนตนและผู้อื่น หรือเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นหรือไม่ เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร เป็นผล หรือไม่ ถ้าเห็นว่า เป็นก็ไม่ควรทำ ถ้าเห็นว่าไม่เป็น จึงควรทำ ฯ เมื่อขณะพูดอยู่ก็ให้พิจารณาอย่างอื่นอีก ถ้าเห็นว่า สิ่งพูดนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ดี ก็ให้เลิกเสีย ถ้าเห็นว่าดีจึงพูดต่อไป ฯ ครั้นพูดแล้วก็ควรคิดอย่างอื่นอีก ถ้าเห็นว่าไม่ดี ก็ให้เปิดเผยต่อครูบาอาจารย์ หรือเพื่อนพรหมจรรย์แล้วคอยระงับต่อไป ฯ ถ้าเห็นว่าดี ก็เห็นว่า เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก ก็ควรมีมติปราโมทย์ ตั้งใจศึกษาอยู่ในกุศลธรรมทั้งหลาย ทั้งกลางวัน กลางคืน

ดูก่อนราหุล เมื่อเธอประสงค์จะคิดสิ่งไรด้วยใจ ก็ควรพิจารณาสิ่งนั้นว่า สิ่งที่เราประสงค์จะคิดนั้น จะเป็นการเบียดเบียนตนและผู้อื่น หรือเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นหรือไม่ เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นผลหรือไม่ ? ถ้าเห็นว่า เป็น ก็ไม่ควรคิด ฯ ถ้าเห็นว่าไม่เป็น จึงควรคิด ฯ ขณะที่กำลังคิดอยู่ ก็ให้พิจารณาอย่างนั้น ถ้าเห็นว่า สิ่งใดตนกำลังคิดนั้น

เป็นของไม่ดีก็ให้เลิกเสีย ฯ ถ้าเห็นว่าเป็นของดี จึงควรคิดต่อไป ฯ ครั้น  
คิดแล้ว ก็ควรพิจารณาอย่างนั้นอีก ฯ ถ้าเห็นว่าสิ่งที่คิดนั้นไม่ดี ก็ควรให้  
อึดอัด ระอา เกือบคั่ง แล้วระวังต่อไป ฯ ถ้าเห็นว่าดี ก็ควรให้มีปิติปราโมทย์  
ตั้งใจศึกษาอยู่ในกุศลธรรมทั้งหลาย ทั้งกลางวันกลางคืน

ดูก่อนราहुล สมณพราหมณ์ทุกจำพวก ในอดีต อนาคต ปัจจุบัน ที่ได้  
ทำกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ของคนให้บริสุทธิ์ ก็ล้วนแต่ทำอย่างนั้นทั้งนั้น  
เพราะฉะนั้น เธอควรหัดนึกไว้ว่า เราจักพิจารณาแล้วพิจารณาเล่า จึงจักทำกายกรรม  
วจีกรรม มโนกรรม ของเราให้บริสุทธิ์ได้

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประทานพระพุทธโอวาทดังนี้แล้ว พระ  
ราहुลก็ชื่นชมยินดี จบราहुโลวาทสูตรที่ ๑ ตามวาระพระบาลีเพียงเท่านั้น

### อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา แห่งจุฬาราहुโลวาทสูตร ในคัมภีร์  
ปัญจอุปสทนียว่า อัมพลัญญิกานัน หมายถึงการหลังหนั่ง ซึ่งคนทั้งหลาย  
สร้างขึ้นริมพระเวฬุวันวิหาร เพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยของภิกษุทั้งหลาย ผู้ต้องการ  
วิเวก ฯ ในเวลานั้น พระราहुลเถระเจ้าเจริญวิเวกอยู่ที่ปราสาทหลังนั้น ฯ  
ธรรมคาหนามย่อมมีปลายแหลมเริ่มแต่เกิดฉันใด พระราहुลเถระเจ้า ก็เริ่มชอบ  
วิเวกตั้งแต่เป็นสามเณรอายุได้ ๗ ขวบฉันนั้น ฯ มีพระธรรมเทศนาเป็นอันมาก  
ด้วยกัน ที่สมเด็จพระสรรเพชญ์พุทธเจ้า ได้ทรงแสดงแก่พระราहुล เช่น  
ราहुลสังขุต มหาราहुโลวาทสูตร จุฬาราहुโลวาทสูตร อัมพลัญญิการาहुโลวาท-  
สูตร เหล่านี้เป็นต้น ฯ ก็พระราहुลนี้ ในเวลาท่านมีอายุได้ ๗ ขวบ ท่าน  
ได้เข้าไปทูลขอราชสมบัติ ต่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ขอได้โปรด  
ประทานมรดกเถิด แต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้โปรดให้พระธรรมเสนาบดี  
สารีบุตร จักการบรรพชาให้เสีย ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระดำริว่า  
ธรรมคาเด็ก ๆ ย่อมพูดสิ่งที่ควรบ้าง ไม่ควรบ้าง เพราะฉะนั้น เราจักเป็นผู้ให้  
โอวาทแก่ราहुล ดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสสอนพระราहुลว่า ดูก่อนราहुล อันธรรมคา  
สามเณรย่อมไม่ควรกล่าววิจิตรฉานกถา เมื่อเธอจะกล่าว ก็ควรจะกล่าวแต่เรื่อง



ที่ไม่ใช่ครุจณานกกา ฯ แล้วจึงทรงประทานสามเนรมิฏฐา แก่พระราหุลว่า  
 ธรรมคาถาเล็ก ๆ บ่อมขอบอกกล่าวคำเท็จ สิ่งที่คุณไม่เห็นก็กล่าวว่าเป็น สิ่งที่คุณ  
 เห็น ก็กล่าวว่า ไม่เห็น เพราะฉะนั้น เราศกาคตจักต้องให้โอวาตแก่ราหุล ดังนี้  
 แล้ว จึงได้ทรงแสดงพระสูตรนี้ อันมีใจความ ว่าด้วยภาชนะน้ำ ซึ่งมี  
 คำอุปมาไว้ ๔ คำ แล้วว่าด้วยข้อว่าด้วยอุปมาด้วยข้าง อีก ๒ ข้อ ว่าด้วย  
 กระชกเงาอีก ๑ ข้อ ฯ ในราหุลสูตร ว่าด้วยการละค้นหาในปัจฉิม ๔ การละ  
 ความรักใคร่พอใจในกามคุณ ๔ และคุณแห่งภักตนิมิตร ฯ ในราหุลสังยุต  
 ว่าด้วยทรงสอนไม่ให้มีความรักใคร่พอใจในภพน้อย ภพใหญ่ ฯ ในมหาราหุโล-  
 วาตสูตร ทรงสั่งสอนไม่ให้มีความรักใคร่พอใจในร่างกายของตน ฯ ใคร ๆ  
 ไม่ควรกล่าวว่า ราหุลสูตรนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงกราวน  
 หึ่งทรงแสดงเป็นอนิณโณวาตด้วย ฯ ราหุลสังยุตได้ทรงแสดงเริ่มแต่พระราหุล  
 มีอายุได้ ๗ ขวบ ไปจนกระทั่งเป็นภิกษุใหม่ยังไม่ได้พรรษา ฯ มหาราหุโลวาตสูตร  
 ได้ทรงแสดงในเวลาราหุลสามเณรอายุได้ ๑๘ ฯ อุพราหุโลวาตสูตร ได้ทรงแสดงใน  
 เวลาพระราหุลมีพรรษาได้หนึ่งเท่านั้น ฯ กุมารกปัญหา กับอัมพลัญญิกราหุโลวา-  
 ตสูตรนี้ ได้ทรงแสดงในเวลาราหุลสามเณรอายุได้ ๗ ขวบ ราหุโลวาตสูตร กล่าว  
 ถึงโอวาตที่ทรงสอนเนื่อง ๆ ฯ ราหุลสังยุต กล่าวถึงข้อที่พระราหุลจะปฏิบัติในทาง  
 วิปัสสนา ฯ มหาราหุโลวาตสูตร มุ่งหมายจะให้กำจัดความรักใคร่พอใจในร่างกาย ฯ  
 อุพราหุโลวาตสูตร มีประโยชน์ให้สำเร็จพระอรหัตในเวลาอบรมทำให้แก่กล้าแล้ว ฯ  
 เมื่อพระราหุลเถรเจ้า จะสรรเสริญคุณของพระเถรเจ้าในท่ามกลางสงฆ์ ได้กล่าวว่า  
 นกค้อยตัวใดต้องรักษาไข่ จามรีตัวใดต้องรักษาหาง ผู้มีบุญญาต้องรักษาศิล พระศกาคตเจ้า  
 ต้องรักษาข้าพเจ้า ดังนี้ ก็หมายถึงอุพราหุโลวาตสูตรนี้ ฯ การที่สมเด็จพระผู้มี  
 พระภาคเจ้า ทรงแสดงสามเนรมิฏฐาให้ราหุลสามเณรทั้งนั้น เพื่อให้ละเสียซึ่งคำที่  
 ไม่ควรกล่าว ฯ ที่ทรงแสดงอัมพลัญญิกราหุโลวาตสูตรนี้ เพื่อจะไม่ให้กล่าวมุสาวาท  
 สิ่งข้างสงครามต้องทำนั้น มีดังต่อไปนี้ คือ สิ่งที่จะต้องทำด้วยกาย  
 ข้างหน้าข้างหลังนั้น ได้แก่ การทำลายบ่อน้ำของข้าศึกเป็นต้น ฯ สิ่งที่ต้อง

ทำด้วยศีรษะนั้น ได้แก่ สิ่งที่ต้องแน่นศีรษะไปตุ แล้วจึงทำลายให้แหลกรานไป ฯ  
 สิ่งที่ต้องทำด้วยหูนั้น ได้แก่ การบีตลูกศรให้ตกไปด้วยกำลังใบหู ฯ สิ่งที่ต้องทำ  
 ด้วยงา นั้น ได้แก่ การแทงพวกข้าศึก ฯ สิ่งที่ต้องทำด้วยหางนั้น ได้แก่ การทำร้าย  
 ข้าศึกด้วยไม้ค้อน หรือท่อนเหล็กที่เขาผูกไว้ติดกับหางของตน ฯ คำว่า ช้างรักษา  
 วงในเวลาเข้าสงครามนั้น ได้แก่ ช้างเอางวงใส่เข้าไว้ในปาก ฯ สิ่งที่ช้างต้องทำด้วย  
 งวงนั้น ได้แก่ การที่ช้างจับค้อนเหล็ก หรือสากไม้ตะเกียนฟาดท่อนสูงตง ๑๔ ศอก  
 ให้แหลกรานไป ฯ สันเนือความในอรรถกถา ที่ควรยกขึ้นเทศนาเพียงเท่านั้น.

### ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย ข้อใหญ่ใจความในอุพราหุลโ-  
 วาสุตระ มีอยู่ ๓ ข้อด้วยกัน คือ ข้อที่ ๑ ว่าด้วยข้ออุปมาด้วยน้ำ ข้อที่ ๒  
 ว่าด้วยข้ออุปมาด้วยช้าง ข้อที่ ๓ ว่าด้วยข้ออุปมาด้วยกระเจกเงา ฯ ข้ออุปมา  
 ด้วยน้ำนั้น มีอยู่ ๔ ข้อด้วยกัน ซึ่งล้วนแต่สอนไม่ให้กล่าวเท็จทั้งนั้น คือ  
 ข้อที่ ๑ ว่า คุณธรรมของพวกสมณะที่ไม่ละอายในการกล่าวเท็จ ข้อมมมีเหลือ  
 เพียงเล็กน้อย เหมือนกับน้ำ ที่ยังเหลืออยู่ในภาชนะเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ฯ  
 ข้อที่ ๒ คุณธรรมของพวกสมณะที่ไม่ละอายในการกล่าวเท็จ ข้อมมถูกทิ้งเสีย  
 เหมือนกับน้ำที่ถูกเททิ้งเสียจากภาชนะฉะนั้น ฯ ข้อที่ ๓ ว่า ความเป็นสมณะ  
 ของพวกที่ไม่ละอายในการกล่าวเท็จ ข้อมมถูกกว่าเหมือนกับภาชนะที่คว่ำอยู่ฉะนั้น ฯ  
 ข้อที่ ๔ ว่า พวกที่ไม่ละอายในการกล่าวเท็จ จะเปล่าจากความเป็นสมณะ  
 เหมือนกับภาชนะที่เปล่าจากน้ำฉะนั้น ฯ พระพุทธโอรสาทั้ง ๔ ข้อน ล้วนแต่ชี้  
 ให้เห็นว่า การกล่าวเท็จเป็นของไม่ดีทั้งนั้น ล้วนแต่ชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่ไม่ละอาย  
 ในการกล่าวเท็จ ข้อมมหาคุณธรรมมิได้ เพราะฉะนั้น จึงสังเกตตนและคนอื่น  
 ในข้อนี้ให้มาก คือ จงสังเกตนิสัยใจคอของตน และคนที่ตนเกี่ยวข้องเสมอ  
 ว่า ตนคือตัวเรานั้นละอายในการกล่าวเท็จหรือไม่ คนที่เราคบนั้น ละอายในการ  
 กล่าวเท็จหรือไม่ ถ้าเห็นว่า ไม่ละอายก็ควรหัดให้มันขึ้น คือ ถ้าเห็นว่า ตัว  
 ของเราไม่ละอายในการกล่าวเท็จ ก็ควรหัดให้ละอายในการกล่าวเท็จให้จงได้ คน

ที่เราคนนั้น เราควรจะพยายามหัดเหมือนกัน เพื่อเขาจะได้มีความดีต่อไป ถ้าเราพยายามฝึกหัดอยู่เสมอ ก็อาจดีขึ้นได้ ฯ อันการกล่าวเท็จนี้ มักมีแก่เด็ก ๆ โดยมาก เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ทรงยกพระสูตรนี้ ขึ้นสอนราหุลสามเณร ผู้มีอายุได้ ๗ ขวบ โดยเหตุนี้ ควรที่พวกเราเหล่า พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย จะพยายามสั่งสอนลูกหลานของเราที่ยังเป็นเด็ก ๆ อยู่ ให้งดเว้นการชอบกล่าวเท็จจงได้ ด้วยอุบายต่าง ๆ จึงจะเป็นการดี เพราะเมื่อเด็ก ของเราไม่ชอบกล่าวเท็จแต่ยังเป็นเด็กแล้ว เมื่อเติบโตขึ้นก็ยังไม่ชอบกล่าว เท็จ ฯ การหัดนั้น ข้อแรกมีย่อว่า เราอย่าหัดโกหกให้เด็กของเราจับได้ เราต้องหัดให้เด็กของเราเห็นว่า เราเป็นคนพูดจริงเสมอ เช่น เราพูดว่า เมื่อ เจ้าทำผิดอย่างนั้นอีกจะต้องเฆี่ยนตีเจ้า แล้วเราก็จะต้องเฆี่ยนตีจริง ๆ ในเมื่อเด็ก ของเราทำผิดอย่างนั้นอีก หรือเมื่อเราบอกว่า ถ้าเจ้าทำผิดอย่างนั้นอีก จะให้ รางวัลเจ้า เราก็จะต้องให้จริง ในเมื่อเด็กได้ทำอย่างนั้น ดังนี้ เป็นต้น

ข้อที่ ๒ คือ ข้อว่าด้วยขำขัน ในพระบาลีไว้ชัดว่า เมื่อขำขันได้ทำหน้าที่ ของคนในสงคราม ด้วยเท้าขำขันหน้าขำหลัง ด้วยกายหน้ากายหลัง ด้วย ศีรษะ ด้วยใบหู ด้วยงา ด้วยหาง ด้วยวงแล้ว ควรขำขันถึงความ เห็นว่า สิ่งทั้งนั้นจะไม่ทำ เป็นอันไม่มีฉันทิ์ ความขำขันไม่ละอายในการ กล่าวเท็จ จะไม่ทำก็ไม่มีฉันทิ์นั้น ดังนี้ ฯ ข้อนี้ชี้ให้เห็นว่า เมื่อผู้ใดมีนิสัย ไม่ละอายในการกล่าวเท็จแล้ว ผู้นั้นก็แน่ว่าจะทำความชั่วได้ทุกประการ เว้น แต่ยังไม่มีโอกาสเท่านั้น จึงเป็นอันว่า การไม่ละอายในการกล่าวเท็จ เป็น เครื่องวัดความดี ความชั่ว ของคนทุกคนไป ฯ กล่าวคือ ทุกคนที่มีนิสัยไม่ ละอายในการกล่าวเท็จแล้ว จะต้องทำความชั่วได้ทุกอย่างไม่ ฯ อันการกล่าว เท็จนั้น ปุณฺณจะเว้นเสียให้ชาคนั้นได้ยาก เพราะเหตุที่จะต้องให้กล่าวเท็จมี สำคัญอยู่ ๔ ประการ คือ ความเห็นแก่ตัว หรือพรรคพวกของตัว ซึ่งเรียกว่า ฉันทาคติ ๑ ความโกรธแค้นให้แก่ตัว หรือให้แก่ผู้ที่ตนเป็นข้าศึกของตัว หรือ เป็นข้าศึกแก่พรรคพวกของตัว ซึ่งเรียกว่า โทสาคติ ๑ ความกลัวต่อโทษ ทัณฑ์ที่จะเกิดมีแก่ตัวหรือพรรคพวกของตัว ซึ่งเรียกว่า ภยาคติ ๑ ความโง่

เขลาเข้าใจผิด ซึ่งเรียกว่า โมหาคติ ๑ ดังนี้ ๑ เมื่อมีเหตุทั้ง ๔ อย่างนี้ แม้  
 อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นในเวลาใดแล้ว บุคคลโดยมากก็ต้องกล่าวเท็จในเวลา  
 นั้น แต่การกล่าวเท็จด้วยเหตุ ๔ ประการนี้ ออกไปแล้วก็จริง แต่ถ้าใจของ  
 ผู้กล่าวเท็จนั้น ยังรู้สึกละอายต่อการที่ตนกล่าวเท็จอยู่ ก็ยังไม่จัดเข้าในข้อนี้แท้  
 คือ ยังไม่จัดว่า จะต้องทำความชั่วได้ทุกอย่าง คือเมื่อผู้กล่าวเท็จนั้น มันสย  
 ขอบจนไม่รู้สึกละอายใจตัวเอง หรือไม่รู้สึกละอายต่อใคร ๆ นั้นแหละ จึงจะจัด  
 เข้าในข้อนี้ คือ จึงจะจัดว่า เป็นผู้ไม่ละอายในการกล่าวเท็จ เป็นผู้จะต้อง  
 ทำความชั่วได้ทุกประการ

ข้อที่ ๓ ซึ่งว่าด้วยกระเจกเจานั้น มีใจความว่า กระเจกเจาสำหรับส่องดู  
 หน้ผัษะปรำงของคณให้เห่นว่ำ เป็นอย่ำงไร ฉนโค บัญญำก็สำหรับส่องให้เห่น  
 ฉคตูกขั้วคณนั้น เพราะฉนั้น ควรที่บุคคลจะส่องกระเจกเจา คือ บัญญำ  
 ของคณอย่ำงเสมอไปทุกขณะที่จะทำ พุค คิค ทุกขณะที่กำลังพุค คิค ทุกขณะที่พุค  
 คิคเสร็จแล้ว ให้เห่นว่ำ สิ่งทีคณจะทำ พุค คิค นั้น คีหรือไม๋ สิ่งทีคณกำลังพุค  
 คิคอย่นนคีหรือไม๋ สิ่งทีคณทำ พุค คิค แล้วนนคีหรือไม๋ ? ถ้าเห่นว่ำ ไม๋คัก  
 ให้เลกเสีย อย่ำงได้ทำ พุค คิค อย่ำงน้อกค่อไป ถ้าเห่นว่ำ คี จึงทำ พุค คิค ขำอ๊ก  
 เพราะเมื่อทำอย่ำงนี้ ก็มันค่งจะเจริญขึ้นฝ่ำยเดี๋ยวเท่านั้น ๑ ก็สิ่งทีจะถอว่ำคีหรือ  
 ไม๋คีนัน บ่อมนีหลักว่ำ สิ่งคิไม๋ทำตนหรือคณอื่นให้เคือคร้อน สิ่งนัน  
 แหละเป็นของคิ สิ่งคิทำตนหรือคณอื่นให้เคือคร้อน สิ่งนันแหละ เป็นสิ่งที  
 ไม๋คี ๑ สิ่งทีคณัน คีองให้สุขแก่คณและคณอื่นทั้งในเวลำนและเวลาค่อไป สิ่งที  
 ไม๋คีนันคีองให้ทุกขแก่คณและคณอื่นไม๋ในชาตินักชาติหน้ำ ๑ สิ่งทีไม๋คีนัน พระ  
 พุทธเจ้าเรียกว่ำ อกุศล ๑ สิ่งทีคณัน เรียกว่ำกุศล ๑ คำว่ำ สิ่งทีคิและ  
 ไม๋คีมียำกมำยหนักหนา แต่พระสัมมำสัมพุทธเจ้าได้ทรงข่อยว่ำ สิ่งทีไม๋คีนัน  
 ได้แก่ สิ่งทีเบีษคเบีษนคณและคณอื่นให้เคือคร้อน สิ่งทีเป็นอกุศล มีทุกขเป็น  
 กำไร เป็นผล ๑ ส่วนสิ่งทีคีนัน ได้แก่ สิ่งทีไม๋ทำตนและคณอื่นให้เคือคร้อน  
 เรียกว่ำ กุศล มีสุขเป็นกำไร เป็นผล ดังนี้ ๑ อีกอย่ำงหน่ง สิ่งทีไม๋คีนัน ได้แก่  
 กายหุจวิค ๑ วจิตฺตวิค ๑ มโนหุจวิค ๑ ๑ สิ่งทีคณัน ได้แก่ กายสุจวิค ๑  
 วจิตฺตสุจวิค ๑ มโนสุจวิค ๑ ซึ่งเรียกว่ำ อกุศลกรรมบถ และกุศลกรรมบถ ดังที



ท่านทั้งหลายเคยได้ฟังมา เป็นอันว่าอกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นสิ่งที่ไม่ดี ส่วน  
กุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นสิ่งที่ดี ดังนั้น ควรที่ทุกคนจะละอกุศลกรรมบถเสีย ทำ  
แต่กุศลกรรมบถจึงจะเป็นการดี สันเนอความในอัมมัตถาธิบายเพียงเท่านั้น.  
เอว ก็มิ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

### กัณฑ์ที่ ๑๗

#### คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

มหाराหุโลวาทสูตร ตอนที่๑ด้วยพระพุทธโฆษาที่ประทานแก่พระราหุล

เอวมเม สุตํ เอกํ สมยํ ภควา สาวคฺคิยํ วิหริติ เชตวนเ อนาถบิณ-  
จิกสฺส อารามे ฯ อถโช ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจิวรมาหาบ  
สาวคฺคิ บิณฺหาบ ปาวิสํติ.

ณ บัณฑิต อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคการณัย กัณฑ์  
ที่ ๑๗ ว่าด้วยมหाराหุโลวาทสูตร แห่งภิกขุวรรคที่ ๒ ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย  
มัชฌิมปัณณาสก์ อันกล่าวด้วยพระพุทธโฆษา ที่โปรดประทานแก่พระราหุล  
ตามพระบาลี อรรถกถา อัมมัตถาธิบาย เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา  
และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน ตามสมควรแก่การฟังพระธรรมเทศนา

### บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลีว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่า อานนท์ ได้สดับมาแล้ว  
อย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่อารามแห่ง  
อนาถบิณจิกเสรมฐิ อันมีนามว่า พระเชตวนาราม ใกล้กรุงสาวัตถี ฯ ครั้งนั้น  
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จเข้าไปบิณฑบาตที่กรุงสาวัตถี มีพระราหุลเป็น  
ผู้ตามเสด็จไป ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงหันมาตรัสกับพระราหุลว่า

รูปทั้งสี่ ไม่ว่าในอดีต อนาคต ปัจจุบัน ในภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวทรามหรือประณีต อยู่ในที่ไกลหรือในที่ใกล้ เธอควรเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามเป็นจริงว่า นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่เรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา ดังนี้ ฯ พระราหูจึงทูลถามว่า เฉพาะรูปเท่านั้นหรือพระเจ้าข้า ฯ ตรัสตอบว่า รูป ด้วย เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณด้วย

ถ้าคัมภีร์นั้น พระราหูจึงคิดว่า ในวันนี้ใครเล่าผู้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทานโอวาทในที่เฉพาะพระพักตร์แล้วจักเข้าไปบิณฑบาตได้ คิดดังนี้แล้วก็ทูลลากลับจากที่นั้น ได้ไปนั่งคึงกายให้ตรงคางสติไว้เฉพาะหน้าอยู่ที่โคนต้นไม้คันหนึ่ง ฯ พระสารีบุตรเถรเจ้าได้แลเห็นจึงกล่าวว่า คุณก่อนราหู ท่านจงเจริญอานาปานสติภาวนา เพราะอานาปานสติภาวนาที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลานิสงส์มาก ฯ ในเวลาเย็นวันนั้น พระราหูออกจากที่สงัดแล้ว ก็ไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วทูลถามว่า บุคคลเจริญอานาปานสติอย่างไร ทำอานาปานสติให้มากอย่างไร จึงมีผลมาก พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า คุณก่อนราหู รูปภายในซึ่งเป็นของหยาบ เป็นของแข็ง เป็นของมีวิญญาณครอง ไม่ว่าอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งมีกำหนดไว้ว่า ได้แก่ ผม ชน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ คับ พังผืด ใจ ปอด ไล่ใหญ่ ไล่ย่อย อาหารใหม่ อาหารเก่า เหล้า น้ำ เรียกว่า ธาตุคตินภายใน ฯ ธาตุคตินทั้งภายในและภายนอก ก็เป็นธาตุเหมือนกัน ฯ บุคคลควรเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวเรา ดังนี้ ฯ เพราะเมื่อเห็นอย่างนั้นแล้ว จะเบื่อหน่ายต่อธาตุคิน จะคลายจากธาตุคินได้ ดังนี้

คุณก่อนราหู ธาตุน้ำใดแน่สิ่งใด ? ธาตุน้ำทั้งภายในภายนอก ธาตุน้ำภายในใดแน่ ก็ เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปรตมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร ฯ ธาตุน้ำทั้งภายในภายนอกก็เป็นธาตุน้ำเหมือนกันสิ้น ฯ บุคคลควรเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงว่า ธาตุน้ำนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ฯ เพราะเมื่อเห็นอย่างนี้ จะเบื่อหน่ายคลายความยินดีจากธาตุน้ำ

ดูก่อนราหุล ธาตุไฟได้แก่สิ่งใด ธาตุไฟมีทั้งภายในภายนอก ฯ ธาตุไฟภายใน ได้แก่ สิ่งที่อบอุ่น มีวิญญาณครอง คือ ธาตุไฟที่ทำร่างกายให้อบอุ่น ๑ ทำให้อวัยวะทรหดโหด ๑ ทำให้ร่างกายเร้าร้อน ๑ ทำให้สิ่งที่กิน สิ่งดื่ม สิ่งดื่มเคี้ยว สิ่งดื่มย่อยไป ๑ ฯ ธาตุไฟทั้งภายในภายนอกก็เป็นธาตุไฟเหมือนกัน ฯ บุคคลควรเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงว่า ธาตุไฟนั้น ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ฯ เพราะเมื่อเห็นอย่างนั้นแล้ว จะเบื่อหน่ายคลายความยินดีจากธาตุไฟ

ดูก่อนราหุล ธาตุลมได้แก่สิ่งไร ธาตุลมมีทั้งภายในภายนอก ธาตุลมภายในซึ่งมีวิญญาณครองนั้น ได้แก่ ลมพัดขึ้นเบื้องบน ๑ ลมพัดลงเบื้องล่าง ๑ ลมในท้อง ๑ ลมในไส้ ๑ ลมพัดไปตามตัว ๑ ลมหายใจออก ๑ ลมหายใจเข้า ๑ ฯ ธาตุลมทั้งภายในภายนอก ก็เป็นธาตุลมเหมือนกันทั้งนั้น ฯ บุคคลควรเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงว่า ธาตุลมนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ฯ เพราะเมื่อเห็นอย่างนั้น จะเบื่อหน่ายคลายความยินดีจากธาตุลม

ดูก่อนราหุล ธาตุอากาศได้แก่สิ่งใด ธาตุอากาศมีทั้งภายในภายนอก ฯ ธาตุอากาศภายใน ได้แก่ ธาตุอากาศที่มีวิญญาณครอง คือ ช่องหู ช่องจมูก ปาก ช่องกลืนอาหาร ที่ตั้งอยู่แห่งอาหารที่กลืนลงไป ที่ออกแห่งอาหารข้างล่าง หรือ ช่องว่างอันใดอันหนึ่งซึ่งไม่มีมังสโลหิตติดอยู่ เรียกว่า ธาตุอากาศภายในทั้งนั้น ฯ ธาตุอากาศภายในภายนอกก็เป็นธาตุอากาศเหมือนกันสิ้น ฯ บุคคลควรเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงว่า ธาตุอากาศนั้น ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา เพราะเมื่อเห็นอย่างนั้น ย่อมเบื่อหน่ายคลายความยินดีต่อธาตุอากาศ

ดูก่อนราหุล เธอจงอบรมตนให้เสมอกับดิน เพราะเมื่อเธออบรมตนให้เสมอกับดินแล้ว ผัสสะอันเป็นที่พอใจหรือไม่พอใจ ก็ครอบงำใจไม่ได้ ฯ คนทั้งหลายย่อมทั้งของสะอาดบ้าง ไม่สะอาดบ้าง ลงไปในดิน ทั้งถูก ทั้งมูตร ทั้งน้ำลาย ทั้งน้ำเนอง ทั้งโลหิตไปในดิน แต่ดินก็ไม่อึดอัดเบื่อหน่ายเกลียดชังฉันทใด เธอจงอบรมจิตใจให้เหมือนกับดินฉะนั้น เพราะเมื่ออบรมจิตใจให้เหมือนกับดินแล้ว ผัสสะอันเป็นที่พอใจหรือไม่พอใจย่อมครอบงำใจไม่ได้

คูก่อนราहुล เธอจงอบรมใจให้เหมือนกับน้ำ เพราะเมื่อเธออบรมใจให้  
 เหมือนกับน้ำได้แล้ว ผัสสะอันเป็นที่พอใจหรือไม่พอใจย่อมครอบงำใจไม่ได้ ฯ  
 คูก่อนราहुล คนทั้งหลายย่อมล้างของสะอาดบ้าง ไม่สะอาดบ้าง ล้างกมลบ้าง ล้างมทร  
 บ้าง ล้างน้ำลายบ้าง หนองบ้าง เลือดบ้าง ที่น้ำ แต่น้ำก็ไม่อึดอัดเบียดหน้า  
 เกือบคาง เธอจงอบรมใจให้เหมือนกับน้ำฉะนั้น ฯ เพราะเมื่ออบรมใจให้  
 เหมือนกับน้ำได้แล้ว ผัสสะอันเป็นที่พอใจหรือไม่พอใจ ย่อมครอบงำใจไม่ได้

คูก่อนราहुล เธอจงอบรมใจให้เหมือนกับไฟ เพราะเมื่อเธออบรมใจให้  
 เหมือนกับไฟได้แล้ว ผัสสะอันเป็นที่พอใจหรือไม่พอใจ ย่อมครอบงำใจไม่ได้ ฯ  
 ธรรมคาไฟย่อมไหม้ของสะอาดบ้าง ไม่สะอาดบ้าง ไหม้กมลบ้าง มุตรบ้าง ไหม้  
 น้ำลายบ้าง หนองบ้าง เลือดบ้าง แดไฟก็ไม่อึดอัดเบียดหน้า เกือบคางฉนั้นใด  
 เธอจงทำใจให้เหมือนกับไฟฉนั้นนั้น เพราะเมื่อเธอทำใจให้เหมือนกับไฟได้แล้ว  
 ผัสสะอันเป็นที่พอใจหรือไม่พอใจ ย่อมครอบงำใจไม่ได้

คูก่อนราहुล เธอจงทำใจให้เหมือนกับลม เพราะเมื่อเธอทำใจให้เหมือน  
 กับลมได้แล้ว ผัสสะอันเป็นที่พอใจหรือไม่พอใจ ย่อมครอบงำใจไม่ได้ ฯ  
 ธรรมคาลมย่อมพัดของสะอาดบ้าง ไม่สะอาดบ้าง พัดกมลบ้าง มุตรบ้าง พัด  
 น้ำลายบ้าง หนองบ้าง เลือดบ้าง แคลลมก็ไม่อึดอัดเบียดหน้า เกือบคางฉนั้นใด  
 เธอจงทำใจให้เหมือนกับลมฉนั้นนั้น เพราะเมื่อเธอทำใจให้เหมือนกับลมได้แล้ว  
 ผัสสะอันเป็นที่พอใจหรือไม่พอใจ ย่อมครอบงำใจไม่ได้

คูก่อนราहुล เธอจงทำใจให้เหมือนอากาศ เพราะเมื่อเธอทำใจให้เหมือน  
 อากาศได้แล้ว ผัสสะอันเป็นที่พอใจหรือไม่พอใจ ย่อมครอบงำใจไม่ได้ ฯ  
 ธรรมคาอากาศย่อมไม่คงอยู่ในที่ใดฉนั้นใด เธอจงทำใจให้เหมือนอากาศฉนั้นนั้น

คูก่อนราहुล เธอจงทำใจให้มีเมตตา เพราะเมื่อเธอทำใจให้มีเมตตาได้แล้ว  
 ก็จักละพยาบาทได้ ฯ เธอจงทำใจให้มีกรุณา เพราะเมื่อเธอทำใจให้มีกรุณาได้  
 แล้ว ก็จักละวิหิงสาเสียได้ ฯ เธอจงทำใจให้มีมุทิตา เพราะเมื่อทำใจให้มี  
 มุทิตาได้แล้ว ก็จักละความริษยาเสียได้ ฯ เธอจงทำใจให้มีอุเบกขา เพราะ  
 เมื่อเธอทำใจให้มีอุเบกขาได้แล้ว ก็จักละความขัดแค้นเสียได้ ฯ เธอจงทำใจให้มี



อสุภกาวนา เพราะเมื่อมีอสุภกาวนาแล้ว ก็จักละราคะเสียได้ ฯ จงทำใจให้มี  
อนิจจสัญญา เพราะเมื่อมีอนิจจสัญญาแล้ว ก็จักละอัสมีมานะ ความถือเรา  
ถือเขาเสียได้

ดูก่อนราหุ เธอจงอบรมอานาปานสติภาวนา เพราะเมื่ออบรมอานา-  
ปานสติภาวนาให้มากแล้ว จักมีผลานิสงส์มาก ฯ อบรมอย่างไร ทำให้มาก  
อย่างไร จึงจะมีผลานิสงส์มาก ฯ อบรมอย่างนี้ ทำให้มากอย่างนี้ คือ กิษุใน  
พระธรรมวินัยนี้ไปอยู่ในป่าหรือโคนต้นไม้ หรือที่ว่างบ้านเรือน แห้งใดแห้งหนึ่ง  
แล้ว นั่งตั้งกายให้ตรงดำรงสติไว้เฉพาะหน้า มีสติทุกเวลาหายใจออกหายใจ  
เข้า ฯ คือ เมื่อหายใจออกยาว หรือเมื่อหายใจเข้ายาวก็รู้ว่า เราหายใจออกยาว  
หายใจเข้ายาว ฯ เมื่อหายใจออกสั้นก็รู้ว่าหายใจออกสั้น เมื่อหายใจเข้าสั้น  
ก็รู้ว่าหายใจเข้าสั้น ฯ หัดนึกไว้ว่า เราจักรู้กองลมทั้งปวงแล้วจึงจักหายใจออก  
หายใจเข้า ฯ เราจักระงับกองลมแล้วจึงจักหายใจออกหายใจเข้า ฯ เราจัก  
รู้รสแล้วจึงจักหายใจออกหายใจเข้า ฯ เราจักรู้สุขแล้วจึงจักหายใจออกหายใจ  
เข้า ฯ เราจักรู้เครื่องตกแต่งจิต แล้วจึงจักหายใจออกหายใจเข้า ฯ เราจัก  
ระงับเครื่องตกแต่งจิต แล้วจึงจักหายใจออกหายใจเข้า ฯ เราจักจิต แล้วจึง  
จักหายใจออกหายใจเข้า ฯ เราจักทำจิตให้รื่นเริง แล้วจึงจักหายใจออกหายใจเข้า ฯ  
เราจักทำจิตให้ตั้งมั่น แล้วจึงจักหายใจออกหายใจเข้า ฯ เราจักทำจิตให้หลุดพ้น  
แล้วจึงจักหายใจออกหายใจเข้า เราจักพิจารณาความไม่เที่ยง แล้วจึงจักหายใจออก  
หายใจเข้า เราจักพิจารณาความคล้ายกิเลส แล้วจึงจักหายใจออกหายใจเข้า ฯ  
เราจักพิจารณาความคับกิเลส แล้วจึงจักหายใจออกหายใจเข้า ฯ เราจักพิจารณา  
ความตึกกิเลส แล้วจึงจักหายใจออกหายใจเข้า ฯ อานาปานสติที่บุคคลอบรมอย่างนี้  
ทำให้มากอย่างนี้ จึงจักมีผลานิสงส์มาก เมื่ออบรมอานาปานสติอย่างนี้ ทำให้มาก  
อย่างนี้ ลมหายใจออกหายใจเข้า ซึ่งเป็นของเก่าก็ดับไปในขณะที่บุคคลรู้สึก ไม่ใช่  
ในขณะที่บุคคลไม่รู้รู้สึก ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงอย่างนี้จบลงแล้ว พระราหุ  
ก็ชื่นชมยินดี จบบมหาราหุโลวาทสูตรที่ ๒ ตามวาระพระบาลีเพียงเท่านั้น.

## อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา แห่งมหาพราหฺมโถวาทสูตร ในกัมภีร์ ปปัญจกถาว่า คำว่า พระพราหฺมตามเสด็จสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าไปนั้น มี คำพรรณนาไว้ว่า เวลาสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปนั้น คงงามเหมือน ข้างควประเสริฐที่กำลังออกจากน้ำไม่รังซึ่งกำลังมีดอกอันบานดี เพื่อจะลงไปสู่ภูมิ อันดี ส่วนพระพราหฺมคล้ายกับลูกพญาช้างซึ่งตามหลังพญาช้างไปฉะนั้น ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเปรียบเหมือน พญาไกรสรสีหราช อันออกจากถ้ำแก้วมณี ในเวลาเย็น แล้วไปสู่ที่โคจร ส่วนพระพราหฺมเปรียบเหมือนลูกพญาไกรสร สีหราชอันติดตามพญาไกรสรสีหราชไปฉะนั้น ดังนี้ เป็นต้น ฯ ในเวลาที่เดิน ไปนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า พระพราหฺมได้มีความรักใคร่พอใจ ในร่างกายของพระองค์ และร่างกายของตน จึงได้ทรงสอนให้เกิดความเบื่อหน่าย ในร่างกาย ดังที่แสดงมาแล้วตามวาระพระบาลีนั้น

มีคำปจฉาว่า เหตุไรพระพราหฺม จึงทูลถามสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า เฉพาะรูปเท่านั้นหรือ พระเจ้าข้า ดังนี้ ฯ มีคำวิสัชนาว่า พระพราหฺมคิดสงสัย ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ควรเห็นรูปด้วยวิปัสสนาปัญญา เพราะได้ พึงคำว่า รูปทั้งปวงนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ดังนี้ ส่วนใน เวทนาเป็นต้น ควรปฏิบัติอย่างไร ? เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้ทูลถามดังที่แสดงมา แล้วนั้น ฯ ก็พระพราหฺมเป็นผู้ฉลาดในแนวเหตุการณ์ เมื่อสมเด็จพระผู้มี พระภาคเจ้าตรัสว่า ไม่ควรทำสิ่งนี้ ก็แทงตลอดด้วยนัยตั้งร้อยตั้งพันว่า สิ่งนี้ควร ทำ สิ่งนี้ไม่ควรทำ ฯ แม้เมื่อพระองค์ตรัสว่า สิ่งนี้ควรทำก็มีนัยเหมือนกัน ฯ อันพระพราหฺมเป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษา ย่อมขนทรายไปเรียวยาวลงในบริเวณพระ คันธกุฏิวันละเต็มบาตรแต่เช้าด้วยคิดว่า วันนี้ขอให้เราได้โอวาทท่าน ได้ปรึกษา ท่าน จากสำนักพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และจากสำนักพระอุปัชฌาย์ของเรา ฯ เพราะฉะนั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้ทรงตั้งพระพราหฺมไว้ในตำแหน่งอัน เลิศสำหรับสาวกทั้งหลาย ผู้ใคร่ต่อการศึกษา ฯ ท่านจึงได้เปล่งสัทนาทขึ้นใน

ท่ามกลางพระภิกษุสงฆ์ว่า พระธรรมราชาเป็นผู้บิดาของเราได้ตรัสธรรมทั้งปวงแล้ว  
ทรงตั้งเราไว้ในตำแหน่งอันเลิศในฝ่ายการศึกษาต่อหน้าภิกษุสงฆ์ ฯ เราเป็นผู้ที่  
พระธรรมราชาทรงสรรเสริญว่า เลิศในฝ่ายผู้ใคร่ต่อการศึกษา พระธรรมราชา  
ได้เป็นพระสหายอันประเสริฐของกัลปบุตรทั้งหลายผู้บวชด้วยศรัทธา ทั้งของเราด้วย  
พระธรรมราชาได้เป็นบิดาของเราด้วย เป็นผู้รักษารวมด้วย พระสารีบุตรผู้เป็น  
อุปัชฌาย์ของเรา ได้รู้คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าผู้ชนะมารทั้งสิ้น ดังนี้ ฯ สมเด็จพระ  
ผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้ทรงแก้ความสงสัยของพระราหุลว่า ทั้งรูปด้วย ทั้งเวทนา  
สัญญา สังขาร วิญญาณด้วย ดังนี้ เพื่อให้เห็นว่าปฏิบัติในชั้น ๕ เหมือนกันสิ้น

คำที่พระราหุลคิดว่า วันนีใครเล่าผู้ได้รับพระพุทโธวาทในที่เฉพาะพระพักตร์  
ของพระพุทธองค์แล้วจักเข้าไปบิณฑบาตได้ ดังนี้ มีคำอธิบายว่า พระราหุลคิดว่า  
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทราบว่า เรามีความรักใคร่พอใจในอติภาพร่างกาย แต่  
ไม่ทรงแสดงโดยอ้อมว่า อันสมณะไม่ควรนุ่งอย่างนี้ ทั้งไม่ทรงใช้ให้ผู้อื่นมาบอก  
ว่าอย่าให้เรานุ่งอย่างนี้ ได้ทรงประทานพระพุทโธวาทในที่เฉพาะหน้าเรา เหมือน  
กับบุคคลจับใจได้ทั้งของกลางณนั้น อันพระพุทโธวาทเช่นนั้น ยากที่บุคคลจะได้  
ผู้ได้รับพระพุทโธวาทในที่เฉพาะพระพักตร์เช่นนั้นแล้ว จักเข้าไปบิณฑบาตได้  
อย่างไร ท่านคิดดังนี้แล้ว จึงได้หลบลากลับไปนั่งเจริญกรรมฐานอยู่ที่โคนต้นไม้  
คันหนึ่ง ดังแสดงมาแล้วตามวาระพระบาลี

มีคำป้อนว่า เหตุไรพระสารีบุตรจึงได้แนะนำให้พระราหุลเจริญอานาปาน-  
สติ ฯ มีคำตอบว่า เพราะการนั่งเป็นการสมควรแก่พระราหุล กล่าวคือ พระ  
ราหุลไม่ได้นึกว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงรูปกรรมฐานไว้แล้ว ท่าน  
ได้นั่งนั่งด้วยอาการอันใด การนั่งเจริญกรรมฐานโดยอาการอันนั้น ก็สมควรแก่  
ท่าน ฯ คำว่า อานาปานสติ มีผลานิสงส์มากนั้น อธิบายว่า ภิกษุผู้นั่งเจริญ  
อานาปานสติ ย่อมทำอาสวกิเลสให้สิ้นไป แล้วถึงซึ่งพระอรหัต ในอาสนะ  
นั้น ฯ ถ้าไม่อาจถึงพระอรหัตในที่นั้นนั้นได้ ก็จะต้องได้ถึงในเวลาจะตาย ฯ  
ถ้าไม่ถึงเวลาจะตาย ก็จักได้เกิดในเทวโลก จักได้พึงชมของธรรมกถึกเทวบุตร

แล้วจักสำเร็จวิมุตติอรหัตผล เมื่อผลาญจากนั้นก็จักได้สำเร็จเป็นพระปัจเจกโพธิ์ เมื่อไม่สำเร็จเป็นพระปัจเจกโพธิ์ ก็จักได้ตรัสรู้เป็นพระอรหันต์โดยเร็วพลันในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง เหมือนพระพาหิยเถรเจ้าเป็นต้น

ข้อนี้สมกับที่กล่าวไว้ว่า ผู้ใดอบรมอานาปานสติที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ให้บริบูรณ์แล้ว ผู้นั้นจักทำให้โลกสว่าง เหมือนพระจันทร์พ้นจากกลีบเมฆฉะนั้น ๑ พระสารีบุตรเถรเจ้าเห็นผลตามสงฆ์ดังนี้ จึงได้แนะนำพระราหุลให้เจริญอานาปานสติ ๑

แต่ไม่ได้บอกวิธีเจริญ พระราหุลใคร่จะถามวิธีเจริญจึงได้ไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งที่แสดงมาแล้วตามพระบาลีนั้น แต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงรูปกรรมฐานก่อน เพื่อให้พระราหุลละความรักใคร่พอใจในรูปว่าง ด้วยพระพุทธองค์ทรงพระดำริเห็นว่า พระราหุลเกิดความรักใคร่พอใจเพราะเล็งเห็นอภิปาฬาร่างกาย เราคาดคิดได้แสดงกรรมฐานอันมีรูปเป็นอารมณ์ ไว้ในเบื้องต้นโดยสังเขปแล้ว บัดนี้เราก็นำแสดงโดยพิสดารเพื่อหักงานเสีย ซึ่งความรักใคร่พอใจของพระราหุล แล้วจึงได้ทรงแสดงซึ่งรูปกรรมฐานโดยพิสดารต่อไป ดังที่ได้แสดงมาแล้วตามพระบาลีนั้น สันเนือความในอรรถกถาที่ควรยกขึ้นเทศนาเพียงเท่านี้

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย สำหรับพระธรรมเทศนาถึกันชนั้น ก็มีแต่คำสรุปข้อความเท่านั้น คือ ข้อความในพระธรรมเทศนาถึกันชนั้นมีอยู่ ๔ ข้อด้วยกัน คือ ข้อที่ ๑ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอนให้พระราหุลพิจารณาว่า จันท์ ๔ ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่ตัวคนของเรา ๑ ข้อที่ ๒ ทรงสอนให้พระราหุลทำใจไม่ให้ยินดี ยินร้าย เหมือนกับ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ ๑ ข้อที่ ๔ ทรงสอนให้พระราหุลเจริญพรหมวิหาร ๔ ๑ ข้อที่ ๕ ทรงสอนให้พระราหุลเจริญอานาปานสติ ดังนี้ ๑ ในข้อว่าด้วยการเจริญอานาปานสตินี้ มีใจความว่า ให้นั่งตั้งกายให้ตรง แล้วคอยสังเกตลมหายใจออกหายใจเข้า ให้รู้ว่าลมหายใจออกหายใจเข้านั้นเป็นอย่างไร คือ ลมหายใจออกหายใจเข้านั้นขาวหรือสั้น หยาบหรือละเอียด แล้วให้หัดนึกว่า เราก็กำหนดรู้ของลมทั้งสั้น แล้วจึงจักหายใจออกหายใจเข้า ดังนี้ ๑



เป็นต้น ส่วนคำอธิบายละเอียดในเรื่องเจริญอานาปานสตินั้น มีอยู่ในคัมภีร์  
วิสุทธิมรรคและหนังสือมหาสติปัฏฐานสูตร ฉบับข่อยบัญญัติอักขรแล้ว เพราะฉะนั้น  
ผู้ที่ต้องการทราบละเอียด โปรดดูจากหนังสือที่ว่าแล้วเถิด ก็จักเกิดความรู้อย่าง  
เข้าใจในเรื่องเจริญอานาปานสติโดยแจ่มแจ้งพิสดาร ส่วนในที่นี้ จักว่าแต่เพียงการ  
ทำเบื้องต้นเท่านั้น การทำเบื้องต้นนั้น คือ นั่งตั้งตัวให้ตรงแล้ว ให้เอาใจจรดอู่  
อยู่ที่ปลายจมูก หรือริมฝีปากเบื้องบนที่ลมหายใจถูกต้องเท่านั้น คือ ถ้าคนริมฝีปาก  
เบื้องบนสั้น ลมหายใจก็ถูกปลายจมูก ให้ตั้งใจสังเกตลมหายใจที่ปลายจมูก ถ้า  
คนริมฝีปากเบื้องบนยาว ลมหายใจก็ถูกริมฝีปากเบื้องบน ให้ตั้งใจสังเกตลมหายใจ  
อยู่ที่ริมฝีปากเท่านั้น ให้รู้วาลมหายใจนั้นยาวหรือสั้น เวลาลมหายใจเข้าก็ให้รู้ว  
าลมหายใจเข้า เวลาลมหายใจออกก็ให้รู้วาลมหายใจออก เวลานั้นไม่ต้องนึกอะไร  
ให้คอยสังเกตคุณกลมเท่านั้น ให้ทำเหมือนนายโคบาลที่นั่งคอยดูโคอยู่ที่ประตูคอก  
เท่านั้น เมื่อทำได้อย่างนี้ใจจะเป็นสมาธิขึ้นทุกที ลมหายใจจะละเอียดลงไปทุกที  
ในเวลาเจริญอานาปานสตินี้ ให้ตั้งใจจรดอู่อยู่ที่ปลายจมูกหรือริมฝีปากเบื้องบน  
ดังแสดงมานี้เท่านั้น ที่ว่านมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งเป็นคัมภีร์หลักใน  
ทางกรรมฐานแท้ ส่วนวิธีอื่น ๆ มีการนับ ๑-๒-๓ เป็นต้น ดังที่เกจิอาจารย์ได้สั่งสอน  
กันอยู่โดยมากนั้น เป็นของมีนอกคัมภีร์ ไม่ควรที่ท่านทั้งหลายจะเชื่อถือเป็นหลักฐาน  
เป็นอันว่าจบการแสดงพระธรรมเทศนาในกัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

## กัณฑ์ที่ ๑๘

### คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

อุพมาลึงกโฆวาทสูตร ตอนว่าด้วยสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงแก้ไข

เอวมุเม สุตํ เอกํ สมณํ ภควา สาวตถึยํ วิหริติ เขตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส  
อาราเม ฯ อถโข อายสฺมโต มาลฺงฺกยปฺกตสฺส รโหคคสฺส ปฏิสลฺลีนสฺส เอวี่  
เจคโส ปรีวิตฺถโก อุตฺปาที ขานิมานํ ทิฏฺฐิตถานิ ภควตา อพฺุขากถานิ ขบีตานิ  
ปฏิจฺจิตฺตานํติ.

ณ บัดนี้ อาคมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคตารณีย์ กัณฑ์ที่ ๑๘ ว่าด้วยอุพมาลงกโชวาหสูตร แห่งภิกขุวรรคที่ ๒ ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก อันกล่าวด้วยสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงแก้ไข ความพระบาลี อรรถกถา ฐัมมัตถาธิบาย เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน ตามสมควรแก่การฟังพระธรรมเทศนา

## บาลี

คำเนินความคามวาระพระบาลีว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอานนท์ ได้สดับมาแล้ว อย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่อาราม แห่งอนาถบิณฑิกเศรษฐี อันมีนามว่าพระเชตวันาราม ใกล้กรุงสาวัตถี ฯ ครั้งนั้น พระมาตุลยกบขมอยู่ในที่สงัดได้คิดว่า ทัฏฐิที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงแก้ไข ได้ทรงหักไว้ ได้ทรงหักทิ้งเสียอันมีอยู่ คือ ทัฏฐิว่า โลกยังยืน • โลกไม่ยังยืน • โลกมีที่สุด • โลกไม่มีที่สุด • จีพกับสรีระเป็นอันเดียวกัน • จีพกับสรีระต่างกัน • สัตว์ตายแล้วเกิด • สัตว์ตายแล้วไม่เกิด • สัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มี • สัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่ • ดังนี้ การที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่ทรงแก้ทัฏฐิเหล่านี้ เราไม่ชอบใจ ไม่สมควรแก่เรา เราจักเข้าเฝ้าทูลถามเนื้อความนี้ต่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าพระองค์ทรงแก้ เราก็จะประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป ถ้าพระองค์ไม่ทรงแก้ว่า อย่างไหนจริงหรือไม่จริง เราก็จะลาสิกขาบทเสีย

ครั้นถึงเวลาเย็น พระมาตุลยกบขมออกจากที่สงัดแล้ว ก็ไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทวาทขอภาวแล้วก็นั่งลงในที่สมควรแก่ตน ครั้นนั่งลงเรียบร้อยแล้ว จึงได้กราบทุกความคิขของคณให้ทรงทราบ แล้วกราบทูลว่า ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่าโลกยังยืน ก็จงทรงแก้ว่าโลกยังยืน ถ้าทรงทราบว่าโลกไม่ยังยืน ก็จงทรงแก้ว่าโลกไม่ยังยืน ถ้าไม่ทรงทราบว่าโลกยังยืนหรือไม่ยังยืน ก็ขอให้ตรัสบอกตรงๆ ว่า เราไม่รู้ไม่เห็น ฯ ถ้าทรงทราบว่า โลกมีที่สุด ก็จงทรงแก้ว่าโลกมีที่สุด ถ้าทรงทราบว่าโลกไม่มีที่สุด ก็จงทรงแก้ว่าโลกไม่มีที่สุด ถ้าไม่ทรงทราบ ก็โปรดตรัสบอกตรงๆ ว่า เราไม่รู้ไม่เห็น ฯ ถ้าทรงทราบ

ว่าชัพกับสรีระเป็นอันเดียวกันหรือต่างกัน จงทรงแก้ว่า เป็นอันเดียวกันหรือต่างกัน ถ้าไม่ทรงทราบก็จงตรัสบอกตรง ๆ ว่า เราไม่รู้ไม่เห็น ฯ ถ้าทรงทราบว่าสัคว์ตาย แล้วเกิดหรือไม่เกิด จงทรงแก้ว่าสัคว์ตายแล้วเกิดหรือไม่เกิด ถ้าไม่ทรงทราบก็จงตรัสบอกตรง ๆ ว่า เราไม่รู้ไม่เห็น ฯ ถ้าทรงทราบว่าสัคว์ตายแล้วเกิดอีกก็ไม่เกิดอีกก็มี หรือเกิดอีกก็ไม่ใช่ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่ จงทรงแก้ตามที่ทรงทราบ ถ้าไม่รู้ไม่เห็นก็จงตรัสบอกตรง ๆ ว่า เราไม่รู้ไม่เห็น ถ้าพระองค์ไม่ทรงแก้ ข้าพระองค์ก็จักไม่อยู่ประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณอนมาลึงกยบุตร เราได้บอกแก้เธอหรือว่า เธอจะมาประพฤติพรหมจรรย์ในศาสนาของเรา เราจักแก้ทิฏฐิเหล่านั้นให้ฟัง ฯ พระมาลึงกยบุตรกราบทูลว่า ไม่ได้บอกพระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสถามว่า หรือเธอได้บอกแก่เราว่า จักประพฤติพรหมจรรย์ในศาสนาของเรา ถ้าเราจักแก้ทิฏฐิเหล่านั้นให้ฟัง ฯ กราบทูลว่า ไม่ได้บอกพระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสว่า นี่แหละมาลึงกยบุตร เราไม่ได้บอกแก้เธอว่า จงมาประพฤติพรหมจรรย์อยู่ในศาสนาของเรา เราจักแก้ทิฏฐิเหล่านั้นให้ฟัง เธอก็ไม่ได้บอกเราว่า จักประพฤติพรหมจรรย์อยู่ในศาสนาของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงแก้ทิฏฐิเหล่านั้นให้ฟัง นี่มะโนชบรูษ เมื่อเป็นอย่างนี้ เธอเป็นอะไร เธอจักบอกเลิกไคร

คุณอนมาลึงกยบุตร ผู้ใดกล่าวว่า ข้าพเจ้าจักไม่ประพฤติพรหมจรรย์อยู่ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ตลอดเวลาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงแก้ทิฏฐิเหล่านั้นให้ฟัง คุณอนมาลึงกยบุตร พระตถาคตเจ้าก็ไม่ทรงแก้ทิฏฐิเหล่านั้น ถึงแม้ว่าบุคคลนั้นจะตายไปก็ตามที ฯ คุณอนมาลึงกยบุตร สมมติว่าบรูษคนหนึ่ง ถูกยิงด้วยลูกศรอันอาบด้วยยาพิษมีฤทธิ์แรงกล้า มิตรอำมาตย์ญาติสาโลหิตของบรูษนั้น ก็จะต้องทำการผ่าตัดเอาลูกศรนั้นออก ฯ แต่ถ้าบรูษนั้นกล่าวว่า ข้าพเจ้ายังไม่รู้จักตัวผู้ที่ยิงข้าพเจ้า ว่า เป็นกษัตริย์ หรือพราหมณ์ เวศย์ ศูทร ประการใด ข้าพเจ้าจักยังไม่ให้ทำการผ่าตัดเอาลูกศรนั้นออก ดังนี้ ฯ บรูษนั้นต้องกล่าวว่า ข้าพเจ้ายังไม่รู้จักบรูษที่ยิงข้าพเจ้า ว่า มีชื่อ ไคตร สูงต่ำ ปานกลาง ดำหรือคล้ำ หรือเป็นสีทองคำอย่างไร อยู่ในบ้านใด นิกมใด นครใด ลูกช누ที่ยิงนั้น เป็น

ลูกสรหรือเกาทัณฑ์อย่างไร สายธนูนั้นเป็นเปลือกสะเก็งหรือเป็นคอก เป็นเอ็น เป็นเถาขางทราย เป็นใบเครือไม้ที่มีขางขาวเหมือนน้ำมันหรืออย่างไร เกาทัณฑ์ที่ยิงเข้าพเจ้านั้นเป็นไม้ที่เกิดตามเขา หรือเป็นไม้ที่ปลูกอย่างไร เกาทัณฑ์นั้นมิทาง ทำด้วยปีกนกรหรือปีกกา ปีกนกตะกรม ปีกนกยูง ปีกนกคางขานอย่างไร เกาทัณฑ์นั้นหุ้มด้วยเอ็นโคหรือเอ็นกระบือ หรือเอ็นสัหะคำ หรือเอ็นวานรอย่างไร เกาทัณฑ์นั้นมีลูกปลายแหลมหรือปลายทู่ หรือปลายมีเงี่ยง หรือเป็นลูกธนูเหล็ก เป็นลูกธนูขนนก เป็นลูกธนูใบกระวีระ ซึ่งมีเฉพาในชมพูทวีปประการใด อยู่คราวใด เราก็จักไม่ยอมให้ผาตัดลูกสรออกอยู่คราวนั้น บุรุษนั้นก็จักไม่รู้หัตถ์ ยิงเป็นคณ บุรุษนั้นจะต้องตายเสียเปล่าฉันใด ฯ คุณอนมาलगกยบุตร ผู้ใด กล่าวว่ พระผู้มีพระภาคเจ้ายังไม่ทรงแก้ทิฏฐิเหล่านี้ให้เราฟังคราวใด เราก็จัก ไม่ประพฤติพรหมจรรย์คราวนั้น ดังนี้ ทิฏฐิเหล่านี้พระศาสดาเจ้าก็ไม่ทรงแก้ บุคคล นั้นจะต้องตายเสียเปล่าฉันนั้น

คุณอนมาलगกยบุตร เมื่อความเห็นว่โลกยังยืนเป็นคณนั้นน้อย การ ประพฤติพรหมจรรย์ก็จักไม่เสียแล้ว เพราะฉะนั้น เมื่อความเห็นว่โลกยังยืน เป็นคณนั้นน้อย การประพฤติพรหมจรรย์ก็ไม่ในคณนั้น ฯ เมื่อความเห็นว่โลก ยังยืนเป็นคณนั้นน้อย ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริทเวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ก็น้อยแก่พวกที่มีความเห็นอย่างนั้น ฯ เพราะฉะนั้นแหละมาलगกยบุตร เธอจงจำ สิ่งที่เราไม่แก้ว่ เป็นสิ่งที่เราไม่แก้ จงจำสิ่งที่เราแก้ว่ เป็นสิ่งที่เราแก้ ฯ ก็สิ่ง ที่เราไม่แก้กันนั้น คือ สิ่งใด คือ คำว่ โลกยังยืน ๑ โลกไม่ยังยืน ๑ โลกมีที่สุด ๑ โลกไม่มีที่สุด ๑ ซึ่งกับสรีระเป็นอันเดียวกัน ๑ ซึ่งกับสรีระต่างกัน ๑ สัตว์ตาย แล้วเกิด ๑ สัตว์ตายแล้วไม่เกิด ๑ สัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มี ๑ สัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่ ๑ ฯ คุณอนมาलगกยบุตร เหตุไร เราจึงไม่แก้สิ่งเหล่านี้ เพราะสิ่งเหล่านี้ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่เป็นเบื้องต้น แห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นเหตุให้เกิดความเบื่อหน่าย ความคลาย ความดับ ความสงบ ความขัง ความรู้ ความไม่มีเครื่องร้อยรัด เพราะฉะนั้น เราจึงไม่ แก้ ก็สิ่งไรเล่าเป็นสิ่งที่เราแก้ สิ่งทั้ง ๔ คือ คำว่ นทุกข์ นเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ นเป็นความดับทุกข์ นเป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ นแหละเป็นสิ่งที่เราแก้ ฯ



เพราะเหตุไรเราจึงแก้ เพราะเหตุว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นประโยชน์ เป็นเบื้องต้นแห่ง  
พรหมจรรย์ เป็นเหตุให้เกิดความเบื่อหน่าย ความคลาย ความดับ ความสงบ ความ  
รู้อย่าง ความรู้ดี ความไม่มีเครื่องร้อยรัด เพราะฉะนั้น เราจึงแก้ ฯ เพราะเหตุนี้  
แลหะมาลึงกยบุตร เธอจงจำไว้ว่า สิ่งที่เราไม่แก้ก็มี สิ่งที่เราแก้ก็มี ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนั้นแล้ว พระมาลึงกยบุตรก็จิตใจ  
มีความชื่นชมยินดีค่อถ้อยคำของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จบอุพมาลึงกโยวาทสูตร  
ที่ ๓ เพียงเท่านั้น

### อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งอุพมาลึงกโยวาทสูตร ในคัมภีร์  
ปัญจปสุทธานี้ คำว่า ทิฏฐิ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตั้งไว้ ทรงทอดทิ้งนั้น  
โดยใจความก็คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงแก้เท่านั้น ฯ คำว่า ลาสิกขานั้น  
คือ ทอดทิ้งศึกษา ฯ คำว่า เธอเป็นอะไร เธอจะบอกเลิกใครนั้น คือ ชรรมคา  
ผู้ขอย่อมบอกคนผู้ถูกขอ หรือผู้ถูกขอย่อมบอกคนผู้ขอ เธอไม่ใช่ทั้งผู้ขอ ไม่  
ใช่ทั้งผู้ถูกขอ บัดนี้เธอเป็นอะไร เธอจะบอกเลิกใคร ดังนี้ ฯ คำว่า ชาติก็มีอยู่  
นั้น คือ เมื่อความเห็นอันนั้นมีอยู่ การประพฤติพรหมจรรย์ก็ไม่มี แต่ชาติก็ยังม  
ีอยู่โดยแท้ ถึงชรา มรณะเป็นต้นก็เหมือนกัน ฯ พวกสาวกของเราตถาคค เบื่อ  
หน่ายในทิฏฐิเหล่านั้น จึงถึงซึ่งนิพพานในบัดนี้ ฯ สิ่งซึ่งพระผู้มีพระ  
ภาคเจ้าทรงแก้กันนั้น ได้แก่สังขารทั้ง ๔ ฯ คำว่า ทิฏฐินั้น ไม่ประกอบด้วย  
ประโยชน์ คือ ทิฏฐินั้นก็ดี การพยากรณ์ทิฏฐินั้นก็ดี ก็ไม่เกี่ยวกับเหตุอันใด ฯ  
คำว่า ไม่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์นั้น คือ แม้แต่เพียงศีล ซึ่งเป็นเบื้องต้น  
แห่งพรหมจรรย์ ก็ไม่มีในทิฏฐิเหล่านั้น ฯ คำว่า ไม่เป็นเหตุให้เกิดความ  
เบื่อหน่ายเป็นต้นนั้น คือ ทิฏฐิเหล่านั้นไม่เป็นเหตุให้เกิดความเบื่อหน่ายในวัฏฏ-  
สงสาร ไม่เป็นเหตุให้เกิดความคลายในวัฏฏสงสาร ไม่เป็นเหตุให้เกิดความดับ  
ซึ่งวัฏฏสงสาร ไม่เป็นเหตุให้เกิดความสงบซึ่งกิเลส มีรากเป็นต้น ไม่เป็น  
เหตุให้รู้อย่างซึ่งธรรมที่ควรรู้อย่าง ไม่เป็นเหตุให้รู้ดีซึ่งอริยมรรคทั้ง ๔ ไม่เป็น

เหตุทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน ฯ ส่วนการแก้สัจธรรมทั้ง ๔ นั้น เป็นเบื้องต้น แห่ง  
พรหมจรรย์ สันคำที่ควรยกขึ้นแสดงจากอรรถกถาเพียงเท่านั้น

### ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในธัมมัตถาธิบายว่า เนื้อความที่แสดงมาแล้วตาม  
พระบาลี และอรรถกถานั้น มีใจความว่า พระมาลงกยบุตรสงสัยว่า ทิฏฐิทั้ง ๑๐ นั้น  
อย่างไรจริง อย่างไรไม่จริง อย่างไรถูก อย่างไรผิด จึงได้ขอให้พระผู้มี  
พระภาคเจ้าทรงแก้ไข แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ไม่ทรงแก้ไข เพราะพระองค์ทรง  
เห็นว่าไม่มีประโยชน์อันใด

ก็ความเห็นทั้ง ๑๐ นั้น เป็นความเห็นเก่าแก่ ที่มีมาก่อนพระพุทธเจ้าเกิด  
แล้ว ไม่มีใครรู้ต้นเหตุว่ามีมาอย่างไร เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงแสดง  
ไว้ในพรหมชาลสูตรโดยพิสดาร เมื่อผู้ฟังแล้วมนสิการไป ครึกครองไป ก็จะรู้ได้ว่า  
ความเห็นข้อไหนเป็นอย่างไร เพราะฉะนั้น จึงจักได้หยิบเอาใจความจากพรหม-  
ชาลสูตรมาแสดงให้ท่านทั้งหลายฟังต่อไป กล่าวคือ ในพรหมชาลสูตรได้แสดง  
ไว้ว่า ความเห็นว่าโลกยังยืนนั้น มีผู้บัญญัติ ๔ คน คือ คนหนึ่งจุติมาจาก  
พรหมโลก แล้วมาเกิดเป็นมนุษย์ ได้บวชนำเพ็ญเพียรจนได้สำเร็จบุพเพนิวาส-  
ญาณ เขาจึงระลึกถอยหลังไปว่าเขามาจากไหน ก็ระลึกได้ถึงชาติที่เขาเกิดเป็น  
พรหมอยู่ในพรหมโลกชั้นคัมภีร์นั้น ระลึกเลยไปกว่านั้นไม่ได้ เขาจึงเห็นว่า  
พรหมที่เกิดก่อนเขา ซึ่งยังอยู่ในพรหมโลกชั้นนั้นเป็นมหาพรหม เป็นผู้อำนาจ  
กว่าสัตว์ทั้งปวง เป็นผู้สร้างสรรคสัตว์ทั้งปวง เป็นผู้เที่ยง ยั่งยืน คงทน ถาวร  
ส่วนสัตว์ทั้งปวงทั้งตัวเขาด้วย เป็นพวกที่ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน คงทน ถาวร เมื่อเขา  
เห็นอย่างนี้ เขาจึงบัญญัติขึ้นว่า โลกนี้บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ฯ จำพวก  
ที่ ๒ จุตติมาจากเทวดาจำพวกที่มัวเมาในการเล่น จนลืมวิภิกขอาหาร แล้วได้  
มาเกิดเป็นมนุษย์ ได้ออกบวช สำเร็จบุพเพนิวาสญาณเหมือนกัน เขาจึงนึก  
ถอยหลังไปว่าเขามาจากไหน ก็นึกได้ว่า มาจากเทวดาที่มัวเมาในการเล่น เขาจึง  
เห็นว่า พวกเทวดาที่ไม่มัวเมาในการเล่น ไม่รู้จักจุติแปรผัน เขาจึงได้บัญญัติขึ้น  
ว่า โลกนี้บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ฯ จำพวกที่ ๓ จุตติมาจากพวก

เทวดามีจิตคิดร้ายต่อกัน แล้วมาเกิดเป็นมนุษย์ ได้ออกบวช ได้สำเร็จบุพเพนิวาสญาณเหมือนกัน เขานึกถอยหลังไปได้แต่ถึงชาติที่เขาเกิดเป็นเทวดาจำพวกนั้นเท่านั้น ระลึกเลยไปกว่านั้นไม่ได้ เขาจึงเห็นว่า พวกเทวดาที่ไม่คิดร้ายต่อกันนั้น เป็นพวกที่ไม่รู้จักจุดแปรผัน เขาจึงได้บัญญัติขึ้นว่า โลกนี้บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ฯ จำพวกที่ ๔ ได้แก่ พวกที่ตรึกตรองเอาเอง แล้วเห็นว่า คา หู จมูก ลิ้น กาย ซึ่งเรียกว่า คนนี้ เป็นของไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืนคงทน มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ส่วนคำว่า จิตหรือมโน หรือวิญญาณนี้ เป็นของเที่ยง ยั่งยืน คงทน เขาเห็นอย่างนี้ เขาจึงบัญญัติว่า โลกนี้บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง

คำว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุดนั้น มีผู้บัญญัติ ๔ คน คือ คนที่ ๑ ได้สำเร็จญาณด้วยอำนาจเจริญกุศล เขาเล็งดูโลกด้วยอำนาจกุศลได้เพียงเล็กน้อย อำนาจกุศลของเขาแผ่ออกไปเป็นวงกลม ตลอดที่เท่าใด เขาก็เล็งเห็นโลกตลอดที่เท่านั้น เล็งเห็นเลยกว่านั้นไปไม่ได้ เขาจึงเห็นว่า โลกนี้มีวงกลมเป็นที่สุด เมื่อเขาเห็นอย่างนี้แล้ว เขาจึงบัญญัติว่า โลกนี้มีที่สุด ฯ คนที่ ๒ แผ่กุศลไปได้มากกว่านั้น ต้องการจะดูโลกเท่าใดก็เห็นได้เท่านั้น เห็นจนไม่มีที่สิ้นสุด เขาจึงลงความเห็นว่า คำว่า โลกนี้มีวงกลมเป็นที่สุดนั้นไม่ถูก เมื่อเห็นอย่างนี้แล้ว เขาจึงบัญญัติว่า โลกนี้ไม่มีที่สิ้นสุด ฯ จำพวกที่ ๓ ขยายกุศลขึ้นไปในเบื้องบนก็ได้ แผ่ลงมาในเบื้องต่ำก็ได้ แต่ขยายขึ้นไปในเบื้องบนและแผ่ลงมาเบื้องต่ำนั้นได้เพียงเล็กน้อย ส่วนขยายไปทางขวางนั้นขยายได้มาก เขาจึงลงความเห็นว่า โลกมีเบื้องบนเบื้องต่ำมีที่สุด ส่วนทางขวางไม่มีที่สุด เขาจึงบัญญัติว่า ถ้อยคำของสมณพราหมณ์ ๒ จำพวก ที่ว่าโลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุดนั้นผิดไป เพราะโลกนี้จะว่ามีที่สุดก็ถูก ไม่มีที่สุดก็ถูก ฯ จำพวกที่ ๔ เขาตรึกตรองเอาเองแล้วค้านคำของ ๓ จำพวกข้างต้น เขาจึงบัญญัติขึ้นว่า โลกนี้มีที่สุดก็ไม่ใช่ ไม่มีที่สุดก็ไม่ใช่

คำว่า สัตว์ตายแล้วเกิดนั้น มีผู้บัญญัติ ๑๖ คน คนหนึ่งบัญญัติว่า ผู้ที่สำเร็จรูปฌานตายแล้วเกิด ฯ คนหนึ่งบัญญัติว่า ผู้สำเร็จรูปฌานตายแล้วเกิด ฯ

คนหนึ่งบัญญัติว่า ผู้สำเร็จทั้งรูปฌานและอรูปฌานตายแล้วเกิด ฯ คนหนึ่ง  
บัญญัติว่า ผู้ไม่สำเร็จรูปฌานตายแล้วเกิด ฯ คนหนึ่งบัญญัติว่า ผู้ที่ถือว่า  
โลกมีที่สุดตายแล้วเกิด ฯ คนหนึ่งบัญญัติว่า ผู้ที่ถือว่า โลกไม่มีที่สุดตายแล้ว  
เกิด ฯ คนหนึ่งบัญญัติว่า ผู้ที่ถือว่า โลกมีที่สุดก็มี ไม่มีที่สุดก็มี ตายแล้วเกิด ฯ  
คนหนึ่งบัญญัติว่า ผู้ที่ถือว่า โลกมีที่สุดก็ไม่ใช่ ไม่มีที่สุดก็ไม่ใช่ ตายแล้วเกิด ฯ  
คนหนึ่งบัญญัติว่า ผู้ที่มีความใส่ใจในอารมณ์อันเดียว ตายแล้วเกิด ฯ คนหนึ่ง  
บัญญัติว่า ผู้ที่ใส่ใจในอารมณ์หลายอย่าง ตายแล้วเกิด ฯ คนหนึ่งบัญญัติว่า ผู้ที่มี  
อารมณ์น้อย คือ ได้สำเร็จสมาธิน้อย ตายแล้วเกิด คนหนึ่งบัญญัติว่า ผู้มีอารมณ์  
มาก คือ ได้สำเร็จสมาธิหลายอย่าง ตายแล้วเกิด ฯ คนหนึ่งบัญญัติว่า ผู้ที่มีสุข  
อย่างเดียว ตายแล้วเกิด ฯ คนหนึ่งบัญญัติว่า ผู้ที่มีทุกข์อย่างเดียว ตายแล้วเกิด ฯ  
คนหนึ่งบัญญัติว่า ผู้ที่มีทั้งสุขทั้งทุกข์ ตายแล้วเกิด ฯ คนหนึ่งบัญญัติว่า ผู้ที่ไม่มี  
ทั้งสุขทั้งทุกข์ ตายแล้วเกิด รวมผู้บัญญัติและสิ่งที่เขาบัญญัติ มีอย่างละ ๑๖ คน  
ด้วยกัน

คำว่า สัตว์ตายแล้วไม่เกิดนั้น มีผู้บัญญัติ ๘ คน และสิ่งที่เขาบัญญัติ ๘ อย่าง  
คือ คนหนึ่งบัญญัติว่า ผู้สำเร็จรูปฌาน ตายแล้วไม่เกิด ฯ คนหนึ่งบัญญัติว่า ผู้  
สำเร็จทั้งรูปฌานและอรูปฌาน ตายแล้วไม่เกิด ฯ คนหนึ่งบัญญัติว่า ผู้ไม่สำเร็จ  
ทั้งรูปฌาน อรูปฌาน ตายแล้วไม่เกิด ฯ คนหนึ่งบัญญัติว่า ผู้ที่ถือว่าโลกมีที่สุด  
ตายแล้วไม่เกิด ฯ คนหนึ่งบัญญัติว่า ผู้ที่ถือว่าโลกไม่มีที่สุด ตายแล้วไม่เกิด ฯ  
คนหนึ่งบัญญัติว่า ผู้ที่ถือว่า โลกมีที่สุดก็มี ไม่มีที่สุดก็มี ตายแล้วไม่เกิด ฯ คนหนึ่ง  
บัญญัติว่า ผู้ที่ถือว่า โลกมีที่สุดก็ไม่ใช่ ไม่มีที่สุดก็ไม่ใช่ ตายแล้วไม่เกิด ฯ ดังนี้

คำว่า สัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มีนั้น ก็หมายความว่าความเป็นของบุคคล ๒  
จำพวกที่ตายแล้วเกิด ตายแล้วไม่เกิด ดังที่แสดงมาแล้วนี้ อันนี้เป็นความเข้าใจ  
ของผู้รณา ไม่ใช่คำที่มีอยู่ในวาระพระบาลี เพราะคำนี้ไม่มีกล่าวไว้ในวาระพระบาลี  
ซึ่งมีในพรหมชาลสูตร

มีเนื้อความสืบต่อไปตามพรหมชาลสูตรว่า คำว่า สัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็ไม่ใช่  
ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่ นั้น มีผู้บัญญัติ ๘ คน คือ คนหนึ่งบัญญัติว่า ผู้ที่เกิดอีก



ก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่เช่นนั้น ได้แก่ ผู้สำเร็จงาน ฯ คนหนึ่งว่า ได้แก่ ผู้สำเร็จ  
อุปทาน ฯ คนหนึ่งว่า ได้แก่ ผู้สำเร็จทั้งงานอุปทาน ฯ คนหนึ่งว่า ได้แก่ ผู้  
สำเร็จอุปทานก็ไม่ใช่ ผู้ไม่สำเร็จอุปทานก็ไม่ใช่ ฯ คนหนึ่งว่า ได้แก่ ผู้ถือว่า  
โลกมีที่สุด ฯ คนหนึ่งว่า ได้แก่ ผู้ถือว่าโลกไม่มีที่สุด ฯ คนหนึ่งว่า ได้แก่ ผู้ถือว่า  
โลกมีที่สุดก็มี ไม่มีที่สุดก็มี ฯ คนหนึ่งว่า ได้แก่ ผู้ถือว่าโลกมีที่สุดก็ไม่ใช่  
ไม่มีที่สุดก็ไม่ใช่ ดังนี้

จะขอย้อนกล่าวถึง คำว่า สัตว์ตายแล้วไม่เกิด โดยอีกนัยหนึ่งว่า ซึ่งเรียกว่า  
ตายแล้วขาดสูญ ตามที่พวกเดียรถีย์นิกายนอกพระพุทธศาสนาได้บัญญัติไว้  
คือ พวกเจ้าลัทธิชนนอกพระพุทธศาสนาได้บัญญัติไว้ว่า ผู้ที่มีรูปร่างปรากฏ  
เป็นที่ประชุมแห่งธาตุ ๔ เกิดจากมารคาบิคา • ผู้ที่มีรูปร่างเป็นทิพย์ คือ เทวดา  
ชั้นกามาวจร • ผู้ที่มีรูปร่างเป็นทิพย์ คือ พวกพรหมที่สำเร็จอุปทาน • ผู้สำเร็จ  
อาภิสานัญญาขณณาน • ผู้สำเร็จวิญญูณัญญาขณณาน • ผู้สำเร็จอาภิสานัญญา-  
ขณณาน • ผู้สำเร็จเนวสัญญานาสัญญาขณณาน • เหล่านี้ ตายแล้วขาดสูญ ไม่  
เกิดอีกทั้งนั้น ดังนี้ สนใจความที่กล่าวด้วยทฤษฎีต่าง ๆ ในพรหมชาลสูตร เฉพาะ  
ที่เกี่ยวกับมาลุงกโยวาทสูตรเพียงเท่านั้น ฯ เมื่อท่านทั้งหลายได้ฟังดังนี้แล้ว ก็พอ  
จะเห็นได้ว่า ทฤษฎีต่าง ๆ ที่อ้างไว้ในมาลุงกโยวาทสูตรนี้ อย่างไหนเป็นอย่างไร  
ไม่จำเป็นที่จะต้องให้พระพุทธเจ้าทรงแก้ไขว่า ข้อไหนถูก ข้อไหนผิด เพราะเมื่อ  
พิจารณาตามคำที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในพรหมชาลสูตร ดังที่ยกมาแสดงแล้ว  
ก็พอจะเห็นได้ว่า ไม่ถูกด้วยกันทั้งนั้น ไม่จริงด้วยกันทั้งนั้น แต่ที่พระพุทธเจ้า  
ไม่ทรงแก้ออกไปทีเดียวว่า ไม่ถูกไม่จริงสักข้อนั้น ก็ไม่มีประโยชน์อันใดแก่  
ผู้ฟัง ทั้งยังเป็นเหตุให้ผู้ฟังนำไปโต้เถียงกับคนอื่นเป็นอันมาก ซึ่งจักไม่ได้  
ประโยชน์อันใดจากการโต้เถียง ยกตัวอย่างใกล้ ๆ เช่นจะมีผู้โต้เถียงกันใน  
เรื่องโลกกลมโลกแบนเป็นต้น ดังที่คนสมัยใหม่ได้โต้เถียงกันอยู่เสมอเช่นนั้น ก็ไม่มี  
ประโยชน์อันใด ผู้ที่เถียงชนะว่า โลกกลม ด้วยอ้างเหตุผลต่าง ๆ ก็ไม่ได้ประโยชน์  
อันใด ผู้ที่เถียงชนะว่า โลกแบน ก็ไม่มีประโยชน์อันใดเหมือนกัน ผู้ที่  
กล่าวว่า โลกเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตนไม่ได้ เพราะเมื่อเห็นว่า  
โลกไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ก็จะได้เร่งทำประโยชน์ให้แก่ตน และ

๑๔๘ พระสุตตันตปิฎก คัมภีร์ที่ ๒ มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๘  
คนอื่นยิ่ง ๆ ขึ้นไป ทั้งจักทำให้คนหาชวนเวียนอยู่ในโลก เบื่อหน่ายต่อกิเลสและ  
กองทุกข์ อยากแสวงหาความสุขในพระนฤพาน เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรม  
ศาสดาจารย์จึงไม่ทรงแก้ไข บินยันในเรื่องความเห็นต่าง ๆ นอกพระพุทธศาสนา  
ตั้งแต่แสดงมาดล้นนั้น เป็นอันว่า สันเนือความในพระธรรมเทศนาภักดิ์ขึ้นเพียงเท่านั้น.  
เอว้ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

### กัณฑ์ที่ ๑๔

#### คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

มหามาลุงกโฆวาทสุตฺร ว่าด้วยสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ ทั้งการละเสีย

เอวมเม สุตฺตํ เอกํ สมขํ ภควา สาวคตฺธิยํ วิหริติ เขตฺวเน อนาถปิตฺตจิกสฺส  
อรราเม ฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสฺส ภิกฺขุไวติ ฯ ภทนฺเตติ เต ภิกฺขุ  
ภควโต ปจฺจสฺสโสสนฺติ.

ณ บัดนี้ อาศรมภาพจักได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถถารนัย กัณฑ์ที่ ๑๔  
ว่าด้วยมหามาลุงกโฆวาทสุตฺร แห่งภิกขุวรรคที่ ๒ ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิม-  
ปัณณาสก์ อันกล่าวด้วยสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ พร้อมทั้งการละเสีย ตาม  
พระบาลี อรรคกถา ชัมมัตถาธิบาย สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทฺธ-  
ศาสนา และพุทฺธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน ตามสมควรแก่การฟัง  
พระธรรมเทศนา

### บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลีว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่า อานนท ได้สดับมา  
แล้วอย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่อารามแห่ง

มหาลงกโยวาทสูตร ว่าด้วยสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ ทั้งการละเสีย ๑๔๘

อนาถบิณฑิกเศรษฐี อันมีนามว่า พระเชตวนาราม ใกล้กรุงสาวัตถี ฯ ในที่นั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเตือนภิกษุทั้งหลาย ให้ตั้งใจฟังพระธรรมเทศนาด้วย คำว่า คุณ่อนภิกษุทั้งหลาย ดังนี้ ฯ ภิกษุเหล่านั้น ก็ทูลรับพระพุทธฎีกาว่า พระ พุทธเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณ่อนภิกษุทั้งหลาย เธอ ทั้งหลายจำสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ ที่เราได้แสดงไว้แล้วหรือไม่ ? เมื่อ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามอย่างนั้นแล้ว พระมาลงกยสัททกบุตร จึงกราบทูลว่า ข้าพระองค์จำไว้แล้ว พระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสถามว่า เธอได้จำไว้อย่างไร ? ทูล ตอบว่า ข้าพระองค์ได้จำไว้ว่า สังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการนั้น คือ สักกายทิฏฐิ • วิจิกิจฉา • สลัทธิพทปราคาส • กามฉันท • พยาบาท • ดังนี้แล พระเจ้าข้า

คุณ่อนมาลงกยบุตร สังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการนี้ เธอจำได้ว่าเราแสดง แก่ใคร ? คุณ่อนมาลงกยบุตร พวกปริพาชกที่เป็นพวกเคียรถีย์ จักปรากฏด้วยข้อ ปรารภอันเปรียบเหมือนเด็กอ่อนมิใช่หรือ เพราะเมื่อเด็กอ่อนนอนหงายอยู่ คำว่า สักกายะ คือ คำว่า กายของคนก็ไม่มี สักกายทิฏฐิ คือ ความเห็นว่า กายของตน จักมีแก่เด็กอ่อนนั้นมาแต่ไหน มีแต่อนุสัย คือ สักกายทิฏฐิเท่านั้น ฯ เมื่อเด็กอ่อน นอนหงายอยู่ คำว่า ธรรมก็ไม่มี ความสงสัยในธรรมทั้งหลายจักมีมาแต่ไหน มีแต่ อนุสัย คือ วิจิกิจฉา ความสงสัยเท่านั้น ฯ เมื่อเด็กอ่อนนอนหงายอยู่ แม้เพียง คำว่า สลัทธิก็ไม่มี สลัทธิพทปราคาสในศีลทั้งหลายจักมีมาแต่ไหน มีแต่อนุสัย คือ สลัทธิพทปราคาสเท่านั้นประจำอยู่ ฯ เมื่อเด็กอ่อนนอนหงายอยู่แม้เพียงคำว่า กาม ทั้งหลายก็ไม่มี กามฉันท คือ ความรักใคร่พอใจในกามทั้งหลายจักมีมาแต่ไหน มี แต่อนุสัย คือ กามราคะเท่านั้นประจำอยู่ ฯ เมื่อเด็กอ่อนนอนหงายอยู่ แม้เพียง ความรู้สึก ว่า สัตว์ทั้งหลายก็ไม่มี ความพยาบาทในสัตว์ทั้งหลายจักมีมาแต่ไหน มีแต่อนุสัย คือ ความพยาบาทเท่านั้นประจำอยู่ ฯ คุณ่อนมาลงกยบุตร พวก ปริพาชกที่เป็นเคียรถีย์ ผู้มีปัญญา จักต้องเปรียบด้วยเด็กอ่อนมิใช่หรือ ? เมื่อ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนั้นแล้ว พระอานนท์จึงกราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่ พระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงเวลาแล้วที่พระองค์จะทรงแสดงสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ เพราะภิกษุทั้งหลายได้ฟังแล้วจักได้จดจำไว้ ฯ จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น เธอจงตั้งใจ ฟังให้ดี เราจักแสดงให้ฟังในบัดนี้ ฯ พระอานนท์ก็กราบทูลขึ้นว่า พระพุทธเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสขึ้นว่า **คูก่อนอานนท์** บุคคลผู้ไม่ได้  
 สดับคำสอนของพระอริยเจ้า ผู้ไม่เห็นพระอริยเจ้า ผู้ไม่ฉลาดในธรรมของ  
 พระอริยเจ้า ผู้ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยเจ้า ผู้ไม่เห็นสัปบุรุษ  
 ผู้ไม่ฉลาดในธรรมของสัปบุรุษ ผู้ไม่ได้รับแนะนำในทางธรรมของสัปบุรุษ ย่อม  
 อยู่ด้วยใจอันสทกกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สลัปปตปราคาส กามราคะ พยาบาท  
 กลั้มรมครอบงำ ย่อมไม่รู้จักความเป็นจริง ซึ่งการสลัดเสียซึ่งสทกกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา  
 สลัปปตปราคาส กามราคะ พยาบาท ที่เกิดขึ้นแล้ว สทกกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา  
 สลัปปตปราคาส กามราคะ พยาบาท ของเขานั้นก็มีกำลังแรงกล้าจนเขาไม่อาจกำจัด  
 ได้ ทั้ง ๕ อย่างนี้แหละเรียกว่า สังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ **คูก่อนอานนท์** ส่วน  
 อริยสาวก ผู้ได้สดับคำสอนของพระอริยเจ้า ผู้ได้เห็นพระอริยเจ้า ได้เห็นสัปบุรุษ ผู้  
 ฉลาดในธรรมของพระอริยเจ้า ในธรรมของสัปบุรุษ ผู้ได้รับแนะนำในทางธรรม  
 ของพระอริยเจ้า ในธรรมของสัปบุรุษ ย่อมไม่อยู่ด้วยใจอันสทกกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา  
 สลัปปตปราคาส กามราคะ พยาบาทกลั้มรมครอบงำ ย่อมรู้จักความเป็นจริง ซึ่งการ  
 สลัดเสียซึ่งสทกกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สลัปปตปราคาส กามราคะ พยาบาท ที่เกิดขึ้น  
 แล้ว สทกกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สลัปปตปราคาส กามราคะ พยาบาท ของเขานั้น  
 เขาได้ละเสียพร้อมทั้งอนุสัย

**คูก่อนอานนท์** หนทางใด ปฏิปทาใด อันเป็นเหตุให้ละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕  
 ประการ เมื่อไม่รู้หนทางนั้น ปฏิปทานั้นแล้ว จักรู จักเห็น หรือจักละสังโยชน์  
 เบื้องต่ำ ๕ ประการ ไม่ได้เป็นอันขาด ฯ ข้อนี้นเปรียบเหมือนกับจะล่องเข้าไป  
 ตัดแก่นไม้โดยไม่ตัดเปลือก คัดกระพุก่อนนั้น ไม่ได้เป็นอันขาด ฉะนั้น ฯ **คูก่อน**  
**อานนท์** เมื่อรู้หนทาง ปฏิปทา อันทำให้ละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ ได้แล้ว  
 จึงจักรู จักเห็น จักละซึ่งสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการได้ เหมือนกับถากเปลือกไม้  
 จนถึงกระพุกแล้วจึงจักตัดแก่นได้ ฉะนั้น ฯ **คูก่อนอานนท์** แม้น้ำคงคาอันมีน้ำเต็ม  
 เบี่ยมพอกาก็มกนได้ มีบุรุษทุพภิกขภัยคนหนึ่งมากล่าวขึ้นว่า เราจักว่ายน้ำข้ามแม่น้ำ  
 คงคาไปให้ถึงฝั่งโน้นได้โดยสวัสดิ์ ดังนี้ แต่เขาก็ไม่อาจจะว่ายน้ำข้ามไปได้โดยสวัสดิ์  
 ฉะนั้น ข้อนี้นก็นั่น คือ เมื่อเราแสดงธรรมอันทำให้ดับ คำว่า ร่างกายของคน



แก่ผู้ใด จิตของผู้นั้นไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่คงอยู่ ไม่น้อมไปในธรรมนั้น ผู้นั้นเชื่อก็คงเห็นเหมือนกับบรรพตผลภานั่น ฯ บรรพตกำลังได้มาถึงแม่น้ำคงคา อันมีน้ำเต็มฝั่งพอกากันได้แล้วกล่าวว่า เราจักว่ายข้ามแม่น้ำคงคานี้ให้ได้โดยสวัสดิ์ แล้วเขาก็อาจว่ายข้ามไปได้ฉับใด ชื่อนักฉมนั่น คือ เมื่อเรตถาคตแสดงธรรมอันทำให้ดับ คำว่า ร่างกายของคนแก่ผู้ใด จิตของผู้นั้นก็แล่นไปในธรรมนั้น เลื่อมใสในธรรมนั้น คงอยู่ดีในธรรมนั้น น้อมไปในธรรมนั้น ผู้นั้นเชื่อก็คงเห็นเหมือนกับบรรพตกำลังนั้น

ดูก่อนอานนท์ ทางและปฏิบัติที่ทำให้ละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการนั้น ได้แก่ สิ่งใด ได้แก่ การที่ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้วางจากอุปธิ และอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว ระวังความหยาบทางกายโดยประการทั้งปวงแล้ว ได้สำเร็จปฐมฌาน อันว่างจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย อันมีวิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เกิดจากวิเวก ฯ ภิกษุนั้น ก็พิจารณา รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ให้เห็นว่า เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดังหวิฬ์ เป็นดังลูกศร เป็นเพชฌฆาต เป็นของทำให้ลำบาก เป็นของแปรไป เป็นอย่างอื่น เป็นของแตกหักผุพังไป เป็นของว่างเปล่า เป็นของไม่ใช่ตัวตน แล้วภิกษุนั้นก็ทำให้จิตถึงเฉพาะด้วยธรรมเหล่านั้น ครั้นแล้วก็น้อมจิตไปในธาตุ อันไม่รู้จักตายว่า การระวังสังขารทั้งปวง การสละอุปธิทั้งปวง การสันตึกหา การคลายตัณหา การดับตัณหา การไม่มีเครื่องร้อยรัดนั้น เป็นของละเอียด เป็นของประณีต ฯ ภิกษุนั้นตั้งอยู่ในธาตุ อันไม่รู้จักตายนั้นแล้ว ก็ย่อมถึงซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ก็เป็นโอปปาติกะ คือ ได้เกิดในพรหมโลก ปรีณิพพานในพรหมโลก ไม่กลับมาจากพรหมโลก เพราะสิ้นสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ ด้วยความยินดีในธรรมนั้น ด้วยความเพลิดเพลินในธรรมนั้น ฯ เวลาภิกษุได้สำเร็จหคิยฌาน คคิยฌาน จตตถฌาน ก็ทำเหมือนกัน และได้สำเร็จอย่างว่าเหมือนกัน แต่ละอย่าง ๆ นี้ เรียกว่า แนวทางและปฏิบัติสำหรับละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการทั้งนั้น

ดูก่อนอานนท์ ยังมีอีกข้อหนึ่ง คือ ภิกษุล่วงเลยเสียซึ่งความใสในรูป โดยประการทั้งปวง สิ้นความใส่ใจในเรื่องขัตติเกอ ไม่ใส่ใจในอารมณ์ต่าง ๆ แล้ว สำเร็จอากาสาณัญญายตนะว่า อากาศไม่มีที่สุด ดังนี้ ฯ แล้วภิกษุนั้น

ก็พิจารณา เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นคังหวัฬ เป็นคังถูกสร เป็นคังเพชฌฆาต เป็นของทำให้ลำบาก เป็นอัน เป็นของแตกหักผุพัง เป็นของว่าง เป็นของไม่ใช่ตัวตน ฯ แล้วภิกษุ  
นั้นก็ทำให้จิตถึงเฉพาะด้วยธรรมเหล่านั้น ครั้นแล้วก็นำจิตเข้าไปในธาตุอันไม่รู้จัก  
ตายว่า การระงับสังขารทั้งปวง การสละอุปธิทั้งปวง การสิ้นคิดหา การ  
กลายคิดหา การดับคิดหา การไม่มีคิดหาเป็นเครื่องร้อยรัดนี้ เป็นของละเอียด  
เป็นของประณีต ฯ แล้วภิกษุนั้นก็ได้ถึงซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้า  
ยังไม่ถึงซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ก็สิ้นสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ ด้วย  
ความยินดีเพลิดเพลินในธรรมนั้น แล้วก็เกิดในพรหมโลก ปรีนิพพาน  
ในพรหมโลก ไม่กลับมาจากพรหมโลก อันนี้เป็นหนทาง เป็นปฏิบัติที่ทำให้  
ละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ ฯ การถ่วงเฉยเสียซึ่งอากาสนัญญาขณะโดยประการ  
ทั้งปวงแล้ว เข้าวิญญานัญญาขณะว่า วิญญานไม่มีที่สิ้นสุด แล้วทำอย่างที่ว่า  
มานั้น เป็นอย่างที่ว่ามานั้นก็ดี การถ่วงเฉยเสียซึ่งวิญญานัญญาขณะโดยประการ  
ทั้งปวง แล้วเข้าอากิญจัญญาขณะว่า ไม่มีอะไร ดังนี้ แล้วได้ทำและได้เป็นอย่าง  
ที่ว่ามาแล้วนั้นก็ดี ก็ล้วนแต่เป็นหนทาง เป็นปฏิบัติให้ละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕  
ประการ ทั้งนั้น

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอย่างนั้นแล้ว พระอานนทจึงกราบทูล  
ขึ้นว่า ทางนี้ ปฏิปัตตานี้ ล้วนแต่ได้ละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการทั้งนั้น แต่เหตุไร  
ภิกษุบางจำพวกจึงเป็นเจโตวิมุตติ บางจำพวกจึงเป็นปัญญาวิมุตติ พระเจ้าข้า ฯ ครั้น  
ตอบว่า คุณอนอานนท ในข้อนี้เราเคยทักท้วงว่า เป็นเพราะภิกษุเหล่านั้น  
มีอินทรีย์ต่างกัน

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนั้นแล้ว พระอานนทเกรงเจ้าก็ชื่นชม  
ยินดี จมมหลุมกลุกลงโยวาทสูตรที่ ๔ อันเป็นพระบาลีเพียงเท่านั้น

### อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา แห่งมหลุมกลุกลงโยวาทสูตร ในคัมภีร์  
ปัญจกปิฎกนี้ว่า คำว่า เบื้องต่ำนั้น คือ ให้เกิดในกามภพเบื้องต่ำ ฯ คำว่า

มหาสมุทรโฆษวาทีสุต ว่าด้วยประโยชน์เบื้องต้น ๕ ประการ ทั้งการละเสีย ๑๕๒

สังโยชน์นั้น ได้แก่เครื่องผูก ๑ คำว่า ของใครนั้น เป็นคำที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามพระมาตุกยบุตรว่า สังโยชน์เบื้องต้น ๕ ประการนั้น เธอจำได้ว่า เราได้แสดงแก่เทพคามาณษย์คนใด เธอได้ฟังคนเคียวเท่านั้น คนอื่นไม่ได้ฟังเหมือนดังเธอหรือ ดังนี้ ๑ คำว่า ประจักษ์นั้น หมายความว่า ยังละไม่ได้ ๑ เมื่อยังประจักษ์อยู่ก็ยังไม่ชื่อว่า สังโยชน์ ๑ ก็ในข้อนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระครุสถาม พระมาตุกยบุตรเป็นผู้แก้ ถึงอย่างนั้นก็ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจับผิดถ้อยคำของใคร เพราะเหตุไร จึงทรงจับผิดอย่างนั้น ๑ แก้วว่า เพราะพระมาตุกยบุตร เป็นผู้ลัทธิอย่างนั้น ๑ คือ พระมาตุกยบุตรนั้นมัตถิชาว่า จักว่าบุคคลประกอบด้วยกิเลสนั้น เฉพาะในขณะทีกิเลสกำเริบเท่านั้น นอกนั้นไม่จัดว่าประกอบด้วยกิเลส ๑ เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงจับผิดถ้อยคำของพระมาตุกยบุตรซึ่งทแสดงมาแล้ว ตามวาระพระบาลีนั้น ๑ ถ้าคัมภีร์ พระอานนตเถรเจ้าจึงคิดว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเริ่มพระธรรมเทศนาขึ้นด้วยทรงพระประสงค์ จะแสดงธรรมแก่พระภิกษุสงฆ์ด้วยพระองค์เอง แต่พระมาตุกยบุตรผู้ไม่ใช่ชนกปราชญ์ ที่ได้กล่าวให้คลาดเคลื่อนเสีย เราจักต้องทูลขอให้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายด้วยพระองค์ให้จงได้ พระผู้เป็นเจ้าคิดดังนี้แล้ว จึงได้ทูลอาราธนาให้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงด้วยคำว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงเวลาแล้วที่พระองค์จักทรงแสดงสังโยชน์เบื้องต้น แก่ภิกษุทั้งหลาย เพราะภิกษุทั้งหลายได้ฟังแล้วจักได้จดจำไว้ ดังนี้ ๑ คำว่า สักกายทิฐิที่กัมมรมนั้น หมายความว่า สักกายทิฐิครอบงำ ๑ คำว่า สักกายทิฐิครอบงำนั้น หมายความว่า สักกายทิฐิติดตามไปเป็นนิจกาล ๑ คำว่า การละสักกายทิฐินั้น หมายนิพพานอันเป็นที่สลัดสักกายทิฐิเสีย.

เพราะในพระบาลีกล่าวว่า ละสังโยชน์พร้อมทั้งอนุสัยเป็นต้นเหตุ จึงทำให้บุคคลบางคนกล่าวว่า สังโยชน์อย่างหนึ่ง อนุสัยอย่างหนึ่ง ไม่ใช่อันเดียวกัน เหมือนคำว่า ข้างกับของแก้วมณีเป็นตัวอย่าง ลัทธิของพวกนั้นมีอยู่ว่า อนุสัยต้องมิ้นอกจากสักกายทิฐิที่กัมมรม ดังนี้ ๑ ควรปฏิเสธถ้อยคำของพวกนั้นด้วย

คำว่า กลุ่มผ้าทั้งศีรษะ ดังนี้ ฯ คือ บุรุษนอกจากศีรษะบ่อไม่มี หมายความว่า  
ศีรษะอย่างหนึ่ง บุรุษอย่างหนึ่งไม่มี ฯ ก็ถ้าตอบคำว่า สัมผัสกับอนุสสัยเป็น  
อันเดียวกัน ก็เป็นอันว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกอุปมาที่เปรียบด้วยเต้านั้น  
ขึ้นมาแสดงไม่ดี ฯ แก้ว หาเป็นอย่างนั้นไม่ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะพระ  
มาตถกยบุตร มีลักษณะอย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงได้ความว่า ก็เต้านั้นแหละเรียกว่า  
สัมผัส เพราะความหมายว่าผูกพันไว้ เรียกว่าอนุสสัย เพราะความหมายว่า ยังละ  
ไม่ได้ ขอให้ทราบว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายความว่าอย่างนี้ จึงได้  
ทรงแสดงว่า ละเสียได้ทั้งอนุสสัย ฯ ในคำว่า ถากเปลือกเป็นต้นนั้น มีคำอธิบายว่า  
สมาบัติเปรียบเหมือนการถากเปลือกไม้หรือคัดเปลือกไม้เข้าไป ฯ วิภัสสนาเปรียบ  
เหมือนการคัดกระพี้ไม้เข้าไป ฯ มรรคเปรียบเหมือนการคัดแก่นไม้ ฯ ส่วน  
ปฏิบัติานั้น หมายทั้งที่เป็นโลกีย์และโลกุตระ ฯ คำว่า สัจจจากอุปมานั้น คือ  
ว่าจากถามคุณ ฯ คำว่า ละอกุศลธรรมทั้งหลายนั้น หมายการละนิวรณ์ ๕ ฯ  
คำว่า ระงับความหยาบทางกายนั้น คือ ระงับความเกียจคร้านทางกาย ฯ คำว่า  
ว่างจากกามทั้งหลายนั้น คือ พราศจากกามารมณ์ทั้งหลายด้วยการแยกออกจากกาม-  
คุณ ๕ ฯ คำว่า ว่างจากอกุศลทั้งหลายนั้น คือ แยกจากอกุศลทั้งหลาย ด้วยการละ  
นิวรณ์ ๕ และการละความเกียจคร้านทางกาย ฯ คำว่า พิจารณา รูป เวทนา สัญญา  
สังขาร วิญญาณนั้น หมายพิจารณา รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่ง  
เกิดในขณะที่เข้าสมาบัติและออกจากสมาบัติด้วย ฯ คำว่า เป็นของไม่เที่ยง เป็น  
ของแตกหักผุพัง ทั้ง ๒ นั้น หมายถึงอนิจลักษณะ ส่วนคำว่า เป็นทุกข์เป็นต้น ทั้ง ๖  
คำนั้น หมายทุกขลักษณะ ฯ คำว่า เป็นอื่น เป็นของว่างเปล่า เป็นของไม่ใช่ตัวตน  
ทั้ง ๓ คำนี้ หมายอนัตตลักษณะ ฯ คำว่า ภิกษุ นั้น ทำจิตให้ถึงเฉพาะด้วยธรรม  
เหล่านั้น ซึ่งกล่าวไว้ในพระบาลีนั้น หมายความว่า ภิกษุนั้นยกไตรลักษณ์ขึ้นด้วย  
ธรรม คือ ขันธ์ ๕ ในภายในสมาบัติที่ตนเห็นแล้วนั้น ฯ คำว่า น้อมจิตเข้าไปใน  
ธาตุอันไม่รู้จักตายนั้น คือ น้อมวิภัสสนาจิตเข้าไปในนิพพานว่า นิพพานเป็นของสง  
เป็นของประณีต ดังนี้ ตามที่ตนได้ยิน ได้ฟังมาบ้าง ตามคำสรรเสริญบ้าง ตาม  
ปริยัติบ้าง ตามบัญญัติบ้าง ไม่ได้หมายถึงมรรคจิตอันมีนิพพานเป็นอารมณ์ว่า



มหามาลูกกโฆวาทสูตร ว่าด้วยประโยชน์เบื้องต้น ๕ ประการ ทั้งการละเสีย ๑๕๕

เป็นของสงบบ เป็นของประณีต เมื่อรู้แจ้งแทงตลอดคณิพพานนั้นด้วยอาการดังนี้ เรียกว่า น้อมจิตเข้าไปในชาติอันไม่รู้จักตายนั้น ฯ คำว่า ตั้งอยู่ในธรรมนั้น คือ ตั้งอยู่ในวิปัสสนาอันมีไตรลักษณ์เป็นอารมณ์ ฯ คำว่า ถึงซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายนั้น หมายความว่า ทำมรรคทั้ง ๔ ให้เกิดโดยลำดับแล้ว จึงถึงซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ฯ คำว่า ด้วยความยินดีในธรรมนั้น คือ ด้วยความรักใคร่พอใจในสมณธรรม วิปัสสนาธรรม ฯ เมื่ออาจครอบงำความรักใคร่พอใจในสมณวิปัสสนาได้โดยประการทั้งปวง จึงถึงซึ่งพระอรหัต ถ้าไม่อาจก็เพียงแต่ถึงซึ่งพระอนาคามีเท่านั้น

เอกกคคาธูระ คือ ความมีจิตแน่วแน่ ข้อมมีอยู่แก่ผู้เจริญสมณะ ผู้เจริญสมณะนั้น เรียกว่า เจโตวิมุตติ ฯ ปัญญาธูระ ข้อมมีแก่ผู้เจริญวิปัสสนา ผู้เจริญวิปัสสนานั้น ชื่อว่า ปัญญาวิมุตติ พระอานนทเถระเจ้าไม่ได้สงสัยอย่างนี้ ฯ ที่ท่านสั่งสอนนั้น สงสัยว่าผู้เจริญสมณะเหมือนกันได้สำเร็จรูปฌาน อรุณฌาน เหมือนกัน เหตุไรบางจำพวกจึงเป็นเจโตวิมุตติ บางจำพวกจึงเป็นปัญญาวิมุตติ ฯ พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า เพราะเหตุมีอันต่างกัน ดังนี้ ฯ ขอน้อมคำอธิบายว่า ผู้เจริญสมณะเหมือนกัน แต่มกกันเป็นเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติก็ได้ คือ เจริญวิปัสสนาเหมือนกัน คือ ถ้าผู้เจริญวิปัสสนาจนได้สำเร็จพระอรหัต ก็เรียกว่า เจโตวิมุตติ ถ้าเจริญวิปัสสนา แล้วได้สำเร็จพระอรหัตด้วยสมณะ ก็เรียกว่า เจโตวิมุตติ เหมือนกับพระสารีบุตรโมคคัลลันเป็นอุทาหรณ์ เพราะท่านทั้ง ๒ พระองค์นี้ ได้เจริญทั้งสมณะวิปัสสนา ส่วนพระสารีบุตรเจริญสมณะแล้ว เจริญวิปัสสนาต่อจนสำเร็จพระอรหัต สำหรับพระโมคคัลลันนั้นเจริญวิปัสสนาแล้ว จึงเจริญสมณะต่อภายหลังจนได้สำเร็จพระอรหัต จึงได้ชื่อเรียกต่างกันว่า ปัญญาวิมุตติ เจโตวิมุตติ ดังนี้ สันเนอความในธัมมคคาธิบายเพียงเท่านั้น

เอน์ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

## กัณฐ์ที่ ๒๐

### กัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

ภททาสฺสวาท ทอนว่าด้วยผลแห่งการฉนในเวลาเดียวเป็นต้น

เอวมเม สุตฺตํ เอกํ สมยํ ภควา สาวัตถยฺยํ วิหริติ เชตวนเณ อนาปิณฺฑกิสฺส อารามे ๑ ศฺคฺร โข ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสฺส ภิกฺขโวติ ๑ ภทฺทเตติ เต ภิกฺขุ ภควโต ปจฺจสฺสอสฺสฺสนฺติ.

ณ บัณฑิต อาคมภาพักแสดงพระโคตมพุทธเจ้าว่าด้วยภททาสฺสวาทที่ ๕ แห่งภิกขุวรรคที่ ๒ ในกัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ อันว่าด้วยผลแห่งการฉนในเวลาเดียวเป็นต้น ตามพระบาลี อรรถกถา ชัมมัตถาธิบาย เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอด กาลนาน ตามสมควรแก่การฟังพระธรรมเทศนา

## ปาติ

คำเนินความตามวาระพระบาลีว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่า อานนท ได้สดับมาแล้ว อย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่อารามแห่ง อนาปิณฺฑกิสฺส อัมมิมานว่า พระเชตวนาราม ใกล้กรุงสาวัตถี ๑ ในที่นั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเตือนให้ภิกษุทั้งหลาย ตั้งใจฟังพระธรรมเทศนา ด้วยคำว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ดังนี้ ๑ ภิกษุเหล่านั้น ก็อุลลภฺชนพร้อมกันว่า พระพุทธเจ้าข้า ๑ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราบริโภคอาหารในเวลาเดียว เมื่อเราบริโภคอาหารในเวลาเดียว เราก็รู้สึกว่ามีอาพาชน้อย มีทุกข์น้อย มีความเบากาย มีกำลัง อยู่สบาย ถึงพวกเราก็จึง บริโภคอาหารเพียงเวลาเดียว เพราะเมื่อพวกเรอบริโภคอาหารเพียงเวลาเดียว ก็จึกรู้สึกว่ามีอาพาชน้อย มีทุกข์น้อย มีความเบากาย มีกำลัง อยู่สบาย

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนั้นแล้ว พระภททาลจึงกราบทูลขึ้นว่า ข้าพระองค์ไม่อาจจะบริโภคนึ่งเวลาเดียวได้ เพราะเมื่อข้าพระองค์บริโภคนึ่งเวลาเดียว ก็จะต้องมีความรำคาญ มีความเค็ดรอน ๆ จึงตรัสว่า คุณก่อนภททาล ภา้อย่างนั้น เธอได้รับนิมนต์ในที่ใด จงบริโภคนึ่งวันเสียส่วนหนึ่ง นำออก จากที่นั้นไปบริโภคนึ่งวันเสียอีกหนึ่งส่วน ถึงเธอบริโภคนึ่งวัน ก็จักทำอศภาพ ร่างกายให้เป็นไปได้ พระภททาลจึงกราบทูลขึ้นว่า แม้อย่างนั้นข้าพระองค์ก็ยังไม่ อาจอก เพราะเมื่อข้าพระองค์บริโภคนึ่งวัน ความรำคาญ ความเค็ดรอน จักต้องมี ๆ ครั้นนั้น พระภททาลได้ประกาศความไม่มีอุตสาหะของคนให้ปรากฏ ในที่ประชุมสงฆ์ ในเมื่อพระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบท ทรงแนะนำให้ ภิกษุสงฆ์ขบฉันซึ่งสิกขา ๆ ครั้นนั้น พระภททาลไม่ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระ ภาคว่าอยู่ตลอดไตรมาส เหมือนภิกษุที่ไม่ได้ทำให้บริบูรณ์ในสิกขา อันมีใน พระพุทธศาสนา

ในคราวนั้น ภิกษุเป็นอันมากได้จัดทำจิวรถวายสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า โดยเข้าใจกันอยู่แล้ว เสร็จการทำจิวรแล้ว สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจะเสด็จ จาริกไปในนานาสถาน ๆ พระภททาลก็เข้าไปหาภิกษุทั้งหลาย แสดงความ ขนขมยินดี มีวาจาปราศรัยพอสมควรแล้ว ก็นั่งลงในที่สมควรแก่คน ๆ ภิกษุ ทั้งหลายจึงกล่าวขึ้นว่า พวกข้าพเจ้ากำลังจัดทำจิวรถวายสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยเข้าใจกันอยู่แล้วว่า เสร็จการทำจิวรแล้ว สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจะเสด็จ จาริกไปในนานาสถาน ๆ คุณก่อนท่านภททาล ท่านจงทำเรื่องนีไว้นใจให้ดี การ กระทำไม่ใช่อย่าได้มีแก่ท่านในภายหลัง ๆ พระภททาลรับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้น แล้ว ก็ไปเฝ้ากราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าพระองค์ได้ผิดไปแล้ว เพราะความโง่เขลา เพราะความไม่ฉลาด ข้าพระองค์ที่ได้ประกาศความไม่มีอุตสาหะ ในเมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท มีกำหนดให้ภิกษุสงฆ์ขบฉัน ในสิกขา เป็นอันว่า ข้าพระองค์ได้ผิดไปมาก ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงอภัย โทษให้แก่ข้าพระองค์ เพื่อข้าพระองค์จะได้ระวังต่อไป

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณก่อนภททาล เธอผู้ประกาศความ ไม่มีอุตสาหะในเมื่อเราบัญญัติสิกขาบท กำหนดให้ภิกษุสงฆ์ขบฉันในสิกขาบทนั้น

เป็นอันได้ทำความผิดไปแล้ว เพราะความโง่เขลาของเธอ ฯ เธอไม่เข้าใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าก็เสด็จอยู่ที่กรุงสาวัตถี พระองค์จักทรงทราบได้ว่า เราผู้ชื่อว่า ภิกขุทั้งหลาย ไม่ทำให้สมบูรณ์ในสิกขา ในศาสนาของพระศาสดา ทั้งพวกภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เป็นอันมากที่อยู่ ณ กรุงสาวัตถีก็จักทราบด้วยเหมือนกัน พวกสมณพราหมณ์ที่มีลัทธิต่าง ๆ กันเป็นอันมาก ซึ่งจำพรรษาอยู่ในกรุงสาวัตถีก็จรรู้ได้ว่า พระภิกขุทั้งหลายเป็นสาวกของพระสมณโคตม ซึ่งนับเป็นพระเถระรูปหนึ่ง ไม่ได้ทำให้บริบูรณ์ในสิกขาทั้งหลายในศาสนาของพระศาสดา ดังนี้ ฯ พระภิกขุทั้งหลายจึงกราบทูลขึ้นอีกว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ผู้ประกาศความไม่มีอุตสาหะ ในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าบัญญัติสิกขาบท กำหนดให้ภิกษุสงฆ์ขี้นสิกขา ได้ทำความผิดด้วยความโง่เขลาแล้ว พระเจ้าข้า ฯ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงให้อภัย เพื่อข้าพระองค์จะได้ระงับต่อไปด้วยเถิด

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณก่อนภิกขุทั้งหลาย เป็นอันว่าเธอไม่ประกาศความไม่มีอุตสาหะ ในเมื่อเราบัญญัติสิกขาบทกำหนดให้ภิกษุสงฆ์ขี้นสิกขานั้น ได้ทำความผิดด้วยความโง่เขลาของเธอแล้ว ฯ คุณก่อนภิกขุทั้งหลาย เธอจะเข้าใจข้อความต่อไปอย่างไร คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นอกโตภาควิมุตติภูมิ เรากล่าวต่อภิกษุนั้นว่า มาเถิดภิกษุ ความก้าวข้ามเบือกตมจะมีแก่แต่เรา ดังนี้ ภิกษุนั้นควรก้าวไปตามคำที่เราเรียก หรือควรเลี้ยวไปทางอื่น หรือควรกล่าวว่าก้าวข้ามไปไม่ได้ ดังนี้ ฯ พระภิกขุทั้งหลายกราบทูลว่า ไม่กล่าวคำนี้ พระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกขุทั้งหลาย ถ้าเรากล่าวต่อภิกษุผู้เป็นปัญญาวิมุตติ ผู้เป็นกาสักขิ ผู้เป็นทัญญูปัตตะ ผู้เป็นสัทธาวิมุตติ ผู้เป็นธรรมานสาร ผู้เป็นสัทธานสาร ว่า จงมาเถิดภิกษุ ความก้าวข้ามเบือกตมจะมีแก่เรา ดังนี้ ภิกษุนั้นควรก้าวไปตามคำร้องเรียกของเรา หรือควรเลี้ยวไปทางอื่น หรือควรกล่าวว่าก้าวไปไม่ได้ ไม่กล่าว พระเจ้าข้า ฯ ก็ในคราวเช่นนั้น เธอได้เป็นอกโตภาควิมุตติ ปัญญาวิมุตติ กาสักขิ ทัญญูปัตตะ สัทธาวิมุตติ ธรรมานสาร สัทธานสาร หรือ ? ไม่ใช่เป็น พระเจ้าข้า ฯ ถ้าอย่างนั้น เธอก็เป็นผู้เปล่า เป็นผู้ว่าง เป็นผู้พลาดไปในคราวเช่นนั้นมิใช่หรือ ? ใช่ พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ผู้ประกาศความไม่มีอุตสาหะ ในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท กำหนดให้ภิกษุสงฆ์ขี้นสิกขานั้น เป็นอันได้ทำความผิดด้วย



ความโง่เขลา ด้วยความไม่ฉลาดของข้าพระองค์แล้ว ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงทรง  
ให้อภัยเพื่อข้าพระองค์จะได้ระวังต่อไปเกิด

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสอกว่า คุณ่อนภักทาลิ เป็นอันว่า เธอผู้  
ประกาศความไม่มีอคติสาเหในเมื่อเรานัญญูตติสิกขาบท กำหนดให้ภิกษุสงฆ์ข่มนอย  
ในสิกขานั้น ได้ผิดไปด้วยความโง่เขลาของเธอแล้ว แต่เพราะเธอได้ขอโทษแล้ว เรา  
ก็จะให้อภัยแก่เธอ การที่บุคคลรู้ว่าคนทำผิดแล้ว แก้ไขเสียเพื่อระวังต่อไป จัดเป็น  
ความดีในวินัยของพระอริยเจ้า

คุณ่อนภักทาลิ ภิกษุบางรูปในพระธรรมวินัยนี้ ไม่ทำให้สมบูรณ์ในสิกขา  
ในศาสนาของพระศาสดา ข้อมคิดว่า ถึงอย่างไรก็ดี เราจะไปอยู่ในเสนาสนะที่สงัด  
คือ ป่า โคนต้นไม้ ภูเขา ขอกเขาถ้ำ ป่าช้า ป่าใหญ่ ที่แจ้ง ลอมฟาง แห้งใด  
แห่งหนึ่ง ก็จะไ้สำเร็จซึ่งความรู้ความเห็นวิเศษอันสงบ ควรแก่พระอริยเจ้า ซึ่งเป็น  
ธรรมอันยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ได้โดยแท้ ฯ ภิกษุนั้นคิดดังนี้แล้ว ก็ไปอยู่ในเสนาสนะ  
ที่สงัดตามที่ตนคิดไว้นั้น เมื่อภิกษุนั้นหลีกออกจากหมู่ไปอยู่แต่คนเดียวเช่นนั้น พระ  
ศาสดาก็จะติเตียนได้ เพื่อนพรหมจรรย์ที่มความรู้ก็จะติเตียนได้ เทวดาก็จะติเตียน  
ได้ ตนก็จะติเตียนตนเองได้ ผู้ที่ถูกติเตียนอย่างนี้จะไม่สำเร็จซึ่งความรู้ความเห็น  
วิเศษอันเป็นของพระอริยเจ้า อันยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ เพราะภิกษุนั้นไม่ทำให้  
สมบูรณ์ในสิกขา ในศาสนาของพระศาสดา

คุณ่อนภักทาลิ ส่วนภิกษุผู้ทำให้สมบูรณ์ในสิกขา ในศาสนาของพระ  
ศาสดา ข้อมคิดว่า เราควรจะไปอยู่ในเสนาสนะที่สงัด คือ ป่า โคนต้นไม้ ภูเขา  
ขอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าใหญ่ ที่แจ้ง ลอมฟาง แห้งใดแห่งหนึ่ง ก็จะไ้  
สำเร็จความรู้ ความเห็นวิเศษอันเป็นของพระอริยเจ้า อันยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์  
โดยแท้ ฯ ภิกษุนั้นคิดดังนี้แล้ว ก็ไปอยู่ในที่สงัดตามที่ตนคิดไว้ เมื่อเขาอยู่  
ในที่สงัดเช่นนั้น พระศาสดา หรือเพื่อนพรหมจรรย์ ตลอดถึงเทวดาก็จะไม่ติเตียน  
เขา หัวตัวเขาเองก็จะไม่รู้สึกติเตียนตนเอง เขาก็ไ้สำเร็จซึ่งความรู้ความเห็น  
วิเศษของพระอริยเจ้า อันยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ คือ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน  
คตติยฌาน จตตฌาน บุพเพนิวาสานุสสติญาณ จุตูปตญาณ อาสวักขยญาณ

ไปโดยลำดับ เพราะเขาได้ทำให้บริบูรณ์ในสิกขา ในศาสนาของพระศาสดา ฯ  
เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว พระภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลขึ้นว่า มื่อไร  
เป็นเหตุบังเอิญที่ให้คนทั้งหลายกล่าวชมเชยภิกษุบางรูป หรือไม่กล่าวชมเชยภิกษุบางรูป  
พระเจ้าข้า

จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุบางรูปต้องอาบัติเนื่อง ๆ เป็นผู้มากไปด้วย  
อาบัติ เวลาภิกษุทั้งหลายซักถาม ก็ทำตนเป็นข้าศึกพูดไปนอกเรื่อง ทำความโกรธ  
โทสะ โทมนัส ให้ปรากฏ ไม่ประพฤติกุศลชอบ ไม่ทำให้ชนตก ไม่แก้ไขคน ไม่  
กล่าวว่า ข้าพเจ้าจะทำให้สงฆ์ดีใจ ฯ ภิกษุทั้งหลายก็คิดว่า ภิกษุนั้นต้องอาบัติเนื่อง ๆ  
เป็นผู้มากไปด้วยอาบัติเนื่อง ๆ เป็นผู้มากไปด้วยอาบัติ เมื่อภิกษุทั้งหลายว่ากล่าว  
ก็ทำตนเป็นข้าศึก พูดเลื่องไปเสียทางอื่น ทำความโกรธ ความฉุนเฉียว ความ  
น้อยใจให้ปรากฏ ไม่ประพฤติกุศลชอบ ไม่ทำให้ชนตก ความฉุนเฉียว ความ  
ไม่กล่าวว่าจะทำให้เป็นที่ถูกใจสงฆ์ อธิกรณ์จะไม่ระงับไปโดยเร็วด้วยประการใด  
ขอท่านทั้งหลายจงพิจารณาด้วยประการนั้นเถิด ฯ ภิกษุทั้งหลายก็คิดว่า อธิกรณ์จะไม่  
ระงับไปโดยเร็วด้วยประการใด ภิกษุทั้งหลายก็พิจารณาด้วยประการนั้น ฯ ดูก่อน  
ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุบางรูปต้องอาบัติเนื่อง ๆ เป็นผู้มากไปด้วยอาบัติ แต่เมื่อภิกษุทั้งหลาย  
ว่ากล่าว ก็ไม่ทำตนเป็นข้าศึก ไม่พูดเลื่องไปเสียทางอื่น ไม่ทำความกำเริบ  
ความฉุนเฉียว ความน้อยใจให้ปรากฏ ได้ประพฤติกุศลชอบ ได้ทำให้ชนตก  
ได้ยกตนให้พ้นจากความผิด ได้กล่าวว่า ข้าพเจ้าจะทำให้เป็นที่ถูกใจสงฆ์ ภิกษุ  
ทั้งหลายทราบดังนั้นแล้ว ก็กล่าวกันว่า อธิกรณ์ของภิกษุนั้นจะระงับไปโดยเร็วด้วย  
ประการใด ขอท่านทั้งหลายจงพิจารณาด้วยประการนั้น ฯ ทั้งภิกษุนั้นก็รู้ว่า อธิกรณ์  
ของเรานั้นจะระงับไปโดยเร็วด้วยประการใด ภิกษุทั้งหลายก็จะพิจารณาด้วยประการนั้น

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุบางรูปต้องอาบัติ ในบางครั้งบางคราว ไม่เป็นผู้มาก  
ไปด้วยอาบัติ ไม่ทำอย่างภิกษุรูปที่วามาล้วนนั้น อธิกรณ์ของเขาก็ระงับไปโดย  
เร็วพลัน

ภิกษุบางรูปนำไปด้วยคุณธรรม สักว่าศรัทธา สักว่าความรัก ฯ ภิกษุ  
ทั้งหลายก็คิดกันว่า ภิกษุนั้นย่อมนำไปด้วยคุณธรรม สักว่าศรัทธา สักว่าความ

รัก ถ้าเราทั้งหลายจะว่ากล่าวลงโทษแก่ภิกษุนี้ ด้วยคิดว่าอย่าให้คุณธรรม สักว่า  
ศรัทธา สักว่าความรัก เสื่อมไปจากเขา ก็จะเป็นเหมือนกับมีครอำมาตย์ญาติ  
สาโลหิตของบรมชนกจักช้างเคี้ยว ช่วยกันรักษากันนั้นไว้ เพื่อไม่ให้จักช  
ช้างเคี้ยวนั้นเสียไปฉะนั้น ๑ อันนั้นแหละเป็นเหตุบังเอิญทำให้ภิกษุบางรูปถูกว่า  
กล่าวลงโทษ ไม่ให้บางรูปถูกว่ากล่าวลงโทษ ดังนี้ สันเนือความในพระบาลี  
ตอนคณนเพียงเท่านั้น.

### อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งภททาสสูตร ในคัมภีร์ปัญจปสุทนต์  
ว่า คำว่า บริโภคอาหารวันละครั้งนั้น หมายถึงบริโภคก่อนเที่ยงเพียงวันละหนึ่งครั้ง ๑  
คำว่า ต้องมีความรำคาญ ต้องมีความเคืองครือนั้น หมายถึงความว่า เมื่อบริโภค  
อย่างนั้น จะต้องเกิดความเคืองครือนรำคาญ ว่า เราก็จอาจประพฤติพรหมจรรย์  
ตลอดชีวิตได้หรือไม่ ? คำว่า บริโภคส่วนหนึ่งนั้น คือ พระเถระในโบราณ  
รับอาหารบิณฑบาตแล้ว บริโภคเสียเพียงส่วนหนึ่ง เหลือไว้ไปฉนในที่สภาย  
ด้วยร่มไม้และน้ำอีกส่วนหนึ่ง ๑ แต่พระภททาสเข้าใจว่า ฉนอาหารที่บิณฑบาต  
นั้นให้หมดแล้ว ไปเที่ยวบิณฑบาตมาฉนอีกใหม่ ๑ ที่พระภททาสกราบทูลว่า  
ไม่อาจฉนวันละครั้งได้นั้น เพราะพระภททาสได้เกิดในกำเนิดกา ในชาติติดกับ  
ชาตินั้น ๑ ธรรมดาการยอมมีความหิวมาก เพราะฉะนั้น พระภททาสจึงเป็นผู้  
มีความหิวมาก ๑ ในคราวนั้น เป็นคราวที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติ  
สิกขาบทห้ามไม่ให้ภิกษุบริโภคอาหารในเวลาวิกาล ๑ เมื่อพระภททาสผู้ทำ  
ตามสิกขาบทไม่ได้ จึงประกาศความไม่มีอุตสาหะของตนคังนั้น แล้วก็ไปหาไปเฝ้า  
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ ไม่อาจไปฟังธรรมเทศนาได้ ไม่อาจไปที่  
โรงครึกครองได้ ไม่อาจไปเที่ยวบิณฑบาตได้อีกเคี้ยว ทราบว่าสมเด็จพระผู้  
มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่บ้านใด ก็ไม่อาจขึ้นที่ประทับบ้านนั้นได้ ๑ ทราบว่า  
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปในที่อยู่ของตน ก็เลื่องไปเสียในที่อื่น ๑ เพราะ  
พระภททาสเป็นผู้บวชด้วยศรัทธา เป็นผู้ศัลลบริสุทธ เพราะฉะนั้น จึงได้คิดอยู่

เสมอว่า การที่เราคัดค้านการบัญญัติสิกขาบทของพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะเห็น  
 นกที่ท้องนั้นเป็นการไม่สมควรแก่เรา

คำว่า จักทำจ্বরถวายพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น คือ เมื่อคนทั้งหลายได้  
 ถวายผ้าขาวสำหรับทำจ্বরแด่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ภิกษุทั้งหลายก็  
 รับไว้ทำจ্বরถวายพระองค์ ฯ คำที่ภิกษุทั้งหลายกล่าวต่อพระภิกษุทั้งหลายว่า ท่าน  
 จงทำเรื่อนี้ไว้ในใจฉันนี้ หมายความว่า ท่านจงนึกถึงการที่ท่านคัดค้าน ซึ่ง  
 การบัญญัติสิกขาบทนั้นไว้ในใจให้จงดี ฯ คำว่า การทำไม่คืออย่าได้มีแก่ท่าน  
 ในภายหลังนั้น มีคำอธิบายว่า เมื่อพระศาสดาออกพรรษาแล้วเสด็จจาริกไปที่  
 อื่นนั้น คนทั้งหลายก็จะถามว่า ภิกษุทั้งหลายอยู่ที่ไหน เมื่อเขาได้ทราบว่ายอยู่ที่  
 พระเชตุวนาราม เขาก็จะถามว่า ในภายในพรรษานั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า  
 ทรงแสดงชาดกไหน พระสูตรไหน ทรงบัญญัติสิกขาบทไหน เมื่อภิกษุทั้งหลาย  
 บอกว่า ทรงบัญญัติวิกาลโภชนสิกขาบท มีพระเถระรูปหนึ่งชื่อว่า ภิกษุทาลี ได้  
 คัดค้านเสีย เขาก็จะกล่าวว่า การที่ภิกษุทั้งหลายคัดค้านเช่นนั้นเป็นการไม่สมควร  
 โทษอันนี้ของท่านจักปรากฏแก่คนทั้งหลาย คนทั้งหลายจักเข้าใจว่าท่านทำไม่ดี ฯ  
 อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายอื่น ๆ เมื่อพิจารณาแล้ว ก็จักมาเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระ  
 ภาคเจ้า ท่านก็จักต้องขอให้ช่วยทูลขอโทษต่อพระศาสดา ฯ พวกภิกษุอาคันตุกะ  
 ก็จะถามว่า ท่านทำผิดสิ่งใด เมื่อทราบแล้วก็จะติเตียนว่าเป็นการไม่สมควร ฯ  
 แม้เมื่อเป็นอย่างนั้นภิกษุทั้งหลายก็จะเข้าใจว่า ท่านทำไม่ดี ฯ ถ้าท่านจักตาม  
 ไปขอขมาโทษต่อพระศาสดาในที่อื่น ภิกษุอื่น ๆ ก็จักทราบเรื่องแล้วจักติเตียน  
 ท่าน เพราะฉะนั้น ท่านจงนึกถึงเรื่องนี้ให้มาก ดังนี้

การที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกพระอริยเจ้า ๗ จำพวก มีอกโต-  
 ภาควิมุตติเป็นต้น ขึ้นตั้งเป็นปัญหากถามพระภิกษุทาลีว่า ถ้าเรากล่าวต่อภิกษุผู้เป็น  
 อกโตภาควิมุตตินั้น จะก้าวไปหรือจะเลี้ยวไปทางอื่น หรือจะกล่าวว่า ก้าวไป  
 ไม่ได้พระเจ้าข้า ดังนี้ มีคำอธิบายว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแก่พระ  
 ภิกษุทาลีว่า อริยบุคคล ๗ จำพวกนี้ ชื่อว่าเป็นทักษิณบุคคลในโลก เป็นเจ้า  
 ของศาสนาของเราตถาคต เมื่อเรตถาคตบัญญัติสิกขาบท หากมีเหตุควร



กัตถก้าน อริยบุคคล ๗ จำพวกนั้นก็ควรกัตถก้าน ส่วนตัวเธอเป็นผู้นอกศาสนาของเรา เมื่อเรานักขัตติยศึกษาบท การที่เขาห้ามจึงเป็นการไม่สมควร คำว่า กุก่อนภัททาส ก็ในคราวนั้น เธอชื่อว่าเป็นคนว่าง เป็นคนเปล่านั้น อธิบายว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า พระภัททาส เป็นผู้ว่างเปล่าจากอริยคุณ ไม่มีอิสระที่จะกัตถก้านพระองค์ได้ สันเนือความในอรรถกถา ที่ควรยกขึ้นเทศนาเพียงเท่านั้น.

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบายต่อไปนี้ ก็มันดชี้ให้เห็นว่า เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่ทรงบัญญัติวิกาลโภชนสิกขาบทไว้นั้น ภิกษุทั้งหลายบริโภคอาหารวันละหลายเวลา ไม่ว่าเช้าหรือกลางวันกลางคืนประการใด ต่อมาพระองค์ทรงปรารภเหตุที่ภิกษุทั้งหลายได้รับความลำบาก ในการเที่ยววิณฑาทตทั้งกลางวันกลางคืน คนทั้งหลายกลับยกโทษติเตียนว่า ภิกษุทั้งหลายไม่รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร พระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทนั้น ก่อนจะทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ ได้ทรงแสดงโทษแห่งการบริโภคอาหารวันละหลายเวลา ทั้งในเวลากาลและเวลาวิกาล คือ ทั้งในเวลาเช้าก่อนเที่ยงและเวลาเที่ยงไปแล้ว จนกระทั่งถึงเวลาค่ำคืน แล้วทรงแสดงคุณแห่งการบริโภคอาหารในเวลาเคียว คือ ในเวลาภาคอันใดแก่เวลาเช้า เริ่มแต่ตะวันขึ้นจนถึงเวลาเที่ยงเท่านั้นว่า การบริโภคอาหารในเวลาเคียวเช่นนี้ ทำให้มีโรคน้อย มีความลำบากน้อย มีความเบาบาย มีความสบายกาย คึงนี้ ต่อที่ประชุมสงฆ์ ส่วนพระภัททาสเข้าใจว่า เวลาเคียวนั้นหมายหนเคียว จึงได้ทูลกัตถก้านว่าไม่ไหว ดังที่แสดงมาแล้วตามพระบาลีนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ทรงสั่งสอนว่า ถ้าอย่างนั้น เมื่อเธอได้รับนิมนต์ไปฉนในที่ใด ต้องฉนเสียส่วนหนึ่งในที่นั้น แล้วนำอีกส่วนหนึ่งออกไปนันทนนอกบ้าน แต่พระภัททาสก็ยังทูลตอบว่าไม่ไหว จึงได้ชื่อว่าพระภัททาสเป็นกัตถก้านการบัญญัติสิกขาบทของพระพุทธองค์ ดังที่แสดงมาแล้วนั้น ฯ คำว่า กุก่อนภัททาส เธอจะเข้าใจความข้อนี้ได้อย่างไร คือ ภิกษุผู้เบนนอกโตภาควิมุคติ ใน

พระธรรมวินัยนั้นต้องมี ถ้าเรากล่าวต่อภิกษุเห็นว่า มาเถิดภิกษุ ความก้าวข้าม  
 เบื้องนอกจะมีแก่เราคณาคค ดังนี้ ภิกษุจะก้าวข้ามตามเราไปหรือจะเลี้ยวไป  
 ทางอื่น หรือจะกล่าวว่าไม่ควรก้าวข้าม พระเจ้าข้า ดังนี้ ฯ พระภททาลิกราบ  
 ทูลว่า ไม่กล่าวพระเจ้าข้า แล้วมีคำถามคำแก่กันคือไปตามที่แสดงมาแล้วขึ้น  
 คณนั้น อธิบายว่า คำนี้เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงข้อนถามพระภททาลิ ว่า  
 ถ้าพระคณาคคกล่าวต่อภิกษุเป็นพระอริยเจ้า ๑ จำพวก มีจำพวกที่ชื่อว่าอุภโตภาส-  
 วิมุตติเป็นต้น ว่า จงมาเถิดภิกษุ เราคณาคคจะก้าวข้ามเบื้องนอกไป ภิกษุเป็นพระ  
 อริยเจ้าองค์นั้น จะก้าวข้ามเบื้องนอกตามพระพุทธรองค์ไป หรือว่าจะเลี้ยวไปทาง  
 อื่น หรือจะกล่าวว่าไม่ก้าวข้ามละ พระเจ้าข้า ฯ พระภททาลิกราบทูลว่า  
 ภิกษุเป็นพระอริยเจ้านั้นจะไม่กล่าวคัดค้าน จึงได้ทรงข้อนถามว่า ก็ตัวเธอเป็น  
 พระอริยเจ้า ๑ จำพวกนั้นหรือไม่ พระภททาลิกราบทูลว่า ไม่ได้เป็น ฯ จึงควร  
 ว่า ก็ถ้าเธอไม่ได้เป็นพระอริยเจ้า การที่เธอคัดค้านเรื่องการบัญญัติสิกขาบทของ  
 เรา ก็เป็นอันผิดไป เพราะเธอเป็นผู้วางแปลจากอริยคุณ ไม่สมควรคัดค้านเรา  
 คณาคค ดังนี้ สันธัมมัตถาธิบายเพียงเท่านั้น.

เอวํ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

## กัณฐาทิ ๒๑

### คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

ภททาลิสุตฺร ตอนว่าด้วยเหตุที่มีสิกขาบทน้อย มีพระอรหันต์มากเป็นต้น

โก นุโช ภนฺเต โหตุ โก ปจฺจโย เยน ปุพฺเพ อปฺปตฺราณี เจว  
 สิกฺขาปทานิ อเหตุํ พหุตรา จ ภิกฺขุ อญฺญา สณฺฑหิตฺตํ โก ปน ภนฺเต  
 เหตุํ โก ปจฺจโย เยนตฺรหิ พหุตราณี เจว สิกฺขาปทานิ อเหตุํ อปฺปตฺรา จ  
 ภิกฺขุ อญฺญา สณฺฑหิตฺตํ.

ณ บัดนี้ อาคณภาพักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคตารณัยโครภาค กัณฐา  
 ที่ ๒๐ ว่าด้วยภททาลิสุตฺรที่ ๕ แห่งภิกขุวรรคที่ ๒ ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัช-

ภททาธิสูตร ทอนว่าด้วยเหตุที่มีสิกขาบทน้อย มีพระอรหันต์มากเป็นต้น ๑๖๕

ฉิมบัณฑิต อนักล่าวด้วยเหตุที่มีสิกขาบทน้อย มีพระอรหันต์มากเป็นต้น  
ตามพระบาลี อรรถกถา ชัมมัตถาธิบาย เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา  
และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน ตามสมควรแก่การฟังพระธรรม-  
เทศนา

## บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลีว่า พระภททาธิทลถามสมเด็จพระผู้มีพระ  
ภาคเจ้าว่า เพราะเหตุไรเมื่อก่อนมีสิกขาบทน้อย จึงมีภิกษุตั้งอยู่ในความรู้ทั่วถึง  
มาก บัดนี้มีสิกขาบทมาก ภิกษุทั้งหลายตั้งอยู่ในความรู้ทั่วถึงน้อย พระเจ้าข้า  
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า กุก่อนภททาธิ เพราะเมื่อสัตว์โลกทั้งหลาย  
กำลังเสื่อม พระสัทธรรมกำลังอันตรธาน จึงมีสิกขาบทมาก มีภิกษุตั้งอยู่ใน  
ความรู้ทั่วถึงน้อย ฯ กุก่อนภททาธิ ธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะบาง  
เหล่ายังไม่ปรากฏขึ้นในสงฆ์คราวใด พระศาสดาก็ไม่ทรงบัญญัติสิกขาบท แก่  
สาวกทั้งหลายอยู่คราวนั้น ฯ เมื่อใดธรรมทั้งหลาย อันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะบาง  
เหล่า ปรากฏขึ้นในสงฆ์ เมื่อนั้นพระศาสดาจึงทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวก  
ทั้งหลาย เพื่อกำจัดเสียซึ่งธรรมทั้งหลาย อันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะนั้น ฯ กุก่อน  
ภททาธิ สงฆ์ยังไม่ถึงซึ่งความเป็นผู้ใหญ่อยู่คราวใด ธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้ง  
แห่งอาสวะบางเหล่าก็ไม่ปรากฏ ในสงฆ์คราวนั้น ฯ เมื่อใดสงฆ์ถึงซึ่งความเป็น  
ผู้ใหญ่ เมื่อนั้นธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะบางเหล่า จึงปรากฏในสงฆ์  
เมื่อนั้น พระศาสดาจึงทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย เพื่อกำจัดธรรม  
อันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะเหล่านั้น ฯ สงฆ์ยังไม่ถึงซึ่งความเป็นผู้เลิศด้วยลาภ เลิศ  
ด้วยยศ ด้วยพหุสูตร รัตตัญญู อยู่คราวใด ธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะบาง  
เหล่า ก็ยังไม่ปรากฏในสงฆ์อยู่คราวนั้น ฯ เมื่อใดสงฆ์ถึงซึ่งความเลิศด้วยลาภ  
ด้วยยศ ด้วยพหุสูตร ด้วยรัตตัญญู เมื่อนั้นธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะบางเหล่า  
จึงปรากฏแก่สงฆ์ เมื่อนั้นพระศาสดาจึงทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย  
เพื่อกำจัดธรรมทั้งหลาย อันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะนั้น

คูก่อนภัททลั ในคราวนั้นเธอทั้งหลายได้มีอยู่น้อย เราได้แสดงธรรม  
ปริยายอันเปรียบด้วยอาชาไนย แก่เธอทั้งหลายเมื่อใด เธอระลึกได้หรือไม่ ?  
พระภัททลักราบหลว่า ไม่ได้พระเจ้าข้า จึงตรัสว่า คูก่อนภัททลั เธอได้  
เห็นเหตุอันใด ในการที่ระลึกไม่ได้นั้น ? ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์  
ได้เห็นว่า ได้เป็นผู้ทำไม่สมบูรณ์ในสิกขา ในศาสนาของพระศาสดานาม  
แล้วเป็นแน่ ฯ คูก่อนภัททลั ไม่ใช่อย่างนั้น เราได้รู้จักใจเธอมานานแล้วว่า  
เมื่อเราแสดงธรรมอยู่ โมฆบุรุษไม่ได้ทำใจให้มั่นคง ไม่รวมกำลังใจมาฟังธรรม  
อย่างนั้นต่างหาก เพราะฉะนั้น เราจึงต้องแสดงธรรมปริยายอันเปรียบด้วยม้าอาชา-  
ไนยให้เธอฟัง จงตั้งใจฟังให้ดี เราจักแสดงให้ฟังในบัดนี้ ฯ พระภัททลัก็ทูลรับ  
พระพุทธฎีกาว่า พระพุทธเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงแสดงธรรมปริยายอันเปรียบด้วยม้าอาชา-  
ไนยว่า ผู้ฝึกหัดม้าที่ฉลาดได้ม้าอาชาไนยที่ดีแล้ว ก็ให้หัดคาบบังเหียนก่อน ฯ  
เมื่อม้าอาชาไนยนั้นคาบบังเหียนแล้ว ก็ย่อมมีการคั่นร่น เพราะนายม้าให้ทำสิ่ง  
ไม่เคยทำ ฯ แต่เมื่อนายม้าให้หัดทำเนือง ๆ ให้หัดทำตามลำดับ ม้าอาชาไนย  
นั้น ก็หมดพยศในสิ่งนั้น ๆ ฯ เมื่อใดม้าอาชาไนยที่ดีหมดพยศในสิ่งนั้น ๆ  
เพราะนายม้าให้ทำเนือง ๆ ให้ทำตามลำดับดังนี้ นายม้าก็ให้หัดทำอย่างอื่น  
ต่อขึ้นไปในการคาดอาน ฯ เมื่อม้าอาชาไนยคาดอานแล้ว ก็ย่อมมีการคั่นร่น  
เพราะนายม้าให้ทำในสิ่งที่ยังไม่เคยทำ ฯ แต่เมื่อนายม้าให้ทำเนือง ๆ ไปตาม  
ลำดับแล้ว ม้าอาชาไนยนั้นก็หมดพยศ ในเรื่องให้คาดอาน ฯ เมื่อใดม้าอาชาไนย  
หมดพยศในเรื่องให้คาดอานแล้ว คนฝึกหัดม้าก็ให้หัดทำอย่างอื่นต่อขึ้นไป คือ  
ให้หัดในเรื่องอนุกรม ๑ เรื่องมณฑล ๑ เรื่องเหยียบดิน ๑ เรื่องวิ่ง ๑ เรื่องร้อง ๑  
เรื่องคุนของพระราชา ๑ เรื่องราชวงศ์ ๑ เรื่องวิ่งอย่างสูงสุด ๑ เรื่องม้า  
อันสูงสุด ๑ เรื่องวาจาสละสลวย ๑ เป็นลำดับไป ส่วนความคั่นร่นก็ย่อมมีเป็น  
ลำดับไป เพราะนายม้าให้ทำสิ่งที่ตนยังไม่เคยทำ ฯ เมื่อใดม้าอาชาไนยที่ดีนั้น  
หมดพยศในเรื่องนั้น ๆ แล้ว นายม้าก็ทำให้มันนั้นมัวรรณะ มีกำลังยิ่งขึ้น ฯ  
ม้าอาชาไนยที่ดีประกอบด้วยองค์ ๑๐ ประการนี้ ย่อมสมควรแก่พระราชา ถึงซึ่ง  
ความนับว่าเป็นม้าทรงของพระราชาอันใด ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ



ภททาลิสฺสฺสฺร ทอนวาคัวยเหตุที่มีลักษณ้อย มีพระอรหันต์มากเป็นต้น ๑๖๓

ก็เป็นผู้ควรแก่ของค่านับ ผู้ควรแก่ของต้อนรับ ผู้ควรแก่ทักษิณา ผู้ควรทำอัญชลี  
เป็นนาบุญอันเยี่ยมของโลกฉนั้น ๑ ธรรม ๑๐ ประการนั้น คือ ประการใดบ้าง  
คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ข่อมเป็นผู้ประกอบด้วยสัมมาทิฐิ อันเป็นของพระ  
อเสขะ ๑ ประกอบด้วยสัมมาสังคัปปะ อันเป็นของพระเสขะ ๑ ประกอบด้วย  
สัมมาวาจา อันเป็นของพระอเสขะ ๑ ประกอบด้วยสัมมากัมมันตะ อันเป็นของ  
พระอเสขะ ๑ ประกอบด้วยสัมมาอาชีวะ อันเป็นของพระอเสขะ ๑ ประกอบด้วย  
ด้วยสัมมาวาชามะ อันเป็นของพระอเสขะ ๑ ประกอบด้วยสัมมาสติ อันเป็น  
ของพระอเสขะ ๑ ประกอบด้วยสัมมาสมาธิ อันเป็นของพระอเสขะ ๑ ประกอบด้วย  
ด้วยสัมมาญาณะ อันเป็นของพระอเสขะ ๑ ประกอบด้วยสัมมาวิมุตติ อันเป็น  
ของพระอเสขะ ๑ ๑ ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล เรียกว่า อารุ-  
เนยฺโย ผู้ควรแก่ของค่านับ ปาหเนยฺโย ผู้ควรแก่ของต้อนรับ ทกฺขิเนยฺโย ผู้  
ควรแก่ทักษิณา อญฺชลกรณียะ ผู้ควรแก่การทำอัญชลี อนุตฺตรํ ปุณฺณกฺเขตฺตํ  
โลกสฺส ผู้เป็นนาบุญอันเยี่ยมของโลก ฉนั้น

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงพระสฺสฺสฺรนั้นจบลงแล้ว พระภททาลิ  
ก็ชื่นชมยินดี จบภททาลิสฺสฺสฺรที่ ๕ ตามวาระพระบาลีเพียงเท่านั้น

## อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา แห่งภททาลิสฺสฺสฺร ในคัมภีร์ปัญจ-  
ปสฺสฺสนียวํ คำว่า ตั้งอยู่ในความรู้อันถึง ซึ่งได้แสดงมาแล้วตามวาระพระบาลีนั้น  
มีคำอธิบายตามอรรถกถาว่า ได้แก่การตั้งอยู่ในพระอรหันต์ ๑ คำว่า เมื่อสัตว์-  
โลกทั้งหลายกำลังเสื่อมนั้น คือ เมื่อการปฏิบัติเสื่อม สัตว์โลกทั้งหลายก็ชื่อว่า  
เสื่อม ๑ คำว่า เมื่อพระสัทธรรมอันตรธานนั้น คือ เมื่อพระสัทธรรม อันได้แก่  
การปฏิบัติอันตรธานไป ๑ ก็เมื่อสัตว์โลกทั้งหลาย ผู้ปฏิบัติไม่มี พระสัทธรรมอัน  
ได้แก่ การปฏิบัติก็ชื่อว่าอันตรธาน ๑ คำว่า เป็นที่ตั้งแห่งอาสวะนั้น ได้แก่ เป็น  
ที่ตั้งแห่งโทษในปัจจุบัน ในอนาคต และการถูกผู้อื่นติเตียน การเดือดร้อน การ  
ถูกนินทาจองจำเป็นต้น และทุกข์ต่าง ๆ ในอบาย ๑ ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ

คือการล่วงละเมิดเหล่านั้น ยังไม่ปรากฏในสงฆ์คราวใด พระศาสดาก็ยังไม่ทรงบัญญัติสิกขาบท แก่สาวกคราวนั้น ๆ ในเวลาใดโทษคือการล่วงละเมิด อันถึงซึ่งความนับว่า ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะปรากฏขึ้นในสงฆ์ ในเวลานั้น พระศาสดาย่อมทรงบัญญัติสิกขาบท แก่สาวกทั้งหลาย เพื่อจะกำจัดโทษอันเกิดจากการล่วงละเมิด ซึ่งนับว่าธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะเหล่านั้น

คำว่า ความเป็นผู้ใหญ่นั้น มีคำอธิบายว่า สงฆ์ถึงซึ่งความเป็นผู้ใหญ่ คือ เลื่อนจากภิกษุใหม่ เป็นภิกษุปานกลาง แล้วเป็นพระเถระคราวใด เสนาสนะทั้งหลายก็ยังมียุทธาบันนั้น ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะบางเหล่า ก็ยังไม่เกิดขึ้นในศาสนา ฯ แต่เมื่อสงฆ์ถึงซึ่งความเป็นใหญ่ ธรรมอันเป็นอาสวะเหล่านั้นจึงเกิดขึ้น ฯ เมื่อนั้นพระศาสดาจึงทรงบัญญัติสิกขาบท ฯ เมื่อพระสงฆ์ถึงซึ่งความเป็นผู้ใหญ่ ทั้งพระศาสดาได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แล้ว เช่นบัญญัติสิกขาบทว่า ภิกษุใด นอนในที่มุงที่บังอันเดียวกันกับอนุปสัมบันเกิน ๓ คืบขึ้นไป ภิกษุนั้นต้องปาจิตตีย์ ฯ คำว่า ความเลิศแห่งลาภนั้น คือ สงฆ์ยังไม่ถึงความเลิศแห่งลาภคราวใด สิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ เพราะอาศัยลาภนั้น ก็ยังไม่เกิดคราวนั้น เกิดคือเมื่อสงฆ์ถึงความเลิศแห่งลาภแล้ว ฯ เมื่อนั้นพระศาสดาจึงทรงบัญญัติสิกขาบทว่า ภิกษุใดให้ของเคี้ยว ของฉัน ด้วยมือตนเองแก่โจรหรือปริพาชก ปริพาชกา ภิกษุนั้นต้องปาจิตตีย์ ฯ สิกขาบทนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงบัญญัติในเวลาสงฆ์ถึงความเลิศแห่งลาภ ฯ คำว่า ความเลิศแห่งยศนั้น คือ สงฆ์ยังไม่มียศอันเลิศคราวใด ธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ เพราะอาศัยยศก็ไม่เกิดขึ้น ฯ ต่อเมื่อสงฆ์มียศอันเลิศแล้วจึงเกิดขึ้น ฯ เมื่อนั้นพระศาสดาจึงทรงบัญญัติสิกขาบทว่า ภิกษุต้องปาจิตตีย์ เพราะดื่มสุราเมรัย ดังนี้ ฯ สิกขาบทนี้ได้ทรงบัญญัติขึ้น ในเมื่อสงฆ์ถึงความเลิศแห่งลาภ ฯ คำว่า ความเป็นพหุสุครนั้น คือ สงฆ์ยังไม่เป็นพหุสุตรคราวใด สิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ ก็ยังไม่เกิดขึ้นอยุทธาบันนั้น ฯ ต่อเมื่อสงฆ์ถึงความเป็นพหุสุตรจึงเกิดขึ้น คือ ผู้ที่เล่าเรียนได้นิกายหนึ่ง หรือ ๒ นิกาย หรือ ๕ นิกาย แล้วก็นำมาโดยทางไม่ได้ตรึงตรองให้รอบคอบ ได้ผสมรสด้วยรสแห่งพระธรรมวินัย แล้วแสดงคำสั่งสอนนอกพระธรรมวินัย เมื่อนั้น พระศาสดาจึงทรงบัญญัติสิกขาบท เช่นทรงบัญญัติสิกขาบท

ภททาสสูตร ตอนว่าด้วยเหตุที่มีสิกขาบทน้อย มีพระอรหันต์มากเป็นต้น ๑๖๕

ว่า ภิกษุใดคัดค้านพระธรรมวินัย ภิกษุนั้นต้องปาจิตตีย์ ดังนี้ ฯ คำว่า รัตตัญญูนั้น แปลว่า รู้จักราตรี อธิบายว่า ขวชนาน ฯ เมื่อสงฆ์ถึงความเป็นผู้รู้จักราตรี สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้ทรงบัญญัติสิกขาบท โดยทรงปรารภพระอุปเสนวงศ์นคบุตร ให้เป็นต้นเหตุ ฯ คือ พระอุปเสนวงศ์นคบุตรนั้น เห็นภิกษุทั้งหลายผู้มีพรรษา ห้อยกว่า ๑๐ ให้อุปสมบทแก่กุลบุตรได้ ท่านมีพรรษาเพียงพรรษาเดียว ก็ได้ให้ อุปสมบทแก่สัทธวัหาริกของท่าน ฯ เมื่อนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรง บัญญัติสิกขาบทว่า ภิกษุมิมีพรรษาห้อยกว่า ๑๐ ไม่ควรเป็นพระอุปัชฌาย์ให้อุปสมบท แก่กุลบุตร ภิกษุใดฝ่าฝืน ภิกษุนั้นต้องทุกกฏ ดังนี้ ฯ เมื่อทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ อย่างนี้แล้ว ภิกษุทั้งหลายที่โง่เขลา ก็ได้ให้อุปสมบท โดยถือว่า ตนมีพรรษา ๑๐ แล้ว จึงได้ทรงบัญญัติสิกขาบทอีกว่า ภิกษุผู้โง่เขลาไม่ควรให้อุปสมบท ภิกษุใดฝ่าฝืน ภิกษุนั้นต้องทุกกฏ เรานุญาตให้ภิกษุผู้ฉลาด มีความสามารถเพียงพอ มีพรรษา ๑๐ หรือเกินกว่า ๑๐ ขึ้นไป เป็นพระอุปัชฌาย์ให้อุปสมบทแก่กุลบุตรได้ ดังนี้ ฯ เป็น อันว่า สิกขาบททั้ง ๒ นี้ ได้ทรงบัญญัติขึ้นในเวลาสงฆ์ถึงความเป็นผู้รู้จักราตรี คือ ในเวลาสงฆ์บรรพชานานแล้ว

คำว่า ธรรมปริยาข อันเปรียบด้วยอาชาไนยนั้น หมายถึงธรรมที่พระพุทธเจ้า ทรงแสดง เปรียบด้วยม้าอาชาไนยหนุ่ม ฯ คำว่า ผู้ฝึกม้าได้ฝึกไปตามลำดับ เริ่มแต่ให้คาบบังเหียน คาคอานเป็นต้นนั้น มีคำอธิบายว่า ค่อจากคาคอานไป แล้วนั้น คนฝึกหัดม้าย่อมหัดในเรื่องอนกรม คือ ให้ยกเท้าทั้ง ๔ ขึ้นลงได้พร้อมกัน เพื่อให้เลื่องการถูกคัตเท้าของพวกข้าศึกที่ยืนอยู่ในหลุม คือ เวลาพวกข้าศึกซึ่งยืน อยู่ในหลุม หรือยืนอยู่ในบ่อจะคัตเท้าม้าในเวลาใด ก็หัดให้ม้ายกเท้าทั้ง ๔ ขึ้นพร้อมกันในเวลานั้น ฯ คำว่า ในเรื่องมณฑลนั้น คือ หัดให้รู้จักเหตุการณ์ ในสนามรบ เพื่อให้ผู้นั่งอยู่บนหลัง อาจเก็บอาวุธที่ตกลงไปนั้นได้ ฯ คำว่า เรื่องเหยียบแผ่นดินนั้น มีคำอธิบายว่า หัดให้วิ่งเหยียบแผ่นดินแคล่วเบาๆ ด้วย ปลายกีบเท้า ไม่ให้ได้ยินเสียงในเวลาที่ยกไปกลางคืน ฯ คำว่า เรื่องวิ่งนั้น คือ หัดให้รู้จักวิ่งหนีในเมื่อตนพ่ายแพ้ หัดให้รู้จักวิ่งติดตามในเมื่อข้าศึกพ่ายแพ้ ฯ คำว่า เรื่องร้องนั้น คือ หัดไม่ให้กลัวต่อเสียงของช้าง ม้า รถ โขราชของข้าศึกแม้

ประการใด ๆ คำว่า เรื่องคุณของพระราชนั้น คือ หักให้รู้จักคุณของพระราชา ๆ มีคำอธิบายว่า ครึ่งก่อนพระราชาอุฏฐันท์ ได้มีม้าทรงตัวหนึ่งชื่อว่า ทุลวนะ ๆ เวลาพระราชาเสด็จออกจากพระนคร ทางประตูด้านตะวันออก ด้วยทรงพระดำริว่า จะเสด็จไปสู่เจดีย์บรรพต ได้เสด็จไปถึงริมแม่น้ำกัมพนี ๑ ม้าตัวนั้นก็หยุดยืน อยู่ริมฝั่งไม่ประสงค์จะลงไปแม่น้ำ ๑ พระราชาได้ครัสถามนายอัสสาจารย์ว่า เหตุไฉนที่เจ้าว่าเลิกหักคิแล้ว จึงไม่ประสงค์จะลงน้ำ ๑ นายอัสสาจารย์กราบทูลว่า ข้าพระองค์ได้เลิกหักคิแล้ว พระเจ้าข้า แต่ม้าตัวนี้คิดว่า ถ้าเราลงน้ำทางของเราจัก เบี่ยง เมื่อหางเบี่ยงก็จักทำให้นาคถูกอวัยวะของพระราชา คิดดังนี้ จึงไม่ประสงค์ จะลงน้ำ ขอพระองค์โปรดให้คนถือหางม้าไว้เถิด พระเจ้าข้า ๑ พระราชาก็โปรด ให้คนถือหางม้าไว้ ๑ ม้านั้นก็ได้รับลงน้ำว่ายข้ามไปฝั่งโน้นโดยเร็ว ดังนี้ เป็น อุทาหรณ์ ๑ คำว่า เรื่องราชวงศ์นั้น คือ เรื่องวงศ์ของพญาม้า อธิบายว่า ธรรมดา พญาม้าถึงจะถูกข้าศึกพันทางอย่างไรก็ตาม ก็ไม่ยอมทิ้งผู้หนึ่งอยู่บนหลัง ให้ตก อยู่ในเงื้อมมือข้าศึก ต้องนำออกไปให้พ้นจากข้าศึกจนได้ นายอัสสาจารย์ต้อง หักให้ทำอย่างนั้น ๑ คำว่า เรื่องวิ่งอย่างสูงสุดนั้น คือ หักให้วิ่งได้เร็วที่สุด ๑ คำว่า เรื่องม้าอันสูงสุดนั้น คือ หักให้เป็นม้าอันสูงสุด ๑ ม้าอันสูงสุดตามปกติเท่านั้น ย่อมควรแก่เหตุแห่งม้าอันสูงสุด ส่วนม้าอันหาควรไม่ ๑ ม้าย่อมถึงซึ่งความวิ่ง อย่างสูงสุดได้ ก็เพราะเป็นมาชนคคหุสสุต ดังเรื่องต่อไปนี้

เอโก กิร ราชา ดังได้สดับมาว่า มีพระราชาพระองค์หนึ่ง ได้ลูกม้าสินธพตัว หนึ่ง แต่ไม่ทรงทราบว่า เป็นม้าสินธพ จึงทรงมอบให้ควาญม้าไปฝึกหัด ๑ ควาญ ม้านั้นเล่าก็ไม่รู้ว่า เป็นม้าสินธพเหมือนกัน ได้จัดอาหารสำหรับม้าธรรมดาให้กิน ม้านั้นก็ไม่ได้กิน จึงกราบทูลพระราชาว่า เป็นม้าโง่แล้วให้ปล่อยทิ้งเสีย ๑ อยู่มา วันหนึ่ง มีภิกษุหนุ่มองค์หนึ่งซึ่งเคยเป็นนายอัสสาจารย์ ได้เห็นลูกม้าตัวนั้นเที่ยว อยู่ใกล้คุแห่งหนึ่ง จึงบอกพระอุปัชฌาย์ว่า ลูกม้าสินธพนี้หากามีได้ ถ้าพระ ราชาทรงทราบก็จักทรงทำให้เป็นม้าพระที่นั่ง ๑ พระอุปัชฌาย์จึงว่า พระราชา องค์นี้เป็นมิฉฉาทิฏฐิ อาจเลื่อมใสในพระพุทฺธศาสนาได้ เธอจงบอกเถิด ๑ ภิกษุ นั้นก็ไปบอกแก่พระราชาองค์นั้นให้ทรงทราบ พระราชาองค์นั้นจึงตรัสถามว่า



จะให้อะไรแก่ลูกม้านั้นจึงจะสมควร ? ถวายพระพรว่า ต้องให้อาหารในถาดทองอันเป็นของเสวยของมหาพิกตร ทั้งน้ำเสวย และดอกไม้ของหอมสำหรับมหาพิกตรด้วย ฯ พระราชาก็โปรดให้ทำทุกประการ ฯ ภิกษุหนุ่มนั้นก็ให้คนถือเอาสิ่งนั้นไปให้แก่ม้าตัวนั้น ฯ ม้าตัวนั้นสุดคมของหอมแล้ว ก็เงยศีรษะขึ้นแลดูด้วยคิดว่า คงจะมีอาจารย์ที่รู้จักคุณของเรา ในบัดนี้ ฯ ภิกษุหนุ่มนั้นจึงเข้าใกล้ แล้วคิดมอซนว่า ท่านจงบริโภคอาหาร ม้านั้นก็มาบริโภคอาหารในถาดทองคำ แล้วก็คืบมา ฯ ลำดับนั้น ภิกษุหนุ่มนั้นก็กลับไปด้วยของหอม ประดับด้วยเครื่องทรงของพระราชา แล้วคิดมอซนเป็นเครื่องบอกให้รู้ว่า จงเดินหน้า ม้านั้นก็ออกเดินหน้า ไปยืนอยู่ในที่ม้านั้นเป็นมงคลของพระราชา ฯ ภิกษุหนุ่มนั้นถวายพระพรว่า คุณอนมหาราช ลูกมาสินธพินหากำมิได้ ขอพระองค์จงให้ปฏิบัติตามที่ได้กระทำมาแล้วนี้ สัก ๒-๓ วัน ก็จะได้ทอดพระเนตรเห็นอานภาพของม้านั้น ฯ พระราชาจึงตรัสถามว่า จักให้ได้เห็นอานภาพม้านั้นในที่ไหน จึงถวายพระพรว่า ในพระราชอุทยาน ฯ พระราชาองค์นั้น ก็โปรดให้นำม้าไปให้พระราชอุทยาน ฯ ภิกษุหนุ่มก็คิดนุให้สัญญาว่า จงวิ่งวนรอบต้นไม้ ม้านั้นก็วิ่งวนรอบต้นไม้ แล้ววิ่งมาหาพระราชา แต่พระราชาไม่เห็นทั้งในเวลาวิ่งไปวิ่งมา ฯ ภิกษุหนุ่มนั้นจึงถามว่า มหาพิกตรทอดพระเนตรเห็นหรือไม่ ? พระราชาตรัสตอบว่า ไม่เห็น จึงถวายพระพรว่า พระองค์จงให้วางท่อนไม้ไว้ที่ต้นไม้ต้นหนึ่งในบัดนี้ แล้วก็คิดมอซนเพื่อให้สัญญา ให้ม้านั้นไปคาบเอาไม้ท่อนนั้นมา ฯ ม้านั้นก็วิ่งไปคาบเอาไม้ท่อนนั้นมา แต่พระราชาไม่เห็น จึงให้สัญญาให้วิ่งไปบนกำแพงแห่งพระราชอุทยาน จนไม่เห็นตัว แล้วให้นำผ้ากัมพลแดงมาผูกที่เท้าม้า แล้วให้สัญญาให้วิ่ง ฯ ม้าได้กระโดดขึ้นไปวิ่งอยู่รอบกำแพง ได้ปรากฏเห็นเหมือนกับเปลวไฟวิ่งฉวัดเฉวียนอยู่เท่านั้น ครั้นแล้วจึงได้กลับมาขึ้นอยู่ในที่ใกล้ ฯ ภิกษุหนุ่มนั้นจึงได้ตามพระราชานี้ว่า พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นแล้วหรือ ? เมื่อตรัสตอบว่า ได้เห็นแล้ว ภิกษุหนุ่มนั้น ก็ให้ม้าวิ่งไปรอบกำแพงสระโบกขรณี แล้วให้วิ่งลงไปในสระขึ้นวิ่งอยู่บนใบบัว วิ่งเหยียบใบบัวคิด ๆ กันไป แต่ใบบัวแม้สักใบหนึ่งที่จมลงไป หรือขาดฉีกมิได้มี แล้วให้ม้าขึ้นมาวิ่งอยู่บนฝ่ามือของตน ให้พระราชาองค์นั้นทอดพระเนตร ฯ ม้าอย่าง

สูงสุด บ่อปฏิบัติการวิ่งได้อย่างสูงสุด เช่นนี้ ๆ คำว่า ความเป็นสหายอันสูงสุด นั้น ได้แก่การให้รู้ด้วยถ้อยคำอันอ่อนหวานว่า ท่านจะได้เป็นม้ามงคลของพระราชา แต่ท่านอย่าคิดว่า ท่านจะได้เป็นม้ามงคลของพระราชา จักได้กินอาหารอันเป็นเครื่องเสวยของพระราชาเป็นต้น สิ้นคำในอรรถกถา ที่ควรยกขึ้นเทศนาเพียงเท่านั้น.

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย ก็มีอยู่แต่เพียงคำสรุปเท่านั้น คือ เนื้อความที่แสดงมาแล้วตามวาระพระบาลีนั้น มีอยู่ ๒ ตอนด้วยกัน ตอนต้นว่าด้วยเหตุที่ให้ทรงบัญญัติสิกขาบทมากมาย และมีภิกษุสำเร็จพระอรหัตต์น้อยลงว่า เมื่อสงฆ์ถึงความเป็นผู้ใหญ่ ถึงความเลิกละในเรื่องลาภ เรื่องยศ เรื่องพหุสูตร เรื่องบวชนานในเวลาดึก เวลานั้นก็เกิดสิ่งที่ผิดในพระพุทธานุศาสน์ สมเด็จพระบรมศาสดาก็ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้น เพื่อกำจัดสิ่งที่ผิดเหล่านั้นเสีย เมื่อสิ่งที่ผิดมีมากขึ้นเท่าใด ก็มัสกขาบทมากขึ้นเท่านั้น ๆ ตอนที่ ๒ ว่าด้วยม้าอาชาในขที่ประกอบด้วยองค์ ๑๐ ประการสมควรเป็นม้าทรงของพระราชา องค์ ๑๐ ประการนั้น คือ รู้จักยกเท้าให้พ้นจากอาวธชาศิก • ขณะท่วงนั้นทำให้ผู้ขี่บนหลังอาจล้มลงเก็บอาวธที่ตกลงไปได้ • วังไม่ให้มีเสียงดัง • ไม่ยอมท่งนายอัสสาจารย์ให้แก่ข้าศึก • วังเร็วที่สุด • เป็นม้าดีที่สุด • รู้จักถ้อยคำอันสละสลวยสูงสุด • ฉันทใจ ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรมของพระอเสขะ ๑๐ ประการ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสัจฉิ สัมมาสมาธิ สัมมาญาณะ สัมมาวิมุกคิ ก็เป็นอาหุเนยโย ปาหุเนยโย ทักขิเนยโย อัญชลีกรณียโย อະນุตตะรัง ปุณฺณกเขตฺถัง โลกัสสะ ซึ่งแปลว่า เป็นผู้ควรรับของค่านับ ควรรับของคือนับ ควรรับของทำบุญ ควรยกมือไหว้ เป็นนาบุญอันเยี่ยมของโลกฉนั้น คำนี้นั้น เนื้อความในธัมมัตถาธิบายเพียงเท่านั้น.

เอว่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๆ

กัณฑ์ที่ ๒๒

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

ลหุโกปมสูตร ทอนว่าด้วยผลแห่งวิกาลโภชนสิกขาบท

เอวมเม สุตฺตํ เอกํ สมขี ภควา อังคุตฺตราเปสฺส วิหริติ อาปณํ นาม  
อํคุตฺตราปณํ นิคโม ๑ อถ ไซ ภควา ปุพฺพณฺโฬสมขี นีวาเสตฺวา ปคฺคจิวรมาทาย  
อาปณํ ปิณฺหาช ปาวิสีติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนามหาวิคการณีย์ กัณฑ์ที่ ๒๒  
ว่าด้วยลหุโกปมสูตรที่ ๖ แห่งภิกขุวรรคที่ ๒ ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก  
อันกล่าวด้วยผลแห่งวิกาลโภชนสิกขาบท ตามพระบาลี อรรถกถา ฐัมมคถาธิบาย  
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน  
ตามสมควรแก่การพึงพระธรรมเทศนา

บาลี

คำเนนควมตามวาระพระบาลีว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่า อานนท ได้สดับมาแล้ว  
อย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่นิคมของชาว  
อังกุตตราปะ ซึ่งมีนามว่า อาปณนิคม ในแขวงอังกุตตราปชนาเท ๑ เวลา  
เช้าวันรุ่งขึ้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้นั่งสงบทรงจิวรมีพระกรทรงบาตร เสด็จ  
ลีลาศเข้าไปบิณฑบาตที่อาปณนิคม เสด็จกลับจากบิณฑบาตในเวลาเสวยเสร็จ  
แล้ว ก็เสด็จไปประทับพักกลางวันที่โคนต้นไม้ต้นหนึ่ง ซึ่งอยู่ในไพรสณฑ์  
แห่งหนึ่ง ๑ ส่วนพระอูทายีเวลากลับจากบิณฑบาตที่อาปณนิคมนั้นแล้ว ก็ไป  
นั่งพักกลางวันอยู่ที่โคนต้นไม้ต้นหนึ่ง ในไพรสณฑ์นั้นเหมือนกัน ๑ เวลาพระ  
อูทายีอยู่ในที่สงัดเช่นนั้น ก็คิดขณว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้นำออก  
ซึ่งสงัดเป็นทุกข์ทั้งหลายเป็นอันมาก เป็นผู้นำเข้า ซึ่งสงัดเป็นสุขทั้งหลาย  
เป็นอันมากแก่เราทั้งหลายแล้ว เป็นผู้นำออก ซึ่งอกุศลธรรมเป็นอันมาก เป็นผู้

นำเข้าซึ่งกตธรรมเป็นอันมากแก่เราทั้งหลายแท้ ดังนี้ ฯ ครั้นในเวลาเย็น ออกจากที่สังคณันแล้ว ก็ไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายอภิวัทแล้วก็นั่งลงในที่สมควรแก่ตน

พระอุบายผู้นั่งลงในที่สมควรแก่ตนแล้วนั้น ได้กราบทูลความคิดของตนให้ทรงทราบ แล้วกราบทูลว่า เมื่อข้าพระองค์ทั้งหลายบริโภคอาหารทั้งเป็นทั้งเข้า ในเวลากลางวันอันเป็นเวลาวิกาล ฯ แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงห้ามเสียว่า เธอทั้งหลายจงละการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล ฯ ข้าพระองค์ก็เกิดความเสียใจ เกิดความน้อยใจว่า พวกคฤหบดีที่มีศรัทธา ย่อมได้ถวายอาหารอันประณีตแก่พวกเราในเวลาวิกาล คือ ในเวลาแต่เที่ยงแล้วไป สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงห้ามเสีย สมเด็จพระสุคตเจ้าก็ทรงให้เลิกละเสีย พวกข้าพระองค์เมื่อเล็งเห็นความรัก ความเคารพ ความละอาย ความเกรงกลัวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้พากันละการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล ตอนบ่ายเสีย ยังคงบริโภคอาหารแต่ในเวลาเย็นกับเวลาเช้าเท่านั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงห้ามเสียว่า ภิกษุทั้งหลายจงละการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล คือ แต่เวลาเย็นไปจนกระทั่งอรุณขึ้น ฯ ข้าพระองค์ก็เกิดโหมนัสเสียใจว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงห้ามเสีย ซึ่งอาหารอันประณีต ซึ่งเป็นอาหารเย็นของคนทั้งหลาย ฯ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อก่อนมีบุรุษคนหนึ่งได้กับข้าวในเวลากลางวัน แล้วบอกภรรยาว่า จงเก็บไว้รับประทานกันในเวลาเย็นเถิด เพราะตอนกลางคืนต้องบริโภคอาหารมาก ตอนกลางวันบริโภคแต่เพียงเล็กน้อยก็พอ แต่พวกข้าพระองค์เห็นแก่ความรัก ความเคารพ ความละอาย ความกลัวเกรงต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้พากันละเสียซึ่งการบริโภคอาหารในเวลาวิกาลตอนค่ำคืน ฯ แต่ก่อน เมื่อภิกษุทั้งหลายเที่ยวไปบิณฑบาตในเวลากลางคืน ค่ำมืด ตกไปในบ่อน้ำคร่ำบัง ตกหลุมโสโครกบังเหยียบบนหนามบัง เหยียบแม่โคที่กำลังหลับบัง พบกับพวกโจรที่ทำการลักขโมยแล้วบ้าง ยังไม่ได้ทำบ้าง มีมาตคามชักนำในเรื่องอสังกรรมบ้าง ฯ เมื่อก่อนเมื่อข้าพระองค์เที่ยวไปบิณฑบาตในเวลากลางคืนซึ่งมีคมมาก มีหญิงคนหนึ่งซึ่งล้างภาชนะอยู่ในเวลามีสายฟ้าแลบ ได้เห็นข้าพระองค์แล้วก็กลัว ร้องขึ้นเสียงหลงว่า บิศาจะกินเราแล้ว ฯ ข้าพระองค์จึงกล่าวขึ้นว่า ไม่ใช่บิศา เป็นภิกษุมหา



บัณฑิต ๑ หญิงนั้นจึงกล่าวว่า คุณก่อนภิกษุ บิณฑบาตของท่านตายหมดแล้วหรือ การที่ท่านเช็ดท้องของท่านเสียด้วยมีดเช็ดคอโคอันคม ยิ่งดีกว่าท่านเที่ยวบิณฑบาตในเวลาค่ำคืน เพราะเห็นแก่ท้องเช่นนั้น ๑ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อข้าพระองค์ระลึกถึงข้อนี้ทำให้คิดขึ้นว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้กำจัดทุกข์เป็นอันมากออกจากพวกเราทั้งหลายแล้ว ได้นำสุขเป็นอันมากเข้ามาให้แก่พวกเราทั้งหลายแล้ว ได้กำจัดอกุศลธรรมออกไปจากพวกเราทั้งหลายแล้ว ได้นำกุศลธรรมเป็นอันมากเข้ามาให้แก่พวกเราทั้งหลายแล้ว ดังนี้ พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณก่อนอุทาย ภิกษุผู้เป็นโมฆบุรุษบางจำพวก เมื่อเรากล่าวว่า เธอทั้งหลายจงละสิ่งนี้ ก็กล่าวว่าอะไรกัน พระสมณโคตมนี้ ช่างขัดเกลาสองอันเล็กน้อยเช่นนั้นได้ แล้วพวกโมฆบุรุษนั้นก็มิละสิ่งนั้น ได้ถึงความไม่ตั้งใจไว้ในเราด้วย ในพวกภิกษุที่ใคร่ในการศึกษาคด้วย พวกโมฆบุรุษนั้นก็มีเครื่องผูก มีกำลัง มีเครื่องผูกอันมั่นคง มีเครื่องผูกยั่งยืน มีเครื่องผูกอันไม่ผุ มีท่อนไม้ใหญ่ ๑ คุณก่อนอุทาย นางนกไส้ที่เข้าผูกไว้ด้วยเถาหัวคว้น ย่อมรอเวลาถูกฆ่า เวลาถูกขัง เวลาตายอยู่ในที่นั้น ผู้ใดกล่าวว่า เครื่องผูกนางนกไส้ คือ เครื่องเถาหัวคว้นนั้น เป็นเครื่องผูกไม่มีกำลัง หรือมีกำลังน้อย หรือเป็นเครื่องผูกอันผุ เป็นเครื่องผูกไม่มีแก่นสาร จะเรียกผู้นั้นกล่าวถูกหรือไม่ ? พระอุทายกราบทูลว่า ไม่ถูก พระเจ้าข้า เพราะเครื่องผูกนางนกไส้ คือ เครื่องเถาหัวคว้นนั้นเป็นเครื่องผูกอันมีกำลัง เป็นเครื่องผูกอันมั่นคง เป็นเครื่องผูกอันแข็งแรง เป็นเครื่องผูกอันไม่ผุ พระเจ้าข้า ๑ จึงตรัสว่า ข้อที่แก่นั่นแหละอุทาย คือ โมฆบุรุษบางจำพวกในพระธรรมวินัยนี้ เมื่อเรากล่าวว่า เธอทั้งหลายจงละสิ่งนี้ ก็กล่าวว่า เหตุไร พระสมณะนี้จึงขัดเกลาสองอันเล็กน้อยเช่นนั้น แล้วเขาก็ไม่ละสิ่งนั้น ทั้งถึงความไม่ตั้งใจไว้ในเราด้วย ในพวกภิกษุที่ใคร่ต่อการศึกษาคด้วย พวกโมฆบุรุษนั้น ก็มีเครื่องผูกอันมีกำลัง มีเครื่องผูกอันมั่นคง แข็งแรง มีเครื่องผูกอันไม่ผุ เหมือนกับท่อนไม้ใหญ่ที่ผูกไว้ที่คอ ฉะนั้น

คุณก่อนอุทาย กลับตบบางจำพวกในพระธรรมวินัยนี้ เมื่อเรากล่าวว่า เธอทั้งหลายจงละสิ่งนี้ ก็กล่าวว่า เหตุไรพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงให้ละสิ่งอันเล็กน้อย

น้อยที่ควรละนเสีย แล้วละสิ่งนั้น ทั้งไม่ตั้งความไม่ตั้งใจไว้ในเวทด้วย ในพวก  
ภิกษุที่ใคร่ต่อการศึกษาค้นคว้า ภิกษุเหล่านั้น ละสิ่งนั้นแล้ว ก็มีความชวนชวายน้อย  
มีขนคก เติงชีพด้วยของที่ผ่อนให้ อยู่ด้วยใจอันเป็นเหมือนเนื้อในป่า ภิกษุ  
เหล่านั้นก็มีเครื่องผูกไม่มีกำลัง มีเครื่องผูกอันผุ มีเครื่องผูกไม่มีแก่นสาร ฯ  
คูก่อนอุททปิ ข้างของพระราชาที่มีงาอันจอมใหญ่สูง ที่เป็นข้างสงคราม ซึ่งเขาผูก  
ด้วยเครื่องผูกอันมั่นคง พอเอื้อมตัวไปหน่อยหนึ่งก็ทำให้เครื่องผูกเหล่านั้นขาดเสีย  
แล้วหนีไปตามชอบใจ ผู้ใดกล่าวว่าเครื่องผูกข้างตัวนั้น เป็นเครื่องผูกอันมีกำลัง  
แข็งแรง เป็นเครื่องผูกที่ไม่ผุเหมือนกับท่อนไม้ใหญ่ที่บุคคลผูกไว้ที่คอ จะเรียกว่า  
ผู้นั้นกล่าวถูกหรือไม่ ? ไม่ถูก พระเจ้าข้า เพราะพอข้างตัวนั้นเอื้อมตัวไปหน่อย  
หนึ่ง ก็ทำให้เครื่องผูกเหล่านั้นขาดเสียแล้วหนีไปได้ตามชอบใจ ฯ จึงตรัสว่า  
ซอณกณินัน คือ เมื่ออุบลบุตรบางพวกถูกเรากล่าวว่า จงละสิ่งนี้เสีย ก็กล่าวว่า  
เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงสอนให้ละของเล็กน้อยที่ควรละนเสีย แล้ว  
ละสิ่งนั้น ทั้งไม่ตั้งความไม่ตั้งใจไว้ในเวทด้วย ในพวกภิกษุที่ใคร่ต่อการศึกษาค้นคว้า  
ภิกษุเหล่านั้นละสิ่งนั้นแล้วมีความชวนชวายน้อย มีขนคก เติงชีพด้วยของที่ผ่อน  
ให้ อยู่ด้วยใจอันเป็นเหมือนกับเนื้อในป่า เครื่องผูกของภิกษุเหล่านั้น เป็นเครื่องผูก  
ที่ผุ เป็นเครื่องผูกที่ไม่มีแก่นสาร

คูก่อนอุททปิ บุรุษผู้ขี้สั่น ผู้ไม่มียศ ผู้ไม่มีกัณฑ์ ผู้มีเรือนเล็ก ๆ ผู้มี  
เรือนทรศโทรม ร้องไล่กาเวลากินข้าว มีเรือนไม้ดี มีกลองข้าวใบหนึ่ง ซึ่งเป็น  
กลองข้าวคร่ำคร่าไม่คงาม มีหม้อข้าวพองข้าวใบเดียว มีภรรยาอยู่เพียง  
คนเดียว ซึ่งมีรูปร่างแสนขรุขระ เวลาบุรุษนั้นไปเห็นภิกษุทั่วศ มีมือเท้าล้างสะอาด  
ฉันอาหารที่ดี แล้วนั่งทำจิตใจอยู่ในร่มอันเย็น เขาก็คิดว่า ภิกษุนี้น่าจะจริง  
ความเป็นสมณะของภิกษุนี้น่าจะจริง เราจะต้องบวชให้ได้ แต่เขาก็ไม่อาจทิ้ง  
เรือนเล็กของเขา กับกลองข้าวคร่ำคร่าของเขา หม้อข้าวของเขา ภรรยาแสนขรุขระ  
ของเขา ออกไปบวชได้ ฯ ผู้ใดกล่าวว่า เครื่องผูกของบุรุษนั้น เป็นเครื่อง  
ผูกที่ไม่มีกำลัง เป็นเครื่องผูกที่ผุ เป็นเครื่องผูกที่หาแก่นมิได้ จะเรียกว่า  
ผู้นั้นกล่าวถูกหรือไม่ ? ไม่ถูก พระเจ้าข้า เพราะบุรุษนั้นไม่อาจทิ้งของเหล่านั้น

ออกไปบรรพชาได้ ฯ ดูก่อนอุทาย ข้อนั้นฉันนั้น คือ โมฆบุรุษบางจำพวก  
ในพระธรรมวินัยนี้ เมื่อเรากล่าวว่า เธอทั้งหลายจงละสิ่งนี้ ก็กล่าวว่าเหตุไร  
พระสมณโคตมจึงได้ขัดเกลาสิ่งอันเล็กน้อยเช่นนั้น แล้วพวกนั้นก็ละสิ่งนั้น  
ทั้งตั้งความไม่ยินดีต่อเราด้วย ต่อภิกษุผู้ใคร่ต่อการศึกษาด้วย เครื่องผูกของ  
โมฆบุรุษเหล่านั้น เป็นเครื่องผูกอันมีกำลังมั่นคงแข็งแรง เป็นเครื่องผูกอันไม่ผุ  
เหมือนกับท่อนไม้ใหญ่ที่ผูกไว้ที่คอดินนั้น

ดูก่อนอุทาย กุฎหบดีหรือบุตรกุฎหบดีผู้มั่งคั่ง ผู้มีทรัพย์มาก ผู้มีภรรยา  
มาก ผู้มีทองคำเป็นอันมาก มีธัญชาติเป็นอันมาก มีไร่นาเรือกสวน ภรรยา  
ทาสทาสีเป็นอันมาก ได้ไปเห็นภิกษุในอาราม ซึ่งมีมือและเท้าอันล้างดีแล้ว  
ฉันอาหารเป็นที่พอใจ แล้วไปนั่งเจริญจิตใจอยู่ในที่มรณังคอันเย็น ก็คิดว่า ความ  
เป็นสมณะของภิกษุนั้นสูงแท้ ความเป็นสมณะของภิกษุนั้นดีแท้ เราจะต้องบวช  
ให้ได้ แล้วก็ละสิ่งเหล่านั้นออกบวชเสีย ฯ ผู้ใดกล่าวว่า เครื่องผูกของ  
กุฎหบดีและบุตรกุฎหบดีนั้น เป็นเครื่องผูกที่มีกำลังมั่นคงแข็งแรง ไม่น่า ไม่น่า  
เหมือนกับท่อนไม้ที่ผูกไว้ที่คอดิน นั้นเรียกว่ากล่าวถูกหรือไม่ ? ไม่ถูก  
พระเจ้าข้า เพราะเขาอาจละสิ่งเหล่านั้นออกบวชได้ ฯ จึงตรัสว่า ข้อนั้น  
ก็ฉันนั้นแหละอุทาย คือ กุลบุตรบางพวกในพระธรรมวินัยนี้ เมื่อเรากล่าวว่า จง  
ละสิ่งนี้เสีย ก็กล่าวว่า เหตุไรพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงสอนให้ละของเล็กน้อย  
เช่นนั้น แล้วก็ละสิ่งเหล่านั้นเสีย ได้ตั้งความไม่พอใจไว้ในเราด้วย ในภิกษุทั้งหลาย  
ผู้ใคร่ต่อการศึกษาด้วย ครั้นละสิ่งนั้นแล้วก็มี ความขวนขวายน้อย มีโลภชาติ  
ตกไม่ชูชัน คือ ไม่มีขนลุกขนพอง เลียงซัพด้วยของที่ผู้อื่นให้ อยู่ด้วยใจอันเป็น  
เหมือนเนื้อในบ้ำ ฯ เครื่องผูกของภิกษุเหล่านั้น เรียกว่าเป็นเครื่องผูกไม่มีกำลัง  
แข็งแรง เป็นเครื่องผูกเน่าผุ เป็นเครื่องผูกไม่มีแก่นสาร สันเนือความในพระบาลี  
เพียงเท่านั้น.

### อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา แห่งลหุโกปมสูตร ในคัมภีร์ปปัญจ-  
ปสุทนีชื่อว่า การที่พระอุทายเถระเจ้าได้เข้าไปนั่งที่โคนต้นไม้ในไพรสณฑ์นั้น เพราะ

วันนั้นพระอุททยิเถระเจ้า ได้ไปเที่ยวบิณฑบาตกับสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วได้ออกไปคว่ำขันกับสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ คำว่า พระอุททยิเถระบอกว่า ข้าพระองค์ได้มีความโหม่นสเสียใจนั้น เพราะพระอุททยิเถระเห็นว่า จะไม่ได้โภชนะอันประณีต เพราะอาศัยสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นห้ามไว้ ได้โหม่นสเสียใจว่าจักเลี้ยงชีพได้อย่างไร ดังนี้เท่านั้น ฯ คำที่พระอุททยิเถระบอกว่า เมื่อก่อนมีบุษคนหนึ่งได้กับข้าวในกลางวัน แล้วบอกภรรยาว่า จงเก็บไว้บริโภคร่วมกันในเวลาเย็นดังนี้ เป็นเครื่องขำ อาหารในตอนกลางวัน เป็นอาหารที่เขาทำไว้เป็นอันดี มีโอชะรสดีกว่าอาหารกลางวัน ฯ คำว่า อาหารกลางวันมาก กลางวันน้อยนั้น พระอุททยิเถระหมายความว่า อาหารที่คนทั้งหลายตกแต่งไว้บริโภควเวลากลางวันนั้น ข้อมน้อยมาก ส่วนอาหารในกลางวันนั้น มีอยู่น้อย ฯ ด้วยว่า ในกลางวันนั้นถึงคนทั้งหลายจะดื่มเพียงน้ำข้าวต้ม แล้วไปบริโภคอาหารอันประณีตในเวลากลางคืนตามกำลังของตนก็ได้ ฯ ข้อที่พระอุททยิเถระได้พูดว่า เมื่อไปเที่ยวบิณฑบาตกลางคืนได้พบพวกโจรที่ทำโจรกรรมแล้วก็มันนั้น พระอุททยิเถระหมายความว่า เมื่อพวกโจรทำโจรกรรมปล้นสะดม มาผู้คนเสียแล้ว ก็ย่อมเกิดมีโกลาหลขึ้น เวลาพบภิกษุเข้าไปเที่ยวบิณฑบาตในกลางคืน ก็เข้าใจว่าเป็นพวกโจร แล้วอาจจักฆ่าเสียก็ได้ ฯ คำว่า พวกโจรที่ยังไม่ได้ทำโจรกรรมนั้น หมายพวกโจรที่ออกจากบ้านแล้วประสงค์จะทำปล้นสะดมเสียก่อน เพื่อจักให้การทำโจรกรรมของตนสำเร็จไป ฯ คำว่า มาตุคามชักชวนในอสัทธิชนนั้น คือ พวกมาตุคามบางคนหรือบางพวก ได้เห็นภิกษุเที่ยวบิณฑบาตในเวลากลางคืนแล้ว ก็ชักชวนว่า ท่านจงมาฉันทัน พักด้วยกันที่นี้สักคืน คืนเช้าจึงค่อยไปเถิด ดังนี้ ฯ คำว่า ดูก่อนภิกษุ มารดาบิดาของท่านตายหมดแล้วหรือนั้น อธิบายว่าหญิงนั้น กล่าวว่า ผู้ใดยังมีบิดามารดาอยู่ มารดาบิดาก็จัดข้าวปลาอาหารให้บริโภคแล้ว ก็ให้นอน ไม่ต้องไปเที่ยวหาขอรทานในเวลารাত্রีเช่นนั้น ส่วนมารดาบิดาของท่าน เห็นจะตายเสียแล้ว ท่านจึงต้องเที่ยวขอรทานในเวลากลางคืนเช่นนั้น ฯ คำว่า พระสมณะนั้นจักเกลานั้น คือ พวกโมฆบุรุษนั้นกล่าวว่า พระสมณะนี้ทำความชักเกลามาเกินไป เหมือนกับคนดื่มเนยข้นใหม่ หรือเหมือนกับบุคคลเลื่อยกันปทุมด้วยเลื่อยฉะนั้น ฯ คำว่า ในพวกภิกษุที่ใคร่ต่อการ



ศึกษาด้วยนั้น คือ พวกโมฆบุรุษนั้น ตั้งความไม่ตั้งใจ คือ จงใจเกลียดชัง พวก  
ภิกษุที่ใคร่ต่อการศึกษา มีพระสารีบุตรโมคคัลลาน์เป็นต้นด้วย ฯ เพราะ  
พวกโมฆบุรุษนั้นคิดว่า ถ้าพวกภิกษุที่ใคร่ต่อการศึกษา กราบทูลสมเด็จพระ  
ผู้มีพระภาคเจ้าว่า ขอพระองค์ทรงกำจัดของอันเล็กน้อยนั้นเสีย ดังนี้ สมเด็จพระ  
ผู้มีพระภาคเจ้าจะไม่ทรงกำจัดอย่างไร ฯ หากไม่กล่าวอย่างนั้น ก็พากันนั่ง  
ห้อมล้อมสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า แสดงความอุตสาหะขึ้นว่า ดิแล้วพระเจ้าข้า  
ขอพระองค์ได้โปรดบัญญัติสงฆ์เถิด ดังนี้ ฯ เพราะฉะนั้น พวกภิกษุที่เป็น  
โมฆบุรุษนั้น จึงได้จงเกลียดชังภิกษุที่ใคร่ต่อศึกษานั้นด้วย ฯ การ  
ที่พวกภิกษุโมฆบุรุษนั้น ละสิ่งที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงละไม่ได้นั้น  
เพราะพวกโมฆบุรุษนั้นมีศรัทธาเล็กน้อย มีปัญญาเล็กน้อย แม้เพียงวัตถุแห่งทุกกฏ  
ก็ถือว่าเป็นเครื่องผูกอันมีกำลัง เพราะเขาละไม่ได้ เหมือนกับวัตถุแห่งปาราชิก  
อันเป็นของใหญ่ ฉะนั้น ฯ คำว่า มีชนคนนั้น อธิบายว่า ไม่มีชนชั้นด้วย  
ความกลัวที่จะให้ละสิ่งนั้น ฯ คำว่า อยู่ด้วยใจอันเป็นเหมือนกับเนื้อในบ้าน  
คือ ตั้งอยู่ในฝ่ายไม่มุ่งหวังสิ่งใด ฯ เนื้อในบ้านที่ถูกแทงแล้ว ไม่คิดว่า เราจักไป  
สู่ที่อยู่มนุษย์แล้วจักได้ยา ฯ หรือน้ำมันใส่แผล ฯ พอถูกแทงแล้วก็วิ่งหนีเข้าป่า  
ไปนอนอยู่ในที่สบายเท่านั้น ฯ เนื้อในบ้านทั้งหลาย ตั้งอยู่ในฝ่ายไม่มุ่งหวังสิ่งใด  
เพราะฉะนั้น จึงกล่าวว่า ภิกษุเหล่านั้นอยู่ด้วยใจเหมือนเนื้อในบ้าน ไว้ในพระบาลี  
นั้น ฯ ข้อที่ว่า กลบุตรเหล่านั้น ละสิ่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอนให้ละนั้น  
หมายความว่า ถึงแม้ว่าสิ่งที่ทรงสอนให้ละนั้น เป็นสิ่งที่ใหญ่ เป็นวัตถุแห่ง  
ปาราชิกก็ตาม ภิกษุเหล่านั้นก็ละได้โดยง่าย เหมือนกับของเล็กน้อย เช่นวัตถุ  
แห่งทุกกฏ เพราะภิกษุเหล่านั้น มีศรัทธามาก มีปัญญามาก ฯ คำว่า  
ร้องไล่กาเวลากินข้าวนั้น อธิบายว่า ผู้ที่มึนเมาเล็กน้อย ข่มไม่มึนถึงกินข้าว  
ในภายในเรือน ไม่มีประตูบ้านเรือน กาข่มบินเข้าบินออกได้ตามชอบใจ  
เวลาเขานั่งกินข้าว เขาต้องคอยร้องไล่กาดูด้วย ฯ คำว่า บุรุษขัดสนไม่อาจละสิ่ง  
เหล่านั้นออกไปบวชได้นั้น คือ เวลาบุรุษขัดสนนั้นกลับไปถึงเรือนแล้วคิดว่า  
อันการบรรพชาเป็นของลำบากยากเย็น ต้องเที่ยวไปบิณฑบาตตั้ง ๗ บ้าน ๘ บ้าน  
บางทีก็กลับบาตรเปล่า ที่อยู่อาศัยก็หาได้ยาก เมื่อคิดอย่างนี้ เรือนเล็ก ๆ ของ

เขาก็ปรากฏแก่เขา เหมือนกับเวชยันตปราสาท ๆ ที่นอนของเขา ก็ปรากฏ  
เหมือนกับที่นอนที่หยาบ หม้อข้าวเล็ก ๆ ของเขา ก็ปรากฏเหมือนกับนางข้างข้างร้อง  
ดังฟัน ภรรยาของเขาก็คงปรากฏเหมือนกับนางกษัตริย์ ดังนั้น สันเนอความ  
ในอรรถกถาคอนันเพียงเท่านั้น

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนอความในธัมมัตถาธิบาย ก็มีแต่สรุปเนอความเท่านั้น คือ เนอ  
ความที่แสดงมาแล้วตามวาระบาลทั้งสี่นั้น มีข้อความสำคัญอยู่เพียง ๒ ข้อ  
คือ ข้อที่ ๑ กล่าวถึงคุณแห่งการที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท ห้ามไม่  
ให้ภิกษุสามเณรฉันอาหารในเวลาวิกาล คือ ตั้งแต่เที่ยงแล้วไปจนอรุณขึ้นใหม่  
ว่าเป็นของคัมภีร ๆ ข้อที่ ๒ กล่าวถึงพวกภิกษุที่เป็นโมฆบุรุษ คือ ที่เปล่าจาก  
มรรค ผล นิพพาน ไม่อาจละสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ละว่า พวกนั้นเป็น  
พวกที่เครื่องผูกอันมั่นคง ส่วนพวกภิกษุที่ขึ้นคิดการศึกษา ก็ขึ้นคิดละตาม  
พระพุทธฎีกา จักว่าเป็นผู้เครื่องผูกไม่มั่นคง ความข้อนี้เปรียบด้วยข้อเปรียบ  
ต่าง ๆ ดังที่แสดงมาแล้วนั้น จึงเป็นอันได้ใจความว่า คนที่มีนิสัยเลวยากที่จะละ  
ความเลวได้ เพราะเขาเห็นความเลวนั้นว่า เป็นความดี เช่น บุรุษขัดสนเห็น  
กระท่อมของคนว่าเป็นเหมือนปราสาทเป็นต้นนั้น ส่วนคนดีย่อมละสิ่งที่เลวได้ง่าย  
เหมือนกับพวกที่มีมละทรพัสสมบัติออกบรรพชา แสวงหาพระนฤพานได้โดยง่าย  
ฉะนั้น โดยเหตุนี้ จึงจำไว้เถิดว่า ถ้าใครละสิ่งที่ไม่ดีได้ยาก เช่น ละความเกลียด  
คร้าน ความโกหกหลอกลวง ความตลบตะแลง ความถือดี เป็นต้น ได้ยาก  
ให้รู้เถิดว่า คนนั้นเป็นคนเลว ส่วนคนที่ละสิ่งที่ไม่ดีได้ง่าย เป็นคนดี ดังนั้น  
สันเนอความในธัมมัตถาธิบายเพียงเท่านั้น.

เอว ก็มิ ด้วยประการฉะนี้ ๆ

กัณฑ์ที่ ๒๓

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

ลหุโกปมสูตร คณวาทด้วยบุคคล ๔ กามคุณ ๕ กามสุข เนกขัมมสุข

จตุตถาโร เม อุทาสี ปุคฺคฺลา สมนฺโต สวิขฺชํมานา โลกสฺมี กตฺเม จตุตถาโร  
อิธฺวํ อเอกฺโข ปุคฺคฺโล อธิปทานาย ปฏิปนฺโน โหติ อธิปฺปนิสฺสคฺคฺยา  
คเมณฺ อธิปทานาย ปฏิปนฺนํ อธิปฺปนิสฺสคฺคฺยา อธิปฺปนิสฺสคฺคฺยา สรสงฺกปฺปา  
สมฺทาจรนฺติ.

ณ บัณฑิต อาทมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถการนัยไตรภาค  
กัณฑ์ที่ ๒๓ ว่าด้วยลหุโกปมสูตรที่ ๖ แห่งภิกขุวรรคที่ ๒ ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย  
มัชฌิมปัณณาสก อันกล่าวด้วยบุคคล ๔ กามคุณ ๕ กามสุข เนกขัมมสุข ตามพระบาลี  
อรรถกถา ฐัมมคถาธิบาย สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และ  
พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตามสมควรแก่การฟังพระธรรมเทศนา

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลีว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดง  
แก่พระอุทาสีว่า ดูก่อนอุทาสี ในโลกนี้มีบุคคลตามคณอยู่ ๔ จำพวก คือ จำพวก  
โหนบ้าง คือ จำพวกที่ปฏิบัติเพื่อละอุปธิ เพื่อคลายอุปธิ มีความดำริแล้วไปอัน  
เกี่ยวกับอุปธิครอบงำ แล้วเขาก็รับความดำริเหล่านั้นไว้ ไม่ละความดำริเหล่านั้น  
ไม่บรรเทาความดำริเหล่านั้น ไม่ทำความดำริเหล่านั้นให้สิ้นไป ไม่ทำความดำริ  
เหล่านั้นให้ถึงซึ่งความไม่มี ๑ บุคคลจำพวกนี้เราเรียกว่าผู้เกี่ยวข้อง ไม่เรียกว่า  
ผู้ปราศจากการเกี่ยวข้อง เพราะเรารู้จักความต่างกันแห่งอินทรีย์ อันมีอยู่ใน  
บุคคลจำพวกนี้ ๑ จำพวกที่ปฏิบัติเพื่อละอุปธิ เพื่อเลิกอุปธิ แล้วมีความดำริ  
อันแล้วไป เกี่ยวแก่อุปธิได้ครอบงำเขา แต่เขาไม่รับไว้ คือ เขาได้ละเสีย  
ได้บรรเทาเสีย ได้ทำให้สิ้นไปเสีย ได้ทำให้ถึงซึ่งความไม่มีอยู่ ๑ ถึงแม้ว่า

จำพวกนี้เราก็ก้าวว่า ผู้เกี่ยวข้อง ไม่กล่าวว่ามีปราศจากการเกี่ยวข้อง ที่เราพูด  
ดังนี้ เพราะเราเห็นความต่างกันแห่งอินทรีย์ในบุคคลจำพวกนี้ ๑ จำพวกที่ปฏิบัติ  
เพื่อละอุปธิ เพื่อเลิกอุปธิ แต่มีความดำริแล่นไปอันเกี่ยวกับอุปธิครอบงำเขาใน  
บางครั้งบางคราว เพราะความเผลอสติ ความเกิดขึ้นแห่งสติมีเข้าไป ถึงอย่างนั้น  
เขาก็ละ ก็บรรเทา ก็ทำให้สิ้นไป ก็ทำให้ถึงซึ่งความไม่มีแห่งความดำริเหล่านั้น  
โดยเร็วพลัน ๑ ๒. ก่อนนุททายี มีบุคคลหนึ่งทำหยาดน้ำให้ตกลงในกะทะเหล็ก  
อันร้อนในเวลากลางวันทีละ ๒ หยด ๓ หยด ถึงหยาดน้ำจะตกไปซ้ำๆ ก็ย่อมรู้จัก  
หมด จักสิ้นฉันทิ์ บุคคลจำพวกที่ปฏิบัติเพื่อละอุปธิ เพื่อเลิกอุปธิ แต่มีความดำ  
ริแล่นไปอันเกี่ยวแก่อุปธิครอบงำเขาในบางครั้งบางคราว เพราะความเผลอสติ  
ถึงแม้ว่าสติเขาจะเกิดขึ้นช้าก็ตาม เขาก็ละ ก็ขัดเบา ก็ทำให้สิ้นไป ทำให้ถึงซึ่ง  
ความไม่มีอยู่โดยแท้ ๑ ถึงแม้ว่าบุคคลจำพวกนี้ เราก็ก้าวว่า ผู้เกี่ยวข้อง  
เหมือนกัน ไม่กล่าวว่ามีไม่เกี่ยวข้อง ๑ ที่เรากล่าวดังนี้ เพราะเราจักความ  
ต่างกันแห่งอินทรีย์ อันมีอยู่ในบุคคลจำพวกนี้ ๑ จำพวกที่รู้ว่า อุปธิเป็นราก  
แห่งทุกข์ แล้วก็ไม่มียุติ หลุดพ้นเพราะความสิ้นไปแห่งอุปธิ ๑ จำพวกเรา  
เรียกว่าผู้ปราศจากการเกี่ยวข้อง ไม่เรียกว่าผู้เกี่ยวข้อง ๑ ที่เรากล่าวนี้ เพราะ  
เราจักความต่างกันแห่งอินทรีย์ อันมีในบุคคลจำพวกนี้ ๑ ๓. ก่อนนุททายี บุคคล  
๔ จำพวกนี้แล มีศาสนันอยู่ในโลก

๓. ก่อนนุททายี กามคุณมีอยู่ ๕ ประการ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ  
ที่บุคคลต้องการด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ที่บุคคลประสพรักใคร่ชอบใจ  
กำหนดยินดี ๑ สุขโสมนัสอันใด เกิดขึ้นเพราะกามคุณ ๕ นี้ สุขโสมนัสอันนั้น  
เรียกว่ากามสุข เรียกว่าสุขไม่สะอาด เรียกว่าสุขของปุถุชน ไม่ใช่สุขของพระอริยะ  
เป็นสุขที่บรรพชิตไม่ควรส้องเสพ ไม่ควรอบรม ไม่ควรทำให้มาก ๑ เรากล่าวว่า  
สุขนั้นเป็นสุขที่ควรกลัว

๓. ก่อนนุททายี สุขที่เกิดจากปฐมฌาน ทตฺถฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน  
เรียกว่าเนกขัมมสุข วิเวกสุข อุปสมสุข สัมโพธิ์สุข เป็นสุขที่บรรพชิตควรส้องเสพ  
ควรอบรม ควรทำให้มาก เราก็ก้าวว่าสุขอันนี้เป็นสุขที่ไม่ควรกลัว



คูก่อนอุทายี ปฐมณาน เรียกว่า เครื่องหวนไหว ๑ สิ่งใดเล่ามีอยู่ใน  
ปฐมณาน อันจัดว่าเป็นธรรมชาติยังหวนไหวอยู่นั้น ๑ วิตก วิจาร ในปฐมณาน  
ที่ยังดับไปนั้นแหละ เรียกว่าเป็นเครื่องหวนไหว ๑ ทตฺติยณานก็ยังเรียกว่าหวนไหว  
ก็สิ่งที่หวนไหวในทตฺติยณานนั้นได้แก่สิ่งใด ได้แก่อปฺปติสฺสที่ยังไม่ดับไป ๑ ถึงแม้ว่า  
ทตฺติยณานก็ยังเรียกว่าหวนไหว ก็สิ่งที่หวนไหวในทตฺติยณานนั้น ได้แก่สิ่งใด ได้แก่  
อุเบกขาและสฺสที่ยังไม่ดับไป ๑ จตุตถณาน เรียกว่าไม่หวนไหว

คูก่อนอุทายี ปฐมณานเราก็มักเรียกว่าไม่สมควร เธอทั้งหลายจงละเสีย  
จงเลยไปเสีย ๑ ก็การล่องเลยปฐมณานนั้นได้แก่สิ่งใด ได้แก่การทำให้ได้ทตฺติย-  
ณาน ๑ ถึงแม้ว่าทตฺติยณานเราก็มักเรียกว่าไม่สมควร เธอทั้งหลายจงละเสีย  
จงเลยไปเสีย ๑ การล่องเลยเสียซึ่งทตฺติยณานนั้น ได้แก่สิ่งใด ได้แก่การทำให้  
ได้จตุตถณาน ๑ ถึงแม้ว่าจตุตถณานเราก็มักเรียกว่าไม่สมควร เธอทั้งหลาย  
จงละเสีย จงล่องเลยไปเสีย ๑ การล่องเลยจตุตถณานนั้นไป ได้แก่สิ่งใด ได้แก่  
การทำให้ได้จตุตถณาน ๑ ถึงแม้ว่าจตุตถณานเราก็มักเรียกว่าไม่สมควร เธอ  
ทั้งหลายจงละเสีย จงล่องเลยไปเสีย ๑ การล่องเลยไปซึ่งจตุตถณานนั้น ได้แก่  
การทำให้ได้อากาสาณัญญาขตนะ ว่าอากาศไม่มีที่สุด ดังนี้ เพราะล่องเลยความ  
จดจำรูปโดยประการทั้งปวง ถึงซึ่งความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งความจดจำเรื่องกระทบกระ-  
ทั้ง ไม่ทำไว้ในใจซึ่งความจดจำต่าง ๆ ๑ ถึงแม้ว่าอากาศาณัญญาขตนะนี้ ก็ยังเรียก  
ว่าไม่สมควร เธอทั้งหลายจงละเสีย จงล่องเลยไปเสีย ๑ การล่องเลยไปเสีย  
ซึ่งอากาศาณัญญาขตนะนั้น ได้แก่สิ่งใด ได้แก่การทำให้ได้วิญญานัญญาขตนะว่า  
วิญญานไม่มีที่สุด ดังนี้ เพราะล่องเลยเสียซึ่งอากาศาณัญญาขตนะโดยประการ  
ทั้งปวง ๑ ถึงแม้ว่าวิญญานัญญาขตนะนี้ ก็ยังเรียกว่าไม่สมควร เธอทั้งหลาย  
จงละเสีย จงล่องเลยไปเสีย ๑ ก็การล่องเลยไปเสียซึ่งวิญญานัญญาขตนะนั้น ได้แก่  
สิ่งใด ได้แก่การทำให้ได้ซึ่งอากิญจัญญาขตนะ ว่าไม่มีอะไร ว่าไม่มีอะไร ดังนี้ เพราะ  
ล่องเลยเสีย ซึ่งวิญญานัญญาขตนะ โดยประการทั้งปวง ๑ ถึงแม้ว่าอากิญจัญญา-  
ขตนะนี้ เราก็มักเรียกว่าไม่สมควร เธอทั้งหลายจงละเสีย จงล่องเลยไปเสีย การล่อง  
เลยไปเสียซึ่งอากิญจัญญาขตนะนั้น ได้แก่สิ่งใด ได้แก่การทำให้ได้เนวสัณญานา-  
สัณญายตนะ เพราะล่องเลยเสียซึ่งอากิญจัญญาขตนะ โดยประการทั้งปวง ๑

ถึงแม้ว่าเนวสัญญานาสัญญายตนะนี้ เราก็คงเรียกว่า ไม่สมควร เชอทั้งหลาย  
จงละเสีย จงล่วงไปเสีย ฯ การล่วงเลยซึ่งเนวสัญญานาสัญญายตนะนั้น  
ได้แก่สิ่งใด ได้แก่การทำให้ได้สัญญาเวทนิโรธ เพราะล่วงเลยเสียซึ่งเนวสัญญา-  
นาสัญญายตนะ โดยประการทั้งปวง ฯ ดูก่อนอุททยิ เรากล่าวการละเนวสัญญา-  
นาสัญญายตนะด้วยประการดังนี้แล ฯ ดูก่อนอุททยิ เรากล่าวการละสิ่งใด เธอเห็น  
สิ่งนั้นมีสังโยชน์น้อยใหญ่อยู่หรือไม่ ? ไม่เห็น พระเจ้าข้า

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงพระสูตรนี้จบลงแล้ว พระอุททยิ  
ก็มีความชื่นชมยินดี จบลทุกโกปมสูตรที่ ๖ เพียงเท่านั้น.

### อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งลหุกโกปมสูตร ในคัมภีร์ปัญจ-  
ปสุหนียว่า ข้อที่ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก ดังที่แสดงมาแล้วตามวาระพระบาลีนั้น  
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงไว้ในตอนต้น ถึงบุคคลที่ละและไม่ละ  
ซึ่งสิ่งที่พระองค์ทรงสอนให้ละนั้นไว้รวม ไม่ได้ทรงแยกกันให้เป็นพวก ๆ มา  
ตอนปลายนี้ มีพระพุทธประสงค์จะทรงแสดงจำพวกที่ละนั้น ออกเป็น ๔ จำพวก  
เหมือนกับบุรุษที่ไปหาเครื่องปลูกบ้านเรือนในป่า ตัดต้นไม้ได้แล้วก็ตัดคอกออก  
เสีย แล้วเลือกเอาเฉพาะที่ควรใช้ในการงานฉะนั้น ฯ คำว่า เพื่อละอุปธิ นั้น  
คือ เพื่อละอุปธิ ๔ ประการ อันได้แก่ขันธ์อุปธิ ๑ กิเลสอุปธิ ๑ อภิสังขารอุปธิ ๑  
กัมมคุณอุปธิ ๑ ฯ คำว่า เกี่ยวกับอุปธิ นั้น คือ เล่นไปหาอุปธิตามลำดับ ฯ  
คำว่า ความดำริอันเล่นไปนั้น หมายถึงกเท่านั้น ฯ คำว่า ผู้เกี่ยวข้องนั้น  
คือ ผู้เกี่ยวข้องด้วยกิเลส ฯ ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น ยังแยกออกไปอีกจำพวก  
ละ ๔ ๆ คือ จำพวกไม่ละ ๔ จำพวกละ ๔ จำพวกละโดยเร็วพลัน ๔ ฯ ปุณฺณ  
พระโศคาบัน พระสททาคามิ พระอนาคามิ ทั้ง ๔ นี้ เรียกว่าจำพวกไม่ละ ฯ  
มีคำสอคถามเข้ามาว่า ปุณฺณเป็นต้นนั้น จะละหรือไม่ละก็ตามที่ ส่วนพระ  
อนาคามินั้น เหตุไรจึงว่าไม่ละ ฯ มีคำแก้ไขว่า ความโลกในภพของพระอนา-  
คามินั้น ยังมีอยู่ตราบใด พระอนาคามินั้น ก็ยินดีว่าสุขจริง สุขจริง อยู่ตราบ

ลหุโกปมสูตร ตอนว่าด้วยบุคคล ๔' กามคุณ ๕ กามสุข เนกขัมมสุข ๑๘๕

นั้น เพราะฉะนั้น พระอนาคามนั้น จึงชื่อว่า ยังไม่ละ ฯ กับบุคคล ๔ จำพวก เหล่านี้ชื่อว่าละนั้น ก็ยังเป็นปัญหาอยู่ คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี ชื่อว่าละก็ตามที แต่ปุถุชนชื่อว่าละนั้นอย่างไร ? มีคำแก้ไขว่า ภิกษุผู้วิปัสสนาแก้กล้าแล้ว เมื่อกิเลสเกิดขึ้นโดยเร็วพลัน ด้วยความเผื่อสติ ก็เกิดความสลดใจว่า กิเลสได้เกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้เช่นเรา แล้วสลดใจ คังน แล้ว ก็ประกอบความเพียร เจริญวิปัสสนาแก้กล้าจนได้สำเร็จอริยมรรค แล้วก็เพิกถอนเสียซึ่งกิเลสได้ดังปรารถนา จึงชื่อว่าปุถุชนนั้นอยู่ในจำพวกละ ด้วยเหตุดังที่วามาน ฯ บุคคล ๔ จำพวกนั้น ชื่อว่าละโดยเร็วพลัน ฯ ในพระสูตรนี้ กับในมหาหัตถิปโทปมสูตรในอินทริยภาวนาสสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงถือเอาวาระเทศนาที่ ๒ เท่านั้น ฯ คำว่า อุปธิเป็นรากแห่งทุกข์นั้น หมายความว่า อุปธิ คือ ขันธ์ ๕ เป็นรากเหง้าแห่งทุกข์ ฯ คำว่า หลุดพ้นเพราะความสิ้นอุปธิ นั้น คือ หลุดพ้นเพราะถอนนิพพานอันเป็นทสณคณหาเป็นอารมณ์

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงจำแนกบุคคล ๔ จำพวก ให้พิสดารดังที่วามาแล้ว จึงได้ทรงยกกามคุณ ๕ ขึ้นแสดง เพื่อจะทรงแสดงให้เห็นว่า บุคคลจำพวกใดละ บุคคลจำพวกนั้น ก็ละกิเลสมีประมาณเท่านั้น ฯ บุคคลจำพวกใดไม่ละ บุคคลจำพวกนั้น ก็ไม่ละกิเลสมีประมาณเท่านั้น ฯ คำว่า สุข ไม่สะอาคนั้น ได้แก่สุขอันโสโครก ฯ คำว่า ไม่ใช่สุขของพระอริยะนั้น คือ สุขนั้นไม่ใช่สุขที่พระอริยะต้องเสพ ฯ คำว่า สุขนั้นเป็นสุขที่ควรกล้วนนั้น คือ ควรกล้วนสุขนั้นในทางได้ ๐ ในทางผล ๐ ฯ คำว่า เนกขัมมสุขนั้น ได้แก่สุขออกจากกามารมณ์ ฯ คำว่า ปวิเวกสุขนั้น ได้แก่สุขที่สงัดจากหม่มคณะ ๐ สงัดจากกิเลส ๐ ฯ คำว่า อปสมสุขนั้น ได้แก่สุขที่ทำให้ระงับกิเลสมีรากเป็นต้น ฯ คำว่า สัมโพธิสุขนั้น ได้แก่สุขที่ทำให้เกิดความรู้ดี อันได้แก่ทำให้เกิดอริยมรรคญาณ ฯ คำว่า สุขนั้นเป็นของไม่ควรกล้วนนั้น คือ สุขนั้นเป็นของไม่ควรกล้วนด้วยการได้และด้วยผล เป็นสุขที่ควรทำได้โดยแท้ ฯ คำว่า เครื่องหวานไหวานนี้ หมายเครื่องดนตรีน ฯ เครื่องดนตรีนในปฐมภานนั้น ได้แก่วิตถ

วิจารณ์ ที่ไม่ดับไป ฯ ถึงในหทัยงาน ตติยงานก็แนวนั้น ฯ คำว่า เครื่องไม่  
 ห้วนไหวนั้น ได้แก่งอคคกณอันเป็นเครื่องไม่ตั่นร่น ฯ คำว่า ไม่สมควรนั้น  
 หมายความว่า ไม่สมควรทำ คือไม่สมควรทำให้เกิดตณหาในปฐมงานเป็นต้น  
 นั้น ฯ อีกนัยหนึ่ง คำว่า ไม่สมควรนั้น คือไม่สมควรลงความเห็นว่าเป็น  
 เป็นอันพอแล้ว ดังนี้ ฯ คำที่พูดถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะนั้น หมายความว่า  
 ถึงแม้ว่าสมาบัติอันสงบ เช่นเนวสัญญานาสัญญายตนะ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า  
 ก็ทรงสอนให้ละเสีย ฯ คำว่า สังโยชนน้อยใหญ่นั้น หมายสังโยชนที่มีโทษ  
 น้อยมีโทษมาก ฯ สันคำในอรรถกถาที่ควรยกขึ้นเทศนาเพียงเท่านั้น.

### ธัมมัตถาธิบาย

ก่อนไป เป็นเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย ขยายคำในอรรถกถา ที่ว่าถึงบุคคล  
 จำพวกที่ไม่ละ จำพวกที่ละ จำพวกที่ละโดยเร็วพลันเป็นต้นนั้น ออกไปอีก  
 เพื่อให้เป็นที่เข้าใจแก่ผู้ฟังทั้งหลาย ฯ ได้เนื้อความตามอรรถกถาว่า บุคคล ๔  
 จำพวก ซึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ว่า จำพวกที่ ๑ ได้แก่จำพวก  
 ที่ปฏิบัติเพื่อละอุปธิ แต่ยังไม่ละความคำรอันเกี่ยวกับอุปธิ ฯ จำพวกที่ ๒  
 ปฏิบัติเพื่อละอุปธิ ทั้งได้ละความคำร อันเกี่ยวกับอุปธิ ฯ จำพวกที่ ๓ ปฏิบัติ  
 เพื่อละอุปธิ แต่ยังมีความคำรอันเกี่ยวแก่อุปธิ ครอบงำได้เป็นบางครั้งบางคราว  
 แล้วก็ละเสียได้โดยเร็วพลัน ฯ จำพวกที่ ๔ รู้ว่าอุปธิเป็นรากเหง้าแห่งทุกข์แล้ว  
 ก็ไม่มีอุปธิ หลุดพ้นเพราะความสิ้นไปแห่งอุปธิ คือ หลุดพ้นเพราะถอนพยานอัน  
 เป็นที่สนแห่งอุปธิเป็นอารมณ์ ดังนี้ พระอรรถกถาจารย์ ได้จำแนก  
 จำพวกที่ ๑ คือ จำพวกที่ไม่ละนั้น ออกไปอีกเป็น ๔ จำพวก คือ จำพวกที่ไม่มี  
 ความคำร คือ ความนึกอันเกี่ยวกับอุปธิ ๔ จำพวกนั้น ได้แก่ปฤชณ ๑ พระ  
 โสคาบัน ๑ พระสกทาคามิ ๑ พระอนาคามิ ๑ แล้วท่านมีคำถามไว้ว่า เหตุไร  
 จึงว่าพระอนาคามิยังไม่ละ แล้วกล่าวว่า พระอนาคามิยังยินดีอยู่ด้วยภพว่า สุขจริง  
 สุขจริง ดังนี้ ฯ จำพวกที่ ๒ คือ จำพวกละความนึกอันเกี่ยวกับอุปธิ นั้น พระ  
 อรรถกถาจารย์ได้จำแนกแจกไว้ว่า มีอยู่ ๔ จำพวก คือ ผู้เจริญวิปัสสนาแก่กล้า ๑  
 พระโสคาบัน ๑ พระสกทาคามิ ๑ พระอนาคามิ ๑ ทั้ง ๔ จำพวกนี้ ที่เรียกว่า



ฉะนั้น หมายความว่าด้วยบุคคล ๔ กามคุณ ๕ กามสุข เนกขัมมสุข ๑๘๑  
พระอรรถกถาจารย์ก็จำแนกแจกไว้เป็น ๔ จำพวกเหมือนกัน ทั้งหมายเอาบุคคล  
๔ จำพวก อันได้แก่ ปุถุชน พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี เหมือน  
กัน ๑ ที่ว่าละโดยเร็วพลันนั้น หมายความว่า บุคคล ๔ จำพวกนี้ เมื่อสติเกิดขึ้น  
แล้วก็ละความนึกอันเกี่ยวกับอุปธินั้น ได้โดยเร็วพลัน ๑ เป็นอันได้ใจความว่า  
บุคคล ๔ จำพวกนั้น ย่อลงไปอีกเป็น ๑ จำพวก คือ จำพวกไม่ละ ๑ จำพวก  
ละ ๑ จำพวกละโดยเร็วพลัน ๑ ซึ่งมีจำพวกละ ๔ ๑ ดังที่มานี้ ๑ คำว่า  
อุปธินั้น แปลว่า สิ่งที่ยังอยู่ ๑ ก็สิ่งที่ยังอยู่นั้น ได้แก่สิ่งใด ซึ่งอยู่ในอะไร  
มีคำแก้วว่า สิ่งที่ยังอยู่นั้น ได้แก่ขันธ ๑ กิเลส ๑ บาปบุญ ๑ กามคุณ ๑ ๑ สิ่ง  
ทั้ง ๔ นั้น ซึ่งอยู่ในใจของสัตว์โลกทั้งหลาย หรือจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า สิ่งทั้ง  
๔ นั้น มีประจำอยู่ในจิตสัตว์โลกทั้งหลายก็ได้ ๑ ผู้ที่ไม่ละความนึกอันเกี่ยวกับอุป  
ธิทั้ง ๔ นั้น เรียกว่าผู้เกี่ยวข้องด้วยกิเลส ส่วนผู้ละนั้น เรียกว่าผู้ไม่เกี่ยวข้องด้วย  
กิเลส ๑ คำว่า มื่อนทรีย์ต่างกันนั้น อธิบายว่า บุคคลทั้ง ๔ จำพวกนั้น ย่อม  
มื่อนทรีย์ทั้ง ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ต่างกัน บางคนก็มื่อนทรีย์  
ทั้ง ๕ นอออกไป บางคนก็มื่อนทรีย์ทั้ง ๕ นี้เป็นปานกลาง บางคนก็มื่อนทรีย์  
ทั้ง ๕ นี้แก่กล้า

ข้อที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกกามคุณ ๕ ขึ้นแสดงนั้น เพื่อจะ  
ทรงแสดงให้เห็นว่า จำพวกที่ละนั้น ก็คือจำพวกที่ละความสุขอันเกิดจากกาม-  
คุณ ๕ จำพวกที่ไม่ละนั้น ก็คือไม่ละความสุขอันเกิดจากกามคุณ ๕ ๑ ความสุข  
อันเกิดจากกามคุณ ๕ นั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นสุขอันไม่สะอาด เป็นสุข  
ของปุถุชน ไม่ใช่สุขของพระอริยเจ้า ไม่ใช่สุขที่ควรส้องเสพอบรมให้มีมาก  
เป็นสุขที่ควรกลัว ๑ คำว่า ควรกลัวนั้น คือ ควรกลัวว่าจะได้ ๑ ควรกลัวผล  
อันจักเกิดจากกามสุขนั้น ๑ ๑ อธิบายว่า กามสุขนั้น บุคคลผู้มีปัญญา เมื่อยัง  
ไม่ได้ ก็ควรกลัวว่าจะได้ เมื่อได้แล้วก็ควรกลัวผลอันจะเกิดมีมา ๑ แต่สำหรับ  
ปุถุชนโดยมากที่สุดนั้น ย่อมไม่กลัวกามสุขทั้งในเวลาจะได้และเวลาได้แล้ว มี  
แต่ยินดีทั้งในเวลาจะได้และเวลาได้แล้วทั้งนั้น แต่ปุถุชนผู้มีปัญญาเล็กน้อย  
รู้สึกกลัว จึงได้พยายามเจริญสมถวิปัสสนา เพื่อจะละกามสุขนั้นเสีย ๑ ที่อุกุนั้น

ผู้ที่บรรพชาแล้วควรกลัวต่อความสุขให้มาก จึงจะไม่มีความทะยานอยากใน  
 กามารมณ์ทั้งหลาย ซึ่งจักนำมาซึ่งความทุกข์กายสบายใจ ในการประพฤติกุศลกรรม  
 ต่อไป ส่วนฤทธิสัทธะนั้น จำเป็นอยู่เองที่จะต้องยินดีต่อความสุขโดยแท้ แต่ควร  
 เลือกยินดีเฉพาะความสุขที่ไม่ผิดศีล ๕ คือไม่เป็นกามเมสุมิจฉาจารเท่านั้น สำหรับ  
 ฝ่ายบรรพชิตควรตั้งอยู่ในสภาวะสันโดษ คือ ความพอใจแต่ภรรยาของตน ส่วนสัท  
 ติควรตั้งอยู่ในสามีสันโดษ คือความยินดีอยู่ในสามีของตน จึงจักเป็นความสุข  
 สำหรับครอบครัว ซึ่งมีอยู่ในชั้น หิงจกเป็นความสุขในชั่วหน้า คือ สุขใน  
 สวรรค์ พ้นจากอบาธภูมิ ๔ มีนรกเป็นต้น ฯ ศีล ๕ ข้อกามเมสุมิจฉาจาร  
 สำคัญในทางโลกอย่างยิ่ง เพราะเหตุว่า ผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ พดเท็จ คัมสุรา  
 เมรัย ก็ยังมีผู้ขึ้นคิดคบหา แต่ผู้ที่มีนิสัยชอบทำกามเมสุมิจฉาจาร เป็นชู้กับภรรยา  
 คนอื่นนั้น ทุกๆ คนทราบดีแล้ว ย่อมไม่พอใจคบเข้าบ้านทั้งนั้น ส่วนสตรีที่ชอบ  
 เป็นชู้กับสามีของคนอื่น ก็เป็นหญิงเกี้ยวของสตรีเหมือนกัน เมื่อนึกลงไปให้  
 สะอึกแล้ว ควรเห็นว่าศัลยชนเป็นหน้าละอายใจยิ่งนัก ส่อให้เห็นว่า ผู้หลงศัล  
 ยชน เป็นผู้ที่ไม่มีปัญญาแสวงหาของซึ่งไม่มีผู้หวงห้าม คือ ถ้าเป็นบรรพชิตเป็น  
 ชู้กับภรรยาผู้อื่น ก็ส่อให้เห็นว่าไม่มีปัญญาที่จะแสวงหาสตรีอื่น ถ้าเป็นสตรีก็ส่อ  
 ให้เห็นว่า ไม่มีปัญญาที่จะผูกสมักรักใคร่กับชายอื่น โทษอันลึกซึ้งคือการ  
 เกิดเป็นคนกะเทย หรือเป็นสัตว์ถูกต้อน เป็นผู้มีศัตรูมาก คือเป็นผู้ถูกเกลียดชัง  
 มาก ในอนาคตภายภาคหน้า

ส่วนข้อที่ว่าด้วยรูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ นั้น เป็นการว่าด้วยเนกขัมมสุข คือ  
 สุขอันออกจากกามคุณ ๕ เช่น สุขของผู้บรรพชา ผู้เจริญสมถวิปัสสนา เป็นตัวอย่าง  
 อันเป็นสุขที่ควรสอเสพอบรมให้มาก เป็นสุขที่ไม่ควรกลัว ฯ ข้อที่ว่า ปฐมฌาน  
 ทติยฌาน จตุตถฌาน เป็นของหวั่นไหว่นั้น เพราะปฐมฌานนั้นยังมี วิตก วิจาร์ อัน  
 เป็นเครื่องหวั่นไหว่อยุ่ ทติยฌานนั้น ยังมีปคิย ทติยฌานนั้น ยังมีอุเบกขากับสุขอยู่  
 ส่วนจตุตถฌานนั้น เรียกว่าไม่หวั่นไหว เพราะไม่มีเครื่องหวั่นไหวเหล่านั้นเสียแล้ว

ข้อที่ว่า รูปฌาน อรูปฌาน เป็นของไม่ควรนั้น คือเป็นของไม่ควรทำให้  
 เกิดคณหา อีกอย่างหนึ่งว่า เป็นของไม่ควรตกลงใจว่าพอละ ฯ อธิบายว่า ผู้ที่ได้

ปฐมฉาน แล้วยังไม่ควรนึกว่าพอละ ควรพยายามให้ได้หุติขณาท่อไป เมื่อได้  
หุติขณายังไม่ควรนึกว่าพอละ ควรพยายามให้ได้ตติขณาท่อไป เมื่อได้ตติขณายัง  
ไม่ควรนึกว่าพอละ ควรพยายามให้ได้อาภาสญาณจายตนฉาน วิญญาณัญ-  
เจายตนฉาน อากิญจัญญายตนฉาน เนวสัญญานาสัญญายตนฉาน สัญญา-  
เวทยนโรธ สำเร็จซึ่งพระอรหัต เป็ลล้าคัปปไป สันเนือความในธัมมัตถาธิบาย  
พิบงเท่านั้น.

เอวํ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

### กัณท์ที่ ๒๔

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

จาคุมสูตร ทอนว่าด้วยภัยของบรรพชิต ๔ ประการ

เอวมเม สุตํ เอกํ สมยํ ภควา จาตุมายํ วิหริติ อามลกีวันเน ฯ  
เตน โข ปน สมเยน สารีปุตฺตโมกฺกกลฺลานปฺปมฺขานิ ปณฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสฺสเทหิ  
จาตุมํ อนุปฺปตฺตานิ โทหนฺติ ภควมตํ ทสฺสนาयाติ.

ณ บัณฑิต อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนามหาวิตถารนัย กัณท์ที่ ๒๔  
ว่าด้วยจาคุมสูตรที่ ๑ แห่งภิกขุวรรคที่ ๒ ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก  
อันกล่าวด้วยภัยของบรรพชิต ๔ ประการ ตามพระบาลี อรรถกถา ธัมมัตถาธิบาย  
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน  
ตามสมควรแก่การพึงพระธรรมเทศนา

### บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลีว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอานนท์ ได้สดับมาแล้ว  
อย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในอามลกีวัน ใกล้เคียง

จากคาม ฯ ในครั้งนั้น ภิกษุประมาณ ๕๐๐ มีพระสารีบุตรโมคคัลลันเป็นหัวหน้า ได้พากันไปถึงจากคามเพื่อจะเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ พวกภิกษุอาคันตุกะนั้นได้แสดงความชื่นชมกับภิกษุเจ้าอาวาส ช่วยกันจัดเสนาสนะบ้าง เก็บบาตรบ้าง ได้มีเสียงอึกทักทักก้องขึ้นในเวลานั้น ฯ ครั้งนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถามพระอานนท์ว่า พวกที่มีเสียงอึกทักทักก้องเหมือนกับพวกพรานเบ็ดแย่งปลากันนั้น คือ พวกไหน เมื่อพระอานนท์กราบทูลให้ทรงทราบ จึงตรัสสั่งให้ภิกษุเหล่านั้นเข้าเฝ้า แล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุไรพวกเธอจึงมีเสียงอึกทักทักก้อง เหมือนพวกพรานเบ็ดที่แย่งปลากัน เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่า พวกเธอทั้งหลายจงพากันหลีกไป อย่าได้อยู่ในที่ใกล้เรตถาคค ดังนี้ ฯ ภิกษุเหล่านั้นทูลรับว่า พระพุทธเจ้าข้า แล้วก็พากันลุกขึ้นถวายบังคมลา ทำปัทมกันแล้วก็เก็บเสนาสนะ แล้วก็พากันถือเอาบาตรจ้วรออกไปจากที่นั้น

ก็ในคราวนั้น พวกสัทตะชาวจากคามได้ประชุมกันอยู่ที่สันฐาคาร ด้วยกรรมกิจอันหนึ่ง ได้แลเห็นภิกษุเหล่านั้นแต่ไกล จึงได้ถามว่า ท่านทั้งหลายจักพากันไปที่ไหน ? ภิกษุเหล่านั้นตอบว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงประณามขับไล่ภิกษุสงฆ์เสียแล้ว ฯ พวกสัทตะชนนั้นจึงตอบว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลายจงพากันนั่งอยู่ที่นั่นสักครู่เถิด ถึงอย่างไรก็ดี พวกข้าพเจ้าก็อาจจะขอให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงโปรดปรานได้ ฯ ภิกษุเหล่านั้นก็พากันรับถ้อยคำว่า ค่ะ ฯ ลำคับนั้น พวกสัทตะชาวจากคาม ก็ได้พากันไปกราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าได้โปรดรับเรื่องเฉพาะต่อภิกษุสงฆ์เถิด ได้โปรดให้ภิกษุสงฆ์เข้าเฝ้าเถิด ได้ทรงอนุเคราะห์ภิกษุสงฆ์เหมือนเมื่อก่อนเถิด พระเจ้าข้า เพราะภิกษุทั้งหลายที่ยังใหม่ ยังบวชไม่นาน เพิ่งมาสู่พระธรรมวินัยกัน เมื่อภิกษุเหล่านั้นไม่ได้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็จะมีความคิดปรวนแปรไป เหมือนกับพืชอ่อน ๆ ที่ไม่ได้น้ำ ปรวนแปรไปฉะนั้น หรือเหมือนกับลูกโคที่ไม่ได้เห็นมารดา แล้วมีใจปรวนแปรเรวไปฉะนั้น พระเจ้าข้า

ลำคับนั้น สหัมบดีพรหมได้ทราบวาระพระเหตุนี้ ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ก็ได้ลงมาจากพรหมโลก มาปรากฏในที่เฉพาะพระพักตร์พระพุทธเจ้า



โดยเร็วพลัน เหมือนกันกับบุรุษที่กำลังเหยียดแขนออกแล้วแขนเข้าฉะนั้น ๆ ครั้น  
แล้วก็ทำฝ่ามือเฉียงโหล่งข้างหนึ่ง ประณมอัญชลีขึ้นกราบทูลว่า ขอพระผู้มี  
พระภาคเจ้า จงทรงรับแจ้งต่อพระภิกษุสงฆ์ โปรดให้ภิกษุสงฆ์เข้าเฝ้าเกิด พระเจ้าข้า  
ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงอนุเคราะห์ภิกษุสงฆ์เหมือนเมื่อก่อนเกิดพระเจ้าข้า เพราะ  
ภิกษุทั้งหลายที่ยังใหม่ ที่ยังบวชไม่นาน ที่เพิ่งมาสู่พระธรรมวินัยนี้ ก็มีอยู่เป็น  
อันมาก เมื่อภิกษุเหล่านั้นไม่ได้เฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็มีใจรวนเรแปรปรวน  
เป็นอย่างอื่น เหมือนกับพืชอ่อน ๆ ที่ไม่ได้น้ำ หรือเหมือนกับลูกโคที่ไม่พบแม่  
ฉะนั้น พระเจ้าข้า ฯ พวกสัทตะชาวชาตุมคาม กับสัทัมบดีพรหม อาจทำให้พระ  
ผู้มีพระภาคเจ้าทรงโปรดปรานได้ด้วยคำอุปมากับพืช และคำอุปมากับลูกโค ด้วย  
ประการดังนี้

ลำดับนั้น พระมหาโมคคัลลาน์ได้บอกแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ลูกขึ้นเกิดท่าน  
ทั้งหลาย ถอเอาบาตรจืดเกิดทำทั้งหลาย เพราะสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า  
อันพวกสัทตะชาวชาตุมคาม กับสัทัมบดีพรหม ได้ทำให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงโปรดปราน  
พวกเราด้วยอุปมากับพืชและกับลูกโคแล้ว ฯ ภิกษุเหล่านั้นก็ทำตามถ้อยคำของพระ  
มหาโมคคัลลาน์พากันเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายอภิวาทแล้วก็นั่งลง  
เป็นลำดับกัน ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสถามพระสารีบุตรว่า เมื่อ  
เราได้ขับไล่ภิกษุสงฆ์แล้ว สารีบุตรคิดอย่างไร ? พระสารีบุตรกราบทูลว่า  
ข้าพระองค์คิดว่า บัดนี้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็มีความขวนขวายน้อย จัก  
อยู่ให้เป็นสุขในอัทธานิ กิ่งพวกเราจักมีความขวนขวายน้อย จักอยู่ให้เป็น  
สุขในอัทธานิเหมือนกัน ฯ จึงตรัสว่า รอก่อนสารีบุตร รอก่อนสารีบุตร  
เธอไม่ควรคิดเช่นนั้นอีกต่อไป ฯ ตรัสดังนี้แล้ว จึงตรัสถามพระโมคคัลลาน์ว่า  
คุณอนโมคคัลลาน์ เมื่อเราขับไล่ภิกษุสงฆ์เช่นนั้นแล้วเธอได้คิดอย่างไร ? พระ  
มหาโมคคัลลาน์กราบทูลว่า ข้าพระองค์คิดว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงขับไล่  
ภิกษุสงฆ์เช่นนั้นแล้ว ก็จักทรงมีความขวนขวายน้อย จะทรงประกอบการอภัยสบาย  
ในอัทธานิ บัดนี้เรากับสารีบุตรจักต้องช่วยกันปกครองภิกษุสงฆ์ ดังนี้ พระเจ้าข้า ฯ  
จึงตรัสว่า คีละ คีละ โมคคัลลาน์ เราตถาคต หรือสารีบุตร โมคคัลลาน์เท่านั้น  
ควรปกครองภิกษุสงฆ์

ครีตังนัถวํ จิงทรงแสดงธรรมต่อไปว่า ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัยมีอยู่ ๔ ประการ ที่ผู้ลงน้ำต้องระวังได้ ฯ ภัย ๔ ประการนั้น คือ ภัยเกิดจากคลื่น • ภัยเกิดจากกระเซ้ • ภัยเกิดจากน้ำวน • ภัยเกิดจากปลาร้าย • ฉนั้นใด ภัยที่บุตรพรพชาต้องหวังได้ก็มี ๔ ประการเหมือนกัน ฉนั้นนั ฯ ภัย ๔ ประการนั้น คือ ภัยเกิดจากคลื่น • ภัยเกิดจากกระเซ้ • ภัยเกิดจากน้ำวน • ภัยเกิดจากปลาร้าย •

ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัยเกิดจากคลื่นนั้น คือ อย่างไร ? คือ กุลบุตรบางคนออกบรรพชาด้วยศรัทธา ด้วยการคิดว่า เราคงอยู่ในชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โหมนัส อปายาสแล้ว มีความทุกข์ครอบงำอยู่แล้ว จะต้องทำทุกข์ทั้งสินให้หมดไป แต่ครั้นบรรพชาแล้วได้รับโอวาทสั่งสอนว่า ท่านต้องเดินไปเดินมาอย่างนี้ เหลียวซ้ายแลขวาอย่างนี้ ก้มเหยียบคอย่างนี้ กรองสังฆาฏิบาตรจั่วอย่างนี้ ก็คิดว่า เราเป็นฆราวาสอยู่เมื่อก่อน มีแต่กล่าวสั่งสอนผู้อื่นเท่านั้น มาบัดนี้พวกภิกษุรุ่นบรรณหลานของเรากับมาสั่งสอนเรา เราก็คงลาสิกขาให้ได้ ฯ ผู้คิดเช่นนั้นแหละเรียกว่า ผู้กลัวต่อภัยคือคลื่น ฯ คำว่า ภัย คือ คลื่นนั้น หมายถึงเอาความอัศจรรย์ใจด้วยความโกรธ คังนั้นแลภิกษุทั้งหลาย

ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัยอันเกิดแต่กระเซ้นั้นได้แก่สิ่งใด ? ได้แก่กุลบุตรบางคนออกบวชด้วยศรัทธา โดยคิดเหมือนกันกับคนก่อน แต่ครั้นเวลาได้รับคำสั่งสอนในเรื่องอาหารการบริโภคว่า สิ่งนี้ท่านควรเคี้ยว สิ่งนี้ไม่ควรเคี้ยว สิ่งนี้ท่านควรฉัน สิ่งนี้ท่านไม่ควรฉัน สิ่งนี้ท่านควรลมเลีย สิ่งนี้ท่านไม่ควรลมเลีย สิ่งนี้ท่านควรคัม สิ่งนี้ท่านไม่ควรคัม ท่านควรเคี้ยวเฉพาะของที่ควร ไม่ควรเคี้ยวของที่ไม่ควร ควรฉันเฉพาะของที่ควร ไม่ควรฉันของที่ไม่ควร ควรลมเลียเฉพาะของที่ควร ไม่ควรลมเลียของที่ไม่ควร ควรคัมเฉพาะของที่ควร ไม่ควรคัมของที่ไม่ควร ควรเคี้ยวเฉพาะในกาล ไม่ควรเคี้ยวในวิกาล ควรฉันเฉพาะในกาล ไม่ควรฉันในวิกาล ควรลมเลียเฉพาะในกาล ไม่ควรลมเลียในวิกาล ควรคัมเฉพาะในกาล ไม่ควรคัมในวิกาล คังนี้ ฯ กุลบุตรนั้นก็คิดว่า เมื่อเราครองเรือนอยู่เมื่อก่อน ประสงค์จะเคี้ยวกินสิ่งใด ลมเลียสิ่งใด คัมสิ่งใด ก็ได้เคี้ยวกินลมเลียและคัมได้ดังประสงค์ ไม่ว่าของที่ควรหรือไม่ควร ในกาล

หรือในวิกาล พวกคฤหบดีที่มีศรัทธาขอมถวายของเคี้ยวของฉันอันประณีตแก่ พวกเราในเวลาวิกาลตอนกลางวัน ภิกษุเหล่านั้นย่อมทำเหมือนกับปศุปากพวกเรา คึงนี้ ๑ กิตติงนี้แล้วกลาสิกขาบทเสีย ๑ ผู้กลาสิกขาบทเช่นนั้น เรียกว่า ผู้กลัว ภัยอันเกิดจากจระเข้ ๑ คำว่า ภัยอันเกิดจากจระเข้ นั้น หมายความว่า เห็นแก่ปาก แก่ท้อง

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัยอันเกิดจากน้ำวนนั้น คืออย่างไร คือ กุลบุตร บางคนออกบวชด้วยศรัทธา ด้วยจิตเหมือนกับคนก่อน ๆ แล้ว ไม่ได้สำรวม กาย วาจา ไม่มีสติ ไม่ได้สำรวมอินทรีย์ในเวลาเข้าไปบิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม ก็ได้เห็นคฤหบดี หรือบุตรคฤหบดี เพียบพร้อมด้วยกามคุณ ๔ ประการ ก็คิดว่า เมื่อก่อนเราก็ก็นั่นแหละ ทรัพย์สมบัติในตระกูลของเราก็นั่นแหละ เราอาจบริโภคน และทำบุญได้ตามประสงค์ ๑ กิตติงนี้แล้วกลาสิกขาบทเสีย ผู้กลาสิกขาบท อย่างนี้ เรียกว่า ผู้กลัวภัยอันเกิดจากน้ำวน ๑ คำว่า ภัยอันเกิดจากน้ำวนนี้ หมายเอากามคุณ ๕

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัยอันเกิดจากปลาร้ายนั้น คืออย่างไร ? คือ กุลบุตรบางคนออกบวชด้วยศรัทธา ด้วยจิตเหมือนคนก่อน ๆ แล้ว เวลาเข้าไป บิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม ไม่ได้สำรวมกาย วาจา ไม่ได้สำรวมอินทรีย์ ได้เห็นมาตคามที่นั่งหม่มไม้ดี ก็เกิดราคะรักใคร่แล้วกลาสิกขาบทเสีย ๑ ผู้กลา สิกขาบทอย่างนี้ เรียกว่า ผู้กลัวภัยอันเกิดจากปลาร้าย ๑ คำว่า ภัยอันเกิดจาก ปลาร้าย หมายความว่า มาตคาม ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัย ๔ ประการนี้แล ที่มีอยู่ ในบุคคลบางจำพวก ซึ่งบวชอยู่ในพระธรรมวินัยนี้

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอย่างนั้นจบลงแล้ว ภิกษุเหล่านั้น ก็มีความชื่นชมยินดี จบจากสูตรที่ ๑ เพียงเท่านั้น

### อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งจากสูตร ในคัมภีร์ปัญจปสุทธานี้ ว่า ภิกษุ ๕๐๐ รูปที่ไปกับพระสารีบุตรพระโมคคัลลาน์นั้น เป็นภิกษุที่บวชยังไม่นาน

หงัน ๑ พระสารีบุตรโมกคัลลันคิดว่า กลบุตรเหล่านี้ ยังไม่ได้เคยเห็น  
สมเด็จพระเทพพล ควรที่พวกเราจักนำไปเฝ้า เพราะเมื่อภิกษุเหล่านี้ได้ฟังธรรม  
ของสมเด็จพระเทพพลเจ้าแล้ว ก็จะได้ตั้งอยู่ในมรรคผล ตามอุปนิสัยของตน  
คิดดังนี้แล้ว จึงได้พาภิกษุเหล่านั้นมาเฝ้า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่อามลกันวัน  
คือ สวนมะขามบ้อม ใกล้จตุคาม ดังที่แสดงมาแล้วนั้น ๑ พวกภิกษุเหล่านั้น  
ไม่มีใครอาจกราบทูลขึ้นว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่าได้ขับไล่ข้าพระองค์  
ทั้งหลายด้วยเหตุสักร่างที่มีเสียงดังเช่นนี้เลย พระเจ้าข้า ทั้งไม่อาจกราบทูลอย่างอื่น  
อีกด้วย ได้พร้อมกันทูลรับถ้อยคำของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระเจ้าข้า  
ดังนี้ แล้วก็พากันถวายบังคมลา ๑ ภิกษุเหล่านั้นได้คิดว่า พวกเราได้มาด้วย  
หวังจักเฝ้าพระศาสดา หวังจักได้ฟังธรรมกถา หวังจักได้อยู่ในที่ใกล้พระองค์  
แต่พวกเรามาถึงที่ใกล้พระศาสดาเป็นที่เคียดแค้นเห็นปานนี้แล้ว ยังทำเสียงดัง เป็น  
การไม่บังควรนักหนา การที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงขับไล่พวกนี้ เป็นด้วย  
ความเมตตาของพวกเราฝ่ายเดียวโดยแท้ บัดนี้ พวกเราจะไม่ได้อยู่ใกล้พระผู้มี  
พระภาคเจ้า ไม่ได้แลดูพระสัระระอันมีสีเหมือนทองคำ ของพระผู้มีพระภาคเจ้า  
จะไม่ได้ฟังธรรมซึ่งไพเราะของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว คิดดังนี้แล้ว ก็พากัน  
เกิดโหม่นสออย่างยิ่ง

ในเวลาทีภิกษุเหล่านั้น เข้ามาที่อามลกันวันนั้น พวกสักยะชาวจตุคาม  
นั้น ก็ได้ประชุมกันอยู่ที่สัณฐาคารนั้น ได้แลเห็นภิกษุเหล่านั้นผ่านไป แต่ใน  
ไม่ทันได้เห็นกลับมามาก จึงเกิดความสงสัยใคร่อยากทราบว่า เป็นด้วยเหตุไร  
แต่เมื่อทราบแล้วก็รับอาสาไปกราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังที่แสดงมา ๑  
การที่สักยะเหล่านั้น ได้ทำอย่างนั้นก็เพราะเหตุว่า สักยะเหล่านั้นเป็นพวกพระ  
ราชาที่เอาธุระในพระพุทธศาสนา สักยะเหล่านั้นเห็นว่า เมื่อพระอัครสาวกทั้ง ๒  
กับภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ พากันหนีไปเช่นนั้น บาพมูลของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจัก  
แตกไป ควรที่พวกเราจักทำให้กลับมามีได้ คิดดังนี้แล้ว จึงได้พากันไปกราบทูล  
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าดังที่แสดงมา ๑ ข้ออุปมาที่ด้วยพืชนั้น มีคำอธิบาย  
ว่า ข้าวกล้าอ่อน ๆ เมื่อไม่ได้น้ำก็ต้องเหี่ยวแห้งตาย ลูกโคที่ไม่ได้ดื่มนมก็ต้อง  
เหี่ยวแห้งตาย ฉะนั้น เกรงว่าพวกภิกษุที่บวชใหม่จักมีใจแปรปรวน แล้วตาย



จากพระธรรมวินัย ก็ สักไปเสีย ฉะนั้น ๑ คำว่า พระมหาโมคคัลลาน์  
บอกให้ภิกษุทั้งหลายทราบว่า บัณฑิต สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ที่พวกสักยะ  
กับสัทัมบดีพรหมได้ทำให้โปรตปรานแล้วนั้น ท่านได้รู้ได้เห็นด้วยทิพโสต  
และเจโตปริยญาณของท่านในสถานนั้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงคิดว่า การที่เรา  
จะใช้ให้ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งกลับไปเฝ้า เพื่อให้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่ง  
ให้ท่านนั้นเป็นการไม่สมควร พระศาสดาไม่รับสั่งให้หาทราบใด ก็จักไม่ไปทราบนั้น  
แต่พอได้ทราบพระพุทธประสงค์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จึงได้เตือนภิกษุ  
ทั้งหลายให้พร้อมกันกลับไปเฝ้าด้วยถ้อยคำคงแสดงมาแล้วตามวาระพระบาลีนั้น ๑  
คำว่า มีความขวนขวายน้อยในพระบาลีนั้น หมายความว่า ไม่มีความขวนขวาย  
ในกิจอื่น ๆ ๑ คำว่า การอยู่สบายในอศฺภาณนั้น หมายความว่า การอยู่  
ด้วยผลสมบัติของพระอริยเจ้า อันให้ความสุขแก่พระอริยเจ้าทั้งหลาย

การที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงยกภยทั้ง ๔ ขึ้นแสดง ให้ภิกษุ  
ทั้งหลายฟังนั้น ด้วยทรงพระดำริว่า ภิกษุใดไม่กลัวภยเหล่านั้น ภิกษุนั้นอาจตั้ง  
อยู่ในพระศาสนาได้ ส่วนผู้ที่กลัวไม่อาจตั้งอยู่ได้ ดังนี้ ๑ ผู้ที่ลงไปสู่ น้ำ  
แล้วจมนตายอยู่ในคลื่นก็ย่อมมีฉันทใด ผู้ที่สักไปจากธรรมวินัย ด้วยความ  
อึดอัดอันเกิดจากความโกรธก็ย่อมมีฉันทนั้น เพราะฉะนั้น ความอึดอัดใจด้วย  
ความโกรธจึงเรียกว่า ภยอันเกิดจากคลื่น ๑ ผู้ที่ลงไปสู่ น้ำภายนอก ถูกกระแจะ  
กินตายก็มี ภิกษุที่สักไปด้วยความเห็นแก่ปากแก่ท้องก็ย่อมมีฉันทนั้น เพราะฉะนั้น  
ความเห็นแก่ปากแก่ท้อง จึงเรียกว่า ภยอันเกิดจากกระแจะ ๑ ผู้ที่ลงไปสู่ น้ำภาย  
นอก จมนตายในน้ำวนก็มีฉันทใด ภิกษุที่สักไปเพราะกามคุณ ๕ ก็ย่อมมีฉันทนั้น  
เพราะฉะนั้น กามคุณ ๕ จึงเรียกว่า ภยเกิดจากน้ำวน ๑ ผู้ที่ลงไปสู่ น้ำภายนอก  
ถูกปลาร้ายกัดตายก็มี ฉันทใด ผู้ที่สักไปเพราะความรักมาตุคามก็ย่อมมีฉันทนั้น  
เพราะฉะนั้น ความรักมาตุคาม จึงเรียกว่า ภยเกิดจากปลาร้าย ๑ บุคคลผู้กลัว  
ภยทั้ง ๔ นี้ แล้วไม่ลงไปสู่ น้ำ ย่อมไม่ได้านิสงส์จากน้ำ คือ การกำจัดความ  
กระหายน้ำและขัดสร้างกายให้หมดแห่งอโกลฉันทใด ผู้กลัวภยทั้ง ๔ ประการนี้  
แล้วไม่บวชในพระศาสนา ก็ไม่ได้รับานิสงส์แห่งบรรพชา คือ การกำจัดความ  
กระหายอันได้แก่ ตัณหา และการกำจัดแห่งอโกลฉันทใดแก่ กิเลสฉันทนั้น ส่วน

ผู้ที่ไม่กลัวภัยทั้ง ๔ ประการนั้นแล้วลงไปส่น้ำ หรือออกบรรพชา จึงจักได้อานิสงส์  
 คงแสดงมา ฯ อีกอย่างหนึ่ง ผู้กลัวภัยทั้ง ๔ ประการนั้นแล้วไม่ลงน้ำ ก็ไม่อาจ  
 ว่ายข้ามน้ำไปถึงฝั่งโน้นได้ ส่วนผู้ที่ไม่กลัวจึงอาจว่ายข้ามน้ำได้ ฉะนั้น ผู้  
 กลัวภัย ๔ ประการนี้ ถึงแม้ว่าบรรพชาในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ไม่อาจว่ายตัด  
 กระแสน้ำ คือ ค้นหาไปถึงฝั่งฝากโน้นก่อนนิพพานได้ ส่วนที่ไม่กลัวจึงจัก  
 ไปถึงนิพพานได้ฉะนั้น ฯ สันเนือความในอรรถกถาเพียงเท่านี้

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย ก็มีแต่เพียงว่าด้วยภัย ๔ ประการเท่านั้น  
 กล่าวคือ ภัย ๔ ประการนั้น เป็นภัยที่ผู้ลงน้ำและผู้บรรพชาไม่ควรกลัว คือ ผู้ที่จะ  
 ลงน้ำคว้งกิจธุระจำเป็น ก็ไม่ควรกลัวภัย ๔ ประการ คือ ภัยอันเกิดจากลูกคลื่น ๑  
 ภัยอันเกิดจากกระเซ้ง ๑ ภัยอันเกิดจากน้ำวน ๑ ภัยอันเกิดจากปลาร้าย ๑  
 ควรตั้งใจสู้ภัยเหล่านี้ให้ได้ชัยชนะ จึงจักทำกิจในน้ำของตนให้สำเร็จได้ ส่วน  
 ผู้บรรพชา ก็ไม่ควรกลัวภัยทั้ง ๔ นี้ ควรคิดสู้ภัยทั้ง ๔ นี้ ให้ได้ชัยชนะ  
 ทำกิจในเพศบรรพชิตให้สำเร็จได้ดังปรารถนา เพราะฉะนั้น ขอให้จำไว้ว่า ภัย  
 ที่บรรพชิตจะต้องพบ ๔ ประการ คือ ภัยเกิดจากลูกคลื่นนั้น ได้แก่ ความโกรธ  
 ความอึดอัดใจ ฯ ภัยเกิดจากกระเซ้งนั้น ได้แก่ ความเห็นแก่ปากแก่ท้อง ฯ  
 ภัยเกิดจากน้ำวนนั้น ได้แก่ กามคุณ ๕ ฯ ภัยเกิดจากปลาร้ายนั้น ได้แก่ มาตุคาม  
 ดังนี้ เมื่อจำได้ดังนี้แล้ว ไม่ควรสีกไปด้วยความโกรธ ความอึดอัดในทางปฏิบัติ  
 ค่อกำสอน ไม่ควรสีกออกไปด้วยความเห็นแก่ปากแก่ท้อง ไม่ควรสีกไปด้วยความ  
 ออยากได้คิมิสุขในทางโลก ไม่ควรสีกไปด้วยความรักใคร่มาตุคาม ถึงแม้ว่า  
 จะสีกไปก็ควรสีกไปด้วยเหตุอย่างอื่น เช่น สีกไปด้วยภักดีจะไปทำประโยชน์กิจ  
 ทางฆราวาส ให้เป็นประโยชน์แก่โลก ดังนี้.

เอว ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

## กัณฑ์ที่ ๒๕

### กัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

นพกปานสูตร ตอนที่๑๖๖ พุทธพยานกรณซึ่งคดีสาวกทั้งหลาย

เอวมเม สุตฺตํ เอกํ สมํ ภาควา โสสเลสุ วิหริตฺติ นพกปาเน ปลา-  
สวเน ฯ เคน โข ปน สมเชน สมพหุลา อภินฺวตา อภินฺวตา กุลปฺปตา  
ภควนฺตํ อุตฺติสฺส สทฺธา อาศารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตา โหนฺตฺติ.

ณ บัดนี้ อาคมภาพักได้แสดงพระโคตมพุทธเจ้า มหาวิคการณัย  
กัณฑ์ที่ ๒๕ ว่าด้วยนพกปานสูตรที่ ๔ แห่งภิกขุวรรกที่ ๒ ในกัมภีร์มัชฌิมนิกาย  
มัชฌิมปัณณาสก อันกล่าวด้วยผลแห่งพุทธพยานกรณซึ่งคดีแห่งพระสาวกทั้งหลาย  
ตามพระบาลี อรรถกถา อรรถกถาธิบาย เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทฺธ-  
ศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน ตามสมควรแก่การพึงพระ  
ธรรมเทศนา

## บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลีว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่า อานนทฺ ได้สดับมา  
แล้วอย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่ปลา-  
สวน ใกล้นพกปานคาม แขวงประเทศโกศล ฯ ในคราวนั้น มีกุลบุตรที่มีชื่อ  
เลื่องหลายคนด้วยกัน ได้ออกบรรพชาในพระพุทธศาสนาด้วยศรัทธา กุลบุตร  
เหล่านั้น คือ พระอนนฺตธมฺม ๑ พระภิกขุ ๑ พระกิมฬิยะ ๑ พระภิกขุ ๑  
พระโกณฑัญญะ ๑ พระเวทส ๑ พระอานนทฺ ๑ กับกุลบุตรที่มีชื่อเสียงอีก  
หลายคนด้วยกัน ฯ ในคราวนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ห้อมล้อมด้วยพระ  
ภิกษุสงฆ์ ทรงนั่งอยู่ในที่แจ้ง ได้ตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า พวกกุลบุตรที่บวช  
ด้วยศรัทธา ยังยินดีอยู่ในพรหมจรรย์อยู่หรือ ตรัสถามดังนี้ถึง ๓ วัน ฯ ภิกษุ  
เหล่านั้นก็นิ่งอยู่ทั้ง ๑ วัน ห้ามผู้ใดทูลตอบขึ้นไม่

ถ้าคัมภีร์ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงพระดำริว่า เราควรถาม เฉพาะพวกอุกฤษฏ์คนนั้นจึงจะได้ ฯ ทรงดำริดังนี้แล้ว จึงตรัสถามพระอนุรุธว่า คุณ่อนอนุรุธะ พวกเธอยังยินดีอยู่ในพรหมจรรย์แท้หรือ ? พระอนุรุธะ กราบหลบว่า ยังยินดีอยู่ พระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสว่า ดีละ ดีละ การที่พวกเธอยังยินดีอยู่ในพรหมจรรย์เช่นนั้น เป็นการสมควรแก่พวกเธอที่บรรพชาด้วยศรัทธา พวกเธอที่บรรพชาในเวลากำลังเป็นหนุ่ม กำลังตั้งอยู่ในปฐมวัย กำลังมีหมอนันต์คำสนธิ กำลังเป็นเวลาที่จะต้องบริโภคมารมณทั้งหลาย ไม่ใช่พวกเธอบรรพชาเพื่ารับหน้าพระราชา หรือหน้าโจร หน้าคนสัน หน้ากษัตริย์ หน้าการเลี้ยงชีพ ฯ พวกเธอได้บรรพชาด้วยคิดว่า เราคงอยู่ในชาติ ชรา พยาธิ มรณะ โสกะ ปรีเหวะ ทกซ์ โหมนัส อุปายาส คงอยู่ในกองทุกข์แล้ว ถึงอย่างไรก็ดี เราจะทำให้กองทุกข์อันนั้นสิ้นไปจงได้ ดังนี้มิใช่หรือ ? ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ใช่ พระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสถามว่า อันอุกฤษฏ์ผู้บรรพชาด้วยอาการเช่นนั้นควรทำสิ่งใด ถ้าบุคคลไม่มีบิณฑิสุข อันว่างจากกาม ว่างจากอกุศลธรรมทั้งหลาย หรือไม่ได้สุขอันอันดีกว่าบิณฑิสุขนั้น ฯ อภิชฌา พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิฉา อรติ ตัณห์ ก็จะต้องครอบงำจิตของผู้นั้น ฯ ถ้าบุคคลได้บิณฑิสุข อันว่างจากกาม และอกุศลธรรมทั้งหลาย หรือสุขอันอันดีกว่าบิณฑิสุขนั้น อภิชฌา พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิฉา อรติ ตัณห์ ก็ไม่ครอบงำจิตของผู้นั้น

พวกเธอก็คิดหรือไม่ว่า พระตถาคตเจ้ายังละไม่ได้ซึ่งอาสวะทั้งหลาย อันทำให้เศร้าหมอง อันทำให้เกิดอีก อันมีทุกข์เป็นผล มีชาติ ชรา มรณะต่อไป จึงได้พิจารณาแล้วสองเสพของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้วอคถ์ของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้ววงโคจรของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้วบรรเทาของอย่างหนึ่ง ฯ พระอนุรุธะกราบทูลว่า ไม่ได้คิด พระเจ้าข้า เป็นแต่คิดว่า พระตถาคตเจ้าได้ละอาสวะทั้งหลายที่ทำให้เศร้าหมอง ทำให้เกิดอีก มีทุกข์เป็นผล มีชาติ ชรา มรณะต่อไปแล้ว จึงพิจารณาแล้วสองเสพของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้วอคถ์ของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้ววงโคจรของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้วบรรเทาของอย่างหนึ่ง ดังนี้ พระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสว่า ดีละ ดีละ เพราะพระตถาคตเจ้า



ได้ละอาสวะทั้งหลายที่ทำให้เศร้าหมอง ทำให้เกิดอีก มีทุกข์เป็นผล เป็นเหตุให้เกิดชาติ ชรา มรณะต่อไปแล้ว ได้ตัดรากของอาสวะทั้งหลายแล้ว ได้ทำให้อาสวะทั้งหลายเหมือนกับตาลยอดด้วน ได้ทำให้อาสวะทั้งหลายถึงความไม่มีอยู่แล้ว ได้ทำให้อาสวะทั้งหลายไม่เกิดอีกต่อไปแล้ว ได้ทำให้อาสวะทั้งหลายเป็นเหมือนกับตาลยอดด้วน ซึ่งไม่อาจงอกงามขึ้นได้อีกแล้ว ฯ เพราะฉะนั้น พระศากยโคตรเจ้า จึงพิจารณาแล้วสองเสพของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้วอศกถันของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้ววงวนของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้วบรรเทาของอย่างหนึ่ง

ดูก่อนอนนรทนะ เธอจะเข้าใจความข้อนี้อย่างไร เข้าใจว่า พระศากยโคตรเจ้า เล็งเห็นอำนาจประโยชน์อันใด จึงทรงยืนยันพวกสาวกที่ทำกาลกิริยาไปแล้ว ในเรื่องการเกิดว่า คนโน้นได้เกิดที่โน้น คนโน้นได้เกิดที่โน้น ดังนี้ ฯ พระอนนรทนะกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ชรรณหทั้งหลายของข้าพระองค์ มีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นรากเหง้า เป็นผู้นำ เป็นที่อาศัย ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงแสดงความข้อนี้ด้วยพระองค์เองเถิด ภิกษุทั้งหลายได้ฟังแล้วจักได้จดจำไว้ พระเจ้าข้า ฯ จึงครัสว่า ดูก่อนอนนรทนะ พระศากยโคตรเจ้ายืนยันพวกสาวกที่ทำกาลกิริยาไปแล้ว ในเรื่องการเกิดว่า คนโน้นเกิดในที่โน้น คนโน้นเกิดในที่โน้น ดังนี้ ไม่ใช่เพื่อจะหลอกมหาชน ไม่ใช่เพื่อมุ่งหมายลาภสักการะอาภิส ไม่ใช่เพื่อให้มหาชนรู้จักเรา ฯ ดูก่อนอนนรทนะ พวกกัลมศที่มีศรัทธา มีความขยันขันแข็ง มีความร่าเริงยังมีอยู่ กัลมศเหล่านั้นได้ขยับได้ฟังแล้ว ก็จรรวมกำลังใจเพื่อให้เป็นอย่างนั้น ข้อนี้จักเป็นประโยชน์สขแก่เขาตลอดกาลนาน

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมได้ขยับได้ฟังว่า ภิกษุผู้มีชื่อเสียงอย่างนั้น ทำกาลกิริยาไปแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงยืนยันว่า ได้ตั้งอยู่ในความร่ำรวยแล้ว ภิกษุนั้นเรารู้ได้เห็นเองบ้าง ได้ยินได้ฟังมาจากผู้อื่นบ้าง ว่ามีศีลอย่างนั้น มีธรรมอย่างนั้น มีบุญญาอย่างนั้น มีธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างนั้น หลุดพ้นแล้วอย่างนั้น ฯ เมื่อภิกษุนั้นระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ บุญญา ของภิกษุนั้นอยู่ ก็จะรวมกำลังใจมาเพื่อให้เป็นอย่างนั้น ฯ การอยู่สบายก็จะมีแก่ภิกษุนั้น ด้วยอาการอย่างนั้น ฯ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมได้ขยับได้ฟังว่า ภิกษุผู้มีชื่อเสียงอย่างนั้น

ทำกาลกิริยาไปแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงยืนยันว่า ได้เป็นโอปปาติกะ เกิดในพรหมโลกแล้ว เพราะสันสังโฆชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ เป็นผู้จะปรินิพพาน ในพรหมโลกนั้น ไม่กลับจากพรหมโลกนั้น ภิกษุหนึ่งได้รับยืนยันว่า เป็นผู้สันสังโฆชน์ ๑ ประการ กับมีราคะ โทสะ โมหะ เบาบางลง เป็นพระสกทาคามี จะมาสู่โลกนี้เพียงครั้งเดียวเท่านั้น แล้วก็จักทำให้สันตทุกข์ ภิกษุหนึ่งสันสังโฆชน์ ๒ ประการ เป็นพระโสดาบัน มีความไม่ตกไปเป็นธรรมดา เป็นผู้แน่นอน เป็นผู้จะตรัสรู้ข้างหน้า ภิกษุหนึ่ง ๆ เราได้เห็นบ้าง ได้ยินได้ฟัง มาจากผู้หนึ่ง ว่ามีศีลอย่างนั้น ด้วยเหตุอย่างนั้น มีธรรมอย่างนั้น ด้วยเหตุอย่างนั้น มีปัญญาอย่างนั้น ด้วยเหตุอย่างนั้น มีธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างนั้น ด้วยเหตุอย่างนั้น หลุดพ้นอย่างนั้น ด้วยเหตุอย่างนั้น ๑ เมื่อภิกษุหนึ่งระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตตะ จาคะ ปัญญา ของภิกษุหนึ่ง ๆ อยู่ ก็รวบรวมกำลังจิตมาเพื่อให้เป็นอย่างนั้น การอยู่สำราญที่ข้อมมณีแก่ภิกษุหนึ่ง ด้วยเหตุอย่างนั้น

ภิกษุหนึ่งในพระธรรมวินัยนี้ ข้อมได้ยินได้ฟังว่า ภิกษุหนึ่งผู้มีชื่ออย่างนั้น ทำกาลกิริยาแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงยืนยันว่า ได้คงอยู่ในความรู้อยู่ทั่วแล้ว ภิกษุหนึ่งผู้มีชื่ออย่างนั้น ได้รับความยืนยันว่า สันสังโฆชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการแล้ว ได้เกิดในพรหมโลก เป็นผู้จะปรินิพพานในพรหมโลก ไม่กลับจากพรหมโลก ภิกษุหนึ่งผู้มีชื่ออย่างนั้น ได้รับความยืนยันว่า ได้เป็นพระสกทาคามี สันสังโฆชน์ ๑ ประการ กับมีราคะ โทสะ โมหะ เบาบางแล้ว จะกลับมาสู่โลกนี้อีกเพียงครั้งเดียว ก็จักทำให้สันตทุกข์ ภิกษุหนึ่งผู้มีชื่ออย่างนั้น ได้รับความยืนยันว่า เป็นพระโสดาบัน สันสังโฆชน์ ๑ ประการแล้ว มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้แน่นอน เป็นผู้จะตรัสรู้ข้างหน้า ภิกษุหนึ่งนั้น ๆ เราได้เห็นเองบ้าง ได้ยินได้ฟังบ้าง ว่าเป็นผู้มีศีล มีธรรม มีปัญญา มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ มีการหลุดพ้นอย่างนั้น ๆ ด้วยเหตุดังนี้ ๑ เมื่อภิกษุหนึ่งระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตตะ จาคะ ปัญญา ของภิกษุหนึ่งนั้น ๆ อยู่ ก็รวบรวมกำลังใจเข้ามาเพื่อจะได้เป็นอย่างนั้น ๆ ๑ การอยู่สบายก็จะต้องมณีแก่ภิกษุหนึ่งนั้น ด้วยเหตุอย่างนั้น

อุบาสกในพระธรรมวินัยนี้ ก็ข้อมได้ยินได้ฟังว่า อุบาสกผู้มีชื่ออย่างนั้น เวลาคำกาลกิริยาไปแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงยืนยันว่า เป็นโอปปาติกะ

เกิดในพรหมโลก เพราะสนสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ เป็นผู้จะปรินิพพาน  
ในพรหมโลกนั้น ไม่กลับมาจากพรหมโลกนี้อีก อุบาสกผู้มีชื่อย่างนี้ ได้  
เป็นพระสกทาคามี สนสังโยชน์ ๓ ประการ กับมีราคะ โทสะ โมหะ เมา  
บางลง จะมาสู่โลกนี้อีกเพียงครั้งเดียวก็จะทำให้สิ้นทุกข์ได้ อุบาสกผู้มีช่อ  
อย่างนี้ ได้เป็นพระโสดาบัน สนสังโยชน์เบื้องต่ำ ๓ ประการแล้ว เป็นผู้  
ความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้คดีแน่นอน เป็นผู้จะตรัสรู้ข้างหน้า อุบาสก  
นั้น ๆ เราได้เห็นเองบ้าง ได้ยินได้ฟังจากผู้อื่นบ้าง ว่ามีศีล มีธรรม บัญญา  
อย่างนี้ มีธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างนี้ หลุดพ้นอย่างนี้ ด้วยเหตุดังนี้ ๆ เมื่อ  
อุบาสกนั้นระลึกถึงศีล สุตะ จาคะ บัญญา ของอุบาสกนั้น ๆ อยู่ ก็จะรวมกำลังเข้ามา  
เพื่อความเป็นอย่างนั้น ๆ การอยู่สบายก็จะมีแก่อุบาสกนั้น ด้วยเหตุอย่างนี้

อุบาสิกาในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมได้ยิน ได้ฟังว่า อุบาสิกามีชื่อย่างนี้  
เวลาทำกาลกิริยาไปแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยืนยันว่า ได้เป็นโอรสปาติกะ  
เกิดในพรหมโลก เพราะสนสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการแล้ว เป็นผู้จะปรินิพพาน  
ในพรหมโลกนั้น ไม่กลับมาจากพรหมโลกนี้อีก ๆ อุบาสิกามีชื่อย่างนี้  
ได้เป็นพระสกทาคามี สนสังโยชน์ ๓ ประการ กับมีราคะ โทสะ โมหะ  
เบาบาง จะกลับมาสู่โลกนี้อีกเพียงครั้งเดียว ก็จักทำให้สิ้นทุกข์ได้ ๆ อุบาสิกา  
ผู้มีชื่อย่างนี้ ได้เป็นพระโสดาบัน สนสังโยชน์ ๓ ประการแล้ว มีความไม่  
ตกต่ำไปเป็นธรรมดา เป็นผู้คดีแน่นอน เป็นผู้จะตรัสรู้ข้างหน้า ๆ อุบาสิกา  
นั้น ๆ เราได้เห็นเองบ้าง ได้ยินได้ฟังจากผู้อื่นบ้าง ว่าเป็นผู้มีศีลธรรมและ  
ปัญญาอย่างนี้ มีธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างนี้ มีการหลุดพ้นอย่างนี้ ด้วยเหตุ  
ดังนี้ ๆ ๆ เมื่ออุบาสิกานั้นระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ บัญญา ของ  
อุบาสิกานั้น ๆ อยู่ ก็จะรวมกำลังใจเข้ามาเพื่อจะได้เป็นอย่างนั้น ๆ ๆ การอยู่  
สบายก็จะต้องมีแก่อุบาสิกานั้น ด้วยเหตุอย่างนี้ ๆ ๆ ด้วยเหตุนี้แล จึงเป็นอัน  
ว่า พระศาสดาได้ยืนยันพวกสาวกที่ล่วงลับไปแล้ว ในเรื่องการเกิดว่า คนโน้น  
เกิดในที่โน้น คนโน้นเกิดในที่โน้น ไม่ใช่เพื่อหลอกลวงมหาชน ไม่ใช่เพื่อ

มั่งลาภสักการะอาภิส ไม่ใช่เพื่อให้มหาชนรู้จักเขา เพื่อให้พวกกบฏครุฑมีศรัทธา มีความยินดีอย่างยิ่ง มีความร่าเริงอย่างยิ่งได้ฟังแล้ว น้อมจิตไปเพื่อความเป็นอย่างนั้น ๆ อันจักเป็นประโยชน์สุขแก่เขาตลอดกาลนาน

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า โปรดประทานเทศนาอย่างนั้นแล้ว พระอนุรุทธเถระเจ้า ก็ชื่นชมยินดี ฯ จบนพกป่านสูตรที่ ๔ เพียงเท่านี้.

### อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา แห่งนพกป่านสูตร ในคัมภีรปัทมปุณฑริกฯ คำว่า นพกป่านคานนั้น แปลว่า บ้างเป็นที่ค้ำค้ำด้วยไม้เท้า มีหัวข้อ ร่องปรากฏมาดังต่อไปนี้ว่า ในครั้งก่อนโน้น พระโพธิสัตว์เจ้าของเราทั้งหลาย ได้เกิดในกามนิเวศนาร มีร่างกายใหญ่ ได้เป็นพระราชาวานร มีวานรหลายพัน เป็นบริวาร มีนิวาสสถานอยู่ที่เชิงเขาแห่งหนึ่ง เป็นผู้มีบุญ มีบุญญาภาก ฯ พญาวานรนั้น ย่อมกล่าวสอนบริวารว่า ที่เชิงภูเขานี้ ย่อมมีผลไม้ที่เป็นพิษ มีสระโบกขรณีที่อมมนุษย์หวงแหน พวกเรອງกินแต่ผลไม้ที่เคบกิน จงค้ำค้ำ น้ำที่เคบกิน สิ่งใดที่เคบกินเคยกิน ไม่ต้องบอกเราให้รู้ ส่วนสิ่งที่ไม่เคบกิน ไม่เคยกิน ถ้ายังไม่ได้ออกให้เรารู้แล้ว อย่าได้กินได้ค้ำ คั้น ฯ ย่อมว่าวันหนึ่ง เมื่อฝูงวานรนั้น ได้เที่ยวไปตามป่า ไปถึงเชิงภูเขานั้น ก็พากันหาน้ำดื่ม ได้เห็นสระโบกขรณีสระหนึ่ง ที่อมมนุษย์หวงแหน ก็ได้พากันค้ำค้ำ ได้พากันร่ำพระมหาสัตว์เจ้าอยู่ ฯ เมื่อพระมหาสัตว์เจ้ามาถึง จึงถามว่า เหตุไร พวกเจ้าจึงไม่พากันค้ำค้ำ ฯ วานรเหล่านั้นตอบว่า เพราะคอยท่านอยู่ จึงไม่ได้พากันค้ำค้ำ ฯ พระมหาสัตว์ตอบว่า คิละ คั้นแล้ว จึงได้เที่ยวตรวจตรอบสระนั้น ได้เห็นแค รอยเท้าลงไป ไม่ได้เห็นรอยกลับขึ้นมา ก็รู้ว่าสระโบกขรณีนี้อันตราย ฯ ในทันใด นั้น อมนุษย์ที่เกิดในสระโบกขรณีนี้นี้ ก็แหวกน้ำขึ้นมาปรากฏตัว มีหน้าขาว ห้อยเขี้ยว มือเท้าแดง เขี้ยวใหญ่ เท้าคด มีรูปร่างน่าสะอิดงาย แล้วกล่าวว่า เหตุไร เจ้าทั้งหลายจึงไม่ค้ำค้ำ ฯ จงพากันค้ำค้ำอันอร่อยนเถิด พวกเจ้าเชื่อฟัง ถ้อยคำของวานรหรือ ? พระมหาสัตว์เจ้าถามว่า เจ้าเป็นอมนุษย์ ช่างสงสัย



สระโบกขรณหรือ ? อมนุษย์นั้นตอบว่า ถูกแล้ว ข้าพเจ้าเป็นอมนุษย์ ซึ่ง  
 ถึงอยู่ที่สระโบกขรณนี้ แล้วกล่าวว่า ท่านได้กินเฉพาะผู้ที่ลงไปสระโบกขรณ  
 หรือ ? เออ ข้าพเจ้าได้กินเฉพาะผู้ที่ลงไปสระโบกขรณนี้ พวกเจ้าทั้งปวง  
 มาที่จะกินให้สิ้น ฯ พระมหาสัตว์เจ้าตอบว่า ท่านไม่อาจจะกินพวกเราได้ ฯ  
 เมื่อท่านนั้น จึงถามว่า ก็พวกท่านจักดื่ม น้ำที่สระโบกขรณหรือไม่ ตอบว่า  
 คม ฯ เมื่อคมพวกท่านก็จักไม่พ้นจากอำนาจเรา ฯ พระมหาสัตว์เจ้าตอบว่า  
 พวกเราจักดื่มด้วย จักไม่คกอยู่ในอำนาจของท่านด้วย กล่าวดังนี้แล้ว ก็ให้  
 ฝูงวานรไปนำไม้ไผ่มาลำหนึ่ง จับที่ปลายไม้ไผ่นั้นแล้ว ก็พ่นลมเข้าไป ไม้ไผ่ลำ  
 นั้น ก็ทะลุตลอดลำ จึงนั่งอยู่ริมฝั่งคูดน้ำขึ้นจากสระโบกขรณมาดื่ม ฯ แล้ว  
 ให้วานรทั้งหลายนำไม้ไผ่มาตัวละลำ เป่าให้ทะลุแล้ว จึงสั่งให้คนนำดื่มตาม  
 สมาย ฯ จำเดิมแต่นั้นมา ไม้ไผ่ในบ่อนั้น ก็ทะลุตลอดลำจนกระทั่งทุกวันนี้ ฯ  
 ก็ในกาลป้อนนี้มีปาฏิหาริย์ที่คงอยู่ตลอดกาลปี ๔ ประการ คือ รูปกระต่ายที่ดวง  
 จันทร ๑ ที่ไฟไม่ไหม้ในที่พญานกคุ้มอชฺชฐานไว้ ๑ ที่ฝนไม่ร่วงในที่อยู่แห่งมารดา บิดา  
 ของช่างหม้อ กรุงพระศาสนาพระกัสสป ๑ ไม้ไผ่ริมสระโบกขรณอันทะลุตลอด  
 ลำทั้งปวง ๑ รวมเป็น ๔ ประการด้วยกัน ดังนี้ ฯ สระโบกขรณนั้นได้ชื่อว่า  
 นพกปานา เพราะฝูงวานรคืบคาน้ำด้วยไม้ไผ่คั่งกันสดงมาแล้วนี้ ฯ ต่อมาภายหลัง  
 จึงได้มีบ้านเกิดขึ้นในที่ใกล้สระโบกขรณนั้น บ้านนั้นจึงได้นามว่า นพกปานคาม  
 ด้วยประการดังนี้

คำว่า ปลาส่วนนั้น ได้แก่ป่าต้นทองกวาว ฯ คำว่า ไม่ใช่เพราะหนี  
 พระราชาเป็นต้นนั้น มีคำอธิบายว่า ผู้ใดทำผิดต่อพระราชาแล้วหนีไป เมื่อพระ  
 ราชตรัสถามว่า ผู้นั้นไปไหน เมื่อได้รับคำทูลตอบว่า หนีไปแล้ว พระราชาก็  
 ครัสว่า ถึงหนีไปก็จักไม่พ้นจากอำนาจเรา เว้นแต่จักไปบรรพชาเสียเท่านั้น  
 เมื่อมีญาติมิตรของผู้นั้นไปแจ้งให้ผู้นั้นทราบว่า ถ้าท่านรักชีวิตก็จงบรรพชา ผู้นั้น  
 ก็บรรพชาเพื่อรักษาชีวิตไว้ ผู้นั้นเรียกว่า บรรพชาหนีพระราชา ฯ ผู้ใดรับสินบน  
 ของชาวบ้าน แล้วบอกให้รู้ว่า พวกโจรอยู่ที่นั่นนั่น พวกโจรจึงงุนงงพากันตาม  
 ฆ่า ผู้นั้นรู้ว่า พวกโจรตามฆ่าก็หนี พวกโจรได้ยินว่าหนีไปแล้ว ก็กล่าวว่า  
 ถึงเขาจักหนีไป ก็จักไม่พ้นพวกเรา เว้นแต่เขาจะบรรพชาแล้ว จึงจักพ้น ผู้นั้น

ทราบดังนี้แล้วกับบรรพชา ผู้บรรพชาอย่างนี้ เรียกว่า ผู้บรรพชาหนีใจ ฯ ผู้ใด  
 หนีหนีเขามาก ถูกเจ้าหนีบั่นคั่นแล้วหนีไป พวกเจ้าหนีได้ทราบแล้ว ก็กล่าวว่า  
 อิงจากหนีไป ก็จักไม่พ้น เว้นแต่เจ้าจกกับบรรพชาเท่านั้น ผู้หนีทราบดังนี้แล้ว  
 กับบรรพชา ผู้บรรพชาอย่างนี้เรียกว่า ผู้บรรพชาหนีหนี ฯ ส่วนผู้ที่เดือดร้อน  
 ด้วยภัยต่าง ๆ มีราชภัยเป็นต้น แล้วออกบรรพชานั้น เรียกว่า ผู้บรรพชาหนีภัย  
 ผู้ไม่อาจจะเลื่องชวีศได้ในเวลาข้ามพง แล้วบรรพชาเสีย เรียกว่า บรรพชา  
 เพราะการเลื่องชวีศเป็นต้น ฯ ส่วนกุกุตรทั้งหลาย มีพระอนุรุธะเป็นต้นนั้น  
 ไม่ได้บรรพชาด้วยเหตุเหล่านี้ เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัส  
 ว่า พวกเธอไม่ได้หนีพระราชามบรรพชา ดังนี้เป็นต้น ฯ คำว่า ถ้าบุคคลไม่  
 ได้บิณฑข อันว่างจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย หรือสุขอื่นอันละเอียดกว่านั้น  
 คตินั้น มีคำอธิบายว่า บิณฑขอันใด ซึ่งมีในปฐมฌาน ทุคิฌาน ที่บุคคลผู้  
 ว่างจากกาม และอกุศลธรรมทั้งหลายจะต้องได้ ถ้าไม่ได้สุขอย่างอื่น ซึ่งดีกว่า  
 นั้น คือ สุขในฌานทั้ง ๒ เบื้องบน และสุขอันเกิดจากอริยมรรคทั้ง ๔ ฯ บำป  
 ธรรมทั้งหลาย มีภิชณาเป็นต้น ก็จักครอบงำจิตของผู้นั้น ฯ คำว่า อโรคี นั้น  
 ได้แก่ความไม่ยินดีในธรรมทั้งหลาย อันเป็นกุศลธรรมชั้นสูง ฯ คำว่า ทัฬหี  
 นั้น ได้แก่ความเกียจคร้าน ฯ ผู้ใดบรรพชาแล้ว ไม่อาจทำบรรพชิตกิจได้อย่าง  
 ทั่วงาม บำปธรรมทั้ง ๘ ดังที่มียอยู่ในพระบาลีนั้น ก็จักครอบงำจิตของผู้นั้น ฯ  
 คำว่า เพื่อให้มหาชนรู้จักเรานั้น คือ เพื่อให้ชื่อเสียงของเราปรากฏขึ้นในมหาชน  
 อันเนื่องความในอรรถกถาที่ควรยกขึ้นเทศนาเพียงเท่านั้น

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย ก็มีอยู่แต่เพียงว่าด้วย คำว่า พิจารณา  
 แล้วข้อสมสทของอย่างหนึ่งเป็นต้นเท่านั้น กล่าวคือ คำนี้หมายถึงอภิสเสนธรรม  
 ๒ ประการ ซึ่งเป็นธรรมสำหรับภิกษุในพระพุทธศาสนา ที่จะต้องปฏิบัติทุก  
 เวลาไป ฯ อภิสเสนธรรม ๔ ประการนั้น คือ พิจารณาแล้วสังเสทของอย่าง  
 หนึ่ง คือ พิจารณาเห็นว่า จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิถานบัจฉัย บุคคล

และธรรมเป็นคณ อันใด ส้องเสพแล้วกุศลเกิดขึ้น อกุศลเสื่อมไป ก็ส้องเสพ  
สิ่งนั้น ๑ ข้อที่ ๒ พิจารณาแล้วอตกถันของอย่างหนึ่งนั้น ได้แก่พิจารณาแล้ว  
อตกถันเสียซึ่งสิ่งอันไม่เป็นที่พอใจ มีเย็น ร้อน หิวกระหาย ค้ำหยาบคาย  
ทุกขเวทนาร้ายกาจเป็นคณ ๑ ข้อที่ ๓ คือ พิจารณาแล้วทเวณของอย่างหนึ่งนั้น  
ได้แก่พิจารณาเห็นว่า สิ่งใดไม่ดี แล้วทเวณสิ่งนั้นเสีย ๑ ข้อที่ ๔ คือ พิจารณา  
แล้วบรรเทาของอย่างหนึ่งนั้น ได้แก่พิจารณาเห็นว่า อกุศลวิตกไม่ดี แล้ว  
กำจัดขันธ์เสียให้สิ้นไป คณนี้ ๑ เป็นอันว่าสิ้นเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย  
เพียงเท่านั้น.

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๑

กัมมเจตฺถ ๒๖

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

โคกีสถานิสสุตฺร ตอนว่าด้วยอรัญญิกวัตร ๑๖ ประการ

เอวมเม สุตฺตํ เอกํ สมณํ ภควา ราชคเเห วิหริติ เวพฺพเวเน กลนฺทกนิวาเป ๑  
เตน โข ปน สมเษน โกลีสฺถานิ นาม ภิกฺขุ อารญฺญโก ปทฺรสมาจาโร  
สงฺฆมชฺเชน โอสโง โหติ เกณจิเทว กรณเณนาติ.

ณ บัณฑิต อาคตมภาพักได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคตารณัยไตรภาค  
กัมมเจตฺถ ๒๖ ว่าด้วยโคกีสถานิสสุตฺร อันกล่าวด้วยอรัญญิกวัตร ๑๖ ประการ ซึ่งเป็น  
พระสุตฺรที่ ๘ แห่งภิกขุวรรคที่ ๔ ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก ซึ่ง  
ได้ยกขึ้นประกาศไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานี้ว่า

ปาถิ

ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอานนท ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระ  
ผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ในพระเวฬุวัน กลนทกนิวาปสถาน ใกล้กรุงราชคฤห์

นคร ฯ ในครั้งนั้น ภิกษุชื่อว่าโคติสธานี ซึ่งเป็นผู้ถืออารญญิกฐตงค์ เป็นผู้มี  
มรรยาทแบบดาบ ได้ไปในท่ามกลางสงฆ์ด้วยกรณีกิจอันหนึ่ง

ในครั้งนั้น พระสารีบุตรได้ถามแก่ภิกษุทั้งหลาย ด้วยปรารภภิกษุผู้ชื่อว่า  
โคติสธานีให้เป็นคณเหตว่า ครุก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุผู้ถืออารญญิกฐตงค์อยู่  
ในท่ามกลางสงฆ์ ควรเป็นผู้เคารพยำเกรงต่อเพื่อนพรหมจรรย์ ฯ ถ้าภิกษุผู้ถือ  
อารญญิกฐตงค์ ซึ่งอยู่ในท่ามกลางสงฆ์นั้น ไม่มีความเคารพยำเกรงต่อเพื่อน  
พรหมจรรย์ก็จักมีผู้กล่าวว่า ประโยชน์อันใดด้วยการอยู่ตามชอบใจในป่าแต่ผู้เดียว  
ของภิกษุผู้ถืออารญญิกฐตงค์ ซึ่งไม่มีความเคารพยำเกรงต่อเพื่อนพรหมจรรย์  
เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ถืออารญญิกฐตงค์ จึงควรเคารพยำเกรงต่อเพื่อนพรหมจรรย์

ครุก่อนท่านทั้งหลาย ภิกษุผู้ถืออารญญิกฐตงค์ ซึ่งอยู่ในท่ามกลางสงฆ์ควร  
เป็นผู้ฉลาดในอาสนะ ไม่ควรนั่งเบียดเสียดภิกษุผู้แก่กว่า ไม่ควรเบียดกันอาสนะ  
สำหรับภิกษุใหม่ ฯ ถ้าภิกษุผู้ถืออารญญิกฐตงค์ซึ่งอยู่ในท่ามกลางสงฆ์นั้น ไม่  
ฉลาดในอาสนะ ก็จักมีผู้กล่าวว่า ประโยชน์อันใดด้วยการอยู่ตามลำพังแต่  
ผู้เดียวในป่า ของภิกษุผู้ถืออารญญิกฐตงค์ ซึ่งไม่รู้จักแม้แต่เพียงอภิสมาจารกวัตร  
เช่นนั้น เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ถืออารญญิกฐตงค์ ซึ่งอยู่ในที่ประชุมสงฆ์ควรเป็นผู้  
ฉลาดในอาสนะ

ครุก่อนท่านทั้งหลาย ภิกษุผู้ถืออารญญิกฐตงค์ ซึ่งไปอยู่กับสงฆ์ไม่ควรเข้า  
ไปบิณฑบาตแต่เช้านัก ไม่ควรกลับออกมาให้สาย ถ้าภิกษุผู้ถืออารญญิกฐตงค์ ซึ่ง  
อยู่ในหมู่สงฆ์นั้น เข้าไปบิณฑบาตเช้านักทั้งกลับออกมาให้สาย ก็จักมีผู้กล่าวว่า  
ประโยชน์อันใดด้วยการอยู่ตามกำลังใจในป่าแต่ผู้เดียว ของภิกษุผู้ถืออารญญิกฐตงค์  
ซึ่งเข้าไปบิณฑบาตเช้านัก ทั้งกลับออกมาให้สาย เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ถืออารญญิก  
ฐตงค์ ซึ่งไปพักอยู่กับหมู่สงฆ์ไม่ควรเข้าไปบิณฑบาตให้เช้านัก ไม่ควรกลับออก  
มาให้สาย

ครุก่อนท่านทั้งหลาย ภิกษุผู้ถืออารญญิกฐตงค์ซึ่งไปอยู่กับหมู่สงฆ์ ไม่ควร  
เที่ยวไปตามตระกูลต่าง ๆ ทั้งในเวลาก่อนฉันและเวลานั้นแล้ว ฯ ถ้าภิกษุผู้ถือ  
อารญญิกฐตงค์ ซึ่งไปอยู่กับหมู่สงฆ์นั้น เที่ยวไปตามตระกูลต่าง ๆ ทั้งในเวลา



ก่อนฉันและเวลาฉันแล้ว ก็จักมีผู้กล่าวว่า เมื่อภิกษุผู้ถืออรัญญิกชุกตงค์นอนอยู่ตามลำพังในป่าแต่ผู้เดียว เห็นจะได้เที่ยวในเวลาวิกาลมานานแล้ว เวลาผอบในหม่สงฆ์จึงได้เป็นเช่นนั้น เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ถืออรัญญิกชุกตงค์ซึ่งไปอยู่ในหม่สงฆ์ไม่ควรเที่ยวไปในตระกูลต่าง ๆ ทั้งในเวลาก่อนฉันและเวลาฉันแล้ว

ดูก่อนท่านทั้งหลาย ภิกษุผู้ถืออรัญญิกชุกตงค์ซึ่งไปอยู่ในหม่สงฆ์ ควรเป็นผู้มีใจไม่ฟุ้งซ่าน ไม่หุตมาก ฯ ถ้าภิกษุผู้ถืออรัญญิกชุกตงค์ ซึ่งไปอยู่ในหม่สงฆ์เป็นผู้มีใจฟุ้งซ่าน เป็นผู้หุตมากก็จักมีผู้กล่าวว่า ภิกษุผู้ถืออรัญญิกชุกตงค์ เมื่ออยู่ตามลำพังในป่าแต่ผู้เดียว คงมีใจฟุ้งซ่าน มีการหุตมากมาแล้ว เวลาผอบกับหม่สงฆ์จึงเป็นเช่นนั้น เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ถืออรัญญิกชุกตงค์ซึ่งไปอยู่กับหม่สงฆ์ จึงควรเป็นผู้มีใจไม่ฟุ้งซ่าน ไม่หุตมาก

ดูก่อนท่านทั้งหลาย ภิกษุผู้ถืออรัญญิกชุกตงค์ ซึ่งไปอยู่กับหม่สงฆ์ ควรเป็นผู้ไม่ปากกล้า ไม่มีวาจาขัดส่าย ฯ ถ้าภิกษุผู้ถืออรัญญิกชุกตงค์ ซึ่งไปอยู่กับหม่สงฆ์ เป็นผู้ปากกล้า มีวาจาขัดส่าย ก็จักมีผู้กล่าวว่า ประโยชน์อันใดด้วยการอยู่ตามลำพังในป่าแต่ผู้เดียวของภิกษุผู้ถืออรัญญิกชุกตงค์ซึ่งมีปากกล้า มีวาจาขัดส่ายนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ถืออรัญญิกชุกตงค์ที่ไปพักอยู่ในหม่สงฆ์ ควรเป็นผู้ไม่ปากกล้า ไม่มีวาจาขัดส่าย

ดูก่อนท่านทั้งหลาย ภิกษุผู้ถืออรัญญิกชุกตงค์ซึ่งไปอยู่ในหม่สงฆ์ ควรเป็นผู้ว่าง่าย เป็นผู้มมิตรคิงาม ฯ ถ้าภิกษุผู้ถืออรัญญิกชุกตงค์ ซึ่งไปอยู่กับหม่สงฆ์ เป็นผู้ว่างาย เป็นผู้มมิตรเลวทราม ก็จักมีผู้กล่าวว่า ประโยชน์อันใดด้วยการอยู่ตามลำพังในป่าแต่ผู้เดียว ของภิกษุผู้ถืออรัญญิกชุกตงค์ ซึ่งเป็นผู้ว่างาย เป็นผู้มมิตรเลวทราม เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ถืออรัญญิกชุกตงค์ ซึ่งไปอยู่กับหม่สงฆ์ควรเป็นผู้ว่างาย ควรเป็นผู้มมิตรคิงาม

ดูก่อนท่านทั้งหลาย ภิกษุผู้ถืออรัญญิกชุกตงค์ ควรรักษาทวารและอินทรีย์ทั้งหลาย ฯ ถ้าภิกษุผู้ถืออรัญญิกชุกตงค์ไม่รักษาทวารและอินทรีย์ทั้งหลาย ก็จักมีผู้กล่าวว่า ประโยชน์อันใดด้วยการอยู่ตามลำพังในป่าแต่ผู้เดียว ของภิกษุผู้ถืออรัญญิกชุกตงค์ ซึ่งเป็นผู้ไม่รักษาทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ถืออรัญญิกชุกตงค์ ควรเป็นผู้รักษาทวารและอินทรีย์ทั้งหลาย

คูก่อนท่านทั้งหลาย ภิกษุผู้ถืออารญญิกขุตงค์ ควรเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค ฯ ถ้าภิกษุผู้ถืออารญญิกขุตงค์ ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค ก็จักมีผู้กล่าวว่า ประโยชน์อันใดด้วยการอยู่ตามลำพังในป่าแต่ผู้เดียว ของภิกษุผู้ถืออารญญิกขุตงค์ ซึ่งไม่รู้จักประมาณในการบริโภค เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ถืออารญญิกขุตงค์ ควรเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคจึงจะเป็นการดี

คูก่อนท่านทั้งหลาย ภิกษุผู้ถืออารญญิกขุตงค์ ควรประกอบธรรมอันเป็นเครื่องคั่นอยู่เนื่อง ๆ ฯ ถ้าภิกษุผู้ถืออารญญิกขุตงค์ ไม่ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นเครื่องคั่นอยู่ ก็จักมีผู้กล่าวว่า ประโยชน์อันใดด้วยการอยู่ตามลำพังในป่าแต่ผู้เดียว ของภิกษุผู้ถืออารญญิกขุตงค์ ผู้ไม่ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นเครื่องคั่นอยู่นั้น เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ถืออารญญิกขุตงค์ ควรประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นเครื่องคั่นอยู่จึงจักเป็นการดี

คูก่อนท่านทั้งหลาย ภิกษุผู้ถืออารญญิกขุตงค์ ควรมีความเพียรหนักกล้า ฯ ถ้าภิกษุผู้ถืออารญญิกขุตงค์ เป็นผู้เกียจคร้าน ก็จักมีผู้กล่าวว่า ประโยชน์อันใดด้วยการอยู่ตามลำพังในป่าแต่ผู้เดียว ของภิกษุผู้ถืออารญญิกขุตงค์ ซึ่งเป็นผู้เกียจคร้านนั้น เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ถืออารญญิกขุตงค์ จึงควรเป็นผู้มีความเพียรหนักกล้า

คูก่อนท่านทั้งหลาย ภิกษุผู้ถืออารญญิกขุตงค์ ควรเป็นผู้มีสติมั่นคง ฯ ถ้าภิกษุผู้ถืออารญญิกขุตงค์ ปล่อยสติเสีย ก็จักมีผู้กล่าวว่า ประโยชน์อันใดด้วยการอยู่ตามลำพังในป่าแต่ผู้เดียว ของภิกษุผู้ถืออารญญิกขุตงค์ ซึ่งเป็นผู้ปล่อยสตินั้น เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ถืออารญญิกขุตงค์ ควรเป็นผู้มีสติมั่นคง จึงจักเป็นการดี

คูก่อนท่านทั้งหลาย ภิกษุผู้ถืออารญญิกขุตงค์ ควรเป็นผู้มีใจตั้งมั่น ฯ ถ้าภิกษุผู้ถืออารญญิกขุตงค์ มีใจไม่ตั้งมั่น ก็จักมีผู้กล่าวว่า ประโยชน์อันใดด้วยการอยู่ตามลำพังในป่าแต่ผู้เดียว ของภิกษุผู้มีใจไม่ตั้งมั่นนั้น เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ถืออารญญิกขุตงค์ จึงควรเป็นผู้มีใจตั้งมั่น จึงจักเป็นการดี

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ถืออรัญญิกขุดงค์ ควรเป็นผู้มีบัญญัติ ฯ ถ้า  
ภิกษุผู้ถืออรัญญิกขุดงค์ไม่มีบัญญัติ ก็จักมีผู้กล่าวว่า ประโยชน์อันใดด้วยการ  
อยู่ตามลำพังในป่าแต่ผู้เดียว ของภิกษุผู้ถืออรัญญิกขุดงค์ ซึ่งเป็นผู้ไม่มีบัญญัติ  
เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ถืออรัญญิกขุดงค์ จึงควรเป็นผู้มีบัญญัติ

ดูก่อนท่านทั้งหลาย ภิกษุผู้ถืออรัญญิกขุดงค์ ควรประกอบในธรรมวินัย  
อันลึกซึ้ง เพราะผู้ถามปัญหาในธรรมวินัยอันลึกซึ้ง คือภิกษุผู้ถืออรัญญิกขุดงค์  
นั้นมิอยู่ ฯ ถ้าภิกษุผู้ถืออรัญญิกขุดงค์ถูกถามปัญหาในพระธรรมวินัยอันลึกซึ้ง  
แล้วแก้ไขไม่ได้ ก็จักมีผู้กล่าวว่า ประโยชน์อันใดด้วยการอยู่ตามลำพังใน  
ป่าแต่ผู้เดียว ของภิกษุผู้ถืออรัญญิกขุดงค์ ซึ่งถูกถามปัญหาในธรรมวินัยอัน  
ลึกซึ้งแล้วแก้ไขไม่ได้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ถืออรัญญิกขุดงค์ ควรประกอบ  
ในธรรมวินัยอันลึกซึ้งจึงจักเป็นการดี

ดูก่อนท่านทั้งหลาย ภิกษุผู้ถืออรัญญิกขุดงค์ ควรประกอบอยู่ในรูป  
ฌานอันล่วงเสียซึ่งรูปทั้งหลาย อันเป็นวิโมกข์ที่สงบระงับ ฯ เพราะผู้ถามปัญหา  
ในรูปฌานอันล่วงเสียซึ่งรูปทั้งหลาย ซึ่งเป็นวิโมกข์อันสงบระงับคือภิกษุผู้ถือ  
อรัญญิกขุดงค์นั้นมิอยู่ ฯ ถ้าภิกษุผู้ถืออรัญญิกขุดงค์ถูกถามปัญหาในรูป  
ฌาน อันล่วงเสียซึ่งรูปทั้งหลาย อันเป็นวิโมกข์ที่สงบระงับ แล้วแก้ไขไม่ได้ ก็  
จักมีผู้กล่าวว่า ประโยชน์อันใด ด้วยการอยู่ตามลำพังใจในป่าแต่ผู้เดียวของภิกษุ  
ผู้ถืออรัญญิกขุดงค์ ซึ่งถูกถามปัญหาในรูปฌาน อันล่วงเสียซึ่งรูปทั้งหลาย อัน  
เป็นวิโมกข์สงบแล้วแก้ไขไม่ได้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ถืออรัญญิกขุดงค์ ควร  
ประกอบในรูปฌานอันล่วงเสียซึ่งรูปทั้งหลาย อันเป็นวิโมกข์ที่สงบระงับ จึงจะ  
เป็นการดี

ดูก่อนท่านทั้งหลาย ภิกษุผู้ถืออรัญญิกขุดงค์ ควรประกอบในอุตตริมนุสส-  
กรรม เพราะผู้ถามปัญหาในอุตตริมนุสสกรรมต่อภิกษุผู้ถืออรัญญิกขุดงค์มิอยู่ ฯ  
ถ้าภิกษุผู้ถืออรัญญิกขุดงค์ ถูกถามปัญหาในเรื่องอุตตริมนุสสกรรมแล้วแก้ไขไม่ได้  
ก็จักมีผู้กล่าวว่า ประโยชน์อันใดด้วยการอยู่ตามลำพังใจในป่าแต่ผู้เดียว ของ

ภิกษุผู้ถืออารยญญิกธุดงค์ ซึ่งไม่รู้จักประโยชน์ของผู้บรรพชา เพราะฉะนั้น  
ภิกษุผู้ถืออารยญญิกธุดงค์ จึงควรประกอบในอุตตริมนุสสธรรมจึงจักเป็นการดี

เมื่อพระสารีบุตรเถรเจ้ากล่าวอย่างนั้นจบลงแล้ว พระมหาโมคคัลลาน์  
จึงถามขึ้นว่า ข้าแต่ท่านสารีบุตร ภิกษุผู้ถืออารยญญิกธุดงค์จำพวกเดียวกัน  
หรือควรประพฤติธรรมให้มัน หรือภิกษุผู้อยู่ใกล้บ้าน ก็ควรประพฤติธรรมเหล่านั้น  
เหมือนกัน ฯ พระสารีบุตรเถรเจ้าตอบว่า ต่อก่อนท่านโมคคัลลาน์ แม้แต่  
ภิกษุผู้ถืออารยญญิกธุดงค์ ก็ควรประพฤติธรรมเหล่านั้นให้มันแล้ว ไม่ต้องกล่าวถึง  
ภิกษุผู้อยู่ใกล้บ้าน ดังนี้ ฯ จบโคลิสาณิสสูตรที่ ๘ ตามวาระพระบาลีเพียง  
เท่านั้น.

### อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งโคลิสาณิสสูตร ในคัมภีร์ปัญจ-  
ปสุทธานี้ว่า คำว่า มีความประพฤติหยาบช้า นั้น ได้แก่ มีความเพ่งเล็งในมัจฉัย  
ทั้งหลายเหมือนกับพระมหารักขิตเถรเจ้าฉะนั้น ฯ คือ พระมหารักขิตเถรเจ้า  
นั้น เวลานั้นอยู่ในตระกูลอุปัฏฐาก อุปัฏฐากกล่าวว่า โยมได้ถวายจีวรแก่  
พระเถรเจ้าองค์โน้นแล้ว ฯ พระมหารักขิตเถรเจ้ากล่าวว่า ขอให้โยมถวาย  
แก่พระเถรเจ้าผู้หนักถึงจีวรนั้นอยู่ ฯ อุปัฏฐากก็กล่าวว่า โยมจักถวายแก่พระผู้  
เป็นเจ้าด้วย ฯ พระมหารักขิตเถรเจ้ากล่าวว่าเป็นการดีแล้ว โดยจักต้อง  
ถวายแก่พระเถรเจ้าผู้หนักถึงจีวรนั้นอยู่จึงจักเป็นการดี ดังนี้ ฯ ภิกษุเช่นนั้นเรียกว่า  
มีความประพฤติหยาบช้า ฯ คำว่า ข้ำเถรนั้น คือ ไม่ทำตนให้เป็นใหญ่ ฯ คำว่า  
อยู่ตามลำพังใจในบ้าน คือ อยู่ตามชอบใจของตน ไม่ใช่อยู่ด้วยมีผู้ค้ำขี่ ฯ  
คำว่า นั่งเบียดภิกษุผู้แก่กว่านั้น คือ ภิกษุใดเมื่อภิกษุผู้แก่กว่าสองรูปนั่งอยู่  
ด้วย ไม่ขออนุญาตก่อนนั่งลงไปทีเดียว ให้จีวรหรือเข้าถูกภิกษุผู้แก่กว่านั้น  
ภิกษุนั้นเรียกว่านั่งเบียด ฯ ภิกษุไม่ควรทำอย่างนั้น ควรยืนอยู่ที่ใกล้อาสนะ  
สำหรับคนก่อน เมื่อมีผู้นิมิตให้นั่งจึงควรนั่ง ฯ ถ้าไม่มีผู้นิมิตให้นั่งก็ควร  
บอกเสียก่อนว่า ข้าพเจ้าจะนั่งแล้วจึงนั่งลง เมื่อบอกแล้วจะมีผู้นิมิตให้นั่งหรือ  
ไม่ก็ตาม จะนั่งลงนั้นก็สมควรโดยแท้ ฯ คำว่า ไม่เกียดกันภิกษุใหม่ด้วย



อาสนะนั้น คือ ภิกษุใดล่วงเลยอาสนะที่ถึงแก่ตนเสียแล้ว ไปนั่งที่อาสนะอันถึง  
แก่ภิกษุใหม่ ภิกษุนั้นเรียกว่าเกยคั่นภิกษุใหม่ด้วยอาสนะ เพราะเมื่อภิกษุ  
นั้นนั่งทำอย่างนั้น พวกภิกษุใหม่ก็ได้เคยชินยกโทษอยู่ว่า ภิกษุองค์นั้นไม่ให้ที่นั่ง  
แก่เรา หรือพากันเที่ยวหาที่นั่งใหม่ เพราะฉะนั้น ภิกษุจึงควรนั่งที่อาสนะอัน  
ถึงแก่ตนฉะนั้น เมื่อทำอย่างนั้นจึงเรียกว่าไม่เกยคั่น ฯ คำว่า อภิสมจาริกวัตร  
นั้น หมายถึงบรรณธรรมเนียมอันดีของภิกษุทั้งหลาย ฯ คำว่า ไม่ควรเข้าไป  
บิณฑบาตเข้านัก ไม่ควรกลับสาขณักนั้น อธิบายว่า เมื่อเข้าไปบิณฑบาตเข้านัก  
และกลับสาขณัก ก็เสี่ยงจวัตรมีการกวาดลานพระเจดีย์ไม่สริมหาโพธิ์เป็นต้น ฯ  
ภิกษุเช่นนั้นล้างหน้าแต่เช้าตรู่แล้ว เข้าไปบิณฑบาตตั้งแต่ในเวลากาลังมีน้ำค้าง  
ตก เที่ยวแสวงหาข้าวต้มอยู่จนกระทั่งเวลาเที่ยวภิกษาจารย์นั่งพูดเรื่องไม่มีประโยชน์  
อยู่ในภายในบ้าน จนกระทั่งฉันจังหันเสร็จแล้วจึงได้ออกไป ได้กลับไปถึงวัด  
ในเวลาที่ภิกษุทั้งหลายเข้าที่สงฆ์แล้ว

คำว่า ไม่ควรเที่ยวไปในตระกูลต่าง ๆ ทั้งในเวลาก่อนฉันและเวลาฉันแล้ว  
นั้น คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ว่า ภิกษุใดได้รับนิมนต์  
แล้ว ไม่บอกลาภิกษุที่มีอยู่ในวัดก่อน เที่ยวไปในตระกูลต่าง ๆ ในเวลาก่อนฉัน  
หรือฉันแล้ว ภิกษุนั้นต้องปาจิตตีย์ เว้นไว้แต่มีสมัยเท่านั้น เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้  
รักษาสิกขาบทนี้ จึงไม่ควรเที่ยวไปในตระกูลต่าง ๆ ในเวลาก่อนฉันหรือฉันเสร็จ  
แล้ว ฯ คำว่า มีใจฟุ้งซ่าน มีการประคัมมัน หมายถึงมีความ มีใจฟุ้งซ่านอยู่  
ตามปกติ ชอบประคัมคกคั่ง จีวร บาตร เสนาสนะ หรือร่างกาย ฯ คำว่า  
ควรเป็นผู้มีบุญญานัน คือ ควรประกอบด้วยอบายัญญาในกิจทั้งหลาย มีการ  
ทำจิวรเป็นต้น ฯ คำว่า ควรประกอบในธรรมวินัยอันดีนั้น คือ ควรประกอบ  
ในพระอภิธรรมปิฎก พระวินัยปิฎก ด้วยการศึกษา เล่าเรียนบาลี อรรถกถา ฯ  
โดยที่สุตแต่จะงคเวณธัมมททวิภังค์ ในพระอภิธรรมพร้อมด้วยทุกมัตถิกา ตัก-  
มัตถิกา ก็ไม่สมควร จะงคเวณปาฎิโมกข์ทั้งสองในพระวินัยก็ไม่สมควร ฯ คำว่า  
อรุณมานัน เป็นคำกล่าวถึงสมาบัติทั้ง ๘ คือ พระสารีบุตรเถรเจ้ามุ่งหมายเอา  
สมาบัติทั้ง ๘ ด้วย คำว่า อรูปกน ดังที่แสดงมาแล้วตามพระบาลีนั้น ฯ แต่  
ในเมื่อไม่อาจจะประกอบความเพียรได้ ครบสมาบัติทั้ง ๘ นั้น ก็ควรประกอบ

ใน ๑ สมาบัติ หรือ ๖ สมาบัติ ๘ สมาบัติ โดยที่สวดแต่การบริกรรมในกลืน  
หนึ่ง ๆ ก็ควรทำให้ได้ การไม่ทำนั้นเป็นการไม่สมควร ฯ พระสารีบุตรเถรเจ้า  
ได้แสดงถึงโลกุตรธรรมหงส์ ด้วยคำว่า อุตฺตริมนุสฺสธรรมคังที่แสดงมาแล้ว  
ตามพระบาลีนั้น เพราะฉะนั้น จึงควรพยายามทำตนให้เป็นพระอรหันต์ หรือไม่  
อาจเป็นพระอรหันต์ได้ ก็ควรทำตนให้ตั้งอยู่ในอนาคามีผล หรือสกทาคามีผล  
หรือโศคาปัตติผล โดยที่สวดควรเจริญวิปัสสนาอย่างใดหนึ่งให้ได้

พระสารีบุตรเถรเจ้า ให้เทศนานี้ไปถึงซึ่งพระอรหันต์ตามลำดับ เริ่มแต่  
อภิสมาจาริกวัตรไป ความสมควรแก่บุคคลที่ควรแนะนำด้วยประการดังนี้ สิ้น  
เนื้อความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น.

### ธัมมัตถาธิบาย

ก่อนไป เป็นเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย สรุปเนื้อความที่แสดงมาแล้ว  
ตามพระบาลีนั้นว่า พระสารีบุตรเถรเจ้าได้แสดงอารยญิกวัตรไว้ ๑๖ ประการ  
อันมีหัวข้อย่อ ๆ ว่า ภิกษุผู้ได้อารยญิกธุดงค์ควรเคารพยำเกรงต่อเพื่อนพรหม-  
จารย . ความฉลาดในอาสนะ . ควรเข้าไปนิมนทนาและกลับจากนิมนทนาใน  
เวลาอันสมควร . ไม่ควรเที่ยวไปในตระกูลต่าง ๆ ทั้งในเวลาก่อนฉันและเวลา  
ฉันแล้ว . ควรเป็นไม้พึงชาน ไม่ประดับประดา . ควรเป็นผู้ไม่ปากกล้า  
มีวาจาแก้ว . ควรเป็นผู้ว่างามมีมิตรดีงาม . ควรรักษาอินทรีย์ทั้งหลาย .  
ควรรู้จักประมาณในการบริโภค . ควรประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นเหตุให้  
ตื่นอยู่ . ควรมีความเพียรแก่กล้า . ควรมีความมั่นคง . ควรมีความตั้งใจมั่น . ควรมี  
ปัญญา . ควรศึกษาให้เข้าใจในธรรมวินัยอันลึกซึ้ง . ควรประกอบในสมาบัติ  
ทั้งหลาย . ควรประกอบในอุตฺตริมนุสฺสธรรม . ดังนี้ ถึงแม้ว่าภิกษุที่อยู่วัดใกล้บ้าน  
ซึ่งไม่ใช่ผู้ได้อารยญิกธุดงค์ก็ตามข้อวัตรทั้ง ๑๖ ประการ ก็ควรประพฤติให้จงได้ จึง  
จักเป็นภาวนี สิ้นเนื้อความในธัมมัตถาธิบายเพียงเท่านั้น.

เอวี่ กิมี่ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐกัณฐิ ๒๗

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

กัฎฐกัณฐิสูตร ทอนว่าด้วยเวทนาที่ให้เกิดกุศล อกุศล

เอวมเม สุตฺถ์ เอกํ สมขํ ภควา กาสีสุ จาริกํ จรติ มหตา ภิกขุสงฺฆเม  
สทฺธิ ๑ ตตร โข ภควา ภิกขุ อามนฺเตสึ อหํ โข ภิกขเว อญฺญาเตว  
รตฺติโกชนา ภูณฺขามิ อญฺญตฺร โข ปนาหํ ภิกขเว รตฺติโกชนา ภูณฺขมาโน  
อปฺปาพาทคณฺจ สณฺขานามิตฺติ.

ณ บัณฑิต อาคตมาพจกัณฐิแสดงพระโคตมพุทธเจ้า มหาวิคิตถารนัย กัณฐ  
กัณฐิ ๒๗ ว่าด้วยกัฎฐกัณฐิที่ ๑๐ แห่งภิกขุวรรคที่ ๒ ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิม-  
ปัณณาสก ความวาระพระบาลี ซึ่งได้ยกขึ้นประกาศไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานน  
แล้วว่า

บาลี

ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอาณนที่ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มี  
พระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในแขวงประเทศกาลิ พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก ๑  
ในที่นั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เราได้บริโภคนอก  
จากการบริโภคในเวลารাত্রี เมื่อเราบริโภคนอกจากการบริโภคในเวลารাত্রี  
ถึงพวกเธอก็จงบริโภคนอกจากการบริโภคในเวลารাত্রี เมื่อพวกเธอบริโภคนอก  
จากการบริโภคในเวลารাত্রี พวกเธอจงรู้ได้ว่ามีอาพาธน้อย มีทุกข์น้อย  
มีความเบาบาง มีกำลัง มีการอยู่สบายดี ๑ ภิกษุเหล่านั้นก็ทูลรับขึ้นพร้อม  
กันว่า พระพุทธเจ้าข้า

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จไปในแขวงประเทศกาลิโดยลำคัม  
ก็ได้เสด็จแวะนิคมแห่งชาวกาลิ อันมีนามว่ากัฎฐกัณฐิ ๑ สมเด็จพระผู้มีพระ

ภาคเจ้าได้ประทับที่นิคมของชาวกาสินี อันมีนามว่ากัฏฐาครินิคม ฯ ในคราว  
นั้น ภิกษุพวกอัสสชิป็นพสกะได้อยู่ประจำอาวาสกัฏฐาครีวิหาร ฯ ครานั้นมีภิกษุ  
หลายรูปด้วยกัน ไปกล่าวแก่ภิกษุพวกป็นพสกะว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า  
กับพระภิกษุสงฆ์ได้บริโภคนอกจากการบริโภคในเวลาราตรี แล้วก็รู้สึกได้  
ว่ามีอาพาธน้อย มีทุกข์น้อย มีความเบากาย มีกำลัง มีการอยู่สบาย  
ถึงพวกท่านก็จงบริโภคอาหารนอกจากเวลารাত্রี เมื่อพวกท่านบริโภคอาหารนอก  
จากเวลารাত্রี ก็จักรู้ได้ว่ามีอาพาธน้อย มีทุกข์น้อย มีความเบากาย มีกำลัง  
แข็งแรง มีการอยู่สบาย ฯ เมื่อภิกษุทั้งหลายกล่าวอย่างนั้นแล้ว พระอัสสชิ  
กับพระป็นพสกะ ก็กล่าวขึ้นว่า พวกข้าพเจ้าบริโภคทั้งในเวลาเย็นเวลาเช้า  
เวลาบ่าย เมื่อพวกข้าพเจ้าบริโภคทั้งในเวลาเย็น เวลาเช้า เวลาบ่าย ก็รู้สึก  
ได้ว่ามี อาพาธน้อย มีทุกข์น้อย มีความเบากาย มีกำลังแข็งแรง มีการ  
อยู่สบาย พวกข้าพเจ้าจักละสิ่งที่เห็นเอง แล่นไปในสิ่งที่จำกัศไค้อย่างไร  
พวกข้าพเจ้าจักบริโภคทั้งในเวลาเย็น เวลาเช้า เวลาบ่าย

เมื่อภิกษุเหล่านั้นไม่อาจให้พระอัสสชิ กับพระป็นพสกะ เข้าใจได้แล้ว  
ก็พากันไปกราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงทราบ สมเด็จพระผู้มีพระ  
ภาคเจ้าจึงตรัสสั่งให้พระอัสสชิกับพระป็นพสกะนั้นเข้าเฝ้า แล้วตรัสถามตาม  
ที่ภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบนั้นทุกประการว่า เป็นดังที่ภิกษุทั้งหลายว่านั้น  
หรือประการใด ? พระอัสสชิป็นพสกะกราบทูลว่า จริง พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสถามว่า เธอทั้งหลายเข้าใจธรรมที่เรา  
ได้แสดงว่า บุคคลนั้นเสวยเวทนาอย่างไร เป็นสุขหรือเป็นทุกข์ หรือไม่เป็น  
สุขเป็นทุกข์ อกุศลธรรมทั้งหลายของผู้นั้นก็เสื่อมไป กุศลธรรมทั้งหลายก็เจริญ  
ขึ้นอย่างนั้นหรือ ? พระ ๒ รูปนั้นก็กราบทูลว่า ไม่ได้เข้าใจอย่างนั้น พระเจ้าข้า ฯ  
จึงตรัสว่า พวกเธอเข้าใจว่าบุคคลบางคนในโลกนั้นเมื่อเสวยสุขเวทนาเช่นนั้น ย่อม  
มีอกุศลธรรมเจริญขึ้น มีกุศลธรรมเสื่อมไป ฯ เมื่อบางคนเสวยสุขเวทนาเช่นนั้น  
ย่อมมีอกุศลธรรมเสื่อมลง มีกุศลธรรมเจริญขึ้น ฯ เมื่อบางคนเสวยทุกข  
เวทนาเช่นนั้น ย่อมมีอกุศลธรรมเจริญขึ้น มีกุศลธรรมเสื่อมลง ฯ เมื่อบางคน  
เสวยทุกขเวทนาเช่นนั้น ย่อมมีอกุศลธรรมเสื่อมลง มีกุศลธรรมเจริญขึ้น ฯ เมื่อทรง



คนเสวยเวทนาอันไม่ทุกข์ไม่สุขนั้น ย่อมมีอกุศลธรรมเจริญขึ้น มีกุศลธรรมเสื่อมลง ฯ เมื่อบางคนเสวยเวทนาอันไม่ทุกข์ ไม่สุขเช่นนั้น ย่อมมีอกุศลธรรมเสื่อมลง มีกุศลธรรมเจริญขึ้น ดังนั้นใช่หรือ ? ใช่ พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณอนาทนทั้งหลาย สังขจิตเป็นอันเราไม่รู้ทั่วถึง ไม่เห็น ไม่ทราบ ไม่แจ่มแจ้ง ไม่ได้ถูกต้องด้วยปัญญาแล้ว ว่า เมื่อบุคคลบางคนเสวยสุขเวทนาเช่นนั้น ย่อมมีอกุศลธรรมเจริญขึ้น มีกุศลธรรมเสื่อมลง เมื่อเราไม่รู้อย่างนี้ เราจึงกล่าวว่า เธอทั้งหลายจงละสุขเวทนาเช่นนั้น เรืองนจิตเป็นเช่นนั้นแก่เราบ้างหรือ ? ไม่ พระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสว่า คุณอนาทนทั้งหลาย เพราะเหตุที่เราคาดคะเนได้รู้แล้ว ได้เห็นแล้ว ได้ทราบแล้ว ได้แจ่มแจ้งแล้ว ได้ถูกต้องด้วยปัญญาว่า เมื่อบุคคลบางคนเสวยสุขเวทนาเช่นนั้น ย่อมมีอกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญขึ้น กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมลง เราจึงกล่าวว่า เธอทั้งหลายจงละสุขเวทนาเช่นนั้น ฯ ก็สังขจิตเป็นอันเราไม่รู้ไม่เห็น ไม่ทราบ ไม่แจ่มแจ้ง ไม่ได้ถูกต้องด้วยปัญญาแล้วว่า เมื่อบุคคลบางคนเสวยสุขเวทนาเช่นนั้น ย่อมมีอกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมลง กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญขึ้น เมื่อเราไม่รู้อย่างนี้ เรากล่าวว่า เธอทั้งหลายจงเข้าถึงสุขเวทนาเช่นนั้น คำที่กล่าวอย่างนี้จักสมควรแก่เราหรือไม่ ? ไม่สมควร พระเจ้าข้า ฯ คุณอนาทนทั้งหลาย เพราะเหตุที่เราคาดคะเนได้รู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาว่า บุคคลบางคนเสวยสุขเวทนาเช่นนั้น ย่อมมีอกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมลง กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญขึ้น เราจึงบอกว่าคุณทั้งหลายจงประกอบด้วยสุขเวทนาเช่นนั้น

ถ้าเราไม่รู้ ไม่เห็น ไม่ทราบ ไม่แจ่มแจ้ง ไม่ได้ถูกต้องด้วยปัญญา ว่า เมื่อบางคนเสวยทุกข์เวทนาเช่นนั้น ย่อมมีอกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญขึ้น กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมลง ดังนั้น เมื่อเราไม่รู้อย่างนี้ เราจึงกล่าวว่า เธอทั้งหลายจงละทุกข์เวทนาเสีย ดังนั้น จักสมควรแก่เราหรือไม่ ? ไม่สมควร พระเจ้าข้า ฯ เพราะเหตุที่เราคาดคะเนได้รู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว ถูกต้องแล้ว ด้วยปัญญาว่า เมื่อบางคนเสวยทุกข์เวทนาเช่นนั้น ย่อมมีอกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญขึ้น กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมลง ดังนั้น เราจึงบอกว่าคุณ

ทั้งหลายจงละทุกข์เวทนาเช่นนั้นเสีย ฯ ถ้าเราไม่รู้ ไม่เห็น ไม่ทราบ ไม่แจ่มแจ้ง ไม่ถูกต้องด้วยปัญญาว่า เมื่อบางคนเสวยทุกข์เวทนาเช่นนั้นอยู่ อกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมลง กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญขึ้น ดังนี้ เมื่อเราไม่รู้อย่างนี้ เราจะบอกว่า เธอทั้งหลายจงทำให้ได้ทุกข์เวทนาเช่นนั้น ข้อนั้นจักสมควรแก่เราหรือไม่ ? ไม่สมควรพระเจ้าข้า ฯ เพราะเหตุที่เรารู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว แจ่มแจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาว่า เมื่อบางคนเสวยทุกข์เวทนาเช่นนั้นอยู่ อกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมลง กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญขึ้น ดังนี้ เราจึงบอกว่า เธอทั้งหลายจงทำให้ได้ทุกข์เวทนาเช่นนั้น

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าเรายังไม่รู้ ไม่เห็น ไม่ทราบ ไม่แจ่มแจ้ง ไม่ถูกต้องด้วยปัญญาว่า บางคนเสวยเวทนาอันไม่ทุกข์ไม่สุขเช่นนั้นอยู่ อกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญขึ้น กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมลง ดังนี้ เมื่อเราไม่รู้อย่างนี้ เราจะบอกว่า เธอทั้งหลายจงละเวทนาอันไม่ทุกข์ไม่สุขเช่นนั้นเสีย ดังนี้ จะสมควรแก่เราหรือไม่ ? ไม่สมควรพระเจ้าข้า ฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุที่เรารู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว แจ่มแจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาว่า เมื่อบางคนเสวยเวทนาอันไม่ทุกข์ไม่สุขเช่นนั้นอยู่ อกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญขึ้น กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมลง ดังนี้ เราจึงบอกว่าเธอทั้งหลายจงละเวทนาอันไม่ทุกข์ไม่สุขเช่นนั้นเสีย ฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าเราไม่รู้ ไม่เห็น ไม่ทราบ ไม่แจ่มแจ้ง ไม่ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาว่า เมื่อบางคนเสวยเวทนาอันไม่ทุกข์ไม่สุขเช่นนั้นอยู่ อกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมลง กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญขึ้น ดังนี้ เมื่อเราไม่รู้อย่างนี้เรากล่าวว่า เธอทั้งหลายจงทำให้ได้เวทนาอันไม่ทุกข์ไม่สุขเช่นนั้น ดังนี้ จะสมควรแก่เราหรือไม่ ? ไม่สมควร พระเจ้าข้า ฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุที่เรารู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว แจ่มแจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาว่า เมื่อบางคนเสวยเวทนาอันไม่ทุกข์ไม่สุขเช่นนั้นอยู่ อกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมลง กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญขึ้น ดังนี้ เราจึงบอกว่า เธอทั้งหลายจงทำให้ได้เวทนาอันไม่ทุกข์ไม่สุขเช่นนั้นเถิด

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวว่า ภิกษุทั้งหลายพึงต้องทำสิ่งที่ควรทำด้วยความไม่ประมาทเท่านั้น แต่ไม่ได้กล่าวว่า ภิกษุทั้งหลายไม่ต้องทำสิ่งที่ควรทำด้วย

ความไม่ประมาท ดังนี้ ๑ คือ ภิกษุเหล่านี้เป็นพระอรหันต์ สิ้นอาสวะแล้ว สำเร็จ  
พรหมจรรย์แล้ว ทำสิ่งที่ควรทำเสร็จแล้ว วางภาระแล้ว ได้ประโยชน์ของ  
คนตามลำดับแล้ว สิ้นเครื่องเกาะเกี่ยวในภพแล้ว หลุดพ้นเพราะรู้ชอบแล้ว  
ภิกษุเช่นนั้นเราได้กล่าวว่า ไม่ควรทำสิ่งที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท เพราะ  
เหตุว่าภิกษุเหล่านั้นได้ทำกิจทั้งหลายด้วยความไม่ประมาทแล้ว ภิกษุเหล่านั้นจะ  
ประมาทอีกเป็นอันไม่มี ๑ ภิกษุใดยังศึกษาอยู่ ยังไม่สำเร็จความประสงค์ ยัง  
ปรารถนาความปลอดโปร่งจากเครื่องเกาะเกี่ยวอย่างเข็มน ภิกษุเช่นนั้น เรากล่าว  
ว่า ต้องทำกิจด้วยความไม่ประมาท เพราะเหตุว่าเมื่อภิกษุเหล่านั้นอยู่ในเสนาสนะ  
ที่สมควร คมนิครคี นานอิหรีย์ปติ ก็จักได้สำเร็จที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันเข็มน  
ซึ่งเป็นกิจของการของกัลปบุตรทั้งหลายผู้บรรพชา ในอรรถาพณเป็นแท้ ๑ เมื่อ  
เราแลเห็นผลแห่งความไม่ประมาทของภิกษุเหล่านั้น ดังนี้ เราจึงบอกว่า ต้องทำ  
ด้วยความไม่ประมาท ดังนี้ ของคณเณความในพระบาลีตอนนีไว้เพียงเท่านี้

### อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา แห่งกัฏฐกัฐิสูตร ในคัมภีร์ปัญจปสุทธานิ  
ว่า ในคำที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ถึงแม้พวกเธอ  
ก็จงบริโภคนอกจากเวลารাত্রิตั้งนั้น มีคำอธิบายว่า เมื่อพวกเธอเล็งเห็นอนิสส  
๕ ประการแล้ว ก็จงบริโภคอาหารนอกเวลารাত্রี ดังนี้ ๑ เป็นอันว่าสมเด็จพระ  
ผู้มีพระภาคเจ้าไม่ให้ละการบริโภคในเวลารাত্রี และในเวลาตอนบ่ายพร้อมกัน  
ให้ละการบริโภคในเวลาตอนบ่ายในอีกคราวหนึ่งต่างหาก ๑ เมื่อสมเด็จพระผู้มี  
พระภาคเจ้าให้ล่วงเวลาไปอีกแล้ว จะให้ภิกษุทั้งหลายงดเว้นการบริโภคในเวลา  
กลางคืน จึงได้ตรัสอย่างนั้น ๑ ข้อนั้นเป็นเพราะอะไร ? เป็นเพราะการบริโภคใน  
เวลาตอนบ่ายและเวลากลางคืน ๒ อย่างนี้ ได้มีมาในโลกตั้งแต่ไหนแต่ไรแล้ว  
กัลปบุตรทั้งหลายเจริญขึ้นด้วยการบริโภคใน ๒ เวลานี้ เมื่อทรงให้ละเสียพร้อมกัน  
ก็จะเป็นการลำบาก จึงให้ทรงละอย่างละคราว คือ การบริโภคในเวลาตอนบ่าย  
ทรงสอนให้ภิกษุทั้งหลายละเสียในคราวทรงแสดงกัฏฐกัฐิสูตร ส่วนการบริโภค

ในเวลากลางคืน ได้ทรงสอนให้ภิกษุทั้งหลายละเสียในพระสูตรนี้ ฯ แต่เมื่อจะทรงสอนให้ภิกษุทั้งหลายละนั้น ไม่ได้ทรงขู่หรือบังคับอย่างไร เพียงแค่ได้ทรงแสดงอานิสงส์ให้ภิกษุทั้งหลายทราบทั่วกันเท่านั้น ฯ คำว่า อัสสชิปุนัพพุทฺถะนั้น ได้แก่ภิกษุ ๒ รูป ซึ่งเป็นคณาจารย์อยู่ในพวกฉัพพัคคีย์ ซึ่งมีชื่อว่าพระอัสสชิ พระปุนัพพุทฺถะ ฯ พวกฉัพพัคคีย์นั้นมีหัวหน้าอยู่ ๖ รูปด้วยกัน คือ พระวัณชุกะ พระโลหิตกะ พระเมตคิยะ พระภุมมชกะ พระอัสสชิ พระปุนัพพุทฺถะ ฯ พระวัณชุกะกับพระโลหิตกะนั้น คุมบริวารอยู่ที่เมืองสาวัตถี ฯ พระเมตคิยะ พระภุมมชกะ คุมบริวารอยู่ที่เมืองราชคฤห์ ฯ พระอัสสชิ พระปุนัพพุทฺถะ คุมบริวารอยู่ที่กุฎาคารวิหาร ได้นำเสนาสนะที่เขาทำยังไม่แล้ว ได้ซ่อมแซมเสนาสนะที่ชำรุดหักพัง แล้วก็ได้เป็นใหญ่อยู่ในกุฎาคารวิหารนั้น ฯ คำว่า จาคักคเวลานัน หมายถึงอานิสงส์ควรถึงในเวลาข้างหน้า

มีคำสอศถามเข้ามาว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ถ้าเราไม่รู้ไม่เห็น ไม่ทราบ ไม่แจ่มแจ้ง ไม่ถูกต้องด้วยปัญญาว่า เมื่อบางคนเสวยสุขเวทนาเช่นนั้น อกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญขึ้น กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมไปดังนี้เป็นต้นนั้น มีพระพุทธประสงค์อย่างไร ? มีคำแก้ไขว่า มีพระพุทธประสงค์จะแสดงให้เห็นว่า ภิกษุบริโภคอาหารวันละ ๓ เวลา แล้วมีความสุขนั้น ไม่ชื่อว่าได้ทำกิจในพระพุทธศาสนา ภิกษุควรได้เสวยเวทนาเท่านั้น ไม่ควรได้เสวยเวทนาเท่านั้น ดังนี้ ฯ คำว่า เธอทั้งหลายจงละสุขเวทนาเช่นนั้นเสีย ดังนี้ ทรงหมายสุขเวทนาอันเกิดด้วยกามคุณ ๕ ฯ คำว่า เธอทั้งหลายจงทำให้ได้สุขเวทนานั้น หมายถึงสุขเวทนาที่ออกจากกามคุณ ๕ ฯ ในวาระพระบาลีทั้งสองนอกจากนั้น ทรงหมายโสมนัสและอุเบกขาซึ่งเกิดจากกามคุณ ๕ และเกิดจากการออกจากกามคุณ ๕ ฯ ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเวทนาที่ควรรับรู้และไม่ควรรับรู้เช่นนั้นแล้ว จึงได้ทรงแสดงให้ภิกษุทั้งหลายทำกิจด้วยความไม่ประมาทสำหรับภิกษุที่ควรทำ ไม่ต้องทำกิจด้วยความไม่ประมาทสำหรับภิกษุที่ไม่ควรทำ ด้วยคำว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่ได้กล่าวว่า ภิกษุทั้งปวง ควรทำกิจด้วยความไม่ประมาททั้งนั้น ดังนี้ ฯ คำว่า ภิกษุเหล่านั้นได้ทำกิจด้วยความไม่ประมาทแล้วนั้น คือ กิจใดที่ภิกษุเหล่านั้นควรทำด้วยความไม่



ประมาณ ก็อันนภิกขุเหล่านั้นก็ได้ทำแล้ว ๆ คำว่า เสนาสนะอันสมควรนั้น หมายถึงเสนาสนะอันสมควรแก่การปฏิบัติ เป็นที่สบายแห่งการเจริญกรรมฐาน สามารถให้ผู้อยู่ได้บรรลุผล ๑ คำว่า นำไปด้วยซึ่งอินทรีย์ทั้งหลายนั้น คือ ทำอินทรีย์ทั้งหลายมีศรัทธาเป็นต้นให้เสมอกัน สันเนือความในอรรถกถาที่ควร ขกขมเทศนาเพียงเท่านี้

### ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในธัมมัตถาธิบายว่า การทำอินทรีย์ทั้ง ๕ มีศรัทธา เป็นต้นให้เสมอกันนั้น ยังเป็นเนื้อความที่สั้นย่ออยู่ ควรจะขยายให้กว้างขวาง ออกไป เพื่อให้ประโยชน์แก่ทางปฏิบัติของพุทธบริษัททั้งหลาย เพราะ ฉะนั้น จึงจักได้ขยายให้กว้างขวางออกไป พอให้เป็นที่น่าสนใจแก่ผู้ฟังทั้งหลาย กล่าวคือ คำว่า อินทรีย์ ๕ นั้น ได้แก่ธรรมอันเป็นใหญ่ในหน้าที่ของคน ๕ ประการ คือ สัทธินทรีย์ อันได้แก่ศรัทธา ๑ วริยินทรีย์ อันได้แก่วิริยะ ๑ สตินทรีย์ อันได้แก่สติ ๑ สมาชินทรีย์ อันได้แก่สมาธิ ๑ ปัญญินทรีย์ อันได้แก่ปัญญา ๑ ๑ การที่จะทำอินทรีย์ทั้ง ๕ ให้เสมอกันนั้น ต้องพิจารณาตรวจตราอยู่เสมอ ให้ รู้ว่าอย่างไหนอ่อนอย่างไหนกล้า เมื่อเห็นว่าอย่างไหนกล้ากว่า ต้องลดอย่างนั้น ให้ตรงกว่าข้ออื่นแก่กว่าเพราะเหตุไร เมื่อทราบแล้วให้ละสิ่งนั้นเสีย เช่น เห็นว่าศรัทธาแก่กล้ากว่าวิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ก็ให้ลดศรัทธาลงด้วยการ พิจารณาสภาวธรรม หรือด้วยการไม่นึกถึงเหตุที่ทำให้ศรัทธานั้นแก่กล้า ๆ ถ้าว่า วิริยะแก่กล้ากว่าอย่างอื่น ก็ให้ลดลงด้วยการพักสงบไว้เป็นต้น ๆ ในอินทรีย์ทั้ง ๕ นั้น นักปราชญ์ทั้งหลาย สรรเสริญความเสมอกันแห่งศรัทธาและปัญญา ๑ ความเสมอกันแห่งสมาธิ วิริยะ ๑ ว่า ถ้าศรัทธากับปัญญาเสมอกันเป็นการดี ถ้า สมาธิกับวิริยะเสมอกันเป็นการดี เพราะถ้าศรัทธาแก่กล้ากว่าปัญญา ก็จะทำให้ เชื่อถือในสิ่งที่ไม่ควรเชื่อถือ อย่างผู้ที่เชื่อถือในลัทธินอกพระพุทธศาสนาเป็น ตัวอย่างฉะนั้น ๆ ถ้าปัญญาแก่กล้ากว่าศรัทธา ก็จะทำให้พากันเข้าใจเข้าไปในทางผิด สิ่งไม่ควรเชื่อถือก็ไม่เชื่อถือ จะเห็นผิดเป็นชอบไปเสีย จะแก้ไขได้ยากเหมือนโรค

แสดงว่า จะเห็นว่าการให้ทานรักษาศีลเป็นต้นไม่มีผลอันใด ผู้การทำบุญด้วยใจไม่ได้ แล้วก็จะถือการทำบุญด้วยใจอย่างเดียว ไม่เกี่ยวกับการทำด้วยวาจา มีให้ทาน ให้พระ สวคมนตรีเป็นต้น เมื่อผู้นั้นวายชนม์แล้วก็จะได้ไปเกิดในนรกเป็นเหยงแท้ ต่อเมื่อศรัทธากับบุญญาอ่อนเสมอกัน หรือแก่กล้าเสมอกันจึงจะเป็นการดี จะเต็มใจเชื่อถือในสิ่งที่ถูกที่ควรทั้งนั้น ถ้าสมาธิต่ำกว่าวิริยะ ความเกียจคร้านก็จักครอบงำได้ ฯ ถ้าวิริยะต่ำกว่าสมาธิ ความฟุ้งซ่านก็จะครอบงำ ต่อเมื่อสมาธิกับวิริยะเสมอกันจึงจักเป็นการดี ฯ แต่สำหรับผู้เจริญสมถกรรมฐานนั้น จะมีศรัทธากล้าก็ควร เพราะจะทำให้ได้อุปปนาสมาธิ ฯ ผู้เจริญสมาธิจะมีเอกัคคตากล้าก็สมควร เพราะจะได้ถึงอุปปนาสมาธิได้ ฯ ผู้เจริญวิปัสสนาจะมีปัญญากล้าก็สมควร เพราะจะทำให้รู้แจ้งแทงตลอดลักษณะแห่งธรรมต่าง ๆ ได้ แต่เมื่อสมาธิกับปัญญาเท่ากันนั้นแหละเป็นการดีแท้ ฯ ส่วนสตินั้นควรให้มีกำลังกล้าในทวารไป เพราะจะกั้นจิตไม่ให้ฟุ้งซ่าน อันเป็นด้วยอำนาจศรัทธา วิริยะ บุญญา ซึ่งเป็นเหตุให้ฟุ้งซ่าน จะกั้นจิตไม่ให้เกียจคร้านซึ่งเป็นด้วยอำนาจสมาธิ ฯ เพราะฉะนั้น จึงควรให้สติกำกับธรรมให้ทุกข้อ เช่น กล่อขัง กำกับไปในกับข้าวหังปวง หรืออำมาตย์ผู้สำเร็จราชการ ซึ่งจำต้องกำกับราชกิจทั่วไปฉะนั้น ฯ โดยเหตุนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสไว้ว่า เพราะเหตุไร จิตจึงต้องอาศัยสติ เพราะเหตุไร จึงต้องมีสติเป็นเครื่องรักษา แล้วทรงแก้ไขด้วยพระองค์เองว่า เพราะเหตุว่า เมื่อไม่มีสติแล้วจะยกจิตหรือข่มจิตไม่ได้ ดังนี้ เป็นอันว่าสิ้นเนื้อความในธัมมัตถจริยาบเพียงเท่านั้น.

เอวํ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐกิริย ๒๘

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

กัณฐกิริยสูตร ตอนว่าด้วยบุคคล ๑ จำพวก

สคฺติเม ภิกฺขเว ปุคฺคลา สนฺโต สวัชฺชมนฺนา โลกสฺมี กตฺเม สคฺต  
อุกฺโขภาควิมฺุตฺโต ปณฺณวิมฺุตฺโต กายสกฺขิ ทัฏฺฐิปฺปคฺโต สหฺชวิมฺุตฺโต ชมฺมา-  
นุสาร์ สหฺชานุสาร์ติ.

ณ บัณฑิต อาทมภาพจักได้สดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคตารนัยไตรภาค  
กัณฐกิริย ๒๘ ว่าด้วยกัณฐกิริยสูตรที่ ๑๐ แห่งภิกขุวรรคที่ ๒ ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย  
มัชฌิมปัณณาสก์ อันกล่าวด้วยบุคคล ๑ จำพวก และอัญญารารณา ตามพระบาลี  
อรรคกถา ธรรมัตถกถาบาย เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และ  
พุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน กำหนดกาล ๕๐๐๐ พรรษา

บาลี

ทำเนนความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้แล้วว่า สมเด็จพระผู้มีพระ-  
ภาคเจ้าทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย มีบุคคลในโลกนี้มีอยู่  
๑ จำพวก คือ อุกฺโขภาควิมฺุตฺติ ผู้หลุดพ้นด้วยธรรม ๒ ส่วน ๑ บัณฺณวิมฺุตฺติ  
ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา • กายสกฺขิ ผู้มีกายเป็นพยาน • ทัฏฺฐิปฺปคฺเต ผู้  
ถึงความเห็น • สหฺชวิมฺุตฺติ ผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา • ชมฺมานุสาร์ ผู้ระลึกละ  
ความธรรม • สหฺชานุสาร์ ผู้ระลึกลตามศรัทธา •

ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย อุกฺโขภาควิมฺุตฺติ ผู้หลุดพ้นด้วยธรรม ๒ ส่วนนั้น  
คืออย่างไร ? คือ บางคนได้ถูกต้องวิโมกข์อันสงบระงับ อันล่วงเสียบซึ่งรูป อรุณ  
ด้วยกายด้วย เห็นวิโมกข์ด้วยปัญญาแล้วสันอาสวะไปด้วย บุคคลจำพวกนี้  
เรียกว่า อุกฺโขภาควิมฺุตฺติ ผู้หลุดพ้นด้วยธรรม ๒ ส่วน ฯ ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย  
เราตถาคทกล่าวว่า ภิกษุนี้ไม่ควรทำกิจด้วยความไม่ประมาท เพราะเหตุว่า ภิกษุ  
นี้ได้ทำแล้วด้วยความไม่ประมาท ภิกษุนี้ไม่อาจกลับประมาทได้อีก

คูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลชื่อว่า บัญญาวิมุตติ ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา นั้น คืออย่างไร คือ บางคนไม่ถูกต้องวิโมกข์อันสงบระงับ อันลวงเล่ห์ซึ่งรูป และรูปด้วยกาย เป็นแต่เห็นด้วยปัญญา แล้วสิ้นอาสวะไปเท่านั้น บุคคลนี้เรียกว่า บัญญาวิมุตติ ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา ฯ เราตถาคตกล่าวว่า ถึงแม้ว่าภิกษุนี้ไม่มีกิจอันสมควรทำด้วยความไม่ประมาท เพราะเหตุว่า กิจที่ควรทำ ด้วยความไม่ประมาทนั้น ภิกษุนี้ได้ทำแล้ว ภิกษุนี้ไม่อาจกลับประมาทได้อีก

คูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีกายเป็นพยานนั้น คืออย่างไร คือ บางคนถูกต้องวิโมกข์อันสงบระงับ อันลวงเล่ห์ซึ่งรูป รูปด้วยกายด้วย เห็นด้วย ปัญญาด้วย แต่สิ้นอาสวะไปเพียงบางอย่างเท่านั้น บุคคลนี้เรียกว่ากายสักขี ผู้มี กายเป็นพยาน ฯ คูก่อนภิกษุทั้งหลาย เวลาตถาคตกล่าวว่า ภิกษุนี้ยังมกัฏฐ ๕ ควรทำด้วยความไม่ประมาท เพราะเหตุว่า เมื่อภิกษุอยู่ในเสนาสนะอันสมควร คบมิตรดี ทำอินทรีย์ให้เสมอกันแล้ว ก็ต้องได้สำเร็จที่สุดพรหมจรรย์อันเยี่ยม ซึ่งเป็นที่ต้องการของกุลบุตรทั้งหลายผู้บรรพชา ในอรรถาพจน์ ฯ คูก่อนภิกษุ ๕ ทั้งหลาย เมื่อเราตถาคตเล็งเห็นผลแห่งความไม่ประมาทของภิกษุนี้ จึงกล่าวว่า ต้องทำด้วยความไม่ประมาท

คูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทิฏฐิปัตตะ ผู้ถึงซึ่งความเห็นนั้น คืออย่างไร คือ บางคนไม่ถูกต้องวิโมกข์อันสงบระงับ อันลวงเล่ห์ซึ่งรูปและรูปด้วยกาย เป็นแต่ เห็นด้วยปัญญา แล้วสิ้นอาสวะบางอย่างไปเท่านั้น ทั้งได้แลเห็นธรรม เทียบไปใน ธรรม ที่เราตถาคตได้ประกาศไว้ด้วยปัญญา บุคคลนี้เรียกว่าทิฏฐิปัตตะ ผู้ถึง ด้วยความเห็น ฯ เราตถาคตกล่าวว่า ถึงแม้ว่าภิกษุนี้ต้องทำด้วยความไม่ประมาท เพราะเมื่อภิกษุอยู่ในเสนาสนะอันสมควร คบมิตรดี ทำให้อินทรีย์เสมอกัน ต้องได้สำเร็จที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันเยี่ยม อันเป็นที่ต้องการของกุลบุตรทั้งหลายผู้ บรรพชา ในอรรถาพจน์ ฯ เมื่อเราตถาคตเล็งเห็นผลแห่งความไม่ประมาทของ ภิกษุนี้ ก็กล่าวว่า ควรทำด้วยความไม่ประมาท

คูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัทธาวิมุตติ ผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธานั้น คืออย่างไร คือ บางคนไม่ถูกต้องวิโมกข์อันสงบระงับ อันลวงเล่ห์ซึ่งรูป และรูปด้วยกาย เป็น แต่เห็นด้วยปัญญา แล้วสิ้นอาสวะบางอย่างไปเท่านั้น ทั้งมีศรัทธาตั้งลง มีศรัทธา



เป็นมากแห่ง มีศรัทธาตั้งมั่นในพระตถาคตเจ้า บุคคลเช่นนั้นแลเรียกว่า สัทธาวิมคิ  
ผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา ฯ เราตถาคตกล่าวว่า ถึงแม้ว่าภิกษุนี้ ก็ควรทำความ  
ความไม่ประมาท เพราะเหตุว่า เมื่อภิกษุอยู่ในเสนาสนะอันสมควร คบมิตร  
ดี ทำอินทรีย์ให้เสมอกัน ก็ต้องได้สำเร็จที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันเยี่ยม อัน  
เป็นที่ต้องการของกุลบุตรทั้งหลายผู้บรรพชา ในอรรถาธิบาย ฯ เมื่อเราตถาคตเล็ง  
เห็นผลแห่งความไม่ประมาทของภิกษุนี้ จึงกล่าวว่า ควรทำความไม่ประมาท

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลจำพวกที่ชื่อว่า ชัมมานสารี ผู้ระลึกตาม  
ธรรมนั้น คืออย่างไร ? คือ บางคนไม่ถูกต้องวิโมกข์อันสงบระงับ อันล่วง  
เสียซึ่งรูปและอรุปด้วยกาย เป็นแต่เห็นด้วยปัญญา แล้วสันอาสวะบางอย่าง  
ไปเท่านั้น ทั้งใครควรวิชฌายธรรมที่พระตถาคตได้ประกาศไว้ด้วยปัญญา กับมี  
อินทรีย์ทั้ง ๕ คือ สัทธินทรีย์ วิริยนทรีย์ สตินทรีย์ สมาธิินทรีย์ ปัญญินทรีย์  
ด้วย บุคคลจำพวกนี้เรียกว่า ชัมมานสารี ผู้ระลึกตามธรรม ฯ เราตถาคต  
กล่าวว่า ถึงแม้ว่าภิกษุนี้ควรทำความไม่ประมาท เพราะเมื่อภิกษุอยู่ในเสนาสนะ  
อันสมควร คบมิตรดี มีอินทรีย์เสมอกัน ต้องได้สำเร็จที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันเยี่ยม  
อันเป็นที่ต้องการของกุลบุตรทั้งหลายผู้บรรพชา ในอรรถาธิบาย ฯ เมื่อเราตถาคตเล็ง  
เห็นผลแห่งความไม่ประมาทของภิกษุนี้ จึงกล่าวว่า ควรทำความไม่ประมาท

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลจำพวกที่ชื่อว่า สัทธานสารี ผู้ระลึกตามศรัทธา  
นั้น คือ อย่างไร ? คือ บางคนไม่ถูกต้องวิโมกข์อันสงบระงับ อันล่วงเสียซึ่งรูปและ  
อรุปด้วยกาย เป็นแต่เห็นด้วยปัญญา แล้วสันอาสวะบางอย่างไป กับมีศรัทธา มี  
ความรักใคร่ในพระตถาคตเจ้าเท่านั้น อีกอย่างหนึ่ง เขามีอินทรีย์ ๕ คือ สัทธินทรีย์  
อันได้แก่ศรัทธา • วิริยนทรีย์ อันได้แก่วิริยะ • สตินทรีย์ อันได้แก่  
สติ • สมาธิินทรีย์ อันได้แก่สมาธิ • ปัญญินทรีย์ อันได้แก่ปัญญา • บุคคล  
จำพวกนี้เรียกว่า สัทธานสารี ผู้ระลึกตามศรัทธา ฯ เราตถาคตกล่าวว่า ถึงแม้ว่า  
ภิกษุนี้ควรทำความไม่ประมาท เพราะเมื่อภิกษุอยู่ในเสนาสนะอันสมควร  
คบมิตรดี มีอินทรีย์เสมอกัน ต้องได้สำเร็จที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันเยี่ยม อันเป็นที่  
ต้องการของกุลบุตรทั้งหลายผู้บรรพชา ในอรรถาธิบาย ฯ เมื่อเราตถาคตเล็งเห็น  
ผลแห่งความไม่ประมาทของภิกษุนี้ จึงกล่าวว่า ควรทำความไม่ประมาท

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราตถาคตไม่กล่าวว่า ถึงซึ่งความสำเร็จแห่งความรู้ ห่วงถึงวัชระธรรมอันเป็นเบื้องต้นเท่านั้น แต่ว่าการศึกษาไปตามลำดับ การปฏิบัติไปตามลำดับ ย่อมให้สำเร็จความรู้ทั่วถึง ฯ ก็การศึกษาไปตามลำดับ การทำไปตามลำดับ การปฏิบัติไปตามลำดับ อันทำให้สำเร็จซึ่งความรู้ทั่วถึง นั้น คืออย่างไร ? คือ บุคคลผู้มีศรัทธาในโลกนี้ ย่อมเข้าไปใกล้ เมื่อเข้าไปใกล้ก็เข้าไปนั่งใกล้ เมื่อเข้าไปนั่งใกล้ก็ตั้งสโตนลง ตั้งสโตนลงแล้วก็พึงธรรม พึงธรรมแล้วก็จำไว้ จำไว้แล้วก็ตรึกตรองเนือความ เมื่อตรึกตรองเนือความ ธรรมทั้งหลายก็ควรแก่การเพ่ง เมื่อการเพ่งธรรมมียกก็เกิดความพอใจ เกิดความพอใจแล้วก็เกิดอคตสาเห เกิดอคตสาเหแล้วก็ซึ่ง ซึ่งแล้วก็ตั้งไว้ มีตนอันตั้งไว้แล้ว ก็ทำให้มันแจ่มแจ้งซึ่งสัจจะอันเยี่ยมด้วยกายด้วย เล็งเห็นตลอดด้วยปัญญาด้วย ฯ ถ้าศรัทธานั้นไม่มี การเข้าไปใกล้ก็ไม่มี การเข้าไปนั่งใกล้ก็ไม่มี การตั้งสโตนลงก็ไม่มี การพึงธรรมก็ไม่มี การจำธรรมก็ไม่มี การพิจารณาเนือความก็ไม่มี การเพ่งธรรมก็ไม่มี ความพอใจก็ไม่มี ความอคตสาเหก็ไม่มี ความซึ่งก็ไม่มี ความตั้งไว้ก็ไม่มีแล้ว เธอทั้งหลายต้องปฏิบัติวิปริต ต้องปฏิบัติผิด โมหะบุรุษ เหล่านี้ไค้หลีกออกไปจากธรรมวินัยนี้ไกลเพียงใด

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุรุษผู้มีปัญญาต้องรู้เนือความแห่งการแก้ไขอันใด ที่เราได้ยกขึ้นแสดงแล้วด้วยปัญญาในไม่ช้า การแก้ไขอันนั้นมีอยู่ ๔ บท เราบอกเธอทั้งหลายว่า เธอทั้งหลายจักรู้ทั่วถึงซึ่งการแก้ไขอันนั้น ฯ ภิกษุเหล่านั้นจึงกราบทูลถามว่า พวกข้าพระองค์คือใคร พวกเราทั่วถึงซึ่งธรรมคือใคร พระเจ้าข้า จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ศาสตาคณใดหนักในอามิส รับมรดกคืออามิส คลุกคลีด้วยอามิส ศาสตาคณนั้นย่อมไม่ประกอบด้วยการต่อชนคือลงว่า อย่างนี้ต้องมีแก่พวกเรา พวกเราต้องทำอย่างนี้ อย่างนี้ไม่มีแก่พวกเรา พวกเราไม่ต้องทำอย่างนี้ ฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุไร พระตถาคตจึงไม่คลุกคลีด้วยอามิสโดยประการทั้งปวง เพราะธรรมอันสมควรน ย่อมมีแก่สาวกผู้มีศรัทธา ผู้หยั่งลงในศาสนาของพระศาสดา ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นศาสดาของเรา เราเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้ารู้ เราไม่รู้ ดังนี้ ฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ศาสนาของพระศาสดาอัน

งอกงาม อันมิโอชะ บ่อมน้ำแก่สาวกผู้มีศรัทธา ผู้ยังลงในศาสนาของพระ  
ศาสดา ฯ ธรรมอันสมควรกับบ่อมน้ำแก่สาวกผู้มีศรัทธา ผู้ยังลงในศาสนา  
ของพระศาสดาว่า ถึงจะเหลือน้อยแต่ หนึ่ง เอ็น กระดูก ส่วนเนื้อและ  
เลือดในร่างกายของเราจักเหือดแห้งไปก็ตาม ฯ สิ่งใดที่ตึงด้วยเรียวแรง  
บุรุษ ด้วยความเพียรบุรุษ ด้วยความบากบั่นบุรุษ อันจักหยุดความเพียรในเมื่อ  
ยังไม่ถึงสิ่งนั้นจักไม่มี ดังนี้ ฯ สาวกผู้มีศรัทธา ผู้ยังลงในศาสนาของพระ  
ศาสดา ต้องหวังได้ผล ๒ อย่าง คือ ความรู้ทั่วถึง หรือความเป็นอนาคามี  
ในอภิญญา

กรณีสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงธรรมจบลงดังนี้แล้ว ภิกษุ  
เหล่านั้น ก็พากันมีความชื่นชมยินดี จบกัฏฐกัณฐกที่ ๑๐ และภิกษุวรรคที่ ๒  
เพียงเท่านั้น

## อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งกัฏฐกัณฐก ในคัมภีร์ปัญจปสุทธานี้  
ว่า บุคคล ๗ จำพวกนั้น พวกที่ไม่มีกิจอันควรทำด้วยความไม่ประมาทนั้น มี  
อยู่ ๒ จำพวก พวกที่มีกิจอันควรทำด้วยความประมาทนั้น มีอยู่ ๕ จำพวก ฯ  
คำว่า อุกโตภาควิมุตติ ผู้หลุดพ้นด้วยธรรม ๒ ส่วนนั้น คือ ผู้หลุดพ้นจากรูป  
กายด้วยอุปสมบท ผู้หลุดพ้นจากนามกายด้วยมรรค ฯ อุกโตภาควิมุตตินั้น  
มีอยู่ ๕ จำพวก คือ จำพวกที่ออกจากอุปสมบททั้ง ๕ พิจารณาสังขาร แล้ว  
ถึงซึ่งพระอรหันต์นั้น ๕ จำพวก กับพระอนาคามีที่ออกจากนิโรธ แล้วถึงพระ  
อรหันต์จำพวกหนึ่ง ฯ ในอภิธรรมกล่าวว่า อุกโตภาควิมุตตินั้น ได้แก่ผู้ได้  
วิโมกข์ ๘ โดยพระบาลีว่า บางคนถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วยกายด้วย เห็น  
ด้วยปัญญาด้วย แล้วสิ้นอาสวะไป ดังนี้ ฯ คำว่า ปัญญาวิมุตติ ผู้พ้นด้วย  
ปัญญานั้น ก็มีอยู่ ๕ จำพวกเหมือนกัน คือ พระสุกขวิปัสสก ๑ กับผู้  
ออกจากฌาน ๔ แล้วสำเร็จพระอรหันต์อีก ๔ จำพวก ๑ ฯ บาลีในพระสูตรนี้

ได้ปฏิเสธวิโมกข์ ๘ เพราะมีบาปว่า ผู้นั้นไม่ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วยกาย เป็น  
แค่เห็นด้วยปัญญา แล้วสิ้นอาสวะไป ดังนี้ ๑ คำว่า กายสักขีนั้น ได้แก่ผู้  
ทำให้แจ้งซึ่งกุศลแห่งธรรมอันตนถูกต้องแล้ว ๑ ผู้ใดถูกต้องฉานในครั้งแรก  
แล้วทำให้แจ้งนิพพานในภายหลัง ผู้นั้นแยกออกเป็น ๖ จำพวก มีผู้คงอยู่ใน  
โสคาบัตติผลเป็นต้น จนกระทั่งถึงผู้คงอยู่ในอหัตมรรคเป็นที่สุด ๑ เพราะฉะนั้น  
ในพระบาลีจึงว่า บางคนถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วยกายด้วย เห็นด้วยปัญญาด้วย  
แค่สิ้นอาสวะไปเพียงบางอย่างนั้น ดังนี้ ๑ คำว่า ทิฏฐิปัตตะนั้น ได้แก่  
ผู้ถึงซึ่งกุศลแห่งธรรมอันตนเห็นแล้ว คือ ได้แก่ผู้ เห็น ผู้ทราบ ผู้แจ่มแจ้ง ผู้  
ถูกต้องด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ ความดับสังขารทั้งหลายเป็นสุข  
ดังนี้ ๑ ทิฏฐิปัตตะก็มี ๖ จำพวกเหมือนกายสักขี เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าว  
ไว้ว่า บางคนรู้ตามเป็นจริงว่า สังขารเป็นทุกข์ สังขารเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สัง  
ขารเป็นความดับทุกข์ สังขารเป็นทางไปให้ถึงความดับทุกข์ ดังนี้ ด้วยได้เห็น  
ธรรม ได้หยั่งลงสู่ธรรมที่พระตถาคตเจ้าประกาศไว้แล้วด้วยปัญญาด้วย ๑ คำว่า  
สัทธาวิมุตตีนได้แก่ผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา ผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธานั้น มี ๖ จำพวก  
ตามแนวที่กล่าวไว้แล้วนั้น ๑ เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ว่า ผู้รู้ตามเป็น  
จริงว่า สังขารเป็นทุกข์ สังขารเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สังขารเป็นความดับทุกข์  
สังขารเป็นทางไปให้ถึงความดับทุกข์ ก็มีศรัทธาตั้งลงมั่นคงดี เรียบกว่าสัทธาวิมุตติ  
ดังนี้ ๑ ก็ขณะกิเลสย่อมมีแก่ผู้เป็นสัทธาวิมุตติในขณะที่เบื้องต้น และขณะมรรค  
เกิดขึ้น เหมือนกับมีแก่บุคคลผู้เชื่องช้า บุคคลผู้ดำริ บุคคลผู้หลุดพ้นฉะนั้น ขณะ  
อันคดเสียดซึ่งกิเลสของบุคคลจำพวกที่ชื่อว่า ทิฏฐิปัตตะ ย่อมแก่กล้าในส่วนเบื้อง  
ต้น และในขณะที่มรรคเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น การอบรมมรรคในส่วนเบื้องต้น จึง  
ต้องมีแก่ผู้เป็นสัทธาวิมุตติ เหมือนกับเมื่อบุคคลตัดต้นกล้วย ด้วยดาบอันไม่คม  
รอบคดข้อมไม่เกลี้ยง ดาบข้อมไม่ไปเร็ว หักได้ขึ้นเสียดอยู่ด้วย ทั้งผู้พันต้อง  
พยายามมากด้วย ฉะนั้น ๑ เมื่อบุคคลตัดต้นกล้วยด้วยดาบอันคม รอบคดก็เกลี้ยง  
ดาบก็ไปไว เสียดก็ไม่ได้ขึ้น การพยายามมากก็ไม่มีฉันทใด การอบรมมรรค  
ในส่วนเบื้องต้น ของผู้เป็นปัญญาวิมุตติก็ฉันทนั้น ๑ คำว่า ธรรมานุสาร์  
แปลว่า ผู้ระลึกตามซึ่งธรรม ๑ คำว่า ธรรมนั้น ได้แก่ปัญญา ๑



อธิบายว่า ชัมมานุสาร์นั้น ได้แก่ผู้ทำมรรคให้เกิดขึ้น โดยมีปัญญาเป็น  
หัวหน้า ฯ คำว่า สัทธานุสาร์ ก็เหมือนกับชัมมานุสาร์ กับสัทธานุสาร์  
๒ จำพวกนี้ ได้แก่ผู้ที่ตั้งอยู่ในโศดาปัตติมรรคเท่านั้น สมกับที่กล่าวไว้ใน  
พระบาลีว่า เมื่อบุคคลใดปฏิบัติเพื่อจะทำให้แจ้ง เพื่อโศดาปัตติผล บุคคล  
นี้เรียกว่า ชัมมานุสาร์ ฯ บุคคลผู้ใดปฏิบัติเพื่อจะทำให้แจ้งโศดาปัตติผล มี  
สัทธินทรีย์แก่กล้า ทำให้อริยมรรคเกิดขึ้นได้ โดยมีศรัทธาเป็นหัวหน้า บุคคล  
นั้น เรียกว่า สัทธานุสาร์ อันเป็นเนื้อความย่อ ส่วนเนื้อความพิสดารนั้น มี  
อยู่ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ตอนว่าด้วยปัญญาภาวนาแล้ว

คำว่า รูปและอรופןั้น หมายถึงโมกข์ ๘ ฯ คำว่า ถูกต้องด้วยกาย  
นั้น คือ ถูกต้องด้วยสหชาตินามกาย ฯ คำว่า เห็นด้วยปัญญานั้น คือ เห็นอริยสัจ-  
จธรรมด้วยปัญญา ฯ คำว่า อาสวะบางอย่างนั้น หมายถึงอาสวะบางส่วนที่ต้องละด้วย  
ปฐมมรรคเป็นต้น ฯ คำว่า ธรรมที่พระตถาคตประกาศนั้น ได้แก่สัจจธรรม ๔ ประ-  
การ ที่พระตถาคตเจ้าได้ทรงเปิดเผยไว้ ฯ คำว่า เห็นด้วยปัญญานั้น คือ เห็นด้วย  
มรรคปัญญา อันรู้จักเหตุว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงกิเลสไว้ในทณฺ์ ทรง  
แสดงวิบัสสนาไว้ในทณฺ์ ทรงแสดงสมาธิไว้ในทณฺ์ ทรงแสดงวิบัสสนาไว้ในทณฺ์ ทรง  
แสดงมรรคไว้ในทณฺ์ ทรงแสดงผลไว้ในทณฺ์ ฯ พระเสขบุคคล ๓ จำพวก ที่ได้สำเร็จ  
มรรคผลนั้น เมื่ออยู่ในเสนาสนะอันสมควร คบมิตรที่ดี ร้อนหรือขมามีเสมอ ข้อม  
ถึงซึ่งพระอรหันต์ เพราะฉะนั้น เนื้อความในพระบาลี จึงมีความหมายตามที่ว่ามา  
แล้วนี้ ส่วนบุคคล ๒ จำพวก ที่ตั้งอยู่ในโศดาปัตติมรรค เมื่อได้ตั้งอยู่ในเสนาสนะอัน  
สมควร คบมิตรที่ดี ร้อนหรือขมามีเสมอ ก็จะได้สำเร็จมรรคทั้ง ๓ เบื้องบนเป็น  
ลำดับขึ้นไป จนกระทั่งถึงพระอรหันต์ ฯ คำว่า ด้วยเบื้องต้นเท่านั้นหาไม่ได้  
คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เราตถาคตไม่กล่าวว่า การตั้งอยู่ในพระอรหันต์  
นั้น เหมือนกับการกระโดดไปแห่งกบในครั้งแรกเท่านั้น ดังนี้ ฯ คำว่า แหง  
ตลอดสัจจะอันเปี่ยมด้วยกายนั้น ได้แก่ทำให้แจ้งซึ่งของจริง คือ นิพพานด้วย  
นามกาย ฯ คำว่า เห็นตลอดด้วยปัญญานั้น คือ เห็นตลอดด้วยมรรคปัญญาอัน  
ประกอบกับนามกาย ฯ คำว่า การบิณฑนี้มี ๔ บทนั้น หมายถึงการทรงแก้ไข

สังขะ ๔ ๑ คำว่า ศาสดาเช่นนั้น ย่อมไม่ประกอบด้วยการต่อชนตอลงนั้น คือ การขึ้นราคา ลงราคา เหมือนกับการซื้อขายแห่งศาสดาเช่นนั้นย่อมไม่มี ๑ เมื่อมีผู้ถามว่า โศควัณราคาเท่าไร ผู้ใดบอกว่าราคา ๒๐ ผู้นั้นเรียกว่าผู้ขึ้นราคา ผู้ใดบอกว่า ราคาไม่ถึง ๒๐ ราคาเพียง ๑๐ เท่านั้น ผู้นั้นเรียกว่าผู้ลงราคา ๑ ศาสนานอกพระพุทธศาสนา ย่อมไม่ประกอบด้วยการขึ้นราคาลงราคา ๑ บัณฑิตเพื่อจะแสดงการขึ้นราคาลงราคา สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า อย่างนี้ต้องมีแก่พวกเรา พวกเราต้องทำสิ่งนี้ อย่างนี้ไม่มีแก่พวกเรา พวกเราไม่ทำอย่างนี้ ดังนี้ ๑ คำว่า เพราะเหตุไร พระศาสดาจึงไม่คลุกคลีกับอำมิสโดยประการทั้งปวงนั้น อธิบายว่า การขึ้นลงราคาเช่นนั้น ของพระศาสดาไม่คลุกคลีด้วยอำมิสโดยประการทั้งปวงนั้น จักได้ประโยชน์อะไร ๑ คำว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้ข้าพระองค์ไม่ว่านี้ หมายความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงรู้จักอันสูงส่งในการบริโภคอาหารในเวลาเดียว ข้าพระองค์ไม่รู้จัก ๑ คำว่า ถึงจะเหลือแต่หนึ่งเอน กระตุก ส่วนเลือดเนื้อจะเหือดแห้งไปก็ตามที ถ้ายังไม่ถึงสังทกควรด้วยเรียวแรงบรุษ ด้วยความเพียรบรุษ ด้วยความบากบั่นบรุษ ก็จักไม่หยุดความเพียรนั้น หมายความว่า ผู้ศรัทธาชนได้ตั้งใจประกอบด้วยความเพียรอันมั่นคง ๔ คือ หนึ่งเป็นองค์อื่นหนึ่ง เอนเป็นองค์อื่นหนึ่ง กระตุกเป็นองค์อื่นหนึ่ง เนื้อเลือดเป็นองค์อื่นหนึ่ง ถ้ายังไม่ถึงขงพระอรหัต ก็ยังไม่หยุดความเพียร ดังนี้ สันเนื้อความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย สำหรับพระธรรมเทศนาภิกษุกันชน ก็มีแต่เพียงว่า การศรัทธาธรรมอันประเสริฐนั้น ย่อมมีศรัทธาเป็นรากเหง้า คือ มีศรัทธาเป็นเบื้องต้นแห่งสิ่งทั้งปวง เพราะเมื่อมีศรัทธาแล้ว ก็เป็นเหตุให้ไปหาพระ ให้เข้าไปนั่งใกล้พระ เพื่อจะรับโอวาท แล้วก็เป็นเหตุให้ได้รับโอวาท ให้ได้ฟังธรรม ให้ได้จำธรรม ให้ได้ตรองธรรม ให้เข้าใจธรรม ให้เกิดฉันทะ อุตสาหะ การพิจารณา การตั้งความเพียร การตรัสรู้ เป็นลำดับไป ดังนี้ เพราะฉะนั้นจึงควรที่เราท่านทั้งหลาย จะมีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา คือ มีความเชื่อ

ถือว่า พระพุทธศาสนาเป็นของประเสริฐแท้ เป็นของดีแท้ เป็นของถูกแท้ เป็นของทำดีประพฤติตามให้เป็นคนดี คือ ให้เป็นคนสุขจิตได้ในทันตาเห็น เพราะเมื่อเชื่อก่อตั้งแล้ว ก็จักยินดีฟัง ยินดีปฏิบัติตามซึ่งคำสอนในพระพุทธศาสนา ยิ่งกว่ายินดีในการฟังสิ่งอื่น และในการปฏิบัติตามคำของผู้อื่นเป็นแน่แท้ สันกระเสศเทศนาในกัณฐกนี้เพียงเท่านั้น.

เอวํ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

### กัณฐกที่ ๒๔

#### คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

อุพพจน์โคตตสูตร ตอนว่าด้วยปัญหาของอุพพจน์โคตตปริพาชก

เอวมเม สุตํ เอกํ สมขํ ภควา วิหริติ มหาวนํ กุฎาคาร-  
สาลาญํ ฯ เทน โข ปน สมเขน วจฺจโคตฺโต ปริพาชโก เอกปฺนฺชวริโก  
ปริพาชการาเม ปฏฺวสฺสิตํ ฯ อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมขํ นีวาเสตุวา  
ปคฺคจฺจวมาทาย เวสาลี ปิณฺหาช ปาวสฺสิตํ.

ณ มคฺคํ อาคณฺหาชจกัถิแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคตารณย์ไตรภาค  
ว่าด้วยอุพพจน์โคตตสูตรที่ ๑ แห่งปริพาชกวรรคที่ ๑ ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย  
มัชฌิมปัณณาสก สืบต่อไป ตามวาระพระบาลี อรรถกถา ฐัมมัตถาธิบาย เพื่อ  
ให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

### บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้แล้วว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอานนท์  
ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ กล่าวคือ ครึ่งหนึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่  
กุฎาคารศาลาป่ามหาวัน ใกล้เมืองเวสาลี ฯ ในคราวนั้น ปริพาชกผู้ชื่อว่าอุพ-  
พจน์ ได้อาศัยอยู่ในอารามของพวกปริพาชก อันมีนามว่าเอกปณฺชวริก ฯ รุ่งเช้า  
ขึ้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จเข้าไปทรงบิณฑบาตที่เมืองเวสาลี ฯ ใน

เวลานั้นได้ทรงพระราชดำริว่า การที่จะเข้าไปนิเทศบาตที่เมืองเวสาลีเวลานี้ ยังเข้า  
นัก ควรเรศถากตจะไปที่อารามของพวกปริพาชกอันมีนามว่า เอกปณทิก  
ซึ่งเป็นทาสยอของปริพาชกชื่อว่าวัจฉโคตต ๑ ทรงพระดำริดังนี้แล้ว ก็ได้  
เสด็จไปที่อารามนั้น ๑ วัจฉโคตตปริพาชกได้แลเห็นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า  
แต่ไกล ก็ร้องเชอเชิญว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระองค์จงเสด็จมาเถิด  
การที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมานี้ เป็นการดีแล้ว นานแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้า  
จึงได้โอกาสเสด็จมาที่นี่ ขอได้โปรดนั่งที่อาสนะนี้เถิด พระเจ้าข้า ๑ สมเด็จพระ  
ผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ประทับนั่งลงที่อาสนะนั้น ๑ วัจฉโคตตปริพาชกได้นั่ง  
ลงที่อาสนะต่ำอันสมควรแก่ตน

ครั้นวัจฉโคตตปริพาชกนั่งลงแล้วจึงกราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระ  
ภาคเจ้า ข้าพระองค์ได้สดับมาว่า พระสมณโคตมได้ยืนยันว่าเป็นสัพพัญญู ผู้  
ทุกอย่าง เป็นสัพพทิสสวี่ เห็นทุกอย่าง มีความรู้ความเห็นบริบูรณ์หาเศษ  
มิได้ เมื่อเรศถากต เค้น ขึ้น กลับ ต่อบุญก็ดี ความรู้ความเห็นก็ปรากฏ  
แก่เรศถากตเป็นเนืองนิจ ดังนี้ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พวกโคกล่าวอย่างนี้  
จะว่าพวกนั้นกล่าวตามถ้อยคำของพระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่กล่าวคำพระผู้มีพระภาคเจ้า  
ด้วยคำไม่จริง กล่าวแก้ธรรมตามสมควรแก่ธรรมแลหรือ ผู้กล่าวตามถ้อยคำ  
ประกอบด้วยธรรมใด ๆ บ่มาถึงซึ่งฐานะควรติเตียนหามิได้ ๑ สมเด็จพระ  
พระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนวัจฉะ พวกที่กล่าวอย่างนี้ ได้ชื่อว่ากล่าวตามถ้อยคำ  
ของเรา ชื่อว่ากล่าวที่เราด้วยเรื่องไม่จริง

วัจฉโคตตปริพาชก จึงทูลถามขึ้นว่า พวกข้าพระองค์จะกล่าวแก้ไข  
อย่างไร จึงจักได้ชื่อว่ากล่าวแก้ตามถ้อยคำของพระผู้มีพระภาคเจ้า จะได้ชื่อว่าไม่  
กล่าวคำพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเรื่องไม่จริง จะได้ชื่อว่ากล่าวแก้ตามสมควรแก่  
ธรรม ด้วยว่าผู้กล่าวประกอบด้วยธรรม บ่มาถึงซึ่งฐานะควรติเตียน พระเจ้า  
ข้า ๑ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนวัจฉะ ผู้ที่กล่าวว่า พระ  
สมณโคตมเป็นผู้มีวิชา ๓ ดังนี้ ได้ชื่อว่ากล่าวตามถ้อยคำของเรา ไม่ได้ชื่อว่า  
กล่าวที่เราด้วยคำไม่จริง ได้ชื่อว่ากล่าวแก้ตามสมควรแก่ธรรม ด้วยว่าผู้กล่าว  
ชอบธรรม ไม่ว่าใคร ๆ บ่ไม่ถึงซึ่งฐานะควรติเตียน ๑ ดูก่อนวัจฉะ เรา



ตถาคคมความจำนงว่า เราระลึกถึงบพเพณีสต่าง ๆ เราถูกระลึกได้พร้อมทั้ง  
อาการและหัวข้อ ตั้งแต่ชาติหนึ่งเป็นต้นไปว่า ในชาตินั้นเรามีชื่อโคตร ฌีวพรรณ  
วรรณะ อาหาร สุขทุกข์อย่างนั้น มีกำหนดอายุเท่านั้น จติจากชาตินั้นแล้วได้ไปเกิด  
ในชาตินั้น มีชื่อโคตร ฌีวพรรณวรรณะ อาหาร สุขทุกข์อย่างนั้น มีกำหนดอายุ  
เท่านั้น จติจากชาตินั้นแล้วมาเกิดในชาตินี้ ดังนี้ • เรามีความจำนงว่า เราจะดู  
สัตว์โลกทั้งหลายที่กำลังจติ กำลังเกิด ทั้งเลว ประณีต เป็นจำพวกดี จำพวกไม่ดี  
เป็นผีไปดี ไปไม่ดี ด้วยทิพพจักขุอันบริสุทธิ์ยิ่งกว่าจักขุมนุษย์ธรรมดา เราก็  
เห็นได้ทุกจำพวก คือ จำพวกใดทำบาปกรรมแล้วไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก  
จำพวกใดทำกุศลกรรม แล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพื่อเราอยากเห็น เราก็ได้  
เห็นสัตว์จำพวกนั้นได้ดังประสงค์ • เราได้สำเร็จเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อัน  
ชื่อว่าหาอาสวะมิได้ เพราะสิ้นอาสวะทั้งหลาย • ๑. คุณอนวัจนะ ผู้ที่กล่าวว่า พระ  
สมณโคตมมีวิชา ๑ ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวตามถ้อยคำของเรา ไม่ชื่อว่ากล่าวตู่เรา  
ด้วยคำไม่จริง ชื่อว่ากล่าวสมควรแก่ธรรม ไม่ว่าใคร ๆ ที่กล่าวประกอบด้วย  
ธรรมแล้ว บ่อมไม่ถึงซึ่งฐานะควรติเตียน

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนั้นแล้ว วจนโกตตปริพาชกจึง  
ทูลถามขึ้นว่า ข้าแต่พระโคตมเจ้าผู้ประเสริฐ มีกฤหัสถ์คนใดคนหนึ่งหรือไม่  
ที่ไม่ละเครื่องเกาะเกี่ยวของกฤหัสถ์ แต่ทำให้สิ้นทุกข์ได้ในเวลาตายแล้ว พระ  
เจ้าข้า • สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ไม่มี • ๑. จึงทูลถามต่อไปว่า  
กฤหัสถ์ที่ไม่ละเครื่องเกาะเกี่ยวของกฤหัสถ์ แต่เวลาตายแล้ว ได้เกิดในสวรรค์  
นั้นมีหรือไม่ ? ตรัสตอบว่า เราบอกไม่ได้ว่าพวกนั้นมีอยู่ร้อยหนึ่ง หรือ ๒๐๐-  
๓๐๐-๔๐๐-๕๐๐ เพราะพวกกฤหัสถ์ ที่ไม่ละเครื่องเกาะเกี่ยวของกฤหัสถ์ เวลา  
ตายแล้วไปเกิดในสวรรค์นั้น มีอยู่มากโคยแท้ • ๑. ข้าแต่พระโคตมเจ้าผู้ประเสริฐ  
มีอาชีวกคนใดหรือไม่ ที่ทำให้สิ้นทุกข์ไปในเวลาตายแล้ว • ๑. ตรัสตอบว่า  
ไม่มี • ๑. จึงทูลถามว่า อาชีวกที่เกิดในสวรรค์นั้นมีหรือไม่ ? ตรัสตอบว่า เรา  
ระลึกได้ว่า ตั้งแต่ ๕๐ กลับไปแล้ว ไม่มีอาชีวกคนใดเกิดในสวรรค์ นอก  
จากอาชีวกคนเดียวซึ่งเป็นกัมมวาที กิริยาวาที่เท่านั้น • ๑. ปริพาชกนี้จึงกราบ

ทูลว่า ข้าแต่พระโคตมเจ้าผู้ประเสริฐ เมื่อเป็นอย่างนั้น ถัดจากนี้ถึงสหุ  
เปล่งจากประโยชน์ทั้งนั้น เพราะโดยที่สุดแม้แต่ผู้ไปเกิดในสวรรค์ก็ไม่มี

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงสนทนากับปริพาชกนั้น ดังนี้แล้ว  
จึงโคตมปริพาชกก็มีความชื่นชมยินดี จบอุพพิจจโคตตสูตร อันเป็นพระสุต  
ที่ ๑ ในวรรคนี้เพียงเท่านี้

## อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งอุพพิจจโคตตสูตรว่า อารามของพวก  
ปริพาชก ชื่อว่าเอกปณฺฑริกนํ คือ หออารามนั้น มีต้นปณฺฑริกอบต้นหนึ่ง ๆ  
คำว่า แก้วเขียวธรรมและธรรมภายหลังนั้น คือ พระสัพพัญญุตญาณชื่อว่าธรรม  
การแก้ไขของมหาชนชื่อว่าธรรมภายหลัง ๆ คำว่า เป็นสัพพัญญู รุกขอย่าง  
เป็นสัพพหัสสวํ เห็นทุกอย่าง มีจามรู้ความเห็นบริบูรณ์หาเศษมิได้นั้น เป็นคำ  
อันพระผู้มีพระภาคเจ้าควรยอมรับ แต่คำว่า ความรู้ความเห็นปรากฏแต่เราตถาคค  
ทั้งในเวลาเดิน ยืน หลับ ตื่น เบนินจอนั้น เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ควร  
ยอมรับ ด้วยว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ต้องทรงนึกด้วยพระสัพพัญญุตญาณก่อนจึง  
ทรงทราบ เพราะฉะนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตั้งอยู่ในความไม่ยินยอม  
แล้ว จะห้ามเสียแม้ซึ่งความยินยอม จึงได้ตรัสอย่างนั้น ๆ คำว่า เพราะสัน  
อาสวะทั้งหลายนั้น ไม่ได้หมายความว่า เพราะไม่ได้มีอาสวะทั้งหลายที่สิ้นไปแล้ว  
ควรจะให้สิ้นไปอีก

คำว่า บพเพนิวาสญาณนํ หมายอดีตญาณ คือ การรู้จักอดีต ๆ คำว่า  
ทิพพจักขุญาณนํ หมายปัจจุบันญาณ คือ การรู้จักปัจจุบัน ๆ คำว่า  
อาสวักขยญาณนํ หมายโลกุตตรญาณ คือ การรู้จักโลกุตตระ ๆ เป็นอันว่า  
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงขียนพระพุทธคุณทั้งส่นลงด้วยวิชา ๓ ดังที่แสดง  
มาแล้วตามวาระพระบาลีนั้น ๆ คำว่า เครื่องเกาะเกี่ยวของคฤหัสถ์นั้น ได้แก่  
เครื่องผูกพันคฤหัสถ์ คือ ความยินดีในบรหารของคฤหัสถ์ ๆ คำที่พระผู้มี  
พระภาคเจ้าตรัสตอบว่าไม่มีนั้น คือ คฤหัสถ์ที่ไม่ละเครื่องเกาะเกี่ยวกับคฤหัสถ์จะทำ  
ให้สิ้นทุกข์ไปได้นั้นเป็นอันไม่มี ๆ คฤหัสถ์เหล่าใดยังอยู่ในเพศคฤหัสถ์ เช่น

สันตคิมหาอำมาตย์ กับบุตรเศรษฐีชื่อว่า อคคเสนเป็นต้น ได้ถึงซึ่งพระอรหันต์  
นั้น กฤหัสถ์เหล่านั้นล้วนแต่สิ้นความยินดีด้วยสังขารทั้งปวง ด้วยอริยมรรค  
ทั้งนั้น ฯ แต่เมื่อกฤหัสถ์ถึงพระอรหันต์แล้วตั้งอยู่ด้วยเพศกฤหัสถ์ไม่ได้ เพราะ  
เพศกฤหัสถ์เป็นเพศที่ต่ำช้าไม่อาจทรงคุณอันสูงสุดได้ เพราะฉะนั้น กฤหัสถ์  
ที่สำเร็จพระอรหันต์แล้ว ต้องบรรพชาในวันนั้น ไม่อย่างนั้นก็ต้องปรินิพพานใน  
วันนั้น ส่วนภุมมเทวดานั้นยังตั้งอยู่ได้ เพราะโอกาสอันเป็นที่หลบถ่มอยู่ ฯ  
ภุมมียกเป็นพระโสคาบัน พระสกทาคามิ พระอนาคามิ นั้น อยู่ในเพศกฤหัสถ์  
ได้ ส่วนกามาพจรเทพยคานั้น มีอยู่ได้เพียงพระโสคาบันกับพระสกทาคามิ  
เท่านั้น ส่วนพระจิณาสพนนั้นอยู่ในสวรัคชั้นกามาวจรไม่ได้ เพราะเหตุว่า  
สวรัคชั้นกามาวจรมันไม่เป็นที่อยู่ของผมความละอาช เป็นที่ปราศจากวิเวก ฯ  
เทวดาได้สำเร็จอนาคามิในสวรัคชั้นกามาวจรแล้ว ย่อมจัดขึ้นไปเกิดในพรหมโลก  
ชั้นสุทธาวาส ฯ ในเทวโลกชั้นสูงขึ้นไป ย่อมมีพระอริยเจ้าทั้ง ๔ จำพวก ฯ  
คำว่า กรรมวาที กิริยาวาทีนั้น หมายถึงผู้ถือกรรมเป็นใหญ่ ถือการทำให้เป็น  
ใหญ่ ฯ ในที่สุดแห่งกัลป์ที่ ๕๐ นั้น พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายได้เกิดเป็น  
ปริพาชกผู้ถือกรรมเป็นใหญ่ พระองค์ทรงเห็นว่า ลัทธิของพวกปริพาชกนั้น  
ไม่มีผล จึงได้ทรงมั่นอยู่ในการถือกรรมเป็นใหญ่ แล้วได้ขึ้นไปเกิดในสวรัค  
เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า เราละกถาไปหลังไปได้ ๕๐  
กัลป์ ไม่เห็นอาชีวกคนใดคนหนึ่งขึ้นไปเกิดในสวรัค นอกจากอาชีวกคนเดียว  
ซึ่งเป็นกรรมวาที กิริยาวาทีเท่านั้น ดังนี้ สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านี้.

### ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในธัมมัตถาธิบายว่า ในพระสูตรนี้ จุลโคตตปริ-  
พาชกมีความสงสัยว่า พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย จะเป็นจริงดังคำที่คนทั้งหลาย  
เล่าถือหรือไม่ คือ คนทั้งหลายเล่าลือว่า พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายทรงยืนยันว่า  
พระองค์เป็นพระสัพพัญญู รู้สิ่งทั้งปวง เป็นสัพพทัสสาวี เห็นสิ่งทั้งปวง มีความ

รู้ความเห็นบริบูรณ์หาเศษมิได้ มีความรู้ความเห็นปรากฏอยู่ทุกอริยาบถ เดิน  
 ขึ้น นั่ง นอน หลับ ตื่น ตั้งใจ ฯ วจนโกตตปริพาชกนั้นสงสัยว่า จะเป็น  
 จริงคำเขาเล่าหรือไม่ สงสัยว่าพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย จะยืนยันไว้  
 อย่างนั้นจริงหรือไม่ เมื่อไปทูลถามก็ได้รับคำตอบว่า พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย  
 ไม่ได้ทรงยืนยันไว้อย่างนั้น คือ พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ไม่ได้ทรงอวดไว้  
 มากไกร ๆ ว่า ความรู้ความเห็นปรากฏแก่พระองค์ทุกอริยาบถ แม้แต่เวลาหลับ  
 ก็ปรากฏ ไม่ได้ทรงอวดไว้อย่างนั้น แต่ข้อที่ว่าพระองค์เป็นพระสัพพัญญู รู้ทุก  
 อย่าง เป็นสัพพทิสสวู้ เห็นทุกอย่าง มีความรู้ความเห็นบริบูรณ์เต็มทั้น เป็น  
 ความจริง แต่ที่ว่า ความรู้ความเห็นปรากฏแก่พระองค์ทุกอริยาบถ ไม่ว่าจะเดิน  
 ขึ้น นั่ง นอน หลับ ตื่น อย่างไรนั้น ไม่จริง เพราะเหตุว่าพระองค์ต้องทรงนึก  
 ก่อนจึงรู้ เป็นแต่เมื่อทรงนึกแล้วเป็นต้องรู้ทุกสิ่งไป ต้องเห็นทุกสิ่งไป ที่จะไม่  
 รู้ไม่เห็นนั้นเป็นอันไม่มี ส่วนในเวลาที่ไม่ทรงนึกนั้น ก็ไม่ทรงรู้ทรงเห็น  
 มีอาการเป็นเหมือนกับสามัญชนธรรมดา แปรลกกันอยู่แต่ว่า สามัญชนธรรมดา  
 นั้น ย่อมไม่รู้ไม่เห็นทุกสิ่งทุกอย่างตามที่ตนนึกคิด อย่างว่าแต่สามัญชนธรรมดา  
 เลย ถึงแม้ว่าสามัญชน กล่าวคือ พระอริยเจ้าตั้งแต่ชั้นต่ำจนกระทั่งชั้นสูงสุด  
 คือ พระสารีบุตรโมคคัลลาน์ ก็ไม่รู้ได้ทุกสิ่งทุกอย่างไป เช่นอย่างพระสารีบุตร  
 เถรเจ้าไม่รู้จักพุทธบัญญัติเป็นพุทธวิสัย เป็นตัวอย่างฉะนั้น คือ บัญหาซึ่งเป็น  
 พุทธวิสัย เป็นหน้าที่ของพระพุทธเจ้าจะต้องรู้ นั้น พระสารีบุตรหาไม่รู้ เมื่อ  
 พระพุทธเจ้าทรงยกปัญหานี้ขึ้นไต่ถาม พระสารีบุตรก็ไม่ว่าจะแก้ไขประการใด  
 ถึงแม้ว่าพระสารีบุตรจะนึกสักเท่าไรก็ไม่อาจรู้ได้ ต่อเมื่อพระพุทธเจ้าทรงแนะให้  
 จึงได้รู้ ฯ บัญหาอันเป็นพุทธวิสัย ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสถามพระสารีบุตรนั้น  
 ได้แก่คำว่า เย จ สงฆาตมมา เส เข จ เสชา ปถุ อิท เตสึ เม นิปโก  
 อิริยํ ปถุโง ปพฺรหิ มวิสฺส ดังนี้ คำแปลว่า บุคคลเหล่าใดมีธรรมอันนับแล้ว  
 บุคคลเหล่าใดยังศึกษาอยู่ในโลกนี้ เรอผู้มีบุญญาอันเรากามแล้ว จงกล่าวความ  
 ประพาศของบุคคลเหล่านั้นให้เราฟัง ดังนี้ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสถามดังนี้แล้ว  
 พระสารีบุตรก็รู้ได้คือว่า พระพุทธเจ้าตรัสถามถึงข้อปฏิบัติของพระเสขอริยเจ้า กับ  
 พระอเสขอริยเจ้า แต่ไม่รู้ว่าจะยกข้อปฏิบัติข้อไหนขึ้นแก้ก่อน จึงจะถูกตามพระ



พุทธประสงค์ ไม่รู้ว่าจะยกธรรมข้อไหนขึ้น ต่อเมื่อพระพุทธเจ้าทรงแนะว่า  
 ดูก่อนสารีบุตร เธอจงพิจารณาคนที่ ดั่งนี้ จงรู้ได้ว่าจะต้องยกภพ คือ ภพรูป  
 อันใดกันชั้น ๕ ขึ้นแก้ แล้วจึงได้แก้ปัญหานี้ได้ เมื่อท่านแก้ปัญหานี้ได้แล้ว  
 ท่านจึงได้เปล่งสัทนาทขึ้นต่อพระพักตร์พระพุทธเจ้าว่า เราอาจนับเมล็ดฝันทัก  
 ลงมาตลอดกัลป์ ๑ ได้ว่า ตกในมหาสมุทรเท่านั้นเมล็ด ตกในแผ่นดินเท่านั้น  
 เมล็ด ตกที่ภูเขาเท่านั้นเมล็ด อาจนับเมล็ดทรายและหยาดน้ำในมหาสมุทร  
 ได้ ดั่งนี้ ๑ ส่วนปุณฺณสามัญญนั้น อย่างว่าแต่ปัญหาหรือธรรมอันลึกซึ้งซึ่ง  
 เป็นพหุวิสัยอย่างนี้เลย ถึงแม้ว่าเหตุผลอื่น ๆ ซึ่งมีอยู่ในโลกตามธรรมดา ที่  
 คนยังไม่เคยรู้เคยเห็น ไม่เคยได้ยินได้ฟัง ก็อาจรู้ได้ ถึงแม้ว่าจะนึกคิดทำอะไร  
 ก็ไม่อาจรู้ได้ เว้นไว้แต่จะได้ยินได้ฟังมาจากผู้อื่น หรือมาจากคำรา จากหนังสือ  
 เท่านั้น เพียงแต่คำที่เป็นแง่ปัญหาชั้นฉกษมาบัตเท่านั้น สามัญชนก็ไม่  
 อาจรู้ได้แล้ว เช่นคราวหนึ่ง พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายเสวยพระชาติเป็นฤๅษี  
 ได้สำเร็จอาภิกขุญญาบคนสมาบัติ คือ สมาบัติที่ถือความไม่มีสิ่งใด ๆ ดั่งนี้ ซึ่ง  
 เป็นสมาบัติชั้นที่ ๑ นับจากปฐมฌานมา คือ สมาบัตินี้มี ๘ ชั้น ได้แก่ปฐม-  
 ฌาน • ทุติยฌาน • ตติยฌาน • จตุตถฌาน • อากาสนัญญาบคนฌาน • วิญญา-  
 ณัญญาบคนฌาน • อาภิกขุญญาบคนฌาน • เวนสัญญานาสัญญาบคนฌาน • รวม  
 เป็นสมาบัติ ๘ ประการด้วยกัน ดั่งนี้ พระฤๅษีโพธิสัตว์นั้นได้สำเร็จเป็นลำดับไปแล้ว  
 ถึง ๗ ชั้น ชั้นที่ ๗ นั้นเรียกว่าอาภิกขุญญาบคนสมาบัติ อันมีคำบริกรรมว่า นตถิ  
 กิณฺณิ ซึ่งแปลว่า ไม่มีอะไร ไม่มีอะไร ดั่งนี้ ๑ เวลาท่านจะทำลายชั้นนั้น  
 พวกลิขย์ ๕๐๐ มีพระสารีบุตรเป็นหัวหน้า ซึ่งในชาตินั้นได้เป็นศิษย์ผู้ใหญ่ของพระ  
 โพธิสัตว์เจ้า ได้ถามกันว่า ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านมีคุณสมบัติสิ่งใดบ้างที่เป็น  
 เครื่องอุ้มใจในเวลาละไปจากโลกนี้ พระฤๅษีโพธิสัตว์ผู้เป็นอาจารย์นั้นตอบว่า  
 นตถิ กิณฺณิ ไม่มีอะไร ไม่มีอะไร ดั่งนี้ แล้วก็ไม่ต้องตอบสิ่งใดอีก พอได้เวลา  
 ท่านก็เข้าสมาบัติ คับขันไปเกิดในพรหมโลก พวกลิขย์เหล่านั้นก็พร้อม  
 กันทำฌาปนกิจปลงศพของท่านด้วยความโศกเศร้าเสียใจว่า ท่านไม่มีคุณสมบัติ  
 อันใดที่จะติดตัวไปในอนาคตภพภาคหน้า ในเวลานั้น ศิษย์ผู้ใหญ่นั้นจึงกล่าว  
 ขึ้นว่า ท่านทั้งหลายอย่าเศร้าโศกเสียใจเลย คำที่ท่านอาจารย์ของพวกเรา

ตอบว่า ไม่มีอะไร ๆ นั้น ท่านหมายความว่าท่านได้สำเร็จอาภิญญาตนสมาบัติ  
ซึ่งเป็นสมาบัติชั้นที่ ๑ ซึ่งจักส่งให้ไปเกิดในพรหมโลก แต่ศิษย์อื่น ๆ ไม่เชื่อถือ  
จึงไคร้อนถึงอาจารย์ผู้ไปเกิดอยู่ในพรหมโลก อาจารย์จึงได้ลงมารับรองด้วยให้  
ได้ยินแต่เสียงพูดอยู่บนอากาศว่า ข้อนั้นถูกต้องตามถ้อยคำของศิษย์ผู้ใหญ่แล้ว  
ว่าดังนี้แล้วก็สรรเสริญศิษย์ผู้ใหญ่ว่า คนที่ไม่มีปัญญาซึ่งมาประชุมกันตั้งพัน  
คร่ำครวญอยู่คงบ่ก็ตาม ผู้ใคร่จักความหมายแห่งคำพูด ผู้นั้นแหละเรียก  
ว่าบุรุษผู้มีปัญญาประเสริฐแต่ผู้เดียว ดังนี้ ๆ อย่างว่าแต่คำอื่นเป็นปัญหาลึกซึ้ง  
เกี่ยวกับฉานสมาบัติเช่นนั้นเลย ถึงแม้ว่าเหตุผลที่ต่ำกว่านี้ สามัญชนก็ไม้อาจรู้ได้  
นอกจากวิสามัญชนผู้มีปัญญาอันละเอียดลึกซึ้งเท่านั้น ส่วนพระพุทธเจ้าของเรา  
ทั้งหลายนั้น เมื่อพระองค์ทรงนึกแล้วต้องรู้ทุกสิ่งทุกอย่างไป โลกจึงได้ถวาย  
พระนามว่า เป็นพระสัพพัญญู ซึ่งผู้รู้ในประเทศของเราได้เปลี่ยนแปลงจากคำว่า  
สัพพัญญูเป็นสรรเพชญ์ว่า สมเด็จพระสรรเพชญ์พุทธเจ้าบ้าง สมเด็จพระ  
ศรีสรรเพชญ์พุทธเจ้าบ้าง ดังที่เราทั้งหลายเคยได้ฟังอยู่เสมอมา แต่พระองค์  
ไม่ได้ทรงอวดคนใดใครว่า ความรู้ความเห็นปรากฏแก่พระองค์ ทั้งในเวลา เดิน  
ขึ้น นั่ง นอน หลับ ตื่น ขอนี้ก็เพราะถ้าพระองค์ทรงขึ้น เดิน นั่ง นอน  
อยู่เฉย ๆ ไม่ทรงนึกอยากรู้สิ่งใด ความรู้สิ่งนั้นก็ปรากฏขึ้นแก่พระองค์  
คือเมื่อพระองค์ทรงนึกจึงปรากฏขึ้น ๆ ที่พระองค์ทรงขึ้นยืนนั้น ก็มีอยู่คำเดียวว่า  
พระองค์เป็นผู้ทรงไตรวิชา คือ มีวิชา ๓ อันได้แก่บุพเพนิวาสญาณ รู้จักอดีต  
จุลุปปาตญาณ รู้จักปัจจุบันและอนาคต อาสวักขญาณ รู้จักทำให้สันอาสว-  
กิเลส ดังที่แสดงมาแล้วตามพระบาลีนั้น เป็นอันว่าสิ้นเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย  
เพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๆ

กัณฑ์ที่ ๓๐

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

อัครวิจิตรโกตคสูตร ตอนว่าด้วยปัญหาในเรื่องทฤษฎี ๑๐ ประการ

เอวมเม สุตํ เอกํ สมํ ภควา . สาวคตํ วิหริเตเชตวนเ อนาถ-  
บิณฑิกสส อารามे . อดโข วจฺจโกตฺโต ปริพาชโก เยน ภควา  
เคนปสงกมิ อุปสงกมิทวา ภควตา สหํ สมโมทํ สมโมทนํ . กถํ สรรณํ  
วิคฺสาเรทวา เอกมนตํ นิสํสํ .

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคการณัยไตรภาค  
ว่าด้วยอัครวิจิตรโกตคสูตร แห่งปริพาชกวรรคที่ ๓ ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย  
มัชฌิมปัณณาสก ตามพระบาลี อรรถกถา ฐัมมัตถาธิบาย สืบต่อไป เพื่อให้เป็น  
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้แล้ว ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอาณนท  
ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ใน  
อารามแห่งอนาถบิณฑิกเศรษฐี อันมีนามว่า พระเชตวนาราม ใกล้กรุงสาวัตถี .  
ครั้งนั้น วิจิตรโกตคปริพาชกได้ไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า แสดงความชื่นชม  
ยินดี มีวาจาปราศรัยแล้วก็นั่งลงในที่สมควรแก่ตน

ครั้นวิจิตรโกตคปริพาชกนั่งลงในที่สมควรแก่ตนแล้ว จึงกราบทูลว่า ข้าแต่  
พระโคตมผู้ประเสริฐ พระโคตมเห็นว่าโลกยังขึ้น คำนับเป็นคำจริง คำอื่น  
ไม่จริงดังนี้หรือ พระเจ้าข้า ? สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า เราไม่ได้  
เห็นอย่างนี้ . . . จึงทูลถามต่อไปว่า พระโคตมเห็นว่าโลกไม่ยังขึ้น เป็นของจริง  
คำอื่นไม่จริงอย่างนั้นหรือ ? ตรัสตอบว่า เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น . . . จึงทูลถามว่า  
พระโคตมเห็นว่าโลกมีที่สุคตอย่างนั้นหรือ ? เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น . . . พระโคตม

เห็นว่าโลกไม่มีที่สุดอย่างนั้นหรือ? เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น ฯ พระโคตมเห็นว่า  
 ชั้พกับสัระเป็นอันเดียวกันหรือ? เราไม่ได้เห็นว่าชั้พกับสัระเป็นอันเดียวกัน ฯ  
 พระโคตมเห็นว่า ชั้พกับสัระต่างกันหรือ? เราไม่ได้เห็นว่าชั้พกับสัระต่างกัน ฯ  
 พระโคตมเห็นว่า สัตว์ตายแล้วเกิดหรือ? เราไม่ได้เห็นว่าสัตว์ตายแล้วเกิด ฯ  
 พระโคตมเห็นว่า สัตว์ตายแล้วไม่เกิดอย่างนั้นหรือ? เราไม่ได้เห็นว่าสัตว์ตาย  
 แล้วไม่เกิด ฯ พระโคตมเห็นว่า สัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มีอย่างนั้น  
 หรือ? เราไม่ได้เห็นว่าสัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มี ฯ พระโคตม  
 เห็นว่า สัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่ อย่างนั้นหรือ? เราไม่ได้  
 เห็นว่าสัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่

ข้ามค้พระโคตมผู้ประเสริฐ เมื่อพระองค์ถูกข้าพระองค์ทูลถามว่า พระ  
 โคตมเห็นว่าโลกยังยืนหรือไม่ ก็ตรัสตอบว่า ไม่ เมื่อข้าพระองค์ทูลถามว่า พระ  
 โคตมเห็นว่าโลกยังยืนอย่างนั้นหรือ ก็ตรัสตอบว่า ไม่ เมื่อข้าพระองค์ทูลถามว่า  
 พระโคตมเห็นว่าโลกมีที่สุดอย่างนั้นหรือ หรือเห็นว่าโลกไม่มีที่สุด เห็นว่าชั้พ  
 กับสัระเป็นอันเดียวกัน หรือเห็นว่าชั้พกับสัระต่างกัน เห็นว่าสัตว์ตายแล้ว  
 เกิด หรือเห็นว่าสัตว์ตายแล้วไม่เกิด เห็นว่าสัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็มี ไม่เกิด  
 อีกก็มี เห็นว่าสัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่อย่างนั้นหรือ ก็ตรัส  
 ตอบว่า ไม่ใช่อย่างนั้นทั้งนั้น ฯ พระโคตมทรงเล็งเห็นโทษอย่างไร จึงไม่ถือ  
 ความเห็นเหล่านั้นไว้โดยประการทั้งปวง

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสตอบว่า ความเห็นว่าโลกยังยืน โลกไม่  
 ยังยืน โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ชั้พกับสัระเป็นอันเดียวกัน ชั้พกับสัระต่าง  
 กัน สัตว์ตายแล้วเกิด สัตว์ตายแล้วไม่เกิด สัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีก  
 ก็มี สัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่ เหล่านี้ เป็นปาหิภู เป็น  
 กันดาร เป็นข้าศึก เป็นความกวัดแกว่งคั่นร่น เป็นเครื่องข้อง เป็นของมี  
 ทุกข์ มีความคับแค้น มีความอึดอัด มีความเร่าร้อน ไม่เป็นเหตุให้เกิดความ  
 เบื่อหน่าย ความคลาย ความดับ ความสงบ ความรู้อย่างยิ่ง ความรู้ดี ความไม่มี  
 เครื่องร้อยรัดทั้งนั้น ฯ เขาเล็งเห็นโทษอย่างนั้นแหละ จึงไม่ประกอบพิธีกรรมเหล่านั้น  
 ไว้โดยประการทั้งปวง ฯ ก็พระโคตมมีพิธีกรรมอย่างไร มีความเห็นอย่างไร ฯ คุณก่อน



วัจฉะ คำว่า ทัญญีเราตกคตกำลังเสียแล้ว เราตกคตเห็นว่า รูปเป็นอย่างนี้  
 ความเกิดขึ้นแห่งรูปเป็นอย่างนี้ ความดับไปแห่งรูปเป็นอย่างนี้ ฯ เวทนาเป็น  
 อย่างนี้ ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาเป็นอย่างนี้ ความดับไปแห่งเวทนาเป็นอย่างนี้ ฯ  
 สัญญาเป็นอย่างนี้ ความเกิดขึ้นแห่งสัญญาเป็นอย่างนี้ ความดับไปแห่งสัญญา  
 เป็นอย่างนี้ ฯ สังขารทั้งหลายเป็นอย่างนี้ ความเกิดขึ้นแห่งสังขารทั้งหลายเป็น  
 อย่างนี้ ความดับไปแห่งสังขารทั้งหลายเป็นอย่างนี้ ฯ วิญญาณเป็นอย่างนี้ ความ  
 เกิดขึ้นแห่งวิญญาณเป็นอย่างนี้ ความดับไปแห่งวิญญาณเป็นอย่างนี้ ฯ เพราะ  
 ฉะนั้น เราตกคตจึงกล่าวว่า เราตกคตหลุดพ้นแล้ว เพราะความสน ความ  
 กลาย ความดับ ความสละ ความเลิก ความไม่เกิดขึ้นแห่งความถือทั้งปวง  
 ความข้ายทั้งปวง และมานานสัย คือ อหังการ มมังการ ว่าเรา ว่าของเราทั้งปวง

ข้าแต่พระโคตมเจ้าผู้ประเสริฐ ภิกษุผู้หลุดพ้นแล้วอย่างนี้ เกิดขึ้นในที่  
 ไหน ? ดูก่อนวัจฉะ ภิกษุผู้หลุดพ้นแล้วอย่างนี้ ไม่ควรกล่าวว่าเกิด ฯ  
 ข้าแต่พระโคตมเจ้าผู้ประเสริฐ ถ้าอย่างนั้นภิกษุผู้หลุดพ้นแล้วอย่างนี้ ก็ย่อม  
 ไม่เกิด ฯ ดูก่อนวัจฉะ ภิกษุผู้หลุดพ้นแล้วอย่างนี้ ย่อมไม่ควรกล่าวว่าไม่  
 เกิด ฯ ถ้าอย่างนั้น ก็เป็นอันว่าภิกษุผู้หลุดพ้นแล้วอย่างนี้ เกิดก็มี ไม่เกิด  
 ก็อย่างนั้นซิ พระเจ้าข้า ฯ ไม่ใช่อย่างนั้น ฯ ถ้าไม่ใช่อย่างนั้น ก็เป็นอันว่า  
 ภิกษุผู้หลุดพ้นแล้วอย่างนี้ เกิดก็ไม่ใช่ ไม่เกิดก็ไม่ใช่ อย่างนั้นซิ  
 พระเจ้าข้า ฯ ไม่ใช่อย่างนั้น

ข้าแต่พระโคตมเจ้าผู้ประเสริฐ เมื่อพระองค์ถูกข้าพระองค์ทูลถามว่า ภิกษุ  
 ผู้หลุดพ้นแล้วอย่างนี้ เกิดในที่ไหน ก็ตรัสตอบว่า ไม่ควรกล่าวว่าเกิด ฯ  
 ข้าพระองค์จึงทูลถามว่า ถ้าภิกษุผู้หลุดพ้นแล้วอย่างนี้ ไม่เกิดอย่างนั้นหรือ  
 ก็ตรัสตอบว่า ไม่ควรกล่าวว่าไม่เกิด ฯ เมื่อข้าพระองค์ทูลถามว่า เกิดอีกก็มี  
 ไม่เกิดอีกก็มีอย่างนั้นหรือ ก็ตรัสตอบว่า ไม่ใช่อย่างนั้น ฯ เมื่อข้าพระองค์ทูล  
 ถามว่า เกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่อย่างนั้นหรือ ก็ตรัสตอบว่า ไม่ใช่  
 อย่างนั้น ฯ ในเรื่องนี้ข้าพระองค์ไม่เข้าใจ ข้าพระองค์จึงงวยเสียแล้ว พระเจ้าข้า  
 ความเลื่อมใสอันใดที่ได้มีแก่ข้าพระองค์ด้วยการสนทนาคราวก่อน ความเลื่อมใส  
 อันนั้น ได้หายไปโนบัดนี้เสียแล้ว พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณอนวัจนะ การที่เธอไม่รู้เรื่องนงวของในเรื่องนี้ก็ควรแล้ว เพราะเรื่องนี้เป็นธรรมอันลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก เป็นของสงบ เป็นของประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งการนึก เป็นของละเอียด เป็นของที่บัณฑิตต้องรู้ ผู้ที่มีปัญญาอย่างอื่น พอใจอย่างอื่น ชอบใจอย่างอื่น ประกอบอย่างอื่น มีอาจารย์อย่างอื่น ยากที่จะเห็นธรรมนั้นได้ เราจักขอเลี้ยวถามเธอในเรื่องนี้ เธอเห็นสมควรอย่างไร ก็จงตอบอย่างนั้น คือ ถ้ามีไฟลุกอยู่ข้างหน้าเธอ เธอต้องรู้ว่าไฟลุกอยู่ข้างหน้ามีใช่หรือไม่ ? ใช่ พระเจ้าข้า ฯ ถ้ามีผู้ถามเธอว่า ไฟที่ลุกข้างหน้าท่านนั้น ลุกขึ้นเพราะอาศัยอะไร เธอจะตอบเขาว่าอย่างไร ? ข้าพระองค์ก็ต้องตอบเขาว่า ลุกขึ้นเพราะอาศัยเชื้อ คือ หญ้าและไม้ ฯ ถ้าไฟนั้นดับอยู่ข้างหน้าเธอ หังเธอก็รู้ว่าไฟนั้นดับแล้วมีใช่หรือไม่ ? ใช่ พระเจ้าข้า ฯ ถ้ามีผู้ถามเธอว่า ไฟที่ดับแล้วนั้น ไปทิศไหน ไปทิศตะวันออกหรือตะวันตก หรือทิศเหนือ ทิศใต้ อย่างไร เธอจะตอบเขาว่าอย่างไร ? จะตอบเขาว่าไปทิศไหน ทิศนั้นก็ไม่ได้ถูก พระเจ้าข้า ตอบได้แต่ว่า ไฟที่ลุกโผลงเพราะอาศัยเชื้อ คือ หญ้าและไม้นั้น เมื่อไม่ติดเชื้อแล้ว ไม่ประกอบกับอย่างอื่นแล้ว ไม่มีอาหารแล้ว ก็ถึงซึ่งความดับไปแล้ว ดังนี้ พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณอนวัจนะ ข้อนั้นฉันนั้น บุคคลบัญญัติเรียกว่า พระตถาคตด้วยรูปอันใด ด้วยเวทนาอันใด ด้วยสัญญาอันใด ด้วยสังขารอันใด ด้วยวิญญาณอันใด รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณอันนั้น พระตถาคตก็ละเสียแล้ว ตัณหาเสียแล้ว ทำให้เหมือนตาลยอดด้วนเสียแล้ว ทำให้ถึงซึ่งความไม่มีอยู่เสียแล้ว ไม่ให้เกิดอีกต่อไปแล้ว พระตถาคตเจ้าหลุดพ้นจากการนับว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนั้นเป็นผลึก เป็นผู้ที่ใคร ๆ ประมาณไม่ไว้ เป็นผู้ที่ใคร ๆ หยั่งให้ถึงได้ยาก เหมือนกับมหาสมุทร ซึ่งบุคคลไม่ควรกล่าวว่าเกิด หรือไม่เกิด เกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มี หรือเกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่ ฉะนั้น

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบอย่างนั้นแล้ว วัจนโคตตปริพาชก จึงกราบทูลขึ้นว่า ตันรังใหญ่ซึ่งอยู่ใกล้บ้านหรือใกล้นิคม ซึ่งเป็นต้นไม้ที่มีความไม่เที่ยงเป็นธรรมดานั้น ย่อมมีกิ่ง ใบ เปลือก สะเก็ด กระพี้ ร่วงหลุดไป

ต่อมาภายหลังคันธรงนั้นก็ยังเหลือแต่แก่น ธันโต คำสั่งสอนของพระโคตมเจ้าผู้  
ประเสริฐ ซึ่งมีทั้ง ใบ เปลือก สะเก็ด กระพี้ ร่วงหลุดไปหมดแล้ว ก็ยังอยู่  
แต่แก่นล้วน ๆ ฉะนั้น พระธรรมเทศนาของพระองค์เป็นของดีแท้ พระเจ้าข้า  
พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย ด้วยความมุ่งหมายให้วิปริโยชน์  
แก่ข้าพระองค์นี้ ข้อมมือปูมาเหมือนคนหงายของท้าว หรือเบ็ดของทับค  
หรือบอกทางให้แก่คนหลงทาง หรือส่องประทีปน้ำมันในที่มืดด้วยคิดว่า คนที่มี  
ตาดีทั้งหลาย จักได้เห็นสิ่งทั้งหลาย ฉะนั้น ข้าพระองค์ขอนับถือพระโคตมเจ้าผู้  
ประเสริฐ กับทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์เป็นที่พึ่ง ขอพระโคตมเจ้าผู้ประเสริฐ  
จงจำข้าพระองค์ไว้ว่า เป็นอุบาสกนับแต่วันนี้เป็นต้นไป จนตลอดชีวิตของข้าพระองค์  
ด้วยเถิด พระเจ้าข้า ฯ จบอัคคิวัจจโกตตสูตร ตามวาระพระบาลีเพียงเท่านั้น.

### อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งอัคคิวัจจโกตตสูตร ในคัมภีร์  
ปัญจอุปาทานีว่า คำที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เราไม่เห็นว่าเป็นของยังขึ้น  
คณันน คือ พระองค์ตรัสว่า เราไม่เห็นว่าเป็นของคณที่ ฯ คำที่พระผู้มี  
พระภาคเจ้าตรัสว่า เราไม่เห็นว่าเป็นของยังขึ้นนั้น คือ พระองค์ตรัสว่า เราไม่เห็นว่าเป็นของ  
ชาติสญฺญ ฯ คำว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุดเป็นต้นนั้น ควรทราบว่าพระผู้มี  
พระภาคเจ้าตรัสปฏิเสธว่า พระองค์ไม่ได้เห็นอย่างนั้นทั้งนั้น ฯ คำว่า สัตว์ตาย  
แล้วเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มีนั้น หมายถึงความเห็นว่าโลกบางอย่างยังขึ้น บาง  
อย่างไม่ยังขึ้น ซึ่งเรียกว่า เอกังจสัสสตทิฏฐิ ฯ คำว่า สัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็  
ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่ นั้น ควรทราบว่า เป็นการออกความเห็นไม่ตายตัว ซึ่ง  
เรียกว่าอมราวิกเขปทิฏฐิ ฯ คำว่า มีทุกชั้นนั้น คือ มีกิเลสทุกข์ วิปากทุกข์ ฯ  
คำว่า มีความคับแค้นนั้น คือ มีความคับแค้นด้วยอำนาจทุกข์ทั้งสองนั้น ฯ คำว่า  
มีความอดัดตันนั้น คือ มีความอดัดด้วยอำนาจทุกข์ทั้งสองนั้น ฯ คำว่า มีความ  
เร่าร้อนนั้น คือ มีความเร่าร้อนด้วยทุกข์ทั้งสองนั้น ฯ คำว่า เพราะเหตุนี้ นั้น คือ

เพราะเหตุที่เราตถาคคได้เห็นความเกิดขึ้นแห่งขันธทั้ง ๕ เราตถาคคจึงไม่ประกอบ  
 กับทิฏฐิทั้งปวง ฯ คำว่า ความถือทั้งปวงนั้น หมายความว่าความถือด้วยคตินหา มานะ  
 ทิฏฐิ ฯ คำว่า ความข้ายทั้งปวงนั้น หมายความว่าความข้ายด้วยคตินหา มานะ ทิฏฐินั้น  
 เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงจำแนกความถือทั้งปวง ความข้าย  
 ทั้งปวงนั้น จึงได้ตรัสว่า มานานสัย คือ การถือว่าเรา ว่าของเรา โดยประการ  
 ทั้งปวง ดังที่แสดงมาแล้วตามพระบาลีนั้น ฯ ก่อทั้งการนั้น เป็นตัวทิฏฐิ ฯ มมัง  
 การนั้น เป็นคตินหา ฯ มานานสัยนั้น เป็นตัวมานะ ฯ คำว่า หลุดพ้นเพราะ  
 ไม่ถือมั่นนั้น คือ หลุดพ้นเพราะไม่ถือมั่นสิ่งใด ๆ ด้วยอุปาทาน ๔ ฯ คำว่า  
 ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วอย่างนี้ ข้อมไม่เกิดขึ้น เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าควร  
 ทรงรับ แต่ไม่ทรงรับนั้น เป็นเพราะเมื่อพระองค์ตรัสอย่างนี้ ปริพาชกนั้นก็  
 ถือว่า โลกชาตสุญ เพราะเขาถือว่าการเกิดขึ้นเป็นการแสดงให้เห็นว่า . โลก  
 ยั่งยืน ฯ คำว่า เกิดอีกก็มิ ไม่เกิดอีกก็มิ นั้น เป็นการออกความเห็น ว่า โลก  
 บางอย่างยั่งยืน บางอย่างไม่ยั่งยืน ฯ คำว่า ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วอย่างนี้  
 เกิดอีกก็ไม่ไซ้ ไม่เกิดอีกก็ไม่ไซ้ นั้น เป็นการออกความเห็นไม่ตายตัว เพราะฉะนั้น  
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงดำริว่า ปริพาชกนี้ไม่มีที่ยัง ไม่มีที่หน่วง  
 ก็ตาม ก็จงอย่าได้ซึ่งท่อนเป็นที่เข้าไปแห่งสุขดังนี้แล้ว จึงทรงปฏิเสธข้อที่ควร  
 ขอมรับเสีย ฯ คำว่า ธรรมนเป็นของเล็ก เป็นของเห็นได้ยาก เป็นของรู้ตามได้  
 ยาก เป็นของสงบ เป็นของประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งการนึก เป็นของละเอียด  
 เป็นของทัณตคตองรู้นั้น ได้แก่ธรรม คือ บัณฑิตการ ฯ คำว่า ประกอบในที่  
 อันนั้น คือ ประกอบในลัทธิอื่น ฯ คำว่า มีอาจารย์ในที่นั้นนั้น คือ อยู่ในสำนัก  
 อาจารย์จำพวกอื่น ซึ่งเป็นจำพวกไม่รู้จักบัณฑิตการ ฯ คำว่า บุคคลบัญญัติเรียก  
 พระตถาคคเจ้าด้วยรูปอันใดนั้น ได้แก่บุคคลบัญญัติเรียกพระตถาคคเจ้าว่า เป็น  
 ผู้มีรูปด้วยรูปอันใด ฯ คำว่า พระตถาคคเจ้าเป็นผลกมน คือ เป็นผลกด้วยคุณ ฯ  
 คำว่า พระตถาคคเจ้าเป็นผู้ประมาณไม่ได้ นั้น คือ เป็นผู้ใด ๆ ไม่อาจประมาณ  
 ได้ ฯ คำว่า หยั่งถึงได้ยากนั้น คือ หยั่งรู้ได้ยาก ฯ คำที่ยกมหาสมุทรรขึ้นเปรียบ  
 นั้น คือ มหาสมุทรรนเป็นของเล็ก เป็นของประมาณไม่ได้ เป็นของหยั่งถึงได้ยาก  
 ฉนใด ถึงผู้มีพระชันาสพเจ้าก็ฉนนั้น ฯ คำว่า ไฟที่ดับแล้ว กล่าวไม่ได้ว่าไป



สัพพิโคตโนนัตตํ ภิกขุผลุตฺตํแล้ว ก็กล่าวไม่ได้ว่าเกิดหรือไม่เกิด หรือเกิด  
อีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มี หรือเกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่นั่น ๑ คำว่า  
ถ้อยคำของพระโคตมผู้ประเสริฐ ปราศจากกิง ใ้ ปลือก สะเก็ด กระทบแล้ว  
ยังเหลืออยู่แต่แก่นล้วน ๆ นั่น คือ ยังเหลืออยู่แต่แก่นอันได้แก่โลกุตตรธรรม ดังนั้น  
สนเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น.

### ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในธัมมัตถาธิบายว่า พระธรรมเทศนาที่แสดงมา  
แล้วตามพระบาลีและอรรถกถานั้น มีเนื้อความแจ่มแจ้งแล้วทุกประการ จึง  
ไม่มีคำใดที่ควรยกขึ้นแสดงซ้ำอีกในตอนนั้น เพราะฉะนั้น ในตอนนี้จะจึงได้สรุป  
เนื้อความทั้งสนนนั้นไว้เป็นข้อ ๆ คือ ข้อที่ ๑ ซึ่งมีอยู่ในพระธรรมเทศนาที่สนน  
ว่าช่วยปัญหาของวัจจโคตตปริพาชกในเรื่องทัญญี ๑๐ ประการ คือ วัจจโคตตปริ-  
พาชกทูลถามพระพุทธเจ้าว่า พระองค์มีทัญญี ๑๐ ประการนั้นหรือไม่ ตรัสตอบว่า  
ไม่มี คือ เขาถามว่า พระองค์มีความเห็นว่าโลกยังขึ้นหรือไม่ ตรัสตอบว่า ไม่มี  
ดังนี้ เป็นต้น ๑ ข้อที่ ๒ ว่าด้วยวัจจโคตตปริพาชกทูลถามว่า เพราะเหตุไร พระองค์  
จึงไม่มีทัญญีทั้ง ๑๐ นั้น ตรัสตอบว่า เพราะทัญญีทั้ง ๑๐ นั้นเป็นบ้า เป็นทกัณธาร  
เป็นข้าศึก เป็นของกวัดแกว่ง เป็นของเกาะเกี่ยว เป็นของมีทุกข์ ดังนี้ เป็นต้น ๑  
ซึ่งได้ใจความว่า เพราะทัญญีทั้ง ๑๐ นั้น ไม่มีประโยชน์อันใด ๑ ข้อที่ ๓ วัจจ-  
โคตตปริพาชกทูลถามว่า พระโคตมมีทัญญีอย่างไรหรือไม่, ตรัสตอบว่า คำว่า  
ทัญญีนั้น เราตถาคตได้กำจัดเสียหมดแล้ว เพราะเหตุที่เราตถาคตรู้จักขั้นที่ ๕ รู้  
จักความเกิดความดับแห่งขั้นที่ ๕ สันความถือทั้งปวงจึงได้หลุดพ้น ๑ ข้อที่ ๔ ว่า  
วัจจโคตตปริพาชกทูลถามว่า ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วไปเกิดในที่ไหน ตรัสตอบ  
ว่า จักกล่าวว่าไปเกิดในที่ไหนไม่สมควร เขาจึงทูลว่า ภิกษุอย่างนั้นก็ไม่เกิดซิ  
ตรัสตอบว่า จะว่าไม่เกิดก็ไม่ถูก เขาจึงทูลซ้ำว่า ถ้าอย่างนั้น ภิกษุเช่นนั้นเกิด  
อีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มี อย่างนั้นซิ ตรัสตอบว่า จะว่าอย่างนั้นก็สมควร จึงทูล  
ซ้ำว่า ถ้าอย่างนั้นภิกษุเช่นนั้นเกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่ อย่างนั้นซิ  
ตรัสตอบว่า ไม่ถูก เขาจึงทูลขึ้นว่า เรื่องนี้ข้าพระองค์คงเสียแล้ว หมายความว่า

เลื่อมใสที่มีต่อพระองค์ด้วยการสนทนากวาก่อนเสียก่อน เพราะเมื่อข้าพระองค์  
 ทูลถามว่าอย่างนี้หรือ ? ก็ตรัสตอบว่าไม่ใช่ ทูลถามว่าหรือไม่ใช่อย่างนี้ ก็ตรัส  
 ตอบว่า ไม่ใช่ทั้งนั้น จึงทรงเฉลยไขว่ ข้อยที่เธองงนั้นสมควรแล้ว เพราะ  
 ธรรมนี้เป็นของลึกซึ้งนักแล้ว ทรงยกเอาเรื่องไฟดับ กับเรื่องภิกษุผู้มัจฉาหลุด  
 พันแล้วนั้นขึ้นมาเทียบกันว่า ไฟที่ดับแล้วย่อมกล่าวไม่ได้ว่าไปสทิศใด ฉะนั้น  
 ภิกษุผู้หลุดพ้นแล้วก็กล่าวไม่ได้ว่า ไปเกิดในที่ใด ฉะนั้น ไฟที่ดับแล้วนั้น ก็  
 กล่าวได้แต่ว่าดับแล้วเท่านั้น ฉะนั้น ๑ คำว่า ดับแล้วนั้น เรียกตามภาษาบาลี  
 ว่า นิพพานแล้ว ๑ ผู้ที่ไม่รู้จักธรรมอันลึกซึ้ง คือ บัณฑิตการ อันได้แก่อาการ  
 แห่งปัจจัย คือ อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา  
 คัมहा อุปาทาน ภพ ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส  
 อุปายาสแล้ว ยากที่จะรู้ซึ่งความเป็นไปของภิกษุผู้มัจฉาหลุดพ้นจากการถ่มนึ่ง  
 หังปวง ดังนี้ เป็นอันว่า การที่จะรู้เรื่องนิพพาน ก็ต้องรู้ปัจจัยการ มีอวิชชา  
 เป็นต้น กว้างขวางแจ่มแจ้งด้วยใจของตนเอง ไม่ใช่ด้วยได้ยินได้ฟังจากผู้อื่น  
 หรือได้จากคำรับคำรา จึงเป็นอันว่าสนเนื้อความในพระธรรมเทศนาถนัด  
 เพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๑

### กัณฐกัณ ๓๑

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

มหาจันโศคคสูตร คือนว่าด้วยปัญหาของจันโศคคปริพาชก

เอวมเม สุตัง เอกัง สมัยัง ภควา ราชคเห วิหริติ เวทฺหเน กถนุห-  
 นิวาเป ๑ อถปิ จันโศคโค ปริพาชโก เชน ภควา เตนฺอุปสงฺกมิ อุปสงฺก-  
 มิควา ภควตา สหฺมึ สมฺโมทิตฺติ สมฺโมทนียํ กถิ สาราณียํ วิคิสาเรตฺวา เอกมนฺติ  
 นิสิตฺติ.

ณ บัดนี้ อาคมภาพักได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถการนัยไครภาค  
กัณฑ์ที่ ๑๑ ว่าด้วยมหาวิจยโคตคสูตรที่ ๓ แห่งปริพาชกวรรคที่ ๓ คัมภีร์มัชฌิม-  
นิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ อันกล่าวด้วยบัญญัติของวิจยโคตคปริพาชก ตามพระบาลี  
อรรถกถา ชัมมกถาธิบาย เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธ-  
ศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน ตามสมควรแก่การฟังพระธรรมเทศนา

### บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้น  
ว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอานนท์ ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง  
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเวฬุวันวิหาร กลันทกนิวาปสถาน ใกล้  
ราชคฤห์มหานคร ฯ ในครั้งนั้น วิจยโคตคปริพาชก ได้ไปเฝ้ากราบทูลสมเด็จพระ  
ผู้มีพระภาคเจ้าว่า การสนทนากับพระโคตมผู้ประเสริฐได้มีมานานแล้ว ขอ  
พระโคตมผู้ประเสริฐ จงทรงแสดง อกุศลโดยย่อ แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด  
พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า คุณ่อนวิจยะ เราควรแสดง  
กุศล อกุศล แก่เธอทั้งหลายโดยย่อ โดยพิสดาร ฯ แต่เราก็จักแสดงแก่  
เธอโดยย่อ เธอจงตั้งใจฟังให้ดี เราก็จักแสดงให้ฟังในบัดนี้ ฯ วิจยโคตคปริพาชก  
ก็ทูลรับพระพุทธฎีกาว่า พระพุทธเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงแสดงว่า คุณ่อนวิจยะ โลภะ โทสะ  
โมหะ เป็นอกุศล อโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นกุศล ฯ โดยเหตุนั้น จึงเป็น  
อันได้ใจความว่า ธรรม ๓ อย่างนี้เป็นอกุศล ส่วนธรรมอีก ๓ อย่างนี้เป็นกุศล ฯ  
การทำปาณาติบาตเป็นอกุศล การงดเว้นจากปาณาติบาตเป็นกุศล ฯ อทินนาทาน  
เป็นอกุศล การงดเว้นจากอทินนาทานเป็นกุศล ฯ กาเมสุมิฉฉาจารเป็นอกุศล การ  
งดเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจารเป็นกุศล ฯ การกล่าวส่อเสียดเป็นอกุศล การงดเว้นจาก  
การกล่าวส่อเสียดเป็นกุศล ฯ การกล่าวหยาบคายเป็นอกุศล การงดเว้นจาก  
การกล่าวหยาบคายเป็นกุศล ฯ การกล่าวสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เป็นอกุศล การ  
งดเว้นจากการกล่าวสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เป็นกุศล ฯ การเพ่งเล็งอยากได้ของผู้

อื่นเป็นอกุศล การไม่เพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่นเป็นอกุศล ฯ การป้องกันผู้อื่นเป็น  
 อกุศล การไม่ป้องกันผู้อื่นเป็นอกุศล ฯ การเห็นผิดเป็นอกุศล การเห็นถูกเป็น  
 อกุศล ฯ ธรรม ๑๐ ประการนี้ เป็นอกุศล ธรรมอีก ๑๐ ประการนี้ เป็นอกุศล  
 ด้วยประการดังนี้ ฯ เพราะเหตุที่ภิกษุละคันหาแล้ว ตัtrakคันหาแล้ว ทำคันหา  
 ให้เหมือนคาลยอคคั่นแล้ว ทำคันหาให้ถึงซึ่งความไม่มีอยู่แล้ว ทำคันหาไม่ให้  
 เกิดอีกต่อไปแล้ว จึงชื่อว่า เป็นพระอรหันต์ เป็นพระปัจเจกสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้จบพรหม-  
 จรรย์ เป็นผู้ได้ทำสิ่งที่ควรทำสำเร็จแล้ว เป็นผู้วางภาระแล้ว เป็นผู้บรรลุประโยชน์  
 ของตนตามลำดับแล้ว เป็นผู้สิ้นเครื่องเกาะเกี่ยวในภพแล้ว เป็นผู้หลุดพ้นเพราะ  
 ธุชชอบแล้ว ดังนี้

ปัจเจกโคตตปริพาชกจึงกราบทูลขึ้นว่า ตัวพระโคตมจงยกไว้ สำหรับภิกษุ  
 ผู้เป็นสาวกของพระโคตม ซึ่งได้สำเร็จเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันชื่อว่าไม่มี  
 อาสวะ เพราะสิ้นอาสวะทั้งหลายแล้ว ในอรรถาพจน์มีย้อยหรือไม่? ตรัสตอบว่า  
 คุณก่อนจะยกไว้ ไม่ต้องกล่าวว่ามีอยู่ร้อยหนึ่ง หรือ ๒ ร้อย ๓ ร้อย ๔ ร้อย ๕ ร้อย  
 เพราะพวกภิกษุที่เป็นพวกสาวกของเรา ซึ่งได้สำเร็จเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ  
 อันชื่อว่าไม่มีอาสวะ เพราะสิ้นอาสวะทั้งหลายแล้วในอรรถาพจน์ มีย้อยเป็นอันมาก  
 โดยแท้ ปริพาชกนั้นจึงทูลถามต่อไปว่า พระสมณโคตมเองกับภิกษุทั้งหลาย  
 นั้นจงยกไว้ แต่ภิกษุผู้ซึ่งเป็นสาวกของพระโคตม มีสักกรุปหนึ่งหรือไม่ ที่ได้  
 สำเร็จเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันชื่อว่าไม่มีอาสวะ เพราะสิ้นอาสวะทั้งหลาย  
 แล้วในอรรถาพจน์ ฯ ตรัสตอบว่า ไม่ใช่มีอยู่เพียง ๑ ร้อย หรือ ๒ ร้อย ๓ ร้อย  
 ๔ ร้อย ๕ ร้อย มีย้อยเป็นอันมากโดยแท้

ปริพาชกจึงทูลถามต่อไปว่า สำหรับพระโคตมกับภิกษุ ภิกษุทั้งหลายนั้น  
 ก็จงยกไว้ ฤๅหัตถ์ที่เป็นอบาสก เป็นสาวกของพระโคตม จำพวกที่หนึ่งห่มขาวมีย้อย  
 สักคนหนึ่งหรือไม่ ที่สิ้นสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ แล้วเกิดในพรหมโลก ปริ-  
 นิพพานในพรหมโลก ไม่กลับมาจากพรหมโลก ฯ ตรัสตอบว่า มีย้อยเป็นอันมาก  
 ที่เดียว ฯ จึงทูลถามว่า ก็ฤๅหัตถ์ที่เป็นสาวกของพระโคตมที่หนึ่งห่มขาว ที่  
 ยังบริโศกตามคุณอยู่ ที่ทำตามคำสั่งสอนของพระโคตม เป็นผู้ข้ามความสงสัยได้  
 แล้ว เป็นผู้ปราศจากการกล่าววาทะอย่างไร ๆ เป็นผู้ถึงซึ่งความแก่แล้วกล้า ไม่ต้อง



เชอผู้นั้นในทางคำสั่งสอนของพระศาสดา มีอยู่หรือไม่ ? ตรัสตอบว่า มีอยู่เป็นอันมากทีเดียว ฯ จึงทูลถามต่อไปว่า มีอุบาสิกาท่านหนึ่งชาวห่มขาว ที่ประพฤติพรหมจรรย์ ซึ่งเป็นสาวิกาของพระโคตม สักคนหนึ่งหรือไม่ ? ที่สันตงโยชน เบื้องคำ ๕ ประการ แล้วเกิดในพรหมโลก ปรีนิพพานในพรหมโลก ไม่กลับมาจากพรหมโลกนั้น ฯ ตรัสตอบว่า มีอยู่เป็นอันมากทีเดียว ฯ จึงทูลถามต่อไปว่า มีอุบาสิกาคณหนึ่งหรือไม่ ที่เป็นสาวิกาของพระโคตม ซึ่งเป็นภคุหิสถ์หนึ่งชาวห่มขาว ที่ยังบริโภคมกณณอยู่ ที่ทำตามคำสั่งสอนของพระโคตม ที่ข้ามความสงสัยเสียได้แล้ว ที่ปราศจากการกล่าววาทะอย่างไร ที่ถึงซึ่งความแก่แล้ว ไม่ต้องเชอผู้นั้นในทางคำสั่งสอนของพระศาสดา ? ตรัสตอบว่า มีอยู่เป็นอันมากทีเดียว

วจฺจโคตตปริพาชกจึงกราบทูลต่อไปว่า ข้าแต่พระโคตมผู้ประเสริฐ ถ้าพระโคตมไม่สำเร็จธรรมนี้ ภิกษุทั้งหลายก็ไม่สำเร็จธรรมน พรมจรรย์ก็จักไม่บริบูรณ์ ฯ เพราะเหตุที่พระโคตมก็สำเร็จธรรมน ภิกษุทั้งหลายก็สำเร็จธรรมน พรมจรรย์จึงบริบูรณ์ ฯ ถ้าพระโคตมกับภิกษุทั้งหลายสำเร็จธรรมน แต่พวกภิกษุนี้ไม่สำเร็จ ก็ยังไม่จัดว่าพรมจรรย์อันบริบูรณ์ ฯ เพราะเหตุที่สำเร็จธรรมน ทั้งพระโคตมและภิกษุ ภิกษุนี้ จึงจัดว่า พรมจรรย์บริบูรณ์ ฯ ถ้าสำเร็จธรรมน แต่พระโคตม กับภิกษุ ภิกษุนี้เท่านั้น พวกอุบาสกไม่สำเร็จ ก็ยังไม่จัดว่าพรมจรรย์อันบริบูรณ์ ฯ เพราะเหตุที่สำเร็จทั้งพระโคตม และภิกษุ ภิกษุนี้ อุบาสกด้วย จึงจัดว่าพรมจรรย์อันบริบูรณ์ ฯ ถ้าสำเร็จแต่เพียงพระโคตม กับพวกภิกษุ ภิกษุนี้ อุบาสกเท่านั้น พวกอุบาสกไม่สำเร็จก็ยังไม่จัดว่า พรมจรรย์อันบริบูรณ์ เพราะเหตุที่สำเร็จทั้งพระโคตม และพวกภิกษุ ภิกษุนี้ อุบาสกอุบาสิกาทองที่ประพฤติพรมจรรย์ และบริโภคมกณณอยู่ จึงจัดว่าพรมจรรย์อันบริบูรณ์

ข้าแต่พระโคตมเจ้าผู้ประเสริฐ แม่น้ำคงคาข้อมน้อมไปสู่มหาสมุทร ไหล  
 ไปสู่มหาสมุทร แล้วจึงหยุดอยู่ ณ ใด บริษัทของพระโคตม ทั้งคฤหบดี กับ  
 บรรพชิตก็น้อมไปสู่นิพพาน สำเรจน์ิพพานแล้วจึงหยุดอยู่ ณ นั้น ฯ พระธรรม-  
 เทศนาของพระโคตม นำขึ้นดียิ่งนัก ฯ พระโคตมทรงประกาศธรรมโดยอนน-  
 ปรียาย เพื่อให้มีประโยชน์แก่คนทั้งหลายนี้ เปรียบเหมือนคนหงายของเท้าว่า หรือ  
 เป้าของเท้า หรือบอกทางให้แก่คนหลงทาง หรือส่องดวงประทีปในที่มืด ด้วย  
 คิดว่า คนมีตาดีทั้งหลายจักได้เห็นสิ่งต่าง ๆ ฉะนั้น ฯ ข้าพระองค์ขอนับถือพระ  
 โคตมผู้ประเสริฐ กับทั้งพระธรรมและภิกษุสงฆ์เป็นที่พัก ขอข้าพระองค์ได้  
 บรรพชาอุปสมบท ในศาสนาของพระโคตมเถิด พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มี  
 พระภาคเจ้า จึงตรัสตอบว่า คุณอนวัจฉะ ผู้ใดเคยเป็นเด็กรถ้อยเมื่อก่อน ต้อง  
 การจะบรรพชาอุปสมบท ในพระธรรมวินัยนี้ ผู้นั้นต้องอยู่บวรมีสัน ๔ เดือนก่อน  
 เมื่อภิกษุทั้งหลายเห็นดีแล้ว จึงจักให้บรรพชาอุปสมบทได้ ฯ แต่ว่าในเรื่องนี้  
 เราตถาคตจักความแตกต่างกันแห่งบุคคล ฯ วัจฉโคตตปริพาชก จึงกราบทูล  
 ขึ้นว่า ถ้าพวกเคยเป็นเด็กรถ้อยเมื่อก่อน ต้องการจะบรรพชาอุปสมบท ในพระ  
 ธรรมวินัยนี้ ต้องอยู่บวรมีสัน ๔ เดือนก่อน เมื่อภิกษุทั้งหลายเห็นว่าดี จึงจะให้  
 บรรพชาอุปสมบทนั้น ข้าพระองค์จะอยู่บวรมีสัน ๔ ปีก่อน เมื่อสัน ๔ ปีแล้ว  
 ภิกษุทั้งหลายเห็นว่าดี จึงให้ข้าพระองค์บรรพชาอุปสมบทเถิด พระเจ้าข้า ฯ  
 วัจฉโคตตปริพาชก ก็ได้รับบรรพชาอุปสมบท ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าตาม  
 ความปรารถนา

เมื่อวัจฉโคตตปริพาชก ได้อุปสมบทเป็นพระวัจฉโคตต์แล้ว ไม่ช้าก็ได้เข้า  
 ไปเฝ้ากราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า สิ่งทควร  
 บรรลุด้วยเสขญาณ เสด็จวิชขามืออยู่เท่าใด ข้าพระองค์ก็ได้บรรลุแล้วโดยลำดับ  
 ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้โปรดทรงแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์ ให้ยิ่งขึ้นไปเถิด  
 พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นเธอจงอบรม  
 ธรรม ๒ ประการ คือ สมถวิปัสสนาให้ยิ่งขึ้นไป เพราะธรรม ๒ ประการ คือ  
 สมถวิปัสสนา ที่เธออบรมให้ยิ่งขึ้นไปแล้ว จักให้แทงตลอดตถาเนกธาตุ

คก่อนวังคะ ถ้าเธอประสงค์อยากได้อิทธิฤทธิ์ คือ คนเดียวทำให้เป็นหลายคนก็ได้ หลายคนทำให้เป็นคนเดียวก็ได้ ฝ่าฝ่าหรือกำแพงหรือภูเขาไปก็ได้ ไม่ชักช้องเหมือนไปในอากาศ ผุดขึ้นผุดลงในแผ่นดินเหมือนในน้ำ เดินบนน้ำเหมือนเดินบนแผ่นดิน น้ไปในอากาศเหมือนนก ลูกกลิ้งวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ทัมฤทธิ์ มีอานุภาพมากด้วยฝ่ามือ ใช้กำลังกายไปตลอดพรหมโลก ดังนี้ เมื่อเหตุมีอยู่ เธอจักถึงซึ่งความเป็นผู้อาจในอิทธิฤทธิ์นั้น ๆ

คก่อนวังคะ ถ้าเธอต้องการจักฟังเสียง ๒ อย่าง คือ เสียงทิพย์ เสียงมนุษย์ เสียงไกล เสียงใกล้ ด้วยทิพพโสทธาตอันบริสุทธิ์ ล่วงเสียงซึ่งจักขุมนุษย์ธรรมดา เมื่อเหตุมีอยู่ เธอจักถึงซึ่งความเป็นผู้อาจในทิพพโสทธาตนั้น ๆ

คก่อนวังคะ ถ้าเธอประสงค์อยากรู้ใจของผู้อื่นว่า มีราคะหรือไม่มีราคะ มีโทสะหรือไม่มีโทสะ มีโมหะหรือไม่มีโมหะ หตฺหรือฟังซ่าน เป็นจิตใหญ่หรือไม่ใหญ่ เป็นจิตมีจิตอันยิ่งกว่าหรือไม่มี เป็นจิตตั้งมั่นหรือไม่ตั้งมั่น เป็นจิตหลุดพ้นหรือไม่หลุดพ้น เมื่อมีเหตุอยู่เธอจักได้ดังประสงค์

คก่อนวังคะ ถ้าเธอประสงค์อยากระลึกถึงบุพเพนิวาสต่าง ๆ ได้ คือ อยากระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง ๒ ชาติบ้าง ๓ ชาติบ้าง ๔ ชาติบ้าง ๕ ชาติบ้าง ๑๐ ชาติบ้าง ๒๐ ชาติบ้าง ๓๐ ชาติบ้าง ๔๐ ชาติบ้าง ๕๐ ชาติบ้าง ๑๐๐ ชาติบ้าง พัน ชาติบ้าง แสนชาติบ้าง หลายสังวัฏฏ์กลับบ้าง หลายวิวัฏฏ์กลับบ้าง หลายสังวัฏฏ์วิวัฏฏ์กลับบ้าง ว่าในชาติโน้นเรามีชื่อ โคตร ฌีวพรรณ วรรณะ อาหาร สุข ทุกข์อย่างนั้น มีกำหนดอายุเท่านั้น จิตจากชาติโน้นแล้วได้เกิดในชาติโน้น จนกระทั่งถึงชาติปัจจุบันนี้ ดังนี้ เมื่อเหตุมีอยู่ เธอจักได้ดังประสงค์

คก่อนวังคะ ถ้าเธอประสงค์อยากให้เห็นสัตว์โลกทั้งหลาย ที่ตายเกิด เลวดี เป็นจำพวกดี จำพวกไม่ดี ไปดี ไปไม่ดี ด้วยทิพพจักขุอันบริสุทธิ์ ยิ่งกว่าจักขุมนุษย์ทั้งหลายว่า ขอให้เราได้เห็นพวกสัตว์ที่ได้รับผลกระทบว่า จำพวกที่ประกอบด้วยกายทุจริต วิจทุจริต มโนทุจริต ตีเตียนพระอรียเจ้า เป็นมิจฉาทิฏฐิ ถือนั่นมิจฉาทิฏฐิ ตายแล้วไปเกิดใน อบาย ทุกคติ วินิบาตนรก ส่วนพวกที่ประกอบ

๒๕๐ พระสุตตันตปิฎก คัมภีร์ที่ ๒ มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก เล่ม ๑

ด้วยกายสุจริต วจสุจริต มโนสุจริต ไม่ติเคียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฏฐิ ถ่อม  
สัมมาทิฏฐิ คายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ดังนี้ เมื่อเหตุมีอยู่ เธอก็จะได้  
ดังประสงค์

ดูก่อนวัจฉะ ถ้าเธอประสงค์ว่า ขอให้สำเร็จเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ  
อันชื่อว่าไม่มีอาสวะ เพราะสิ้นอาสวะทั้งหลาย ในอภิญญาเกิด ดังนี้ เมื่อเหตุมีอยู่  
เธอก็จักได้ดังประสงค์ ดังนี้

ถ้าคัมภีร์ พระวัจฉโคตม์แสดงความชื่นชมยินดี ต่อถ้อยคำสมเด็จพระผู้มี  
พระภาคเจ้า แล้วก็ลุกขึ้นถวายบังคมลา หลีกออกจากหมู่ อยู่แต่ผู้เดียว มีความ  
ไม่ประมาท มีธรรมเผือกใสให้พินาศ มีตนอันส่งไปแล้ว ไม่ช้าก็ได้สำเร็จที่สุด  
พรหมจรรย์ ซึ่งเป็นของขบถ เป็นของที่ต้องการของกุลบุตรทั้งหลาย ผู้บรรพชา  
แล้วรู้ว่า สิ้นความเกิดแล้ว สำเร็จพรหมจรรย์แล้ว ได้ทำสิ่งที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มี  
สิ่งอื่นที่จะทำเพื่อความเป็นอย่างอื่นอีก ฯ เป็นอันว่า พระวัจฉโคตม์ได้เป็นพระ  
อรหันต์องค์หนึ่งแล้ว

ก็ในคราวนั้น มีภิกษุหลายรูปด้วยกัน ได้พากันไปเพื่อจะเฝ้าสมเด็จพระผู้มี  
พระภาคเจ้า ฯ พระวัจฉโคตม์แลเห็นภิกษุเหล่านั้นมาแต่ไกล จึงเข้าไปใกล้  
แล้วไต่ถามว่า ท่านทั้งหลายจักพากันไปที่ไหน ? ภิกษุเหล่านั้นตอบว่า จะพา  
กันไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น ขอท่านทั้งหลาย  
ได้กราบทุกสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระวัจฉโคตม์ขอกราบพระบาททั้ง ๒ ของ  
พระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า ทั้งขอให้กล่าวว่า ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติพระผู้มีพระ  
ภาคเจ้าแล้ว ได้ปฏิบัติพระสุคตเจ้าแล้ว ดังนี้ ฯ ภิกษุเหล่านั้นก็รับถ้อยคำ แล้วนำ  
ไปกราบทุกสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ พระองค์จึงตรัสว่า เรารู้ก่อนแล้วว่า  
พระวัจฉโคตม์เป็นผู้มีวิชา ๑ เป็นผู้มอหธานุภาพมากแล้ว ทั้งเทวดาก็ยังได้บอกแก่  
เราด้วย

ครนสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนั้นแล้ว ภิกษุเหล่านั้นก็มีความชื่นชม  
ยินดี ฯ จบมหาวัจฉโคตมสูตรที่ ๔ เพียงเท่านั้น.



### อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา แห่งมหาวิจยโคตตสูตร ในกัมภีร์ปัญจ-  
ปสุทนีชื่อว่า คำที่วิจยโคตตปริพาชกกราบทูลว่า ข้าพระองค์ได้สนทนากับพระโคตม  
นานมาแล้วนั้น เขาหมายความว่า เขาได้เคยสนทนากันมาแล้วในวันก่อน ๆ ที่  
เขากราบทูลดังนี้ ก็เพื่อเชื่อมไม่ตรึงจิต ฯ การที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงกุศล  
อกุศล ให้วิจยโคตตปริพาชกฟังโดยย่อ นั้น เพราะทรงเห็นว่า วิจยโคตตปริพาชก  
ซึ่งถือสัสสตทิฏฐินั้นจะละสัสสตทิฏฐิเสีย แล้วจับบรรพชาได้สำเร็จภิกขุญา ๖ ประการ  
ในพระพุทธศาสนา ฯ การที่วิจยโคตตปริพาชก ได้ทูลขอให้พระพุทธเจ้า  
ทรงแสดงธรรมแก่ตนนั้น ก็ด้วยคิดจับบรรพชา ในพระพุทธศาสนา ฯ  
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงกุศล อกุศลโดยย่อ ด้วยทรงแสดงกุศล-  
มูล อกุศลมูล แล้วทรงแสดงให้พิสดาร ด้วยทรงแสดงเป็นกรรมบถ ให้วิจย-  
โคตตปริพาชกนั้นฟัง ฯ การทรงแสดงโดยย่อด้วยกุศลมูล อกุศลมูล และด้วย  
กรรมบถนั้น ก็คล้ายกับทรงแสดงโดยพิสดาร ฯ อันการทรงแสดงโดยพิสดาร  
โดยนิตินัยของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่มี ฯ ก็ภิกขุธรรมบัญญัติทั้ง ๑๑ กัมภีร์  
ก็ชื่อว่า ทรงแสดงโดยย่อทั้งนั้น เพราะฉะนั้น ควรทราบว่า สมเด็จพระผู้มี  
พระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงกุศล อกุศลโดยย่อ ด้วยมูลรากและกรรมบถแล้ว ดังนี้

ธรรมทั้ง ๑๑ ตามลำดับ ในคำทั้งหลาย มีคำว่า การงดเว้นจากปาณาติบาต  
เป็นกุศลนั้น เป็นกามาวจร ส่วนธรรม ๓ ประการ มีความไม่เพ่งอยากได้ของผู้อื่น  
เป็นคตินั้น เป็นได้ทั้ง ๔ ภูมิ ฯ การที่วิจยโคตตปริพาชกได้ทูลถามว่า มีภิกษุ  
สักรูปหนึ่ง ซึ่งเป็นสาวกของพระโคตม สำเร็จเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติเป็นต้น  
หรือไม่นั้น เพราะวิจยโคตตปริพาชกเห็นว่า ในศาสนาอื่น ๆ เป็นพระอรหันต์  
แต่ครูเท่านั้น ส่วนสาวกผู้จะสามารถเป็นพระอรหันต์ไม่มี เขาสงสัยว่า ในพระ  
พุทธศาสนาจักเป็นอย่างไร จึงได้ทูลถามตามความสงสัยของตน ดังที่แสดงมา  
แล้ว ตามวาระพระบาลีนั้น ฯ คำว่า สิ่งที่จะสำเร็จด้วยเสขญาณ เสขวิชชา  
นั้น ได้แก่มลเบื้องต้น ๓ ประการ ฯ ส่วนพระวิคิตฺตมหาอาจารย์กล่าวว่า ธรรม  
เหล่าไหนเป็นเสขะ ฯ มรรค ๔ เป็นอุปวิธาน ผล ๓ อย่าง เบื้องต่ำ ก็เป็น

ตามัญญผล ด้วยคำนั้นก็เป็นอย่างอื่นให้เห็นว่า พระวัจฉโคตคนั้น ได้ถึงพระอรหัตตมรรคแล้ว ยังไม่ถึงแก่พระอรหัตตผลเท่านั้น จึงขอให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบอกวิธีประกอบให้ยิ่งขึ้นไป เพื่อจะได้ถึงอรหัตตผล ดังนี้ นักปราชญ์ควรให้วิตถวาที่อาจารย์นั้น เข้าใจว่า ผู้โศลกอีก ๕ ประการแล้ว มีเสขธรรมอันบริบูรณ์แล้ว มีความไม่เสื่อมไปเป็นธรรมดา ถึงซึ่งความชำนาญแห่งจิต มีอันตรัยคัมภีร์ผู้นั้นควรเรียกว่า ผู้คนอันตั้งอยู่แล้ว ดังนี้ ฯ เพราะพระอนาคามิผลแล้ว เสขธรรมอันบริบูรณ์เต็มที่แล้ว ฯ พระวัจฉโคตก็กราบทูลว่า สิ่งที่จะถึงด้วยเสขวิชา ข้าพระองค์ก็ได้ถึงแล้วนั้น หมายอนาคามิผลเท่านั้น ฯ เป็นอันได้ใจความว่า พระวัจฉโคตคนั้น ได้ตั้งอยู่ในอนาคามิผลแล้ว จึงขอให้สมเด็จพระทศพลทรงบอกวิปัสสนา เพื่ออรหัตตมรรค ฯ เพราะเหตุที่พระวัจฉโคตคนั้น มีอุปนิสัยแห่งอภิญญา ๖ ด้วย สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ทรงสอนทางสมถะวิปัสสนา ฯ คำว่า เมื่อเหตุมีอยู่นั้น มีคำแปลว่า เหตุมีได้แก่สิ่งใด ควรทราบว่าเป็นเหตุอันใดก่อนนั้น มีอภิญญาเป็นเหตุตั้งข้าง ได้แก่วิปัสสนาบ้าง ดังนี้ สันเนอความในอรรถกถา ที่ควรยกขึ้นเทศนาเพียงเท่านั้น.

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย สำหรับพระธรรมเทศนาแก่กันชน ก็มีแต่สรุปข้อความที่แสดงมาแล้วเท่านั้น คือ ข้อความที่แสดงมาแล้วนั้น ข้อต้นกล่าวถึงพระทศพลทรงแสดงกุศล อกุศล ให้วัจฉโคตคปริพาชกฟังโดยย่อ ฯ ข้อที่ ๒ กล่าวถึงวัจฉโคตคปริพาชกทูลถามในเรื่อง ความสำเร็จของสาวก สาวิกา อุบาสก อุบาสิกา ในพระพุทธศาสนาว่า มีอยู่หรือไม่ ครัสตอบว่า มีอยู่เป็นอันมาก ฯ ข้อที่ ๓ วัจฉโคตคปริพาชกออกความเห็นว่ เมื่อพุทธบริษัททุกจำพวกได้สำเร็จธรรมวิเศษนั้น ๆ แล้ว จึงได้ชื่อว่าพรหมจรรย์บริบูรณ์ ฯ ข้อที่ ๔ ว่า วัจฉโคตคปริพาชก เกิดความเลื่อมใสแล้ว ขอมรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ได้สำเร็จวิชา ๓ ประการ กับอภิญญา ๖ เป็นองค์อรหัต ดังนี้ จึงเป็นอันว่าจบพระธรรมเทศนาแก่กันชนเพียงเท่านั้น.

เอวံ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัมมัท ๓๒

กัมมัทมิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

ทิมขสุตร คณวาคัยความเห็นนอกพระพุทธศาสนากับวิสัยสนาญาณ

เอวมเม สัคเ อกั สมยั ภควา ราชคเห วิหริติ กิซุมกุญเ สุกรชาตัย ๑  
อดโข ทิมนโข ปรีพพาชโก เยน ภควา เตนุปลสงุมมิ อุปสงุมมิควา ภควตา  
สทธี สมโมทิ สมโมทนัยั กถั สาราณัยั วิคัสสาเรตวา เอกมณคั อฏฐาสิติ.

ณ บัคณิ อาคมภาพักแสดงพระโคตมพุทธเจ้า มหาวิคการณัยไกรภาค  
กัมมัท ๓๒ วาคัยทิมขสุตรที่ ๔ แห่งปรีพพาชกวรรคที่ ๓ ในกัมมัทมิมนิกาย  
มัชฌิมปัณณาสก อันกล่าวด้วยความเห็นนอกพระพุทธศาสนา กับวิสัยสนาญาณ  
ตามพระบาลี อรรถกถา ชัมมัตถาธิบาย เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา  
และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตามสมควรแก่การพึงพระธรรมเทศนา

บาลี

คำเนนความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า  
ข้าพเจ้าผู้ขอว่าอาณนที่ได้สัคคมาแล้วย่างนั้น กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มี  
พระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ถาสกรชาตา ที่ภูเขากิซุมกุญ ใกล้กรุงราชคฤห์ ๑ ครั้ง  
นั้น ทิมขปรีพพาชกได้ไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า แสดงความชื่นชมยินดี  
มีวาจาปราศรัยแล้วก็ขึ้นอยู่ในที่สมควรแก่ตน ๑ ครั้นขึ้นอยู่ในที่สมควรแก่ตนแล้ว  
จึงกราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่พระโคตมเจ้า ข้าพเจ้าเห็นว่าสิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่ข้าพเจ้า ๑  
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ตุก่อนอัคริเวสสนะ ก้าอย่างนั้นความเห็น  
ว่าสิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่ข้าพเจ้านั้น ก็ไม่สมควรแก่ท่าน ๑ เขาจึงทูลขึ้นอีกว่า ถ้า  
ความเห็นนั้นสมควรแก่ข้าพเจ้า สิ่งนั้นก็ต้องเป็นอย่างนั้นแหละ สิ่งนั้นก็ต้อง  
เป็นอย่างนั้นแหละ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ตุก่อนอัคริเวสสนะ  
พวกทักกล่าววาส่งนั้นก็เป็นอย่างนั้นแหละ สิ่งนั้นก็เป็นอย่างนั้นแหละ ดังนี้ แต่

ไม่ควรละความเห็นนั้น ทั้งกลับถือความเห็นอื่นอีกต่อไปมีมากกว่าเธอ ส่วนพวกที่  
กล่าวว่า สิ่งนั้นก็เป็นอย่างนั้นแหละ สิ่งนั้นก็เป็นอย่างนั้นแหละ แต่ได้ละความ  
เห็นนั้นแล้วไม่ถือเอาความเห็นอื่นอีกต่อไป มีจำนวนน้อยกว่าเธอ

คูก่อนอัคริเวสสนะ มีสมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งเห็นว่า สิ่งทั้งปวงควร  
แก่เรา อีกพวกหนึ่งว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา อีกพวกหนึ่งว่า บางอย่างควร  
แก่เรา บางอย่างไม่ควรแก่เรา ฯ ในสมณพราหมณ์ ๓ จำพวกนั้น จำพวกที่  
เห็นว่าสิ่งทั้งปวงควรแก่เรา ดังนี้ ย่อมมีความเห็นใกล้ต่อราคะ ใกล้ต่อสังโยชน์  
ใกล้ต่อความชื้นชมยินดี ใกล้ต่อความกลืนเข้าไว้ในใจ ใกล้ต่อความถ่มมั่น ฯ  
พวกที่เห็นว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรานั้น ย่อมมีความเห็นใกล้ต่อความไม่กำหนด  
ยินดี ใกล้ต่อความไม่เกี่ยวข้อง ใกล้ต่อความไม่ชื้นชมยินดี ใกล้ต่อความไม่กลืน  
เข้าไว้ ใกล้ต่อความไม่ยึดมั่น ฯ เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสอย่างนั้นแล้ว  
ทิมมขปริพาชกจึงทูลว่า พระโคตมได้ยกย่องความเห็นของข้าพเจ้าแล้ว พระ  
โคตมได้ยกย่องความเห็นของข้าพเจ้าแล้ว ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า  
คูก่อนอัคริเวสสนะ พวกที่เห็นว่าบางอย่างควรแก่เรา บางอย่างไม่ควรแก่เรานั้น  
ความเห็นอันใดควรแก่พวกนั้น ความเห็นอันนั้นก็ใกล้ต่อความกำหนัดยินดี ใกล้  
ต่อความเกี่ยวข้อง ใกล้ต่อความชื้นชม ใกล้ต่อความกลืนเข้าไว้ในใจ ใกล้ต่อความ  
ยึดมั่น ความเห็นใดไม่ควรแก่เรานั้น ความเห็นนั้นก็ใกล้ต่อความไม่กำหนัดยินดี  
ใกล้ต่อความไม่เกี่ยวข้อง ใกล้ต่อความร่าเริง ใกล้ต่อความไม่กลืนเข้าไว้ในใจ  
ใกล้ต่อความไม่ถ่มมั่น

คูก่อนอัคริเวสสนะ สมณพราหมณ์พวกใดเห็นว่า สิ่งทั้งปวงควรแก่เรา  
ผู้ย่อมพิจารณาว่า ความเห็นอันใดของเราว่าสิ่งทั้งปวงควรแก่เรา ถ้าเราถ่มมั่น  
ความเห็นอันนั้นแล้วกล่าวว่า อันนั้นแหละจริง สิ่งอื่นเปล่าไม่จริง ดังนี้ ก็จักต้อง  
ถ่มผิดกับสมณพราหมณ์อีก ๒ จำพวก ซึ่งถือว่าสิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา และถือ  
ว่าบางอย่างควรแก่เรา บางอย่างไม่ควรแก่เรา ฯ เมื่อความถ่มผิดเช่นนั้นก็ต้องมี  
วิวาท เมื่อมีวิวาทก็ต้องมีพิฆาต เมื่อมีพิฆาตก็ต้องมีการเบียดเบียน ฯ เมื่อผู้  
เล็งเห็นการถ่มผิด การวิวาท การพิฆาต การเบียดเบียน มีอยู่ในตนอย่างนั้นแล้ว  
ก็ละความเห็นนั้นเสีย แล้วไม่ถ่มมั่นความเห็นอื่นอีกต่อไป ฯ การละความเห็น



เหล่านั้นย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ การเลิกความเห็นเหล่านั้นย่อมมีด้วยอาการอย่าง  
นี้ ๑. ตุก่อนอัครเวสสนะ พวกที่เห็นว่าสิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรานั้น ผู้ย่อม  
พิจารณาว่า ถ้าเราถือความเห็นอันนั้นไว้มั่นคง แล้วกล่าวว่า สิ่งนั้นแหละจริง สิ่ง  
อื่นไม่จริง ดังนี้ ก็ต้องเป็นการถือผิดจากอีก ๒ จำพวก คือ ผิดจากจำพวกที่  
เห็นว่า สิ่งทั้งปวงสมควรแก่เรา กับจำพวกที่เห็นว่า บางอย่างควรแก่เรา บาง  
อย่างไม่ควรแก่เรา ๑. เมื่อมีการถือผิดกันเช่นนี้ ก็ต้องมีการวิวาท เมื่อมีการวิวาทก็  
ต้องมีการพิฆาต เมื่อมีการพิฆาตก็ต้องมีการเบียดเบียน ๑. เมื่อผู้ใดเห็นว่ามีการ  
ถือผิด การวิวาท การพิฆาต การเบียดเบียนอยู่ในตนอย่างนั้นแล้ว ก็ละความเห็น  
นั้นเสีย แล้วไม่ถือมั่นความเห็นอื่นอีกต่อไป ๑. การละความเห็นเหล่านั้นย่อมมี  
ด้วยอาการอย่างนี้ การเลิกความเห็นเหล่านั้นย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ ๑. พวกใด  
เห็นว่า บางอย่างควรแก่เรา บางอย่างไม่ควรแก่เรา ผู้ย่อมพิจารณาว่า ถ้าเราถือ  
ความเห็นอันนั้นไว้มั่นคงแล้วกล่าวว่า สิ่งนั้นแหละจริง สิ่งอื่นไม่จริง ก็ต้องเป็นการ  
ถือผิดจาก ๒ จำพวก คือ จำพวกที่เห็นว่าสิ่งทั้งปวงควรแก่เรา กับจำพวกที่เห็น  
ว่าสิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา ๑. เมื่อมีการถือผิดกันเช่นนี้ ก็ต้องมีการวิวาทกัน เมื่อมี  
การวิวาทกัน ก็ต้องมีการพิฆาต เมื่อมีการพิฆาต ก็ต้องมีการเบียดเบียน เมื่อผู้ใด  
เห็นว่ามีการถือผิด มีการวิวาท มีการพิฆาต มีการเบียดเบียนอยู่ในตนอย่างนั้น  
แล้ว ก็ควรละความเห็นนั้นเสีย แล้วไปถือความเห็นอื่นอีกต่อไป ๑. การละความ  
เห็นเหล่านั้นย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ การเลิกความเห็นเหล่านั้น ย่อมมีด้วยอาการ  
อย่างนี้

ตุก่อนอัครเวสสนะ ร่างกายที่มีรูปร่างปรากฏ ประกอบด้วยธาตุ ๔ เกิดมา  
จากมารคาบิคา เติบโตขึ้นด้วยข้าวสากและขนมสาคู ต้องอบรมขัดสัสมิถนอยเป็น  
นิจ มีความแตกกระจัดกระจายไปเป็นธรรมดา ควรพิจารณาให้เห็นว่า ร่างกายนี้  
เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรก เป็นดังหัวฝี เป็นดังลูกศร เป็นดังเพชรฆาต  
เป็นอาพาธ เป็นอนัน เป็นของแตกหักผุพัง เป็นของเปล่าจากความขุ่นขี้ ความ  
สวขงาม ความสุข ความเป็นตัวคน เป็นของไม่ใช่ตัวคน เพราะเมื่อพิจารณา  
เห็นอย่างนี้ย่อมละความพอใจในกายได้ ละความรักใคร่ในกายได้ ละความขินคิ  
ในกายได้

คูก่อนอัคริเวสสนะ เวทนามีอยู่ ๓ คือ สุขเวทนา ๑ ทุกขเวทนา ๑  
 อหุขมสุขเวทนา ๑ ในคราวใดมีสุขเวทนา ในคราวนั้นก็ไม่มีทุกขเวทนา ไม่มี  
 อหุขมสุขเวทนา มีแต่สุขเวทนาเท่านั้น ๑ ในคราวใดมีทุกขเวทนา ในคราว  
 นั้นก็ไม่มีสุขเวทนา ไม่มีอหุขมสุขเวทนา มีแต่ทุกขเวทนาเท่านั้น ๑ ในคราว  
 ใดมีอหุขมสุขเวทนา ในคราวนั้นก็ไม่มีสุขเวทนา ไม่มีทุกขเวทนา มีแต่อหุขม-  
 สุขเวทนาเท่านั้น ๑ คูก่อนอัคริเวสสนะ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อหุขมสุข-  
 เวทนา ทั้ง ๓ นี้ ล้วนแต่เป็นของไม่เที่ยง มีเหตุปัจจัยแต่ทั้งนั้น เกิดขึ้นเพราะ  
 อาศัยเหตุปัจจัย มีความสันไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความ  
 คลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา ๑ เมื่ออริยสาวกเล็งเห็นอย่างนี้  
 ย่อมเบื่อหน่ายต่อสุขเวทนา ทุกขเวทนา อหุขมสุขเวทนา เมื่อเบื่อหน่ายก็คลาย  
 เมื่อคลายก็หลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นก็รู้ว่าหลุดพ้น รู้ว่าสันความเกิดแล้ว สำเร็จ  
 พหุมจรรยแล้ว ได้ทำสิ่งที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีสิ่งอื่นที่จะทำเพื่อความอย่าง  
 น้อก ๑ คูก่อนอัคริเวสสนะ ภิกษุผู้มัจฉาหลุดพ้นได้อย่างนี้ ย่อมไม่ได้เถียงแก่ง  
 แข่งกับใคร คำใดที่เขาพูดกันในโลก ก็พูดตามคำนั้น แต่ไม่ถือนั่นคำนั้น

ในคราวนั้น พระสารีบุตรนั่งพักอยู่ข้างหลังสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้คิด  
 ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงสอนให้ละกรรมเหล่านั้น ให้เลิกกรรม  
 เหล่านั้นด้วยความขบ้ง ๑ เมื่อท่านพิจารณาอย่างนี้ จิตของท่านก็หลุดพ้นจาก  
 อาสวะทั้งหลาย ส่วนที่มนขปริพาชกนั้น ได้แต่ธรรมจักขุอันปราศจากธุลิมลทิน  
 ว่า ไม่ว่าสิ่งใดซึ่งมีความเกิดเป็นธรรมดา ต้องมีความดับเป็นธรรมดาทั้งนั้น

ลำดับนั้น ที่มนขปริพาชกผู้ได้เห็นธรรมแล้ว ได้ถึงธรรมแล้ว ได้รู้แจ้ง  
 ธรรมแล้ว ได้หยั่งลงสู่ธรรมแล้ว ได้ข้ามความสงสัยแล้ว ได้ปราศจากการกล่าว  
 ว่าอย่างไร ๆ แล้ว ได้ถึงความแก้วกล้านแล้ว ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในทางศาสนาแล้ว  
 ได้กราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่พระโคตมผู้ประเสริฐ การแสดงธรรมของพระองค์ดียิ่งนัก  
 พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย เพื่อให้มีประโยชน์แก่ผู้ฟังทั้งหลาย  
 เหมือนกับผู้หยายของที่คว่ำ เบ็ดของที่จับ บอกทางให้แก่คนหลงทาง ส่องดวงไฟ  
 ในที่มืดด้วยคิดว่า ผู้มีตาดีทั้งหลายจักได้เห็นสิ่งต่าง ๆ ฉะนั้น ข้าพระองค์ขอรับถือ  
 พระผู้มีพระภาคเจ้ากับทรงธรรมและพระภิกษุสงฆ์เป็นเทพยดา ขอพระผู้มีพระ

ภาคเจ้าจงทรงจำข้าพระองค์ไว้ว่า เป็นอบาสก นับแต่วันนี้ไปจนตลอดชีวิตของข้าพระองค์ด้วยเถิด พระเจ้าข้า ฯ จบทิมมขสูตรที่ ๔ ตามวาระพระบาลีเพียงเท่านี้

### อรรถกถา

ค่อนไป เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งทิมมขสูตร ในคัมภีร์ปัญจปสูตรนี้ว่า ถ้าสกรชาตานั้น ได้แก่เงอมเขาแห่งหนึ่ง ซึ่งเมื่อแผ่นดินงอกขึ้นแล้วกลายเป็นพื้นที่โคคน ซึ่งมีมาแต่ครั้งพระกัสสปพุทธเจ้าจนกระทั่งถึงกรุงพระพุทธเจ้าของเรา ฯ อยู่มาวันหนึ่ง มีสกรทัวหนึ่งได้ไปคืบผ่านขึ้นในที่ใกล้กับเงอมเขา เมื่อฝนตกมากก็ปรากฏเป็นเหมือนหลังคาเงอมนั้น มีพรานป่าคนหนึ่งไปเห็นเข้าก็คิดว่า คงยังไม่มีท่านผู้มีศีลคืบอยู่ในถ้ำนี้ เราจักทำถ้ำให้เป็นที่ใช้ได้ แล้วก็กวาดฝุ่นเหล่านั้นออกเสีย ทำถ้ำให้สะอาดดี แล้วทำฝาขึ้น ประกอบประตูหน้าต่างขึ้น โบกปูนให้ดีแล้ว ก็ขนเอาทรายมาโรยลงในบริเวณถ้ำนั้น แล้วตั้งเคียงคั่งถวายสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ ถ้ำนั้นเป็นถ้ำลึก แคพอขึ้นลงได้สะดวก ฯ ทิมมขปริพาชกนั้นได้ไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ในเมื่อพระสารีบุตรบรรพชาแล้วได้กึ่งเดือน ฯ คือ เมื่อพระสารีบุตรบรรพชาแล้วได้กึ่งเดือนนั้น ทิมมขปริพาชกนั้นคิดว่า ลุงของเราไปติดบ่วงอันอยู่นานแล้ว นับแต่ไปอยู่กับพระสมณโคตมได้กึ่งเดือนแล้ว เราควรจักไปพังข่าวกุ เพื่อจักได้รู้ศาสนาของพระสมณโคตม มีโอชะอย่างไร เขาคิดดังนั้นจึงได้ไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ ปริพาชกนั้นได้ขึ้นถามปัญหาต่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งที่แสดงมาแล้วนั้น ด้วยความระอาและความกลัวต่อพระสารีบุตรผู้เป็นลุง ฯ คำว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่ข้าพเจ้านั้น หมายความว่า การเดินทั้งปวง ไม่ควรแก่ข้าพเจ้า คือ เขาหมายความว่า ปฏิสนธิทั้งหลายไม่ควรแก่เขา ที่เขาหมายความว่าอย่างนี้เพราะเขาถืออุจเจตทิฏฐิ คือ ถือว่าสัตว์โลกตายแล้วขาดสูญ

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงล่วงรู้ความประสงค์ของเขา จึงได้แสดงโทษในการถืออย่างนั้นให้เขาฟัง ฯ คำที่กล่าวไว้ในบาลีว่า ความเห็นนั้นไม่ควรแก่เธอ ดังนั้น มีคำอธิบายว่า ความเห็นที่เธอชอบใจข้อแรกนั้น ไม่ควร

แก่เธอ ฯ คำว่า ข้าแต่พระโคตมผู้ประเสริฐ ถ้าความเห็นนั้นควรแก่ข้าพเจ้า  
 คึงนั้น มีคำอธิบายว่า ถ้าความเห็นที่สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่ข้าพเจ้า คำใดที่  
 ข้าพเจ้ากล่าวว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่ข้าพเจ้า คำนั้นก็เป็นเช่นนั้นแหละ ฯ  
 ความเห็นอันนั้นแม้ข้าพเจ้าถือไว้ด้วยประการใด ก็สมควรด้วยประการนั้น ฯ ที่  
 เขากล่าวอย่างนั้นก็เพราะเขารัดโทษในการกล่าวของเขา แล้วก็จะเลี่ยงการกล่าว  
 นั้นเสีย ฯ โดยใจความก็คือ เขาเห็นว่าความเห็นนั้นก็ไม่ควรแก่เขา ฯ ผู้ใด  
 ไม่ชอบใจความเห็นนั้นว่า ความเห็นนั้นไม่สมควรแก่ตน การชอบใจความเห็น  
 อันใดว่า สิ่งทั้งปวงไม่สมควรแก่เรา ซึ่งเกิดขึ้นด้วยความเห็นอันนั้นของผู้นั้น  
 การชอบใจความเห็นอันนั้น ก็ต้องมีขึ้นด้วยการไม่ชอบใจ เพราะฉะนั้น ผู้นั้นก็  
 ต้องเห็นว่าสิ่งทั้งปวงสมควรแก่เรา เป็นที่ชอบใจเรา แต่ทว่าทวนพิศาชนั้นไม่  
 ยอมรับความเห็นอันนั้น ฯ เขาถือความขาดสูญโดยอุจเฉททิฏฐิอย่างเดิวกว่านั้น ฯ  
 เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ตุก่อนอกกัเวสสนะ ผู้ที่กล่าวว่าสิ่ง  
 นั้นก็เช่นนั้นแหละ สิ่งนั้นก็เช่นนั้นแหละ คึงนี้ แต่ไม่ละความเห็น ทั้งแถมถือ  
 ความเห็นอื่นอีกด้วยมีอยู่ในโลกนี้มากกว่าเธอ คึงนี้ ฯ คำว่า ไม่ละความเห็น  
 นั้นทั้งแถมถือมั่นความเห็นอื่นอีกด้วยนั้น คือ ไม่ละความเห็นเดิม ทั้งแถมถือมั่น  
 ความเห็นอื่นอีกต่อไป ฯ ในข้อนี้มีคำอธิบายว่า ผู้ถือสัสสตทิฏฐิไม่ละสัสสต-  
 ทิฏฐิแล้ว ไม่อาจถืออุจเฉททิฏฐิ หรือเอกัจฉสัสสตทิฏฐิ ฯ ผู้ถืออุจเฉททิฏฐิ  
 ยังไม่ละอุจเฉททิฏฐิ ก็ไม่อาจถือสัสสตทิฏฐิ หรือเอกัจฉสัสสตทิฏฐิต่อไป ฯ  
 ผู้ถือเอกัจฉสัสสตทิฏฐิ ยังไม่ละเอกัจฉสัสสตทิฏฐิ ก็ไม่อาจถือสัสสตทิฏฐิหรือ  
 อุจเฉททิฏฐิ ฯ แต่ไม่ละสัสสตทิฏฐิเดิม อาจถือสัสสตทิฏฐิอย่างอื่นอีก ฯ  
 ข้ออย่างไร ? ข้ออย่างนี้ คือ ในคราวแรกถือว่ามีรูปเป็นของยั่งยืน ต่อมาคราว  
 หลังก็ถือว่าไม่ใช่ยั่งยืนแต่รูปเท่านั้น ถึงเวทนา และวิญญาณก็ยั่งยืนเหมือนกัน ฯ ใน  
 ข้อที่ว่าด้วยอุจเฉททิฏฐิและเอกัจฉสัสสตทิฏฐิก็ทำนองเดียวกัน ฯ การยกขึ้น ๕ ขน  
 แสดงเป็นตัวอย่างฉนโค นักปราชญ์ก็ควรยกอาชชนะขึ้นแสดงฉนนั้น ฯ คำที่กล่าวไว้  
 ในบาลีว่า ไม่ละทิฏฐินั้น ทั้งแถมถือทิฏฐิอื่นอีกด้วยนั้น หมายคำที่กล่าวมาแล้ว

คำว่า ละความเห็นนั้นแล้ว ไม่ถือมั่นความเห็นอื่นอีกนั้น คือ ละความเห็น  
 เดิมแล้วไม่ถือมั่นความเห็นอื่นอีกต่อไป เช่นครั้งแรกถือว่ามีรูปเป็นของยั่งยืน แล้ว





ที่มนขปริพาชกผู้เต็มด้วยอุเบกขา เมื่อยังไม่ละอุเบกขา ก็ยังไม่อาจได้  
มรรคผลอันนั้น เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงแสดงโทษแห่งการถือตาม  
ความเห็นเหล่านั้นให้เขาฟัง ดังแสดงมาแล้วตามพระบาลีนั้น แล้วได้ทรงสอน  
ทางวิปัสสนาคือไป

พระสาวกผู้บรรพชาอุปสมบทแล้วได้กึ่งเดือนนั้น ส่งญาณไปตามพระธรรม-  
เทศนาอันนั้น ก็ได้สำเร็จพระอรหัตตถึงที่สุดแห่งสาวกบารมีญาณ ส่วนที่มนข-  
ปริพาชกนั้นได้สำเร็จพระโสดาปัตติผล ฯ ในเวลาพระทศพลทรงแสดงธรรมจบ  
นั้น เป็นเวลาเที่ยงวัน แล้วพระองค์ก็เสด็จลงจากภูเขาคิชฌกูฏ เสด็จไปสู่พระ  
เวฬุวัน ทรงทำสาวกสันนิบาตพร้อมด้วยองค์ ๕ ประการ ที่เราทั้งหลายเรียกว่า  
จตุรคสันนิบาตทุกวันนี้ ฯ จตุรคสันนิบาตนั้น ได้แก่การประชุมพร้อมด้วย  
องค์ ๕ คือ วันนั้นเป็นวันประกอบด้วยมาณิกยัตถ์ พระจันทร์เต็มดวง ฯ พระ  
ภิกษุทั้งหลายที่มาประชุม ๑๒๕๐ องค์นั้น มาโดยลำพังตนเอง ไม่มีผู้ใดบอกกล่าว  
ชักชวน ฯ พระภิกษุเหล่านั้นเป็นพระอรหันต์ชั้นอภิญญา ฯ เป็นเอหิภิกขุ ฯ รวม  
เป็นองค์ ๕ ประการด้วยกัน ดังนี้ สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบายนั้น ก็มีแต่เพียงว่า ข้อสำคัญในพระธรรม-  
เทศนาอันนั้นคือ วิปัสสนาเท่านั้น ฯ วิปัสสนาที่กล่าวไว้ในพระธรรมเทศนา  
อันนั้นคือ การพิจารณาชั้น ๕ ว่า เป็นของไม่เที่ยง ฯ เป็นทุกข์ ฯ เป็นโรค ฯ  
เป็นคังหวัฬ ฯ เป็นดังลูกศร ฯ เป็นดังเพชฌฆาต ฯ เป็นของทำให้ลำบาก ฯ เป็น  
อื่น ฯ เป็นของแตกหักผุพัง ฯ เป็นของว่างเปล่า เป็นอนัตตา คือ ไม่อยู่ใน  
บังคับบัญชาของใคร ฯ กับพิจารณาว่า ความสุข ทุกข์ อุเบกขา เป็นของไม่เที่ยง  
เกิดขึ้นด้วยเหตุปัจจัย ต้องสิ้นไป หมดไป กลายไป ดับไปทั้งนั้น ใคร ๆ  
ไม่ควรใส่ใจต่อความสุข ไม่ควรเสียใจต่อความทุกข์ ไม่ควรร่าเริงใจต่ออุเบกขา ดังนี้  
เป็นอันว่าสนใจความสำคัญในพระธรรมเทศนาอันนั้นเพียงเท่านั้น

เอวํ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐิกที่ ๓๓

กัมภีร์มัจฉิมนิกาย มัจฉิมปัณณาสก

มัจฉิมกัณฐิกสูตร ตอนว่าด้วยพุทธปฏิภาณที่ทรงได้ตอบมัจฉิมกัณฐิกปริพาชก

เอวมเม สุตฺถิ เอกํ สมยํ ภควา กุรุสฺส วิหริติ กมฺมาสทฺทมํ นาม  
กฺรุณํ นิกโม การทฺวาชโคตฺตสฺส พฺราหฺมณสฺส อคฺยาการเ ตินสนฺตรเก ฯ  
อติโ ข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นีวาเสตุวา ปตฺตจิวฺรมาทาย กมฺมาสทฺทมํ  
ปณฺทาย ปาวีสีติ.

ณ บัณฑิต อาตมภาพจักได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคตารณัยไตรภาค  
กัณฐิกที่ ๓๓ ว่าด้วยมัจฉิมกัณฐิกสูตรที่ ๕ แห่งปริพาชกวรรคที่ ๓ กัมภีร์มัจฉิม-  
นิกาย มัจฉิมปัณณาสก อันกล่าวด้วยพระพุทธปฏิภาณที่ทรงได้ตอบมัจฉิม-  
กัณฐิกปริพาชกนิกบวชนอกพุทธศาสนา ตามพระบาลี อรรคกถา ธรรมัตถาธิบาย  
สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย  
โดยสมควรแก่เวลา

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ท้ายข้างไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนา  
นี้ว่า ข้าพเจ้าผู้ขอว่าอาณนที่ได้อภัยมาแล้วอย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระ  
พุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ที่อันลาดไปด้วยหญ้าที่โรงบูชาไฟ แห่งการทวาช-  
โคตตพราหมณ์ในนิคมแห่งชาวกุรุ อันมีนามว่ากัมมาสทัมมนิคม ในแขวง  
กุรุรัฐประเทศ ฯ ครั้งนั้น สมเด็จพระโลกเชษฐเจ้าได้เสด็จเข้าไปทรงบิณฑบาตที่  
กัมมาสทัมมนิคม เวลากลับจากบิณฑบาตหลังอาหารแล้ว ได้เสด็จเข้าไป  
ประทับพักกลางวัน ณ ที่โคนต้นไม้ต้นหนึ่ง ในไพรสณฑ์แห่งหนึ่ง

ครั้งนั้น มัจฉิมกัณฐิกได้ไปที่โรงบูชาไฟของการทวาชโคตตพราหมณ์ ฯ  
มัจฉิมกัณฐิกได้แลเห็นที่อันลาดด้วยหญ้า ในโรงบูชาไฟของการทวาชโคตต-

พราหมณ์ จึงถามว่า ถูกล่าไปด้วยหญ้าในโรงบูชาไฟแห่งท่านการทวาชะนี ท่าน  
ตกนกลงไว้ให้ใคร ประณางว่าท่อนันสมควรแก่สมณะ ฯ พราหมณ์จึงตอบว่า  
คูก่อนมาคณฺหิยะ พระสมณโคตมผู้เป็นพระสัถยบุตร ผู้บรรพชาจากสัถยตระกูล  
มีอยู่ ฯ พระสมณโคตมนั้นเป็นผู้มีกตติศัพทอันดีฟังไปว่า เป็นพระอรหันต-  
สัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้สมบูรณ์ด้วยวิชชาจรณะ ผู้ทรงดำเนินในเหตุการณ์ทั้งปวง  
ผู้ล่วงรู้โลกแจ่มแจ้ง ผู้เป็นสารถของบุรุษที่ควรฝึกอย่างเยี่ยม เป็นครูของ  
เทพยตามนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้นำเทพยตามนุษย์ทั้งหลายให้ตรัสรู้ เป็นผู้  
เทพดาทั้งหลายมีความจงรักภักดีมั่นคง ฯ ท่อนันเราได้ตกแต่งถวายพระ  
สมณโคตมนั้น ฯ ปริพาชกนั้น จึงกล่าวว่า คูก่อนท่านการทวาชะ เราได้  
เห็นท่อนันแห่งพระสมณโคตม เป็นผู้กำจัดความเจริญนี้ เป็นการเห็นที่ไม่ดีเสีย  
แล้ว ฯ พราหมณ์จึงตอบว่า คูก่อนมาคณฺหิยะ ท่านจงรักษาวาจานี ท่านจง  
รักษาวาจานี พระบัณฑิตเป็นอันมาก คือ กษัตริย์ พราหมณ์ คฤหบดี สมณะ  
ก็เสื่อมใสต่อพระสมณโคตมอย่างยิ่ง ได้รับคำแนะนำในธรรมอันเป็นกศลซึ่ง  
เป็นธรรมควรรู้ เป็นธรรมของพระอรหันต์ ฯ ปริพาชกนั้น จึงกล่าวว่า นี่แน่  
ท่านการทวาชะ ถ้าเราได้พบพระสมณโคตมเราก็จะกล่าวต่อหน้าพระสมณโคตม  
ว่า พระสมณโคตมเป็นผู้กำจัดความเจริญ เพราะมีกล่าวไว้ในพระสูตรของเรา  
ทั้งหลายอย่างนี้ ฯ พราหมณ์จึงกล่าวว่า ถ้าเราไม่หนักใจ เราก็จักบอกถ้อยคำ  
ของท่านมาคณฺหิยะแก่พระสมณโคตมนั้น ฯ ปริพาชกนั้น จึงกล่าวว่า ท่าน  
การทวาชะควรเป็นผู้มีความชวนชวนน้อย เราบอกแล้วจึงควรบอก ดังนี้

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงสดับการสนทาท่อนันของการทวาชโคตต-  
พราหมณ์กับมาคณฺหิยะปริพาชก ด้วยทิพโสตธาตุ อันบริสุทธิ์ยิ่งกว่าโสตของ  
มนุษย์ทั้งหลาย ฯ ในเวลาเย็น พระองค์จึงเสด็จออกจากที่สังกัดแล้วไปประทับ  
นั่งบนอาสนะอันปูด้วยหญ้าในโรงบูชาไฟของการทวาชโคตตพราหมณ์ ฯ การ-  
ทวาชโคตตพราหมณ์ต้อนรับแล้วก็นั่งลงในที่สมควรแก่ตน ฯ จึงตรัสถาม  
พราหมณ์ว่า เธอได้มีการสนทนากันอย่างไร เกี่ยวกับอาสนะอันปูด้วยหญ้า  
นี้ กับมาคณฺหิยะปริพาชก เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามอย่างนั้นแล้ว  
การทวาชโคตตพราหมณ์ก็สะดุ้งจนลุกขึ้นพอง กราบทูลขึ้นว่า ข้าพเจ้าใคร่จะ



บอกเรื่องแก่พระสมณโคตมเจ้า แต่พระโคตมเจ้าได้ถามถึงเรื่องที่ข้าพเจ้ายังไม่ได้อธิบายก่อน พระเจ้าข้า ฯ ก็เรื่องนี้เป็นเรื่องที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้ากับการทวาทโคตมพราหมณ์กำลังสนทนากันค้างอยู่ ก็พอดีมอญชัยปริพาชกไปถึง เขาได้แสดงความชื่นชมยินดี มีวาจาปราศรัยต่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วก็นั่งลงในที่สมควรแก่ตน

สมเด็จพระทศพลจึงตรัสถามว่า นี่แน่ะมอญชัยะ ธรรมตาจักขุเป็นของมีรูปเป็นทมาขันธ์ เป็นของขันธ์ในรูป เป็นของราเรงด้วยรูป แต่จักขุนี้เราราคาคตได้ฝึกฝนแล้ว ได้คุ้มครองรักษาแล้ว ได้สำรวมไว้เป็นอันดีแล้ว เราตาคตได้แสดงธรรมเพื่อให้สำรวมจักขุนี้ เธอได้กล่าวว่า พระสมณโคตมเป็นผู้กำลังกำจัดความเจริญ ก็เพราะหมายจักขุนี้มิใช่หรือ ? เขาตอบว่า ใช่ พระเจ้าข้า เพราะว่าในสูตรของข้าพเจ้าทั้งหลายอย่างนี้ ฯ จึงตรัสว่า นี่แน่ะมอญชัยะ หูขันธ์ในเสียง จมูกขันธ์ในกลิ่น ลิ้นขันธ์ในรส กายขันธ์ในโผฏฐัพพะ ใจขันธ์ในอารมณ์นั้น เราตาคตได้ฝึกฝนแล้ว ได้คุ้มครองแล้ว ได้รักษาแล้ว ได้สำรวมแล้ว ได้ระวางแล้ว เราตาคตได้แสดงธรรมเพื่อให้สำรวมจมูก ลิ้น กาย ใจ นั้น ฯ เธอได้กล่าวว่า พระสมณโคตมเป็นผู้กำลังกำจัดความเจริญ ดังนี้ ก็เพราะหมายเอาหู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้น มิใช่หรือ เขาก็ทูลรับว่า ใช่ พระเจ้าข้า เพราะคำนี้ในสูตรของข้าพเจ้าทั้งหลายอย่างนี้

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสถามว่า นี่แน่ะมอญชัยะ บางคนในโลกนี้เคยได้บำเรอตนด้วยรูป หอมรสกด้วยตา ด้วยเสียงหรือรสกด้วยหู ด้วยกลิ่นหรือรสกด้วยจมูก ด้วยรสหรือรสกด้วยลิ้น ด้วยโผฏฐัพพะหรือรสกด้วยกาย ซึ่งล้วนแต่เป็นของที่ประสक्त เป็นที่รักใคร่ชอบใจ เป็นที่ให้เกิดความยินดี แต่ต่อมาภายหลังนั้นได้เห็นความเกิด ความดับ คุณและโทษ และการสลัดออกแห่งรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เหล่านี้ตามเป็นจริงแล้ว ก็ละตัณหาในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เหล่านี้เสีย กำจัดความเร่าร้อนอันเกิดจากรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะเหล่านี้เสีย ปราศจากความหิวกระหายแล้ว มีจิตใจสงบแล้ว เชื่อมเรื่องอะไรที่จะต้องว่าบุคคลเช่นนั้น ฯ ปริพาชกนั้นกราบทูลว่า ไม่มีเรื่องอะไรเลย พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า นี่แน่ะมาคณฺหิยะ เมื่อเราเป็นขรवास  
อยู่เมื่อก่อนได้เพียบพร้อมด้วยกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ  
อันเป็นที่รักใคร่พอใจทั้งนั้น ฯ เรามีปราสาทอยู่ ๓ หลัง คือ สำหรับอยู่ในฤดู  
ฝนหลัง ๑ สำหรับอยู่ในฤดูหนาวหลัง ๑ สำหรับอยู่ในฤดูร้อนหลัง ๑ เราอยู่  
ในปราสาทหลังละ ๔ เดือน บำเรอไปด้วยพวกสตรีไม่มีบุรุษเจือปน ไม่ได้ส่ง  
ไปภายใต้อปราสาทตลอดทั้ง ๔ เดือนเสมอ ฯ ต่อมาภายหลังเราก็มุ่งแต่จะ  
เกิดความคับ คุดและโทษและการสลัดออกแห่งกามารมณ์เหล่านั้น จึงได้ทะคณฺหา  
ในกามารมณ์เหล่านั้น กำจัดความเร่าร้อนอันเกิดจากกามารมณ์เหล่านั้น แล้ว  
ก็ปราศจากความกระหาย มีจิตใจภายในสงบระงับ ฯ เราได้เล็งเห็นสัจจโลก  
เหล่านี้ ซึ่งยังไม่ปราศจากความยินดีในกามารมณ์ทั้งหลาย ถูกกามคณฺหาเคี้ยวกิน  
ถูกความเร่าร้อนในกามารมณ์แผดเผา หลงมัวเมาติดอยู่ในกามารมณ์ เราจึงไม่  
ต้องการกามารมณ์ ไม่ยินดีกามารมณ์ เมื่อเรายินดีอยู่ด้วยความยินดี อันปราศจาก  
กามารมณ์และอกุศลธรรมทั้งหลาย เราก็ไม่ต้องการกามารมณ์ ไม่ยินดี  
กามารมณ์

ดูก่อนมาคณฺหิยะ คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดีผู้มั่งคั่ง ผู้มั่งคั่งมาก ผู้  
โภคะมาก ผู้เพียบพร้อมด้วยกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ  
อันเป็นที่รักใคร่ชอบใจ ได้ประพฤตีสงจิตด้วยกาย วาจา ใจ เวลาตายแล้วได้ขึ้น  
ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ได้เป็นพรรคพวกของพวกเทพเจ้าชาวดาวดึงส์ ฯ  
เขาก็ได้มีหม่านางเทพอัปสรหอมล่อมเทียวเพลิดเพลินอยู่ด้วยกามคุณ ๕ อันล้วน  
ล้วนแต่เป็นที่พึงในนันทวโนทยาน ฯ เขาได้เห็นคฤหบดี หรือบุตรของคฤหบดี  
ที่เพียบพร้อมด้วยกามคุณ ๕ เขาจะต้องการคอกามคุณ ๕ อันเป็นของมนุษย์  
จะวนเวียนมหาากามคุณ ๕ อันเป็นของมนุษย์ แห่งคฤหบดี หรือแห่งบุตรของ  
คฤหบดีนั้นหรือไม่ ปริพาชกนั้นกราบทูลว่า ไม่พระเจ้าข้า เพราะที่พหุกามารมณ์  
เป็นของคดียิ่งกว่ากามารมณ์ของมนุษย์ พระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสว่า เราก็นั่นแหละ  
มาคณฺหิยะ คือ เมื่อก่อนเราได้เพียบพร้อมด้วยกามคุณ ๕ แต่ต่อมาเราได้รู้จัก  
ความเกิดความคับแห่งกามคุณ ๕ รู้จักคุดและโทษแห่งกามคุณ ๕ รู้จักการ  
สละกามคุณ ๕ ได้ดีแล้ว ก็ทะคณฺหาในกามคุณ ๕ เสีย กำจัดความเร่าร้อน

อันเกิดจากกามคุณ ๕ เสีย แล้วก็หมดความกระหาย มีใจสงบระงับเป็นอันดี ๑  
เวลาเราได้แลเห็นสัตว์โลกเหล่านี้ ซึ่งยังไม่หมดความยินดีในกามารมณ์ ถูกค้นหา  
ในกามารมณ์เคี้ยวกิน ถูกความร่ำร้อนในกามารมณ์แผดเผา มัวเมาอยู่ในกามารมณ์  
เราไม่ต้องการกามารมณ์ ไม่ยินดีกามารมณ์ เพราะเหตุว่า เมื่อเรายินดีอยู่ด้วย  
ความยินดีอันปราศจากกามารมณ์และอกุศลธรรมทั้งหลาย จนกระทั่งถึงที่พบสุขแล้ว  
ก็ย่อมไม่ต้องการกามารมณ์ ไม่ยินดีต่อกามารมณ์อันนั้น ดังนี้ สันเนอความใน  
พระบาลีเพียงเท่านั้น.

### อรรทกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรทกถาแห่งมกัณฺธิยสูตร ในกัมภีร์ปัญจ-  
ปฐมียว่า มีปริพาชกชื่อว่ามกัณฺธิยะอยู่ ๒ คน คือ ลุงกับหลาน ลุงได้บรรพชา  
สำเร็จพระอรหันต์ไปแล้ว ส่วนหลานก็มีอุปนิสัยจักได้บรรพชาสำเร็จพระอรหันต์  
ไม่ช้าเหมือนกัน ๑ สมเด็จพระสรเพชญ์พุทธเจ้า ทรงเล็งเห็นอุปนิสัยของ  
เขาจึงได้ละพระคันธกุฎี อันเปรียบเหมือนกับที่อยู่ของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นของที่  
รื่นรมย์ดังที่พวยมาน แล้วเสด็จไปประทับบนที่นอนปูด้วยหญ้า ในโรงบูชาไฟ  
อันรกรด้วยเถาและหญ้าหยากเยื่อเป็นคั่น อยู่ ๒-๓ วัน ๑ ในโรงบูชาไฟนั้นไม่วาง  
ด้วยเด็กชาวบ้าน เพราะฉะนั้น ในตอนกลางวัน สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึง  
ได้เสด็จไปประทับที่ไพโรสนั่น ๑ ในเช้านั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า  
ทรงตรวจดูสัตว์โลก เล็งเห็นว่าวันนี้อกัณฺธิยปริพาชกจักไปนั่น จักได้  
เห็นที่ปูด้วยหญ้าแล้วจักสนทนากับที่ปูด้วยหญ้ายกัการทวาชะ เราจักได้แสดง  
ธรรมให้เขาฟัง เขาได้ฟังธรรมของเราแล้ว จักได้บรรพชาสำเร็จพระอรหันต์  
เราจักได้บำเพ็ญบารมีมาเพื่อสงเคราะห์คนอื่น ทรงพระดำริดังนี้แล้วจึงได้เสด็จ  
ไปประทับที่นั่น

คำว่า เหมือนกับที่นอนของสมณะนั้น หมายความว่า ที่นอนของสมณะ  
ผู้สำรวมดีแล้วนั้นไม่รกรุงรัง เหมือนกับช่างผู้ฉลาดตกแต่งไว้เป็นอันดี ๑ คำว่า

กำจัดความเจริญนั้น หมายความว่า กำจัดความเจริญในทวาร ๖ ฯ คือ  
 ปรีชาชนคนมีสติว่า บุคคลควรทำตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้เจริญ  
 ควรได้เห็น ได้ยิน ได้สูดดม ได้ลิ้มเลีย ได้ถูกต้อง ได้คิดซึ่งสิ่งที่ยังไม่เคยได้  
 เห็น ได้ยิน ได้สูดดม ได้ลิ้มเลีย ได้ถูกต้อง ได้คิด ฯ เขาจึงได้บัญญัติความ  
 เจริญในทวาร ๖ ไว้อย่างนี้ ส่วนสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงสอนให้สาวม  
 ทวาร ๖ เพราะฉะนั้น เขาจึงกล่าวว่า พระสมณโคตมเป็นผู้กำจัดความเจริญ ฯ  
 คำที่การทวาชพราหมณ์กล่าวว่า มาคณทียะจงรักษาวาจานัน หมายความว่า  
 พราหมณ์นั้นเคื่อนมาคณทียะว่า เมื่อท่านจะกล่าวต่อผู้มีคุณธรรมสูงเช่น  
 ต้องพิจารณาให้ถี่ถ้วน อย่าได้พูดออกไปคล่อง ๆ จงตั้งการรักษาวัวที่ปากของ  
 ท่าน ฯ คำที่ปรีชาชนนั้นตอบว่า เพราะเรื่องนี้มีมาในสูตรของเราทั้งหลาย  
 อย่างนั้น หมายความว่า ปรีชาชนนั้นตอบว่า เรื่องนี้มีมาในสูตรของเรา  
 ทั้งหมด ไม่ใช่เรากล่าวตามคล่องปาก เมื่อเรากล่าวตามที่มีมาในสูตรจะเป็น  
 อันว่าใคร ๆ ก็ไม่ได้ เพราะฉะนั้น เราจะต้องกล่าวเรื่องต่อหน้าพระสมณโคตม ฯ  
 คำว่า ท่านควรเป็นผู้ชวนชวายน้อยใน คือ ปรีชาชนนั้น กล่าวว่า ท่านอย่าได้  
 ชวนชวายเพื่อจะรักษาเรา ฯ คำว่า ท่านผู้ที่เรากล่าวแล้วจึงควรกล่าวนั้น คือ  
 ปรีชาชนนั้นกล่าวว่า ถึงแม้ว่าเราบอกท่านแล้ว ท่านก็ควรบอกตามถ้อยคำของ  
 เราเท่านั้น ไม่ควรเสริมถ้อยคำให้มากขึ้น ฯ คำว่า การทวาชพราหมณ์เกิด  
 สะดุ้งตกใจมีขนลุกขนพองนั้น คือ การทวาชพราหมณ์คิดว่า การที่มาคณทียะ  
 ปรีชาชนยกโทษติเตียนพระสมณโคตมนี้ ย่อมไม่มีใครบอกพระสมณโคตม  
 พระสมณโคตมต้องได้ยินเสียงของเราด้วยหอนมีกระแสไวเป็นแน่ เมื่อคิดดังนี้  
 แล้วก็เกิดมีดัชนี ขุมขนทั้ง ๘ หมันขุมก็ทำให้ปลายขนชูชันขึ้น

ปราสาท ๓ หลัง ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าคราวเป็นฆราวาสนั้น มี  
 คำอธิบายว่า ปราสาทหลังที่อยู่ในกุศุณนั้น ไม่สูงนั้น ไม่ต่ำนัก มีประตูหน้าต่าง  
 ไม่น้อยนักไม่มากนัก มีเครื่องลาดปูและอาหารปะปนกันหลายอย่าง ฯ หลัง  
 ที่อยู่ ในกุศุหนานั้น เป็นหลังต่ำ มีประตูหน้าต่างน้อย มีช่องให้แสง  
 แดดส่องเข้าไป มีเครื่องลาดปูและเครื่องนุ่งห่มล้วนแต่อบอุ้นทั้งนั้น มีอาหาร  
 เจือด้วยรสเผ็ด ฯ หลังที่อยู่ในกุศุร้อนนั้นสูง มีประตูหน้าต่างมาก มีเครื่องลาด



ปล้วนด้วยผ้าทกฬัสตร์ มีอาหารรสเย็น ในที่ใกล้ประตูหน้าต่างนั้นมียางน้ำ  
ใหญ่ ๆ ใส่เต็มไปด้วยน้ำ ลอยไว้ด้วยดอกอบเชยเป็นต้น มีขนค้ำสำหรับ  
ทำให้น้ำพุ่งลงมาที่ปราสาทเหมือนกับในฤดูฝน ฯ คนทั้งหลายได้ยกหม้อเงิน  
หม้อทอง อย่างละ ๑๐๘ หม้อ ซึ่งเต็มไปด้วยน้ำหอม ลอยกอดอกบัวเขียวไว้ในเบื้อง  
บน ไปตั้งล้อมที่บรรทมของพระโพธิสัตว์เจ้า ฯ คนทั้งหลายได้ใส่น้ำหอมลงใน  
อ่างโลหะใหญ่ ๆ แล้วปลุกบัวเขียว บัวหลวง บัวขาวไว้ เพื่อยกไปตั้งในที่นั้น ๆ  
ได้ เวลาถูกแสงอาทิตย์ ดอกบัวเหล่านั้นก็บาน หอมแมลงผิงก็เข้าไปที่ปราสาท  
เคล้ากลิ่นคันธชาติในดอกไม้แล้วบินไปมา ทำให้ปราสาทมีกลิ่นอันหอมยิ่ง ฯ  
บุคคลตั้งท่อโลหะไว้ในระหว่างฝาตู้ แล้วมีควาขำรเล็ก ๆ ย่นบนยอดรัตน-  
มณฑปอันมีอยู่ในเบื้องบนปราสาท มีแผ่นหนังกระเบื้องแห้ง ขึงไว้ในที่แห่ง  
หนึ่ง ฯ ในเวลาพระโพธิสัตว์เจ้าทรงภา ติมคนโยนก้อนสลาขึ้นไปที่หนังกระเบื้อง  
นั้นแล้วก็มีเสียงดังเหมือนฟ้าร้อง ก้อนสลาเหล่านั้นตกลงไปตอ้งบนดั่งข้างล่าง ก็มีน้ำ  
พุ่งขึ้นมา แล้วน้ำนั้นได้ตกลงบนตาข่าย ทำให้มีอาการเหมือนกับเมล็ดฝืนตก  
ลงมา ฯ ในเวลานั้น พระโพธิสัตว์เจ้าทรงพระภษาสืเขียว เครื่องทรงก็ล้วนแต่  
สีเขียว ฯ เหล่านางสนมบริวาร ๔ หมื่น ก็ล้วนแล้วแต่ประดับประดาร่างกาย  
ด้วยเครื่องสีเขียวทั้งนั้น เข้าห้อมล้อมพระมหาบุรุษเจ้าไปที่รัตนมณฑป ฯ พระ  
มหาบุรุษเจ้าทรงเล่นน้ำอยู่ในเวลากลางวันก็ได้เสวยความสุข คือความเยือกเย็น  
เป็นที่พอพระหฤทัย ฯ ในทิศทั้ง ๔ แห่งปราสาทนั้น มีสระอยู่ ๔ สระ ฯ  
ในเวลากลางวันมีฝูงนกต่าง ๆ กัน บินขึ้นจากสระทิศตะวันออกไปสู่สระทิศตะวันตก  
พร้อมด้วยร้องส่งเสียงข้ามปราสาทไป ฯ หนึ่งนกที่บินขึ้นจากสระตะวันตกก็ไป  
สู่สระตะวันออก ที่บินขึ้นจากสระทิศอุดรก็บินไปสู่สระทิศทักษิณ ที่บินขึ้นจาก  
สระทิศทักษิณก็บินไปสู่สระทิศอุตร ฯ ในฤดูร้อนนั้น ย่อมเป็นประหนึ่งว่ากลาง  
ฤดูฝน ก็แลปราสาทสำหรับอยู่ในฤดูหนาวนั้นมีอยู่ ๕ ชั้น ฯ ปราสาทสำหรับ  
อยู่ในฤดูฝนมีอยู่ ๗ ชั้น ฯ ปราสาทสำหรับอยู่ในฤดูร้อนนั้นมี ๘ ชั้น

คำว่า ไม่มีบุรุษเจือปนนั้น ไม่ใช่แต่เพียงพวกคณตรีเท่านั้น แม้พวกอื่น ๆ  
เช่นพวกนายประตูและพวกเจ้าหน้าที่ทรงเบาะเต้าน ก็ล้วนแต่เป็นสตรีทั้งนั้น ฯ กล่าว  
คือ พระเจ้าสุทโธทนะผู้เป็นพระพุทธรูปิกา ทรงพระดำริว่า เมื่อบุตรของเราเสวย

อิสริยสุขสมบัติเช่นนั้นอยู่ ความสงสัยในเรื่องบรมขันธ์ได้มีแก่บุตรของเรา ดังนั้น จึงได้ทรงจัดให้มีสตรีเป็นเจ้าหน้าท่งนั้น ๆ คำว่า เมื่อเราชินคือข้อยด้วยความ ชินคั้นนั้น หมายถึงความชินในผลสมานัตตอันเกิดจากฉานที่ ๔ ๆ คำที่พูดถึง คฤหบดี หรือบุตรคฤหบดีในพระบาลีนั้น มีคำอธิบายว่า ความต้องการเสวยฉนัตต ข้อมมีแก่กษัตริย์ทั้งหลาย ความเนิ่นช้าของกษัตริย์เหล่านั้นข้อมมีมาก พวก พราหมณ์ซึ่งไม่ยอมด้วยฉนัตตก็ข้อมเหวแสวงหามนต์ ส่วนคฤหบดีก็ข้อมเสวย สมบัติเริ่มแต่สำเร็จการเล่าเรียนศิลปวิทยาแล้วไป เพราะฉะนั้น ในพระบาลีจึง กล่าวถึงแต่คฤหบดี หรือบุตรคฤหบดีเท่านั้น ไม่ได้กล่าวถึงกษัตริย์ และ พราหมณ์

ในข้ออุปมาที่ว่าไว้ในพระบาลีนั้น มีคำอธิบายว่า การที่พระโพธิสัตว์เจ้าทรง รั้งเรืออยู่ในท่ามกลางแห่งหม่นสมนาร ๔ หม่นคน ที่ปราสาททั้ง ๓ นั้น เปรียบ เหมือนกับเวลาที่คฤหบดีร้งเรือด้วยกามคุณ ๕ ๆ การที่พระโพธิสัตว์เจ้าเสด็จ ออกทรงบรรพชาแล้วตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าขึ้น เปรียบเหมือนคฤหบดีนั้นทำ สุจริตแล้วเกิดในสวรรค์ ๆ การที่พระตถาคตเจ้าทรงยับยั้งข้อยด้วยความชิน ในผลสมานัตตอันเกิดจากจตุคฤณานั้น ข้อมเป็นเหมือนเวลาที่คฤหบดีผู้ไปเกิด ในสวรรค์ ได้เสวยทิพยสมบัติในนันทวันโนทยาน ๆ การที่พระตถาคตเจ้าผู้ ยับยั้งข้อยด้วยความชินในผลสมานัตต อันเกิดจากจตุคฤณ แล้วไม่ทรงต้องการ สุขอันคำซ้ำของมนุษย์นั้น ข้อมเหมือนกับเทพบุตรนั้นไม่ต้องการกามคุณ ๕ ของ มนุษย์ สันเนอความในอรรถกถาคอนนเพียงเท่านี้

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย สำหรับพระธรรมเทศนาภังคั้น ก็มีอยู่ แต่เพียงคำสรุปเท่านั้น โดยมีเนื้อความที่ควรสรุปในพระธรรมเทศนาภังคั้นว่า ข้อคัมภีร์คณิกขิปริพาชก ได้ไปติเตียนพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ต่อหน้าการ- ทวาชพราหมณ์ว่า พระสมณโคตมเป็นผู้กำจัดความเจริญ ข้อที่ ๒ พระพุทธเจ้าของ เราทั้งหลาย ได้ทรงแก้ไขข้อคำของมคณิกขิปริพาชกให้สิ้นไปด้วยคำย้อนถาม ว่า ความเจริญที่เรอว่านั้น หมายถึงความเจริญด้วยกามารมณ์มิใช่หรือ เมื่อเขาพูด

ตอบว่าใช่ จิงครัสว่า ก็ผู้มีจิตสงบระงับปราศจากความทะเยอทะยานในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะแล้ว ย่อมไม่มีสิ่งใดที่จะควรว่ากล่าวมิใช่หรือ มัจฉิย-  
ปริพาชกก็ทูลตอบว่า ใช่ ข้อที่ ๓ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเล่าถึงความสุขของ  
พระองค์เมื่อครั้งดำรงราชสมบัติอยู่ให้ฟังโดยย่อแล้ว ทรงบอกกฤตยัคิ หรือบุตร  
กฤตยัคิมาแสดงเป็นอุปมาอุปไมย เพื่อให้เห็นว่า พระองค์ไม่ต้องการความสุขอีกแล้ว  
ดังนี้ เป็นอันว่าสิ้นเนื้อความในชั้นมัคคาธิบายเพียงเท่านั้น.

เอวํ กัมม คัมภีระการณานิ ฯ

### กัมมที่ ๓๔

กัมมวิภังคิณิกาย มัชฌิมปัณณาสก

มัจฉิยสูตร ตอนที่๑๖ ขุททกนิกาย

เสวยถาปี มัจฉิย กุฏฐิ ปุริโส อรุคคโค ปกุกคคโค กัมมิ  
ชชชมาโน นเชหิ วนมุขานิ วิปฺปตฺตจฺจมาโน อังการกาสุขา กายํ ปรีติยาเปยฺย  
คสฺส มิตฺตามจฺจา ญาตึสาโลหิตา ภิสกํ สลลกคคฺคิ อูปฺปชฺชเปยฺย คสฺส โส  
ภิสกโก สลลกคคโคติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคตารณียไตรภาค  
ว่าด้วยมัจฉิยสูตรตอนปลาย ตามพระบาลี อรรถกถา ชัมมัตถาธิบาย สืบต่อไป  
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

### ปาติ

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้พอเป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา  
นั้นว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นพระบรมครูของเทพยตามนุษย์ทั้งหลาย  
ได้ตรัสแก่มัจฉิยปริพาชกว่า คุณ่อมมัจฉิยะ บุรุษโรคเรื้อนที่เป็นแผลสุก  
ไปทั้งตัว ถูกหมั่นนอนเคี้ยวกินอยู่ เถาปวกแผลอยู่ด้วยเล็บของตน ย่างกายอยู่  
บนหลุมถ่านเพลิง มีพวกมิตรอำมาตย์ญาติสาโลหิต ได้ช่วยกันหาหมอมารักษา

เหมือนนั้นก็ประกอบขาให้ เขาได้อาศัยยานนั้นแล้ว ก็หายโรคเรื้อน เป็นคนไม่มีโรค เป็นคนมีสุข เป็นคนมีเสรีภาพ เป็นคนมีอำนาจในตัว จะไปที่ไหนก็ไปได้ตามชอบใจ ฯ เวลาบรูชนั้นได้เห็นบรูษโรคเรื้อนคนอื่น ซึ่งมีร่างกายเป็นแผลสกปรกไปทั้งตัว มีหมู่หนอนบ่อนอบอยู่ ต้องเกาปากแผลด้วยเล็บของตน นอนอย่างตนอยู่บนหลุมถ่านเพลิง เขาจะต้องการนอนอยู่บนหลุมถ่านเพลิงหรือไม่ ต้องการขาหรือไม่ ? ปริชาชนนั้นกราบทูลว่า ไม่ต้องการพระเจ้าข้า เพราะเมื่อมีโรคอยู่ จึงต้องการขา เมื่อโรคไม่มีก็ไม่ต้องการขา ฯ จึงตรัสว่า เราก็นั่นแหละ มากัณฐิยะ คือ เมื่อเราเป็นขรवासอยู่เมื่อก่อน เราได้เพียบพร้อมด้วยกามคุณ ๕ แต่ต่อมาภายหลังเราได้รู้ความเกิด ความดับแห่งกามคุณ ๕ รู้จักคุณและโทษแห่งกามคุณ ๕ รู้จักการสละกามคุณ ๕ ได้ดีแล้ว ก็ละความทะเขอะทะยานในกามคุณ ๕ กำจัดความเร่าร้อนในกามคุณ ๕ หมดความหิวกระหาย มีจิตใจภายในสงบระงับเป็นอันดี ฯ เวลาเราได้เห็นสัตว์โลกเหล่านั้น ซึ่งยังยินดีอยู่ในกามคุณ ๕ ถูกความทะเขอะทะยานในกามคุณ ๕ เคี้ยวกิน ถูกความเร่าร้อนในกามคุณ ๕ แผลเผา มีวเมาอยู่ในกามคุณ ๕ เราไม่ต้องการกามคุณ ๕ ไม่ยินดีต่อกามคุณ ๕ ฯ ความยินดีอันใดปราศจากกามคุณ ๕ และอกุศลธรรมทั้งหลาย จนกระทั่งถึงทิพย์สุข เมื่อเรายินดีอยู่ด้วยความยินดีอันนั้น เราก็ไม่ต้องการกามคุณ ๕ ไม่ยินดีต่อกามคุณ ๕

ดูก่อนมากัณฐิยะ บรูษโรคเรื้อนที่เป็นแผลสกปรกไปทั้งตัว มีหมู่หนอนบ่อนอบ ข่วนเกาปากแผลด้วยเล็บของตนอยู่ ต้องนอนอย่างตนอยู่บนหลุมถ่านเพลิง มีพวกมิตรอำมาตย์ญาติสาโลหิต ได้หาหมอมารักษา หมอนั้นก็จัดการรักษา บรูชนั้นก็หายจากโรคเรื้อนนั่น เป็นคนไม่มีโรค เป็นคนมีความสุข มีเสรี มีอำนาจในตัว จะไปที่ไหนก็ไปได้ตามชอบใจ ฯ มีบรูษที่มีกำลังแข็งแรง ๒ คน ได้ชวนบรูชนั้นเข้าไปหาหลุมถ่านเพลิง บรูชนั้นจะต้องเอี้ยวกายหนีไปข้างโน้น ข้างนี้มีไข้หรือ ? มากัณฐิยะกราบทูลว่า ไข้ พระเจ้าข้า เพราะไฟนั้นเป็นของมีสัมผัสเป็นทุกข์ เป็นของเร่าร้อนมาก ฯ จึงตรัสถามว่า นี่แน่ะมากัณฐิยะ ไฟนั้นมีสัมผัสเป็นทุกข์ เป็นของเร่าร้อนแต่ในคราวนี้เท่านั้นหรือ หรือในคราวก่อนก็เหมือนกัน ฯ ข้าแต่พระโคตมผู้ประเสริฐ ในคราวก่อนก็เหมือนกัน แต่บรูษ



โรคเรื้อนนั่นมีโรคครอบงำ จึงเข้าใจผิดไปว่าเป็นสุข พระเจ้าข้า ฯ นี่แหละ  
มัจฉิยะ กามคุณ ๕ ข้อมให้เกิดทุกข์ ให้เกิดความเร่าร้อนมาก ทั้งใน  
อดีต อนาคต ปัจจุบัน แต่พวกสัตว์โลกที่ยังยินดีในกามคุณ ๕ ที่ความทะเข  
ทะยานในกามคุณ ๕ เกียวกัน ที่ความเร่าร้อนในกามคุณ ๕ แผลเผา ที่มอันทรีย์  
อันกามคุณ ๕ เข้ากำจัดแล้ว ก็เข้าใจผิดไปว่า กามคุณ ๕ เป็นสุขฉะนั้น

นี่แหละมัจฉิยะ บุรุษโรคเรื้อนข้อมข้างกายข้อมบนหลุมถ่านเพลิง ข้อมมี  
ของโสโครกไหลออกจากแผลโรคเรื้อนอยู่เป็นนิจ มีกลิ่นเหม็นร้ายกาจ มีร่างกาย  
บุดเน่า แต่บุรุษโรคเรื้อนนักรู้สึกยินดีเกาด้วยเล็บมือของตน เพราะการเกา  
โรคเรื้อนนั่นเป็นต้นเหตุฉนั้นใด พวกสัตว์โลกที่ยังยินดีอยู่ในกามคุณ ๕ ถูกความ  
ทะเขทะยานในกามคุณ ๕ เกียวกัน ถูกความเร่าร้อนในกามคุณ ๕ แผลเผา  
ก็ข้อมมัวเมาอยู่ในกามคุณ ๕ สัตว์โลกที่ยังไม่ปราศจากความยินดีในกามคุณ ๕  
ยังถูกความทะเขทะยานในกามคุณ ๕ เกียวกัน ยังถูกความเร่าร้อนในกามคุณ ๕  
แผลเผา ยังมัวเมาอยู่ในกามคุณ ๕ ด้วยประการใด ๆ ความทะเขทะยานใน  
กามคุณ ๕ ของสัตว์โลกเหล่านั้น ก็เจริญขึ้นด้วย สัตว์โลกเหล่านั้นถูกความ  
เร่าร้อนในกามคุณ ๕ แผลเผาด้วยอาการฉนั้น แต่ความยินดีเพราะอาศัยกามคุณ ๕  
ก็ข้อมมีแก่สัตว์โลกเหล่านั้นฉนั้น

ดูก่อนมัจฉิยะ เธอจะเข้าใจความข้อน้อย่างไร คือ เธอเคยได้เห็น  
ได้ยินหรือไม่ ว่า พระราชา หรือราชมหาอำมาตย์ ที่เพียบพร้อมด้วยกามคุณ ๕  
บำเรอตนอยู่ด้วยกามคุณ ๕ ไม่ละความทะเขทะยานในกามคุณ ๕ ยังไม่กำจัด  
ความเร่าร้อนในกามคุณ ๕ แล้วก็ปราศจากความหวั่นระหยา ในกามคุณ ๕  
จะมีจิตสงบระงับทั้งในอดีต หรือปัจจุบัน หรืออนาคต ฯ มัจฉิยปริพาชกจึง  
กราบทูลขึ้นว่า ไม่เคยได้เห็นได้ยิน พระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสว่า คือละมัจฉิยะ  
ถึงตัวเราก็ไม่เคยได้เห็นได้ยินว่า พระราชาหรือมหาอำมาตย์ ผู้เพียบพร้อมด้วย  
กามคุณ ๕ ผู้สมบุรณ์ด้วยกามคุณ ๕ ผู้บำเรอตนอยู่ด้วยกามคุณ ๕ ยังไม่ละ  
ความทะเขทะยานในกามคุณ ๕ ยังไม่กำจัดความเร่าร้อนในกามคุณ ๕ แล้ว  
เป็นผู้ปราศจากความกระหยาในกามคุณ ๕ มีจิตสงบระงับในอดีต ปัจจุบัน หรือ  
อนาคต ฯ ดูก่อนมัจฉิยะ สมณพวาทมณเฑาะโศปราศจากความกระหยาใน

กามคุณ ๕ แล้ว มีจิตสงบระงับแล้ว ในอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคต สมณะ พราหมณ์เหล่านั้นทั้งสน ล้วนแต่ได้รู้แจ้งความเกิดความดับแห่งกามคุณ ๕ แล้ว ล้วนแต่ได้รู้แจ้งซึ่งคุณและโทษในกามคุณ ๕ ล้วนแต่ได้รู้แจ้งการสละกามคุณ ๕ ความที่เป็นจริง ล้วนแต่ได้สละความพะเยอทะยานในกามคุณ ๕ ล้วนแต่ได้กำจัดความเร่าร้อนในกามคุณ ๕ แล้วทั้งนั้น จึงได้เป็นผู้ปราศจากความกระหาย ในกามคุณ ๕ จึงได้เป็นผู้มีจิตสงบระงับ

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบอย่างนั้นแล้ว จึงได้ทรงเปล่งอุทานขึ้น ในเวลานั้นว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างเยี่ยม นิพพานเป็นสุขอย่างเยี่ยม ทางประกอบด้วยองค์ ๘ เป็นทางไปสู่ความไม่ตายอันเกษม ดังนี้

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนั้นแล้ว มาคณทียปริพาชก จึงกราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่พระโคตมผู้ประเสริฐ เป็นการอัศจรรย์มากที่พระโคตมเจ้า ได้กล่าวว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างเยี่ยม นิพพานเป็นสุขอย่างเยี่ยม ดังนี้ พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ก็ได้สดับมาจากพวกปริพาชกก่อน ๆ ซึ่งเป็นอาจารย์และอาจารย์ใหญ่ ดังนี้เหมือนกัน ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสตอบว่า ตุก่อน มาคณทียะ ที่เธอได้ฟังมาจากพวกปริพาชกก่อน ๆ ซึ่งเป็นอาจารย์และอาจารย์ ใหญ่ว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างเยี่ยม นิพพานเป็นสุขอย่างเยี่ยม นั้น เรา คณาคคขอถามว่า ความไม่มีโรคนั้น ได้แก่สิ่งใด นิพพานนั้น ได้แก่สิ่งใด ? มาคณทียปริพาชกกลับไปตามตัวของตัวด้วยฝ่ามือ แล้วกราบทูลว่า ความไม่มีโรค นั้น ได้แก่สิ่งนั้นแหละ นิพพานนั้น ได้แก่สิ่งนั้นแหละ เพราะเวลานี้ข้าพระองค์ ไม่มีโรค ข้าพระองค์เป็นสุข ไม่มีสิ่งใดเบียดเบียนข้าพระองค์ พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ตุก่อนมาคณทียะ บุรุษตาบอด แต่กำเนิดไม่เคยได้เห็นของดำ ของขาว ของเขียว ของเหลือง ของแดง ของ เลื่อม ที่เสมอที่ไม่เสมอ ดวงดาว ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ แม้อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นแต่ได้ยินผู้ที่คาดพิศกันว่า ผ่านขาวสะอาดดี สวยดี ไม่มีสิ่งใดแปดเปื้อน ฯ บุรุษตาบอดนั้นก็เที่ยวแสวงหาผ้าขาว มีบุรุษอีกคนหนึ่งหลอกลวงเขาด้วยผ้าที่เก็บ มาจากกองหยากเขื่อ อันเป็นผ้าเปรอะเปื้อนด้วยเขม่าว่า นี่แหละผ้าขาวสะอาด มีรูปร่างสวยงาม ไม่มีสิ่งใดแปดเปื้อน ฯ บุรุษตาบอดแต่กำเนิดนั้นก็รับไว้ ครั้น

รับไว้แล้วก็ห่ม ห่มแล้วก็เปล่งวาจาดีใจว่า ผ้านั้นเป็นผ้าขาวสะอาด เป็นผ้า  
สวยงาม ไม่มีสิ่งใดแปดเปื้อน ฯ ต่อก่อนมัจฉิยะ เธอเข้าใจว่า บรมตาบอด  
แต่กำเนิดนั้นรู้เห็นหรือไม่ จึงรับผ้าที่เขาเก็บมาจากกองหยากเยื่ออันเปื้อนด้วยเขม่า  
นั้นไว้ ครั้นรับไว้แล้วก็ห่ม ครั้นห่มแล้วก็เปล่งวาจาดีใจว่า ผ้านั้นแหละเป็น  
ผ้าขาว ผ้าสะอาด เป็นผ้าสวยงาม เป็นผ้าไม่มีสิ่งใดแปดเปื้อน หรือว่าบรมตาบอด  
นั้นกล่าวตามความเชื่อกันผิด ๆ มัจฉิยะกราบทูลว่า บรมนั้นไม่รู้ไม่เห็น  
เป็นแต่กล่าวตามความเชื่อกันผิดเท่านั้น พระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสว่า ข้อนั้นฉันนั้น  
แหละมัจฉิยะ คือ พวกปริพาชกเป็นพวกตาบอด เป็นพวกไม่ความรู้ไม่โรค  
เป็นพวกไม่เห็นนิพพาน แต่ได้กล่าวว่า ความไม่รู้โรคเป็นลาภอย่างเยี่ยม นิพพาน  
เป็นสุขอย่างเยี่ยม ฯ ต่อก่อนมัจฉิยะ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย  
ในปางก่อนได้กล่าวไว้ว่า ความไม่รู้โรคเป็นลาภอย่างเยี่ยม ทางประกอบด้วย  
องค์ ๔ เป็นทางเกษม เป็นทางไปสู่ความไม่ตาย ดังนี้ คำนี้ได้กลายมาเป็นถ้อยคำ  
ของปถชนจนกระทั่งบัดนี้ ฯ ต่อก่อนมัจฉิยะ ร่างกายนี้ เป็นโรค เป็นดังหัวฝี  
เป็นดังลูกศร เป็นทกข์ เป็นอาพาธ แต่เธอกกล่าวว่า ร่างกายนี้เป็นของไม่รู้โรค  
ร่างกายนี้เป็นนิพพาน ดังนี้ ฯ เธอไม่มีจักขุของพระอริยเจ้า ซึ่งเป็นเครื่องให้รู้จัก  
ความไม่รู้โรค เป็นเครื่องให้เห็นนิพพาน

มัจฉิยปริพาชก จึงกราบทูลขึ้นว่า ข้าพระองค์เลื่อมใสต่อพระโคตมผู้  
ประเสริฐว่า พระโคตมผู้ประเสริฐสามารถแสดงธรรมให้ข้าพระองค์รู้จักความไม่รู้โรค  
ให้ข้าพระองค์ได้เห็นนิพพาน พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสตอบ  
ว่า ต่อก่อนมัจฉิยะ บรมตาบอดแต่กำเนิด ซึ่งไม่เคยได้เห็นของดำ ของขาว ของ  
เขียว ของเหลือง ของแดง ของเลื่อม ที่เสมอไม่เสมอ ควงขาว ควงจันทร์ ควง  
อาทิตย์ แต่มิตรอำมาตย์ ญาติสาโลหิตของเขาได้หาแพทย์มารักษา แพทย์ก็ได้จัดยา  
มารักษาให้แก่เขา เขาได้อาศัยยานั้นแล้ว ก็ไม่ทำดวงตาให้เกิดขึ้นได้ ไม่ทำดวงตาให้  
บริสุทธิ์ขึ้นได้ ฯ เธอเข้าใจว่าแพทย์นั้นจะล้ามากเปล่าหรือไม่ ? เข้าใจอย่างนั้น  
พระเจ้าข้า ฯ ข้อนั้นฉันนั้นแหละมัจฉิยะ คือ ถ้าเราแสดงธรรมแก่เธอว่า ความไม่  
รู้โรคได้แก่สิ่งนี้ นิพพานได้แก่สิ่งนี้ เธอก็จะต้องไม่รู้จักความไม่รู้โรค ไม่เห็น  
นิพพาน เราคาดคตก็จักล้ามากเปล่าละนั้น

มาคันฉิยปริพาชกจึงกราบทูลขึ้นอีกว่า ข้าพระองค์เลื่อมใสต่อพระโคตม  
ว่าสามารถแสดงธรรมให้ข้าพระองค์เห็นความไม่มีโรคและนิพพานได้ ฯ จึงตรัสว่า  
ดูก่อนมาคันฉิยะ บุรุษตาบอดแต่กำเนิด ซึ่งไม่เคยได้เห็นของดำ ของขาว  
ของเขียว ของเหลือง ของแดง ของเลื่อม ที่เสมอไม่เสมอ ดวงดาว ดวงจันทร์  
ดวงอาทิตย์ เป็นแต่ได้ขึ้นคนตาดีพูดกันว่า ผ่านเป็นผ้าขาวสะอาด เป็นผ้าสวยงาม  
ไม่มีสิ่งใดแปดเปื้อน เขาก็เหี่ยวแสวงหาผ้าขาว มีบุรุษอีกคนหนึ่งหลอกลวงเขา  
ด้วยผ้าที่เก็บมาจากกองหยากเยื่อ อันเป็นผ้าเบื่อนเขม่าว่า ผ้าผืนนี้แหละเป็นผ้าขาว  
สะอาดสวยงาม ไม่มีสิ่งใดแปดเปื้อน ฯ เขาก็รับไว้ ครั้นรับไว้แล้วก็ห่ม มีตร  
อำมาตย์ญาติสาโลหิตของเขาก็หาแพทย์มารักษา แพทย์ได้ประกอบยา ๕ ประการ  
คือ อาถ้ายโรคเบื้องสูง ยาถ้ายโรคเบื้องต่ำ ยาหยอด ยาชะโลม ยานัตถ์ ฯ  
เขาได้อาศัยยานั้นแล้วก็ทำดวงตาให้เกิดขึ้นได้ ทำดวงตาให้บริสุทธิ์ได้ ฯ เขา  
ได้ละความรักใคร่พอใจในผ้าที่เบื่อนด้วยเขม่านั้น พร้อมกับด้วยดวงตาของเขาเกิดขึ้น  
ข้าศึกของเขาต้องนึกไว้ว่า เขาเป็นข้าศึกของตนแล้ว หรือต้องคิดฆ่าเสีย เพราะ  
เห็นว่า บุรุษตาบอดนี้เราได้หลอกลวงด้วยผ้าอันเก็บมาจากกองหยากเยื่อ ที่เป็นผ้า  
เบื่อนด้วยเขม่า ว่าเป็นผ้าขาวบริสุทธิ์นานมาแล้วฉันใด ถ้าเรตภาคตแสดงธรรม  
ให้เธอฟังว่า ความไม่มีโรคได้แก่สิ่งนี้ นิพพานได้แก่สิ่งนี้ เธอรู้จักความไม่มี  
โรคและเห็นนิพพานแล้ว ก็ละความรักใคร่พอใจในอุปาทานชั้นทั้ง ๕ พร้อมกับเกิด  
ดวงตานี้ อีกอย่างหนึ่ง เธอต้องคิดว่า เราถูกจิตหลอกลวงมานานแล้ว เราจึงได้  
ถือมั่นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันเป็นเหตุให้เกิดภพชาติ ชรา  
มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ฉะนั้นแล

มาคันฉิยะจึงกราบทูลขึ้นอีกว่า ข้าพระองค์เลื่อมใสต่อพระโคตมว่า พระ  
โคตมสามารถแสดงธรรม เพื่อให้ข้าพระองค์หายตาบอดแล้วลุกไปจากที่นั่งนี้ได้  
พระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสว่า ดูก่อนมาคันฉิยะ ถ้าอย่างนั้น เธอต้องคบสัปบุรุษทั้งหลาย  
เพราะเมื่อเธอคบสัปบุรุษทั้งหลาย ก็จักได้ฟังธรรมของสัปบุรุษ จักได้ปฏิบัติธรรม  
สมควรแก่ธรรม จักได้รู้เองเห็นเองว่า ชั้น ๕ นี้เป็นโรค เป็นดังหัวผี เป็นดัง  
ลูกศร ฯ ชั้น ๕ ที่เป็นโรค เป็นดังหัวผี เป็นดังลูกศรนี้ บ่มตบไปโดยไม่เหลือ



ในที่นี้ ความคับไปแห่งอุปาทานของเราเป็นเหตุได้ดับภพ ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปรีทเว ทุกซ์ โทมณัส อุปาชาส

เมื่อสมเด็จพระโลกนาถเจ้าตรัสอย่างนั้นแล้ว มัจฉิยะก็กราบทูลสรรเสริญ พระธรรมเทศนา ขอนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ขอบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ฯ จึงตรัสว่า ตัก่อนมัจฉิยะ ถ้าหากเคยเป็นเดียรถีย์อยู่เมื่อก่อน ต้องการจะบรรพชาอุปสมบทอยู่ในพระธรรมวินัยนี้ ต้องอยู่บวรมถึง ๔ เดือนก่อน เมื่อสิ้น ๔ เดือนแล้ว ภิกษุทั้งหลายเห็นว่าดี จึงจักให้บรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุได้ ก็คำว่าในเรื่องนี้เรารู้จักความต่างกันแห่งบุคคล ฯ มัจฉิยะจึงกราบทูลว่า ถ้าหากเคยรถีย์ซึ่งต้องการจะบรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ ต้องอยู่บวรม ๔ เดือนก่อน เมื่อสิ้น ๔ เดือนแล้ว ภิกษุทั้งหลายเห็นวดีจึงจักให้บรรพชาอุปสมบทได้ ข้าพระองค์จักอยู่บวรมให้ถึง ๔ ปี เมื่อสิ้น ๔ ปีแล้ว ภิกษุทั้งหลายเห็นวดีจึงให้ข้าพระองค์บรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุเถิด ฯ มัจฉิยะปริพาชกกรบทุกคั้งนั้นแล้ว ก็ได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักพระศรีสคคศาสดา ฯ เมื่อได้อุปสมบทแล้วไม่ช้า พระมัจฉิยะก็หลีกออกจากหม้อยแต่ผู้เดียว มีความไม่ประมาท มีความพากเพียร มีศานต์ส่งไปเพื่อความสำเริง ไม่ช้าก็ได้สำเร็จที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันเยี่ยม ซึ่งเป็นที่ต้องการแห่งกลบตรทั้งหลายผู้บรรพชา แล้วว่าสนความเกิดแล้ว สำเริงพรหมจรรย์แล้ว ได้ทำสิ่งที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีสิ่งอื่นที่จะต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้อีก ฯ พระมัจฉิยะนั้นได้เป็นองค์หนึ่งในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลาย ดังนี้ จบมัจฉิยสูตรที่ ๕ เพียงเท่านั้น

## อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา แห่งมัจฉิยสูตร คัมภีร์ปัญจปสุทธานี้ ว่า กามวัตถุอันหนึ่ง ย่อมเป็นเหมือนกระเบื้องสำหรับใส่ถ่านไฟอันหนึ่ง ฯ กามวัตถุ ๒ อย่าง ย่อมเป็นเหมือนกระเบื้องใส่ถ่านไฟ ๒ อัน ฯ ส่วนนางสนมนาง ๒ โกฏิกง ของท้าวสักกเทวราชนั้น ย่อมเป็นเหมือนกระเบื้องสำหรับใส่ถ่านไฟ ๒ โกฏิกงกระเบื้อง ฯ การเกี่ยวข้องกับกามวัตถุ ย่อมเป็นเหมือนบุรุษโรคาณนอนเกาผลอยุ่นกระเบื้องถ่านไฟ ฯ การที่พระตถาคตเจ้า ทรงเห็นโทษใน

กามารมณ์ ทรงเห็นอานิสงส์ในการออกจากกามารมณ์ แล้วเสด็จออกทรงบรรพชา  
ได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วทรงยับยั้งอยู่ด้วยความยินดีในผลสมาบัติอันเกิด  
จากจกตณานันต์ ย่อมเป็นเหมือนกับเวลาหายโรค เพราะอาศัทยาของบรร  
โรคเรื้อนนั้น ๆ การที่พระศาสดาเจ้าผู้ทรงยับยั้งอยู่ด้วยความยินดีนั้นแล้วไม่ต้องการ  
ความยินดีอันค่าช้า ย่อมเป็นเหมือนกับเวลาที่บรรุขโรคเรื้อนนั้นได้เห็นบรรุขโรคเรื้อน  
คนอื่นแล้วไม่ต้องการเป็นอีก ฉะนั้น

คำว่า 'อันมือนทรีย์อันเสียแล้วนั้น' คือ มีกายประสาทอันเสียไปแล้วด้วย  
โรคเรื้อน ซึ่งเปรียบเหมือนกับมีปัญญาญทรีย์อันเสียไปแล้ว ๆ บรรุขโรคเรื้อน  
ผู้มีกายมือนทรีย์อันเสียไปแล้วนั้น เข้าใจว่าไฟซึ่งมีสัมผัสเป็นทุกขนั้น เป็นสุขอันใด  
ผู้ที่มีปัญญาญทรีย์อันเสียไปแล้วก็เข้าใจผิดไปว่า กามคุณ ๕ เป็นสุขอันนั้น

คำว่า 'ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างเยี่ยมเป็นต้นนั้น' มีคำอธิบายว่า ความ  
ไม่มีโรคเป็นลาภอันสูงส่งกว่าลาภ คือ การได้ทรัพย์ หรือได้ยศ ได้บุตรทั้งปวง  
ลาภที่ยังไปกว่าความไม่มีโรคนั้นไม่มี ๆ สุขอันใดอันหนึ่ง เช่น สุขในอาม หรือ  
สุขในมรรคผลก็ไม่เท่านิพพาน นิพพานเป็นสุขยิ่งกว่าสุขเหล่านั้น เพราะฉะนั้น  
จึงว่านิพพานเป็นสุขอย่างเยี่ยม ๆ บรรดาทางทั้งหลาย ซึ่งเป็นทางเบี่ยงเบน เป็น  
ทางไปสู่ความไม่ตาย ย่อมมีทางประกอบด้วยองค์ ๘ เป็นอย่างเกษม ทางอื่น  
ที่จะเกษมว่าทางประกอบด้วยองค์ ๘ นั้นย่อมไม่มี ๆ อีกอย่างหนึ่ง คำว่า ทางไป  
สู่ความไม่ตายนี้ หมายทางนิพพานอย่างเดียวกัน ๆ พวกข้ายังถือคำของสมณะ  
พราหมณ์เป็นอันมาก ซึ่งมีลัทธิว่า ทางเกษม ทางนิพพาน ดังนี้ มีประมาณ  
เท่าใด ทางประกอบด้วยองค์ ๘ ก็เป็นทางอันเยี่ยม เป็นทางอันสูงส่งกว่าทาง  
เกษม ทางนิพพานของสมณพราหมณ์เหล่านั้นทั้งสิ้น ๆ คำว่า พระอรหันตสมมา  
สัมพุทธเจ้าทั้งหลายในปางก่อนได้กล่าวไว้ ได้แก่พระวิปัสสี พระสิขี พระ  
เวสสภู พระกกุสันธ พระโกนาคมน์ พระกัสสป ที่อุบัติขึ้นในโลกก่อนกว่า  
พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนั้นได้กล่าวไว้ว่า คำว่า เธอไม่มีจักขุริยะ ซึ่งเป็น  
เหตุให้รู้จักความไม่มีโรค เป็นเหตุให้เห็นนิพพานนั้น ได้แก่วิปัสสนาญาณและ  
มรรคญาณอันบริสุทธิ์ ๆ คำว่า คนตาบอดอาศัยยานั้นแล้ว ไม่ทำให้จักขุเกิดขึ้น  
ได้นั้น ได้แก่คนตาบอดอยู่ในห้องมืด ๆ คำว่า คนตาบอดอาศัยยา ๔ ประการ

นั้นแล้ว ทำให้เกิดจักษุขึ้นได้ ได้แก้ที่ตาบอดในเวลาที่ถูกตัดจากกรรมมารดา  
มาใหม่ ๆ แล้วถูกของโสโครกพัวพัน มีกลิ่นน้ำคือนั้น สิ้นคำในอรรถกถาที่  
ควรยกขึ้นเทศนาเพียงเท่านั้น

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย สำหรับพระธรรมเทศนากัณฐิกนี้ ก็มีอยู่  
ว่า คอนว่าด้วยบุรุษโรคเรื้อนนั่น เพื่อทรงแสดงให้มกัณฐิกปริพาชกเห็นว่า  
พระพหูเจาของเราทั้งหลายไม่ต้องการความสุข • แสดงให้เห็นว่า สัตว์โลกทั้งหลาย  
ที่ยินดีต่อความสุข ย่อมเข้าใจผิดว่า กามคุณ ๕ เป็นสุข เปรียบเหมือนบุรุษ  
โรคเรื้อนที่นอนย่างไฟด้วยอำนาจความคัน เข้าใจว่าไฟเป็นสุข ฉะนั้น • แสดงให้  
เห็นว่า สัตว์โลกที่ยังยินดีอยู่ในกามคุณ ย่อมเห็นว่า กามคุณเป็นสุขยิ่ง ๆ ขึ้น  
ไป • ๑ คอนที่กล่าวถึงพระราชามหาอำมาตย์นั้น แสดงให้เห็นว่า พวกที่ไม่ละ  
ความทะเยอทะยานในกามคุณ ย่อมมีจิตสงบระงับไม่ได้ เว้นไว้แต่หมัดความ  
ทะเยอทะยานในกามคุณแล้วเท่านั้น • คำว่า กามคุณนั้น ได้แก่สิ่งที่สัตว์โลก  
รักใคร่ยินดี คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ของคน สัตว์ ที่ สิ่งของ ๆ  
ข้อที่กล่าวถึงพระพุทธรูปท่านนั้น แสดงให้เห็นว่า สิ่งที่เป็นยอดมียอยู่ ๓ ประการ  
คือ ความไม่มีโรค • นิพพาน • ทางประกอบด้วยองค์ ๘ มีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น •  
ข้อที่กล่าวถึงบุรุษตาบอดนั้น แสดงให้เห็นว่า พวกนอกพระพุทธศาสนา ซึ่งไม่  
รู้จักนิพพาน เป็นพวกตาบอดทั้งนั้น แต่เมื่อได้คบกับสัปบุรุษ ได้ฟังธรรมสัปบุรุษ  
ได้ปฏิบัติตามธรรมสัปบุรุษแล้วก็จักษุตาดีขึ้น เปรียบเหมือนคนตาบอดถูกยาแล้ว  
มีตาดีขึ้น ฉะนั้น จึงมีข้อสำคัญอยู่ว่า ธรรม ๓ ประการ คือ การ  
คบสัปบุรุษ มีพระพหูเจาเป็นต้น • การฟังธรรมของสัปบุรุษ คือ ฟังธรรมของ  
พระพหูเจาเป็นต้น • การปฏิบัติตามธรรมของสัปบุรุษ คือ ปฏิบัติตามธรรมของ  
พระพหูเจาเป็นต้น • จึงจักได้รู้ได้เห็นซึ่งความไม่มีโรคและนิพพาน ว่าชั้น ๕  
เป็นโรค เป็นตึงหวั่น เป็นดังลูกศร นิพพานเป็นที่ดับแห่งชั้น ๕ ดังนี้ อันการ  
ที่จักฟังถ้อยคำของผู้อื่นให้รู้ว่า ชั้น ๕ เป็นโรค ให้เห็นนิพพานว่าเป็นที่ดับชั้น ๕  
นั้น ย่อมไม่ได้เป็นอันขาด คือ ไม่รู้ไม่เห็นเป็นอันขาด เพียงแต่จำไว้และเข้าใจ

๒๑๘ พระสุตคัมภีร์ คัมภีร์ที่ ๒ มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก เล่ม ๑

เอาเองเท่านั้น ที่จะเห็นแจ่มแจ้งในใจของตนเองนั้นย่อมไม่ได้ เปรียบเหมือน  
การแลดูแผนที่ของผู้ไม่ได้ไปรู้ไปเห็นซึ่งที่นั้นด้วยตนเอง ฉะนั้น ๑ คือ ผู้ไม่ได้ไป  
รู้ไปเห็นซึ่งที่นั้นด้วยตนเอง เพียงแต่ได้ดูแผนที่เท่านั้น ก็ย่อมเข้าใจไม่แจ่มแจ้ง  
ชัดเจน ฉะนั้น ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสถามว่า กัณท์ติยาปริพาชก ว่า ถ้าเธอ  
อยากรู้อยากเห็นซึ่งความไม่มีโรคและนิพพาน เธอต้องคบสัปปรุษ เพราะเมื่อ  
คบสัปปรุษก็จักได้ฟังธรรมสัปปรุษ ได้ฟังธรรมสัปปรุษแล้วก็จักได้ปฏิบัติธรรมสมควร  
แก่ธรรม ได้ปฏิบัติตามสมควรแก่ธรรมแล้ว ก็จักรู้เองเห็นเอง ดังนี้ เป็นอันว่า  
สิ้นเนื้อความในธัมมัตถจริยาเพียงเท่านั้น

เอวํ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ๑

### กัณท์ติ ๓๕

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

สันทกสูตร ตอนว่าด้วยพรหมจริยวาส ๔ ประการ

เอวมุเม สุตํ เอกํ สมขํ ภควา โกสมุพิขํ วิหริติ โขสิตาราม ๑  
เตน โข สมเขน สนฺทโก ปริพาชโก ปัลลภกฺขหาขํ ปฏฺวิสตีติ

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถณารัตนัยไตรภาค  
กัณท์ติ ๓๕ ว่าด้วยสันทกสูตรที่ ๖ แห่งปริพาชกวรรคที่ ๓ คัมภีร์มัชฌิมนิกาย  
มัชฌิมปัณณาสก อันว่าด้วยพรหมจริยวาส ๔ ประการ ตามพระบาลี  
อรรถกถา ธัมมัตถจริยา สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และ  
พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน ตามสมควรแก่การฟังพระธรรมเทศนา

### บาลี

ถ้ามิเลื่อมตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานี้ว่า  
ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่า อานนท์ ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ ๑ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระ



ผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่โฆสิตาราม ใกล้เมืองโกสัมพี ฯ ในคราวนั้น  
 สันตทกปริพาชกอาศัยอยู่ในถ้ำปลักจะกับพวกปริพาชกประมาณ ๕๐๐ คน ฯ ในเวลาเป็น  
 วันนั้นพระอานนตเถระเจ้าออกจากที่สังคแล้วได้ชวนภิกษุทั้งหลายว่า พวกเราพากัน  
 ไปดูถ้ำที่เหวภูโสฬพะเถิด ภิกษุเหล่านั้น ก็รับถ้อยคำของพระอานนท์ แล้ว  
 พระอานนท์กับพวกภิกษุเป็นอันมาก ก็พากันไปที่เหวภูโสฬพะ ฯ ในคราวนั้น  
 สันตทกปริพาชกกับพวกปริพาชกเป็นอันมาก นั่งสนทนาไตรจณานกถาต่าง ๆ ด้วย  
 เสียงอันดังอยู่ ไตรจณานกถาต่าง ๆ นั้น ได้แก่เรื่องพระราชา ๑ เรื่องโจร ๑ เรื่อง  
 มหาอำมาตย์ ๑ เรื่องเสนา ๑ เรื่องภย ๑ เรื่องรบ ๑ เรื่องข้าว ๑ เรื่องน้ำ ๑ เรื่อง  
 ทนอม ๑ เรื่องดอกไม้อ ๑ เรื่องของหอม ๑ เรื่องญาติ ๑ เรื่องยาน ๑ เรื่องบ้าน ๑  
 เรื่องมคธ ๑ เรื่องนคร ๑ เรื่องชนบท ๑ เรื่องหญิง ๑ เรื่องคนแก่ลวกกล้า ๑ เรื่อง  
 ครอกน้อยครอกใหญ่ ๑ เรื่องท่าน้ำ ๑ เรื่องทาสหัตถิกนา ๑ เรื่องคนตาย ๑ เรื่อง  
 ต่าง ๆ ๑ เรื่องนิยายโลก ๑ เรื่องนิยายสมุทร ๑ เรื่องความเสื่อมความเจริญ ๑ ฯ  
 สันตทกปริพาชกได้แลเห็นพระอานนตเถระเจ้ามาแต่ไกล จึงบอกให้บริษัของตนสงบ  
 เสียงว่า ขอท่านทั้งหลายจงมีเสียงเบา อย่าทำเสียงอกหัก พระอานนท์ผู้เป็น  
 สาวกของพระสมณโคตมกำลังเดินมา ฯ สาวกของพระสมณโคตมมีประมาณเท่าใด  
 อยู่ในเมืองโกสัมพี พระอานนท์นั้นก็เป็นผู้สาวกองค์หนึ่งในจำพวกสาวกเหล่านั้น ฯ  
 ก็พวกสาวกของพระสมณโคตมนั้น เป็นพวกชอบเสียงเบา เป็นพวกได้รับคำ  
 แนะนำให้มีเสียงเบา เป็นพวกสรรเสริญเสียงเบา รู้ว่าพวกเรามีเสียงเบาจะต้อง  
 เข้ามาหาโดยแท้ ฯ ปริพาชกเหล่านั้นก็พากันนั่งอยู่ ฯ ลำดับนั้น พระอานนตเถระเจ้า  
 ก็เข้าไปหาสันตทกปริพาชก ฯ ฝ่ายสันตทกปริพาชก ก็กล่าวเชือเชิญว่า นิมนต์ท่าน  
 อานนท์มาทางนี้ การที่ท่านอานนท์มานั้นเป็นการดีแล้ว นานแล้วท่านอานนท์เพิ่งได้มา  
 ในคราวนี้ ขอนิมนต์นั่งที่อาสนะนี้ ฯ พระอานนตเถระเจ้าก็นั่งบนอาสนะที่เขาแต่ง  
 ตั้งไว้ ฯ สันตทกปริพาชกก็นั่งลงบนอาสนะทำอันสมควรแก่ตน

พระอานนตเถระเจ้าจึงถามขึ้นว่า คุณก่อนสันตทก พวกท่านนั่งสนทนากับด้วย  
 เรื่องอันใดในบัดนี้ เรื่องที่สนทนากันค้างอยู่นั้น คือ เรื่องอันใด ฯ สันตทกปริพาชก  
 ตอบว่า เรื่องที่ข้าพเจ้าทั้งหลายนั่งสนทนากันอยู่เมื่อก่อนจึงยกไว้ เพราะไว้

ใจเรื่องที่ยาก จะฟังที่หลังก็ได้ ขอท่านอาณนทฺ์จงได้แสดงธรรมอันเป็นความรู้ จากอาจารย์ของท่านให้พวกข้าพเจ้าฟัง ฯ พระอาณนทฺ์เถรเจ้าจึงตอบว่า ถ้าอย่าง นั้น ท่านจงตั้งใจฟังให้ดี เราจักแสดงให้เห็นในบัดนี้ ฯ สันทกปริพาชกก็รับว่าดี แล้วท่านอาณนทฺ์ ฯ ท่านจึงแสดงว่า ดูก่อนสันทกะ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น ผู้ไกลจากกิเลส ผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ได้ทรงแสดงอพรหม จริยวาสน์ ๔ ประการ ทรงแสดงพรหมจรรย์อันไม่คล่องใจไว้ ๔ ประการ ซึ่ง บุรุษผู้มีความรู้ไม่ควรประพฤติ ถึงประพฤติก็น่าสำเร็จธรรมอันควรรู้อันเป็น กุศลได้ ฯ เจริญตามว่า ข้าแต่ท่านอาณนทฺ์ อพรหมจริยวาสน์ ๔ ประการ ที่บุรุษ ผู้มีความรู้ไม่ควรประพฤติ ถึงประพฤติก็น่าสำเร็จธรรมอันเป็นกุศลได้นั้น ได้แก่ สิ่งใดบ้าง

พระอาณนทฺ์เถรเจ้าจึงตอบว่า ดูก่อนสันทกะ ศาสดาบางคนในโลกนี้ มีการกล่าวและการเห็นว่าผลทานไม่มี ผลบูชาไม่มี ผลค้ำับไม่มี ผลแห่งการ ทำดีทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี สัตว์ที่เกิดเอง ไม่มี พวกสมณพราหมณ์ที่สงบระงับ ที่ปฏิบัติเรียบร้อยเป็นอันดี รู้แจ้งโลกนี้โลกหน้า ด้วยตนเองแล้วประกาศไม่มี บุรุษประกอบด้วยธาตุ ๔ เวลาตายแล้วดินก็กลาย ไปเป็นดิน น้ำก็กลายไปเป็นน้ำ ไฟก็กลายไปเป็นไฟ ลมก็กลายไปเป็นลม อินทรีย์ ก็เลื่อนลอยไปสู่อากาศ ส่วนตัวบุรุษก็มีเพียงเป็นท ๕ ซึ่งพาไปสู่ป่าช้าเท่านั้น มี รอยเท้าปรากฏเพียงชั่วป่าช้าเท่านั้น แล้วกระดูกก็กลายเป็นสีขาวเหมือนนกพิราบ สิ่งที่ถูกคลค้ำับบูชาก็มีเท่าเป็นที่สุดเท่านั้น การให้ทานเป็นของคนโง่ปัญญาดี พวก โศกกล่าวว่าผลทานมีอยู่ การกล่าวของพวกนั้นเป็นของเปล่าของเท็จ ไม่ว่าพาล และบัณฑิตตายแล้วก็จากสูญไม่มีเกิดอีกต่อไป

ดูก่อนสันทกะ บุรุษผู้มีปัญญาข่มพิจารณาในข้อนี้ว่า ศาสดาผู้กล่าวว่า เห็นว่าผลแห่งทานไม่มี ผลแห่งการบูชาไม่มี ผลแห่งการค้ำับไม่มี ผลแห่งการ ทำดีทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี สัตว์โลกเกิด เองไม่มี พวกสมณพราหมณ์ที่สงบระงับ ที่ปฏิบัติเรียบร้อย รู้แจ้งโลกนี้โลกหน้า แล้วประกาศไม่มี บุรุษประกอบด้วยธาตุ ๔ เวลาตายแล้ว ดินก็กลายเป็นดิน น้ำก็ กลายเป็นน้ำ ไฟก็กลายเป็นไฟ ลมก็กลายเป็นลม อินทรีย์ทั้งหลายก็เลื่อนลอยไปสู่

อากาศ บุรุษทั้งหลายมีเตชงเป็นท ๕ ก็ได้นำบุรุษที่ตายแล้วนั้นไป ปรากฏรอบเท้า  
เพียงชั่วบาชาเท่านั้น แล้วก็มีกระดูกเป็นสีขาวเหมือนนกพิราบ เครื่องค้ำับบูชา  
ก็มีเถาเป็นทศก การให้ทานนั้นคนใจบุญญัตติ พวกโคกล่าวว่าการให้ทานมีผล  
คำของพวกนั้นเป็นคำเปล่า เป็นคำเท็จทั้งนั้น พวกคนพาลและบัณฑิตตายแล้วก็ขาด  
สูญไม่เกิดอีกต่อไป ดังนี้ ๆ ถ้าคำของศาสนานจริง สิ่งที่เราไม่ได้ทำก็เป็นอัน  
เราได้ทำ พรหมจรรย์ที่เราไม่ได้ประพฤติก็เป็นอันเราได้ประพฤติ เราทั้ง ๒ ก็เป็น  
ผู้เสมอกันในเรื่องนี้ คือ เขากับเราผู้ไม่กล่าว เวลาตายแล้วก็จักขาดสูญเหมือนกัน ๆ  
ศาสดาผู้ถือการเปลื้อง ผู้มีศีรษะโล้น ผู้เพียรนั่งของ ๆ ผู้ถอนผมและหนวดคน  
กับเราผู้อยู่ครองเรือน ผู้ประดับประดาด้วยจันทน์ขาวกาสี หัตถรงคอกไม้  
ของหอม ลูบไล้ร่างกาย ขึ้นคิดตอเงินและทอง ก็จักต้องมีคติเสมอกันกับศาสดา  
ผู้ในภายในหน้า ๆ เราอะไรเห็นอะไรจึงจักประพฤติพรหมจรรย์อยู่กับศาสดาน  
เราว่าอันนี้เป็นพรหมจริยวาสดังนี้แล้ว เขาก็เบื่อหน่ายหลักเลียงไปจากพรหมจรรย์  
นี้เสีย อันนี้แหละสันตทกะ เป็นพรหมจริยวาสข้อที่ ๑ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้า  
ผู้รู้ ผู้เห็น ผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ ซึ่งบุรุษผู้มีความรู้  
ไม่ควรประพฤติ ถึงประพฤติก็ไม่สำเร็จธรรมอันเป็นกุศล ที่ควร

ยังมีอีกข้อหนึ่งนั่นแหละ คือ ศาสดาบางคนในโลกนี้ มีการกล่าวและ  
การเห็นว่า บุคคลทำเองก็ดี ให้ผู้อื่นทำก็ดี ตัดเองก็ดี ผู้คนอื่นตัดก็ดี ทำให้ผู้อื่น  
เคืองร้อนด้วยตนเองก็ดี ไซ้ให้ผู้อื่นทำก็ดี ทำให้ผู้อื่นเศร้าโศกด้วยตนเองก็ดี  
ไซ้ให้ผู้อื่นทำก็ดี ทำให้ผู้อื่นลำบากด้วยตนเองก็ดี ไซ้ให้ผู้อื่นทำก็ดี ทำให้ผู้อื่น  
ฉิบหายด้วยตนเองก็ดี ไซ้ให้ผู้อื่นทำก็ดี ทำชีวิตผู้อื่นให้ตกลงไปก็ดี ถือเอาของ  
ที่เจ้าของไม่ให้ก็ดี ขนขอยเบาลักขโมยก็ดี ฆาตกรรมก็ดี ปล้นก็ดี ชุมทำโจรกรรมอยู่  
ตามริมทางก็ดี คบหาภรรยาผู้อื่นก็ดี กล่าวเท็จก็ดี ก็ไม่เป็นอันทำบาป ถึงแม้ว่า  
จะทำสัตว์ในแผ่นดินนั้นให้มึนเมาเป็นกอง ๆ ด้วยจักรอันคมกล้ำก็ดี ก็ไม่มีบาปอันใด  
บาปย่อมไม่มาถึงผู้นั้น ถึงแม้จะข้ามไปฝั่งคงคาตื้นตื้นก็แล้วก็ตามแต่เบียดเบียนผู้อื่น  
ด้วยตนเองก็ดี ด้วยไซ้ผู้อื่นก็ดี ตัดอวัยวะผู้อื่นด้วยตนเองก็ดี ไซ้ให้ผู้อื่นตัดก็ดี  
เผาผู้อื่นด้วยตนเองก็ดี ไซ้ให้ผู้อื่นเผาก็ดี ก็ไม่มีบาป ซึ่งมีการกระทำนั้น

เป็นต้นแต่ ความมาถึงแห่งบาปย่อมไม่มี ถึงแม้ว่าจะข้ามแม่น้ำคงคาไปฝั่งอัคร  
แล้วให้ทานด้วยตนเองก็ดี ไซ้ให้ผู้อื่นให้ทานก็ดี บูชาด้วยตนเองก็ดี ไซ้ให้ผู้อื่น  
บูชาก็ดี ก็ไม่มีบุญอันใด ความมาถึงแห่งบุญย่อมไม่มี ให้ทานการฝึกฝน การ  
สำรวม การกล่าวคำจริง ไม่เป็นบุญกุศลอันใด ดังนี้ บุรุษผู้มีบุญญาบ่อมหิการณา  
ถ้าคำของศาสนานจริง สิ่งที่เราไม่ได้ทำก็ชื่อว่าเราได้ทำ พรหมจรรย์ที่เราไม่ได้  
ประพฤติก็เท่ากับได้ประพฤติ เรากับศาสนานเสมอกัน คือ เป็นอันเชื่อว่า ไม่ได้  
ทำบาปด้วยกันทั้ง ๒ ฯ เราผู้ครองขรवास ผู้ใช้จันทน์ขาวกาสี ผู้ประดับด้วย  
ดอกไม้ของหอม เครื่องลูบไล้ ผู้ยินดีในเงินและทอง กับศาสดาผู้เปลือยกาย ผู้มี  
ศีรษะโล้น ผู้เพียรนั่งของ ๆ ผู้ถอนผมและหนวดคน จักมีคติเสมอกันในภายหน้า  
เราหรือไร เห็นอะไรจึงจักประพฤติพรหมจรรย์อยู่กับศาสนาน เห็นว่าอันนั้นเป็น  
อพรหมจริยवास แล้วก็เบือนหน้าขี้เหลียงเลียงจากพรหมจรรย์นั้น ฯ อันนั้นแล  
สันทกะ เป็นอพรหมจริยवासข้อที่ ๒ ซึ่งบุรุษผู้มีความรู้ไม่ควรประพฤติ ถึงประพฤติ  
ก็ไม่ได้อำนาจธรรมที่เป็นกุศล ทควรรู้ ดังนี้

ยังอีกข้อหนึ่งสันทกะ คือ ศาสดาบางคนในโลกนี้ มีการกล่าวและการเห็น  
ว่าไม่มีเหตุบังจัญจะทำให้สัตว์ทั้งหลายเศร้าหมอง สัตว์ทั้งหลายเศร้าหมองเพราะ  
ไม่มีเหตุบังจัญ ไม่มีเหตุบังจัญจะทำให้สัตว์ทั้งหลายบริสุทธิ์ สัตว์ทั้งหลาย  
บริสุทธิ์เพราะไม่มีเหตุบังจัญ กำลังไม่มี วิริยะไม่มี เรี่ยวแรงแห่งบุรุษไม่มี ความ  
บากบั่นแห่งบุรุษไม่มี สัตว์ทั้งปวง ปาณะทั้งปวง กุศทั้งปวง จีพทั้งปวง ล้วนแต่  
ไม่มีอำนาจ ไม่มีกำลัง ไม่มีวิริยะทั้งนั้น แยกไปตามจติปฏิสนธิเท่านั้น เสดย  
สุขทุกข์อยู่ในชาติทั้ง ๖ เหมือนกันสน ดังนี้ ฯ บุรุษผู้บังจัญบ่อมหิการณาเห็นว่า  
ถ้าคำของศาสนานจริง สิ่งที่เราไม่ได้ทำก็เท่ากับเราได้ทำ พรหมจรรย์ที่เราไม่  
ได้ประพฤติก็เท่ากับเราได้ประพฤติ เรากับศาสนานเสมอกัน เรากับศาสนาน  
จักบริสุทธิ์โดยไม่มีเหตุบังจัญเหมือนกัน ฯ เราผู้ครองขรवासให้จันทน์ขาวกาสี  
ทัดทรงดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ ยินดีในเงินและทอง กับศาสดาผู้  
เปลือยกาย ผู้มีศีรษะโล้น ผู้เพียรนั่งของ ๆ ผู้ถอนผมและหนวดคน จักมีคติเสมอ  
กันในภายหน้า เราหรือไร เห็นอะไร จึงจักได้ประพฤติพรหมจรรย์อยู่กับศาสนาน  
เห็นว่า เป็นอพรหมจริยवास แล้วก็เบือนหน้าขี้เหลียงเลียงจากพรหมจรรย์นั้น ฯ



อนันต์และสันตทกะ เป็นพรหมจริยวาสที่ ๓. ที่บุรุษผู้มีความรู้ไม่ควรประพฤติกี่ ถึง  
ประพฤติกี่ไม่สำเร็จธรรมที่เป็นกุศล ทควร

ยังอีกข้อหนึ่งสันตทกะ คือ ศาสตราบางคนในโลกนี้ มีการกล่าวและการเห็น  
ว่ามกายอยู่ ๑ กาย - ที่ไม่มีผู้นำ ไม่มีวิธทำ ไม่มีผู้ริบด ไม่มีผู้สร้าง เป็นของ  
หมั่น เป็นของคงอยู่เหมือนยอคฤหา เป็นของคงอยู่เหมือนเสาระเนียด ไม่รู้จัก  
เอนเอียง ไม่รู้จักแปรปรวน ไม่กระทบกัน ไม่ทำสุขทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ให้  
แก่กันนั้นมออยู่ ๑ กาย ๑ นั้น คือ ปฐวีกาย ๑ อาโปกาย ๑ เตโชกาย ๑ วาโยกาย ๑  
สข ๑ ทกข ๑ ชีพ ๑ ๑ ในกายทั้ง ๑ นี้ไม่มีผู้เบียดเบียน ไม่มีผู้นำ ไม่มีผู้พ้อง ไม่มี  
ผู้ให้พ้อง ไม่มีผู้รู้ ไม่มีผู้ให้รู้ ผู้ใดตัดศีรษะด้วยดาบอันคมกล้า จะจัดว่าผู้นั้นฆ่าใคร  
ก็ไม่ได้ เป็นแต่สาตราตกเข้าไปในระหว่างกายทั้ง ๑ เท่านั้น ๑ มีกำเนิดใหญ่อยู่ ๑๔  
แสน กับ ๖ พัน ๖ ร้อย มีกรรม ๕ ร้อย กรรม ๕ กรรม ๑ กรรมเต็ม กรรมครึ่ง  
ปฏิบัติ ๖๒ อันตรกัลป์ ๖๒ อภิสกั ๖ ปริสภุมิ ๘ อาชีวก ๔๘๘ ปริพาชก ๔๘๘  
นาค ๔๘๘ อินทรีย์ ๒ พัน นรก ๑ ร้อย วิชชาต ๑๖ กรรมแห่งสัคควิมัสนัญญา ๑  
กรรมแห่งสัคควิมัสนัญญา ๑ กรรมแห่งนิครนถ์ ๑ เทพ ๑ มนุษย์ ๑ ปิศาจ ๑  
สระ ๑ ห้วงน้ำใหญ่ ๑ ก้อนศิลา ๑ เหวใหญ่ ๑ เหวน้อย ๑ สุนัขใหญ่ ๑  
สุนัขน้อย ๑ มหากัลป์ ๘ หมื่น ๔ พัน ๑ พวกพาลและบัณฑิตท่องเที่ยวไปใน  
สิ่งเหล่านี้ แล้วก็จักทำให้สันทุกข์ได้ ๑ การที่จักทำให้กรรมซึ่งยังไม่แก้ไขแก่กล้า  
ขึ้น จักถูกต้องกรรมที่ถูกต้องแล้วให้สิ้นไปได้ด้วยศีล หรือด้วยข้อวัตร หรือด้วย  
ศบะ หรือด้วยพรหมจริยนั้นไม่มี สขทุกข์ไม่มีประมาณ สงสารมีที่สันสข  
ความเสื่อมและความเจริญไม่มี การขึ้นลงไม่มี ๑ กลุ่มค้ายที่บุคคลคลี่คลายไป  
ถึงที่สุดแล้วก็หยุดอยู่ฉนั้นใด คนพาลและบัณฑิตก็ท่องเที่ยวไปมาถึงที่สุดแล้วก็สัน  
ทุกข์ฉนั้นใด ฉนั้น ๑ บุรุษผู้มีปัญญาขอมคิดว่า ถ้าคำของศาสดานจริง สิ่งที่เรา  
ไม่ได้ทำก็เท่ากับเราได้ทำ พรหมจริยที่เราไม่ได้ประพฤติกี่เท่ากับเราได้ประพฤติกี่  
เรากับศาสดานเท่ากัน คือ ท่องเที่ยวไปถึงที่สุดแล้วก็จักสันทุกข์ได้ ๑ เราผู้  
ครองนรว่าสคัมคังไปด้วยบุตรภรรยา ใช้จันทน์ชาวภาสี หัดทรงร่างกายด้วย  
ดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ ยินดีในเงินและทอง กับศาสดาผู้เปลื้องกาย  
ผู้มีศรัทธาโล้น ผู้เพียรนั่งของ ๆ ผู้ถอนผมและหนวดคน จักมีคติเสมอกันในกาย

หน้า เราจะรู้จักอะไร จะเห็นอะไร จึงจักประพาศพิพรมจรรย้อยู่กับศาสดานี้  
เรารู้นั่นเป็นอพรหมจริยवासแล้ว ก็หลักเล็งไปเสียจากพรหมจรรยุนั้น ๑  
อันนั้นแหละสันทกะ เป็นอพรหมจริยवासที่ ๔ ที่บุรุษมีความรู้ไม่ควรประพาศ  
ถึงประพาศก็ไม่สำเร็จธรรมที่เป็นกุศล ที่ควรรู้ ดังนี้ ๑ สันทกะปริพาชกได้ฟังดังนี้  
แล้ว ก็สรรเสริญว่าเป็นการนำอัสจรรย แล้วได้ถามข้ออื่นอีกต่อไปดังจักได้ยกมาแสดง  
ในกัณฑ์ข้างหน้า ส่วนในกัณฑ์ของคไวแต่เพียงเท่านี้ เพราะจะได้ยกคำอธิบาย  
ในอรรถกถามาแสดงต่อไป

### อรรถกถา

กล่าวคือ ในอรรถกถาแห่งสันทกสูตร คัมภีร์ปัญจอุปสทนีย ได้อธิบาย  
ถ้อยคำทั้งหลายที่แสดงมาแล้วนั้นไว้ว่า ถ้าปลักขณะนั้น ได้แก่ถ้าหมั่นปลักขณะ  
คือ คัมภีร์อยู่ที่นี่ประตุ ๑ คำว่า เทวภูโสพพะนั้น ได้แก่ห้วงน้ำใหญ่ ซึ่งเกิด  
ในพื้นดินกลดมาเขาะ ๑ แต่ถ้านั้นตั้งอยู่ในที่ตอนพ้นจากห้วงน้ำนั้นไป ๑ มีคน  
ชุดอุโมงค์ลงไปในที่แห่งหนึ่ง แล้วตั้งเสาขนบกลดคล้ายกับเรือน ซึ่งเป็นที่  
อาศัยอยู่ของพวกปริพาชก ๑ ในฤดูฝนถ้านั้นเต็มไปด้วยน้ำ ๑ การลุกขึ้น  
แต่เช้าแล้วกวาดล้างพระเจดีย์ หรือควงไม้สริมหาโพธิ์ หรือการทำอาจริยาวัตร  
หรืออุบาสกภาววัตร หรือการคำนึงถึงธรรม ข้อมไม่มีแก่พวกปริพาชกเหล่านั้น เวลา  
ต้นเช้าขึ้น หรือเวลานั่งประชุมกันตอนกลางวัน หรือในตอนเย็น เดียร์ถัยพวก  
นั้นก็มาสนทนากันด้วยเรื่องไตรจฉานกถาต่าง ๆ มีเรื่องพระราชาเป็นต้น บางคน  
ก็ว่าฝนมือสวบ เท้าสวบ บางคนก็ชมสตรและบุรุษ ทารก ทาริกา คนโน้น  
คนนั้น ๑ เรื่องที่เขาสนทนากันนั้น เรียกว่า ไตรจฉานกถา เพราะเป็นเรื่องขัดขวาง  
ทางสวรรค์ นฤพาน ๑ เรื่องพระราชานั้น ได้แก่เรื่องที่เขาสรรเสริญพระราชา  
องค์นั้นเองคน ถึงเรื่องโจรเป็นต้นก็เหมือนกัน เช่นเขาสรรเสริญว่า พระเจ้ามหา  
สมณิก พระเจ้ามหาชาตุราช เป็นผู้อาณุกาหมาก พระราชาองค์โน้นเป็นผู้มีรูปร่าง  
สวยงาม ดังนี้ เป็นต้น ๑ แต่การสนทนาว่า ถึงแม้ว่าพระราชาองค์นั้นเป็นผู้  
อาณุกาหมาก ก็ย่อมถึงซึ่งความสิ้นไปเหมือนกัน ดังนี้ ก็จัดว่าตั้งอยู่ในความเป็น  
ภรรมาฐาน ๑ การสนทนาด้วยอาศัยค้นหา ในเรื่องโจรคนนั้นคนนั้นเป็นผู้แก้ตัวกล้า

เรียกว่า ตรีจณนกา ๑ การสนทนาในเรื่องรบ เช่นเรื่องการตะเป็นต้น ก็เรียกว่า ตรีจณนกาเหมือนกัน แต่การสนทนาว่าพวกนั้นถึงซึ่งความตายเหมือนกัน ดังจะจัดว่าเป็นกรรมฐาน

อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุไม่ควรสนทนาในเรื่องข้าวน้ำเป็นต้น ด้วยอำนาจคณหาว่า ข้าวน้ำอย่างนั้น มีสติ กลิ่นดี รสดี มีสสะดี ๑ แต่จะกล่าวถึงข้าวน้ำที่ตนได้บริจาคทานเป็นการสมควร ๑ ในเรื่องญาติเป็นต้น ก็ไม่ควรสนทนาด้วยความยินดีว่า พวกญาติของเราเป็นผู้แก้แค้นแล้วหรือไม่สมควรสนทนาว่า เมื่อก่อนพวกเราได้เที่ยวไปเที่ยวพาหนะอันวิจิตรอย่างนั้นอย่างนี้ ๑ มุ่งสนทนาให้เป็นประโยชน์ว่า พวกญาติของเราได้ถึงซึ่งความสิ้นไปแล้ว หรือว่าเมื่อก่อนพวกเราได้ถวายพาหนะอย่างนั้นอย่างนั้นแก่สงฆ์ ดังนี้สมควร ๑ เรื่องบ้านก็ ไม่สมควรสนทนาด้วยกิเลสตัณหาว่า ชาวบ้านโน้นเป็นผู้แก้แค้นแล้วหรือไม่ ด้วยการนินทาว่าไม่ดี มีภิกษาหารบริบูรณ์หรือผดเคือง ควรแต่สนทนาให้มีประโยชน์ว่า ชาวบ้านโน้นเป็นผู้มีความเลื่อมใสศรัทธา หรือว่าชาวบ้านโน้นถึงซึ่งความสิ้นความเสื่อมไปแล้ว ๑ แม้ในเรื่องนิคม นคร ชนบท ก็เหมือนกันว่าเช่นนั้น ๑ เรื่องหญิงนั้น ไม่ควรสนทนาด้วยความยินดี เพราะอาศัยบรรพตเสถียรเป็นต้น ควรสนทนาแต่ว่าหญิงผู้สมบูรณ์ด้วยสรัทธาอันได้ถึงซึ่งความสิ้นไปแล้ว ตามธรรมดาสังขาร ๑ เรื่องคนแก้แค้นแล้ว ไม่ควรสนทนาด้วยความยินดีว่า พลรบคนโน้นเป็นคนแก้แค้นแล้ว จะสนทนาว่าพลรบคนโน้นเป็นคนมีศรัทธาตั้งนิกัควร ๑ เรื่องตลกน้อยตลกใหญ่ นั้น ก็ไม่ควรสนทนาด้วยความยินดีว่า ชาวตลกโน้นยอดเยี่ยมหรือไม่ดี หรือแก้แค้นแล้วหรือไม่ดี จะสนทนาว่า ชาวตลกโน้นเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศรัทธาเป็นถึงซึ่งความสิ้นไป ดังนี้ควร เรื่องทำนาน ได้แก่เรื่องที่พูดกันถึงทำนาน ๑ เรื่องทาสตกน่าน จะสนทนาด้วยความยินดีว่า ทาสคนนั้นเป็นคนสวยฉลาดในการพ้อนรำขับร้อง ดังนี้ไม่ควร แต่จะสนทนาว่า ทาสคนนั้นเป็นคนสมบูรณ์ด้วยศรัทธา ดังนี้สมควร ๑ เรื่องคนตายนั้น ได้แก่เรื่องญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ๑ เรื่องต่าง ๆ นั้น ได้แก่เรื่องที่ไม่มิประโยชน์ นอกจากที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น และในตอนปลายเท่านั้น ๑ เรื่องโลกนั้น ได้แก่เรื่องสร้างโลกที่เล่าต่อ ๆ กันมาว่าโลกนั้นคนโน้นเป็นคนสร้าง ที่เรียกว่า กาเผือก เพราะกระดุกขาว ที่เรียกว่า

๒๘๖ พระสุตตันตปิฎก คัมภีร์ที่ ๒ มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก เล่ม ๑  
นกขางแคว เพราะมีโลหิตแคว ดังนั้นเป็นต้น ฯ เรื่องสมุทธรณีน ได้แก่เรื่องเล่า  
กันเล่นว่า ที่เรียกว่า สมุทธรณีน เพราะสาครเทวดาทำให้เป็นขึ้นด้วยขั้วมอ ฯ  
เรื่องความเสื่อมความเจริญนั้น ได้แก่เรื่องที่ไม่มีเหตุผลเพียงพอ เช่นเรื่องว่า  
โลกเที่ยง โลกขาดสูญ หรือความสุข หรือการทำตนให้ลำบากเปล่า ดังนั้นเป็นต้น ฯ  
คำว่า ธรรมอันเป็นกุศลที่ควรรู้นั้น ได้แก่ธรรมที่ไม่มีโทษ มีเหตุผลเพียงพอ ฯ  
คำว่า อินทรีย์ทั้งหลายเลื่อนลอยไปสู่อากาศนั้น เขาหมายความว่า อินทรีย์ทั้ง ๖  
คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เวลาตายแล้วก็เลื่อนลอยไปสู่อากาศ ฯ คำว่า  
บุรุษทั้งหลายมีเคียงเป็น ๕ นั้น เขาหมายถึงคนที่ห้าม ๕ คน กับเคียงที่ใส่ศพนั่น  
อีก ๑ ก็เป็น ๕ คำว่า กาย ๗ นั้น เขาหมายถึงประชุมแห่งคิณ น้ำ ไฟ ลม  
สุข ทุกข์ ชีวิต ฯ คำว่า กำเนิดใหญ่ ๑๔ แสนเป็นคตินั้น เขาคิดพูดตาม  
ความเห็นของเขาไม่มีหลักเกณฑ์อันใด ฯ คำว่า กรรม ๕ นั้น เขาหมายถึง  
อินทรีย์ ๕ ฯ คำว่า กรรม ๓ นั้น เขาหมายถึงกายกรรม วาจกรรม มโนกรรม ฯ  
คำว่า กรรมเต็มทั้นั้น เขาหมายถึงกายกรรม วาจกรรม คำว่า กรรมกึ่งนั้น เขา  
หมายถึงมโนกรรม ฯ คำว่า อันตรกัลป์ ๖๒ นั้น เขาหมายถึงอันตรกัลป์ ซึ่งมีใน  
ระหว่างกัลป์หนึ่ง ๆ อันมีกำหนด ๖๔ แต่เขาไม่รู้ เขาจึงกล่าวว่า อันตรกัลป์ ๖๒ ฯ  
คำว่า อภิสาดิ ๖ นั้น มีอยู่ในอภินิเวศนสูตรแล้ว ฯ คำว่า ปุริสภูมิ ๕ นั้น เขา  
หมายถึงภุมมิ คือ เวลายังเป็นเด็กอ่อนที่เกิดมาได้เพียง ๑ วัน ๑ หมายถึงจักษุภูมิ คือ  
เวลาเป็นเด็กคะนองเล่น ๑ หมายถึงปทุมมังสภูมิ คือ เวลายังเป็นเด็กที่จับมือ หรือเท้า  
หรือเคียงหัว ของมารดาบิดาวางลงกับพื้นได้ ๑ หมายถึงอชุกตภูมิ คือ เวลาสามารถ  
เดินได้ ๑ หมายถึงเสขภูมิ คือ เวลาศึกษาศิลปะ ๑ หมายถึงสมณภูมิ คือ เวลาออก  
บรรพชา ๑ หมายถึงชินภูมิ คือ เวลาเสร็จการเล่าเรียนแล้ว ๑ หมายถึงปัณณภูมิ คือ  
หมายถึงเวลาสำเร็จความเป็นสมณะแล้ว ๑ ฯ อาชีวก ๔๘๘ นั้น เขาหมายถึงความประพฤติด  
แห่งอาชีวก ๔๘๘ อย่าง ฯ คำว่า ปริพาชกนั้น เขาหมายถึงการบรรพชาเป็น  
ปริพาชกถึง ๔๘๘ ชาติ ฯ คำว่า ช้างนั้น เขาหมายถึงการเกิดเป็นช้างถึง ๔๘๘ ชาติ ฯ  
คำว่า รโฆธากุ ๓๖ นั้น เขาหมายถึงที่เรขาราชูล เป็นที่เช็ดมือเช็ดเท้าเป็นต้น ฯ  
คำว่า ครรรค์ของสัตว์ผู้มีสัญญา ๗ นั้น เขาหมายถึงอูฐ โค ลา แพะ สัตว์เลี้ยง



สัตว์บา กระบือ ฯ คำว่า กรรมแห่งสัตว์ผู้ไม่มีสัญญา ๗ นั้น เขาหมายข้าวสาลี ข้าวละมาน ถั่วเขียว ข้าวฟ่าง ลูกเดือย หญ้ากับแก ฯ คำว่า กรรมแห่งนิครนถ์ ๗ นั้น เขาหมายเอาสิ่งที่เกิดในข้อ เช่น อ้อย ไม้ไผ่ ไม้้อ เป็นต้น ฯ คำว่า เทพ ๗ นั้น เขาหมายถึงเทพเจ้าเป็นอันมาก ฯ คำว่า มนุษย์ ๗ นั้น เขาก็หมายถึงมนุษย์หมอยุเป็นอันมาก ฯ คำว่า บิสาจ ๗ นั้น เขาหมายถึงบิสาจใหญ่ ๆ ๗ จำพวก ฯ คำว่า สระ ๗ นั้น เขาหมายถึงสระใหญ่ ๗ สระ คือ สระกัณณมุนทกะ • สระรตกาพะ • สระอนโคต • สระสีหะปปาตะ • สระฉัททันต์ • สระมัจฉลินท์ • สระกุณณะ • ฯ คำว่า มหากัลป์นั้น เขาหมายความว่า เมื่อบุคคลนำน้ำไปจาก สระใหญ่ทั้ง ๗ นั้น แต่ละสระๆ ด้วยปลายหญ้าคาที่ละหยดๆ ออกไปทิ้งร้อยปีต่อครั้ง เมื่อน้ำในสระใหญ่นั้นหมดไปถึง ๗ ครั้ง จึงเรียกว่า มหากัลป์อันหนึ่ง ฯ เขาถือว่าไม่ว่าพาลและบัณฑิต เมื่อสิ้นมหากัลป์ ๔๔ แสนแล้ว ก็เป็นอันสิ้นทุกข์ ในระหว่างมหากัลป์นั้น แม้บัณฑิตก็ไม่อาจสิ้นทุกข์ได้ ถึงคนโง่เขลาที่ไม่พินกำหนดคนนั้นไป ฯ คำว่า ศีล หรือข้อวัตร หรือคบะ หรือพรหมจรรย์ หรือการกระทำที่กล่าวไว้ในพระบาลีนั้น หมายเอาศีล ข้อวัตร คบะ พรหมจรรย์ นอกพระพุทธศาสนาทั้งนั้น ฯ สันคำในอรรถกถาตอนนึ่งเพียงเท่านั้น

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย ก็มีแต่เพียงว่า พระธรรมเทศนาภันธนให้เห็นว่า ลัทธิของนักบวชนอกพระพุทธศาสนา ๔ จำพวก คือ พวกที่ถือว่าการทำดีชั่วไม่มีผลเป็นต้น • พวกที่ถือว่า ทำบาปก็ไม่ใช่อันทำ • พวกที่ถือว่า ไม่มีเหตุบังจัญที่จะให้เศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว • พวกที่ถือว่า สิ้นมหากัลป์ ๔๔ แสนแล้วก็สิ้นทุกข์ • ล้วนแต่เป็นลัทธิที่ผิดทั้งนั้น ดังนี้.

เอวัง ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณท์ที่ ๓๖

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสกั

สันทกสูตร ตอนว่าด้วยพรหมจรรย์ภายนอกและภายในพุทธศาสนา

กตมานิ ปน ตานิ โภ อานนุท เคน ภกฺวตา ชานตา ปสฺสตา  
อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน จตฺตาริ อนสฺสสาสิกานิ พุรฺหมจฺริยานิ อกฺขาตานิ  
ยคฺค วิญญู ปุริโส สสฺสํ กํ พุรฺหมจฺริยํ น วเสยฺย วสนฺโต จ นาราเชยฺย  
ณายํ ธมฺมํ กุสฺสณฺติ.

ณ บัณฑิตน์ อาตมภาพจักได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถณารณัยไตรภาค  
กัณท์ที่ ๓๖ ว่าด้วยสันทกสูตรตอนปลาย อันกล่าวด้วยพรหมจรรย์ภายนอก ภายใน  
ตามพระบาลี อรรถกถา ฐัมมัตถาธิบาย เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทฺธ-  
ศาสนา และพุทฺธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน ตามสมควรแก่การพึง  
พระธรรมเทศนา

บาลี

ดำเนนความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานั้นว่า  
สันทกปริพาชกได้ถามพระอานนทเถรเจ้าว่า ข้าแต่ท่านอานนท พรหมจรรย์อัน  
ปราศจากความยินดี ๔ ประการ ซึ่งบุรุษผู้มีความรู้ไม่สมควรประพฤติ ถึงประพฤติ  
ก็ไม่สำเร็จธรรมอันเป็นกุศล ทักขรร ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้รู้ผู้เห็น ผู้เป็นพระ  
อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้นั้น ได้แก่อะไรบ้าง ? พระอานนทเถรเจ้า  
ตอบว่า ดูก่อนสันทกะ ศาสตราบางคนในโลกน ปฏิญาณตนว่า เป็น  
สัพพัญญู เป็นสัพพัตถัสสวี่ มีความรู้ความเห็นหาเสมอมิได้ ว่า เมื่อเราเดิน ขึ้น  
หลับ ตื่น ก็มีความรู้ความเห็นปรากฏอยู่เนื่องนิตย์ ดังนี้ ฯ ศาสดานั้นก็เข้าไปสู่  
บ้านเปล่า แม้บัณฑิตก็ไม่ได้ ทั้งสุขก็กัด ทั้งพบข้างร้าย ม้าร้าย โคร้าย  
แล้วได้ถามชื่อและโคตร แห่งสตรีบ้าง บุรุษบ้าง ได้ถามถึงชื่อและทางแห่งบ้านบ้าง

นิคมบ้าง ฯ เวลาถูกถามว่า ชะระอะไร ก็ตอบเขาว่า เราได้เข้าไปสู่บ้านว่าง  
 ไม่ได้บิณฑบาต ทั้งถูกสุนัขกัด พบกับช้างคร้าย ม้าคร้าย โคคร้าย เราได้ตาม  
 ถึงข้อโคตรแห่งสตรียุขบ้าง ตามถึงข้อและทางแห่งบ้านและนิคมบ้าง ฯ บรุษ  
 ผู้มีปัญญาจึงพิจารณาเห็นว่า ศาสตราษฎ์ปฏิญาณตนว่า เป็นสัพพัญญูทุกสิ่ง  
 เป็นสัพพทสสาวีเห็นทุกสิ่ง มีความรู้ความเห็นหาเสมอมิได้ว่า เมื่อเราเดิน ขึ้น  
 หลับ ตื่น ก็มีความรู้ความเห็นปรากฏอยู่เนื่องนิตย์ ดังนี้ ฯ แต่เขาได้เข้าไปสู่บ้าน  
 ว่าง ไม่ได้อาหารอันใด ทั้งถูกสุนัขกัดด้วย พบกับช้างครุ ม้าครุ โคครุด้วย  
 ได้ตามถึงข้อและโคตรแห่งสตรียุขด้วย ได้ตามถึงข้อและทางแห่งบ้านและนิคม  
 ด้วย ฯ เมื่อถูกถามว่า นี้อะไรกัน ก็ตอบว่า บ้านว่างที่เราควรเข้าไป เราก็ได้  
 เข้าไปแล้ว บิณฑบาตที่เราไม่ควรได้ เราก็ไม่ได้ เราควรถูกสุนัขกัด เราก็ได้  
 ถูกสุนัขกัดแล้ว เราควรพบกับช้างครุ ม้าครุ โคครุ เราก็ได้พบแล้ว เราควรตาม  
 ถึงข้อและโคตรแห่งสตรียุขและบรุษ เราก็ได้ตามแล้ว เราควรตามถึงข้อและทาง  
 แห่งบ้านและนิคม เราก็ได้ตามแล้ว ดังนี้ บรุษผู้มีปัญญานั้นทราบว่า พรหมจรรย์  
 นี้ไม่น่ายินดี ก็เบือนหน้าหลักเลียงไปเสียจากพรหมจรรย์ ฯ อันนั้นแหละสันตทกะ  
 เป็นพรหมจรรย์ที่ไม่น่ายินดีข้อปฐม ที่บรุษมีความรู้ไม่ควรประพฤติ ถึงประพฤติ  
 ก็ไม่สำเร็จกุศลธรรมที่ควรรู้ ซึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น ผู้เป็น  
 อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้

ยังมีอีกข้อหนึ่งสันตทกะ ยังมีศาสดาอีกจำพวกหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมา  
 จากผู้อื่น มีความจริงที่ได้ยินได้ฟังมาจากผู้อื่น ฯ เขาได้แสดงธรรมตามที่ได้  
 ยินได้ฟังต่อ ๆ กันมาว่า อันนั้นเป็นอย่างนี้ อันนั้นเป็นอย่างนี้ ฯ การฟังของศาสดา  
 นั้น เป็นการฟังคบบ้าง ไม่คบบ้าง เป็นอย่างนั้นบ้าง เป็นอย่างอนันบ้าง ฯ บรุษผู้มี  
 ความรอบรู้พิจารณาว่า ศาสดาผู้เป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาจากผู้อื่น มีความจริง  
 ตามที่ได้ยินได้ฟังมา ฯ เขาได้แสดงธรรมตามที่ได้ฟังต่อ ๆ กันมาทั้งนั้น ฯ  
 การฟังของเขาเป็นการฟังคบบ้าง ไม่คบบ้าง เป็นอย่างนั้นบ้าง เป็นอย่างอนันบ้าง ฯ  
 บรุษมีความรู้นั้น รู้ว่าพรหมจรรย์ เป็นพรหมจรรย์ที่ไม่น่ายินดี แล้วก็  
 เบือนหน้าหลักเลียงไปเสียจากพรหมจรรย์นั้น ฯ อันนั้นแหละสันตทกะ เป็นพรหม-

จรรยที่ไม่น่ายินดีอย่างที ๒ ซึ่งบุรุษผู้มีความรู้ไม่ควรประพฤติดุโดยแท้ ถึงประพฤติก็น่าสำเร็จกุศลธรรมที่ควรรู้ ซึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น ผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้

ยังอีกข้อหนึ่งสันทกะ คือ ยังมีศาสนาบางองค์เป็นนักตรีกตรอง ๆ เขาได้แสดงธรรมที่เขาได้ตรีกตรองแล้ว ตามปัญญาญาณของเขาเอง ๆ สิ่งที่เขาตรีกตรองนั้นคบบ้าง ไม่คบบ้าง เป็นอย่างนั้นบ้าง เป็นอย่างอื่นบ้าง ๆ บุรุษผู้มีความรู้ย่อมพิจารณาเห็นว่า ศาสดาผู้เป็นผู้ตรีกตรองเอาเอง แสดงธรรมตามที่ตรีกตรองเอาเองทั้งนั้น สิ่งที่เขาตรีกตรองนั้นคบบ้าง ไม่คบบ้าง เป็นอย่างนั้นบ้าง เป็นอย่างอื่นบ้าง ๆ บุรุษผู้มีความรู้ นั้น รู้ว่าพรหมจรรย์นั้นน่ายินดี ก็เบือนหน้าหลีกเลียงไปเสียจากพรหมจรรย์นั้น ๆ อันนั้นแหละสันทกะ เป็นพรหมจรรย์ที่ไม่น่ายินดีอย่างที ๓ ซึ่งบุรุษผู้มีความรู้ไม่ควรประพฤติดุ ถึงประพฤติก็น่าสำเร็จกุศลธรรมที่ควรรู้ ซึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น ผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้

ยังอีกข้อหนึ่งสันทกะ คือ ศาสดาบางคนเป็นคนโง่เขลาขมง่าย ๆ เมื่อเขาถูกถามปัญหา ก็พูดส่ายไปมาไม่ตายตัวว่า ความเห็นของเราอย่างนี้ก็ไม่ใช่ออย่างนั้นก็ไม่ใช่ ออย่างอื่นก็ไม่ใช่ จะว่าไม่ใช่ก็ไม่ถูก จะว่าไม่ใช่ก็ไม่ถูก ก็หาไม่ได้ ๆ บุรุษผู้มีความรู้ย่อมพิจารณาเห็นว่า ศาสดาผู้เป็นคนโง่เขลาขมง่าย ๆ เวลาเขาถูกถามปัญหา ก็พูดส่ายถ้อยคำไม่ตายตัว ว่าความเห็นของเราอย่างนี้ก็ไม่ใช่ ออย่างนี้ก็ไม่ใช่ ออย่างอื่นก็ไม่ใช่ จะว่าไม่ใช่ก็ไม่ถูก จะว่าไม่ใช่ไม่ถูก ก็หาไม่ได้ ๆ บุรุษผู้มีปัญญาอันรู้ว่า พรหมจรรย์นั้นเป็นของน่ายินดี แล้วก็เบือนหน้าหลีกเลียงไปเสียจากพรหมจรรย์นั้น ๆ อันนั้นแหละสันทกะ เป็นพรหมจรรย์ที่ไม่น่ายินดีอย่างที ๔ ซึ่งบุรุษผู้มีความรู้ไม่ควรประพฤติดุโดยแท้ ถึงประพฤติก็น่าสำเร็จกุศลธรรมที่ควรรู้ ซึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น ผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ ๆ พรหมจรรย์ที่ไม่น่ายินดี ๔ ประการนี้แล ที่บุรุษผู้มีความรู้ไม่ควรประพฤติดุโดยแท้ ถึงจะประพฤติก็น่าสำเร็จกุศลธรรมที่ควรรู้ ซึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น ผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้



สันตทกปริพาชก จึงกล่าวขึ้นว่า เป็นที่น่าอัศจรรย์มาก ในการที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เห็น ผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงแสดงพรหมจรรย์ที่ไม่น่าอัศจรรย์ ๔ ประการนี้ไว้ ซึ่งล้วนแต่พรหมจรรย์ที่บรรพบุรุษมีความรู้ ไม่ควรประพฤติกุศลโดยแท้ ถึงประพฤติกุศลก็ไม่สำเร็จกุศลธรรมที่ควรรู้ ๆ ก็พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น เป็นศาสดาผู้กล่าวพรหมจรรย์อย่างใด ผู้บอกพรหมจรรย์อย่างใด ซึ่งบรรพบุรุษมีความรู้ ควรประพฤติกุศลโดยแท้ เพราะให้สำเร็จกุศลธรรมที่ควรรู้ พระอานนตเถระเจ้าจึงตอบว่า ดูก่อนสันตทกะ พระตถาคตเจ้ากำลังเกิดอยู่ในโลกนี้แล้ว พระตถาคตเจ้านั้น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยความรู้ ความประพฤติกุศล เป็นผู้ดำเนินดีในเหตุการณ์ทั้งปวง เป็นผู้ทรงล่วงรู้ โลกแจ่มแจ้ง เป็นผู้ฝึกฝนบุคคลที่ควรฝึกฝนได้อย่างเยี่ยม เป็นครูของเทพยดามนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้ทำเทพยดามนุษย์ทั้งหลายให้ตรัสรู้ เป็นที่รักใคร่นับคองของเทพยดามนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้รู้ แจ่มแจ้งซึ่งมนุษยโลก เทวโลก มารโลก พรหมโลก สมณพราหมณ์ เทพยดา มนุษย์ ทุกหมู่เหล่า เป็นผู้ทรงแสดงธรรม มีคุณอันดีในเบื้องต้น ท่ามกลาง ที่สุด พร้อมทั้งอรรถพยัญชนะ เป็นผู้ประกาศพรหมจรรย์ อันบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง กฤหบดี หรือบุตรกฤหบดี ผู้เกิดในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ได้ฟังธรรมของพระตถาคตเจ้านั้นแล้ว ก็ได้ความเชื่อถือ แล้วพิจารณาเห็นว่า ขรवासเป็นของคับแคบ เป็นทางมาแห่งทุกข์ ส่วนบรรพชาเป็นของกว้างขวาง ห้อยครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์อันเป็นเหมือนสังข์ที่เขาขัดแล้ว อันบริสุทธิ์บริบูรณ์แท้นั้น ไม่ได้โดยง่าย ถึงอย่างไรเราก็ควรบรรพชา ต่อมาภายหลังเขาก็สละทรัพย์สมบัติ และวงศ์ญาติ น้อยบ้าง มากบ้าง ออกบรรพชา ๆ เมื่อเขาบรรพชาแล้ว เขาก็ทำตนให้สมบูรณ์ด้วยศีล สมบูรณ์ด้วยอันทรียสังวร สมบูรณ์ด้วยสติสัมปชัญญะ สมบูรณ์ด้วยสันโดษ แล้วเขาก็ละนิวรณ์ ๕ อันเป็นเครื่องทำให้ใจเศร้าหมอง อันทำให้เสียกำลังปัญญา แล้วก็ได้ปฐมฌาน อันปราศจากกามคุณ ๕ ปราศจากกุศลธรรม อันมีวิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เกิดจากวิเวก ๆ ในคราวใด สาวกได้ธรรมวิเศษอันยิ่งเช่นนั้น ในคราวนั้น บรรพบุรุษมีความรู้ ก็ควรประพฤติพรหมจรรย์โดยแท้ เพราะเมื่อประพฤติกุศล ก็ได้สำเร็จกุศลธรรมที่ควรรู้ ๆ ยังอีกข้อหนึ่ง

สันทกะ คือ ภิกษุยอมสำเร็จทุกขนิพพาน ฯ สาวกของศาสดาองค์ใด ได้ธรรมวิเศษอันยิ่งเช่นนี้ ผู้มีปัญญาควรประพฤติพรหมจรรย์อยู่ในศาสนาของศาสดาองค์นั้น เพราะเมื่อประพฤติก็นำสำเร็จกุศลธรรมที่ควรรู้ ฯ ยังอีกข้อหนึ่งสันทกะ คือ ภิกษุยอมสำเร็จทุกขนิพพาน ฯ สาวกของศาสดาองค์ใด ได้คุณวิเศษอันยิ่งเช่นนี้ บุรุษมีความรู้ควรประพฤติพรหมจรรย์ อยู่ในศาสนาของศาสดาองค์นั้น โดยแท้ เพราะเมื่อประพฤติก็นำสำเร็จกุศลธรรมที่ควรรู้ ฯ ยังอีกข้อหนึ่งสันทกะ คือ ภิกษุสำเร็จทุกขนิพพาน ฯ สาวกของศาสดาองค์ใด ได้ธรรมวิเศษอันยิ่งเช่นนี้ บุรุษผู้มีปัญญา ควรประพฤติพรหมจรรย์ อยู่ในศาสนาของศาสดาองค์นั้นโดยแท้ เพราะเมื่อประพฤติก็นำสำเร็จกุศลธรรมที่ควรรู้

เมื่อจิตตั้งมั่นบริสุทธิผ่องใส ไม่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ ปราศจากเครื่องเศร้าหมอง เป็นจิตอ่อนโยน เป็นจิตควรแก่การงาน เป็นจิตตั้งอยู่ เป็นจิตถึงซึ่งความไม่หวั่นไหวอย่างนั้นแล้ว ภิกษุนั้นย่อมแน้มจิตไปเพื่อให้ระลึกถึงบุพเพนิวาส ภิกษุนั้นก็ระลึกได้ซึ่งบุพเพนิวาสต่าง ๆ นับแต่ชาติหนึ่งสองชาติขึ้นไปได้ชัดเจนว่าชาติไหนตนเป็นอย่างใด ฯ สาวกของศาสดาองค์ใดได้คุณวิเศษอันยิ่งเช่นนี้ บุรุษมีความรู้ควรประพฤติพรหมจรรย์ อยู่ในศาสนาของศาสดาองค์นั้นโดยแท้ เพราะเมื่อประพฤติก็นำสำเร็จกุศลธรรมที่ควรรู้ ฯ เมื่อจิตตั้งมั่นบริสุทธิผ่องใส ไม่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ ปราศจากเครื่องเศร้าหมอง เป็นจิตอ่อนโยน เป็นจิตควรแก่การงาน เป็นจิตตั้งอยู่ เป็นจิตไม่หวั่นไหวอย่างนั้นแล้ว ภิกษุนั้นก็น้อมจิตไปเพื่อให้รู้จิตปฏิสนธิของสัตว์ทั้งหลาย แล้วก็ได้เห็นสัตว์ทั้งหลายที่ตายเกิด แล้วก็มีวาระดีไม่ดี ไปดีไปไม่ดี มีคดียังไรได้ทุกจำพวก ด้วยทิพพจักขุอันบริสุทธิ์ ยิ่งกว่าจักขุมนุษย์ธรรมดา ฯ สาวกของศาสดาองค์ใดได้คุณวิเศษเช่นนี้ บุรุษผู้มีปัญญาควรประพฤติพรหมจรรย์ อยู่ในศาสนาของศาสดาองค์นั้น เพราะเมื่อประพฤติก็นำสำเร็จกุศลธรรมที่ควรรู้ ฯ เมื่อจิตของภิกษุนั้นตั้งมั่น บริสุทธิผ่องใส ไม่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ ปราศจากเครื่องเศร้าหมอง เป็นจิตอ่อนโยน เป็นจิตควรแก่การงาน เป็นจิตตั้งอยู่ เป็นจิตถึงซึ่งความไม่หวั่นไหวอย่างนั้นแล้ว ภิกษุนั้นก็น้อมจิตไปเพื่อให้รู้ความสันนิบาตของสัตว์ทั้งหลาย ภิกษุนั้นก็รู้ตามความเป็นจริงว่า สิ่งนี้เป็นทุกข์ สิ่งนี้เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สิ่งนี้เป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ รู้ตามเป็น

จึงว่า เหล่านั้เป็นอาสวะ อันนั้เป็นเหตุให้เกิดอาสวะ อันนั้เป็นความคับอาสวะ  
อันนั้เป็นทางให้ถึงความคับอาสวะ ฯ เมื่อภิกษุณั้เห็นอย่างนั้ จิตก็พ้นจาก  
กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ เมื่อจิตพ้นแล้วกรั้พ้นแล้ว รั้ว่าสันความ  
เกิดแล้ว สำเร็จพรหมจรรย์แล้ว ได้ทำสิ่งท้ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีสิ่งอื่นท้จะ  
ทำเพื่อความเป็นอย่างนั้อก ฯ สาวกของศาสดาองค์ใด ได้คณวิเศษเช่น  
บุรุษผู้มีความรู้ควรประพฤติพรหมจรรย์ อยู่ในศาสนาของศาสดาองค์นั้น เพราะ  
เมื่อประพฤติก็ไค้สำเร็จกุศลธรรมท้ควรรั้ ฯ สันทกปริพาชกจึงถามขึ้นว่า ข้าแต่  
ท่านอาณนท ภิกษุผู้เป็นอรหันต์ ผู้สันอาสวะ ผู้สำเร็จพรหมจรรย์ ผู้ได้ทำสิ่งท้  
ควรทำเสร็จแล้ว ผู้วางภาระแล้ว ผู้ได้ประโยชน์ของคนตามลำดับแล้ว ผู้สัน  
เครื่องเกาะเกี่ยวในภพแล้ว ผู้หลุดพ้นเพราะรู้ชอบแล้ว บริโภคกามารมณ์หรือ  
ไม่ ฯ พระอาณนทเถรเจ้าจึงตอบว่า ภิกษุเช่นนั้ไม่ล่วงฐานะ ๕ ประการเป็น  
อันขาด คือ ไม่แก่งฆ่าสัตว์ • ไม่ถือเอาของท้ผู้อื่นไม่ให้ด้วยการขโมย • ไม่  
ส้องเสพเมถุนธรรม • ไม่กล่าวเท็จ • ไม่บริโภคของท้สะสมเก็บงำไว้เหมือน  
เนื้อเป็นขมรวาส •

ข้าแต่ท่านอาณนท ภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์ ผู้สันอาสวะ ผู้สำเร็จพรหมจรรย์  
ผู้ได้ทำสิ่งท้ควรทำเสร็จแล้ว ผู้ได้วางภาระแล้ว ผู้ได้ประโยชน์ของคนตามลำดับ  
แล้ว ผู้สันเครื่องเกาะเกี่ยวในภพแล้ว ผู้หลุดพ้นเพราะรู้ชอบแล้วนั้น มีความรู้  
ความเห็นปรากฏอยู่เนื่องนิตย์ ทั้งในเวลาขึ้น เดิน กลับ ขึ้น ว่าอาสวะทั้งหลาย  
ของเราสิ้นไปแล้ว คังนี้ หรือไม่ ? ครู่ก่อนสันทกะ ถ้าอย่างนั้นเราก็อุปมา  
ให้เธอฟัง เพราะผู้มีความรู้บางจำพวกข้อมเข้าใจคำพูดได้ด้วยอุปมา คือ บุรุษ  
ท้มีมือเท้าขาดไปแล้ว ก็เป็นอันมีมือเท้าขาด ทั้งในเวลาเดิน ขึ้น กลับ ขึ้น  
คิดว่าเมื่อเขาพิจารณา เขาจึงรั้ว่า มือเท้าของเขาขาดไปแล้วฉั้ใด ภิกษุผู้เป็น  
พระอรหันต์ ผู้สันอาสวะ ผู้สำเร็จพรหมจรรย์ ผู้สิ่งท้ควรทำได้ทำแล้ว ผู้วางภาระ  
แล้ว ผู้ได้ประโยชน์ของคนตามลำดับแล้ว ผู้สันเครื่องเกาะเกี่ยวในภพแล้ว  
ผู้หลุดพ้นเพราะรู้ชอบแล้ว ก็ข้อมมีอาสวะสิ้นไปทุกเวลาเดิน ขึ้น กลับ ขึ้น  
คิดว่าเมื่อพิจารณา จึงรั้ว่าอาสวะทั้งหลายของเราสิ้นไปแล้ว คังนี้

สันตกปริพาชกจึงถามต่อไปว่า ข้าแต่ท่านอานนท์ ผู้ที่ได้หลุดพ้นออกไปจากทุกข์ ในพระธรรมวินัยนี้มีมากสักเท่าไร ? พระอานนท์เถรเจ้าตอบว่า ไม่ใช่มีเพียง ๑ ร้อย หรือ ๒ ร้อย ๓ ร้อย ๔ ร้อย ๕ ร้อย คือ มีมากโดยแท้ ๆ ข้าแต่ท่านอานนท์ เป็นการอัศจรรย์อย่างยิ่ง ที่ไม่มีการยกย่องธรรมของตน และคูหวัณธรรมของผู้อื่นในศาสนา ได้แสดงธรรมไปตามเหตุเท่านั้น แต่ยังมีผู้พ้นจากทุกข์เป็นอันมาก ส่วนพวกอาชีวกนั้นชื่อว่า เป็นบุตรของมารดาผู้มีบุตรที่ตายแล้ว เพราะเพียงหลุดพ้นไปได้ ๓ คนเท่านั้น คือ นันทวัจฉะ ๑ กัสสanggิจะ ๑ มกขลิโคสาร ๑ เท่านั้น ก็ยังยกตนข่มผู้อื่น ๆ สันตกปริพาชกกล่าวอย่างนั้นแล้ว จึงกล่าวแก่บริษัทของตนว่า เธอทั้งหลายจงประพฤติก่อเกิด ๆ การประพฤติพหุภรรยามีอยู่ในพระสมณโคตมเท่านั้น บัดนี้ ไม่ใช่เป็นการง่าย ที่พวกเราจะสละลาภสักการะอาภิส ๆ สันตกปริพาชกได้แนะนำบริษัทของตน ให้ประพฤติพหุภรรยในพระพุทธศาสนา ด้วยประการดังนี้ จบสันตกสูตรที่ ๖ เพียงเท่านั้น

## อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งสันตกสูตร ในคัมภีร์ปัญจปสุทธานี้ว่า คำว่า บริโภคสิ่งทีละสมเก็บจำไว้ นั้น มีคำอธิบายว่า เมื่อเห็นภุคหัตถ์อยู่ เมื่อก่อนได้ทำการสะสมไว้ แล้วบริโภควัตถุตามฉันทใจ เวลาเป็นพระอรหันต์แล้ว ก็ไม่ทำการสะสมวัตถุตาม ฉันทนั้น ข้าวสาร เนยใส เนยข้นเป็นต้น ไว้บริโภค ฉันทนั้น ๆ มีคำปุจฉาว่า งาและข้าวสารเป็นต้น ย่อมปรากฏในที่แห่งพระจินาสพมิใช่หรือ แก้วว่า ไม่ปรากฏอย่างนั้น คือ พระจินาสพนั่น ไม่ได้เก็บของเหล่านั้นไว้เพื่อตน เก็บไว้เพื่อบริพจิตที่ไม่สบายเป็นต้น ๆ แม้แต่พระอนาคามีก็ละกามคุณ ๕ โดยประการทั้งปวง ให้บุคคลอื่นจัดแจงของ ๆ ตนโดยชอบธรรมให้บริโภค ๆ คำว่า พวกอาชีวกตายแล้วนั้น คือ สันตกปริพาชกนั้น ได้ฟังธรรมนี้แล้ว เข้าใจว่า พวกอาชีวกเท่ากับตายเสียแล้ว จึงได้กล่าวอย่างนั้น ๆ พวกอาชีวกชื่อว่าตายแล้ว มารดาของพวกอาชีวกชื่อว่าบุตรตายแล้ว ด้วยเหตุนี้ พวกอาชีวกจึงชื่อว่า เป็นบุตรของมารดาผู้มีบุตรตายแล้ว ๆ คำว่า



การประพฤติพรหมจรรย์มีอยู่ในพระสมณโคตมเท่านั้น คือ สันตทกปริพาชกหมายความว่า พรหมจรรย์वास คือ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ มีอยู่เฉพาะในศาสนาพระสมณโคตมเท่านั้น ดังนี้ สันตทกความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น.

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย ในพระธรรมเทศนาภังคกันนี้ มีอยู่ ๒ ตอน คือ ตอนที่ ๑ ว่าด้วยพรหมจรรย์ที่ไม่น่ายินดี ๔ ประการ ตอนที่ ๒ ว่าด้วยพรหมจรรย์ที่น่ายินดีของพระพุทธเจ้า ๑ พรหมจรรย์ที่ไม่น่ายินดี ๔ ประการนั้น คือ พรหมจรรย์ของศาสนาที่ประกาศตนว่า เป็นสัพพัญญูผู้รู้ทุกอย่าง เป็นสัพพทัสสาว ผู้เห็นทุกอย่าง มีความรู้ความเห็นหาเสมอมิได้ มีความรู้ความเห็นปรากฏทุกอริยาบท แต่แม้เพียงบ้านว่างก็ไม่มี ได้เข้าไปบิดนวดบาท ถูกสุนัขกัดบ้าง พบช้างร้าย ม้าร้าย โคร้ายบ้าง ได้ตามถึงข้อและนามตระกูลของคนโน้นคนนั้นบ้าง ตามถึงข้อและหนทางไปบ้านโน้น ขวนขวาย ซึ่งสอนให้เห็นว่า คำของศาสนาของคนนั้น เป็นคำพูดที่ไม่จริงทั้งนั้น คำสอนของศาสนาของคนนั้น จึงไม่ควรที่ใคร ๆ จะเชื่อถือปฏิบัติตาม ๑ พรหมจรรย์ของศาสนา ที่สั่งสอนตามที่ตนได้ฟังมาผิด ๆ ถูก ๆ ๑ พรหมจรรย์ของศาสนา ที่สั่งสอนตามที่ตนตรึกตรองเห็น ๑ พรหมจรรย์ของศาสนาที่โง่เขลาพูดไม่ตายตัว ๑ ส่วนพรหมจรรย์ที่น่ายินดี คือ พรหมจรรย์ของพระพุทธเจ้านั้น ได้แก่คำสอนของพระพุทธเจ้า ที่สอนให้บุคคลละนิวรณ์ ๕ สำเร็จฌาน ๔ วิชชา ๓ คือ สำเร็จปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน สำเร็จบุพเพนิวาสญาณ จตุปปาตญาณ อาสวักขยญาณ ดังนี้ ส่วนคำในค่อนท้ายพระสูตรนั้น ก็มีแต่คำถาม คำแก้เรื่องพระอรหันต์ ดังที่แสดงมาแล้ว ความวาระพระบาลีเท่านั้น จึงเป็นอันว่าสันตทกาทิบายเพียงเท่านั้น.

เอวံ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๑

## กัณฑ์ที่ ๕๒

### คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

มหาสกุทธาปิสุตฺร ตอนว่าด้วยพระพุทธเจ้าทรงสนทนากับสกุทธาปิปริพาชก

เอวมเม สุคฺคํ เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหริติ เวพฺพเน กลนฺทกนิวาเป ๑  
เคน โข ปน สมเขน สมฺพหฺลา อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา ปรพฺพชาชา  
โมรนิวาโป ปรีพฺพชาการาเม ปฏฺวิสนฺติ เสขยถิํ อนุภาโร วรตโร สกุทธาปิ  
จ ปรีพฺพชาโกติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคถารนัยไตรภาค  
กัณฑ์ที่ ๕๑ ว่าด้วยมหาสกุทธาปิสุตฺรที่ ๑ แห่งปริพาชกวรรคที่ ๑ อันกล่าวด้วย  
พระพุทธเจ้าทรงสนทนากับสกุทธาปิปริพาชก ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิม-  
ปัณณาสก สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชน  
ทั้งหลายตลอดกาลนาน ตามสมควรแก่เวลา

### บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า  
ข้าพเจ้าชื่อว่าอาณนทฺ์ ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มี  
พระภาคเจ้าประทับอยู่ในพระเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถาน ใกล้กรุงราชคฤห์มหานคร  
ในครั้งนั้น พวกปริพาชกที่มีชื่อเสียงหลายคน คือ อันนการปริพาชก ๑ วรต-  
ปริพาชก ๑ สกุทธาปิปริพาชก ๑ กับปริพาชกที่มีชื่อเสียงอื่นๆ อีก อยู่  
ที่ปริพาชการาม อันมีนามว่าโมรนิวาปอาราม ๑ เข้าวันหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระ  
ภาคเจ้าได้เสด็จเข้าไปบิณฑบาตที่กรุงราชคฤห์ธานี มีพระพุทธดำริว่า การที่จะเที่ยว  
บิณฑบาตในราชคฤห์นั้นยังเข้านัก ควรเร่จักไปหาสกุทธาปิปริพาชกที่ปริพาชการาม  
อันมีนามว่าโมรนิวาปอาราม ๑ แล้วก็ได้เสด็จไปที่โมรนิวาปอาราม

ในคราวนั้น สกุทธาปิปริพาชกกำลังนั่งสนทนากับพวกปริพาชกเป็นอันมาก  
ด้วยเสียงอันดัง ครั้นฉันทกถาที่เขาสนทนากันอยู่นั้น มีหลายอย่างต่าง ๆ กัน คือ

เรื่องพระราชา เรื่องโจร เรื่องมหาอำมาตย์ เรื่องเสนา เรื่องภย เรื่องรบ เรื่องข้าว  
เรื่องน้ำ เรื่องผ้า เรื่องท่อนอน เรื่องดอกไม้ม เรื่องของหอม เรื่องญาติ เรื่อง  
ยาน เรื่องบ้าน เรื่องนิคม เรื่องนคร เรื่องชนบท เรื่องหญิง เรื่องคนแก่ลูกด้า เรื่อง  
ครอกน้อยครอกใหญ่ เรื่องท่าม้า เรื่องท่าสัตว์คน้า เรื่องญาติที่ตาย เรื่องต่าง ๆ เรื่อง  
โลก เรื่องสมุทร เรื่องความเสื่อมความเจริญ สกุทยาปิริพาชกได้เห็นสมเด็จพระ  
ผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาแต่ไกล จึงบอกให้บริวารของตนเฝ้าบเลียงว่า ท่านทั้งหลาย  
จงมเลียงเบา ๆ อย่ามเลียงอึกทึก พระสมณโคตมกำลังมา พระสมณโคตม  
นี้เป็นผู้ชอบเลียงเบา สรรเสริญเลียงเบา ถ้าเห็นว่าพวกเรามเลียงเบา ก็จักเข้า  
มาหาพวกเราเป็นแน่ ๆ ลำดับนั้น ปริพาชกเหล่านั้นก็พากันนั่ง สมเด็จพระ  
ผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้เสด็จเข้าไปหาสกุทยาปิริพาชก สกุทยาปิริพาชกนั้นก็  
กราบทูลขึ้นว่า เชิญพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้ามา การที่พระผู้มีพระภาคเจ้า  
เสด็จมานั้นเป็นการดีแล้ว นานแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าเพิ่งได้เสด็จมาในคราวนี้ ขอ  
พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้โปรดประทับนั่งที่อาสนะนั้นเถิด พระเจ้าข้า ๆ สมเด็จพระ  
ผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ประทับนั่งลงที่นั่น ส่วนสกุทยาปิริพาชก ก็ได้ที่นั่งลงที่อาสนะ  
ในที่สมควรแก่ตน ๆ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสถามว่า คุณอนนทายี พวกเธอ  
นั่งสนทนากันด้วยเรื่องอันใด เรื่องที่พวกเธอสนทนากันค้างอยู่นั้น เป็นเรื่องอันใด

สกุทยาปิริพาชกจึงกราบทูลขึ้นว่า เรื่องที่พวกข้าพเจ้าสนทนากันอยู่  
นี้ จักยากไว้ เพราะเป็นเรื่องที่พระผู้มีพระภาคเจ้า จักได้ฟังในภายหลัง  
โดยไม่ยาก ในวันก่อน ๆ พวกสมณพราหมณ์ที่มีลัทธิต่าง ๆ กัน ได้นั่ง  
สนทนากันอยู่ในศาลาคันชาว่า เป็นลาภของพวกเราชาวอังคะมคธะ ที่ได้มีพวก  
สมณพราหมณ์ ซึ่งเป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะคณาจารย์ ผู้มีชื่อเสียง มีบริวาร มีผู้  
คนลงความเห็นว่าเป็นคนดี ไปจำพรรษาอยู่ที่กรุงราชคฤห์ เจ้าหมู่คณะที่วานคือ  
ปุนณกัสสป • มกขลิโคสาล • อจิตเตสกะมัลล • ปกฺขทกัจจายนะ • สัญชัย  
เวลัฏฐบุตร • นิกันถนาฏบุตร • พระสมณโคตม • ในพวกสมณพราหมณ์เหล่านี้  
ใครได้รับสักการะเคารพนับถือบูชามาก พวกสาวกได้สักการะเคารพนับถือบูชาใคร

ในพวกสนทนากันอยู่นั้นก็ได้กล่าวต่าง ๆ กัน คือ บางพวกก็ว่าปรณกัสสป บางพวกก็ว่ามกขลิโคสาล บางพวกก็ว่าอชิตเกสุมพล บางพวกก็ว่าปัทท-  
กัจจายนะ บางพวกก็ว่าสณฺขยเวถฏฐบุตร บางพวกก็ว่านิคคินนาฏบุตร ว่าไม่ได้รับ  
สักการะเคารพนับถือบูชาจากพวกสาวก พวกสาวกไม่ได้สักการะเคารพนับถือบูชา  
แล้วอ้างว่า เมื่อก่อนคณาจารย์นั้น ๆ ได้แสดงธรรมแก่บริษัทจำนวนหลายร้อย สาวก  
คนหนึ่งได้กล่าวขึ้นว่า ขอท่านทั้งหลาย อย่าได้ถามเนื้อความเนื้อคณาจารย์องค์  
นี้ เพราะคณาจารย์องค์นี้ไม่รู้ ส่วนพวกข้าพเจ้ารู้ จึงถามข้าพเจ้า พวกข้าพเจ้าจัก  
บอกให้ฟัง แล้วคณาจารย์นั้น ๆ ก็ยกมือขึ้นห้ามให้เสียงนั้นสงบลงไปไม่ได้ ๆ พวก  
สาวกเป็นอันมากของคณาจารย์นั้น ยกโทษติเคียนแล้วก็หลีกไป คำที่เขายกโทษ  
ติเคียนนั้นว่า ท่านไม่รู้จักธรรมวินัยนี้ ส่วนข้าพเจ้ารู้จักธรรมวินัยนี้ ท่านรู้ธรรม  
วินัยนี้ได้อย่างไร ท่านปฏิบัติผิด ข้าพเจ้าปฏิบัติถูก ถ้อยคำของข้าพเจ้ามีประโยชน์  
ถ้อยคำของท่านไม่มีประโยชน์ คำที่ควรกล่าวก่อนท่านกล่าวเสียทีหลัง ถ้อยคำที่ควร  
กล่าวทีหลังท่านกล่าวเสียก่อน ท่านประพฤติดีมานานแล้ว เราขอยกโทษท่าน ท่าน  
ถูกยกโทษข่มขืนแล้ว จึงพยายามเปลื้องตนเพื่อให้พ้นจากคำว่ากล่าวนี้ ในเมื่อ  
ท่านสามารถ ดังนี้ เป็นอันว่า คณาจารย์นั้น ๆ ไม่ได้รับสักการะเคารพนับถือบูชาจาก  
พวกสาวก พวกสาวกไม่ได้นับถือคณาจารย์นั้น ๆ คณาจารย์นั้น ๆ ได้ถูกด่าด้วยการ  
ด่าตามธรรมดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ๆ บางพวกว่า พระสมณโคตมได้สักการะเคารพนับถือ  
บูชาจากพวกสาวก ๆ ได้สักการะเคารพพระสมณโคตมนี้ เมื่อพระสมณโคตมกำลัง  
แสดงธรรมอยู่แก่บริษัทจำนวนร้อย ๆ ในคราวหนึ่งนั้น ได้มีสาวกคนหนึ่งถามขึ้น  
พวกเพื่อนก็กระหอบด้วยเชื่อว่า ท่านจงมีเสียงเบา อย่ามีเสียงดัง เพราะพระผู้มีพระ  
ภาคเจ้าผู้เป็นพระศาสดากำลังแสดงธรรมแก่เราทั้งหลาย ดังนี้ ในคราวใดพระสมณ-  
โคตมแสดงธรรมแก่บริษัทจำนวนตั้งร้อย ๆ ในคราวนั้น ข้อมไม่มีเสียงจามหรือ  
เสียงไอของพวกสาวก มีแต่มีงอยู่ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าจักแสดงธรรมแก่เรา เรา  
จักได้ฟังธรรมของพระองค์ ดังนี้ ความที่เขาเมื่องั้น ข้อมเป็นเหมือนมหาชนมุงหวัง  
ต่อนาง ทั้งบุรุษคนหนึ่งกำลังบิขยที่หนทาง ๔ แพร่ง ฉะนั้น พวกสาวกเหล่าโค  
ลาสิกขาบทไป พวกสาวกเหล่านั้นก็ได้สรรเสริญพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ได้  
ติเคียนตนว่าพวกเราเป็นพวกไม่มีบุญ ที่พวกเราได้บวชในพระธรรมวินัยอันดีแล้ว



ไม่อาจประพฤติพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์บริบูรณ์ตลอดชีวิต แล้วพวกนั้นก็ทำตนเป็น  
คนรักหาอาหารบ้าง เป็นอุบาสกบ้าง ตั้งมั่นอยู่ใกล้กับบาท ๕ ๆ จึงว่าพระสมณ-  
โคตมเป็นที่สักการะเคารพนับถือบูชาของพวกสาวกด้วยประการดังนี้ สมเด็จพระผู้-  
มีพระภาคเจ้าจึงตรัสถามว่า คุณอนนทหาป เธอเห็นว่า ธรรมที่เป็นเหตุให้พวก  
สาวกสักการะเคารพนับถือบูชาเหล่านั้นมีอยู่กี่ประการ ๆ สกุทหาปรีพาชกกราบ  
ทูลว่า มีอยู่ ๕ ประการ คือ การที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้เสวยอาหารน้อย และ  
ทรงสรรเสริญการบริโภคอาหารน้อย • ทรงมีสันโดษด้วยจีวรตามมีตามได้ กับ  
สรรเสริญสันโดษด้วยจีวรตามมีตามได้นั้น • สันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้  
กับสรรเสริญความสันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้นั้น • สันโดษด้วยเสนาสนะ  
ตามมีตามได้ กับสรรเสริญเสนาสนะตามมีตามได้นั้น • เป็นผู้ชอบเก็บบสงัด กับ  
สรรเสริญความเก็บบสงัด • ดังนี้แล้ว พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณอนนทหาป ถ้าพวกสาวกสักการะ  
เคารพนับถือบูชาเราด้วยเห็นว่าเราบริโภคอาหารน้อย ทั้งสรรเสริญการบริโภคอาหาร  
น้อยด้วยแล้ว พวกสาวกของเราที่บริโภคอาหารคราวละขันเล็ก ๆ ก็มี ครึ่งขัน  
เล็กก็มี เท่าผลมะตูมก็มี เท่าครึ่งผลมะตูมก็มี ส่วนเราในบางคราวได้บริโภค  
อาหารเต็มเสมอบาตรก็มี เกินกว่าก็มี สาวกพวกนั้นก็ไม่ควรสักการะเคารพนับถือ  
บูชาเรา ถ้าพวกสาวกสักการะเคารพนับถือบูชาเรา ด้วยเห็นว่าเราสันโดษด้วยจีวร  
ตามมีตามได้ และสรรเสริญการมีสันโดษด้วยจีวรตามมีตามได้แล้ว พวกสาวกของ  
เราที่นั่งห่มผ้าบังสุกุล นั่งห่มผ้าเส้าหมอง นั่งห่มผ้าที่เก็บมาจากป่าช้าบ้าง จากกอง  
หยากเขี้ยวบ้าง จากร้านตลาดบ้าง ก็มียอเป็นอันมาก ในบางคราวเรานั่งห่มผ้าที่  
ชาวบ้านถวาย ซึ่งเป็นผ้าอย่างดีก็มี สาวกพวกนั้นก็ไม่ควรสักการะเคารพนับถือ  
บูชาเรา ๆ ถ้าพวกสาวกของเราสักการะเคารพนับถือบูชาเราด้วยเห็นว่า เรา  
สันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ และสรรเสริญการมีสันโดษด้วยบิณฑบาตตามมี  
ตามได้แล้ว พวกสาวกของเราที่ถือการบิณฑบาตเป็นปกติ ที่เที่ยวไปบิณฑบาต  
ตามลำดับตระกูล ที่ยินดีในอาหารอย่างสูง เวลาเข้าไปอยู่ในละแวกบ้านมีผู้นิมนต์  
ให้นั่งก็ไม่นั่งนั้นก็มีอยู่ ส่วนเราในบางคราวเขานิมนต์ให้ฉันข้าวสาลีอันปราศจาก  
เมล็ดดำ พร้อมด้วยแองและกับต่าง ๆ เราก็ฉัน สาวกพวกนั้นก็ไม่ควรสักการะ

เคาระพนับถือบูชาเรา ฯ ถ้าพวกสาวกของเราสักการะเคาระพนับถือบูชาเราด้วยเห็น  
 ว่าเป็นผู้สันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ และสรรเสริญคุณแห่งสันโดษด้วย  
 เสนาสนะตามมีตามได้แล้ว พวกสาวกของเราที่อยู่ตามโคกต้นไม้ ตามที่แจ้ง ที่  
 เข้าอยู่ในที่รุ่งรังตลอดเวลา ๔ เดือน นอกฤดูฝนก็มี ส่วนเราบางคราวอยู่ที่ปราสาท  
 อันโอบด้วยปูนทั้งข้างนอกข้างใน ไม่มีช่องลมเข้าออก มีบานประตูหน้าต่างปิด  
 อยู่เสมอ สาวกพวกนั้นก็สมควรสักการะเคาระพนับถือบูชาเรา ฯ ถ้าพวกสาวก  
 ของเราสักการะเคาระพนับถือบูชาเรา ด้วยเห็นว่าเราเป็นผู้ชอบเจียบสังัด และสรร-  
 เสริญคุณแห่งความเจียบสังัดแล้ว พวกสาวกของเราที่อยู่ในเสนาสนะบ้านเป็น  
 ที่สังัด เข้าที่ประชุมสงฆ์ครั้งเดือนต่อครั้ง เพื่อฟังหัวข้อปาฐโมกข์ก็มี ส่วนเรา  
 บางคราวปะปนด้วยภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระราชา มหาอำมาตย์ เดียรธีย์  
 พวกสาวกเดียรธีย์ก็มี สาวกเหล่านั้นก็ไม่ควรสักการะเคาระพนับถือบูชาเรา ฯ ด้วย  
 เหตุอันหละอูหาย จึงว่าไม่ใช่พวกสาวกสักการะเคาระพนับถือบูชาเราด้วยธรรม ๔  
 ประการนี้ ฯ สันเนือความในวาระพระบาลีตอนหนึ่งเพียงเท่านั้น.

### อรรถกถา

ก่อนไป เป็นเนื้อความในอรรถกถา แห่งมหาสกุลุทายีสุตระ ในคัมภีร์ปปัญจ-  
 ปลสุทนียว่า คำว่า โมรนิวาปอารามนั้น คือ อารามนั้นได้สร้างลงในที่ซึ่งคน  
 ทั้งหลายให้อภัยแก่ฝูงนกยูง คำว่า ศาลาต้นข่าวนั้น ได้แก่ศาลาอันเป็นที่สนทนา  
 กันด้วยเรื่องต่าง ๆ ของพวกสมณพราหมณ์ซึ่งมีลัทธิต่าง ๆ กัน ศาลาหลังนั้น  
 เป็นที่ทำให้คนทั้งหลายต้นข่าวย่อยเสมอว่าเรื่องสนทนาอะไรกันบ้าง มีเรื่องสนทนา  
 อะไรกันบ้าง ดังนี้ คำว่า เป็นลาภอันดีของชาวอังคะมคธะนั้น หมายถึงลาภใน  
 การที่จะได้เห็น หรือได้ถามปัญหา หรือฟังธรรมของสมณพราหมณ์เหล่านั้น คำว่า  
 มัชฌิมวาระนั้น คือ ขสบริวารสูงขึ้นด้วยคนที่ไม่มีอย่าง ด้วยคนที่มีอย่าง  
 ครุทั้ง ๖ มีปรณกัสสปเป็นต้นนั้น ก็มัชฌิมวารสูงขึ้นด้วยคำกล่าวของคนทั้ง  
 หลายว่า เป็นผู้มีกนน้อยอย่างยิ่ง แม้แต่เจ้าก็ไม่มุ่งตั้งนเป็นต้น ฯ คำว่า ที่คนทั้งหลาย  
 ลงความเห็นว่าคนนั้น คือ คนโง่และคนฉลาด ซึ่งปราศจากการฟังคำสอนของพระ  
 พุทธเจ้า ลงความเห็นว่าคนนั้นเป็นสัปบุรุษ คำว่า เจ้าลัทธินั้น มีคำอธิบายว่า พวกสมณะ

พราหมณ์นอกพระศาสนา ที่เป็นเจ้าหมื่นเจ้าคณเฑาะจารย์นั้น ก็มีลัทธิต่างๆ กัน ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าจำแนกอากรมณ์ ๓๘ ประการ ให้เป็นท่าลงสัพพะนิพพาน เขาก็เรียกว่าเจ้าลัทธิเหมือนกัน มีคำปจฉาว่า อย่างไรเจ้าลัทธิเหล่านั้นจึงได้ประชุมกันในแขวงประเทศอังคะและมคธะ เหมือนกันกับพระผู้มีพระภาคเจ้า มีคำวิสัชนาว่า เพราะพวกนั้นประสงค์จะรักษาพวกอุปัฏฐาก และลาภสักการะของตนไว้ คือพวกนั้นคิดว่าพวกอุปัฏฐากของเราทั้งหลายต้องนับถือพระสมณโคตม พวกเราจึงต้องรักษาไว้ เวลาพวกอุปัฏฐากของเราทั้งหลายได้เห็นพวกอุปัฏฐากของพระสมณโคตม ถวายสักการะแก่พระสมณโคตม ก็จักถวายแก่พวกเราเหมือนกัน ดังนั้นเพราะฉะนั้น พวกเจ้าลัทธิต่างๆ จึงได้ไปประชุมกันอยู่ที่แขวงประเทศอังคะและมคธะ

คำว่า ขกโทษนั้น คือขกโทษที่เคียนถ้อยคำของคณาจารย์เหล่านั้น ฯ คำว่า หลีกไปนั้น คือบางพวกก็ไปอยู่ที่อื่นเสีย บางพวกก็สึกเสีย บางพวกก็มาเข้าพระพุทธศาสนา ฯ คำว่า ถ้อยคำของเราไม่ประโยชน์นั้น คือ ถ้อยคำของเราประกอบด้วยเหตุผล ฯ คำว่า ถ้อยคำของท่านไม่ประโยชน์นั้น คือ ถ้อยคำของท่านไม่ประกอบด้วยเหตุผล ฯ คำว่า ท่านประพฤตินิคมมานานแล้วนั้น คือท่านประพฤติดีมาช้านานแล้ว แต่ยังไม่ได้ผลสิ่งใด ฯ คำว่า ขอบกโทษท่านนั้น คือขอบกโทษท่าน ในเรื่องถ้อยคำของท่าน ฯ คำว่า ท่านจงประพฤติเพื่อเปลื้องการว่ากล่าวเสียนั้น คือ ท่านจงศึกษาในสิ่งนั้นๆ เพื่อเปลื้องโทษอันเสีย คำว่า ด้วยการดำตามธรรมนั้น คือ ด้วยการดำตามสภาพ คำว่า ตามมีตามได้นั้น หมายถึงที่ไม่ดี ฯ คำว่า เจียบสังคณนั้น ปรีพาชกหมายความว่าเจียบสังคทาณท่านนั้น ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ข้อมเจียบสังคถึง ๓ ประการ ฯ คำว่า ข้าวคราวละ ๑ ชันเล็กนั้น ได้แก่ข้าวจ้าวบ้านไล่ขันเล็กไว้ เพื่อถวายแก่บรรพชิตที่ไปถึง ฯ คำว่า เท้ามะคูนนั้น คือ เท้ากับข้าวที่มีอยู่ในเปลือกมะคูน ฯ คำว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้เสวยอาหารน้อยนั้น ใครๆ ไม่ควรกล่าวว่า เสวยอาหารน้อยอยู่เสมอไปในคราวที่ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่นั้น ได้เสวยอาหารน้อยอยู่ ๖ พรรษา ในคราวที่ประทับเมืองเวรัญชานนั้น ได้เสวยอาหารวันละ ๑ ทะนันเล็ก ตลอดไตรมาส ๓ เดือน ในคราวที่ประทับอยู่ป่าปาริไลยกะนั้น ทรงเสวยเห่งน้ำบัวอยู่ตลอด ๓ เดือน แต่ในที่นี้มุ่งแสดงให้เห็นว่า เราไม่หาอาหารน้อยอยู่คราวหนึ่งเท่านั้น ส่วนพวกสาวก

ของเราที่ได้สมาทานชุดงค์แล้ว ข้อมไม่ทำลายชุดงค์อยู่ตลอดชีวิต เพราะฉะนั้น พวกสาวกของเราจึงไม่ควรสักการะเคารพเราด้วยข้อนั้น เพราะพวกสาวกของเราดีกว่าเราด้วยข้อนั้น แต่ธรรมอย่างอื่นซึ่งเป็นเหตุให้พวกสาวกสักการะเรานั้นมีอยู่

ใคร ๆ ไม่ควรกล่าวว่า พระพุทธเจ้าไม่ทรงสันโดษด้วยจีวร เพราะแผ่นดินอันใหญ่ได้แห้วไกวกระแทงน้ำอันรองอยู่ข้างล่าง ในวันที่พระพุทธเจ้าทรงถือเอาผ้าห่อศพของนางปุลณทาสีเป็นผ้าบังสุกุลนั้นมียู่ ในทันทีให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายทรงถือผ้าบังสุกุลควาเดียวเท่านั้น ส่วนพวกสาวกซึ่งสมาทานชุดงค์แล้ว ข้อมถือผ้าบังสุกุลอยู่จนตลอดชีวิต ฯ คำว่า บินดีในอาหารอย่างสูงนั้น คือ บินดีในอาหารอันปกติของภิกษุทั้งหลาย ที่นับว่าเป็นอาหารอย่างสูงอธิบายว่า ภิกษุทั้งหลายยืนอยู่ที่ประตูเรือนสูงต่ำแล้ว กรับเอาอาหารที่ปะปนกันด้วยของต่าง ๆ ไปฉัน ฯ คำว่า ละแวกบ้านนั้น หมายถึงแต่ธรณีประตูเข้าไปก็มี หมายถึงแต่เสาเขื่อนเข้าไปก็มี คือ ในพรหมายสูตรหมายถึงแต่ธรณีประตูเข้าไป ในสูตรนี้หมายถึงเสาเขื่อนเข้าไป ฯ ใคร ๆ ไม่ควรกล่าวว่า พระพุทธเจ้าไม่สันโดษด้วยบิณฑบาตส่วนในพระสูตรนี้ ช้ให้เห็นว่า เราไม่ยินดีต่อการนิมนต์เพียงครั้งเดียวเท่านั้น ส่วนพวกสาวกของเรานั้นแต่สมาทานชุดงค์แล้ว ข้อมไม่ยินดีรับการนิมนต์จนตลอดชีวิต ฯ คำว่า ๘ เดือนนอกฤดูฝนนั้น หมายถึงเดือนในฤดูหนาวและฤดูร้อน ฯ ใคร ๆ ไม่ควรกล่าวว่า พระพุทธเจ้าไม่ยินดีสันโดษด้วยเสนาสนะ การที่พระพุทธเจ้าสันโดษด้วยเสนาสนะนั้น ควรแสดงด้วยคราวทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยา และคราวประทับอยู่ในป่าปาริไลยกะ แต่ในทันทีให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าไม่เข้าอยู่ในที่มุงบังเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ส่วนพวกสาวกที่สมาทานชุดงค์แล้ว ข้อมไม่เข้าอยู่ในที่มุงบังจนตลอดชีวิต ฯ ใคร ๆ ไม่ควรกล่าวว่า พระพุทธเจ้าไม่ทรงยินดีในที่สงัด แต่ในทันทีให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงยินดีที่สงัดเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ส่วนพวกสาวกที่สมาทานชุดงค์แล้ว ข้อมยินดีอยู่ในที่สงัดจนตลอดชีวิต ฯ สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบายว่า พระธรรมเทศนาภิกษุเหล่านั้น มีเนื้อความว่า ตอนต้นกล่าวถึงพระทศพลสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จไปที่อารามแห่งสกุล-



ทยาธิปริพาชก แล้วปริพาชกทูลเล่าถวาย ถึงเรื่องที่พวกสมณพราหมณ์สนทนากันว่า  
 ฌณายาธิทั้ง ๖ คือ ปุณณกัสสป มัคชลิโคสาล อชิตเกสกะมพล ปุกุทธกัจจนะ  
 สญชัยเวลัญญบุตร นิคันถนาฏบุตร ไม่มีพวกสาวกนับถือเหมือนพระสมณ-  
 โคตมด้วยอ้างเหตุต่าง ๆ กัน แล้วพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายจึงตรัสถามความ  
 เห็นของสกุทยาธิปริพาชกว่า เธอเล็งเห็นว่า ธรรมที่มีอยู่ในตัวเรตถาคตซึ่งเป็น  
 เหตุให้พวกสาวกนับถืออันมีอยู่ก็ประการ สกุทยาธิปริพาชกนั้นทูลตอบว่า มีอยู่  
 ๕ ประการ คือ การเสวน้อยกับสรวรเสริญคุณแห่งการเสวน้อย • การสันโดษด้วย  
 จีวรตามมีตามได้ • กับการสรวรเสริญคุณแห่งการสันโดษด้วยจีวรตามตามมีได้ •  
 การสันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ • กับการสรวรเสริญคุณแห่งการสันโดษ  
 ด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ • การสันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ • กับการ  
 สรวรเสริญคุณแห่งการสันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ • การอยู่ในที่สงัด • กับการ  
 สรวรเสริญคุณแห่งการอยู่ในที่สงัด • พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ไม่ใช่ แล้วทรง  
 อ้างเหตุผลให้เข้าฟังดังที่แสดงมาแล้วโดยพิสดาร ตามวาระพระบาลีนั้น เป็น  
 อันว่าสกุทยาธิปริพาชกนั้นเข้าใจเหตุผลที่ทำให้ผู้คน สาวก สาวกนับถือพระพุทธเจ้า  
 ของเราทั้งหลายนั้นผิดไป ๆ คำว่า สันโดษที่แสดงไว้ในพระสูตรนั้นก็ ที่แสดง  
 ไว้ในที่อื่นก็ดี หมายความว่าอย่างเดียวกันทั้งนั้น คือ หมายความว่า ยินดีด้วย  
 ของ ๆ คนเท่านั้น อธิบายว่า ของ ๆ คนมีอยู่น้อยเท่าใดก็ยินดีเท่านั้น  
 ของ ๆ คนดีเลวอย่างไรก็ไม่ว่า ขึ้นชื่อว่าของ ๆ คนแล้วเป็นยินดีทั้งนั้น เป็นชอบ  
 ใจทั้งนั้น ดังนี้ เพราะฉะนั้น จึงขอให้ฟังทั้งหลายเข้าใจว่า สันโดษกับมีกันน้อยนั้น  
 ผิดกันไม่ใช่อย่างเดียวกัน คือ มีกันน้อยนั้น ได้แก่ความต้องการน้อย ถึงจะได้  
 มากเท่าใดก็ไม่ต้องการ ส่วนสันโดษนั้น ไม่จำกัดประมาณ ไม่จำกัดคน  
 สมบัติ หรือขนาดลักษณะประการใด ขึ้นชื่อว่าของ ๆ คนแล้วเป็นยินดีทั้งนั้น  
 พอใจทั้งนั้น ดังนี้ เมื่อเข้าใจดังนี้แล้ว จงเข้าใจต่อไปอีกว่า สันโดษ คือ ความ  
 ยินดีด้วยของ ๆ คนเป็นทรัพย์อย่างเข็ญม อธิบายว่า เรามีสิ่งใดอยู่เท่าใด เมื่อยินดี  
 อยู่เท่านั้น ของนั้นเป็นอย่างไร ก็พอใจอยู่รำไปแล้ว เป็นเหตุให้สบายใจ  
 ให้รู้จักรักษาของที่มีอยู่ไว้ ไม่ให้คิดลักขโมยของผู้อื่น ไม่เกิดความอยากได้  
 สิ่งอื่น ๆ มาเป็นของตนอีกโดยไม่ชอบธรรม ดังนี้ จึงเป็นอันว่า สันโดษความใน  
 ธรรม์ถาธิบายเพียงเท่านั้น ๆ เอว ก็มี ด้วยประการฉะนี้.

### กัณห์ที่ ๓๘

### กัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

มหาสกุทหายิสุตร ตอนว่าด้วยธรรมที่ให้อภิสมาสน์นัถิพระพุทธเจ้า

อคฺคิ โห อหุยา อญฺเณ จ ปญฺจ ธมฺมา เขหิ ปญฺจหิ ธมฺเมหิ มม  
สาวกา สกฺกโรนฺติ ครุโณนฺติ มาเนนฺติ ปุเชนฺติ สกฺกตฺวา ครุทฺตฺวา อฺปนีสฺสา  
วิหฺรณฺติ กตฺเม ปญฺจ อหุยา มม สาวกา อธิสฺสเณ สมฺภาเวนฺติ สฺสว สมนฺ  
โคตโม ปรมฺเณ สฺสกฺขณฺเณ สมฺนาคโตติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคิตารนัยไตรภาค  
กัณห์ที่ ๓๘ ว่าด้วยมหาสกุทหายิสุตรที่ ๑ แห่งปริพาชกวรรคที่ ๓ กัมภีร์  
มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก อันกล่าวด้วยธรรม ๕ ประการ ที่เป็นเหตุให้อภิสมา  
สน์นัถิพระพุทธเจ้า เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธ-  
ศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

### บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า  
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสแก่สกุทหายิปริพาชกว่า คุณอนุหาโย มีธรรมอยู่  
๕ ประการ ที่เป็นเหตุให้อภิสมาสน์นัถิของเรตถาคคต สักการะเคารพนัถิบูชา  
เรตถาคคต ครั้นสักการะเคารพแล้ว ก็อยู่ประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป ๆ ธรรม ๕  
ประการนั้น ได้แก่สิ่งใดบ้าง ได้แก่การที่สาวกของเรา ขกย่องเราในทางอธิศีล  
ว่า พระสมณโคตมเป็นผู้มีศีล เป็นผู้ประกอบด้วยศีลชั้นอันเยี่ยม ๑ สาวกทั้งหลาย  
ของเรา ขกย่องเราในทางรู้ทางเห็นอย่างสูงว่า พระสมณโคตมเมื่อรู้จึงกล่าวว่า  
เมื่อเห็นจึงกล่าวว่าเห็น พระสมณโคตมแสดงธรรมเพื่อให้เกิดความรู้ ไม่ใช่  
แสดงธรรมเพื่อให้เกิดความไม่รู้ แสดงธรรมมีเหตุผล ไม่ใช่แสดงธรรมไม่มีเหตุ  
ผล แสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ ไม่ใช่แสดงธรรมไม่มีปาฏิหาริย์ ๑ พวกสาวกของ

เรา ขกบ่งเราในทางปัญญาอันยิ่งว่า พระสมณโคตมเป็นผู้มีปัญญา ประกอบด้วย  
 ปัญญาชั้นอันเยี่ยมที่จะไม่เห็นทางถ้อยคำในอนาคต หรือถ้อยคำของคนอื่นที่  
 เกิดขึ้นในปัจจุบัน ว่าจะย้ายโดยไม่ชอบธรรมไปได้เป็นอันไม่มี ฯ คุณก่อน  
 ฤทัย เธอเข้าใจความซื่ออย่างไร เธอเข้าใจว่าพวกสาวกของเราเมื่อรู้อย่างนี้  
 เห็นอย่างนี้ จะทำให้เรื่องตกไปในระหว่างหรือ ? ไม่ทำ พระเจ้าข้า ฯ คุณก่อน  
 ฤทัย เราไม่หวังคำสั่งสอนในพวกสาวกว่า พวกสาวกของเราหวังคำสั่งสอนโดย  
 แท้ คั่น ฯ คุณก่อน ฤทัย พวกสาวกของเราที่มีความทุกข์ครอบงำเข้าไปหาเราแล้ว  
 ถ้ามถึงทุกข์หรือภัย เราได้แสดงทุกข์หรือภัยให้ฟัง ทำให้เขาว่าเรใจด้วยการแก้  
 ปัญหานี้ พวกสาวกที่เข้าไปหาเราแล้วถามทุกข์สมุทัยหรือภัย ทุกข์นิโรธหรือภัย  
 ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทาหรือภัย เราได้แสดงธรรมให้ฟัง ทำให้เขาเรใจของเขาด้วย  
 การแก้ปัญหานี้ให้เขาฟัง ฯ รวมเป็น ๔ ข้อ ส่วนข้อที่ ๕ นั้น คือ เราได้แสดง  
 ปฏิปทาให้พวกสาวกของเราฟัง ให้พวกสาวกของเราที่ปฏิบัติตามได้เจริญสติปัญญา ๔  
 คือ มีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ พิจารณากาย จิต ธรรมเป็นอารมณ์  
 จนกำจัดอกุศล โทมนัสในโลกได้ พวกสาวกของเราที่เจริญปัญญา ๔ ก็ได้  
 ถึงธรรมอันเยี่ยม คือ ที่สุดแห่งอภิญญาเป็นอันมาก ฯ เราได้เจริญปฏิบัติแก่พวก  
 สาวกของเราให้เจริญสัมมปปธาน ๔ คือ ให้มีความพอใจ ความพยายาม ความ  
 เพียร ความประคองจิต ความตั้งใจไว้เพื่อไม่ให้ธรรมทั้งหลายซึ่งเป็นบาปอกุศล  
 ซึ่งยังไม่เกิดอย่าให้เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วละเสีย และเพื่อให้ธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศล  
 ซึ่งยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วให้คงอยู่ ไม่ให้พินาศ ให้ถึงซึ่งความยั่งยืนไป  
 และความบริบูรณ์แห่งภาวณา แล้วก็มีพวกสาวกเป็นอันมาก ถึงซึ่งที่สุดแห่ง  
 อภิญญาอันเยี่ยม ฯ เราได้แสดงปฏิบัติแก่พวกสาวก ให้เจริญอิทธิบาท ๔ คือ  
 ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา แล้วก็มีพวกสาวกเป็นอันมากถึงซึ่งที่สุดแห่งอภิญญา  
 อันเยี่ยม ฯ เราได้แสดงปฏิบัติแก่พวกสาวกให้เจริญอินทรีย์ ๕ คือ สัทธินทรีย์  
 วิริยนทรีย์ สตินทรีย์ สมานินทรีย์ ปัญญินทรีย์ แล้วก็มีพวกสาวกเป็นอันมาก  
 ถึงซึ่งที่สุดแห่งอภิญญาอันเยี่ยม ฯ เราได้แสดงปฏิบัติแก่พวกสาวกของเราให้เจริญ  
 พละ ๕ คือ สัทธาพละ วิริยพละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ อัน

ทำให้ถึงความสงบ ทำให้ถึงความรู้ดี แล้วก็มีพวกสาวกเป็นอันมากถึงซึ่งที่สุดแห่งอภิญาอันเยี่ยม • เราได้แสดงปฏิบัติแก่พวกสาวก ให้เจริญโพชฌงค์ ๗ คือ สติ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปีติ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา อันอาศัยวิเวก อาศัยความคลาย อาศัยความดับ น้อมไปในการสละ พวกสาวกของเราเป็นอันมาก ถึงซึ่งที่สุดแห่งอภิญาอันเยี่ยม • เราได้แสดงปฏิบัติให้พวกสาวกของเราได้เจริญอริยอัฏฐังคิกมรรค คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวาชามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ พวกสาวกของเราเป็นอันมาก ถึงซึ่งที่สุดแห่งอภิญาอันเยี่ยม • เราได้แสดงปฏิบัติให้พวกสาวกของเราเจริญวิโมกข์ ๘ คือ ผู้มีรูปได้เห็นรูป • ผู้ใส่ใจในรูปธรรมภายใน แลเห็นรูปธรรมภายนอก • การน้อมใจไปว่าสวยงาม • การถืออากาศเป็นอารมณ์ว่าอากาศไม่มีที่สุด ในเมื่อลวงความใส่ใจในรูปทั้งปวง ในเมื่อความใส่ใจในเรื่องกระทบกระทั่งสิ้นไป ในเมื่อไม่ทำไว้ในใจซึ่งความใส่ใจต่าง ๆ • การลวงเลียบเคียงซึ่งอากาศโดยประการทั้งปวง แล้วถือวิญญาณเป็นอารมณ์ว่า วิญญาณไม่มีที่สุด • การลวงเลียบซึ่งวิญญาณโดยประการทั้งปวง แล้วถือความไม่มีสิ่งใดเป็นอารมณ์ว่า ไม่มีอะไร ๆ • การลวงเลียบซึ่งการถือความไม่มีสิ่งใดเป็นอารมณ์โดยประการทั้งปวง แล้วสำเร็จความมีสัญญาที่ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่ • การลวงเลียบซึ่งความมีสัญญาที่ไม่ใช่ ความไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่ โดยประการทั้งปวง แล้วสำเร็จสัญญาเวทขินิโรธ คือ การดับสัญญาเวทนา • พวกสาวกของเราเป็นอันมากก็ได้ถึงซึ่งที่สุดแห่งอภิญาอันเยี่ยม • เราได้แสดงปฏิบัติให้พวกสาวกของเราเจริญอภิกายตนะ ๘ คือ ผู้ใส่ใจรูปธรรมภายใน แลเห็นรูปธรรมภายนอก แล้วเข้าใจว่า เราเห็นกรอบจำเลียบซึ่งรูปธรรมอันมีสดีและไม่ดี ซึ่งเป็นรูปธรรมเล็กน้อย อันเป็นอภิกายตนะข้อที่ ๑ ส่วนอภิกายตนะข้อที่ ๒ นั้น คือ ผู้ใส่ใจรูปธรรมภายใน ข้อมแลเห็นรูปธรรมภายนอกอันหาประมาณมิได้ อันมีสดีและไม่ดี แล้วใส่ใจว่า เราเห็นยิ่งกว่านั้น ๆ ข้อที่ ๓ นั้น คือ ผู้ใส่ใจรูปธรรมภายใน ข้อมแลเห็นรูปธรรมภายนอกอันเล็กน้อย อันมีสดีและไม่ดี แล้วใส่ใจไว้ว่า เราเห็นยิ่งกว่านั้น ๆ ข้อที่ ๔ นั้น คือ ผู้ใส่ใจรูปธรรมภายใน ข้อมแลเห็นรูปธรรมภายนอกอันหาประมาณมิได้ แล้วใส่ใจว่า เราเห็นยิ่งกว่านั้น ๆ



ข้อที่ ๕ คือ ผู้ใส่ใจรูปธรรมภายใน บ่อมเห็นรูปธรรมภายนอก ซึ่งเป็นของเขียว ของมีสีเขียว ของแสงออกซึ่งสีเขียว ของแผ่ออกซึ่งสีเขียวเหมือนกับดอก ผักตบ หรือผ้าขาวพารานส์ ซึ่งเป็นผ้าเนื้อเกลี้ยงทั้ง ๒ หน้า ฯ ข้อที่ ๖ นั้น คือ ผู้ใส่ใจรูปธรรมภายใน บ่อมแลเห็นรูปธรรมภายนอกอันเป็นของเหลือง เป็นของมีสีเหลือง เป็นของแสงออกซึ่งสีเหลือง เป็นของแผ่ออกซึ่งสีเหลืองเหมือนกับดอกกรรณิการ หรือผ้าขาวพารานส์ ซึ่งเป็นผ้าเนื้อเกลี้ยงทั้ง ๒ หน้า ฯ ข้อที่ ๗ นั้น คือ ใส่ใจรูปธรรมภายใน บ่อมเห็นรูปธรรมภายนอกซึ่งเป็นของแดง เป็นของมีสีแดง เป็นของแสงออกซึ่งสีแดง เป็นของแผ่ออกซึ่งสีแดง เหมือนกับดอกสะเอ้ง เหมือนผ้าขาวพารานส์ อันมีเนื้อเกลี้ยงทั้ง ๒ หน้า ฯ ข้อที่ ๘ คือ ผู้ใส่ใจรูปธรรมภายใน บ่อมเห็นรูปธรรมภายนอกอันเป็นของขาว เป็นของมีสีขาว เป็นของแสงออกซึ่งสีขาว เป็นของแผ่ออกซึ่งสีขาว เหมือนกับดาวประจักษ์ หรือเหมือนกับผ้าขาวพารานส์ อันเป็นผ้าเนื้อเกลี้ยงทั้ง ๒ หน้า ฯ พวกสาวกของเราเป็นอันมากที่ได้ปฏิบัติตาม ก็ได้ถึงซึ่งที่สุดแห่งอภิญญาอันเยี่ยม ๑ เราได้แสดงปฏิบัติให้พวกสาวกของเราได้เจริญกุศลยาตนะ ๑๐ ประการ คือ ปฐวิกสิน อาโปกสิน เตโชกสิน วาโยกสิน นิลกสิน ปิตกสิน โลหิตกสิน โอหาทกสิน อากวสกสิน วิญญานกสิน ให้รู้กสินนั้น ๆ ทั้งเบื่องบน เบื่องต่ำ เบื่องขวา หยาประมาณมิได้ พวกสาวกของเราเป็นอันมากที่ปฏิบัติตาม ก็สำเร็จที่สุดแห่งอภิญญาอันเยี่ยม ๑ ดังนั้นของคณเณอความในพระบาฬีไว้แต่เพียงเท่านี้

## อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา แห่งมหาสกุทธาปิสูตรว่า ธรรมที่มีปาฏิหาริย์นั้น คือ ธรรมที่มีเหตุ ฯ คำว่า ทางถ้อยคำในอนาคตนั่น หมายถึงถ้อยคำที่มาในเบื่องบนปัญหานั่น ๆ ซึ่งจักมีมาในวันพรุ่งนี้ หรือวันมะรืนนี้ หรือในอีกกี่เดือน หรือในอีก ๑ ปี ข้างหน้า ฯ คำว่า ไม่เห็นนั้น อธิบายว่า เมื่อสังจณิกิริยจะทำเหตุที่จะข่มตนให้เสียไปในเมื่อใดเถียงกัน ก็กล่าวว่า ข้อนั้นเราไม่เห็น ดังนั้น ฉะนั้นใด พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายจะไม่เห็นหนทางถ้อยคำในอนาคต หรือคำขำขี้ของผู้อื่นในปัจจุบัน ว่าเราจักกำจัดโดยชอบธรรมไม่ได้ดังนี้

ข้อมไม่มีฉนั้น ๑ คำว่า โคขชอบธรรมนั้น คือ โดยมีเหตุผลเพียงพอ ๑ คำว่า ทำเรื่องให้ตกไปในระหว่างนั้น คือ พุทธตัดคำพูดของผู้อื่นแล้วให้เรื่องของตนตกลงไปเสียในระหว่าง ๑ คำว่า เราตถาคตไม่หวังคำสอนในพวกสาวกนั้น มีคำอธิบายว่า ถึงแม้จะมีการโต้ตอบกันใหญ่กับคนทั้งหลาย มีอัมพัญญมาณพ และ โสณทัณฑพราหมณ์ กุฏทัณฑพราหมณ์ สัจจนิกรรณก็เป็นต้นก็ตาม พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายก็ไม่หวังให้สาวกองค์ใดองค์หนึ่งช่วยเหลือ ๑ คำว่า มีแต่พวกสาวกของเราตถาคตหวังคำสั่งสอนนั้น มีคำอธิบายว่า ในเมื่อมีเหตุเช่นนั้น มีแต่พวกสาวกหวังคำสั่งสอนของเรา ๑ คำว่า ทำให้ใจของเราเรงนั้น คือ ทำให้ใจของพวกสาวกอื่นเค็มที่ด้วยการแก้ปัญหานั้น ๑ คำว่า อริศกันนั้น ได้แก่ศีลของพระพุทธเจ้า ๑ คำว่า ความรู้ความเห็นอันเข้มนั้น ได้แก่พระสัพพัญญุตญาณ ๑ คำว่า อริบัญญัติ นั้น ได้แก่บัญญัติอันรู้จักเหตุผล ๑ คำที่กล่าวถึงทุกขอริยสัจเป็นต้นนั้น เรียกว่า คำแก้สัจธรรม ๑ บัญญัติทั้งสี่นอกจากพระสัพพัญญุตญาณ และการแก้สัจธรรมแล้ว เรียกว่า อริบัญญัติทั้งสี่

คำว่า ถึงที่สุดแห่งอภิญญาอันเข้มนั้น ได้แก่ ถึงซึ่งความเป็นพระอรหันต์ อันนับว่าเป็นที่สุดแห่งอภิญญา และนับว่าเป็นความเข้มนแห่งอภิญญา ๑ การที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกสัมมปปธาน คือ ความเพียรชอบ ๔ ประการ ขึ้นทรงแสดงนั้น เป็นการทรงแสดงข้อปฏิบัติเบื้องต้นแก่สาวก ๑ แล้วในตอนนั้น พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวถึงเรื่องสามเนตรที่สำเร็จจากโลกีย์ ได้ไปเห็นนารคนหนึ่งแล้วเสื่อมจากฉานโลกีย์ไว้โดยพิสดาร แต่เห็นว่าไม่เกี่ยวกับข้อความในพระบาลี จึงไม่ยกมาแสดงไว้ในที่นี้ จะแสดงแต่ข้อความที่แก้ไขออกไปจากพระบาลีเท่านั้น ๑ ข้อความที่แก้ไขออกไปจากพระบาลีนั้น ก็มีอยู่มากด้วยกัน จะเลือกคัดเฉพาะคำที่เข้าใจยากในพระบาลีนั้นมาแสดง กล่าวคือ คำที่เข้าใจยาก ในพระบาลีนั้น มีอยู่ในตอนที่ว่าด้วยอภิญญาตะ ๔ ประการเท่านั้น กล่าวคือ ในอภิญญาตะ ๔ ประการนั้น มีคำที่เข้าใจยากอยู่ทั้งนั้น เริ่มแต่คำว่า อภิญญาตะเป็นต้นไป ว่หมายความว่าอย่างไร เพราะฉะนั้น จึงจำได้แสดงไปตามอรรถกถา แม้ขอให้ผู้ฟังทั้งหลายเข้าใจว่า อภิญญาตะ ๔ ประการนั้น เป็นธรรมขั้นสูง คือเป็นธรรมขอพวกสำเร็จสมถกรรมฐานทั้งนั้น ๑ คำว่า อภิญญาตะนั้น ก็ขอให้

ทราบด้วยว่า แปลว่า เหตุครอบงำ เพราะฉะนั้น คำว่า อภิภายชนะ ๔ ประการ ก็คือเหตุ ๔ ประการสำหรับครอบงำ ฯ มีคำถามว่า ครอบงำใจ มีค่าเท่ากับ ครอบงำธรรมที่เป็นข้าศึกกับอารมณ์ ส่วนคำว่า ผู้ใส่ใจรูปธรรมภายในย่อมเห็นรูป ธรรมภายนอก ซึ่งเป็นของน้อย เป็นของมีสติแล้วเข้าใจว่าเราเห็นยิ่งกว่า นั้นคงนั้น มีคำอธิบายว่า ผู้เห็นรูปภายในนั้น ได้แก่ผู้บริกรรมรูปภายในเป็น อารมณ์ ฯ เมื่อจะบริกรรมสีเขียวภายในเป็นอารมณ์นั้น ย่อมบริกรรมซึ่งผม หรือ คี หรือดาเป็นอารมณ์ ฯ เมื่อจะบริกรรมสีเหลืองนั้น ย่อมบริกรรมมันขี้้น หรือ ผัวหนัง หรือหลังมือหลังเท้า หรือในที่เหลืองแห่งศา ฯ เมื่อจะบริกรรมสีแดง ย่อมบริกรรมเนือ หรือเลือด หรือล้น หรือในที่แดงแห่งศา ฯ เมื่อจะบริกรรม สีขาว ย่อมบริกรรมกระดูกหรือฟัน หรือเล็บ หรือที่ขาวแห่งลกศา ฯ สิ่งที่เขา บริกรรมนั้นไม่ใช่สิ่งเขียวคี่ เหลืองคี่ แดงคี่ ขาวคี่ เป็นสิ่งที่ไม่บริสัทธคี่ทั้งนั้น ฯ คำว่า เห็นรูปภายนอก คือ ผู้ใดทำบริกรรมนั้นแล้ว เกิดนิมิตขึ้นในภายใน ภายนอก ผู้นั้นชื่อว่า ใส่ใจในรูปภายในด้วยความแนบแน่นแห่งบริกรรมภายในกับ ภายนอก ฯ คำว่า เป็นของเล็กน้อยนั้น คือ เป็นของไม่เจริญขึ้น ฯ คำว่า เราเห็นยิ่งกว่านั้น หมายความว่า ผู้ซึ่งด้วยญาณ คือ มีญาณอันคล่องแคล่ว ย่อมครอบงำรูปพวกนั้นว่า สิ่งใดที่เราควรเข้าไปในอารมณ์เล็กน้อยน้อย การ เข้าในอารมณ์เล็กน้อยไม่ใช่การของเรา ฯ ใจความว่า ผู้นั้นได้ถึงอุปปนาสมาธิ พร้อมกับนิมิตเกิดขึ้นในการบริกรรมนั้น ฯ คำว่า เราเราเห็นนั้น หมายถึงความ ผูกใจในเวลาผู้นั้นออกจากสมาบัติแล้ว ฯ คำว่า เป็นของหาประมาณมิได้นั้น คือ เป็นของใหญ่ ฯ ผู้ซึ่งด้วยญาณ ผู้มีญาณคล่องแคล่ว ย่อมนึกดูหมิ่นอารมณ์ เหล่านั้นเสีย ว่า สิ่งใดที่เราควรเข้าไปในอารมณ์นั้น สิ่งหาประมาณมิได้ การ ของเราคือการทำให้มีอารมณ์เป็นหนึ่งเท่านั้น พอมีนิมิตเกิดขึ้นพร้อมกับความคิดนี้ ผู้นั้นถึงอุปปนาสมาธิ ฯ คำว่า ผู้ใส่ใจในรูปธรรมภายในนั้น คือ ผู้ปราศจาก บริกรรมสัญญาในรูปภายใน เพราะไม่ได้ข้าง เพราะไม่มีอยู่ข้าง ฯ คำว่า เห็นรูปภายนอกนั้น คือ ผู้ใดเกิดบริกรรมหรือนิมิตในภายนอก ผู้นั้นย่อมใส่ใจ รูปภายใน อันเกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งบริกรรมภายนอก และด้วยอำนาจ อุปปนาสมาธิ ฯ ส่วนคำนอกจากนี้ ก็แต่แก้ไขศัพท์บางศัพท์เท่านั้น จึงเป็น อันว่าสนเนือความในอรรถกถาตอนหนึ่งเท่านั้น

## ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในธัมมัตถาธิบายว่า เนื้อความที่แสดงมาแล้วตามวาระพระบาลีทั้งสี่นั้น มีอยู่ ๕ ข้อด้วยกัน ทั้ง ๕ ข้อนั้น ล้วนแต่กล่าวถึงธรรมที่เป็นเหตุให้สาวกทั้งหลายสักการะเคารพบูชาพระพุทธเจ้าทั้งนั้น ฯ ธรรม ๕ ข้อนั้น คือ ได้แก่การที่พระพุทธเจ้าสมบุรณ์ด้วยสัจฉิอันเยี่ยม • สมบุรณ์ด้วยความรู้ความเห็นอันเยี่ยมในทางแสดงธรรม • สมบุรณ์ด้วยปัญญาอันเยี่ยมในทางโต้ตอบข่มขู่ถ้อยคำของผู้อื่น • ทรงแสดงอริยสัจ แก่ทุกข์ของสาวกทั้งหลายได้ • ทรงแสดงทางปฏิบัติให้สาวกทั้งหลายได้ตรัสรู้ คือ ทรงแสดงสัคคิปัญฐาน ๔ สัมมปัทธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฃงค์ ๗ อริยมรรค ๘ วิโมกข์ ๘ อภิกายคณะ ๘ กับกสิณ ๑๐ ฌาน ๔ วิปัสสนาญาณ อิทธิวิธิญาณ ทิพพโสตญาณ เจโตปริยญาณ ปุพเพนิวาสญาณ ทิพพจักขุญาณ อาสวกขยญาณ • รวมเป็น ๕ ข้อ หรือ ๕ ประการด้วยกัน ดังนี้ ฯ ธรรม ๕ ประการนี้แล เป็นเหตุให้สาวกทั้งหลายสักการะเคารพนับถือบูชาพระพุทธเจ้า คือ ประการที่ ๑ สาวกทั้งหลายได้สักการะเคารพนับถือบูชาพระพุทธเจ้า ด้วยเหตุว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้สมบุรณ์ด้วยสัจฉิอันเยี่ยม ฯ ประการที่ ๒ สาวกทั้งหลายสักการะเคารพนับถือบูชาพระพุทธเจ้า ด้วยเหตุว่า พระพุทธเจ้ามีความรู้ความเห็นอันยิ่งในทางแสดงธรรม ประการที่ ๓ เห็นว่า พระพุทธเจ้าประกอบด้วยปัญญาอย่างเยี่ยม กำจัดเสียได้ซึ่งถ้อยคำที่ไม่ถูกต้องของคนทั้งหลาย ฯ ประการที่ ๔ เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงอริยสัจ ๔ ให้พวกสาวกสิ้นทุกข์ได้ ฯ ประการที่ ๕ เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนให้สาวกได้สำเร็จพระอรหัต ด้วยให้ปฏิบัติตามโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ มีสัคคิปัญฐาน ๔ เป็นต้น กับทรงสอนให้สาวกทั้งหลายได้สำเร็จวิโมกข์ ๘ อภิกายคณะ ๘ กสิณายคณะ ๑๐ รูปฌาน ๔ วิปัสสนาญาณ • อิทธิวิธิญาณ • ทิพพโสตญาณ • เจโตปริยญาณ • ปุพเพนิวาสญาณ • ทิพพจักขุญาณ • อาสวกขยญาณ • ดังนี้ แต่รูปฌาน ๔ กับวิปัสสนาญาณเป็นคัมภีร์ที่ท่านทั้งหลายจักได้ฟังในกัณฑ์ข้างหน้า ส่วนในกัณฑ์นี้ของคัมภีร์นี้แต่เพียงเท่านั้น เพราะจะแสดงไปมากก็ลำบากใจแก่ผู้ฟัง ด้วยว่าเป็นของลึกซึ้ง จึงขอยบเพียงเท่านั้น

เอวံ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ



กัณฑ์ที่ ๓๘

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

มหาสกุหลาปิสูตร ตอนที่๔ ญาณ ๘

ปุณ จปร อูทายิ อุกขาตา มยา สวากานํ ปฏิปทา ขตาปฏิปนฺนา  
เม สวากานํ จตุตาริ ฌานานิ ปาเวเนติ ฯ อูทายิ ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ  
วิวิจฺจ อุกุสเลหิ ชมฺเมหิ สวคฺคกํ สวจาริ วิเวกํ ปิตฺติสุขํ ปรมํ ญาณํ  
อุปสมปฺปชช วิหเรตฺติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคถารนัยไตรภาค  
กัณฑ์ที่ ๓๘ ว่าด้วยมหาสกุหลาปิสูตรที่ ๘ แห่งปริพาชกวรรคที่ ๓ คัมภีร์มัชฌิมนิกาย  
มัชฌิมปัณณาสก อันกล่าวด้วยญาณ ๘ ญาณ ๘ สืบต่อไปตามวาระพระบาลี อรรถกถา  
รัหมัตถาธิบาย เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชน  
ทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนา  
นั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงแก่สกุหลาปิปริพาชกว่า ยังอีกข้อ  
หนึ่ง อูทายิ สวาททั้งหลายของเราจะปฏิบัติอย่างไรจึงจักเจริญญาณ ๘ ได้ เรา  
คฤาครก็ได้อธิบายข้อปฏิบัติอย่างนั้นแก่สวาททั้งหลาย ฯ คุณ่อนอูทายิ ภิกษุใน  
พระธรรมวินัยนี้ ปราศจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย แล้วก็เข้าอยู่ในปฐมฌาน  
อันมีวิจฺจา วิจาร์ มีปีติสุขเกิดจากวิเวก ภิกษุนั้นข่มห้ากายนี้ให้ซึมซาบเอิบอาบ  
ไปด้วยปีติสุขอันเกิดจากวิเวก ไม่มีร่างกายส่วนใดที่ไม่ถูกต้องด้วยปีติสุข อัน  
เกิดจากวิเวก ฯ คุณ่อนอูทายิ คนผู้ให้อาบน้ำหรือลูบมือของผู้ให้อาบน้ำน้ำที่ไหล  
ไหลลงสำหรับอาบน้ำลงในกาสัมฤทธิ์ แล้วก็เกล้าให้เข้ากันกับน้ำจนเป็นก้อน  
ได้ ก้อนผงสำหรับกั่วเวลาอาบนั้น มีบางซึมซาบที่ข้างนอกข้างใน ไม่มี

๑๑๒ พระศกตันคัมภีร คัมภีรที่ ๒ มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก เล่ม ๑

ยางไหลออกได้ฉับใด ภิกษุผู้เข้าปฐมฌาน ก็ทำให้ร่างกายอันนั้นให้ซึมซาบเอิบอาบ ไปด้วยปิตุสขอันเกิดจากวิเวก ไม่มีร่างกายส่วนใดที่ปิตุสขไม่ถูกต้องฉนั้น

ยังอีกข้อหนึ่งอุทาบ คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนั้น ย่อมเข้าทุติยฌาน อัน ทำภายในให้ผ่องใส ทำใจให้มีอารมณ์อันเดียว ไม่มีวิตกวิจารณ์ เพราะระงับ วิตกวิจารณ์เสียแล้ว มีแต่ปิตุสขอันเกิดจากสมาธิ ภิกษุนั้นย่อมทำร่างกายอันนั้นให้ ซึมซาบเอิบอาบไปด้วยปิตุสขอันเกิดจากสมาธิ ไม่มีร่างกายส่วนใดที่ปิตุสขอันเกิด จากสมาธิไม่ถูกต้อง ฯ

ดูก่อนอุทาบ ห้วงน้ำลึก ที่มีน้ำพลุ่งขึ้นไม่มีทางน้ำไหลเข้า ทั้งในทิศตะวันออกตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้ มีแต่ฝน ตกลงตามฤดูกาลเท่านั้น สายน้ำเป็นอันพลุ่งขึ้นจากห้วงน้ำนั้น ย่อมถูกต้องห้วงน้ำนั้นทั่วถึง ไม่มีส่วนใด แห่งห้วงน้ำนั้น ที่สายน้ำอันพลุ่งขึ้นไปแล้วตกลงมานั้นจะไม่ถูกต้องฉนั้นใด ภิกษุ ที่เข้าทุติยฌาน ก็ทำร่างกายนั้นให้ถูกต้องด้วยปิตุสขอันเกิดจากสมาธิ ไม่มีส่วนใด แห่งร่างกายของภิกษุนั้น ที่จะไม่ถูกต้องด้วยปิตุสขอันเกิดจากสมาธิฉนั้น

ยังอีกข้อหนึ่งอุทาบ คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนั้น ย่อมเข้าทุติยฌาน อันมี แก่นคือเบกขา สติ สัมปชัญญะ เสวยสุขทางกายที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย กล่าวว่า เป็นผู้มีเบกขา มีสติ อยู่ด้วยความสุข แล้วภิกษุนั้นก็ทำร่างกายอันนั้นให้ถูกต้องด้วยสุข อันไม่มีปิตุ ไม่มีส่วนใดแห่งร่างกายของภิกษุนั้น ที่สุขอันไม่มีปิตินั้นไม่ถูกต้อง ฯ

ดอกอุบล หรือดอกปทุม หรือดอก ปุณทริก ที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ จมอยู่ในน้ำ ย่อมมีน้ำถูกต้องตั้งแต่ปลายกลีบดอก ไม่มีส่วนใดแห่งอุบล หรือปทุม หรือ ปุณทริกนั้นไม่ถูกต้องด้วยน้ำฉนั้นใด ภิกษุนั้นก็ทำร่างกายให้ถูกต้องด้วยสุขอันไม่มี ปิตุ ไม่มีส่วนใดแห่งร่างกายของภิกษุนั้น ที่สุขอันไม่มีปิตินั้นไม่ถูกต้องฉนั้น

ยังอีกข้อหนึ่งอุทาบ คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนั้น ย่อมเข้าจตุตถฌาน อันบริสุทธิ์ด้วยเบกขาและสติ อันหาทุกข์หาสุขมิได้ เพราะละสุขและทุกข์เสีย แล้ว เพราะสันโสมนัส และโทมนัสเสียแล้ว ภิกษุนั้นย่อมมีจิตบริสุทธิ์ผ่องใสแผ่ คลุมไปตลอดร่างกายอันนั้น ไม่มีร่างกายส่วนใดแห่งภิกษุนั้น ที่ใจอันบริสุทธิ์ผ่องใส ไม่ถูกต้อง เหมือนกับบุรุษที่นั่งคลุมศีรษะตลอดตัวด้วยผ้าขาว ไม่มีร่างกายส่วน

ใดแห่งบรรพชนที่ฝ่าขาวจะไม่ถูกต้องฉนั้น ฯ สาวกทั้งหลายของเราที่ได้ฉาน  
อันนั้นแล้วถึงที่สุดแห่งอภิญญาดังขอตแห่งอภิญญามือเป็นอันมาก

ยังอีกข้อหนึ่งอหยาบ คือ เราได้แสดงปฏิปทา ให้สาวกทั้งหลายของ  
เราปฏิบัติตาม สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว บ่อมีได้ชัดเจนว่าร่างกาย  
อันมีรูปร่างปรากฏเป็นของประกอบด้วยธาตุ ๔ เกิดมาจากมารดาบิดา เคิบโค  
ชนด้วยข้าวสุกขนมสด เป็นของมีความไม่เที่ยงเป็นธรรมดา คืออบรมขัดสัมภิน  
อยู่เป็นนิจ มีความแตกกระจัดกระจายไปเป็นธรรมดา วิญญาณของเราอาศัย  
อยู่ในร่างกายนี้ เนิ่งอยู่ในร่างกายนี้ ดังนี้ ได้ชัดเจนเหมือนกับบรมผู้มีตาคิ  
พิจารณาเห็นค้ายสเขียวหรือสเหลือง สแดงหรือสขาว หรือสขาวเหลืองที่เขาร้อย  
ไว้ในดวงแก้วไพฑูรย์ ซึ่งเป็นแก้วงาม เป็นแก้วมีรัศมีช่วงโชติ เป็นแก้ว ๘ เหลี่ยม  
เป็นแก้วที่ช่างเจียรไนดีแล้ว เป็นแก้วผ่องใส เป็นแก้วสมบูรณ์ด้วยอาการทั้ง  
ปวง ว่าแก้วไพฑูรย์เป็นแก้วสวยงาม มีรัศมีโชติช่วง เป็นแก้ว ๘ เหลี่ยม เป็น  
แก้วที่ช่างเจียรไนดีแล้ว เป็นแก้วผ่องใส เป็นแก้วสมบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง  
ค้ายร้อยอยู่ข้างโน้น เป็นค้ายเขียว ค้ายเหลือง ค้ายแดง หรือค้ายขาว หรือ  
ค้ายขาวเหลืองฉนั้น ฯ พวกสาวกของเราที่ปฏิบัติในข้อนี้ ก็ได้ถึงที่สุดแห่ง  
อภิญญาเป็นอันมาก

ยังอีกข้อหนึ่งอหยาบ คือ เราได้แสดงปฏิปทาแก่สาวกทั้งหลาย พวก  
สาวกของเราที่ปฏิบัติตามกัณนิมิตกายอันจากกายนี้ได้ นิรมิตให้กายนั้นมรูปร่าง  
สำเร็จด้วยใจ มีอวัยวะพร้อม มีอณัตริย์ไม่เลวทราม ฯ บุรุษถอดใส่หญาปล้อง  
ออกจากหญาปล้องก็คิดว่า อันนี้เป็นไส้ อันนี้เป็นหญาปล้อง ไส้กับหญา  
ปล้องนี้ค่างกัน หรือบุรุษถอดคาบออกจากฝักแล้วก็รู้ว่า อันนี้เป็นคาบ อัน  
นี้เป็นฝัก คาบกับฝักค่างกัน หรือบุรุษดึงงูออกจากคราบ แล้วก็รู้ว่า อัน  
นี้เป็นงู อันนี้เป็นคราบ งูกับคราบนี้ค่างกันฉนั้นใด เราได้แสดงปฏิปทาให้พวก  
สาวกปฏิบัติตาม แล้วพวกสาวกกัณนิมิตร่างกายออกจากร่างกายนี้ได้ เป็นร่าง  
กายที่มีรูปร่างสำเร็จด้วยกายมีอวัยวะพร้อม มีอณัตริย์ไม่เลวทรามฉนั้น พวกสาวก  
ของเราที่ปฏิบัติตาม ก็ได้ถึงที่สุดแห่งอภิญญา ถึงขอตแห่งอภิญญาเป็นอันมาก

ยังอีกข้อหนึ่งอหยาบี คือ เราได้แสดงข้อปฏิบัติให้สาวกของเราปฏิบัติตาม แล้วได้อิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ คือ คนเดียวทำให้เป็นหลายคนก็ได้ หลายคนทำให้เป็นคนเดียวก็ได้ แหวกไปในไฟหรือกำแพง หรือภูเขาก็ได้ไม่ขัดข้อง เหมือนกับไปในอากาศก็ได้ ผุดขึ้นผุดลงในแผ่นดินเหมือนในน้ำก็ได้ เดินไปบนน้ำเหมือนเดินบนแผ่นดินก็ได้ ไปในอากาศเหมือนนกก็ได้ ลูกกลิ้งดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ที่มีฤทธิ์มาก มีอำนาจมากด้วยฝ่ามือก็ได้ ใช้กำลงกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้ ทำได้ทุกอย่างดังประสงค์ เหมือนกับช่างภาชนะหรือลูกมือช่างภาชนะ ทำให้เป็นภาชนะต่าง ๆ ด้วยดินเหนียวที่คนทำไว้แล้วได้ดังประสงค์ หรือเหมือนกับช่างงา ลูกมือช่างงาที่ทำให้งานนั้นเป็นสิ่งต่าง ๆ ได้ดังประสงค์ หรือเหมือนกับช่างทอง ลูกมือช่างทอง ที่ทำเครื่องทองได้ต่าง ๆ ฉะนั้น ฯ พวกสาวกของเราที่ปฏิบัติตามก็ได้ถึงที่สุดแห่งอภิญญา ถึงยอดแห่งอภิญญาเป็นอันมาก

ยังอีกข้อหนึ่งอหยาบี คือ เราได้แสดงปฏิบัติให้พวกสาวกของเราปฏิบัติตาม แล้ว พวกสาวกของเราก็ฟังเสียงของเรา คือ เสียงทิพย์ เสียงมนุษย์ เสียงไกล เสียงใกล้ ด้วยทิพพโสตธาตุอันบริสุทธิ์ยิ่งกว่าโสตธาตุของมนุษย์ทั้งหลาย เหมือนกับคนเป่าสังข์ที่มีกำลังแรง ได้ยินเสียงสังข์อันดังมาจากทิศทั้ง ๔ แล้วรู้ได้ชัดเจน โดยไม่ลำบากฉะนั้น ฯ พวกสาวกของเราเป็นอันมากที่ปฏิบัติตาม ก็ได้ถึงที่สุดยอดแห่งอภิญญาเป็นอันมาก

ยังอีกข้อหนึ่งอหยาบี คือ เราได้แสดงปฏิบัติให้สาวกทั้งหลายของเราฟัง แล้ว พวกสาวกของเราก็รู้จักใจของผู้อื่นได้ดี ว่าใจของใครมีราคะ หรือปราศจากราคะ มีโทสะ หรือปราศจากโทสะ มีโมหะ หรือปราศจากโมหะ หตฺถ์ หรือฟังซ่าน เป็นจิตใหญ่หรือไม่ใหญ่ เป็นจิตมีจิตอันยิ่งกว่าหรือไม่มี เป็นจิตตั้งมั่นหรือไม่ตั้งมั่น เป็นจิตหลุดพ้นหรือไม่หลุดพ้น ฯ การที่ภิกษุรู้จิตของผู้อื่นนั้นย่อมรู้ได้ชัดเจน เหมือนกับสตรีหรือหนุ่มสาวที่มันสยชอบแต่งกายส่องดูหน้าของตัวที่กระจกอันบริสุทธิ์ หรือที่ถาดหน้าอันใส แล้วรู้ได้ว่ามีไผ่หรือขแมลงวันหรือไม้ ฯ พวกสาวกของเราที่ปฏิบัติตาม ก็ได้ถึงที่สุดยอดแห่งอภิญญาเป็นอันมาก

ยังอีกข้อหนึ่งอหยาบี คือ เราได้แสดงปฏิบัติให้สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตาม เพื่อให้ได้บุพเพนิวาสญาณ พวกสาวกของเราที่ปฏิบัติตามก็ได้บุพเพ-



นิวาสญาณ ระลึกชาติต่าง ๆ ได้ตั้งแต่ชาติหนึ่งไปจนหลายกัลป์ว่า ในชาติไหนเป็นอย่างไร มีชื่อโคตร ผิวพรรณ วรรณะ อาหาร สุข ทุกข์ อย่างไร มีกำหนดอายุเท่าไร ดังนั้น เป็นลำดับมาจนกระทั่งถึงชาติปัจจุบันนี้ ได้ชัดเจน เหมือนกับบุรุษที่ออกจากบ้านของตนไปบ้านอื่น ออกจากบ้านนั้นไปสู่อีกบ้านโน้น กลับจากบ้านโน้นแล้วมาสืบถามของตัว บุรุษนั้นก็รู้ว่า เราออกจากบ้านของเรา แล้วไปสู่อีกบ้านโน้น เวลาไปถึงบ้านโน้นแล้วได้ขึ้นอย่างนั้น นั่งอย่างนั้น พุดอย่างนั้น นั่งอย่างนั้น ออกจากบ้านนั้นแล้วไปสู่อีกบ้านโน้น เวลาไปสู่อีกบ้านโน้นได้ขึ้นอย่างนั้น ได้นั่งอย่างนั้น ได้พุดอย่างนั้น ได้นั่งอย่างนั้น ออกจากบ้านนั้นแล้ว ได้กลับมาสู่บ้านของตนฉะนั้น ฯ พวกสาวกของเราที่ปฏิบัติตาม ก็ได้ถึงที่สุดยอดแห่งอภิญญาเป็นอันมาก

ยังอีกข้อหนึ่งอหยา คือ เราได้แสดงปฏิปทาให้พวกสาวกของเราปฏิบัติ ตาม เพื่อให้ได้ทิพพจักขุญาณ พวกสาวกของเราที่ปฏิบัติตาม ก็ได้เห็นสัตว์โลกทั้งหลายที่ตายเกิดแล้วดี เป็นจำพวกดีจำพวกไม่ดี ไปดี ไปไม่ดี ด้วยทิพพจักขุอันบริสุทธิ์ยิ่งกว่าจักขุมนุษย์ทั้งหลาย คือ ได้เห็นพวกสัตว์โลกที่ประกอบด้วยกายหจรีต วจหจรีต มโนหจรีต ตีเตียนพระอรียเจ้า เป็นมัจฉาทิฏฐิ เป็นผู้ก่อกำเนิด มัจฉาทิฏฐิ ซึ่งตายแล้วไปเกิดในอบาย หุคคิ วินิบาต นรก ได้เห็นพวกประกอบด้วยกายสุจรีต วจสุจรีต มโนสุจรีต ไม่ตีเตียนพระอรียเจ้า เป็นสัมมาทิฏฐิ บัณฑิตสัมมาทิฏฐิ ซึ่งตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ฯ การที่เห็นนั้นเห็นอย่างชัดเจน เหมือนกับบุรุษที่ดำดิ่งลงไปในท่ามกลางระหว่างเรือน ๒ หลัง แล้ว แลเห็นคนทั้งหลายซึ่งเข้าไปในเรือน ออกไปจากเรือน เดินไปมาอยู่ตามเรือน ได้ชัดเจนฉะนั้น ฯ พวกสาวกของเราที่ปฏิบัติตาม ก็ได้ถึงที่สุดยอดแห่งอภิญญาเป็นอันมาก

ยังอีกข้อหนึ่งอหยา คือ เราได้แสดงปฏิปทาให้พวกสาวกของเราปฏิบัติ ตาม จนให้ได้เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันชื่อว่า ไม่มีอาสวะ เพราะสิ้นอาสวะทั้งหลาย ฯ บุรุษที่ดำดิ่งลงไปในห้วงน้ำซึ่งมีน้ำอันใส อยู่บนที่อันเป็นภูเขาสูงชัน แล้วมองเห็นหอยแมลงภู่ หอยนางรม ก้อนกรวด กระเบื้อง หรือปลา ซึ่งอยู่ในห้วงน้ำนั้น บุรุษนั้นก็คิดว่า ห้วงน้ำนี้ มีน้ำอันใสสะอาดปราศจากขุ่นมัว

สิ่งเหล่านี้เป็นหอยแมลงภู่ เป็นหอยนางรม เป็นกรวด เป็นกระเบื้อง เป็นฝาปลา  
คังนี่ ฉนโค พวกสาวกของเราที่ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของเรา ก็รู้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ  
ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะสันอาสวะทั้งหลายฉนนั้น พวกสาวกของเรา  
ที่ปฏิบัติตาม ก็ได้ถึงที่สุดยอดแห่งอภิญญาเป็นอันมาก

อนัน्हละอุททัย เป็นธรรมข้อที่ ๕ ซึ่งทำให้พวกสาวกของเราสักการะ  
เคารพนับถือบูชาเรา ครั้นสักการะเคารพแล้วก็อยู่ประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป ๆ  
ธรรม ๕ ข้อนี้แหละอุททัย เป็นธรรมที่ทำให้พวกสาวกของเราสักการะเคารพนับถือ  
บูชาเรา ครั้นสักการะเคารพแล้วก็อาศัยเราอยู่ต่อไป

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงธรรม ๕ ประการ อันเป็น  
เหตุให้พวกสาวกสักการะเคารพนับถือบูชาพระองค์ ด้วยประการดังนี้แล้ว  
สกุลุทายิปริพาชกก็มีความชื่นชมยินดี ๆ จบมหาสกุลุทายิสูตที่ ๑ ตามพระบาลี  
เพียงเท่านั้น

## อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา แห่งมหาสกุลุทายิสูตในคัมภีร์ปัญจ-  
ปสุทนียว่า คำว่า วิญญานของเราอาศัยอยู่ในร่างกายนี้ เนิ่องอยู่ในร่างกายนั้น  
อธิบายว่า วิญญานนั้นอาศัยอยู่ในร่างกายอันประกอบด้วยธาตุ ๔ เนิ่องอยู่ใน  
ร่างกายอันประกอบด้วยธาตุ ๔ ๆ คำว่า สมบูรณ์ด้วยธาตุ ๔ นั้น คือ สมบูรณ์  
ด้วยอาการทั้งหลายมีการจับและการเจาะเป็นต้น ๆ ในคำอุปมาร่างกายกับแก้ว  
นั้น มีคำอธิบายว่า ร่างกายนี้เปรียบเหมือนแก้ว ๆ วิบัสสนาญาณ เปรียบ  
เหมือนกับด้ายร้อยในดวงแก้ว ๆ ภิกษุผู้ได้วิบัสสนาเปรียบเหมือนบุรุษผู้มีตาคี ๆ  
การที่ภิกษุผู้หนึ่งเจริญวิบัสสนาแล้วแลเห็นร่างกายอันประกอบด้วยธาตุ ๔ แจ่มแจ้ง  
นั้น เปรียบเหมือนกับเวลาบุรุษผู้มีตาคี แลเห็นแก้วได้แจ่มแจ้งฉะนั้น ๆ การที่  
ภิกษุผู้หนึ่งเจริญวิบัสสนาแลเห็นธรรมทั้งหลายมีผัสสะเป็นต้น ๕ หรือแลเห็นเจตสิก  
ทั้งปวง หรือได้วิบัสสนาญาณแจ่มแจ้งนั้น เปรียบเหมือนบุรุษผู้มีตาคีแลเห็นด้าย  
ร้อยในดวงแก้วแล้วได้แจ่มแจ้งฉะนั้น ๆ มีคำอุปมาว่า สิ่งใดเป็นความแจ่มแจ้ง  
มหัศจรรย์ มีคำแก้ว่า ความแจ่มแจ้งแห่งญาณนั้น ข้อมเป็นความแจ่มแจ้งแห่ง

บุคคล ๑ กิเลสสมาทานเป็นลำดับติดต่อกันกับมรรค ๑ ถึงเป็นอย่างนั้นก็คิด  
เมื่อกล่าวถึงอกุญญาแล้วก็ต้องกล่าวถึงมรรค เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระ  
ภาคเจ้า จึงได้ทรงแสดงมรรคไว้ในพระสูตรนี้ ๑ ความสะกิดกลัวย่อมเกิดแก่  
ผู้ได้ฟังเสียงอันน่ากลัวด้วยทิพโสตธาตุ และเกิดแก่ผู้ระลึกถึงขันธ์ทั้งหลายอัน  
น่ากลัว ด้วยอุปเพนิวาสานสติ และเกิดแก่ผู้เห็นรูปอันน่ากลัวด้วยทิพจักขุ ซึ่ง  
เป็นผู้ไม่ได้เจริญไตรลักษณ์ ส่วนผู้ได้เจริญไตรลักษณ์ย่อมไม่เกิดความสะกิดกลัว  
ประการใด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงวิสสมาทานไว้ ก็เพื่อให้ผู้สำเร็จ  
อกุญญาในกำจัดเสียดังความสะกิดกลัว ๑ การถึงที่สุดแห่งอกุญญาและขอต  
แห่งอกุญญาที่กล่าวไว้ในพระบาลีนั้น ได้แก่พระอรหันต์ทั้งนั้น

ในมโนมยิทธิ คือฤทธิ์ทางใจนั้น มีคำอธิบายดังต่อไปนี้ คือ คำว่าสำเร็จ  
ด้วยใจนั้น ได้แก่เกิดด้วยใจ ๑ คำว่า มีอวัยวะพร้อมนั้น คือประกอบด้วย  
อวัยวะทั้งปวง และประกอบด้วยอวัยวะ ๕ ๑ คำว่า มีอินทรีย์ไม่เลวทรามนั้น  
คือ มีอินทรีย์ไม่วิกล วิปริต ประการใด ๑ ที่รูปที่สัมผัสที่นิมิตนั้น ย่อมเป็น  
เหมือนกับนิมิตทุกประการ คือถ้านิมิตนั้นขาว รูปนิมิตนั้นก็ขาว ถ้าสัมผัส  
ฤทธิ์นั้นไม่ได้เจาะหู รูปนิมิตนั้นก็ไม่ได้เจาะหูเหมือนกัน ๑ คำที่อุปมาด้วยไส้  
หญ้าปล้องเป็นต้นทั้ง ๓ อุปมานั้น เป็นคำที่แสดงให้เห็นว่า ของทั้ง ๓ อย่างนั้น  
คล้ายกัน กล่าวคือ ไส้หญ้าปล้องก็คล้ายกับหญ้าปล้อง ๑ คานก็คล้ายกันกับเกว  
กราบก็คล้ายกัน ๑ คำที่กล่าวถึงบุรุษดึงออกจากกราบนั้น เป็นคำที่สมเด็จพระ  
ผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเปรียบกับบุรุษผู้ดึงออกจากกราบ กล่าวคือ การที่  
ภิกษุใช้นิมิตร่างกายใหม่จากร่างกายเก่านั้น ย่อมนิมิตได้ด้วยใจ ๑ ธรรมดา  
งอยู่ในที่เกิดของตน หรืออยู่ในระหว่างคันไม้ เมื่อเกลียดความแก่ของตน ซึ่ง  
เป็นเหมือนความแก่ของตนนั้นเกี่ยวกันร่างกายของตน ก็ย่อมละเสียดซึ่งกราบ  
ด้วยเรี่ยวแรง อันได้แก่การฉุดร่างกายออกจากหลังของตน เพราะอาศัยระหว่าง  
พื้นหรือระหว่างคันไม้ ไม่อาจลอกกราบได้ด้วยสิ่งอื่น เพราะฉะนั้น สมเด็จพระ  
ผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ทรงแสดงการนิมิตรูปของภิกษุนี้ไว้ว่า นิมิตได้  
ด้วยใจ ๑ ร่างกายของภิกษุนี้เปรียบเหมือนกับหญ้าปล้อง รูปนิมิตนั้นเปรียบ  
เหมือนกับไส้หญ้าปล้อง ๑ ภิกษุผู้ได้อิทธิฤทธิ์นั้น เปรียบเหมือนช่างภาชนะ

ผู้ฉลาดเป็นต้น ฯ อหิฤคชนั้นเปรียบเหมือนของ ๓ อย่าง คือ ดินเหนียว งา กองฉะนั้น ฯ การทำอหิฤคชนของภิกษุนั้นเปรียบเหมือนการทำสิ่งต่าง ๆ ได้ตามประสงค์ฉะนั้น สันคำในอรรถกถาที่ควรยกขึ้นเทศนาเพียงเท่านี้

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย สำหรับพระธรรมเทศนาภิกษุนี้ ก็ไม่มีพิเศษอันใด มีแต่เพียงว่าด้วยใจความแห่งฉาน ๔ และอภิญญา ๖ เท่านั้น ฯ กล่าวคือ ใจความแห่งฉาน ๔ ที่ควรยกขึ้นว่าซ้ำอีกหนนั้น ก็ได้แก่ผลบังจวบแห่งฉาน ๔ คือ ผลแห่งปฐมฉานนั้น ทำให้ร่างกายถูกต้องไปด้วยปีติสุขอันเกิดจากวิเวก ฯ ผลแห่งทุติยฉานนั้น ได้แก่ร่างกายอันถูกต้องด้วยปีติสุข ซึ่งเกิดจากสมาธิ ฯ ผลแห่งตติยฉานนั้น ได้แก่ร่างกายถูกต้องด้วยสุขอันไม่มีสมาธิ ฯ ผลแห่งจตุตถฉานนั้น ได้แก่ ร่างกายถูกต้องด้วยใจอันบริสุทธิ์ผ่องใส อีกนัยหนึ่งว่า ผู้ได้ปฐมฉานนั้น บ่มได้เสวยปีติสุขอันเกิดจากวิเวก ฯ ผู้ได้ทุติยฉานนั้น บ่มได้เสวยปีติสุข อันเกิดจากสมาธิ ฯ ผู้ได้ตติยฉาน บ่มได้เสวยสุขอันไม่มีปีติ ฯ ผู้ได้จตุตถฉานนั้น บ่อมมีใจบริสุทธิ์ผ่องใสเต็มที่ อันนี้เป็นใจความในฉาน ๔ ประการ ที่เราทั้งหลายได้ยินได้ฟังเสมอ ส่วนใจความในญาน ๘ คือ วิปัสสนาญาน มโนมยทธิญาณ อหิริขญาณ ทิพพโสตญาณ เจโตปริยญาณ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ทิพพจักขุญาณ อาสวักขญาณนั้นว่า วิปัสสนาญานนั้น ได้แก่ การพิจารณาร่างกายของตนให้เห็นแจ่มแจ้งว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นของต้องอบรมขันธ์สละทิ้งอยู่เป็นนิจ มีความแตกกระจัดกระจายไปเป็นธรรมดา เป็นที่อาศัยอยู่แห่งวิญญาณ ฯ มโนมยทธิญาณนั้น ได้แก่ การนิมิตร่างกายต่าง ๆ ได้ ฯ อหิริขญาณนั้น ได้แก่การแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ ฯ ทิพพโสตญาณนั้น ได้แก่การมีหูทิพย์ซึ่งฟังเสียง ๒ อย่างได้ ฯ เจโตปริยญาณนั้น ได้แก่การรู้จักใจผู้อื่นว่าเป็นอย่างไร ? ปุพเพนิวาสานุสสติญาณนั้น ได้แก่การระลึกชาติหนหลังได้ ฯ ทิพพจักขุญาณนั้น ได้แก่การมีจักษุทิพย์ เล็งเห็นผู้ไปเกิดในนรกและสวรรค์ก็ได้ ฯ อาสวักขญาณนั้น ได้แก่การสิ้นอาสวกิเลสเป็นสมุจเฉทปหาน ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า โปรดประทานเทศนา



ปฏิบัติอันทำให้ได้อากาณ ๔ และอกาณ ๔ เหล่านี้ แก่สาวกทั้งหลาย จึงทำให้สาวกทั้งหลายสักการะเคารพนับถือบูชา อาศัยพระองค์อยู่ประพฤติพรหมจรรย์เป็นเอนกอนันต์หาประมาณมิได้ ฯ การที่พระองค์ทรงสอนให้สาวกทั้งหลายได้คุณวิเศษเหล่านี้ จัดเป็นธรรมข้อที่ ๕ ซึ่งเป็นเหตุให้สาวกทั้งหลายนับถือพระองค์เป็นมเหสีจรรย์ ส่วนธรรมอีก ๔ ข้อนั้น ได้แสดงมาแล้วในกัณฑ์ที่ ๓๔ อันว่าด้วยมหาสกลทาสสูตรตอนต้น ดังที่ท่านทั้งหลายได้ฟังมาแล้ว สันวาระเทศนาในกัณฑ์นี้เพียงเท่านี้.

เฮว่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

### กัณฑ์ที่ ๔๐

### กัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

สมณมุนิจิกสูตร ทอนว่าด้วยธรรม ๑๐ ประการ

เอวมเม สุตฺติ เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิเรตฺติ เขตฺวเน อนาถ-  
ปิตุจิกสฺส อารามे ฯ เคน โข ปน สมเขยิ อุกฺคหฺมานิ ปรีพฺพาชโก  
สมณมุนิจิกปุตฺโต สมยปฺปวาทเก ทินฺชุกาจิเร เอกสาละเน มลฺลิกาย  
อารามे ปฐฺวิสสฺส.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิตถารนัยไตรภาค กัณฑ์ที่ ๔๐ ว่าด้วยสมณมุนิจิกสูตรที่ ๔ แห่งปริพาชกวรรคที่ ๓ กัมภีร์มัชฌิม-  
นิกาย มัชฌิมปัณณาสก อันกล่าวด้วยธรรม ๑๐ ประการ ที่ทำให้บุคคลเป็นผู้ชื่อว่า  
มีกุศลสมบูรณ์ ตามพระชาติ อรรถกถา ชัมมัตถาธิบาย เพื่อให้เป็นประโยชน์  
แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน ตามสมควร  
แก่การฟังพระธรรมเทศนา

### บาลี

ดำเนินความความวาระพระชาติ ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานี้ว่า  
ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอาณนที่ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มี

พระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่อารามแห่งอนาถบิณฑิกเศรษฐี อันมีนามว่าพระเชตวันาราม ใกล้กรุงสาวัตถี ฯ ในคราวนั้น อุลคกัณเณสนปริพาชก ผู้เป็นบุตรแห่งนางสมณมณฑิกา อยู่ในอารามแห่งนางมัลลิกา อันมีนามว่า เอกสาละการาม ที่มีคัมมะพลับบอยล้อมรอบ อันเป็นที่กล่าวลัทธิต่าง ๆ พร้อมกับด้วยปริพาชกประมาณ ๕๐๐ คน ฯ ครั้งนั้น ช่างไม้ชื่อว่าปัญจกังคะ ได้ออกจากกรุงสาวัตถีในเวลาเที่ยงวัน เพื่อจะไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ แต่ช่างไม้ชื่อว่าปัญจกังคะนั้นได้คิดว่า เวลานี้ไม่ใช่เวลาเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้ายังเสด็จอยู่ในที่สงัด ทั้งไม่ใช่เวลาไปหาภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นที่เจริญใจ เพราะภิกษุทั้งหลายผู้เป็นที่เจริญใจก็ยังอยู่ในที่สงัด เราควรจักไปหาอุคคาหมานปริพาชก ผู้เป็นบุตรแห่งนางสมณมณฑิกา ที่อารามแห่งนางมัลลิกา อันมีนามว่า เอกสาละการาม ซึ่งมีไม้มะพลับบอยล้อมรอบ อันเป็นอารามที่แสดงลัทธิต่าง ๆ คิดดังนี้แล้ว ก็ได้ไปที่อารามนั้นดังที่ตนคิดไว้

ในคราวนั้น อุคคาหมานปริพาชก ผู้เป็นบุตรแห่งนางสมณมณฑิกา กำลังนั่งสนทนากับพวกปริพาชกด้วยเสียงอันดัง ถึงเรื่องตริจฉานกถาต่าง ๆ คือ เรื่องพระราชา เรื่องโจร เรื่องมหาอำมาตย์ เรื่องเสนา เรื่องภย เรื่องรบ เรื่องข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน ดอกไม้ ของหอม ญาติ ยาน บ้าน นิคม นคร ชนบท หญิง คนแก่ลูกหลาน ครอกน้อยครอกใหญ่ ทำน้ำ ทาสีตักน้ำ คนที่ตายไปก่อน เรื่องต่าง ๆ เรื่องโลก เรื่องสมุทรร เรื่องความเสื่อมความเจริญ ฯ อุคคาหมานปริพาชก ได้แลเห็นช่างไม้ชื่อว่าปัญจกังคะมาแต่ไกล จึงบอกให้บริวารของตนสงบเสียงว่า ท่านทั้งหลายจงมีเสียงเบา อย่าได้มีเสียงดังอีกสัก เพราะช่างไม้ชื่อว่า ปัญจกังคะ ผู้เป็นสาวกของพระสมณโคตมกำลังมา คฤหัสถ์ผู้นั่งชาวซึ่งเป็นสาวกของพระสมณโคตม มีประมาณเท่าใด ที่อาศัยอยู่ในกรุงสาวัตถี ช่างไม้ชื่อว่า ปัญจกังคะ ก็เป็นคนหนึ่งในจำพวกสาวกเหล่านั้น ฯ พวกสาวกของพระสมณโคตมเป็นพวกชอบเสียงเบา ได้รับแนะนำให้มีเสียงเบา สรรเสริญเสียงเบา ถ้าเขารู้ว่าพวกเรามีเสียงเบาเขาก็จะเข้ามาหา ฯ ลำดับนั้น พวกปริพาชกนั้นก็พากันนั่ง ฯ ช่างไม้ชื่อว่าปัญจกังคะก็เข้าไปหาอุคคาหมานปริพาชก เปล่งวาจาปราศรัยแล้วก็นั่งลงในที่สมควรแก่ตน

อุคคาหมานปริพาชกจึงกล่าวขึ้นว่า **ดูก่อนช่างไม้** เราได้บัญญัติบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ว่าเป็นผู้มีกุศลสมบูรณ์ มีกุศลเยี่ยม ถึงซึ่งข้อปฏิบัติอย่างสูง เป็นสมณะ เป็นผู้ที่ใคร ๆ จะชนะไม่ได้ ฯ ธรรม ๔ ประการนั้น คือ ไม่ทำความชั่วด้วยกาย ๑ ไม่กล่าววาจาชั่ว ๑ ไม่ดำริชั่ว ๑ ไม่หาเลี้ยงชีพชั่ว ๑ ฯ ช่างไม้ชื่อว่าบุญจกัจะ ได้ฟังดังนี้แล้วก็ไม่แสดงความยินดี และไม่คิดค้านประการใด ลุกขึ้นจากที่นั้นแล้วก็หลีกไปโดยคิดว่า เราจกรู้เรื่องในสำนักสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ เวลาช่างไม้ชื่อว่าบุญจกัจะ ไปถึงสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ก็ถวายอภิวาทแล้วก็นั่งลงในที่สมควรแก่คน จึงทูลเล่าเรื่องที่ตนได้สนทนากับอุคคาหมานปริพาชกนั้นถวายให้ทรงทราบทุกประการ

เมื่อช่างไม้ชื่อว่าบุญจกัจะ ทูลเล่าเรื่องนั้นจบลงแล้ว สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า เมื่อเป็นอย่างนั้น เด็กอ่อนที่นอนหงายขยับก็จักได้ชื่อว่า เป็นผู้มีกุศลสมบูรณ์ เป็นผู้มีกุศลเยี่ยม เป็นผู้ถึงซึ่งข้อปฏิบัติอย่างสูง เป็นสมณะที่ใคร ๆ ชนะไม่ได้ ตามถ้อยคำของอุคคาหมานปริพาชก ฯ เพราะเด็กอ่อนนั้น ความรู้สึกวาทกาก็ไม่มี จักทำความชั่วด้วยกายมาแต่ไหน มีอยู่ที่แต่เพียงความคั่นรันท่านั้น ฯ เด็กอ่อนนั้น แม้แต่เพียงความรู้สึกว่า วาจา ก็ไม่มี จะกล่าววาจาที่ลามกมาแต่ไหน มีอยู่ที่เพียงแต่ร้องไห้เท่านั้น ฯ เด็กอ่อนนั้นแม้แต่เพียงความรู้สึกว่า ความดำริก็ไม่มี จักดำริชู้มาแต่ไหน มีอยู่ที่เพียงแต่สงสัยอันเกิดด้วยความคใจ เสียวใจ เท่านั้น ฯ เด็กอ่อนนั้นแม้แต่ความรู้สึกว่าอาชีพก็ไม่มี จักหาเลี้ยงชีพลามกมาแต่ไหน มีอยู่ที่เพียงแต่น่านมมารดาเท่านั้น

**ดูก่อนช่างไม้** เราตถาคตบัญญัติบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนั้นว่าไม่ใช่ผู้มีกุศลสมบูรณ์ ไม่ใช่ผู้มีกุศลเยี่ยม ไม่ใช่ผู้ถึงข้อปฏิบัติอย่างสูง ไม่ใช่สมณะที่ใคร ๆ ชนะไม่ได้ บุคคลนั้น คือเด็กอ่อนที่ยังนอนหงายขยับ ฯ ธรรม ๔ ประการนั้น คือ ไม่ทำความชั่วด้วยกาย ๑ ไม่กล่าววาจาชั่ว ๑ ไม่ดำริชั่ว ๑ ไม่หาเลี้ยงชีพชั่ว ๑ เพราะเด็กอ่อนย่อมประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้

ดูก่อนช่างไม้ เราบัญญัติบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ว่าเป็นผู้มี  
 กุศลสมบัติ มีกุศลเยี่ยม ถึงซึ่งข้อปฏิบัติอย่างสูง เป็นสมณะที่ใคร ๆ ชน  
 ไม่ได้ ๑ อกุศลศีลมีอยู่ เรากล่าวว่าควรรู้จักอกุศลศีลนั้น ๑ อกุศลศีล  
 มีสิ่งนี้เป็นสมุฏฐาน เรากล่าวว่าควรรู้จักสมุฏฐานแห่งอกุศลศีลนั้น ๑ อกุศล-  
 ศีลดับไปโดยไม่เหลือในทันที เรากล่าวว่าควรรู้จักที่ดับแห่งอกุศลศีลนั้น ๆ บุคคล  
 ผู้ปฏิบัติอย่างนี้ ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อดับอกุศลศีล เรากล่าวว่าควรรู้จักการปฏิบัตินั้น ๑  
 กุศลศีลมีอยู่ เรากล่าวว่าควรรู้จักกุศลศีลนั้น ๑ กุศลศีลมีสิ่งนี้เป็นสมุฏฐาน  
 เรากล่าวว่า ควรรู้จักสมุฏฐานแห่งกุศลศีลนั้น ๑ กุศลศีลดับไปโดยไม่เหลือในทันที  
 เรากล่าวว่าควรรู้จักที่ดับแห่งกุศลศีลนั้น ๑ ผู้ปฏิบัติอย่างนี้ชื่อว่า ปฏิบัติเพื่อ  
 ดับกุศลศีล เรากล่าวว่าควรรู้จักข้อปฏิบัตินั้น ๑ ความดำริเป็นอกุศลมีอยู่ เรากล่าวว่า  
 ควรรู้จักความดำริเป็นอกุศลนั้น ๑ ความดำริที่เป็นอกุศลมีสิ่งนี้เป็นสมุฏฐาน เรา  
 กล่าวว้ควรรู้จักสมุฏฐานนั้น ๑ ความดำริที่เป็นอกุศลย่อมดับไปโดยไม่เหลือในทันที  
 เรากล่าวว่าควรรู้จักที่ดับแห่งความดำริเป็นอกุศลนั้น ๑ ผู้ปฏิบัติอย่างนี้ ชื่อว่า  
 ปฏิบัติเพื่อให้ดับความดำริอันเป็นอกุศล เรากล่าวว่า ควรรู้จักการปฏิบัตินั้น ๑ ความ  
 ดำริเป็นกุศลมีอยู่ เรากล่าวว่าควรรู้จักความดำรินั้น ๑ ความดำริเป็นกุศล มีสิ่ง  
 เป็นสมุฏฐาน เรากล่าวว่าควรรู้จักสมุฏฐานนั้น ๑ ความดำริเป็นกุศลย่อมดับไป  
 โดยไม่เหลือในทันที เรากล่าวว่าควรรู้จักที่ดับนั้น ๑ ผู้ปฏิบัติอย่างนี้ ชื่อว่าปฏิบัติ  
 เพื่อให้ดับความดำริเป็นกุศล เรากล่าวว่าควรรู้จักการปฏิบัตินั้น

ดูก่อนช่างไม้ อกุศลศีลนั้นได้แก่สิ่งใดบ้าง ? ได้แก่กายกรรมอัน  
 เป็นอกุศล • วาจกรรมอันเป็นอกุศล • การหาเลี้ยงชีพอันลามก • ๑ อกุศลศีล  
 เหล่านี้ มีสิ่งใดเป็นสมุฏฐาน ? แม้สมุฏฐานแห่งอกุศลศีลเหล่านี้ เราก็  
 ได้กล่าวไว้แล้ว ๑ ข้อที่ควรกล่าวก็คือ อกุศลศีลเหล่านี้มีจิตเป็นสมุฏฐาน ๑  
 จิตนั้นได้แก่สิ่งใด ? แม้จิตก็มีอยู่หลายอย่างต่าง ๆ กัน จิตใดประกอบด้วย  
 ราคะ โทสะ โมหะ อกุศลศีลก็มีจิตนี้เป็นสมุฏฐาน ๑ อกุศลศีลดับไปโดย  
 ไม่เหลือในทันที ? ความดับแห่งอกุศลศีลเหล่านั้น เราก็ได้กล่าวไว้แล้ว ๑  
 ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ย่อมละกายทุจริต เจริญกายสุจริต ละวจีทุจริต เจริญ



วิสัจจวิค ณะโมทจวิค เจริญมโนสจวิค ละการหาเลี้ยงชีพผิดแล้ว หาเลี้ยงชีพ  
ถูก อกุศลศีลเหล่านั้นย่อมดับไปโดยไม่เหลือในที่ใด ๆ บุคคลปฏิบัติอย่างไร  
จึงชื่อว่าปฏิบัติเพื่อให้ดับอกุศลศีล ฯ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ย่อมทำความพอใจ  
ให้เกิด ย่อมพยายาม ย่อมพากเพียร ย่อมระครองจิตไว้ ย่อมตั้งความ  
หมั่นไว้ เพื่อความไม่เกิดขึ้นแห่งอกุศลธรรมทั้งหลายซึ่งยังไม่เกิดขึ้น ฯ เพื่อละ  
อกุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้ว ฯ เพื่อความเกิดขึ้นแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย  
ที่ยังไม่เกิด ฯ เพื่อความคงอยู่ เพื่อความไม่หลงลืม เพื่อความยิ่งขึ้นไป เพื่อ  
ความไพบลย์ เพื่อความบริบูรณ์ แห่งการอบรมซึ่งกุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้น  
แล้ว ฯ บุคคลปฏิบัติอย่างนั้นแล ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อให้ดับอกุศลศีลทั้งหลาย

ดูก่อนช่างไม้ กุศลศีลได้แก่สิ่งใดบ้าง ? ได้แก่กายกรรมอันเป็นกุศล ๑  
วจีกรรมอันเป็นกุศล ๑ การหาเลี้ยงชีพอันบริสุทธิ์ ๑ กุศลศีลเหล่านั้นมี  
โคเป็นสมุฏฐาน ฯ สมุฏฐานแห่งกุศลศีลเหล่านั้นเราก็ได้กล่าวไว้แล้ว ฯ เรา  
ควรกล่าวว่า กุศลศีลเหล่านั้นมีจิตเป็นสมุฏฐาน ฯ จิตนั้นได้แก่สิ่งใดบ้าง จิตนั้น  
ก็มีหลายอย่างต่าง ๆ กัน ฯ จิตโคปราศจาก รากะ โทสะ โมหะ กุศลศีล  
ก็มีจิตเป็นสมุฏฐาน ฯ กุศลศีลเหล่านั้นดับไปโดยไม่เหลือในที่ใด ๆ ที่ดับแห่ง  
กุศลศีลเหล่านั้น เราก็ได้กล่าวไว้แล้ว ฯ คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อม  
เป็นผู้มีศีล ไม่ใช่เป็นผู้สำเร็จด้วยศีล ย่อมรู้เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็น  
ที่ดับไปโดยไม่เหลือแห่งกุศลศีลตามเป็นจริง ฯ บุคคลปฏิบัติอย่างไร จึงชื่อว่า  
ปฏิบัติเพื่อให้ดับกุศลศีล ฯ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ย่อมมีความพอใจ มี  
ความพยายาม มีความเพียร ประครองจิตไว้ ตั้งความหมั่นไว้ เพื่อไม่ให้อกุศล-  
ธรรมซึ่งยังไม่เกิด เกิดขึ้น ฯ เพื่อละอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ฯ เพื่อให้กุศล-  
ธรรมซึ่งยังไม่เกิด เกิดขึ้น ฯ เพื่อความคงอยู่ เพื่อความไม่หลงลืม เพื่อความยิ่งขึ้นไป  
ความไพบลย์ ความบริบูรณ์แห่งการอบรม ซึ่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ฯ บุคคล  
ปฏิบัติอย่างนั้นแล ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อให้ดับกุศลศีลทั้งหลาย

ดูก่อนช่างไม้ ความดำริที่เป็นอกุศลนั้นได้แก่สิ่งใด ? ได้แก่ความ  
ดำริในทางรักใคร่ ๑ ความดำริในทางปองร้าย ๑ ความดำริในทางเบียดเบียน ๑ ฯ  
ความดำริที่เป็นอกุศลเหล่านั้น มีสิ่งใดเป็นสมุฏฐาน ฯ สมุฏฐานแห่งความ

ความดำริที่เป็นอกุศลเหล่านี้ เราได้กล่าวไว้แล้ว คือ ความดำริที่เป็นอกุศลเหล่านี้ มีความจดจำเป็นสมุฏฐาน ๑ ความจดจำนั้นก็มีหลายอย่าง ๑ ความจดจำซึ่งความรักใคร่ ความปองร้าย ความเบียดเบียนอันใด ความดำริที่เป็นอกุศลที่มีความจดจำอันนี้เป็นสมุฏฐาน ๑ ความดำริที่เป็นอกุศลเหล่านี้ คับไปโดยไม่เหลือในทีใด ๑ ที่คับแห่งความดำริที่เป็นอกุศลเหล่านี้ เราได้กล่าวไว้แล้ว ๑ คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ วางจากกาม วางจากอกุศลธรรมทั้งหลาย แล้วได้สำเร็จปฐมฌานอันมีวิคกวิจารณ์ มีปิตุสขเกิดจากวิเวก ความดำริอันเป็นอกุศลเหล่านี้ ย่อมคับไปโดยไม่เหลือในปฐมฌานนี้ ๑ บุคคลปฏิบัติอย่างไรจึงชื่อว่า ปฏิบัติเพื่อให้คับความดำริอันเป็นอกุศล ๑ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมพากเพียร เพื่อไม่ให้กุศลธรรมซึ่งยังไม่มีเกิด เกิดขึ้น ๑ เพื่อละอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ๑ เพื่อให้กุศลธรรมที่ยังไม่มีเกิด เกิดขึ้น ๑ เพื่อความบริบูรณ์แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ๑ บุคคลปฏิบัติอย่างนั้นแล ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อให้คับความดำริอันเป็นอกุศล

คุณอนาถาโม ความดำริที่เป็นอกุศลได้แก่สิ่งใดบ้าง ? ได้แก่ความดำริในการออกจากกามารมณ์ ๑ ความดำริไม่ปองร้าย ๑ ความดำริไม่เบียดเบียน ๑ ความดำริที่เป็นอกุศลเหล่านี้ มีสิ่งใดเป็นสมุฏฐาน ๑ สมุฏฐานแห่งความดำริที่เป็นอกุศลเหล่านี้เราได้กล่าวไว้แล้ว คือ ความดำริที่เป็นอกุศลเหล่านี้มีความจดจำเป็นสมุฏฐาน ๑ ความจดจำนั้นได้แก่สิ่งใดบ้าง ? ความจดจำมีหลายอย่างต่าง ๆ กัน คือ ความจดจำอันใดเป็นความจดจำซึ่งการออกจากกามารมณ์ เป็นความจดจำไม่ปองร้าย เป็นความจดจำไม่เบียดเบียน ความดำริที่เป็นอกุศลที่มีความจดจำอันนี้เป็นสมุฏฐาน ๑ ความดำริที่เป็นอกุศลเหล่านี้คับไปโดยไม่เหลือในทีใด ๑ ที่คับแห่งความดำริที่เป็นอกุศลเหล่านี้เราได้กล่าวไว้แล้ว คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมได้สำเร็จทุติยฌานอันทำภายในให้ผ่องใส ทำใจให้มิอารมณ์อันเดียว ไม่มีวิคกวิจารณ์เพราะระงับวิคกวิจารณ์เสียแล้ว มีแต่ปิตุสขอันเกิดจากสมาธิ ๑ ความดำริที่เป็นอกุศลเหล่านี้ ย่อมคับไปโดยไม่เหลือในทุติยฌานนี้ ๑ บุคคลปฏิบัติอย่างไรจึงชื่อว่าปฏิบัติเพื่อให้คับความดำริที่เป็นอกุศล ๑ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมพากเพียรเพื่อไม่ให้อกุศลธรรม ซึ่งยังไม่มีเกิด เกิด

ชน • เพื่อละอกศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว • เพื่อให้กุศลธรรมซึ่งยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น • เพื่อความคงอยู่แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว • ๑ บุคคลปฏิบัติอย่างนี้แล ชื่อว่าปฏิบัติ เพื่อให้ดับความกำรที่เป็นกุศล

ดูก่อนช่างไม้ เราบัญญัติบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการเหล่านี้ ว่าเป็นผู้มีกุศลสมบูรณ์ มีกุศลเยี่ยม ถึงซึ่งข้อปฏิบัติอย่างสูง เป็นสมณะที่ใคร ๆ ชนไม่ได้ • ๑ ดูก่อนช่างไม้ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ข้อมประกอบด้วย สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวาชามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ สัมมาญาณ สัมมาวิมุตติ อันเป็นของหมดการศึกษาแล้ว • เราบัญญัติบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เหล่านี้แล ว่าเป็นผู้มีกุศลสมบูรณ์ เป็นผู้มีกุศลเยี่ยม เป็นถึงซึ่งข้อปฏิบัติอย่างสูง เป็นสมณะที่ใคร ๆ ชนไม่ได้

กรณสมเด็จพะสมเด็จพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมอย่างนั้นจบลงแล้ว ช่างไม้ชื่อว่า ทัณฑกัณเฑาะ กัชนชมนินต์ • ๑ จบสมณมุนทิกสูตรที่ ๔ เพียงเท่านั้น.

### อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา แห่งสมณมุนทิกสูตร คัมภีร์ปัญจ-  
ปฐกนี้ว่า อุกคาหมานปริพาชกนั้น ชื่อตามปกติว่า สุมปริพาชก แต่เพราะ  
เขาสามารถจดจำสิ่งต่าง ๆ ได้ จึงได้ชื่อว่าอุคคาหมานะ • ๑ คำว่า เป็นที่  
แสดงลักษณะต่าง ๆ นั้น คือ พวกพราหมณ์ พวกนิครนถ์ พวกอเจลกและปริพาชก  
เป็นต้น ได้ไปประชุมแสดงลักษณะของคน ๆ ที่อารามนั้น • ๑ อารามนั้นล้อมด้วย  
คันมะพลับ จึงเรียกว่าคันมะพลับล้อมรอบ • ๑ อารามนั้นเดิมที่มีศาลาอยู่  
หลังเดียว แต่ภายหลังได้มีศาลามากขึ้น เพราะอาศัยไปญฐปาทปริพาชก  
ผู้มีบุญมาก เพราะฉะนั้น จึงได้นามว่า เอกศาลการาม ซึ่งแปลว่า อารามมีศาลา  
หลังเดียว • ๑ อารามนั้นเดิมเป็นสวนดอกไม้ผลไม้ของพระนางมัลลิกา ผู้เป็น  
พระเทวีของพระเจ้าปเสนทิโกศล จึงเรียกว่าอารามของนางมัลลิกา คำว่า  
สมณะที่ใคร ๆ ชนไม่ได้ นั้น คือ สมณะที่ใคร ๆ ไม่อาจชนะได้ด้วยถ้อยคำ • ๑  
คำว่า ความร้องด้วยความเสียใจใจนั้น อธิบายว่า เด็กอ่อนย่อมมีแต่การ

ร้องไห้กับการข่มขี้มเท่านั้น เพราะใจของเด็กอ่อนย่อมมีสิ่งที่ล่วงแล้วเป็นอารมณ์ ฯ  
 เด็กอ่อนที่มาจากนรก ระลึกถึงทุกข์ในนรกได้แล้วก็ร้องไห้ ที่มาจากเทวโลกระลึกถึง  
 สุขในเทวโลกได้แล้วก็ข่มขี้ม ฯ การเสียใจและดีใจนั้น ย่อมมีด้วยจิตอันประกอบด้วย  
 ฌายะ ๔ ประการ จิตที่มีราคะนั้น ได้แก่จิตที่ประกอบด้วยโลภะ ๔ ประการ จิตที่มี  
 โทสะนั้น ได้แก่จิตที่ประกอบด้วยปฏิมะ ๒ ดวง จิตที่มีโมหะนั้น ได้แก่จิตที่ประกอบด้วย  
 ฌายะ ๔ ประการ และอุทธัจจะ ๒ ดวง ฯ ถึงแม้ว่าอกุศลจิตทั้งสาม ก็ควรเรียกว่า  
 จิตที่มีโมหะ เพราะโมหะย่อมเกิดในอกุศลทั้งปวง ฯ ปาณโมกขสังวรศีล บริบูรณ์  
 ในโศคาปัตติผล ฯ ถึงโศคาปัตติผลแล้ว อกุศลศีลย่อมดับไปโดยไม่เหลือ ฯ  
 อกุศลศีลนั้น ได้แก่ศีลที่ไม่ดี และอกุศลธรรมทั้งหลาย ฯ คำว่า ปฏิบัติเพื่อให้  
 ดับอกุศลศีลนั้น คือ ปฏิบัติเพื่อให้สำเร็จโศคาปัตติผล ฯ คำว่า จิตปราศจากราคะ  
 เป็นต้นนั้น ได้แก่กามาวจรกุศลจิต ๘ ดวง ฯ กุศลศีลย่อมเกิดขึ้นด้วยกามาวจร  
 กุศลจิตนั้น อรหัตผลเป็นที่ดับแห่งอกุศลศีลโดยหาเศษมิได้ ฯ เพราะเมื่อถึงอรหัตผล  
 แล้ว อกุศลศีลย่อมดับไปสิ้น ฯ คำว่า ปฏิบัติเพื่อดับอกุศลศีลนั้น ได้แก่ปฏิบัติ  
 เพื่อให้สำเร็จอรหัตผล ฯ ความจดจำกามารมณ์นั้น ได้แก่จิตอันประกอบด้วย  
 โลภะ ๔ ดวง กับจิตอีก ๒ ดวงที่ประกอบด้วยโทมนัส ฯ คำว่า ปฐมณานนั้น  
 หมายปฐมณานของผู้สำเร็จอนาคามิผล ฯ อนาคามิผลที่ดับไปโดยไม่เหลือแห่ง  
 ความดำริที่เป็นอกุศล ฯ คำว่า ปฏิบัติเพื่อดับความดำริที่เป็นอกุศลนั้น ได้แก่  
 ปฏิบัติเพื่อให้สำเร็จอนาคามิผล ฯ ความจดจำ ๓ ประการ มีความจดจำซึ่งการ  
 ออกจากกามารมณ์เป็นต้นนั้น ได้แก่ความจดจำที่ประกอบด้วยกามาวจรกุศล  
 ๘ ประการ ถึงอรหัตผลแล้ว ความดำริที่เป็นอกุศลย่อมดับไปสิ้น ฯ คำว่า ปฏิบัติ  
 เพื่อดับความดำริที่เป็นอกุศลนั้น ได้แก่ปฏิบัติเพื่อให้สำเร็จพระอรหัตผล สิ้นเนื้อ  
 ความในอรรถกถาที่ควรยกขึ้นเทศนาเพียงเท่านั้น.

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย สำหรับพระธรรมเทศนาที่เห็นว่า  
 ตอนต้นนั้น กล่าวถึงอุคคาหมานปริพาชกแสดงแก่ช่างไม้ชื่อว่า ปัญจกังคะ ว่า



อุพสกุฏทาสสูตร ว่าด้วยเรื่องสนทนาสกุฏทาสีปริพาชกกับพระพุทธเจ้า ๑๒๑

บุคคลที่ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ คือ ไม่ทำชั่ว ไม่พูดชั่ว ไม่คิดชั่ว ไม่หา  
เลี้ยงชีพชั่ว ว่าเป็นผู้มกุฏลสมบูรณ์ เป็นผู้มกุฏลเยี่ยม เป็นผู้ถึงข้อปฏิบัติอย่าง  
สูง เป็นสมณะที่ใคร ๆ ชนาะไม่ได้ แล้วบังเอิญจะ ก็ไม่ได้ตอบประการใด  
เป็นแต่ได้นำเรื่องนั้นไปกราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ ตอนกลางกล่าวถึง  
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำริว่าไม่ถูก เพราะเด็กอ่อนที่ยังนอนหงายอยู่  
ก็ไม่ทำชั่ว ไม่พูดชั่ว ไม่คิดชั่ว ไม่หาเลี้ยงชีพชั่ว แล้วทรงแสดงอกุศลศีล  
พร้อมทั้งสมุฏฐานและที่คับ การปฏิบัติเพื่อให้ดับ และกุศลศีลพร้อมทั้งสมุฏฐาน  
ที่คับ การปฏิบัติเพื่อให้ดับ ความดำริที่เป็นอกุศล พร้อมทั้งสมุฏฐาน ที่คับ  
การปฏิบัติเพื่อให้ดับ ความดำริที่เป็นกุศล พร้อมทั้งสมุฏฐาน ที่คับ การปฏิบัติ  
เพื่อให้ดับ โดยตั้งเป็นแม่บทแล้วทรงแจกออกไปเป็นลูกบท เพื่อให้ทราบว่า ชื่อนั้น  
ได้แก่สิ่งใด เป็นต้นว่า อกุศลศีลนั้น ได้แก่กายกรรมที่เป็นอกุศลโดยพิสดาร ฯ  
ตอนปลาย กล่าวถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติว่า บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐  
ประการ มีสัมมาทิฐิเป็นต้น ว่าเป็นผู้มกุฏลสมบูรณ์ เป็นผู้มกุฏลเยี่ยม เป็นผู้ถึงข้อ  
ปฏิบัติอันสูง เป็นสมณะที่ใคร ๆ ชนาะไม่ได้ ดังนี้ สันเนือความในธัมมัตถาธิบาย  
เพียงเท่านั้น.  
เอวံ กัม คัวยประการฉะนี้ ฯ

#### กณฑ์ที่ ๔๑

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

อุพสกุฏทาสสูตร ตอนว่าด้วยเรื่องสนทนาสกุฏทาสีปริพาชกกับพระพุทธเจ้า

เอวมเม สุตัง เอกัง สมัยัง ภควา ราชคเห วิหริติ เวฬุเน กลนทก-  
นิวาเป ฯ เตเน โข ปน สมเชเน สกุฏทาสี ปริพาชโก โมรนิวาเป  
ปริพาชการามे ปฏิวสติ มหติยา ปริพาชกปริสาช สทฺธินติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถิตถารนัยไตรภาค  
กณฑ์ที่ ๔๑ ว่าด้วยอุพสกุฏทาสสูตรที่ ๕ แห่งปริพาชกวรรคที่ ๓ ในคัมภีร์มัชฌิม-

นิกาย มัชฌิมปัณณาสก อันกล่าวด้วยการสนทนาระหว่างสกุลทายิปริพาชก กับพระพุทธองค์ ตามพระบาลี อรรถกถา ฐัมมัตถาธิบาย สืบต่อไป เพื่อให้เป็น ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน ตามสมควร แก่การฟังพระธรรมเทศนา

### บาลี

คำเนนความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอาณนที่ได้สัคับมาแล้วอย่างนี้ กล่าวคือ ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มี พระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระเวฬุวันกลันทกวิหาโร ใกล้กรุงราชคฤห์ ฯ ใน คราวนั้น สกุลทายิปริพาชก อยู่ในปรพาชการามนามว่า โมรนิวาปอาราม พร้อม ด้วยพวกปริพาชกเป็นอันมาก ฯ รุ่งเช้าขึ้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จเข้าไป บิณฑบาตในกรุงราชคฤห์นั้น ฯ แต่พระองค์ทรงพระดำริว่า ยังเข้าเกินไป ในการที่ จะเข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ ควรเราจะไปหาสกุลทายิปรพาชกที่ปรพาชการาม อันมีนามว่าโมรนิวาปอาราม ฯ ทรงพระดำริดังนี้แล้วก็เสด็จแวะเข้าไปที่โมรนิวาป- อารามนั้น

ในคราวนั้น สกุลทายิปริพาชก กับพวกปริพาชกเป็นอันมาก นั้น สนทนาตรึงจานกถาค่าง ๆ มีราชกถา เรื่องพระราชาเป็นต้น อยู่ด้วยเสียงอันดัง ฯ สกุลทายิปริพาชก ได้แลเห็นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จมาแต่ไกล จึง บอกให้บริษัทยของตนเงิบเสียงว่า ท่านทั้งหลายจงมีเสียงเบา อย่าให้มีเสียงดัง เพราะพระสมณโคตมกำลังมา พระสมณโคตมชอบเสียงเบา สรรเสริญเสียงเบา ทราบว่า พวกเรามีเสียงเบา ก็จักต้องเข้ามาหาเป็นแน่แท้ ฯ ฝ่ายปริพาชก เหล่านั้น ก็ได้พากันนั่งตามคำของสกุลทายิผู้เป็นอาจารย์ ฯ ลำคับนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้เสด็จเข้าไปหาสกุลทายิปริพาชก ฯ สกุลทายิปริ- พาชก จึงกราบทูลขึ้นว่า เชิญเสด็จเข้ามาพระเจ้าข้า การที่พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จมานับเป็นการดีแล้ว เพราะนรชนแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้า เพิ่งได้เสด็จมา ในคราวนี้ ขอได้โปรดนั่งที่อาสนะนั้นเถิด พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาค เจ้า ก็ได้ประทับนั่งลงบนอาสนะที่เขาแต่งตั้งถวาย ฯ ฝ่ายสกุลทายิปริพาชกก็

ได้นั่งลงทอสาณะคำ อันสมควรแก่ตน ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสถามขึ้นว่า คุณก่อนนุทหาย เมื่อก่อนพวกเธอสนทนากันอยู่ด้วยเรื่องอันใด เรื่องที่สนทนากันค้างอยู่นั้น เป็นเรื่องอันใด

สกฤทธาปิปริพาชก จึงกราบทูลออกไปว่า เรื่องที่ข้าพเจ้าทั้งหลายสนทนากันอยู่เมื่อก่อนนั้น ขอจงยกไว้ เพราะไม่ใช่เรื่องที่พระผู้มีพระภาคเจ้าหาได้ยาก พระผู้มีพระภาคเจ้า จักได้ทรงฟังในภายหลัง ฯ เมื่อใดข้าพระองค์ไม่เข้ามาในที่ประชุมเหมือนในที่ประชุมก็ได้สนทนากันด้วยเรื่องคิริจฉานกถาต่าง ๆ ฯ เมื่อใดข้าพระองค์เข้ามาสู่ที่ประชุม เหมือนในที่ประชุม ก็ได้นั่งมองหน้าข้าพระองค์ด้วยคิดว่า พระสมณโคตมจักแสดงธรรมแก่ท่านนุทหาย พวกเราจักได้พลอยฟังธรรมด้วย ฯ เมื่อใดพระผู้มีพระภาคเจ้า เข้ามาสู่ที่ประชุม เมื่อนั้นข้าพระองค์และที่ประชุม ก็ได้นั่งมองพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยคิดว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าจักแสดงธรรมแก่พวกเรา พวกเราจักได้ฟังธรรมนั้น ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า คุณก่อนนุทหาย ถ้าอย่างนั้น เราจักแสดงธรรมด้วยเหตุใด เธอจงแสดงเหตุนี้ไปในบัดนี้

สกฤทธาปิปริพาชกจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อวันก่อน ๆ ข้าพระองค์ได้ถามปัญหาปรารภเรื่องอดีต ต่อบุคคลผู้หนึ่งว่า ท่านได้ยืนยันตัวท่านว่า เป็นผู้รู้เห็นสิ่งทั้งปวง มีความรู้เห็นบริบูรณ์หาเศษมิได้ว่า ความรู้ ความเห็น ได้ปรากฏเนื่องถึงแก่เราผู้เดิน ขึ้น หลับ ตื่น ดังนั้น เขาก็พูดเรื่องอันเสีย หงสแสดง ความกำเริบ ความโกรธด้วย แสดงความไม่พอใจด้วย ข้าพระองค์จึงนึกถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า เป็นที่น่าสรรเสริญยิ่งนัก ในการที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงฉลาดในธรรมเหล่านี้ ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสถามว่า คุณก่อนนุทหาย ใครยืนยันตนว่า เป็นผู้รู้เห็นสิ่งทั้งปวง มีความรู้เห็นบริบูรณ์หาเศษมิได้ ว่าความรู้ ความเห็น ได้ปรากฏเนื่องถึงแก่เราผู้เดิน ขึ้น หลับ ตื่น เธอได้ถามปัญหาปรารภเรื่องอดีตกับเขา แล้วเขาพูดเรื่องอันเสีย แสดงความกำเริบ ความโกรธ ความไม่พอใจเสีย ฯ สกฤทธาปิปริพาชก จึงกราบทูลขึ้นว่า ผู้นั้นคือณัณณนาฏบุตร พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า ตุก่อนนุทาบ ผู้ใดระลึกชาติหนหลัง ได้ชาติหนึ่ง หรือ ๒ ชาติเป็นต้น โดยละเอียดทุกประการ ผู้นั้นจึงควรถามปัญหา ปราบปรามเรื่องอดีตของเรา หรือเราก็จึงควรถามปัญหา ปราบปรามเรื่องอดีตต่อผู้นั้น ผู้นั้นจัก ทำให้เป็นที่พอใจเรา ด้วยการแก้ปัญหาปราบปรามเรื่องอดีต เราจึงจักทำให้เป็นที่ พอดีใจเขา ด้วยการแก้ปัญหาปราบปรามเรื่องอดีต ฯ ตุก่อนนุทาบ ผู้ใดเห็นสัตว์โลก ทั้งหลายที่ตาย เกิด เลว ดี เป็นจำพวกดี จำพวกไม่ดี ไปดี ไปไม่ดี มีผลกระทบ ต่าง ๆ กัน ได้ทุกจำพวก ด้วยทิพพจักขุ อันบริสุทธิ์ยิ่งกว่าจักขุมนุษย์ทั้งหลาย ผู้นั้นจึงควรถามปัญหาปราบปรามอนาคตกับเรา หรือเราก็จึงควรถามปัญหาปราบปรามอนาคต กับเขา เขาจึงจักทำให้ถูกใจเรา ด้วยการถามปัญหาปราบปรามอนาคต เราจึงจักทำให้ถูกใจเขา ด้วยการแก้ปัญหาปราบปรามอนาคต ฯ ก็แต่ว่า เรื่องอดีต อนาคต จง ยกไว้ เราก็จักแสดงธรรมให้เธอฟังว่า เมื่อสงนมน สงนกม เมื่อสงนงเกิด สงนงกเกิด เมื่อสงนงไม่มี สงนงกไม่มี เมื่อสงนงดับ สงนงกดับ ดังนี้ ฯ สกฺกหาปิปริพาชก จิง กราบทูลชนว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า สัตถ์ข้าพระองค์ได้รับด้วยอดภาวนา มีประมาณเท่าใด ข้าพระองค์ก็ยังไม่อาจจะระลึกได้ พร้อมทั้งอาการและหัวข้อ ข้าพระองค์จักระลึกถึงชาติก่อน พร้อมทั้งอาการและหัวข้อ เหมือนกับพระผู้มีพระภาคเจ้าได้อย่างไร ? ข้าพระองค์ไม่เล็งเห็นแม้แต่ปีศาจเล่นฝุ่นในบัดนี้ ข้า พระองค์จักเล็งเห็นสัตว์โลกทั้งหลาย ที่ตาย เกิด เลว ดี เป็นจำพวกดี จำพวก ไม่ดี ไปดี ไปไม่ดี มีผลกระทบอย่างไร ด้วยทิพพจักขุอันบริสุทธิ์เหมือนพระผู้มีพระภาคเจ้าได้อย่างไร ? พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสคำใดแก่ข้าพระองค์ว่า เรื่องอดีตอนาคตนั้นจงยกไว้ เราก็จักแสดงธรรมแก่เธอว่า เมื่อสงนมน สงนกม เมื่อ สงนงเกิด สงนงกเกิด เมื่อสงนงไม่มี สงนงกไม่มี เมื่อสงนงดับ สงนงกดับ ดังนี้ คำนัน ไม่ปรากฏแก่ข้าพระองค์เลย แต่ว่าข้าพระองค์ จักแก้ปัญหานั้น ตามความรู้ อาจารย์ของข้าพระองค์ ให้เป็นที่พอใจพระทัยของพระผู้มีพระภาคเจ้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสถามว่า ตุก่อนนุทาบ ความรู้อาจารย์ ของเธอนั้นมีว่าอย่างไร ? สกฺกหาปิปริพาชกกราบทูลว่า ความรู้พระอาจารย์ของ ข้าพระองค์นั้นว่า อันนั้นเป็นแสงเข้ยม อันนั้นเป็นแสงเข้ยม ดังนี้ พระเจ้าข้า ฯ



คุก่อนอุทาย แสงอย่างไรเรียกว่าแสงเข้ยม ฯ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า แสง  
ซึ่งไม่มีแสงอันยิ่งกว่าหรือดีกว่านั้นแหละ เรียกว่า แสงเข้ยม ฯ คุก่อนอุทาย แสง  
ชนิดใดเป็นแสงซึ่งไม่มีแสงอันยิ่งกว่าหรือดีกว่า ? ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า แสง  
ซึ่งไม่มีแสงอันยิ่งกว่าหรือดีกว่านั้นแหละ เป็นแสงอันเข้ยม พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุก่อนอุทาย คำพูดของเธอบัดนี้  
เธอได้แต่พูดว่า แสงซึ่งไม่มีแสงอันยิ่งกว่า หรือดีกว่านั้นแหละ เรียกว่า เป็นแสง  
เข้ยม แต่เธอไม่อาจซ้ดลงไปว่า แสงเข้ยมนั้นได้แก่สิ่งใด คุก่อนอุทาย สมมติว่า  
มีบุรุษคนหนึ่งกล่าวว่า หญิงใดเป็นนางงามในชนบทนี้ เราต้องการหญิงนั้น  
เรารักใคร่หญิงนั้น ดังนี้ ฯ คนทั้งหลายจึงถามเขาว่า นางงามที่ท่านต้องการ  
รักใคร่นั้น ท่านรู้หรือไม่ว่า เป็นนางกษัตริย์ หรือนางพราหมณ์ นางเวศย์ หรือ  
นางศุทร เขาก็ตอบว่า ไม่รู้ คนทั้งหลายจึงถามอีกว่า ท่านรู้หรือไม่ว่า นางงามนั้น  
มีผิวพรรณอย่างไร มีชาติตระกูลอย่างไร เขาก็ตอบว่า ไม่รู้ ฯ คนทั้งหลายจึง  
ถามอีกว่า นางงามนั้นสูง หรือต่ำ หรือปานกลางอย่างไร ดำหรือขาว หรือผิว  
เหลือง อยู่บ้านไหน นิคมนไหน นครไหน เขาก็ตอบว่าไม่รู้ คนทั้งหลายจึงว่า  
ถ้าอย่างนั้น ท่านก็เป็นอันต้องการหญิง ที่ท่านไม่รู้ ไม่เห็นอย่างนั้นซิ บุรุษนั้นก็  
ตอบว่า อย่างนั้น เมื่อเป็นอย่างนั้น คำพูดของบุรุษนั้น มีเหตุผลควรฟังหรือไม่ ?  
ไม่มี พระเจ้าข้า ฯ ข้อนั้น ก็ฉนั้นแหละอุทาย คือ เธอกล่าวว่า แสงที่ไม่มี  
แสงอันดีกว่าหรือยิ่งกว่านั้นแหละ เป็นแสงเข้ยม พระเจ้าข้า แต่ว่าเธอซ้ดให้ซ้ด  
ลงไปไม่ได้ว่า แสงเข้ยมนั้นได้แก่สิ่งใด ฯ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า แก้ว  
ไพฑูรย์ที่สวงาม มีรัศมีโชติช่วง เป็นแก้ว ๘ เหลี่ยม เป็นแก้วที่ข้างเจียรระในคิ  
แล้ว บุคคลวางลงที่ผากัมพลขาว ย่อมแผ่รัศมีไพโรจน์ขึ้นฉนั้นใด ทัวตนซึ่งทั้งขึ้น  
ในเมื่อตายแล้ว ก็มีแสงฉนั้นนั้น แสงทัวตนนั้นแหละเรียกว่า แสงเข้ยม พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสถามว่า คุก่อนอุทาย แก้วไพฑูรย์ที่เธอ  
ว่านั้น กับทิวหึ่งห้อยในเวลากลางคืนมืด ๆ อย่างไหนจะมีแสงดีกว่ากัน ฯ หึ่งห้อย  
ในเวลากลางคืนมืด ๆ มีแสงดีกว่าแก้วไพฑูรย์นั้น พระเจ้าข้า

คุก่อนอุทาย แสงหึ่งห้อยในเวลากลางคืนมืด ๆ กับแสงประทีปไหนจะ  
สว่างดีกว่ากัน ฯ แสงประทีปสว่างดีกว่า พระเจ้าข้า คุก่อนอุทาย แสงประทีปกับ

แสงกองไฟใหญ่ในเวลากลางคืนมืด ๆ อย่างไหนจะสว่างกว่ากัน แสงกองไฟใหญ่  
สว่างกว่า พระเจ้าข้า

คูก่อนอุทายี แสงกองไฟใหญ่ในเวลากลางคืนมืด ๆ กับแสงดาวประจักษ์  
ซึ่งปรากฏขึ้นในท้องฟ้า เวลาปราศจากเมฆหมอก ในเวลาจวนสว่าง อย่างไหน  
จะสว่างกว่ากัน ฯ แสงดาวประจักษ์สว่างกว่า พระเจ้าข้า

คูก่อนอุทายี แสงดาวประจักษ์ กับแสงดวงจันทร์วันเพ็ญ ซึ่งปราศจาก  
เมฆหมอก อย่างไหนจะสว่างกว่ากัน แสงดวงจันทร์ในวันเพ็ญสว่างกว่า พระเจ้าข้า

คูก่อนอุทายี แสงดวงจันทร์ในวันเพ็ญ กับแสงดวงอาทิตย์ในเวลาเที่ยง  
ซึ่งเป็นฤกษ์สารทในเดือนสุดท้ายแห่งฤดูฝน อันปราศจากเมฆหมอก อย่างไหน  
จะสว่างกว่ากัน ฯ แสงดวงอาทิตย์ในเวลาเที่ยงสว่างกว่า พระเจ้าข้า ฯ คูก่อน  
อุทายี พวกเทพเจ้าทมิฬยิ่งกว่ารัศมีดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์เหล่านี้ มีอยู่มากกว่า  
มากเรารู้จัก ก็แต่เราไม่พบ ส่วนเธอพบ ฯ สิ่งใดเลวกว่า เสร้าหมองกว่าแสง  
หึ่งห้อย เธอกล่าวว่า แสงนั้นก็เป็นแสงเข้ยม แต่เธอซ้ซ้กลงไปไม่ได้ว่า แสงนั้น  
ได้แก่สิ่งใด ฯ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เรืองนแจ่มแจ้งพระเจ้าข้า ข้าแต่พระ  
สุคคเจ้า เรืองนแจ่มแจ้งพระเจ้าข้า ฯ คูก่อนอุทายี เหตุไรเธอจึงว่าเรืองนแจ่มแจ้ง ฯ  
ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะความรู้อาจารย์ของข้าพระองค์ว่า สันนเป็นสเเข้ยม  
สันนเป็นสเเข้ยม ดังนี้ แต่เมื่อถูกพระผู้มีพระภาคเจ้าซักไซ้ไล่เลียงแล้ว ก็เห็นได้ว่า  
ความรู้อาจารย์ของข้าพระองค์นั้น เป็นของว่างเปล่า เป็นของไม่มีแก่นสารทั้งนั้น ฯ  
สนนเือกความในพระบาลีค่อนนเพยงเท่านั้น

### อรรถกถา

ค่อนไป เป็นเนื้อความในอรรถกถา แห่งอุพสกลุททายีสุตร ในคัมภีรปัฏฐ-  
ปสุทนียว่า สกลุททายีปริพาชก ประสงค์จะฟังธรรมกถา เพื่อจะแสดงความ  
อาลัยของพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้กราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า  
เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า เข้ามาสู่ที่ประชุม เมื่อนั้น ห้ข้าพระองค์และที่ประชุม  
นี้ ได้พากันนั่งแลดูพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยคิดว่า พระผู้มีพระ

ภาคเจ้าจะแสดงธรรมแก่เรา เราจักได้ฟังธรรมนั้น ดังนี้ ฯ คำที่พระผู้มีพระภาคเจ้า  
ตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น เราจักได้แสดงธรรมด้วยเหตุใด ของแสดงเหตุนี้ ดังนี้  
หมายความว่า ถ้าเธอประสงค์จะฟังธรรม ก็จงแสดงเหตุที่จะให้เราได้แสดงธรรม  
สักอย่างหนึ่ง ฯ การที่สกฤทธาธิษฐานกราบทูลว่า ได้ระลึกถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า  
นั้น คือ สกฤทธาธิษฐานนั้นคิดว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า จักทรงชูแจงเนื้อความ  
ข้อนี้ให้แจ่มแจ้ง เหมือนกับบุคคลจุดประทีปดั่งพื้น ฉะนั้น ฯ คำที่เขานึกชม  
พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ฉลาดในธรรมเหล่านี้ เป็นผู้ประเสริฐ  
เท่านั้น หมายความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด เป็นผู้ทรงเข้าพระทัยธรรม  
เหล่านี้ได้ดี พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นผู้ประเสริฐแท้ ดังนี้ ฯ ใจความ  
ในข้อนี้ ก็คือเขาเห็นว่า แสนโกฏีแห่งกลับเป็นอันมากก็ได้ปรากฏเป็นเหมือนลาน  
อันเดียวกัน กับพหุพินาสฐานของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ฯ คำว่า เราตกภาค  
ต้องทำให้ถูกใจของผู้นั้น ด้วยการแก้ปัญหาปารกอดิคนั้น มีคำอธิบายว่า ผู้ใด  
ได้พหุพินาสฐาน เมื่อผู้กล่าววว่า เมื่อก่อนท่านได้เป็นกษัตริย์ หรือเมื่อก่อน  
ท่านได้เป็นพราหมณ์ศวกัฏ เมื่อนั้นแล้วจึงใจฟัง ฯ ส่วนผู้ไม่ได้พหุพินาสฐาน  
แสดงได้แต่เพียงกรรมว่า จักเป็นอย่างนั้นอย่างนั้น เท่านั้น เพราะฉะนั้น พระผู้มี  
พระภาคเจ้าจึงตรัสว่า เราต้องทำให้ถูกใจผู้นั้น ด้วยการแก้ปัญหาปารกเรื่องอดีต  
ดังที่แสดงมาแล้ว ตามวาระพระบาลี ฯ คำว่า เราจักแสดงธรรมแก่เธอ นั้น คือ  
เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงเรื่องอดีตหรือเรื่องอนาคต อย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม  
สกฤทธาธิษฐานนั้นก็จักไม่ไหว พระองค์มีพระพุทธประสงค์ จะทรงแสดงบิณฑบาต  
อันละเอียดสขม จึงได้ตรัสว่า เมื่อมีสงฆ์ สงฆ์ก็มี เมื่อสงฆ์เกิด สงฆ์ก็เกิด เมื่อ  
สงฆ์ไม่มี สงฆ์ก็ไม่มี เมื่อสงฆ์ดับ สงฆ์ก็ดับ ดังที่แสดงมาแล้ว ตามวาระพระบาลี  
นั้น การที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงให้เขาฟังอย่างนั้นนี้ ด้วยเห็นว่า จักเป็น  
วาสนาบิณฑบาตแก่เขาในอนาคตภายภาคหน้า ฯ คำว่า บิณฑบาตเล่นผ่นนั้น หมายถึงบิณฑบาต  
ซึ่งเกิดในที่โสโครก บิณฑบาตนั้นมิอาจไม่ปรากฏ ทั้งเรื่องจักแสดงต่อไป

กล่าวคือ ครึ่งหนึ่ง มีกษัตริย์คนหนึ่ง ให้ทารกสองคนนั่งอยู่ที่ประตูอาราม  
แล้วก็เข้าไปในเมือง เพื่อแสวงหาอาหาร ฯ พวกทารกนั้นได้เห็นพระเถระเจ้า

องค์หนึ่งก็กล่าวขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า มารดาของพวกข้าพเจ้าไปในเมือง  
ขอได้บอกเขาว่า ได้สิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วก็จงรับมา เพราะพวกทารกไม่อาจทน  
ความหิวอยู่ได้แล้ว ฯ พระเถระเจ้าองค์นั้นตอบว่า เราจักเห็นเขาได้อย่างไร ?  
ทารกทั้ง ๒ นั้น ก็กล่าวว่า ขอพระผู้เป็นเจ้าจงถือเอาสิ่งนี้ แล้วก็ให้อ้อนมุลก่อน  
หนึ่ง พระเถระเจ้ารับเอาแล้วก็ได้แลเห็นพวกยักษ์ทั้งพัน ๆ ฯ พระเถระเจ้าก็ได้เห็น  
นางยักษ์นั้น ตามที่เด็กทั้ง ๒ นั้นแนะนำให้ นางยักษ์นั้นก็มีรูปร่าง  
น่าเกลียดน่ากลัว กำลังร่ำร้องคร่ำครวญ คือ ของโสโครกแห่งหญิงคลอดบุตร อยู่  
ที่ถนนแห่งหนึ่ง แล้วก็บอกตามความที่เด็กทั้ง ๒ นั้นสั่งมา ฯ เมื่อนางยักษ์นั้น  
ถามว่า เหตุไรท่านจึงเห็นข้าพเจ้า พระเถระเจ้าองค์นั้นก็เอาก้อนมูลนั้นให้ดู นาง  
ยักษ์นั้นก็แย่งเอาไปเสีย พวกปิศาจเล่นฝุ่นถือเอามูลอย่างหนึ่ง แล้วก็ไม่มีใคร  
แลเห็น ด้วยประการดังนี้

คำว่า คำพูดของเธอที่กล่าวนั้น คือ ถึงเธอจะพูดไปดังร้อยปี พันปี ก็ไม่  
ได้ความว่า สิ่งใดแน่ ฯ คำว่า คนที่ยังชนในเมือตายแล้ว มีแสงก้องนั้น คง  
สกลุทายปริพาชก หมายพวกที่เกิดในสุภกนิหเทวโลกว่า ร่างกายของพวกเรา  
ในเวลาตายแล้ว ย่อมสว่างรุ่งเรือง เหมือนกับร่างกาย ในสุภกนิหเทวโลก ฯ  
ส่วนเนื้อความในอรรถกถา ที่ควรยกขึ้นเทศนาเพียงเท่านั้น

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย สำหรับพระธรรมเทศนาถันชน ก็มีแต่  
เพียงคำสรุปเท่านั้น คือ เนื้อความตอนต้น ในพระธรรมเทศนาถันชน กล่าวถึง  
คำสนทนาในระหว่างสกลุทายปริพาชก และสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตอน  
ปลายกล่าวถึงสกลุทายปริพาชก ได้กราบทูลว่า ตนได้ถามปัญหาปรารภเรื่อง  
อดีตอันคณนาอนุตรผู้ว่า เป็นผู้เห็นทุกอย่าง เป็นผู้มีความรู้ ความเห็น  
บริบูรณ์ มีความรู้ความเห็นปรากฏอยู่ทุกอิริยาบถ แต่นักคณนาอนุตรไม่แก้ กลับ  
พูดไปเสียทางอื่น ถวายสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงทราบ พระองค์จึงตรัส  
ว่า ผู้ใดได้พบเพนิวาสนญาณ จึงควรถามปัญหาเกี่ยวกับอดีตแก่พระองค์ หรือ  
พระองค์ควรแก้ปัญหาของผู้นั้น ผู้ใดได้ทิพพจักขุญาณ ผู้นั้นจึงควรถามปัญหา



เกี่ยวกับอนาคต พระองค์ควรแก้ปัญหาร่องอนาคตให้สิ้นทั้ง แต่พระองค์เห็นว่า  
 สกฤทธาธิปริพาชก ไม่มีอุปเพนิวาสญาณ ทิพพจักขุญาณ จึงได้ทรงแสดง  
 ใจความในปัจฉิมภาว คือ ปฏิสังขสมุปบาท ให้ฟังโดยย่อ ดังที่แสดงมาแล้วนั้น  
 เขาก็ไม่เข้าใจ เขาจึงยกเอาความรู้อาจารย์ของเขาขึ้นแสดงบ้างว่า อันนั้นเป็นส  
 เขียม อันนั้นเป็นสเขียม แต่เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงชักใช้ว่า สเขียมนั้น  
 ได้แก่อันใด เขาก็ไม่อาจชี้ให้เห็นได้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ทรงยกอุปมา  
 เรื่องบุรุษต้องการนางงาม แต่ไม่รู้จักตัวนางงามว่าเป็นอย่างไรนั้น ขึ้นแสดง แล้ว  
 ทรงยกเอาแสงแก้วไพฑูรย์ เทียบกับแสงหิ่งห้อย แสงหิ่งห้อยเปรียบกับแสงประทีป  
 แสงประทีปเปรียบกับแสงกองไฟใหญ่ แสงกองไฟใหญ่เปรียบกับแสงดาวประจักษ์  
 แสงดาวประจักษ์ เปรียบกับแสงดวงจันทร์ในวันเพ็ญ แสงดวงจันทร์ในวันเพ็ญ  
 เปรียบกับแสงดวงอาทิตย์ในเวลาเที่ยง ให้เห็นว่า แสงเหล่านั้นดีกว่ากันเป็นชั้น ๆ  
 สว่างกว่ากันเป็นชั้น ๆ แล้วตรัสว่า พวกเทพเจ้าที่ไม่ต้องใช้แสงดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์  
 ใช้แต่รัศมีของตนนั้นมีอยู่มากกว่ามาก พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เราตถาคต  
 รู้จักเทพเจ้าเหล่านั้นได้ดี แต่เราไม่พูด ส่วนเธอพูด แต่เธอชี้ไม่ได้ว่า แสงที่เขียม  
 นั้นได้แก่แสงอันใด เธอได้ชี้เอาแสงแก้วไพฑูรย์ ที่เลวกว่าแสงหิ่งห้อยว่า เป็นส  
 อันเขียม ปริพาชกนั้นก็เข้าใจคำของพระผู้มีพระภาคเจ้าได้โดยแจ่มแจ้ง จึงกราบ  
 ทูลว่า ถ้อยคำของพระผู้มีพระภาคเจ้าแจ่มแจ้งดีพระเจ้าข้า แล้วกราบทูลว่า ถ้อยคำ  
 อาจารย์ของตน เป็นถ้อยคำที่เหลวไหล ดังแสดงมา สันเนอความในชั้นมคคาธิบาย  
 เพียงเท่านั้น เอว ก็มิ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

### กณชาติ ๔๒

### คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

จุฬาสกฤทธาธิสูตร ตอนว่าด้วยปัญหาสุขทุกข์และฉาน อภิญญา

กั ปนุทาปิ อตฺถิ เอนนตฺสุโข โลโก อตฺถิ อาการวตฺติ ปฏิปทา เอนนตฺสุขสฺส  
 โลกสฺส สจฺฉนิกิริยาชาติ ฯ อมฺหากํ ภนฺเต สเก อเจริยเก เอว โหติ อตฺถิ  
 เอนนตฺสุโข โลโก อตฺถิ อาการวตฺติ ปฏิปทา เอนนตฺสุขสฺส โลกสฺส สจฺฉนิกิริยาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาเวตถารนัยไตรภาค  
กัณฑ์ที่ ๔๒ ว่าด้วยอุทสกุทธาภิสูตรที่ ๕ แห่งปริพพาชกวรรคที่ ๓ คัมภีร์มัชฌิมนิกาย  
มัชฌิมปัณณาสก อันกล่าวด้วยปัญหาสุขทุกข์และฉาน อภิญญา สืบต่อไป ตาม  
วาระพระบาลี อรรถกถา ฐัมมัตถาธิบาย เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา  
และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน ตามสมควรแก่การพึงพระธรรม  
เทศนา

### บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า  
สมเด็จผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามสกุทธาภิปริพาชกว่า คุณ่อนอุทาย โลกนี้มี  
แต่สุขอย่างเดียวน้อยหรือ ปฏิปทาอันมีอาการที่จะทำให้แจ้งโลก อันมีแต่สุข  
อย่างเดียวนั้นมีอยู่หรือ ? เขกราบทูลว่า ตามความรู้อาจารย์ของข้าพระองค์  
ทั้งหลายว่ามีอยู่พระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสถามว่า ปฏิปทาอันมีอาการที่จะทำให้แจ้งโลก  
อันมีแต่สุขอย่างเดียวนั้น ได้แก่อะไร ? เขกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า  
บางคนในโลกนี้เป็นผู้ละปาณาติบาต งดเว้นจากปาณาติบาต ละอหิงสาทาน  
งดเว้นจากอหิงสาทาน ละกาเมสมิฉณาจาร งดเว้นจากกาเมสมิฉณาจาร ละมสสาวาท  
งดเว้นจากมสสาวาท หรือว่าถ้ามั่นคงคุณอย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี อันนั้นแลพระเจ้าข้า  
เป็นปฏิปทาที่มีอาการซึ่งเป็นเหตุทำให้แจ้งโลก อันมีแต่สุขอย่างเดียวพระเจ้าข้า

สมเด็จผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสถามว่า คุณ่อนอุทาย ในเวลาใดบุคคล  
ละปาณาติบาต งดเว้นจากปาณาติบาต ในเวลานั้น ตนมีแต่สุขอย่างเดียว หรือ  
มีทั้งสุขทั้งทุกข์ ฯ เขกราบทูลว่า มีทั้งสุขทั้งทุกข์พระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสถามต่อไปว่า  
ในเวลาใดบุคคลละอหิงสาทาน งดเว้นอหิงสาทานนั้น ตนมีสุขอย่างเดียวหรือมี  
ทั้งสุขทั้งทุกข์ ฯ มีทั้งสุขทั้งทุกข์พระเจ้าข้า ฯ ในเวลาใดบุคคลละกาเมสมิฉณาจาร  
งดเว้นจากกาเมสมิฉณาจารนั้น ตนมีสุขอย่างเดียวหรือมีทั้งสุขทั้งทุกข์ ฯ มีทั้งสุข  
ทั้งทุกข์พระเจ้าข้า ฯ ในเวลาใดบุคคลละมสสาวาท งดเว้นจากมสสาวาทนั้น ตนมี  
สุขอย่างเดียวหรือมีทั้งสุขทั้งทุกข์ ฯ มีทั้งสุขทั้งทุกข์พระเจ้าข้า ฯ ในเวลาที่

ขัณนคปฺกณอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น คนมีสุขอย่างเดียว หรือมีทั้งสุขทั้งทุกข์ ๑  
มีทั้งสุขทั้งทุกข์พระเจ้าข้า ๑. กุก่อนนุททาปิ การร้งจ้งโลกอันมีแต่สุขอย่างเดียว  
เพราะอาศัยปฏิปทาอันมีสุขทุกขเจอกันเช่นนั้นจะมีได้และหรือ ๑. เขากราบทูลว่า  
ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า คำนั้นแจ่มมาก พระเจ้าข้า ข้าแต่พระสุคตเจ้า คำของ  
พระองค์นั้นแจ่มมากพระเจ้าข้า ๑. จึงตรัสถามว่า กุก่อนนุททาปิ เหตุไรเธอจึงกล่าวว่า  
คำของเราแจ่มมาก ๑. ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะในแบบอาจารย์ของ  
ข้าพระองค์ว่า โลกอันมีแต่สุขอย่างเดียวนั้นมีอยู่ ปฏิปทาอันมีอาการที่ทำให้แจ้ง  
จ้งโลกอันมีแต่สุขอย่างเดียวนั้นมีอยู่ แต่ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชักใช้ข้า  
พระองค์ไป ก็เห็นได้ว่า ความรู้อาจารย์ของข้าพระองค์นั้นเป็นของว่างเปล่า  
ปราศจากแก่นสาร ก็แต่ว่าโลกอันมีแต่สุขอย่างเดียว กับปฏิปทาอันมีอาการที่จะทำ  
ให้แจ้งโลกอันมีแต่สุขอย่างเดียวนั้น มีอยู่หรือพระเจ้าข้า ๑. มีอยู่หรือ ๑.  
ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ปฏิปทาอันมีอาการที่จะทำให้งจ้งโลกอันมีแต่สุขอย่าง  
เดียวนั้น ได้แก่สิ่งไร

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า กุก่อนนุททาปิ ได้แก่ปฐมกถาอัน  
ปราศจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย อันมีทั้งวิคก วิจาร มปีติสุขเกิดจากวิเวก ๑.  
ได้แก่ทัตติยฌานอันทำใจให้ผ่องใส ทำให้ใจมีอารมณ์อันเดียว ไม่มีวิคก วิจาร เพราะ  
ระงับวิคก วิจารเสียแล้ว มีแต่ปีติสุขเกิดจากสมาธิ ๑. ได้แก่ทัตติยฌานอันมีแต่  
อุเบกขา สติ สัมปชัญญะ และสุขทางกายเพราะคลายมปีติเสียแล้ว ซึ่งมีอาณัติ  
พระอรหันต์ทั้งหลายกล่าวว่า มีแต่อุเบกขา สติ กับสุข ๑. ฌานทั้ง ๓ นั้นแหละเป็น  
ปฏิปทาอันมีอาการที่จะทำให้งจ้งโลกอันมีแต่สุขอย่างเดียว ๑. เขาจึงทูลถามว่า  
ปฏิปทาอันมีอาการนั้น ทำให้แจ้งจ้งโลกอันมีแต่สุขอย่างเดียวหรือ โลกอันมีแต่  
สุขอย่างเดียวเป็นของที่ทำให้แจ้งได้ด้วยปฏิปทาเพียงเท่านั้นหรือ ? ครัสตอบว่า  
โลกอันมีแต่สุขอย่างเดียวไม่ใช่เป็นของที่ทำให้แจ้งได้ด้วยปฏิปทาเพียงเท่านั้น ก็แต่  
ว่าปฏิปทาอันมีอาการนั้น เป็นเหตุทำให้แจ้งจ้งโลกอันมีแต่สุขอย่างเดียว

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสตอบอย่างนั้นแล้ว บรรดาของสกลุททาปิ  
ปริพาชก ก็พร้อมกันกล่าวขึ้นด้วยเสียงอันดังว่า พวกเราถือความรู้อาจารย์

ไม่อยู่ในเทศน์เสียแล้ว พวกเราที่ถือความรู้อาจารย์ไม่อยู่ในเทศน์เสียแล้ว เพราะ  
พวกเราไม่รู้ยิ่งขึ้นไปกว่านี้ ๑ ถ้าคัมภีร์ สกฤตยาธิปริพาชกจึงให้ปริพาชกเหล่านั้น  
สงบเสียแล้วทุกตามพระผู้มีพระภาคเจ้าต่อไปว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า  
โลกอันมีแต่สุขอย่างเดียว บุคคลทำให้แจ้งได้ด้วยปฏิบัติทำไร

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณอนาถา ภิกษุในพระธรรมวินัย  
นี้ บ่อนได้สำเร็จศกฺกณอันบริสุทธิ์ด้วยอุเบกขาและสติ หาทุกข์สุขมิได้ เพราะ  
ละสุขทุกข์เสียแล้ว สันโสมนัสโหมนัสในปางก่อนเสียแล้ว เหวตาทิที่เกิดใน  
โลกอันมีแต่สุขอย่างเดียว มีอยู่เท่าใด ภิกษุนั้นก็ไม่ขึ้นร่วม เจริญร่วม สนทนา  
ร่วม กับเหวตาทิเหล่านั้น โลกอันมีแต่สุขอย่างเดียวบุคคลทำให้แจ้งด้วยปฏิบัติ  
เท่านั้นแล ฯ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ภิกษุทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์อยู่ใน  
ศาสนาของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะประสงค์จะทำให้แจ้งโลกอันมีแต่สุข  
อย่างเดียวนี้เป็นแน่ ฯ จึงตรัสว่า ไม่ใช่อย่างนั้นอนาถา เพราะภิกษุทั้งหลาย  
ประพฤติพรหมจรรย์อยู่กับเราด้วยประสงค์จะทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ยิ่งกว่านั้น ดีกว่า  
นั้นขึ้นไปอีก ฯ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ธรรมที่ยิ่งกว่าดีกว่านั้น อันเป็นเหตุ  
ให้ภิกษุทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์อยู่กับพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ได้แก่ธรรม  
สิ่งใดบ้าง พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า      คุณอนาถา      พระตถาคตอรหันต-  
สัมมาสัมพุทธเจ้าผู้สมบูรณ์ด้วยวิชชาจรณะ      ผู้ทรงดำเนินดีในเหตุการณ์ทั้งปวง  
ผู้ทรงล่วงรู้โลกแจ่มแจ้ง      ผู้ฝึกฝนบุคคลที่ควรฝึกฝนได้เป็นอย่างดี      ผู้เป็นครูของ  
เทพยตามนุษย์ทั้งหลาย      ได้เกิดขึ้นแล้วในโลกนี้ ฯ      พระตถาคตเจ้านั้นยอมทรง  
แสดงธรรมมโนอันดีในเบื้องต้น ท่ามกลาง ที่สุด พร้อมทั้งอรรถพจน์ขณะ ประกาศ  
พรหมจรรย์อันบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง      ผู้ได้ฟังธรรมของพระตถาคตเจ้านั้นแล้ว  
ยอมได้ความเชื่อง      เมื่อได้ความเชื่องแล้วก็เห็นว่า      การที่ผู้อยู่ครองเรือน  
จะประพฤติพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์บริบูรณ์ให้ได้นั้นไม่ใช่เป็นของง่าย      เราควร  
จักออกบรรพชา      ต่อมาภายหลัง      เขาก็ได้ละพภกญาติและทรัพย์สมบัติ      น้อยบ้าง  
มากบ้าง      ออกบรรพชา      เมื่อเขาได้บรรพชาแล้ว      ก็ทำตนให้สมบูรณ์ด้วยศีลสังวร



อินทรีบั้งสร สติ สัมปชัญญะ สันโดษ ฯ ทอมาภายหลังเขาก็ละนิวรณ์ ๕ อัน เป็นเครื่องทำใจให้เศร้าหมอง อันทำให้เสียกำลังปัญญา แล้วเขาก็ได้สำเร็จ ปฐมฌาน อันปราศจากการมณเฑาะและอกศลธรรมทั้งหลาย อันมีทั้งวิตก วิจารณ์ และปีติสุขเกิดจากวิเวก อันเป็นธรรมอันยิ่งอันเยี่ยม ซึ่งเป็นเหตุให้ภิกษุทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์อยู่กับเรา ฯ

ยังอีกข้อหนึ่งอุทาบ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บ่อมน้ำสำเร็จคฤชฌาน อันทำจิตใจให้ผ่องใส ทำจิตใจให้มีอารมณ์ อันเดียว หาวิตกวิจารณ์ได้ เพราะระงับวิตกวิจารณ์เสียแล้ว มีแต่ปีติสุขเกิดจากสมาธิ แม้อันนั้นก็เป็นธรรมอันยิ่ง อันดี ฯ

ยังอีกข้อหนึ่งอุทาบ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บ่อมน้ำสำเร็จคฤชฌานอันมีแต่อบกขา สติ สัมปชัญญะ และการเสวยสุขทางกาย เพราะกลายปีติเสียแล้ว ซึ่งเป็นฌานที่พระอรหันต์ทั้งหลายกล่าวว่า มีแต่อบกขา สติ กับสุขเท่านั้น แม้อันนั้นก็เป็นธรรมที่ยิ่ง ที่ดี ฯ

ยังอีกข้อหนึ่งอุทาบ คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ บ่อมน้ำสำเร็จคฤชฌาน อันบริสุทธิ์ด้วยอบกขาและสติ หาทุณย์ สุขมิได้ เพราะละสุขทุกข์เสียแล้ว เพราะสันโดษมณัสโทมนัสในปางก่อนเสียแล้ว แม้อันนั้นก็เป็นธรรมอันยิ่ง อันดี ฯ

ซึ่งเป็นเหตุให้ภิกษุทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์อยู่กับเรา

เมื่อจิตตั้งมั่นบริสุทธิ์ผ่องใส ไม่มีเนิ่นกิเลส ปราศจากเครื่องเศร้าหมอง เป็นจิตอ่อนโยนควรแก่การงาน เป็นจิตตั้งอยู่ เป็นจิตถึงซึ่งความไม่หวั่นไหว แล้ว ภิกษุนั้นก็น้อมจิตไปเฉพาะต่ออุปเพณีสวรรคตญาณ ภิกษุนั้นก็ระลึก ถึงชาติก่อนได้ชาติหนึ่งบ้าง ๒ ชาติบ้าง ๓ ชาติบ้าง ๔ ชาติบ้าง ๕ ชาติบ้าง ๑๐ ชาติบ้าง ๒๐ ชาติบ้าง ๓๐ ชาติบ้าง ๔๐ ชาติบ้าง ๕๐ ชาติบ้าง ๑๐๐ ชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง หลายสังวัฏฏกัลป์บ้าง หลายวิวัฏฏกัลป์บ้าง หลายสังวัฏฏวิวัฏฏกัลป์บ้าง พร้อมด้วยอาการและห้วงชื่อว่า ในชาติโน้น เราได้มีชื่อ โคตร ผิวพรรณ วรรณะ อาหาร สุขทุกข์อย่างนั้น มีกำหนดอายุเท่านั้น จิตจากชาติโน้นแล้ว ได้เกิดในชาติโน้น ได้มีชื่อโคตร ผิวพรรณ วรรณะ อาหาร สุขทุกข์อย่างนั้น จิตจากชาติโน้นแล้ว ให้มาเกิดในชาตินี้ แม้ธรรมข้อนี้ก็ เป็นธรรมอันยิ่งอันดี ฯ

เมื่อจิตตั้งมั่นบริสุทธิ์ผ่องใส ไม่มีเนิ่นกิเลส ปราศจาก เครื่องเศร้าหมอง เป็นจิตอ่อนโยน ควรแก่การงาน เป็นจิตตั้งอยู่ เป็นจิต

ถึงความไม่หวั่นไหว แล้วภิกษุนั้นก็น้อมจิตไปเฉพาะ เพื่อความรู้การเคลื่อน  
 การเกิดของสัตว์ทั้งหลาย ภิกษุนั้นก็เห็นสัตว์โลกทั้งหลาย ทั้งที่ตายที่เกิด ที่เลว  
 ที่ดี ที่เป็นพวกดีพวกไม่ดี ไปดีไปไม่ดี ด้วยทิพพจักขอันบริสุทธิ์ยิ่งกว่าจักขุมนุษย์  
 ทั้งหลาย คือ ภิกษุนั้นก็เห็นรูปสัตว์โลกทั้งปวงที่เป็นไปตามกรรม คือ ได้รู้เห็น  
 สัตว์โลกที่ประกอบด้วยกายหจฺจริต วจฺจหจฺจริต มโนหจฺจริต คือ เห็นพระอรหันต์  
 เป็นมัจฉาภิกขุ ถือนั่นการทำของมัจฉาภิกขุ ที่ตายแล้วไปเกิดในอบาย ทศคติ  
 วินิบาต นรก และรู้เห็นสัตว์โลกทั้งหลายที่ประกอบด้วยกายสจฺจริต วจฺจสจฺจริต  
 มโนสจฺจริต ไม่เห็นพระอรหันต์ เป็นสัมมาภิกขุ ถือนั่นการทำของสัมมาภิกขุ  
 ซึ่งตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ได้ชัดเจนแจ่มแจ้งโดยไม่เคลือบแคลงสงสัย  
 มัชฌิมนิกายนี้เป็นธรรมอันยิ่ง ที่ดี ๆ เมื่อจิตตั้งมั่นบริสุทธิ์ผ่องใสไม่มีเนืองกิลเลส  
 ปราศจากเครื่องเศร้าหมอง เป็นจิตอ่อนโยนควรแก่การงาน เป็นจิตตั้งอยู่  
 เป็นจิตถึงซึ่งความไม่หวั่นไหวแล้ว ภิกษุนั้นก็น้อมจิตไปเฉพาะ เพื่อความรู้  
 อันเป็นเหตุให้สันติอาสวะทั้งหลาย แล้วภิกษุนั้นก็รู้จักทุกข์ รู้จักเหตุให้เกิดทุกข์  
 รู้จักความดับทุกข์ รู้จักทางให้ถึงความดับทุกข์ได้ตามเป็นจริง รู้จักอาสวะ  
 รู้จักเหตุให้เกิดอาสวะ รู้จักความดับอาสวะ รู้จักทางให้ถึงความดับอาสวะได้ตาม  
 เป็นจริง ๆ เมื่อภิกษุเห็นอย่างนั้น จิตก็หลุดพ้นจากกามาสวะ ภวาสวะ  
 อวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้วก็รู้หลุดพ้นแล้ว รู้ว่าสันติความเกิดแล้ว  
 สำเร็จพรหมจรรย์แล้ว ได้ทำสิ่งที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีสิ่งอื่นที่จะทำเพื่อความ  
 เป็นอย่างอื่นอีก อันนั้นแลอุทเทย เป็นธรรมอันยิ่ง อันประณีต ที่เป็นเหตุให้ภิกษุ  
 ทั้งหลายประพฤติกิริยาพรหมจรรย์อยู่กับเรา ๆ ธรรมเหล่านั้นแลอุทเทย เป็นธรรมอันยิ่ง  
 อันประณีต ซึ่งเป็นเหตุให้ภิกษุทั้งหลายประพฤติกิริยาพรหมจรรย์อยู่กับเรา เพราะ  
 ประสงค์จะทำให้แจ้งซึ่งธรรมเหล่านั้น

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสอย่างนั้นแล้ว สกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก  
 จิงกรามทุกสรวเสริญพระธรรมเทศนา แล้วทูลขอบรรพชาอุปสมบทต่อสมเด็จพระ  
 พระสุคตศาสดา พวกบริวารของสกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก จิงพร้อมกันท้าวว่า  
 ท่านอุทเทย อย่าได้ประพฤติกิริยาพรหมจรรย์อยู่กับพระโคตมเถร ท่านอุทเทย เป็น  
 อาจารย์แล้ว อย่าได้กลับเป็นศิษย์เลย เป็นเต้าน้ำแล้วกลับเป็นน้มน้อยกว่าน้ำจืดใด

ข้ออุปไมยนี้จักมีแก่ท่านอุททาภิ ถันนั้น ท่านอุททาขิอย่าได้ประพฤติพรหมจรรย์ในศาสนาพระสมณโคตมเลย ท่านอุททาขิเป็นอาจารย์แล้ว อย่าได้กลับเป็นศิษย์เลย ดังนี้ ฯ บริวารของสกุทธาปิปริพาชก ได้ชี้แจงขบวนการบรรพชาในพระพุทธศาสนาของสกุทธาปิปริพาชกด้วยประการดังนี้ ฯ จบอุพสกุทธาปิสูตรที่ ๘ เพียงเท่านั้น.

### อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งอุพสกุทธาปิสูตร ในคัมภีร์ปัญจ-  
ปสทนียว่า การที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจะตรัสถามสกุทธาปิปริพาชกว่า โลก  
ที่มีแต่สุขอย่างเดียวน้อยหรือ ปฏิปทาที่ทำให้แจ้งโลกอันมีแต่สุขอย่างเดียวน้อย  
หรือ ดังที่แสดงมาแล้วตามวาระพระบาลีนั้น ด้วยมีพระพุทธประสงค์จะให้  
สกุทธาปิปริพาชกระลึกได้ถึงความรู้ของตน ฯ คำว่า มีอาการนั้น คือ  
มีเหตุ ฯ คำว่า ตปคุณอันใดอันหนึ่งนั้น เขาหมายถึงหรือเจลก ฯ คำว่า พวกเรา  
ไม่อยู่ ในเหตุนี้ นั้น คือ พวกปริพาชกนั้นรู้ว่าผู้ใดตั้งใจอยู่ในธรรม ๕ ประการมา  
แล้ว กระทำกสิณบริกรรมแล้ว ทำตคิยจนให้เกิดขึ้นแล้ว มีมานไม่เสื่อม ก็ได้  
เกิดในสุกภินหพรหมโลก ฯ แต่เมื่อนานมาแล้วแต่กสิณบริกรรมเขาก็ไม่รู้ เขาไม่  
อาจทำตคิยจนให้เกิดขึ้นได้ ได้แต่จำไว้ว่าโลกอันมีสุขส่วนเดียวเท่านั้น ? คำว่า  
พวกเราไม่รู้ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น คือ พวกเราไม่รู้จักโลก ไม่รู้จักปฏิบัติยิ่งขึ้นไป  
กว่าตคิยจน ไม่รู้จักโลกที่มีแต่สุขอย่างเดียว คำว่า เพราะประสงค์จะทำ  
ให้แจ้งนั้น การทำให้แจ้งมีอยู่ ๒ ประการ คือ ทำให้แจ้งด้วยการได้ ๑ ทำให้แจ้ง  
ด้วยการเห็นประจักษ์ ๑ ฯ ผู้ที่ทำความตคิยจนให้เกิดแล้วเสื่อมจากตคิยจน เวลา  
ตายแล้วได้เกิดในสุกภินหพรหมโลก เรียกว่า ทำให้แจ้งด้วยการได้ ฯ ผู้ที่ทำความ  
ตคิยจนให้เกิดแล้ว ไปสู่สุกภินหพรหมโลกด้วยอธิธุตแล้วยืนร่วม พุดร่วม  
สนทนาร่วมกับเทพเจ้าเหล่านั้น เรียกว่า ทำให้แจ้งด้วยการเห็นประจักษ์ ฯ  
การได้ตคิยจนของคนทั้ง ๒ นั้น เรียกว่า ปฏิปทามีอาการ ฯ ผู้ที่ไม่ได้ตคิยจน  
ไม่อาจเกิดในสุกภินหพรหมโลก ไม่อาจทำให้จตุตถภวนเกิดขึ้นได้ ฯ สกุทธาปิ  
ปริพาชกกล่าวว่า ภิกษุทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์ อยู่กับพระผู้มีพระภาคเจ้า  
คงเป็นเพราะประสงค์จะทำให้แจ้งซึ่งโลกอันมีแต่สุขอย่างเดียวนั้นเป็นแน่ ดังนี้ นั้น

เขาหมายการทำให้แจ้ง ๒ อย่าง ตั้งแสดงมาแล้วนี้ ๑ คำว่า พวกบริวาร  
ของสกุลหาปิริพาชกได้จัดวางการบรรพชาในพระพุทธศาสนา ของสกุลหา  
ปิริพาชกนั้น อธิบายว่า สกุลหาปิริพาชกนั้น จะไม่ได้บรรพชาด้วยเหตุใด  
พวกบริวารก็ทำเหตุนั้นขึ้น ทั้งนี้เพราะเขาเลื่อมใส ๑ กล่าวคือ ในครั้งศาสนา  
พระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น เขาได้บรรพชาเจริญสมณธรรม ภิกษุผู้เป็นสหพ  
ของเขาเกิดความเบื่อน่ายในศาสนา ได้บอกเขาว่าจะสึก เขาได้โลกในบาตรจีวร  
ของภิกษุสหายนั้น ได้พรรณาคณแห่งความเป็นคฤหัสถ์ ภิกษุผู้เป็นสหายนั้น  
ให้บาตรจีวรแก่เขาแล้วก็สึกไป ด้วยกรรมอันนั้น จึงมีผู้จัดวางการบรรพชาของ  
เขา ในที่เฉพาะพระพักตร์พระพุทธเจ้าดังแสดงมา ๑ การที่พระผู้มีพระภาคเจ้า  
ทรงแสดงธรรมให้เขาฟังนั้น เพื่อจะให้เขานุปนิสสัยแก่เขาในอนาคต ด้วยว่า  
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นอุปนิสสัยของเขาในอนาคต จึงไม่ได้ตั้งภิกษุแม้สักรูป  
เคี้ยวไว้ในตำแหน่งอันเลิศฝ่ายเมตตาวิหาร ด้วยพระองค์ทรงเห็นว่า สกุลหา  
ปิริพาชก จักได้บรรพชาในศาสนาของเรา จักเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผุ่ด้วย  
เมตตา ๑ เพราะฉะนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานแล้ว เขาได้เกิดอยู่  
ในเมืองปาตลีบุตร ในครั้งรัชกาลพระเจ้าธรรมมาโสกราช เขาได้บรรพชาใน  
พระพุทธศาสนา สำเร็จเป็นพระอรหันต์ มีนามว่าพระอัสสกุตเถระเจ้า ได้เป็น  
ผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผุ่ด้วยเมตตา ๑ แม้แต่สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย ก็มี  
เมตตาจิตต่อกัน ด้วยอำนาจเมตตาของพระเถระเจ้าในคราวนั้น ๑ พระเถระเจ้า  
ได้เป็นอาจารย์ผู้ให้โอวาทแก่ภิกษุสงฆ์ทั่วทั้งชมพูทวีป ท่านได้อยู่ในวัฏฏนิเสนา  
สนวิหารตง ประมาณ ๓๐ โยชน์ ซึ่งเป็นที่ทำความเพียรของภิกษุทั้งหลาย ท่านได้  
ปูแผ่นหนังลงที่อากาศ แล้วนั่งสอนกรรมฐานแก่ภิกษุทั้งหลายในที่นั้น ถึงเวลาไป  
เที่ยวบิณฑบาตท่านก็ไม่ไป ท่านได้นั่งบอกรรมฐานอยู่ที่วิหารเท่านั้น ๑ คน  
ทั้งหลายได้พากันถวายทานแก่ท่านจนถึงวิหาร ๑ พระเจ้าธรรมมาโสกราชได้ทรง  
สดับคุณของท่าน มีพระประสงค์จะเห็นท่าน จึงส่งทูตไปนิมนต์ถึง ๓ ครั้ง ๑  
ท่านก็ไม่มา เป็นแต่ตอบไปว่า อาตมภาพกำลังให้โอวาทแก่ภิกษุสงฆ์อยู่ ดังนี้ สัน  
เนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น.



## ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย สำหรับพระธรรมเทศนาภันฑัน ก็มีย่อแต่เพียงสรุปข้อความเท่านั้น คือ ขักความตอนต้นของพระธรรมเทศนาภันฑันว่าด้วยปัญหาสุขทุกข์ ตอนกลางว่าด้วยปฏิปทาที่จะทำให้แจ้งซึ่งโลกอันมีแต่สุขอย่างเดียว คือ จะทำให้เกิดในสุกฺกิมหพรหมโลก หรือทำให้ได้เห็นสุกฺกิมหพรหมโลก ซึ่งนับว่าเป็นโลกมีแต่สุขอย่างเดียวด้วยอำนาจปฐมฌาน ทุคฺคฌาน ฌคฺคฌาน จตุตถฌาน ฯ ตอนปลายกล่าวถึงธรรมที่ยิ่งที่ประณีตขึ้นไปกว่ากันเป็นชั้น ๆ คือ ปฐมฌาน ทุคฺคฌาน ฌคฺคฌาน จตุตถฌาน ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ จุตูปปาตญาณ อาสวักขยญาณ อันเป็นเหตุให้ภิกษุทั้งหลายอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา ดังนี้ ส่วนข้อความนอกจากนี้ไม่มีข้อใดที่ควรยกขึ้นมาแสดง จึงเป็นอันว่าจบพระธรรมเทศนาภันฑันเพียงเท่านั้น.

เอวํ กัม คัฏฐประการณํ ฯ

## ภันฑี ๔๓

### คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

เวณสสูตร ทอนว่าด้วยเรื่องแสงเขี้ยวของเวณสปริพาชก

เอวมเม สุกฺกํ เอกํ สมขํ ภควา สวาทถิยํ วิหริติ เชตวนเณ อนาถ-  
บิณฑิกสฺส อารามे ฯ อถปิ ปริพาชโก เชน ภควา เตนฺอุปสงฺกมิ  
อุปสงฺกมิคฺวา ภควตา สหฺชํ สมฺโมทํ สมฺโมทนํ กถํ สาราณํ วิคิสาเรตฺวา  
เอกมนฺตํ อญฺฐาสิตํ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวัตถารมย์ไตรภาค  
ภันฑีที่ ๔๓ ว่าด้วยเวณสสูตรที่ ๑๐ แห่งปริพาชกวรรคที่ ๓ คัมภีร์มัชฌิมนิกาย  
สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย  
ตลอด ๕๐๐๐ พรรษา

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานี้ว่า ข้าพเจ้าผู้ขอว่าอาณนที่ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่อารามแห่งอนาถบิณฑิกเศรษฐี อันมีนามว่าพระเชควนาราม ใกล้กรุงสาวัตถี ฯ ครั้งนั้น เวชนสปริพาชกได้ไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า แสดงความชื่นชมยินดี มีวาจาปราศรัยแล้วก็นอนในที่สมควรแก่คน

ครั้นเวชนสปริพาชกเฝ้าอยู่ในที่สมควรแก่คนแล้ว ก็เปล่งอุทานขึ้นในที่ใกล้พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า อันนี้เป็นแสงเข้ยม อันนี้เป็นแสงเข้ยม ดังนี้ ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสถามว่า คุณ่อนักจมานะ เหตุไรจึงกล่าวว่า อันนี้เป็นแสงเข้ยม อันนี้เป็นแสงเข้ยม แสงเข้ยมนี้ได้นักสิ่งใด ? เขกราบแล้วว่า ข้าแต่พระโคตมผู้ประเสริฐ แสงไม่มีแสงอื่นยิ่งกว่า ดีกว่า เรียกว่าแสงเข้ยม พระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสถามว่า คุณ่อนักจมานะ แสงที่ไม่มีแสงอื่นเข้ยมกว่า ดีกว่านั้นได้นักแสงอันใด ? ได้นักแสงที่ไม่มีแสงอื่นเข้ยมกว่า พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณ่อนักจมานะ วาจาของเธอเป็น วาจาขบขาว เพราะเธอกล่าวว่า แสงที่ไม่มีแสงอื่นเข้ยมกว่า ดีกว่า เรียกว่า แสงเข้ยม แต่เธอไม่ได้ว่า แสงเข้ยมนี้ได้นักสิ่งใด ? คุณ่อนักจมานะ สมมุติว่ามีบุคคลคนหนึ่ง กล่าวขึ้นว่า หญิงใดเป็นหญิงงามในชนบทนี้ เราต้องการหญิงนั้น เรารักใคร่หญิงนั้น ฯ คนทั้งหลายจึงถามว่า หญิงงามที่ท่านต้องการรักใคร่นั้น ท่านรู้หรือไม่ว่าเป็นนางกษัตริย์ หรือนางพราหมณ์ พ่อค้า พ่อครัว ประการใด ? เขาตอบว่าไม่รู้ ฯ คนทั้งหลายจึงว่า หญิงงามที่เธอต้องการรักใคร่นั้นมีผิวพรรณวรรณะข้อโคตรอย่างไร สูงต่ำปานกลางอย่างไร ดำหรือขาว หรือเหลืองอย่างไร อยู่บ้านไหนนิคมไหน ? เขาก็ตอบว่าไม่รู้ คนทั้งหลายจึงว่า ถ้าอย่างนั้นก็เป็นอย่างนั้นว่า เธอต้องการรักใคร่ หญิงงามที่เธอไม่รู้ไม่เห็น อย่างนั้นซิ ? เขาตอบว่า อย่างนั้น ฯ คุณ่อนักจมานะ เมื่อเป็นอย่างนั้น ถ้อยคำของบุรุษนั้นมีเหตุผลควรฟังได้หรือไม่ ? ไม่มีพระเจ้าข้า ฯ ข้อนักจมานะ แผละนักจมานะ คือ เธอกล่าวว่า แสงซึ่งไม่มีแสงอื่นเข้ยมกว่า เรียกว่าแสงเข้ยม

แต่เธอไม่ได้ว่า แสงเข็มนนั้นได้แก่แสงอันใด ? ข้าแต่พระโคตมผู้ประเสริฐ แสงเข็มนนั้น ได้แก่แสงควน ซึ่งไม่เป็นอะไรในเมื่อตายแล้ว อันมีแสงเหมือน แสงแก้วไพฑูรย์ซึ่งเป็นแก้วงามช่วงโชติ เป็นแก้ว ๘ เหลี่ยม เป็นแก้วที่ช่าง เจียรไนดีแล้ว ที่เขาวางไว้บนผ้ากัมพลขาว อันมีรัศมีสว่างอยู่ณนั้น

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสถามว่า คุณกัจจานะ แก้วไพฑูรย์ที่ เรอวนั้นกับควนห้อย ในเวลากลางคืนมืดๆ อย่างไหนจะมีแสงดีกว่ากัน ฯ ห้อยขกกลางคืนมืดๆ มีแสงดีกว่าแก้วไพฑูรย์นั้น พระเจ้าข้า

คุณกัจจานะ แสงห้อยในเวลากลางคืนมืดๆ กับแสงประทีปไหน จะสว่างดีกว่ากัน ฯ แสงประทีปสว่างดีกว่าพระเจ้าข้า ฯ คุณกัจจานะ แสง ประทีปกับแสงกองไฟใหญ่ในเวลากลางคืนมืดๆ อย่างไหนจะสว่างกว่ากัน แสง กองไฟใหญ่สว่างกว่าพระเจ้าข้า

คุณกัจจานะ แสงกองไฟใหญ่ในเวลากลางคืนมืดๆ กับแสงดาวประจักษ์ ซึ่งปรากฏขึ้นในท้องฟ้า และปราศจากเมฆหมอกในเวลาจวนสว่าง อย่างไหน จะสว่างกว่ากัน ฯ แสงดาวประจักษ์สว่างกว่าพระเจ้าข้า

คุณกัจจานะ แสงดาวประจักษ์ กับแสงดวงจันทร์วันเพ็ญซึ่งปราศจาก เมฆหมอก อย่างไหนจะสว่างกว่ากัน ฯ แสงดวงจันทร์ในวันเพ็ญสว่างกว่าพระเจ้าข้า

คุณกัจจานะ แสงดวงจันทร์ในวันเพ็ญกับแสงดวงอาทิตย์ในเวลาเที่ยง ซึ่งเป็นเวลาอุตุสารท ในเดือนสุททัยแห่งฤดูฝน อันปราศจากเมฆหมอก อย่างไหนจะสว่างกว่ากัน ฯ แสงดวงอาทิตย์ในเวลาเที่ยงสว่างกว่า พระเจ้าข้า ฯ

คุณกัจจานะ พวกเทพเจ้าที่มีรัศมีดวงจันทร์ดวงอาทิตย์เหล่านั้น มี อย่างมากกว่ามากเรารู้จัก ก็แต่เราไม่พูด ส่วนเธอพูด แสงใดเลวกว่า เสร้าหมองกว่าแสงห้อย เธอกล่าวว่าแสงนั้นก็เป็นของเข็มน แต่เธอซัด ลงไปไม่ได้ว่าแสงนั้นได้แก่สิ่งใด ฯ คุณกัจจานะ กามคุณมีอยู่ ๕ ประการ คือ รูปอันรู้สึกด้วยตา เสียงอันรู้สึกด้วยหู กลิ่นอันรู้สึกด้วยจมูก รสอัน รู้สึกด้วยลิ้น โผฏฐัพพะอันรู้สึกด้วยกาย ซึ่งสัตว์โลกทั้งหลายต้องการ รักใคร่ชอบใจมีอยู่ สุขโสมนัสอันใดเกิดขึ้นเพราะอาศัยกามคุณ ๕ นี้ สุข

โสมนัสอันนั้นเรียกว่าความสุข ฯ สุขปรากฏเลิศกว่าสุขทั้งหลาย สุขคคสุข  
ปรากฏเลิศกว่าความสุข

เมื่อสมเด็จพะผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนั้นแล้ว เวณสปริพาชกจึง  
กราบทูลขึ้นว่า เป็นการอัศจรรย์ยิ่งพระเจ้าข้า ในการที่พระโคตมเจ้าตรัสถูก  
ต้องที่ว่า สุขปรากฏเลิศกว่าสุขทั้งหลาย สุขคคสุขปรากฏเลิศกว่าสุข  
ดังนี้ ฯ สมเด็จพะผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนกัจจანะ เธอมีความ  
เห็นอย่างหนึ่ง ผู้เห็นควรอย่างหนึ่ง ผู้เห็นชอบอย่างหนึ่ง ผู้ประกอบอย่างหนึ่ง  
ผู้มีอาจารย์อย่างหนึ่ง รู้ดีกว่าสิ่งใดเป็นสุข สิ่งใดเป็นสุข สิ่งใด  
เป็นสุขคคสุข

ดูก่อนกัจจานะ ภิกษุรูปใดเป็นพระอรหันต์ เป็นผู้สิ้นอาสวะแล้ว เป็น  
ผู้สำเร็จพรหมจรรย์แล้ว เป็นผู้ทำสิ่งที่ควรทำสำเร็จแล้ว เป็นผู้วางภาระแล้ว  
เป็นผู้ถึงประโยชน์แห่งตนตามลำดับแล้ว เป็นผู้สิ้นเครื่องเกาะเกี่ยวในภพแล้ว  
เป็นผู้หลุดพ้นเพราะรู้ชอบแล้ว ภิกษุเหล่านั้นแหละ จึงจรรู้ว่าสิ่งใดเป็นสุข  
หรือเป็นสุข หรือเป็นสุขคคสุข

เมื่อสมเด็จพะผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนั้นแล้ว เวณสปริพาชกก็โกรธ  
น้อยใจ ขู่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข่มพระผู้มีพระภาคเจ้า ท่อว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า  
ว่าพระสมณโคตมจักเป็นผู้ทำให้ถึงซึ่งความไม่เสียแล้ว กล่าวดังนี้แล้ว จึงกราบทูล  
ขึ้นว่า สมณพราหมณ์บางจำพวกในโลกนี้ ไม่รู้จักอดิค อนาคต แล้วก็ยืนยันว่า  
เราว่าเราสิ้นความเกิดแล้ว สำเร็จพรหมจรรย์แล้ว ได้ทำสิ่งที่ควรทำเสร็จแล้ว  
ไม่มีสิ่งอื่นที่จะทำเพื่อความเป็นอย่างอื่นอีกแล้ว ฯ ถ้อยคำของสมณพราหมณ์เหล่า  
นั้น เป็นถ้อยคำนำหัวเราะ เป็นถ้อยคำลามก เป็นถ้อยคำว่างเปล่า พระเจ้าข้า

สมเด็จพะผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนกัจจานะ สมณพราหมณ์  
เหล่านั้น ไม่รู้จักอดิค อนาคต แต่ยืนยันว่า เราว่าเราสิ้นความเกิดแล้ว สำเร็จ  
พรหมจรรย์แล้ว ได้ทำสิ่งที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีสิ่งอื่นที่จะทำเพื่อความเป็นอย่าง  
อื่นอีกแล้ว สมณพราหมณ์เหล่านั้นย่อมกล่าวข่มขู่โดยชอบธรรม ฯ ก็แต่ว่าเรื่อง  
อดิค อนาคต จงยกไว้ ขอให้บุรุษผู้มีความรู้ ผู้ไม่โอ้อวด ผู้ไม่มัวเมา ผู้มี  
นิสัยชอบตรง จงมาเกิด เราจักสั่งสอน เราจักแสดงธรรมให้ฟัง เมื่อเขาปฏิบัติ



ตามที่เราสั่งสอน ไม่ช้าเขาก็จรรู้เองเห็นเองว่า การหลุดพ้นเป็นการหลุดพ้น  
จากเครื่องผูก คือ อวิชชา ได้โดยชอบ ฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เด็กอ่อนที่ถูกด้าย  
ในที ๕ แห่ง มีคอเป็นที ๕ เมื่อเติบโตขึ้นแล้ว คนทั้งหลายก็แก้เครื่องผูกเหล่านั้น  
ออกเสีย เขารู้ว่าเขาพ้นจากเครื่องผูกแล้ว เขาไม่มีเครื่องผูกแล้ว ฉะนั้น ข้อน  
ที่ฉันนั้น จงให้บรรพชิตมีความรู้ ผู้ไม่โอ้อวด ผู้ไม่มีมารยา ผู้มีนิสัยซื่อตรง มา  
เกิด เรารู้จักสั่งสอน เรารู้จักแสดงธรรมให้ฟัง เมื่อเขาปฏิบัติตามคำที่เราสั่งสอน  
ไม่ช้าไม่นานเท่าไร เขาก็จรรู้เองเห็นเองว่า การหลุดพ้นจากเครื่องผูกอันเป็น  
การหลุดพ้นจากอวิชชาโดยชอบ ดังนี้

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนั้นแล้ว เวชนสปริพาชกก็ทูลสรรเสริญ  
พระธรรมเทศนาว่า ประเสริฐแท้ แล้วถวายตัวแก่พระรัตนตรัย เป็นอุบาสก  
ในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นไป ฯ จบเวชนสสูตรที่ ๑๐ และปริพาชก-  
วรรคที่ ๑ เพียงเท่านี้

### อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งเวชนสสูตร ในคัมภีร์ปัญจอุปสุทนียว่า  
เวชนสปริพาชกนั้น เป็นอาจารย์สกุลทายิปริพาชก เขาได้ทราบว่สกุลทายิ-  
ปริพาชกแพ้พระพุทธเจ้าในเรื่องแสงเขี้ยว เขาจึงคิดว่า เราได้สอนให้สกุลทายิ  
ปริพาชกดีแล้ว แต่อย่างไรจึงแพ้เขา เรารู้จักไปเอง จักไปสอบถามปัญหาเรื่อง  
แสงเขี้ยวต่อพระสมณโคตมด้วยตนเองจึงจรรู้ได้ เขาคิดดังนั้นแล้ว จึงออกเดินทางจาก  
กรุงราชคฤห์ไปสู่กรุงสาวัตถี อันมีระยะทางไกลได้ ๔๕ โยชน์ ไปถึงที่เฝ้าพระผู้มี  
พระภาคเจ้าแล้ว จึงได้ขึ้นเปล่งอุทานขึ้นดังที่แสดงมาแล้วตามพระบาลีนั้น ฯ  
ใจความในอุทาน เหมือนกับที่แสดงมาแล้วในจุฬสกุลทายิสสูตรนั้น ฯ มี  
คำถามว่า เหตุไร สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงยกถามคุณ ๕ ขึ้นแสดง ฯ  
มีคำแก้ว่า ผู้ครองเรือนนั้น หนักในกามคุณ น้อมไปในกามคุณ บางคนหนัก  
ในการออกจากกามคุณ น้อมใจไปในการออกจากกามคุณ บรรพชิตบางคนก็  
หนักในกามารมณ์ น้อมใจไปในกามารมณ์ บางคนก็หนักไปในการออกจาก  
กามารมณ์ น้อมใจไปในการออกจากกามารมณ์ ส่วนเวชนสปริพาชกนี้ หนัก

ในกามารมณ์ น้อมใจไปในกามารมณ์ ฯ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกกาม-  
คุณ ๕ ขึ้นแสดง เขาก็ชักสังเกตด้วยใจได้ว่า ตัวเขาน้อมไปในกามารมณ์  
เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ทรงยกกามคุณ ๕ ขึ้นแสดงด้วย  
ทรงเห็นว่า เทศนาอันนั้นจักเป็นทีสบายแก่เวชณสปริพาชก ฯ ถ้อยคำในพระบาลี  
ที่ควรยกขึ้นอธิบาย ยังมีอีกหลายคำ มีคำว่า กามัคคสุขเป็นต้น ฯ กล่าว  
คือ คำว่า กามัคคสุขนั้น แปลว่า สุขอันเลิศกว่ากามสุข ฯ สุขอันเลิศกว่ากามสุข  
นั้น ได้แก่ นิพพาน ฯ คำว่า ลามกนั้น คือ หาประโยชน์มิได้ ฯ คำที่พระผู้มี  
พระภาคเจ้าตรัสว่า เรื่องอดีต อนาคต ทรงยกไว้ดังนั้น อธิบายว่า เวชณส-  
ปริพาชกนั้น ไม่มีบุพเพนิวาสญาณสมควรเหมาะแก่เรื่องอดีต ไม่มีทิพพ-  
จักขุญาณ อันเหมาะแก่เรื่องอนาคต เพราะฉะนั้น จึงควรยกเรื่องทั้งสองนั้นเสีย  
ไม่ควรที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงยกขึ้นแสดง ฯ คำที่กล่าวถึงเด็กอ่อนถูกผูก  
ด้วยด้ายในท ๕ แห่ง มีคือเป็นท ๕ นั้น คือ มารดาบิดาย่อมผูกด้ายเมื่อท ๒  
เท้าท ๒ กับคอ ๑ เพื่อให้ลูกของเขาอยู่สขสบายดี แต่ในเวลาที่เคยกินเคี้ยว  
โตขึ้น ด้ายนั้นก็เบียดขาดไปเองก็มี ตัดด้ายนั้นออกก็มี ฯ การไม่รู้จัก  
เบ่งตนแห่งอวิชา เปรียบเหมือนกับการไม่รู้จักรองผูก คือ ด้ายของเด็กอ่อน  
นั้น เพราะปริพาชกนั้น ไม่รู้จักเบ่งตนแห่งอวิชาได้ ฯ การหลุดพ้นจาก  
เครื่องผูก คือ อวิชาด้วยพระอรหัตมรรค และรู้ว่าเราหลุดพ้นแล้วนั้น คล้าย  
กับการที่เด็กรู้ว่าตนหลุดพ้นจากเครื่องผูกในเมื่อเคี้ยวโตแล้วฉะนั้น สันเนอความใน  
อรรถกถาเพียงเท่านั้น.

### ธัมมัตถาธิบาย

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในธัมมัตถาธิบายว่า ข้อความในพระธรรมเทศนา  
กัณฺฐกัมมอยู่ ๓ ตอน คือ ตอนต้นกล่าวถึงเวชณสปริพาชก คือ นักบวชนอก  
พระพุทธศาสนา ซึ่งถือความสัสตัญญูเฉลียวฉลาด เปล่งอทานประกาศ  
ความรู้ของตนว่า อันนี้เป็นแสงเขี้ยว อันนี้เป็นแสงเขี้ยว พระผู้มีพระภาคเจ้า  
จึงทรงซักถามว่า แสงเขี้ยวนั้น ได้แก่แสงอันใด เขาก็ตอบว่า ได้แก่แสงซึ่ง  
ไม่มีแสงอันยิ่งกว่าหรือดีกว่า แล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงซักอีกว่า แสงซึ่ง

ไม่มีแสงอันยิ่งกว่าหรือดีกว่านั้น ได้แก่แสงอันใด เขาก็ได้แต่ตอบว่า ได้แก่แสง  
ซึ่งไม่มีแสงอันยิ่งกว่าดีกว่านั้นซิ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า วาจาของเธอ  
ขาว ก็คงจะชักไปเท่าไร เธอก็ตอบได้แต่เพียงว่า แสงซึ่งไม่มีแสงอันยิ่งกว่า  
หรือดีกว่านั้นแหละ เรียกว่าแสงเข้ยม แต่เธอไม่ได้ว่า แสงเข้ยมนั้น ได้แก่  
แสงอันใดแน่ ถึงมีคำถามเธอยังตร้อยบัพพัน เธอก็ตอบบอ้อย่างนั้นเท่านั้น  
จึงว่าถ้อยคำของเธอเป็นถ้อยคำยาว เป็นถ้อยคำไม่รู้จักสิ้นสุด เธอเปรียบ  
เหมือนบุรุษต้องการนางงาม แต่ไม่ได้ว่า นางงามนั้นคือใคร เมื่อมีคำถาม  
ก็ได้แต่ตอบว่า หญิงใดงามในชนบท เราต้องการหญิงนั้นในชนบท ดังนี้ เท่านั้น  
ซึ่งลงไปให้ชัดไม่ได้ว่า นางงามที่เขาต้องการนั้นเป็นใคร มีรูปพรรณสัณฐาน  
สูงต่ำขาวอย่างไร อยู่บ้านไหน เมืองไหน เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่าง  
แล้ว เขาจึงตอบว่า แสงอันเข้ยมนั้น ได้แก่แสงของตัวตน ซึ่งไม่รู้จักเป็นอะไร  
ในเมื่อตายแล้ว แสงตัวตนอันนั้นเหมือนกับแสงแก้วไพฑูรย์ ฯ พระผู้มีพระ  
ภาคเจ้าจึงทรงชักว่า แสงแก้วไพฑูรย์กับแสงหึ่งห้อยไหนจะสว่างกว่ากัน เขาตอบ  
ว่าแสงหึ่งห้อยสว่างกว่า ฯ จึงตรัสถามว่า แสงหึ่งห้อยกับแสงดวงประทีปใน  
เวลากลางคืนอย่างไหนสว่างกว่ากัน เขาตอบว่าแสงประทีป ฯ จึงตรัสถามว่า  
แสงประทีปกับแสงกองไฟใหญ่ในเวลากลางคืน อย่างไหนจะสว่างกว่ากัน เขา  
ตอบว่า แสงกองไฟใหญ่ในเวลากลางคืนสว่างกว่า ฯ จึงตรัสถามว่า แสงกอง  
ไฟใหญ่ในเวลากลางคืน กับแสงดาวประจักษ์ คือดาวประกายพฤษ์ ซึ่งปรากฏ  
ขึ้นในเวลาจวนสว่าง อันปราศจากเมฆหมอกนั้น อย่างไหนจะสว่างกว่ากัน  
เขาตอบว่า แสงดาวประจักษ์สว่างกว่า ฯ จึงตรัสถามว่า แสงดาวประจักษ์  
กับแสงพระจันทร์เพ็ญไหนจะสว่างกว่ากัน เขาตอบว่า แสงพระจันทร์เพ็ญสว่าง  
กว่า ฯ จึงตรัสถามว่า แสงพระจันทร์เพ็ญกับแสงพระอาทิตย์ในเวลาเที่ยง ไหนจะ  
สว่างกว่ากัน เขาตอบว่า แสงพระอาทิตย์ในเวลาเที่ยงสว่างกว่า ฯ จึงตรัสถามว่า  
เทพเจ้าที่มีรัศมียิ่งกว่าแสงดวงจันทร์ดวงอาทิตย์นั้น มีอยู่มากกว่ามาก แต่ว่าเรา  
ไม่ควรยกขึ้นมาพูดว่า แสงสว่างอันเป็นรัศมีของเทพเจ้าเหล่านั้น เป็นแสง  
สว่างเข้ยม ส่วนเธอได้ยกเอาแสงอัทธภาพ มีรัศมีสว่างเหมือนกับแก้วไพฑูรย์  
ซึ่งมีแสงสว่างน้อยกว่าแสงหึ่งห้อย ขึ้นมากล่าวว่าเป็นแสงเข้ยม แต่ไม่ได้ว่า

ได้แก่แสงสว่างอย่างใดแน่ เป็นอันว่าใช้ไม่ได้ เป็นอันว่าถ้อยคำของเชอพัง  
ไม่ได้ เหมือนถ้อยคำของบุรุษซึ่งต้องการนางงามฉะนั้น ดังนี้

ส่วนตอนกลางนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงบอกถามคุณ ๕ ขึ้น  
แสดงว่า ความสุขโสมนัสอันเกิดเพราะถามคุณ ๕ เรียกว่าถามสุข สุขอัน  
เลิศกว่าถาม เลิศกว่าถามสุขแล้ว เวณสปริพาชกจึงทูลสรรเสริญเป็นเชิงถาม  
ว่า สุขอันเลิศกว่าถามสุขนั้นได้แก่สิ่งใด พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า เขาผู้  
มีความเห็นอย่างหนึ่ง เห็นควรอย่างหนึ่ง ชอบใจอย่างหนึ่ง ประกอบอย่างหนึ่ง  
ยากที่จะรู้ค่านได้ คือ หมายความว่าปริพาชกผู้มีความคิดความเห็นนอกพระ  
พุทธศาสนานั้น ยากที่จะรู้ได้ว่าสุขอันเลิศกว่าถามสุขนั้นได้แก่สิ่งใด จะรู้ได้ก็  
แต่พระอรหันตผลสิ้นกิเลสแล้วเท่านั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนั้นแล้ว  
เวณสปริพาชกก็โกรธ จึงว่า พระสมณโคตมถึงซึ่งความลามกเสียแล้ว แล้ว  
กล่าวว่า พวกสมณพราหมณ์ที่ไม่รู้จักอดีต อนาคต ชอบยืนยันว่า ตนสิ้นความ  
เกิดแล้ว สำเร็จพรหมจรรย์แล้ว ได้ทำสิ่งที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีสิ่งอื่นที่จะ  
ต้องทำเพื่อความเป็นอย่างอื่นนอกแล้ว ถ้อยคำของสมณพราหมณ์จำพวกนั้นเป็น  
ถ้อยคำน่าหัวเราะ เป็นถ้อยคำลามก เป็นถ้อยคำว่างเปล่า คือ เป็นถ้อยคำไม่มี  
ประโยชน์

ตอน ๓ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงโปรดประทานพระธรรมเทศนาว่า  
พวกสมณพราหมณ์เช่นนั้น ควรถูกข่มขัตด้วยความชอบธรรมเรื่องอดีต อนาคต  
นี้เองยกไว้ ขอแต่ให้ผู้มีความรู้ คือผู้รู้จักความเป็นผู้ใหญ่แล้ว ทั้งไม่มีความ  
โอ้อวด ไม่มีมารยา เป็นคนนิสัยตรง มหาเราเกิด เราจักสั่งสอนเขา  
เมื่อเขาปฏิบัติตามคำสั่งสอนของเราแล้ว เขาก็จักรู้เองเห็นเองว่า เขาได้หลุด  
พ้นจากเครื่องผูก คือ อวิชชา เหมือนกับเด็กที่เติบโตแล้วรู้ว่าตัวได้หลุดพ้นจาก  
เครื่องผูกที่มอมเมาที่เท้าที่ค่อแล้วฉะนั้น ฯ เมื่อปริพาชกนั้น ได้ฟังดังนี้แล้ว ก็เกิด  
ความเลื่อมใสขอมณับถือพระพุทธศาสนาตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นไป

คำว่า แสงเข้ยม แสงเข้ยม ซึ่งปริพาชกนั้นกล่าวขึ้นนั้น เดิมทีพวก  
คณาจารย์ฝ่ายปริพาชก ได้หมายเอาวิสัยของเทพเจ้าผู้เกิดในสุภกนิหพรหมโลก  
ซึ่งเป็นพรหมโลกชั้นที่ ๕ ซึ่งนับว่า ยังมีพรหมโลกชั้นสูงกว่านั้นอีกหลายชั้น



เพราะพรหมโลกย่อมมีถึง ๒๐ ชั้น คือ ชั้นพรหมปาริสัชชา พรหมปโรหิตา มหาพรหม ปรีตภา อัมปมาณาภา อาภัสสรา ปรีตาสภา อัมปมาณสภา สุกกัณหา เวหฬลา อสัณฺณ อวิหา อคัมปา สุตัสสา สุตัสสี อกนิฏฐา อากาสาณญายตนะ วิญญานญายตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัณญานา- สัณญายตนะ ดังนี้ ฯ ครั้นนานมาพวกคิณยานุกิณย์หลัง ๆ ก็ไม่รู้ได้ว่า คำว่า แสงเข้มนั้น ได้แก่รัศมีเทพเจ้าชั้นสุกกัณหา รู้ได้แต่เพียงว่าเป็นรัศมีของ อคภาพ ซึ่งมีแสงสว่างเหมือนกับแสงแก้วไพฑูรย์เท่านั้น เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า เทพเจ้าที่มีรัศมียิ่งกว่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์นั้น มีอยู่มาก กว่ามาก แต่เราคิดนึกไม่ยกขึ้นพูด ส่วนเรอยกเอาแสงอคภาพซึ่งมีแสงสว่าง เหมือนแก้วไพฑูรย์ขึ้นพูดว่า เป็นแสงเข้มนั้น แสงแก้วไพฑูรย์นั้นเมื่อเทียบกับ แสงหึ่งห้อยในเวลากลางวันมืด ๆ แล้ว ก็สู้แสงหึ่งห้อยไม่ได้ เป็นอันว่าเธอได้ ยกเอาแสงซึ่งสู้แสงหึ่งห้อยไม่ได้ขึ้นมาพูดว่าเป็นแสงเข้มนั้น จักว่าถ้อยคำของเธอ เป็นถ้อยคำที่หาขบขัน หรือน่าอศุ น่าละอาย ดังนี้ เป็นอันว่าสมเด็จพระผู้มี พระภาคเจ้าทรงล้างถ้อยคำของพวกปริพาชก ในเรื่องแสงเข้มนั้น ด้วยพระพุทธเจ้า ของเราทั้งหลายนั้นว่องไวเฉียบแหลมยิ่งนัก หักล้างเสียซึ่งลัทธิของผู้อื่นได้ โดยมี เหตุผลเพียงพอ ดังที่ได้ยกขึ้นแสดงมาแล้วเป็นข้อ ๆ นั้น สามเณรความใน ธรรมมคธาริชาตพิงเท่านั้น. เอวํ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐก ๔๔

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

ฉุฎฐการสูตร ตอนว่าด้วยเรื่องโชติปาโลมานพ

เอวมเม สุตํ เอกํ สมณํ ภควา โสเสสสุ จาริกํ จรติ มหตา ภิกขุ- สงเขม สหุติ ฯ อถ โข ปณ ภควา มคฺคา โอกกมม อญฺญตรสมิ ปเทเส สิตํ ปาตุวาภาสิ ฯ อถ โข อาขสมโต อาณนทสฺส เอตทโหสิคิ.

ณ บัดนี้ อาคมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิถณารณัยไตรภาค กัณหาที่ ๔๔ ว่าด้วยขณิกการสูตรที่ ๑ แห่งราชกวรรคที่ ๔ ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก อันกล่าวด้วยเรื่องโชติปาละมาถเพบรมโพธิสัตว์เจ้า คือ พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายในอดีตกาล ตามพระบาลี อรรคกถา ชัมมัตถาธิบาย เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน ตามสมควรแก่การฟังพระธรรมเทศนา

### บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอานนที่ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ กล่าวคือ ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จไปในแขวงประเทศโกศลพร้อมกับภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก ฯ ในระหว่างที่เสด็จไปตามมรรคานั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จแะออกจากมรรคา แล้วทรงข่มให้ปรากฏในที่หนึ่งซึ่งมีในที่ใกล้มรรคานั้น ฯ พระอานนทเถรเจ้าจึงคิดว่า มีเหตุบังจ้อยอย่างไรหนอ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงข่มให้ปรากฏเช่นนั้น เพราะพระตถาคตเจ้าทั้งหลายย่อมไม่ทรงข่มให้ปรากฏโดยไม่มีเหตุ ฯ พระอานนทเถรเจ้าคิดดังนี้แล้ว จึงห่มผ้าลดไหล่ข้างหนึ่ง ประณมอัญชลีต่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทูลถามขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เหตุบังจ้อยอะไรหนอที่ทำให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงข่มให้ปรากฏเช่นนั้น พระตถาคตเจ้าทั้งหลายย่อมไม่ทรงข่มให้ปรากฏโดยไม่มีเหตุ

ลำดับนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสตอบว่า คู่ก่อนอานนท เมื่อก่อนที่ฉันนิคมหนึ่งชื่อว่า เวฬุคณิคม เป็นนิคมใหญ่โตกว้างขวาง มีผู้คนมาก ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงนามว่า กัสสป ได้ทรงอาศัยเวฬุคณิคมเป็นที่บิณฑบาต ฯ อารามของพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงพระนามว่า กัสสปนั้น ได้ตั้งอยู่ในที่นั้น ฯ พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงพระนามว่า กัสสปนั้น ได้ทรงสอนภิกษุสงฆ์อยู่ในที่นั้น

เมื่อพระอานนทได้ฟังดังนี้แล้ว จึงป้อนผ้าสังฆาฏิ ๔ ชั้นลงถวาย แล้วกราบทูลว่า ถ้าอย่างนั้น ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประทับนั่งในที่นั้นเถิด ที่นั้จักได้เป็นที่

ซึ่งพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์ ทรงประทับ ๑ สมเด็จพระผู้มี  
พระภาคเจ้าก็ได้ประทับนั่งลงในที่นั้น ๑ ครั้นประทับนั่งแล้ว จึงตรัสบอกว่า ดู  
ก่อนอาณนที เมื่อก่อนที่นั่นเป็นท้องแห่งเวฬุคณิกม อันเป็นนิคมกว้างขวาง  
ใหญ่โต มีผู้คนเกลื่อนกล่นอยู่เป็นอันมาก ๑ สมเด็จพระผู้มีพระภาค  
อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงพระนามว่า กัสสป ได้ทรงอาศัยเวฬุคณิกมเป็น  
ที่โคจรบิณฑบาต ๑ อารามของสมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า  
ผู้ทรงพระนามว่า กัสสปนั้น ตั้งอยู่ในที่นั้น ๑ สมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันต-  
สัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงพระนามว่า กัสสปนั้น ได้ประทับให้โอวาทภิกษุสงฆ์อยู่  
ในที่นั้น ๑ ช่างหม้อคนหนึ่งชื่อว่า นายขุณการ ซึ่งอยู่ในเวฬุคณิกม ได้เป็น  
อัครอัญญาภิกษุอันเลิศ ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรง  
พระนามว่า กัสสปนั้น ๑ มีมาณพคนหนึ่งชื่อว่า นายโชติบาล ได้เป็นบิณฑบาต  
ที่รักใคร่ของช่างหม้อชื่อว่า ขุณการนั้น ๑ ครั้นนั้น ช่างหม้อชื่อว่า ขุณการ  
นั้น ได้กล่าวแก่นายโชติบาลว่า นี่แน่ะเพื่อนโชติบาล เราพากันไปเฝ้าสมเด็จพระ  
ผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงพระนามว่า กัสสปเถิด การไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระ  
ภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น คนทั้งหลายลงความเห็นว่าเป็นการดี

เมื่อนายขุณการกล่าวอย่างนั้นแล้ว นายโชติบาลจึงตอบว่า ย่ำแย่เพื่อน  
ขุณการ ประโยชน์อันใดกับการได้เห็นสมณะศรัทธาโล้นนั้น ๑ นายขุณการจึง  
กล่าวขึ้นอีกเป็นครั้งที่ ๒ ที่ ๓ นายโชติบาลก็ตอบอย่างนั้นอีก นายขุณการจึงกล่าว  
ว่า นี่แน่ะโชติบาล ถ้าอย่างนั้นเราพากันหาเครื่องอาบนำไปอาบที่แม่น้ำเถิด ๑  
นายโชติบาลก็รับคำของนายขุณการว่า ถ้าอย่างนั้นก็เป็นการดี

ลำดับนั้น นายขุณการกับนายโชติบาลก็ถือเอาเครื่องตุ้มไปที่แม่น้ำ เพื่อจะ  
อาบน้ำ ๑ ครั้นไปถึงแล้วนายขุณการกล่าวขึ้นว่า นี่แน่ะโชติบาล อารามของ  
สมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงพระนามว่า กัสสปนั้น อยู่  
ในที่ใดกัน เราพากันไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า  
ผู้ทรงพระนามว่า กัสสปเถิด เพราะการได้เฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันต-

สัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงพระนามว่า กัสสปของเรานั้น คนทั้งหลายลงความเห็นว่าเป็นการดี

ดูก่อนอานนท์ เมื่อนายขณิกากล่าวอย่างนั้นแล้ว โชติปาละมาณพจึงกล่าวว่า อย่าเลยเพื่อนขณิกการ ไม่มีประโยชน์อันใดในการที่ได้เห็นสมณะศรัทธาโล่นั้นนั้น ฯ นายขณิกการนั้นก็กล่าวขึ้นอีกเป็นครั้งที่ ๒ ที่ ๓ ว่า นี่แน่ะโชติปาละ อารามของสมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงพระนามว่า กัสสปนั้น อยู่ในที่ไกลนัก เรามาพากันไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงพระนามว่า กัสสปนั้นเกิด เพราะการได้เฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงพระนามว่า กัสสปของเรานั้น คนทั้งหลายลงความเห็นว่าเป็นการดี ฯ ฝ่ายโชติปาละมาณพก็กล่าวขึ้นคำย่อยอีกเป็นครั้งที่ ๒ ที่ ๓ ว่า อย่าเลยเพื่อนขณิกการ ต้องการอะไรด้วยการได้เห็นสมณะศรัทธาโล่นั้นนั้น

ดูก่อนอานนท์ ลำดับนั้น ข้างหม้อชื่อว่าขณิกการ ก็ได้จับผ้าโชติปาละมาณพไว้ แล้วกล่าวอีกว่า นี่แน่ะโชติปาละ อารามของสมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงพระนามว่า กัสสปนั้น อยู่ในที่ไกลนัก เรามาพากันไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงพระนามว่า กัสสปนั้นเกิด เพราะการได้เฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงพระนามว่า กัสสปของเรานั้น คนทั้งหลายลงความเห็นว่าเป็นการดี ฯ ลำดับนั้น โชติปาละมาณพจึงบีตมือออกจากพกผ้า แล้วกล่าวขึ้นว่า อย่าเลยเพื่อนขณิกการ ไม่มีประโยชน์อันใดในการที่ได้เห็นสมณะศรัทธาโล่นั้นนั้น ฯ แต่พอโชติปาละมาณพก้มศีรษะลง ข้างหม้อชื่อว่าขณิกการ ก็จับผมโชติปาละมาณพไว้ แล้วกล่าวขึ้นอีกว่า นี่แน่ะเพื่อนโชติปาละ อารามของสมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงพระนามว่า กัสสปนั้น อยู่ในที่ไกลนัก เรามาพากันไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงพระนามว่า กัสสปนั้นเกิด เพราะการได้เฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ของเรานั้น คนทั้งหลายลงความเห็นว่าเป็นการดี ฯ ฝ่ายโชติปาละมาณพจึงคิดว่า เป็นการอัศจรรย์ในการที่ข้างหม้อชื่อว่าขณิกการ ผู้มีตระกูลต่ำกว่าเรา นี้สามารถจับผมเราได้ ชะรอยว่า การไปเฝ้าพระกัสสปนั้นจักเป็นการไม่เลวทราเป็นแน่ ฯ



กิดคังนแลวจงกล่าวขึ้นว่า แน่ะเพื่อนกฎการ เธอจับเรากระทั้งผมเทียวนะ ฯ นายกฎการจึงตอบว่า เราต้องจับเธอกระทั้งผม เพราะว่า การได้เฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงพระนามว่า กัสสปนั้น เป็นการประเสริฐแท้ ฯ โชติปาโลมาณพจึงตอบว่า ถ้าอย่างนั้นเธอจงปล่อยเรา เราจักไป ดังนี้

ลำดับนั้น ช่างหม้อชื่อว่ากฎการ กับมาณพชื่อว่าโชติปาล ก็ได้พากันไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงพระนามว่า กัสสป ครั้นไปถึงแล้ว ช่างหม้อชื่อว่ากฎการ ก็ถวายอภิวาทกราบกรานแล้วก็นั่งลงในที่สมควรแก่ตน ฯ ส่วนโชติปาโลมาณพนั้นหาได้กราบไม่ เป็นแต่กล่าววาจาปราศรัยแล้วก็นั่งลงในที่สมควร ฯ ช่างหม้อชื่อว่า กฎการผู้นั่งลงในที่สมควรแก่ตนแล้วนั้น ได้กราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงพระนามว่า กัสสปว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า โชติปาโลมาณพเป็นสหายที่รักใคร่ของข้าพระองค์ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าได้โปรดทรงแสดงธรรมแก่โชติปาโลมาณพด้วยเถิด พระเจ้าข้า

ลำดับนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงพระนามว่า กัสสป จึงได้แสดงธรรมโปรดนายกฎการ และนายโชติปาลให้ได้ความรู้ความเห็นอันดี ให้ยึดมั่นดีในกุศลธรรม ให้องอาจดีในกุศลธรรม ให้ร่าเริงดีในกุศลธรรม ฯ แล้วมาถพหัง ๒ นั้นก็ชื่นชมยินดี ลุกขึ้นถวายอภิวาทบังคมลา สมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงพระนามว่า กัสสป ทำปทักษิณแล้วก็ออกจากที่เฝ้า

ครั้นออกจากที่เฝ้าแล้ว โชติปาโลมาณพจึงกล่าวขึ้นว่า นี่แน่ะเพื่อนกฎการ เธอก็ได้ฟังธรรมเช่นน้อย แต่เหตุไร เธอจึงไม่ละฆราวาสออกบรรพชา ฯ นายกฎการตอบว่า นี่แน่ะเพื่อนโชติปาล เธอก็ร่ำอยู่มิใช่หรือว่า เราเคยงมราคบิดาผู้ชราตามอดทั้ง ๒ อยู่ ฯ โชติปาโลมาณพจึงว่า ถ้าอย่างนั้นเราจะละฆราวาสออกบรรพชา

กล่าวกับดังนั้นแล้ว ช่างหม้อชื่อว่า กฎการกับมาณพชื่อว่า โชติปาลนั้น ก็ได้พากันไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงพระนามว่า กัสสป ครั้นถึงแล้วก็พร้อมกันถวายอภิวาท แล้วก็นั่งลงในที่สมควรแก่ตน ฯ

กรณหนึ่งเรียบร้อยแล้ว ข้างแม่ชื่อว่าฉฏฐการ จึงกราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า โชติปาตมานพนี้เป็นสหายที่รักของข้าพระองค์ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงโปรดให้เขาบรรพชาเถิด ฯ ลำดับนั้น โชติปาตมานพก็ได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของสมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงพระนามว่ากัสสป สมคังปรารณา ฯ ในเวลาที่โชติปาตมานพบรรพชาแล้วได้กึ่งเดือน พระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ได้เสด็จจากเวฬุคินนิคม ไปสู่กรุงพาราณสี เมื่อเสด็จถึงแล้วก็แวะกรุงพาราณสีที่ท่าอัสปิตนมฤคทายวันตามพระพุทธรูประสงค์ ก็มี ณ กาดนั้น ฯ สันเนือความในวาระพระบาลีตอนนั้นเพียงเท่านั้น.

### อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา แห่งฉฏฐการสูตร คัมภีร์ปัณณาสกฺขนียว่า คำว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงข้มให้ปรากฏนั้น มีคำขยายออกไปว่า เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปตามมรรคาใหญ่ในครั้งนั้น ได้ทอดพระเนตรเห็นภูมิประเทศแห่งหนึ่ง แล้วทรงระลึกขึ้นได้ว่า เมื่อเราได้ทรงบำเพ็ญหิตจริยาอยู่นั้น ก็ได้เคยอยู่ในที่นี้ ทรงถือเรื่องนี้เป็นเหตุที่จะตรัสเทศนา จึงได้ทรงข้มให้ปรากฏดังแสดงมา ฯ มีคำขยายออกไปอีกว่า ในคราวนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำริว่า ในครั้งก่อนโน้น เราได้เป็นมานพชื่อว่า โชติบาล สหายของเราชื่อว่า ฉฏฐการ เราได้ทำความดีอันหนึ่งไว้ในที่นี้กับสหายนั้น แต่ความดีที่เราได้ทำไว้แล้วนั้น ไม่ปรากฏแก่พระภิกษุสงฆ์ ดังนี้ เราควรจักทำให้ปรากฏแก่พระภิกษุสงฆ์ ทรงดำริดังนี้แล้ว จึงได้เสด็จเล็ดออกจากทาง ทรงข้มอยู่ในที่แห่งหนึ่ง แล้วทรงข้มน้อย ๆ พอให้เห็นปลายพระหนต์ของพระองค์เท่านั้น ฯ อันโลกิยมหาชนทั้งหลาย ข้อมหัวเราดั่ง แต่พระพุทธเจ้าทั้งหลายหาได้หัวเราดั่งไม่ ฯ การข้มของพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น เพียงแต่สักว่าเป็นอาการยินดีหรือว่ารังเกียจเท่านั้น ฯ อันการข้มของพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น ข้อมมีขึ้นด้วยจิตอันประกอบด้วยโสมนัส ๑๓ ดวง ฯ ส่วนโลกิยมหาชนทั้งหลาย ข้อมข้มด้วยอกุสละจิต ๔ ดวง และกุสละจิตอันเป็นกามาวจร ๔ ดวง ฯ พระเสขวริยเจ้าทั้งหลายผู้ยังไม่สำเร็จอรรถผลนั้น ข้อมข้มด้วยจิต ๖ ดวง ยกเว้น

จิต ๒ ดวง อันประกอบด้วยทัญญูฝ่ายอกุศลเสีย ฯ พระขณาสพทั้งหลายผู้สัน  
 อาสวกิเลสแล้วย่อมขมด้วยจิต ๕ ดวง คือ สเหตุกิริยาจิต ๔ อเหตุกิริยาจิต ๑ ฯ  
 เมื่ออารมณ์อันมีกำลังมาสู่คลองจักษุ พระขณาสพเจ้าทั้งหลาย ก็ขมด้วยจิตอัน  
 ประกอบด้วยญาณ ๒ ดวง ฯ เมื่ออารมณ์อันไม่มีกำลังมาปรากฏ ก็ขมด้วยจิต  
 ๓ ดวง คือ ขมด้วยเหตุกิริยาจิต ๒ และอเหตุกิริยาจิต ๑ ฯ ส่วนในที่นี้ จิต  
 อันประกอบด้วยโสมนัส คือ มโนวิญญาณธาตุอันเป็นเหตุกิริยา ถึงซึ่งภวังค์  
 แล้วยังความขมอันสัทว่า เป็นอาการร่าเริงให้เกิดขึ้น ความขมอันเล็กน้อยนั้นก็ได้  
 ปรากฏแก่พระอนนทเถระเจ้า ฯ มีคำปจฉาว่า ความขมน้อย ๆ ของพระพุทธเจ้า  
 นั้น มีอาการเป็นอย่างไร ? มีคำแก้ไขว่า ในเวลาที่พระพุทธเจ้าทรงขม  
 นั้น สายรัศมีอันมีประมาณเท่าลำตาลใหญ่ ซึ่งไฟโรจน์เหมือนกับสายฟ้าแลบ  
 ดังร้อยกิ่งพุ่งออกมาจากพระเขี้ยวแก้วทั้ง ๔ เหมือนกับสายฟ้าอันพุ่งออกจากเมฆ  
 ใหญ่ใน ๔ ทวีป ฉะนั้น ครั้นแล้วพระรัศมีนั้น ก็เวียนรอบพระเศียรถึง ๓ รอบ  
 แล้วก็หายวับเข้าไปที่ปลายพระเขี้ยวแก้วทั้ง ๔ ด้วยเครื่องหมายอัน พระ  
 อนนทเถระเจ้าผู้เฝ้าตามพระพุทธเจ้าไปข้างหลัง จึงได้รู้ว่าพระพุทธเจ้าทรงขม  
 การที่พระอนนทเถระเจ้าไปปูผ้าสังฆาฏี ๔ ชั้น ลงอาราธนาให้สมเด็จพระผู้  
 มีพระภาคเจ้าทรงนั่งนั้น ด้วยท่านคิดว่า พระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้ทรง  
 สั่งสอนภิกษุสงฆ์ในที่นี้ ได้ทรงแสดงอริยสัจ ๔ ในที่นี้ เราจักทำความพอพระทัย  
 ที่จะนั่งในที่นี้ให้เกิดชนแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า ที่นั้จะได้เป็นที่ประทับนั่งของ  
 พระพุทธเจ้าถึง ๒ พระองค์ จักได้เป็นที่กราบไหว้สักการบูชาของมหาชน มหาชน  
 ได้กราบไหว้สักการบูชาที่ด้วยของหอม และดอกไม้เป็นต้นแล้ว จักได้ไป  
 เกิดในสวรรค์ ดังนี้ ฯ การที่โชติปาโลมานพ กล่าวตลก ดุหมิ่น พระพุทธ-  
 กัสสปด้วยคำว่า สมณะศรัทธาโล่นั้นนั้น กล่าวตามถ้อยคำที่พวกพราหมณ์กล่าว  
 กันเท่านั้น หาได้กล่าวด้วยตั้งใจจะตลก ดุหมิ่นไม่ ฯ ชรรมาคนทั้งหลาย  
 มีอยู่ว่า เมื่อมีผู้ชักชวนให้ไปไหว้พระเจดีย์ หรือไปฟังธรรม ข่อมไม่เกิด  
 อุตสาหะ ไม่รับปากง่าย ๆ ถ้าชักชวนไปดมหรสพ มีการห้อนรำขับร้องเป็นต้น  
 ข่อมรับปากง่าย ๆ แม้ชวนเพียงคำเดียวก็รับปากฉันทใด เมื่อนายขณิกการชวน  
 นายโชติบาลไปอาบน้ำ นายโชติบาลก็รับปากง่าย ๆ ฉะนั้น ฯ การที่นายขณิกการ

พยายามชักชวนนายโชติปาตมานพนั้น ก็ด้วยเห็นว่า โชติปาตมานพเป็นผู้  
 บัญญา เมื่อได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพียงครั้งเดียว ก็จักเกิดความเลื่อมใส จัก  
 สามารถทำตามความเลื่อมใสของตนได้ ชรรณดาผู้เป็นมิตรกัน ย่อมทำให้เป็น  
 ประโยชน์แก่กัน เราควรจักนำนายโชติบาลไปเฝ้าพระพุทธกัสสปให้จงได้ . กิด  
 ดังนั้นแล้วจึงได้จับผมนายโชติบาลไว้ แล้วกล่าวชักชวน นายโชติบาลจึงคิดว่า  
 นายขณิกการผู้มีชาติตระกูลต่ำกว่าเรา สามารถจับผมของเราได้ฉันนี้ เขาเห็นจัก  
 แลเห็นประโยชน์อันใหญ่ยิ่งกว่าเรา กิดดังนั้นแล้วจึงได้รับปากว่าจะไป ครั้นไปถึง  
 แล้ว ก็ได้ฟังพระธรรมกถาที่เกี่ยวกับบุพเพนิวาสานุสนทนา ซึ่งพระพุทธกัสสปได้  
 โปรดประทานเทศนา เพื่อให้โชติปาตมานพได้สติระลึกได้ถึงชาติหนหลัง

กล่าวคือ ครั้นนั้น พระพุทธกัสสป ได้ทรงแสดงธรรมด้วยคำเป็นต้นว่า  
 คุณอนโชติบาล ท่านไม่ใช่คนลามก . ท่านจักได้ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณใน  
 อนาคตกาลภายภาคหน้า การอยู่ด้วยความประมาทของผู้เช่นท่านหาควรไม่ ดังนี้ .  
 ส่วนพระเถระเจ้าทั้งหลาย ผู้อยู่ที่ปากสมุทรข้างโน้น ได้กล่าวไว้ว่า พระพุทธกัสสป  
 ได้ทรงแสดงโทษในกามารมณ์ และทรงแสดงอนิสสสในการบรรพชา เพื่อให้จิต  
 ของโชติปาตมานพยอมไปบรรพชา ด้วยคำว่า คุณอนโชติบาล เราได้นำเพ็ญ  
 ภารมี ๑๐ ประการ ให้เต็มเปี่ยมแล้ว จึงได้ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณ แล้วมีภิกษุ  
 บรวาร ๒ หมื่นองค์ฉันใด เธอได้นำเพ็ญภารมี ๑๐ ประการให้เต็ม ก็จักได้  
 ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณ แล้วจักมีหมู่สมณะเป็นบรวารฉันนั้น อันผู้เช่นเธอ  
 หาสมควรอยู่ด้วยความประมาทไม่ ดังนี้ . ตอนที่กล่าวถึงโชติปาตมานพได้  
 บรรพชาอุปสมบทแล้วนั้น มีคำปจฉาว่า เมื่อโชติปาตมานพได้บรรพชาแล้ว  
 ได้ทำสิ่งใดต่อไป . มีคำแก้ไคว่า สิ่งไรที่พระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายควรทำ ก็ได้ทำ  
 สิ่งนั้น . พระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลาย ได้บรรพชาในที่เฉพาะพระพักตร์พระพุทธเจ้า  
 ทั้งหลายแล้ว ย่อมไม่เป็นเหมือนสามัญสัตว์ทั้งหลาย กล่าวคือ เมื่อโชติปาต-  
 มานพบรรพชาอุปสมบทแล้ว ก็ได้ตั้งอยู่ในปาริสุทธิศีล ๔ ประการ ได้เรียน  
 พระพุทธวจนะจบพระไตรปิฎก แล้วก็ได้สมาทานธุดงค์ ๑๑ แล้วเข้าไปบำเพ็ญอยู่  
 ในป่า เมื่อเจริญวิปัสสนาไปจนจะได้สำเร็จมรรคผลก็ไม่พยายามอีกต่อไป สิ้น  
 เนื้อความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น.



## ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบายนั้น ก็แต่เพียงว่าด้วยจิตอันเป็นเหตุให้  
ขม หรือเป็นเหตุให้หวัระเท่านั้น เพราะในอรรถกถาที่แสดงมาแล้วนั้นยังจับ  
ใจความยากอยู่ จึงจักได้แสดงซ้ำอีก เพื่อให้เป็นที่เข้าใจง่ายแก่ผู้ฟังทั้งหลาย  
กล่าวคือ การขมหรือหวัระนั้นย่อมมีแก่คนทั้งหลาย ทุกชน ทุกเพศ ทุกวัย  
แต่ว่ายังมีต่างกันอยู่ตามชน คือ ชนปุถุชนนั้นย่อมมีทั้งขมทั้งหวัระ แต่  
พระอรหันต์สูงกับพระพุทธานต์แต่ขมเท่านั้น ไม่มีหวัระด้วยเสียงอันดัง  
เหมือนคนทั้งหลาย ๑ การขมหรือการหวัระนั้น ย่อมมีขึ้นด้วยจิตโสมนัสทุก  
จำพวก คือ จำพวกปุถุชนขมและหวัระด้วยจิตโสมนัสทั้งที่เป็นบาปเป็นบุญ ๑ พระ  
อรหันต์ย่อมขมด้วยสเหตุกิริยาจิต และอเหตุกิริยาจิต คือ ด้วยจิตที่เป็นแต่  
เพียงกิริยา ไม่เป็นบาปบุญอันใดเท่านั้น พระพุทธานต์ย่อมทรงขมด้วยจิต  
โสมนัสตามเหตุผล ซึ่งแสดงอาการประหนึ่งว่า ยินดีรำเริงเท่านั้น แต่เวลา  
พระพุทธานต์นั้น ย่อมมีพระรัสมิ์พองออกจากพระเชษฐแก้วทรวง ๔ ให้ปรากฏแก่  
คนทั้งหลายดังแสดงมา จึงเป็นอันว่า สันธัมมัตถาธิบายกันจนเพียงเท่านั้น.

เอว้ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๑

## กัณท์ที่ ๔๕

### คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสกั

ฉุการสุทร ตอนว่าด้วยเรื่องอุฎฐากของพระพุททกัสนป

ทศร สุท อานนท กสสโป ภควา อรหิ สมมาสมพุทโธ พาราณสียิ  
วิหริ อัสสิปตเน มิคทาเย ๑ อสสิสสิ โข อานนท กิกิ กาสีราชา กสสโป  
อิธ ภควา อรหิ สมมาสมพุทโธ พาราณสี อปุปตโต พาราณสียิ วิหริ  
อัสสิปตเน มิคทาเขตติ.

ณ บัดนี้ อาคมภาพักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิตถารนัยไตรภาค  
กัณฑ์ที่ ๔๕ ว่าด้วยขณิกการสูตรตอนปลาย อันกล่าวด้วยเรื่องของพระพุทธรักษสพ  
ในอดีตกาล ตามพระบาลี อรรถกถา ธัมมคถาธิบาย เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่  
พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน ตามสมควรแก่การ  
พึงพระธรรมเทศนา

### บาลี

คณินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า  
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแก่พระภิกษุสงฆ์ มีพระอานนท์เป็นประธาน  
ว่า ดูก่อนอานนท์ สมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงพระนาม  
ว่ากัศสพ ประทับอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้กรุงพาราณสี ฯ พระเจ้ากาสิ  
ผู้ทรงพระนามว่ากั กิ ได้ทรงสดับว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า  
ผู้ทรงพระนามว่ากัศสพ เสด็จถึงกรุงพาราณสีแล้ว ประทับอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน  
ใกล้กรุงพาราณสี ฯ ครั้นนั้น พระเจ้ากาสิผู้ทรงพระนามว่ากั กิ โปรดให้จัด  
พระราชยานที่ดี ๆ แล้วเสด็จขึ้นสู่พระราชยาน ออกจากกรุงพาราณสีพร้อมด้วย  
อำมาตย์ราชบริวารขึ้นยานตามเสด็จไป เพื่อจะไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาค  
อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงพระนามว่ากัศสพ พอไปถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวันแล้ว  
ก็ได้เสด็จลงจากพระราชยาน ทรงดำเนินด้วยพระบาทเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มี  
พระภาคผู้ทรงพระนามว่ากัศสพ ถวายบังคมแล้วก็ประทับนั่งลงเฝ้าที่สมควรแก่  
พระองค์

สมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงพระนามว่ากัศสพ  
นั้น ก็ได้ทรงแสดงธรรมแก่พระเจ้ากาสิผู้ทรงพระนามว่ากั กิ ให้ได้ความรู้ความเห็น  
อันดี ให้ถ่อมสันติ ให้องอาจดี ให้ร่าเริงดีในกุศลธรรม ฯ แล้วพระเจ้ากาสิ  
ก็ทูลอาราธนาว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้ากับเหล่าภิกษุสงฆ์ได้เสด็จเข้าไปเสวยที่  
พระราชวังของข้าพระองค์ในวันพรุ่งนี้เช้า ฯ พระพุทธรักษสพก็ทรงรับด้วยพระอาการ  
นิงอยู่ ฯ ครั้นแล้วพระเจ้ากาสิก็ลุกขึ้นถวายบังคมลา ในเวลาสิ้นราตรีนั้น  
ท้าวเธอ ก็โปรดให้จัดอาหารอันประณีต ให้จัดข้าวสาลีขาวเหมือนกับดอกมะลิ

คุม หามาแล้วคำนี้ได้ พร้อมกับแกงและกับเป็นอันมากเสร็จแล้ว ก็ไปบอกให้คน  
ไปกราบทูลพระพุทธกัสสปว่า อาหารเสร็จแล้ว พระเจ้าข้า

ลำดับนั้น พระพุทธกัสสปก็ทรงครองบาตรจีวร เสด็จเข้าไปสู่พระราชนิเวศน์ของพระเจ้ากาสิ ประทับนั่งบนบัลลังก์อาสน์ พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ ๑ ครั้งนั้น พระเจ้ากาสิได้ทรม์เลี้ยงดูพระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธกัสสปเป็นประธาน ด้วยอาหารอันประณีตด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง ด้วยความเลื่อมใสศรัทธา ๑ ในเวลาพระพุทธกัสสปเสวยเสร็จแล้ว พระเจ้ากาสิก็ได้ประทับลงที่อาสนะต่ำอันสมควรแก่พระองค์ แล้วกราบทูลว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงจำพรรษาอยู่ใกล้กรุงพาราณสีเถิด การปฏิบัติพระองค์เช่นนั้น จักได้มีแก่หม่อมฉัน ๑ พระพุทธกัสสปก็ตรัสว่า อย่าเลื่อมหาราช การจำพรรษาของเรา เราได้รับไว้แล้ว ๑ พระเจ้ากาสิก็กราบทูลขึ้นอีกเป็นครั้งที่ ๒ ที่ ๓ พระพุทธกัสสปก็ตรัสห้ามอย่างนั้นอีก ๑ พระเจ้ากาสิจึงทรงพระดำริว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงพระนามว่า กัสสปนี้ ไม่ทรงรับนิมนต์ของเราดังนี้ แล้วท้าวเชือกก็ทรงลัดไปค่าง ๆ หึงทรงไหมนัสด้วย ๑ จึงกราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ปฏิบัติพระองค์ดีกว่าหม่อมฉันมอญหรือ พระเจ้าข้า

พระพุทธกัสสปจึงตรัสว่า คุณอนมหาราช มนิกมมยนิคมหนึ่งชื่อว่า เวกนิคม มีช่างหม้อคนหนึ่ง ชื่อว่า นายขนิการยอชฌณินนั้น นายขนิการยอชฌณินได้เป็นอุปัฏฐากของอาตมา ความแคลงใจ ความโหม่นสอได้มีแก่หม่อมฉันพิศว่า พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงพระนามว่า กัสสป ไม่ทรงรับนิมนต์ของเราเพื่อจำพรรษาอยู่ใกล้กรุงพาราณสี การแคลงใจหรือความโหม่นสนั้น ไม่ได้อยู่ในใจช่างหม้อ ชื่อว่า ขนิการในบัดนี้ด้วย จักไม่มีในอนาคตข้างหน้าด้วย เพราะเหตุว่า ช่างหม้อชื่อว่า ขนิการนั้น ได้หนีถือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งแล้ว ได้ตั้งเว้นจากปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิจฉาจาร มุสาวาท สุราเมรัยแล้ว ได้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์แล้ว ได้ประกอบด้วยศีลอันเป็นของพระอริยเจ้าทั้งหลายแล้ว ได้หมดความสงสัยในเรื่องทุกข์ เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์ เรื่องความดับทุกข์ เรื่องทางให้

ถึงความดับทุกข์แล้ว ได้เป็นผู้บริโภคอาหารในเวลาเดียว เป็นผู้ประพฤติกุศล  
 จรรย ไม่เกี่ยวข้องกับโลกีย์ เป็นผู้ศีลธรรมอันดีแล้ว เป็นผู้ทงแก้วแหวนเงิน  
 ทองเสียแล้ว ไม่ได้ขุติกันด้วยตนเอง ได้ขนเอาแต่ดินที่พังตามคั้ง หรือที่หน  
 ขุดขึ้น หรือสุนัขตะกอยขึ้นมาขึ้นเป็นภาชนะ แล้วกล่าวว่า ผู้ใดต้องการจะใส่ข้าว-  
 สาร หรือถั่วเขียว ถั่วดำ อย่างใดอย่างหนึ่ง อย่างละถุงลงที่ภาชนะนั้นแล้ว ต้อง  
 การภาชนะใด จงถือเอาภาชนะนั้นไป ฯ ช่างหม้อ ชื่อว่า ฆฎิการนั้นสิ้นสังโยชน์  
 เบื้องต่ำ ๕ ประการแล้ว จักได้ขึ้นไปเกิดในพรหมโลก ปรีนิพพานในพรหมโลก  
 จกไม่กลับมาจากพรหมโลกนั้น

ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงพระนามว่า  
 กัสสปนั้น ได้ตรัสแก่พระเจ้ากาสิคังแล้ว จึงตรัสต่อไปว่า ดูก่อนมหาราช  
 ครึ่งหนึ่ง เราตถาคตได้อาศัยเวฬุณนิคมนั้น เข้าขึ้นได้ครองบาตรจีวรเข้าไปหาการค้า  
 บิดาของช่างหม้อ ชื่อว่า ฆฎิการ ครั้นไปถึงแล้ว จึงถามมารดาบิดาของช่างหม้อ ชื่อ  
 ฆฎิการว่า ผู้มิใช่คนไปไหน ? มารดาบิดาของช่างหม้อ ชื่อว่า ฆฎิการตอบเรา  
 ตถาคตว่า อุบัติฐานของพระองค์ออกไปจากบ้านแล้ว พระองค์จงคิดเอาข้าวสุก  
 ออกจากหม้อข้าวกับแกงจากภาชนะอันดีไปฉันเถิด ครั้นนั้น เราตถาคตก็ถือเอา  
 ข้าวจากหม้อข้าว ถือเอาแกงจากหม้อแกงไปฉัน แล้วก็ลุกขึ้นกลับไป ฯ เวลา  
 ช่างหม้อ ชื่อว่า ฆฎิการกลับมาแล้ว จึงถามมารดาว่า ใครถือเอาข้าวจากหม้อข้าว ตัก  
 เอาแกงจากหม้อแกงแล้วลุกไป ฯ มารดาบิดาตอบว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาค  
 อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงพระนามว่า กัสสป ได้คิดเอาข้าวจากหม้อข้าว ตัก  
 เอาแกงจากหม้อแกงไปฉันแล้วลุกกลับไป ฯ ช่างหม้อ ชื่อว่า ฆฎิการจึงคิดว่า  
 เป็นลาภของเราแท้ เป็นลาภอันดีของเราแท้ ที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมา-  
 สัมพุทธเจ้า ผู้ทรงพระนามว่า กัสสป ได้แสดงความคันเคยกกับเราถึงเพียงนี้ ฯ  
 บัณฑิตผู้มิได้ละช่างหม้อ ชื่อว่า ฆฎิการอยู่ถึงเดือน ไม่ได้ละมารดาของช่างหม้อ  
 ชื่อว่า ฆฎิการนั้นอยู่ ๗ วัน

ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงตรัสต่อไปอีกว่า ดูก่อนมหาราช ครึ่งหนึ่งเราตถาคต  
 ได้อาศัยเวฬุณนิคม ฯ เข้าขึ้นเราตถาคต ได้ครองบาตรจีวรเข้าไปที่บ้านมารดาบิดาของ  
 ช่างหม้อ ชื่อว่า ฆฎิการนั้นอยู่ ครั้นเข้าไปถึงแล้วเราตถาคตจึงถามว่า ผู้มิใช่คนไป



โหมน ฯ มารดาบิดาของช่างหม้อ ชื่อว่า ฏุกการนั้น ได้ตอบเรตถาคคว่า  
ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า อุปัฏฐากของพระองค์ได้ออกไปแล้ว พระองค์จึงถือเอา  
ถันข้าวจากกระเช้า ตักเอาแกงจากหม้อแกงนั้นไปฉันเถิด ฯ เรตถาคตได้ถือ  
เอาถันข้าวจากกระเช้า ตักเอาแกงจากหม้อแกงไปฉัน แล้วก็ลุกกลับไป ฯ  
เวลาช่างหม้อ ชื่อว่า ฏุกการกลับมาถึงแล้ว จึงถามมารดาบิดาว่า ใครถือเอาถัน  
ข้าวจากกระเช้า ตักเอาแกงจากหม้อแกงไปบริโภคแล้วลุกไป ฯ มารดาบิดา  
ตอบว่า พระกัสสปผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงถือเอาถันข้าวจาก  
กระเช้า ตักเอาแกงจากหม้อแกงไปฉันแล้วลุกกลับไป ช่างหม้อ ชื่อว่า ฏุกการนั้น  
จึงคิดว่า เป็นลาภของเราแท้ เป็นลาภอันดีของเราแท้ ที่สมเด็จพระผู้มีพระ  
ภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงพระนามว่า กัสสป ได้ฉันเคຍอย่างยิ่งเช่นนั้น ฯ  
ในคราวนั้น บิณฑขโมยได้ละช่างหม้อ ชื่อว่า ฏุกการอยู่กึ่งหนึ่ง ไม่ได้ละมารดาบิดา  
ของช่างหม้อนั้นอยู่ ๖ วัน

ครั้นพระพุทธกัสสปเล่าเรื่องให้พระเจ้ากาสิทรงสดับแล้ว จึงทรงเล่าต่อ  
ไปอีกว่า ดูก่อนมหาราช ครึ่งหนึ่งเรตถาคตอยู่ที่เวฬุคณคณนั้น ฯ ในครั้งนั้น  
กฎุกการของเรตถาคตฝันว่า เรตถาคตจึงสั่งภิกษุทั้งหลายว่า พวกเธอจงพากันไปดู  
หน้าบ้านของช่างหม้อ ชื่อว่า ฏุกการ ภิกษุทั้งหลายก็ตอบว่า ที่บ้านของช่างหม้อ  
ชื่อว่า ฏุกการนั้นไม่มีหน้า มีแต่โรงมุงหน้าเท่านั้น ฯ เรตถาคตจึงบอกว่า เธอ  
ทั้งหลายจงไปรื้อเอาหน้าโรงมุงโรงของช่างหม้อ ชื่อว่า ฏุกการนั้น ฯ ภิกษุเหล่านั้น  
ก็พากันไปรื้อเอาหน้าโรงมุงโรงของช่างหม้อ ชื่อว่า ฏุกการ ฯ มารดาของบิดาช่างหม้อ  
ชื่อว่า ฏุกการ จึงถามภิกษุทั้งหลายว่า ใครมารื้อเอาหน้าโรงของเรา ฯ ภิกษุ  
นามว่า กัสสป ฝันว่า ฯ มารดาบิดาของช่างหม้อ ชื่อว่า ฏุกการนั้น จึงกล่าวขึ้นว่า  
ถ้าอย่างนั้นจงพาเอาไปเถิดท่านทั้งหลาย ในเวลาช่างหม้อ ชื่อว่า ฏุกการกลับมาถึง  
บ้านแล้ว ก็ได้ถามมารดาบิดาว่า ใครมารื้อเอาหน้าโรงของเราไป ฯ มารดา  
บิดาก็ตอบว่า ลุกเอ๋ย ภิกษุทั้งหลายบอกว่า กฎุกการของสมเด็จพระผู้มีพระภาค  
อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงพระนามว่า กัสสป ฝันว่า ช่างหม้อ ชื่อว่า ฏุกการได้  
เห็นดังนี้แล้วก็คิดว่า เป็นลาภของเราแท้ เป็นลาภอันดีของเราแท้ ที่สมเด็จพระผู้

มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงพระนามว่า กัสสป ได้แสดงความคุ้นเคยถึงเพียงนี้ ฯ บัณฑิตฯ ไม่ได้ละข้างหม้อชื่อว่า ฆฎิการ ในคราวนั้นอยู่ถึงเดือน ไม่ได้ละมารคาบิคาของเขายู่ ๘ วัน ฯ คุณ่อนมหาราช เรือนโรงของข้างหม้อชื่อว่า ฆฎิการนั้นไม่ได้มุงอยู่ตลอดไตรมาส แด่ฝนก็ไม่รั่ว ข้างหม้อชื่อว่า ฆฎิการได้มีคุณธรรมดังที่เล่ามานี้แลมหายาพิศร ฯ พระเจ้ากาสิจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นลาภของข้างหม้อชื่อว่า ฆฎิการแล้ว เป็นลาภอันดีของข้างหม้อชื่อว่า ฆฎิการแล้ว ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงคุ้นเคยกับเขาเช่นนั้น

เมื่อพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ทรงเล่าเรื่องมาดังนี้แล้ว จึงทรงเล่าต่อไป แก่ภิกษุสงฆ์ผู้มีพระอานนท์เป็นประธานว่า คุณ่อนานนท์ พระเจ้ากาสิผู้ทรงพระนามว่า กิกิ ได้โปรดให้ส่งข้าวสาร ข้าวสาลีที่มีสีขาวดังดอกมะลิคมอย่างละ ๕๐๐ เกวียน กับอาหารเครื่องประกอบอีกเป็นอันมาก ไปให้แก่ข้างหม้อชื่อว่า ฆฎิการนั้น ฯ พวกราชบุรุษได้ไปบอกข้างหม้อชื่อว่า ฆฎิการว่า ข้าวสารและข้าวสาลีขาวอย่างละ ๕๐๐ เกวียน กับเครื่องกับข้าวนี้ เป็นของที่พระเจ้ากาสิทรงพระนามว่า กิกิ ส่งมาพระราชทานท่าน ขอท่านจงรับไว้เถิด ดังนี้ ฯ ข้างหม้อชื่อว่า ฆฎิการตอบว่า ธรรมดาพระราชาย่อมมีกิจมาก มีสิ่งควรทำมาก ของเหล่านี้ไม่สมควรแก่เรา จงเอากลับไปถวายพระราชาก็ดี

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนั้นแล้ว จึงตรัสต่อไปว่า คุณ่อนานนท์ เธอคงคิดว่า โชติปาตมานพ ในคราวนั้นเป็นคนอื่นคนใดกล แต่ที่เธออย่าได้เห็นอย่างนี้ เพราะโชติปาตมานพในคราวนั้น คือ เราศกาคคเอง ดังนี้ ฯ ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเล่าเรื่องโชติปาตมานพ กับเรื่องข้างหม้อชื่อว่า ฆฎิการจบลงแล้ว พระอานนท์เถรเจ้าก็ทรงชื่นชมยินดี ฯ จบฆฎิการสูตรที่ ๑ เพียงเท่านี้

### อรรธกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรธกถาแห่งฆฎิการสูตร คัมภีร์ปัญจปสุทธานี้ว่า ข้าวสาลีนับ ได้แก่ ข้าวสาลีแดงที่เขาทำให้นิมแล้วตากให้แห้ง ฯ คือ ข้าวสาลีนี้นับการบริหาร เริ่มแต่การหว่านไปดังต่อไปนี้ คือ คนทั้งหลายทำให้น้ำให้คืบแล้ว

จึงหว่านพืชข้าวสาละลงแล้วรดด้วยน้ำหอม ในเวลาหว่านลงไปแล้ว เขาเอาผ้าหรือเสื่อลำแพนขึงไว้ในเบื้องบนเหมือนกับเพดาน พอถึงเวลาข้าวสาละงอกแล้ว เขาก็ตัดเอารวงข้าวสาละไปผูกเป็นกำ ๆ คากให้แห้งไว้ในบ้านเรือน แล้วเอาผงของหอมใส่ลงในขี้ จึงเก็บข้าวสาละไว้ในขี้ถึง ๓ ปี ข้าวสาละที่อบด้วยของหอมถึง ๓ ปีแล้ว ก็มักกลิ่นหอมอันดี เป็นข้าวขาวบริสุทธิ์หาเมล็ดดำมิได้ ข้าวสาละอย่างหว่านแหละ เป็นข้าวสาละที่พระเจ้ากาสิได้ถวายแก่ภิกษุสงฆ์ มิ่งค้พระพุทธกัสสปเป็นประธานในคราวนั้น

คำที่พระพุทธกัสสปตรัสแก่พระเจ้ากาสิว่า เราคาดคับรับนิมนต์เพื่อให้เจ้าพรรษาแล้วนั้น คือ ในเวลาพระองค์จะเสด็จออกจากเวฬุคณิกมณีนี พระองค์ได้ทรงรับนิมนต์เพื่อจะจำพรรษาอยู่ที่ใกล้ข้างหม้อ ชื่อว่า ฏุกการณีนันแล้ว ๆ คำว่าความแคลงใจหรือความโหม่นสนั่น หมายความว่า ความโหม่นสได้เกิดขึ้นแก่พระเจ้ากาสิ เพราะพระองค์จะไม่ได้ถวายทานอยู่ตลอดไตรมาส ทั้งจะไม่ได้ฟังธรรมและปฏิบัติพระภิกษุ ๒ หมั่น มีพระพุทธกัสสปเป็นประธาน สมดังพระราชประสงค์เท่านั้น ไม่ใช่พระองค์ทรงโหม่นสให้แก่พระพุทธกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะเหตุว่า พระเจ้ากาสินันได้เป็นพระโสดาบัน

กล่าวคือ เมื่อก่อนมีเรื่องเล่าไว้ว่า พระเจ้ากาสินัน ได้เป็นผู้เลี้ยงพราหมณ์ ๆ อยู่มาคราวหนึ่ง ชายแดนพระราชอาณาเขตกำเร็บ เมื่อพระเจ้าพาราณสีจะเสด็จไปปราบ ได้ตรัสสั่งพระราชธิดาผู้ทรงพระนามว่า พระนางอรุจฉาไว้ว่า ขอลูกอย่าประมาทเทพยเจ้าทั้งหลายของเรา ๆ พวกพราหมณ์ไปได้เห็นพระราชธิดานั้นแล้ว ก็พากันงวองงสดีด้วยความสวยงามของพระนาง เมื่อพระนางตรัสถามว่า พวกนี้เป็นอะไร ราชบุรุษทั้งหลายก็กราบทูลว่า เป็นเทพเจ้าของพระองค์ พระเจ้าข้า พระนางเจ้าจึงทรงอุเบกขา ว่าเทพเจ้าอะไร เช่นนั้นแล้วก็เสด็จขึ้นสู่ปราสาท ๆ อยู่มาวันหนึ่ง พระนางเจ้าทอดพระเนตรอยู่ที่ช่องพระแท่นปราสาท ได้แลเห็นพระอัครสาวกของพระโลกนาถเจ้าผู้ทรงพระนามว่า กัสสป จึงตรัสสั่งให้ราชบุรุษไปนิมนต์มา แล้วพระนางเจ้าก็ถวายอาหารบิณฑบาต เวลาพระอัครสาวกนั้นเสร็จแล้วอนโมทนา พระนางเจ้าก็ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน แล้วพระนางเจ้าตรัสถามว่า ยังมีภิกษุอื่นอีกหรือไม่ เมื่อได้ทรงสดับ

ว่ายังมีอยู่อีกมาก เวลานั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้ากับเหล่าพระภิกษุ ๒ หมื่นรูป  
เสด็จอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แล้วพระนางก็ให้นิมิตต์พระพุทธเจ้าเสด็จมา  
ถวายทาน ฯ เมื่อพระราชาบิดาเสด็จกลับจากปราบปราบพระราชอาณาเขตแล้ว  
พวกพราหมณ์ได้หลบล้างโทษพระราชธิดา แต่ว่าพระราชาได้พระราชทานพร  
ให้แก่พระราชธิดาตั้งแต่วันประสูติไว้แล้วว่า จักยกราชสมบัติให้ ๑ วัน ในครั้ง  
นั้น พระราชาจึงได้ทรงมอบราชสมบัติให้ ๑ วัน พระราชธิดาก็ได้ถวายทาน  
แก่พระภิกษุสงฆ์ มิ่งองค์พระพุทธกัสสปเป็นประธานอยู่ ๑ วัน ในวันที่ ๑ ได้ให้  
คนไปทูลเชิญพระราชาบิดามาประทับนั่งอยู่ภายนอกผ้าม่าน พระราชาได้ทรงสดับ  
คำอนุโมทนาของพระพุทธกัสสปแล้ว ก็ได้เป็นพระโสคาบัน ฯ ความอาฆาตต่อ  
พระศกาคชย้อมไม่มีแก่พระโสคาบัน เพราะฉะนั้น จึงได้กล่าวไว้แล้วข้างต้นว่า  
ความโหม่นสโมได้เกิดแก่พระเจ้ากาสิ เพราะปรารภพระศกาคคคค

คำที่กล่าวถึงข้างหม้อ ชื่อว่า ฎกการบิณภาษณะแล้ว ประกาศว่า ผู้ที่ต้องการ  
จงนำข้าวสารหรือถั่วเขียว ถั่วดำอย่างละ ๑ ถุงมาใส่ลงในภาชนะให้เราแล้ว ต้อง  
การภาชนะใบใดก็จงถือเอาใบนั้น มีคำอธิบายว่า ข้างหม้อฎกการนั้น ไม่ได้ทำ  
การซื้อขาย บอกว่าอย่างนั้นแล้วก็ไปสุบ้ำเพื่อหาฟันบ้าง เพื่อหาหินมาบ้นหม้อ  
บ้าง เพื่อหาใบไม้มาเผาหม้อบ้าง คนทั้งหลายได้ทราบคั้งนั้นแล้ว ก็พากันนำ  
ข้าวสารบ้าง ถั่วบ้าง เนยข้นบ้าง น้ำมันบ้าง น้ำตาลบ้าง ของอื่น ๆ บ้าง ไป  
ใส่ลงในภาชนะของข้างหม้อนั้นแล้ว ก็เลือกเอาภาชนะใบอื่น ๆ ไปตามประสงค์  
ถ้าภาชนะที่เขาถือไปนั้นมีราคามาก ไม่สมกับของที่เขาให้ไว้ บางจำพวกที่เป็น  
คนโง่บุญก็นำเอาของมาเพิ่มเติมให้อีก ถ้าภาชนะนั้นมีราคาน้อย ของที่ให้ไว้ก็มี  
ราคามาก ผู้โง่บุญก็คิใจ ด้วยเห็นว่าตนจักพลอยได้บุญด้วย ฯ มีคำปจฉาว่า  
เหตุไรข้างหม้อฎกการผู้มคณธรรมถึงเพียงนี้จึงไม่บรรพชา เพราะเขาได้ทูลพระ  
ราชาไว้แล้ว ว่าเขาเป็นผู้เลียงมารดาบิดาที่ชราตาบอดคั้งนี้ไว้ เพราะฉะนั้น เขาจึง  
ไม่ออกบรรพชา ฯ มีคำปจฉาว่า เหตุไรมารดาบิดาข้างหม้อนั้น จึงได้กราบ  
ทูลพระพุทธกัสสป ให้ทรงถือเอาของเหล่านั้นด้วยพระองค์เอง มีคำนี้ว่า เพราะ  
เวลาข้างหม้อนั้นหุงข้าวต้มแกงเสร็จแล้ว หาข้าวให้มารดาบิดาบริโภคแล้ว ก็จัด  
อาหารไว้ ตั้งอาสนะและน้ำไว้สำหรับถวายพระพุทธกัสสป สัจจมารดาไว้แล้ว จึง



ออกไปบ่า ๆ คำว่า บัตฺสขโมถะนัณ คือ บัตฺ ๕ ประการ ข้อมเกิดขึ้นแก่ช่างหม้อ นั้นเป็นนิจไปทั้งกลางวันกลางคืน ทั้งเวลาอยู่ในบ้านหรืออยู่ในบ่า ด้วยคิดว่า พระพุทธเจ้า ผู้เป็นบุคคลผู้เลิศในโลก ได้เข้าไปสู่เรือนของเรา ได้ถือเอาอามิส ด้วยพระหัตถ์ของพระองค์ไปบริโภค ดังนี้ ๆ มีคำปจฺฉาว่า เหตุไรพระพุทธกัสสป จึงฉันของที่ไม่มีผู้ประเคน ๆ แก้วว่า บัจฺจยันชอบธรรม ก็เท่ากับของอันอยู่ในบาตรของภิกษุทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พระพุทธกัสสปจึงทรงทำอย่างนั้น ๆ สิกขาบทบัญญัติขึ้น ข้อมมีสำหรับสาวกทั้งหลายเท่านั้น ไม่ใช่มีสำหรับพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เหมือนอย่างว่า ดอกไม้ ผลไม้ในพระราชอุทยาน ถ้ามีพวกอื่นไป เก็บเอา ก็ย่อมมีโทษ แต่ว่าถ้าพระราชาทรงเก็บไปเสวย ย่อมไม่มีโทษอันใด ส่วน พระเถระอีกพวกหนึ่งกล่าวว่า มีเทวดารับอาหารเหล่านั้นไว้แล้ว ประเคนแก่ พระพุทธกัสสป ดังนี้ คำว่า โรงงานของช่างหม้อไม่ได้มุงอยู่ตลอดไตรมาส คือ ไม่ได้มุงอยู่เพียงชั่ว ๓ เดือนฤดูฝน แต่ว่าไม่มีฝนร่ำ ไม่มีลมแดดถูกคอง ต่อมา เมื่อฝนค่นนรางแล้ว ฝนนั้นก็ยังไม่ฝนร่ำ เวลาคนทั้งหลายไปทำงานในบ่า เมื่อ ฝนตกมากก็ได้ไปเก็บผ้าไว้ในที่นั้น ที่นั้นไม่มีฝนตกเปียกอยู่ตลอดกาลปี ๆ แต่ว่า ไม่ใช่เป็นด้วยอิทธานุภาพของพระพุทธเจ้า เป็นด้วยอำนาจแห่งคุณธรรมของ คนทั้ง ๓ คือ ช่างหม้อกับมารดาบิดาเท่านั้น คือ มารดาบิดาของช่างหม้อนั้นก็ไม่ เกิดโหม่นัส ในเรื่องที่พระพุทธกัสสปโปรดให้หรือหลังคา ส่วนช่างหม้อนั้นก็ยิ่ง คิดใจ ว่าพระพุทธเจ้าผู้เป็นบุคคลผู้เลิศ ได้โปรดให้นำหญ้าจากบ้านของเราไปมุง พระคันชุกฺกุ โดยเหตุนี้จึงควรทราบว่ การที่ฝนตกไม่เปียกบ้านของเขานั้น เป็น ด้วยคุณสมบัติอันนี้ ๆ การที่ช่างหม้อชื่อว่า ฉุการ ไม่รับของพระราชทานนั้น เป็นด้วยเขาคิดว่า ของที่ได้ด้วยกุศเลถา คือ การที่พระพุทธกัสสปทรงสรรเสริญ คุณของเขาให้พระเจ้ากาสิพันธึน เปรียบเหมือนกับของที่ได้ด้วยการพ้อนรำ ขัมบร็อง เขาจึงคิดว่า ของที่ได้มาอย่างนี้ เราไม่ต้องการ เราอาจทำงานเลี้ยงบิดามารดา ของเราได้ ดังนี้ สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านี้

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย สำหรับพระธรรมเทศนาแก่กันจัน กัวิแต่ คำสรุปเท่านั้น กล่าวคือ ในพระธรรมเทศนาแก่กันจันเนื้อความว่า พระพุทธเจ้า

ของเราทั้งหลาย ทรงเล่าเรื่องข้างหม้อชื่อว่า ฌฏิกการ ซึ่งเป็นอุปัฏฐากอันเลิศของ  
พระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นให้ภิกษุสงฆ์ฟังโดยพิสดาร ดังที่แสดงมาแล้วนั้น  
นอกจากนี้ก็ไม่มีอันใด จึงขอทพระธรรมเทศนาไว้เพียงเท่านั้น.

เอวํ กัมมํ คัวยประการฉะนี้ ฯ

### กัมมที่ ๔๖

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

ว่าด้วยเรื่องรัฐบาลกลุบุตรบรรพชา

เอวมเม สุตํ เอกํ สมณํ ภควา กุรุสฺส จาริกญจมาโน มหตา ภิกขุ-  
สงฺฆเม สหฺมึ เยน อุลลโกฏฺฐิโก นาม กุณฺโณ นิคโม ตทวสฺริ ฯ อสฺสโสสุ-  
โห อุลลโกฏฺฐิกา พราหมณคหปติกา สมณเ ชลฺ โภ โคตโม สกฺยปฺตฺโต  
สกฺยกุลลา ปพฺพชฺชิตฺติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคตารณัยไตรภาค  
กัมมที่ ๔๖ ว่าด้วยรัฐบาลสุครที่ ๒ แห่งราชวรรคที่ ๔ คัมภีร์มัชฌิมนิกาย  
มัชฌิมปัณณาสก์ อันกล่าวด้วยเรื่องรัฐบาลกลุบุตรบรรพชา ในพระพุทธศาสนา  
ตามพระบาลี อรรถกถา ฐัมมคถาธิบาย เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา  
และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน ตามสมควรแก่การฟังพระธรรมเทศนา

### บาลี

คํานินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานั้น  
ว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่า อานนทฺ์ ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระ  
ผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปในแควงกुरुรัฐประเทศ พร้อมกับคัวยพระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงคุณ  
พิเศษเป็นอันมาก ได้เสด็จแวะนิคมของชาวกुरु อันชื่อว่า อุลลโกฏฺฐินนิคม ฯ  
พวกพราหมณ์และคฤหบดีชาวอุลลโกฏฺฐินนิคม ได้ทราบว่ พระสมณโคตมผู้เป็น

สักยบุตร เสด็จออกบรรพชาจากสักยตระกูล ได้เสด็จมาในแขวงกรุงรัฐประเทศ  
พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงคุณพิเศษเป็นอันมาก บัดนี้ได้เสด็จถึงกุตลโกฏ-  
ฐิตนิคมแล้ว พระสมณโคตมเนืองมีกตัตถ์อันดีฟังไปว่า เป็นพระอรหันตสัมมา-  
สัมพุทธเจ้า เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยความรู้และความประพฤดี เป็นผู้ทรงดำเนินดีใน  
เหตุการณ์ทั้งปวง เป็นผู้ทรงลวงรู้โลกแจ่มแจ้ง เป็นผู้ฝึกฝนบุคคลที่ควรฝึกฝน  
ได้อย่างเยี่ยม เป็นครูของเทพยตามนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้ทำเทพยตามนุษย์ทั้งหลาย  
ให้ตรัสรู้ เป็นผู้จำแนกความรู้ให้แก่เทพยตามนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้ทำให้แจ้งด้วย  
ความรู้ยิ่งด้วยตนเองซึ่งมนุษย์โลก เทวโลก มารโลก พรหมโลก พร้อมด้วย  
สมณพราหมณ์ เทพยตามนุษย์ทุกหมู่เหล่า เป็นผู้แสดงธรรมมีคุณอันดีทั้งเบื้องคั่น  
ท่ามกลาง ที่สุด พร้อมทั้งอรรถพยัญชนะ เป็นผู้ประกาศพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์  
บริบูรณ์สิ้นเชิงโดยหวิเศษมิได้ การได้เห็นพระอรหันต์ทั้งหลายผู้ทรงคุณพิเศษดัง  
พระสมณโคตมเนือง เป็นการประเสริฐ ดังนี้

ครั้นนั้น พวกพราหมณ์และคฤหบดี ชาวกุตลโกฏฐิตนิคม ก็มีความชื่นชม  
ยินดีพากันออกไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นไปถึงแล้วก็แสดงอาการ  
ต่าง ๆ กัน คือ บางจำพวกก็ถวายบังคมสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วจึงนั่ง บาง  
จำพวกก็เป็นแต่แสดงความชื่นชมยินดีมิอาจปราศรัยแล้วจึงนั่ง บางจำพวกประณม  
อัญชลีไปทางสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วก็นั่ง บางจำพวกร้องประกาศนามและ  
โคตรของตนถวายให้ทรงทราบแล้วก็นั่ง บางจำพวกก็ไม่แสดงอาการประการใด เป็น  
แต่ได้นั่งลงในที่สมควรแก่คนเท่านั้น

ก็ในคราวนั้น มีกฤตบุตรหนึ่งชื่อว่ารัฐบาล เป็นบุตรตระกูลสูง ใน  
กุตลโกฏฐิตนิคมนั้น ได้นั่งอยู่ในที่ประชุมนั้น ๆ กฤตบุตรชื่อว่ารัฐบาลนั้น ได้คิด  
ว่า ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงนี้ ผู้เป็นฆราวาสจะประพฤดีพรหมจรรย์  
อันเป็นเหมือนสังฆที่เจ้าจัดแล้ว อันบริสุทธิ์บริบูรณ์แท้ไม่ใช่เป็นของง่าย ควร  
เราจักปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวะออกบรรพชา ฯ พอถึงเวลาที่พวก  
พราหมณ์คฤหบดีชาวกุตลโกฏฐิตนิคม ถวายอภิวาททูลลาสมเด็จพระผู้มีพระภาค  
เจ้าไปแล้ว ฯ กฤตบุตรชื่อว่ารัฐบาลนั้น ก็ได้เข้าไปกราบทุกสมเด็จพระผู้มีพระ-

ภาคเจ้าว่า ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้วนี้ ไม่ใช่ง่ายที่ผู้เป็นฆราวาส จะประพฤติกิเลสจรรยอันเป็นเหมือนสังข์ที่เขาขัดแล้ว อันบริสุทธบริบูรณ์สิ้นเชิงได้ ข้าพระองค์ประสงค์จะปลงผมและหนวดนุ่งห่มผ้ากาสาจะออกบรรพชา ขอให้ข้าพระองค์ได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ประเสริฐด้วยพระมหากรุณา จึงมีพระพุทธปฏิภาตรัสถามว่า คุณ่อนัรฐบาล มารดาบิดาได้อนุญาตให้เธอออกบรรพชาแล้วหรือ ? นัรฐบาลกราบทูลว่า ยังไม่ได้ อนุญาต พระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสว่า คุณ่อนัรฐบาล พระตถาคตทั้งหลาย ย่อมไม่ให้ บรรพชาแก่ผู้ที่ไม่ได้รับอนุญาตจากมารดาบิดา นัรฐบาลจึงกราบทูลว่า ถ้าอย่างนั้น มารดาบิดาจักให้อนุญาตแก่ข้าพระองค์ด้วยอาการอย่างไร เพื่อให้ข้าพระองค์ได้ บรรพชา ข้าพระองค์จักทำด้วยอาการอย่างนั้น

ครั้นนัรฐบาลกลุบุตรกราบทูลอย่างนั้นแล้ว จึงลุกขึ้นถวายบังคมลากลับไปขอ อนุญาตต่อมารดาบิดาว่า ข้าแต่มารดาบิดา ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง ตามที่ข้าพเจ้ารู้นั้น ไม่ใช่ง่ายที่ผู้อยู่ครองบ้านเรือนจะประพฤติกิเลสจรรย อันเป็น เหมือนสังข์ที่เขาขัดแล้ว อันบริสุทธบริบูรณ์สิ้นเชิงได้ ข้าพเจ้าประสงค์จะปลงผม และหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาจะออกบรรพชา ขอมารดาบิดาจงให้อนุญาตแก่ข้าพเจ้าเถิด

เมื่อนัรฐบาลกลุบุตรกล่าวอย่างนั้นแล้ว มารดาบิดาจึงว่า นี่แน่ะนัรฐบาล เจ้า เป็นบุตรคนเดียวที่รักใคร่ชอบใจของมารดาบิดา เจ้าเป็นผู้ตั้งอยู่ในความสุข มีผละย คุเจ้าให้เป็นสุขเสมอมา เจ้ายังไม่เคยรู้จักทุกข์แม้แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง เจ้าจงอยู่ เป็นฆราวาสใช้สอยทรัพย์สินสมบัติกินอยู่ให้เป็นสุข บำรุงตนให้เป็นสุขเถิด เมื่อ เจ้ากินอยู่ให้เป็นสุข บำรุงตนให้เป็นสุข บริโภคกามารมณ์ให้เป็นสุขแล้วเจ้าจง ยินดีต่อการบุญ มารดาบิดาไม่ยอมให้เจ้าบรรพชา ถึงแม้ว่าเจ้าจะตายมารดาบิดา ก็ไม่อยากจะจากเจ้า เมื่อเจ้ายังมีชีวิตอยู่ มารดาบิดาจะอนุญาตให้เจ้าบรรพชาได้ อย่างไร ฯ นัรฐบาลกลุบุตร ก็อ้อนวอนเข่นอกเป็นครั้งที่ ๒ ที่ ๓ มารดาบิดาก็ห้าม ทุกครั้ง ดังที่ว่ามาแล้ว

ลำดับนั้น นัรฐบาลกลุบุตรจึงตกลงในใจว่า มารดาบิดาไม่อนุญาตให้เรา บรรพชา เราจักต้องนอนอยู่ที่พื้นอันไม่มีเครื่องปูลาดนี้ จักให้ตายอยู่ในที่นี้ หรือ



จักให้ได้รับอนุญาตบรรพชาอยู่ในที่นี้ ฯ ถัดกันแล้ว รัฐบาลกลุ่บุตรก็เข้าไปนอน  
อยู่ในห้องของคม ไม่บริโภคอาหารตลอดถึง ๑ วัน

ครั้งนั้น มารดาบิดาของรัฐบาลกลุ่บุตร จึงไปอ่อนวอนอีกว่า นี่แน่ะรัฐบาล  
เจ้าเป็นบุตรคนเดียวของมารดาบิดา เป็นบุตรที่รักใคร่ของมารดาบิดา เจ้าได้เป็นผู้ตั้ง  
อยู่ในความสุข ได้รับการปกป้องรักษาให้เป็นสุขมาแล้ว เจ้ายังไม่เคยรู้จักทุกข์อันใด  
เจ้าจงลุกขึ้นกินข้าวกินน้ำบำรุงตนให้เป็นสุขเถิด เมื่อเจ้าลุกขึ้นกินข้าวกินน้ำบำรุงตน  
ให้เป็นสุขแล้ว ก็จักได้มีโอกาสทำบุญต่าง ๆ ค่ะไป มารดาบิดาอนุญาตให้เจ้าบรรพชา  
ไม่ได้ ถึงแม้ว่าเจ้าจะตาย มารดาบิดาก็ไม่อยากจากเจ้า ฯ แต่รัฐบาลกลุ่บุตรก็นิ่ง  
เสีย มารดาบิดาก็ได้อ่อนวอนดังนี้ ซ้ำอีกเป็นครั้งที่ ๒ ที่ ๓ รัฐบาลกลุ่บุตรก็นิ่งเสีย  
ทุกครั้ง

ลำดับนั้น พวกสหยาของรัฐบาลกลุ่บุตรก็พากันไปอ่อนวอนว่า นี่แน่ะเพื่อน  
รัฐบาล เธอเป็นบุตรคนเดียวของมารดาบิดา เป็นที่รักใคร่ของมารดาบิดา เป็น  
ผู้ได้ตั้งอยู่ในความสุขมาแล้ว เป็นผู้ได้รับการดูแลให้เป็นสุขมาแล้ว เธอยังไม่เคย  
รู้จักทุกข์เลย เธอจงลุกขึ้นกินข้าวกินน้ำบำรุงตนให้เป็นสุขเถิด เมื่อเธอลุกขึ้นกินข้าว  
กินน้ำบำรุงตนให้เป็นสุขแล้ว ก็จะมีใจยินดีต่อการทำบุญต่าง ๆ ถึงอย่างไรก็ดี มารดา  
บิดาของเธอก็ไม่อนุญาตให้เธอบรรพชาเป็นอันขาด ถึงแม้ว่าเธอจะตาย มารดาบิดา  
ของเธอก็ไม่อยากจากเธอ เมื่อเธอยังมีชีวิตอยู่ มารดาบิดาจักอนุญาตให้เธอบรรพชา  
ได้อย่างไร ? ฝ่ายรัฐบาลกลุ่บุตรได้ฟังดังนั้นแล้ว ก็นิ่งเสีย ฯ พวกสหยาได้อ่อนวอน  
ขึ้นอีกเป็นครั้งที่ ๒ ที่ ๓ รัฐบาลกลุ่บุตรก็นิ่งเสียอีก ฯ ลำดับนั้น พวกสหยาจึงพา  
กันเข้าไปหามารดาบิดาของรัฐบาลกลุ่บุตรบอกว่า รัฐบาลกลุ่บุตรตกลงใจไว้ว่า จัก  
นอนให้ตายในที่นี้ หรือไม่อย่างนั้น ก็จักให้ได้รับอนุญาตบรรพชาในที่นี้ ฯ  
ถ้าท่านทั้งสองไม่อนุญาตให้รัฐบาลกลุ่บุตรบรรพชา เขาก็จักตายในที่นี้ ฯ ถ้า  
ท่านทั้งสองอนุญาตให้เขาบรรพชา ท่านทั้งสองยังจักมีเวลาได้เห็นเขา ฯ ถ้าเขาได้  
บรรพชาแล้ว ไม่ยินดีต่อการบรรพชา คติของเขาจักเป็นอย่างไร นอกจากจัก  
กลับมาอยู่ที่นี่อีก ขอท่านทั้งสองจงอนุญาตให้เขาบรรพชาเถิด

มารดาบิดาของรัฐบาลกุกกบุตร จึงตกลงใจให้อนุญาตว่า เราทั้งสอง อนุญาตให้รัฐบาลกุกกบุตรบรรพชา แต่ว่าเมื่อได้บรรพชาแล้ว ต้องกลับมาให้ มารดาบิดาได้เห็น ฯ ครั้นนั้นพวกสหayaของรัฐบาลกุกกบุตร ก็ได้พากันกลับไป บอกแก่รัฐบาลกุกกบุตรว่า มารดาบิดาอนุญาตให้เชอบรรพชาแล้ว ก็แต่เมื่อ เชอบรรพชาแล้ว ต้องกลับมาให้มารดาบิดาได้พบเห็น

ลำดับนั้น รัฐบาลกุกกบุตรก็ลุกขึ้นบริโภคข้าวปลาอาหาร บำรุงร่างกาย พอให้มีกำลังแข็งแรง แล้วก็ไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายอภิวาทแล้ว ก็นั่งลงในที่สมควรแก่ตน ฯ ครั้นนั่งลงในที่สมควรแก่ตนแล้ว จึงกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้า มารดาบิดาอนุญาตให้ข้าพระองค์บรรพชาแล้ว ขอ พระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดให้บรรพชาแก่ข้าพระองค์เถิด ฯ รัฐบาลกุกกบุตรกราบทูล ครั้นแล้ว ก็ได้รับบรรพชาอุปสมบทในสำนักสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นภิกษุใน พระพุทธศาสนา ฯ เมื่อรัฐบาลกุกกบุตรได้อุปสมบท เป็นภิกษุแล้วได้กึ่งเดือนไม่เคลื่อน คลา สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระบรมพระศาสดา ก็ได้เสด็จไปสู่กรุง สาวัตถิ เมื่อเสด็จไปโดยลำดับก็บรรลุถึงกรุงสาวัตถิ

ครั้นนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้เสด็จเข้าประทับที่อารามแห่งอนาถ- บิณฑิกเศรษฐี อันมีนามว่าพระเชควนาราม อันมีที่ใกล้กรุงสาวัตถิ ฯ ฝ่าย พระรัฐบาลก็หลีกออกจากหมู่ อยู่แต่ผู้เดียวไม่เกี่ยวข้องกับใคร ตั้งใจเจริญ สมณธรรมมิได้ประมาณ มีความเพียรเผากเลสให้พินาศ มีตนอันส่งไปเพื่อธรรม วิเศษไม่คลาเวลา ไม่ช้าไม่นานก็ได้สำเร็จที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ซึ่งเป็นคุณ- ธรรมอันเยี่ยม อันเป็นที่ต้องการของกุกกบุตรทั้งหลายผู้บรรพชา แล้วจึงมานั่ง ว่า สันความเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสารแล้ว สำเร็จพรหมจรรย์ ไม่มีสิ่งอื่นทำ เพื่อความเป็นอย่างอื่นอีก ครั้น ฯ ได้ใจความว่า พระรัฐบาลได้เป็นพระอรหันต์ องค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย ครั้น ของคณเฑาะพวกรักขณบรยายไป ตามบาลีข้างหน້านไว้เพียงเท่านั้น.

### อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา แห่งรัฐपालสูตร คัมภีร์ปัญจปสุทธานี้ ว่า คำว่า กุกกโกฏฐิตินิมิต्तํ มีคำแปลและคำอธิบายดังต่อไปนี้ คือ คำว่า

กฤษณะนั้น แปลว่า อ้วน ๆ โกฎิฉะนั้น ออกมาจากคำว่า โกฎะ แปลว่า  
ยั้งฉาง ๆ เมื่อรวมเป็นคำเดียวกันแปลว่า มียั้งฉางบริบูรณ์ ๆ อธิบายว่า ชนบท  
นั้น มีข้าวกล้าบริบูรณ์อยู่เสมอมา ยั้งฉางในนิคมนั้นจึงเต็มไปด้วยข้าว เพราะ  
ฉะนั้น นิคมนั้น จึงชื่อว่ากบฏโกฏินิคม แปลว่า นิคมมียั้งฉางบริบูรณ์ ดังที่ ๆ  
มีคำถามว่า เหตุไรกบฏนั้น จึงชื่อว่ารัฐบาล ๆ มีคำตอบว่า เหตุว่ากบฏนั้น  
สามารถ ปกครองแคว้นแคว้นที่แตกกันได้ ๆ มีคำถามต่อไปอีกว่า ชอนเกิดขึ้นแต่  
เมื่อไร ? มีคำตอบว่า ชอนเกิดขึ้นแต่ครั้งศาสนาพระปฐมตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า

กล่าวคือ ในที่สุดแห่งแสนกัลป์ นับถอยหลังแต่กัลป์นี้ลงไปนั้น ในคราวนั้น  
มนุษย์ทั้งหลายมีอายุแสนปีอายุไซย มีพระจอมไตรศาสนาพระองค์หนึ่งทรงพระ  
นามว่า พระปฐมตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลก ๆ พระปฐมตตรสัมมา  
สัมพุทธเจ้านั้น มีภิกษุแสนองค์เป็นบริวาร ทุกเวลาเสด็จไปนาสาสถาน เพื่อ  
เป็นการโปรดสัตว์โลก ๆ คำที่กล่าวไว้ว่า มหาภิกษุวัชรทรงพระนามว่าอานนท์  
เสวยราชย์อยู่ในพระนครหงสวดี พระนางสุชาดาอัครมเหสีได้เป็นพระชนิกาของ  
พระปฐมตตรศาสนา ดังนั้น โดยหมายพระพุทธรเจ้าพระองค์ใด พระพุทธรเจ้าพระองค์  
นั้น ก็คือพระปฐมตตรที่ยังไม่อุบัติขึ้นในโลก

ก็แลเมื่อพระปฐมตตรที่ยังไม่อุบัติขึ้นในโลก มีกฏุมพ็อยู่ ๒ คน ที่พระ  
นครหงสวดี ได้เป็นผมสรทชวเลอมสิดังการให้ทานไว้แก่คนกำพร้า คนเดินทาง  
ไกล คนขอทานเป็นต้น ๆ ในคราวนั้น มีดาบส ๕๐๐ องค์ ซึ่งอยู่ที่เขาแห่งหนึ่ง  
ได้พากันไปถึงเมืองหงสวดีโดยลำคัมมรรคา ๆ กฏุมพ็ทั้ง ๒ นั้น ได้รับปฏิบัติ  
ดาบสเหล่านั้นคนละครึ่ง ซึ่งมีจำนวนคนละ ๒๕๐ คน ๆ ดาบสเหล่านั้นพักอยู่ใน  
ที่ใกล้หงสวดีนั้นเพียงชั่วครา แล้วก็พากันกลับไปสู่เขา ยังเหลืออยู่แต่ดาบส  
ที่เป็นหัวหน้า ๒ คนเท่านั้น ๆ กฏุมพ็ทั้ง ๒ นั้น ได้อุปัฏฐากดาบสทั้ง ๒ นั้นอยู่จน  
ตลอดชีวิตของตน ๆ แต่ในระหว่างที่กฏุมพ็ทั้ง ๒ นั้นยังมีชีวิตอยู่ ดาบสคนหนึ่ง  
สรรเสริญกิตติยสมบัติของท้าวสักกเทวราช ให้กฏุมพ็เป็นอุปัฏฐากของตนพึง ส่วน  
ดาบสอีกคนหนึ่ง ก็ได้สรรเสริญกิตติยสมบัติของพญาภูมินเรนาราช ให้  
กฏุมพ็เป็นอุปัฏฐากของตนพึง กฏุมพ็ทั้ง ๒ นั้น จึงได้มีความปรารถนาต่างกัน  
มคตต่างกัน กล่าวคือ กฏุมพ็คนหนึ่งได้ปรารถนาสมบัติพระอินทร์ เวลาสิ้นชีพ

แล้วก็ได้เกิดเป็นพระอินทร์ตั้งปรารภว่า อีกคนหนึ่งได้เกิดเป็นพญานาค มีพระนามว่า พญาปาลิตนาคราช อยู่ในนาคพิภพสมดังปรารภว่า ฯ ต่อมาภายหลัง เมื่อพญานาค นั้นไปเฝ้าพระอินทร์ที่ดาวดึงส์สวรรค์ พระอินทร์จึงตรัสถามว่า ท่านยินดีอยู่ใน นาคพิภพหรือไม่ ? พญาปาลิตนาคราชก็กราบทูลว่า ไม่ยินดี พระเจ้าข้า ฯ สมเด็จพระ อินทร์จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านจงถวายทานแก่พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วจงปรารภนามาเกิดในที่นี้ เราทั้ง ๒ จักได้มีความสุขอยู่ด้วยกัน ฯ พญานาค ได้ฟังเหวี่ยงญชาดังนี้แล้ว ก็ได้ถวายทานแก่พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า กับพระ ภิกษุสงฆ์แสนองค์ อยู่ตลอด ๗ วัน ได้เห็นสามเณรชื่อว่าอุปเวตยะ ผู้เป็นพระ โอรสของพระปทุมุตตรแล้ว ก็นึกชอบใจ ได้ถวายผ้าทิพย์แก่พระภิกษุสงฆ์ มี พระพุทธองค์เป็นประธานใน ๗ วัน ที่แล้ว ก็ได้ปรารภนาคำแห่งสามเณร ฯ พระ ปทุมุตตรจึงเนนทราศด่าจึงทอดพระเนตรดูอนาคตกาล ก็ทรงเห็นว่า พญานาคจัก ได้เป็นโอรสของพระโคตมพุทธเจ้า มีนามว่าราหุลกุมาร จึงตรัสว่า ความปรารภ ๑ ของพญานาคจักสำเร็จเป็นแน่แท้ ฯ พญานาคก็บอกเนื้อความขอนแก่ท้าวโกสีย์ สักกเทเวราช คือ ผู้ที่เราทั้งหลายเรียกว่าพระอินทร์นั้น ให้ทรงทราบ ฯ ท้าว สักกเทเวราชได้ทรงสดับถ้อยคำของพญานาคดังนี้ ก็ได้ถวายมหาทานอยู่ถึง ๗ วัน ได้ทอดพระเนตรเห็นกัลบุตรคนหนึ่ง ชื่อว่ารัฐบาล ผู้สามารถปกครองแคว้นแคว้น ที่แตกต่างกันได้ดำรงอยู่ได้ ผู้บวชด้วยศรัทธา จึงตั้งความปรารภว่า ขอให้ ข้าพระองค์ได้เกิดในตระกูลที่สามารถปกครองแคว้นแคว้นซึ่งแตกหักแล้วไว้ได้ ในเมื่อ พระพุทธเจ้า เช่นพระองค์เกิดขึ้นในโลก ในอนาคตกาล ให้มีชื่อว่ารัฐบาล เหมือนกัลบุตรผู้บวชด้วยศรัทธา ฯ องค์พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเห็นว่า ความปรารภของสมเด็จพระอินทร์ราชเจ้าจักสำเร็จเป็นแน่แท้ จึงมีกระแสพระพุทธร ูปภาควิศวว่า ตระกูลชื่อว่ารัฐบาล จักสามารถเลี้ยงบุคคลทั้ง ๔ เหล่า พร้อมทั้ง พระราชาได้ จักมีอยู่ในอนาคต ท้าวไตรทศเทเวราชนี้ จักได้เกิดในตระกูลชื่อ ว่ารัฐบาลนั้น ฯ เพราะฉะนั้น ขอให้ทราบเถิดว่า ชื่อว่ารัฐบาลนี้ได้เกิดขึ้น แล้วแต่ในครั้งพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น ฯ สันนิพพจรรยาของพระรัฐบาล เพียงเท่านั้น



ต่อไปนี้ เป็นคำแก้ไขจากวาระพระบาทที่แสดงมา กล่าวคือ ความคิดของ รัฐบาลกบฏว่า ผู้ครองฆราวาสจะประพฤติกุศลกรรมอันเป็นเหมือนสังฆทัณฑ์บุคคล ชัดแล้ว อันบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิงโดยง่ายนั้นไม่ได้ ดังนั้น มีคำอธิบายตาม อรรถกถาว่า พรหมจรรย์นั้น ได้แก่ไตรสิกขา คือ สมาธิ ปัญญา ฯ ฆราวาส จะประพฤติกุศลสิกขาไม่ให้อาตมามุ่งหมาย ให้อันบริสุทธิ์บริบูรณ์เหมือนสังฆทัณฑ์บุคคล ชัดแล้วนั้น แม้เพียงวันเดียวก็ยาก เพราะเหตุว่า จิตของฆราวาสนั้น ย่อม หม่นหมองอยู่ด้วยกิเลสสมถัน ฯ คำที่กล่าวถึงรัฐบาลกบฏได้ทูลขอบรรพชา ใน เมื่อพวกพราหมณ์และคฤหบดี ชาวสกุลโกฏฐิณิกมออกจากที่เฝ้าพระพุทธเจ้าของ เราไปแล้วนั้น เป็นด้วยเหตุที่มีพวกญาติสาโลหิตมิตรสหายของเขายืนเฝ้าอยู่มาก ถ้าเขาทูลขอบรรพชาต่อหน้าคนเหล่านั้น ก็จะถูกคนเหล่านั้นห้ามปรามขัดขวาง เป็น อันตรายแก่การบรรพชา เพราะฉะนั้น เมื่อคนเหล่านั้นลุกไปแล้ว เขาจึงได้ทูลขอ บรรพชา ฯ ข้อที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้รัฐบาลกบฏบรรพชา ในเมื่อยังไม่ได้รับอนุญาตจากมารดาบิดานั้น เป็นด้วยพระองค์ทรงบัญญัติพระวินัย ไว้แต่เมื่อพระราหุลบรรพชาว่า ตั้งแต่วันนั้นไป อย่าให้ภิกษุทั้งหลายบรรพชาให้แก่ กบฏที่ไม่ได้รับอนุญาตจากมารดาบิดา ฯ คำว่า ตั้งอยู่ในความสุชนั้น คือ เจริญ มาด้วยความสุข ฯ คำว่า มีผู้รักษาให้เป็นสุขเสมอนั้น คือ นับแต่รัฐบาลกบฏ เกิดมาแล้ว ก็มีพวกพี่เลี้ยงนางนมอุ้มชู ให้เล่นด้วยเครื่องเล่นต่างๆ มีรถเล็กๆ เป็นต้น ให้กินแต่อาหารที่มีรสอันดี มีความสุขเสมอมา สิ้นคำในอรรถกถาที่ควรยก ขึ้นเทศนาเพียงเท่านี้.

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย สำหรับพระธรรมเทศนาที่นั้น ก็มีอยู่ แต่ความอัศจรรย์ของรัฐบาลกบฏเท่านั้น คือ รัฐบาลกบฏนั้น มีความ อัศจรรย์เป็นเอกอย่างหนึ่ง ซึ่งจัดว่าแปลกจากคนทั้งหลาย คือ ธรรมดาคน ทั้งหลายที่คงอยู่ในปฐมวัยด้วย ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บด้วย ไม่รู้จักความยากเข็ญใจ ด้วย อันได้ใจความว่า กำลังเป็นหนุ่มด้วย มีร่างกายแข็งแรงอีกด้วย มี

ศรัทธาด้วย ทั้งเข็นคอกบวชโดยไม่สึกกลับมาเป็นฆราวาสนั้น หาได้ยากโดยแท้ แม้แต่ในครั้งกระโน้นก็หาได้ยาก เพราะมีปรากฏในพระบาลีอย่างชัดเจนว่า ในจำพวกพราหมณ์และคฤหบดีชาวกุสโลฏฐิตนิคม ซึ่งไปฟังธรรมของพระพุทธเจ้านั้น ก็มียอเป็นอันมาก แต่มีคนเดียว คือ รัฐบาลกุสุมบุตรเท่านั้น มีความยินดีอยากออกบวชพรา ถึงกับตกลงใจอย่างเด็ดเดี่ยวว่า ถ้าไม่ได้บวชพรา ก็จักยอมตายดังที่แสดงมาแล้วนั้น จึงเป็นอันว่า ความอยากบวชพราจนถึงยอมสละชีวิตของรัฐบาลกุสุมบุตรนั้น เป็นคุณธรรมที่น่าอัศจรรย์อย่างยิ่ง ซึ่งสมควรแท้ทีเดียวที่พระรัฐบาลจักได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในไม่ช้า ส่วนสามัญชนโดยมาก ซึ่งบวชด้วยศรัทธาก็ไม่น่าอัศจรรย์เหมือนพระรัฐบาลนี้ เพราะไม่มีศรัทธาถึงกับยอมสละชีวิตเหมือนกับพระรัฐบาล ๑. สหุทาย ตรติ โธมฺ พระพุทธองค์ได้ทรงโปรดประทานเทศนาไว้ว่า บุคคลยอมข้ามโอฆะทั้ง ๔ คือ กามโอฆะ ภวโอฆะ ทิฏฐิโอฆะ อวิชชาโอฆะ ได้ด้วยศรัทธา ดังนี้ ๑. โดยเหตุนี้ พระรัฐบาลจึงได้ข้ามโอฆะสงสารด้วยอำนาจศรัทธาดังแสดงมา ควรเป็นตัวอย่างอันดีของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ที่มุ่งหมายต่อมรรคผลนิพพาน ๑. สหุทาย พนฺธติ ปาเถยฺย มีพระพุทธวจนะบทหนึ่งอีกว่า ศรัทธาย่อมผูกไว้ซึ่งเสบียง ดังนี้ ๑. พระพุทธวจนะนี้ มีคำอธิบายว่า เสบียง กล่าวคือ กุศลผลบุญที่จะเลี้ยงดูสัตว์โลกทั้งหลายผู้เดินทางไกลในวัฏฏสงสารนั้น จะมียอได้ก็ต้องอาศัยศรัทธา ดังนี้ ๑. เพราะฉะนั้น พวกเราเหล่าพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ควรสะสมเสบียง กล่าวคือ บุญกุศลอันจักเลี้ยงตนไปในภายหน้าด้วยอำนาจศรัทธา จึงจักไม่เสียเวลาที่ได้เกิดมาพบพระพุทธศาสนา . ควรให้มีศรัทธาเชื่อต่อการบุญกุศลเป็นนิตย์กาล รับประทานแสดงมาในเรื่องรัฐบาลกุสุมบุตรก็ยุติไว้เพียงเท่านั้น.

เอวํ กิมี คัวยปรการณํ ๑

กัณฑ์ที่ ๔๗

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

รัฐपालสูตร- ตอนว่าด้วยพระรัฐบาลกลับไปเยี่ยมมารดาบิดา

อกโข อายสฺมา ฐุชปาโล เขน ภควา เตนปสงฺกมิ อุปสงฺกมิทฺวา  
ภควนฺตํ อภิเวทฺเตว เอกมนฺตํ นิสฺสํ ๑ เอกมนฺตํ นิสฺสินโน โข อายสฺมา  
ฐุชปาโล ภควนฺตํ เอกทฺวโจทฺติ.

ณ บัดนี้ อาคณิชาพจกได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคการนัยไตรภาค  
กัณฑ์ที่ ๔๗ ว่าด้วยรัฐपालสูตรที่ ๒ แห่งราชวรรคที่ ๔ คัมภีร์มัชฌิมนิกาย  
มัชฌิมปัณณาสก อันกล่าวด้วยเรื่องพระรัฐบาลกลับไปเยี่ยมมารดาบิดา สืบต่อไป  
ตามพระบาลี อรรถกถา ชัมมัตถาธิบาย เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา  
และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน ความสมควรแก่การพึงพระ  
ธรรมเทศนา

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้อีกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้น  
ว่า ครั้นนั้น พระรัฐบาลองค์อรหันต์ ได้เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระสรเพชญ์พุทธเจ้า  
ถวายบังคมแล้วก็นั่งลงในที่สมควรแก่ตน ๑ พระรัฐบาลผู้นั่งลงในที่สมควร  
แก่ตนแล้วนั้น ได้กราบทูลสมเด็จพระสรเพชญ์พุทธเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มี  
พระภาคเจ้า ข้าพระองค์ประสงค์จะกลับไปเยี่ยมมารดาบิดา ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า  
ทรงอนุญาต ๑ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงรู้วาระจิตของพระรัฐบาล ว่า  
รัฐบาลกุศลบุตรไม่อาจลาสิกขาไปเป็นฆราวาสได้เป็นแน่ จึงตรัสว่า ดูก่อนรัฐบาล  
เธอจงไปตามความประสงค์ ครั้นนั้น พระรัฐบาลก็ลุกขึ้นถวายบังคมลาทำปทัชฌิน  
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ก็เก็บเครื่องเสนาสนะไว้เป็นอันดี แล้วถือ

เอาบาตรจีวรของตนออกไปยังตุลโกฏฐิตนิคม เมื่อไปตามลำดับมรรคา ก็ได้ไปถึงตุลโกฏฐิตนิคม แล้วแวะเข้าไปอาศัย

ในคราวนั้น พระรัฐบาลได้พักอยู่ที่มิกาจีวรอุทยานของพระเจ้าโกรพย์ อันมีในที่ใกล้กับตุลโกฏฐิตนิคม ฯ เข้าขึ้นพระรัฐบาลก็ครองบาตรจีวรเข้าไปบิณฑบาตที่ตุลโกฏฐิตนิคม ฯ เมื่อเที่ยวไปบิณฑบาตตามลำดับมรรคา ก็ได้ไปถึงนิเวศน์แห่งบิดาของตน ฯ ในเวลานั้น บิดาของพระรัฐบาลกำลังให้ช่างคดผมอยู่ที่ศาลาใกล้ประตูกกลาง ฯ บิดาของพระรัฐบาลได้เห็นพระรัฐบาลเดินมาแต่ไกลก็กล่าวว่า สมณะศรัทธาโง่เหล่านี้นี้ ได้ให้บรรพชาแก่บุตรที่รักแก่ผู้เดียวของเรา พระรัฐบาลไม่ได้สิ่งใดในนิเวศน์บิดาของตน หังไม่ได้การบอกให้ไปโปรดข้างหน้า ได้แต่เพียงการดำเท่านั้น

ก็ในคราวนั้น ทาสีแห่งญาติของพระรัฐบาลกำลังนำขนมค้ำก้นไปเททิ้ง ฯ พระรัฐบาลจึงบอกว่า ถ้าขนมเป็นของจะต้องทิ้งแล้วก็ทิ้งลงในบาตรของเรา ฯ ฝ่ายทาสีแห่งญาติของพระรัฐบาล ก็เทขนมค้ำก้นนั้นลงในบาตรของพระรัฐบาล จึงจำเครื่องหมายแห่งมือ และเท้า และเสียง ของพระรัฐบาลได้ แล้วได้เข้าไปบอกมารดาของพระรัฐบาลว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า ขอพระแม่เจ้าจงรู้เถิด พระรัฐบาลผู้เป็นพระลูกเจ้าได้มาถึงแล้ว ฯ มารดาของพระรัฐบาลตอบว่า ถ้าเจ้าพูดจริงเราจะทำให้เจ้าพ้นจากความเป็นทาสี ว่าดังนี้แล้ว ก็ไปหาบิดาของพระรัฐบาล แจ้งว่าพระรัฐบาลผู้เป็นบุตรของเราได้มาถึงแล้ว ขอท่านจงรู้เถิดคฤหบดี

ในเวลานั้น พระรัฐบาลกำลังนั่งฉันขนมค้ำก้นอยู่ที่ข้างฝาเรือนแห่งหนึ่ง ก็พอดีบิดาตามไปถึง เมื่อไปถึงแล้วจึงกล่าวขึ้นว่า คุณก่อนรัฐบาล เคยมีหรือที่เจ้าบริภคขนมค้ำก้นเช่นนั้น เจ้าควรจะไปสู่เรือนของตนมิใช่หรือ ? พระรัฐบาลจึงตอบว่า คุณก่อนคฤหบดี เรือนของอาตมาผู้บรรพชาแล้วจักมีมาแต่ไหน อาตมาไม่มีเรือน อาตมาได้ไปสู่เรือนของท่านแล้ว ก็ไม่ได้สิ่งใด แม้แต่คำบอกให้ไปข้างหน้าก็ไม่ได้ ได้แต่คำคำเท่านั้น ฯ บิดาจึงว่า จงมาไปสู่เรือนเราเถิดรัฐบาล ฯ ท่านตอบว่า อย่าเลยคฤหบดี วันนี้อาตมาได้ฉันเสียแล้ว บิดาจึงว่า ถ้าอย่างนั้นขอจงรับคำว่าจะเข้าไปฉันในวันพรุ่งนี้เช้า ฯ พระรัฐบาลก็ได้รับด้วยอาการนั่งอยู่ตามธรรมเนียมของสมณะในพระพุทธศาสนา



ลำดับนั้น บิดาของพระรัฐบาล ทราบการรับถ้อยคำของพระรัฐบาลแล้ว ก็กลับไปสู่निเวศน์ของตน ให้คนฉาบทาบ้านเรือนด้วยโคลนยัสค แล้วให้นำเงิน ทางออกมากองไว้เป็นกองใหญ่ แต่แบ่งให้เป็น ๒ กอง คือ กองเงินกองหนึ่ง กองทองกองหนึ่ง ซึ่งล้วนแต่เป็นกองใหญ่ ๆ ทั้งนั้น ฯ บรมชนนีอยู่ฟากกองเงิน กองทองคนละฟากย่อมไม่อาจแลเห็นศีรษะกัน แล้วให้นำเสื่อลำแพนมาปกไว้ ให้ตั้งอาสนะไว้ในท่ามกลางกองเงินกองทองนั้น แล้วให้แหว่งด้วยมีด ครั้นแล้ว จึงให้หาภรรยาเก่าของพระรัฐบาลผู้เป็นลูกสะใภ้ของตนมาบอกว่า นี่แน่ะสะใภ้ เจ้าจงตกแต่งร่างกายให้ดี เจ้าเคยเป็นที่รักของรัฐบาล ผู้เป็นบุตรของเราด้วย เครื่องประดับประดาอันใด เจ้าจงตกแต่งร่างกายด้วยเครื่องประดับประดาอันนั้น ฯ ในเวลาสนราครวันนั้น บิดาของพระรัฐบาลก็ให้คนทั้งหลายตกแต่งอาหารอัน ประณีตในนิเวศน์ของตน ครั้นตกแต่งเสร็จแล้ว ก็ให้คนไปแจ้งแก่พระรัฐบาลว่า ถึงเวลาแล้ว อาหารเสร็จแล้ว ฯ ฝ่ายพระรัฐบาลก็ครองบาตรจีวรเข้าไปสู่निเวศน์ บิดาของตน ครั้นถึงแล้วก็นั่งลงบนอาสนะที่ตกแต่งไว้ ฯ บิดาจึงให้เปิดกองเงิน กองทองนั้นขึ้น แล้วกล่าวว่า นี่แน่ะรัฐบาล อันนี้เป็นทรัพย์มารดาของเจ้า อันนี้เป็นทรัพย์บิดาของเจ้า อันนี้เป็นทรัพย์ปู่บิดาของเจ้า เจ้าอาจกินอยู่และ ทำบุญได้ตามประสงค์ เจ้าจงลาสิกขามาเป็นฆราวาส จงบริโภครักษาสมบัติเหล่านั้น และทำบุญให้ทานเถิด ฯ พระรัฐบาลจึงตอบว่า คุณอนคฤหบดี ถ้าท่านจะ ทำตามถ้อยคำของอาตมา จงให้ชนกองเงินกองทองนี้ ชนบรรทุกเกวียนหลาย ๆ เล่ม แล้วให้นำไปเททิ้งลงในท่ามกลางแม่น้ำคงคา อันมีกระแสน้ำเชี่ยว เพราะ โสกะ ปรีทเว ทุกขโหมนัส อูปายาส ซึ่งมีเงินและทองนี้เป็นต้นเหตุ จักไม่มีแก่ ท่าน ฯ ครั้นนั้น หญิง ๒ คน ผู้เคยเป็นภรรยาของพระรัฐบาลในเมื่อท่านยังเป็น ฆราวาสอยู่ ก็ได้จับเท้าทั้ง ๒ ของท่านคนละข้าง แล้วกล่าวว่า ข้าแต่พระลูกเจ้า เหล่านางอุปสรซึ่งเป็นเหตุให้พระลูกเจ้า ประพฤติพรหมจรรย์นั้น เป็นเช่นไร ? ท่านจึงตอบว่า นี่แน่ะน้องหญิง เราไม่ได้ประพฤติพรหมจรรย์เพราะต้องการ นางอุปสร ฯ หญิงผู้เคยเป็นภรรยาทั้ง ๒ นั้น ได้ยินท่านเรียกตนด้วยคำว่า น้องหญิง ก็เป็นลมสลบไปในทันที ฯ ครั้นนั้น พระรัฐบาลจึงกล่าวแก่บิดาว่า คุณอนคฤหบดี ท่านจงให้อาหารที่ควรให้แก่อาตมาเถิด อย่าได้ทำให้อาตมา

ลำบากเลย ๑ บิดาจึงว่า นี่แม่พ่อรัฐบาล เจ้าจงฉันทเกิด อาหารสำเร็จแล้ว ๑  
กล่าวดังนี้แล้ว บิดาของพระรัฐบาลก็ได้เลี้ยงดูพระรัฐบาลด้วยอาหารอันประณีต  
ให้อิ่มหน้าสำราญ

ครั้นพระรัฐบาลฉันทเสร็จแล้ว ล้างบาตรล้างมือแล้ว จึงขึ้นขึ้นกล่าวเป็น  
ธรรมกถาว่า จงรูปอันวิจิตร อันมีกายเป็นแผล อันกระดูก ๓๐๐ ท่อนขกขึ้น  
อันกระดูกกระส่าย อันมีความดำริมาก อันไม่มีความขยับขึ้นนั้นคงเกิด ๑ จงค  
รูป อันบุคคลทำให้งดงามด้วยแก้วมณีและคุณชล ห่มห่อกระดูกและหนัง  
งดงามด้วยเครื่องนุ่งห่ม มีเท้าอันทำให้มีสีแสด มีหน้าอันเบอนด้วยผงนเกิด  
รูปนี้อาจทำคนโง่ให้ลุ่มหลงได้ แต่ไม่อาจทำให้ผู้แสวงหาผิงให้ลุ่มหลงได้ ๑ ผู้ที่  
บุคคลทำให้มีรอยแปดรอย หรือมีลอนแปดลอน ตาที่บุคคลหยอดด้วยขาทา  
ข้อมอาจทำให้คนโง่ลุ่มหลงได้ แต่ไม่อาจทำให้ผู้แสวงหาผิงลุ่มหลงได้ ๑ กาย  
บุคเน่าที่บุคคลตกแต่งใหม่ ๆ เหมือนน้ำมันหยอดเครื่อง อาจทำคนโง่ให้ลุ่มหลงได้  
แต่ไม่อาจทำให้ผู้แสวงหาผิงลุ่มหลงได้ ๑ บุคคลได้วางบ่วงดักเนื้อไว้แล้ว แต่  
ว่าเนื้อไม่ติดบ่วงนั้น เราบริโภคนั่นแล้วก็จักไปในเมื่อผู้ดักเนื้อคร่ำครวญอยู่  
ดังนี้ ๑ ครั้นพระรัฐบาลขึ้นกล่าวดังนี้ ก็ได้ไปสู่มิคาจักรอุทยานของพระเจ้า  
โกรพย์ แล้วก็นั่งพักอยู่ที่โคนต้นไม้ต้นหนึ่งซึ่งมีในอุทยานนั้น ๑ สิ้นเนื้อความใน  
พระบาลี ตอนที่ว่าถึงพระรัฐบาลไปเยี่ยมมารดาบิดาเพียงเท่านั้น

### อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา แห่งรัฐपालสูตร คัมภีร์ปัญจปสุทนีชื่อว่า  
คำว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้จักวารจิตของพระรัฐบาลนั้น มีคำอธิบาย  
ตามอรรถกถาว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพิจารณาว่า เมื่อพระรัฐบาล  
ไปเยี่ยมมารดาบิดา จักมีอุบัตถะอันใดอันหนึ่งหรือไม่ ก็ทรงทราบว่า จักมี  
เมื่อทรงเล็งดูต่อไปว่า พระรัฐบาลจักอาจย้ายอุบัตถะนั้นได้หรือไม่ ก็ทรง  
ทราบว่า จักอาจ เพราะทรงเห็นว่าพระรัฐบาลได้สำเร็จพระอรหัตแล้ว ทรงเห็น  
ดังนี้แล้วจึงได้ทรงอนุญาตแก่พระรัฐบาลตามประสงค์ ๑ คำว่า มิคาจักรอุทยาน  
นั้น ได้แก่ อุทยานที่พระราชาทรงอนุญาตให้แก่บรรพชิตทั้งหลาย เข้าไปอาศัย

ได้ทุกเวลา เพราะฉะนั้น พระรัฐบาลจึงได้เข้าไปพักที่อุทยานนั้น แต่ไม่ได้คิดว่าเราจักแจ้งให้มารดาบิดาของเราทราบว่าเรามาถึงแล้ว เพื่อจักให้มารดาบิดาส่งน้ำล้างเท้า น้ำอุ่น น้ำมันทาเท้าเป็นต้นมาให้ ฯ คำว่า ศาลาประตูกกลางนั้น คือ ที่ชุมประตูกกลางแห่งบ้าน ซึ่งมีชุมประตูกถึง ๘ ชุม ฯ การที่บิดาพระรัฐบาลได้กล่าวว่าสมณะศรัทธาโล้นเหล่านั้น ได้ให้บุตรสุดที่รักผู้เดียวของเราบรรพชาแล้ว มีคำอธิบายว่า บิดาของพระรัฐบาลคิดว่า สมณะเหล่านั้นได้ให้บุตรผู้เดียวของเราบรรพชา แล้วไม่ให้มาหาเราแม้แต่วันเดียว เหมือนกับของที่ตกอยู่ในมือใจ พวกสมณะที่ทำการมหายาบาเช่นนั้น ยังเห็นว่าบ้านของเราไม่ควรเป็นที่เข้ามาได้ เราจะต้องให้คนดูคร่าออกไปเสียจึงจักเป็นการดี กิดดังนี้แล้ว จึงได้กล่าวคำหยาบคายเช่นนั้น

มีคำแปลว่า การที่พระรัฐบาล บอกให้ทาสีเทชนมลงในบาตรของคนนั้น ไม่เป็นการขอสั่งผิดต่อพระวินัยหรือ ? มีคำแก้ว่า ไม่เป็น เพราะเหตุว่าของนั้นเป็นของที่เจ้าของสละแล้ว ฯ ของสิ่งใดเป็นของที่เจ้าของจะคงทิ้ง เป็นของที่เจ้าของจะสละ เป็นของที่เจ้าของไม่อาลัย ภิกษุจะบอกว่า ท่านจงให้ของทั้งปวงนี้แก่เรา หรือจงนำของนี้มาให้เรา หรือจงเทของนี้ลงในบาตรนี้ ดังนี้ ก็ได้ ไม่ผิดต่อพระวินัย เพราะฉะนั้น พระรัฐบาลผู้นั้นอยู่ในอริวงศอันเลิศ จึงได้กล่าวอย่างนั้น ฯ คำที่ว่า ทาสีได้จำเครื่องหมายมือเท้า และเสียงของพระรัฐบาลได้นั้น มีคำอธิบายว่า เขาจำได้โดยที่สังเกตเมื่อท่านยังเป็นคฤหัสถ์อยู่ ว่าหลังมือหลังเท้าของท่านย่อมเต็มมนเหมือนหลังเต่าทอง นิ้วมือของท่านย่อมกลมเหมือนหงาตาลที่ช่างปั้นให้เกลี้ยงกลม เสียงของท่านย่อมไพเราะเสนาะโสตดังนี้ แต่เมื่อท่านได้ไปอยู่ในป่าและบริโภคอาหาร ที่ได้มาด้วยกำลังแข็งถึง ๑๒ ปีแล้ว ผิวพรรณของท่านก็แปลกไปจากแต่ก่อน เพราะฉะนั้น เมื่อทาสีเห็นเข้าจึงจำไม่ได้ทีเดียว ต่อเมื่อได้สังเกตดูมือเท้ากับได้ยินเสียงของท่านจึงจำได้ ฯ การที่ทาสีไม่อาจพูดขึ้นทันทีว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า พระผู้เป็นเจ้าคือรัฐบาลผู้เป็นพระลูกเจ้าของข้าพเจ้าดังนี้นั้น ก็เพราะความเกรงกลัวต่อผู้ที่เป็นบุตรนายของคน จึงได้รับไปบอกมารดาบิดาของท่านดังที่แสดงมา ฯ คำว่า ริมฝาเรือนที่พระรัฐบาลนั่งฉันจึงหันนั้น ได้แก่ ศาลาในเรือนของท่านบัดนี้ทั้งหลาย ซึ่งมีอยู่ใน

ทนน ๑ ที่ศาลานันทานบตทั้งหลาย ย่อมแต่งตั้งอาสนะไว้ ตั้งน้ำข้าวไว้ พวก  
 บรรพชิตไปบิณฑบาตแล้วก็ไปนั่งฉันในที่นั้น ๑ ถ้าบรรพชิตทั้งหลายประสงค์  
 น้ำชาวนั้นก็ดื่มได้ เพราะฉะนั้น ทนนจึงเรียกว่า ที่ตั้งแห่งฝ้านั้นหนึ่ง เพราะบรรพชิต  
 ทั้งหลายไม่นั่งฉันอาหารในที่อันไม่สมควรเหมือนกับคนกำพร้า ๑ คำที่บิดาของ  
 พระรัฐบาลกล่าวว่า นี่แน่ะรัฐบาล เคยมีหรือที่เจ้าได้บริโภคนมค้ำก้นเช่นนั้น  
 คำนั่น มีคำอธิบายว่า บิดาของพระรัฐบาลควรกล่าวว่า นี่แน่ะพ่อรัฐบาล  
 ทรัพย์ของเราทั้งหลายไม่มีอยู่หรือ เรามีทรัพย์อยู่เป็นอันมากมิใช่หรือ คำนั่น แต่ได้  
 กล่าวเสียว่า พ่อรัฐบาลนั่งบริโภคนมค้ำก้นอยู่ในที่เช่นนั้น เป็นด้วยมารดา  
 บิดาตายแล้วหรือ หรือว่าเป็นด้วยพ่อรัฐบาลได้สำเร็จสมณคุณแล้ว แต่ว่า  
 อาจจะกล่าวอย่างนี้ได้ เพราะกำลังทุกข์ใจ จึงได้กล่าวแต่เพียงว่า นี่แน่ะพ่อ  
 รัฐบาล เคยมีอยู่หรือที่พ่อได้กินนมค้ำก้น ซึ่งเป็นนมบุตรเช่นนั้น แต่พระ  
 รัฐบาลก็ได้ฉันเรื่อยไป ๑ ถ้าเป็นปฤชฌ์ก็ไม่อาจบริโภคนมนั้นได้ ส่วน  
 พระรัฐบาลนั้น เป็นพระอริยเจ้าชั้นอรหันต์ ตั้งอยู่ในฤทธิ์ของพระอริยเจ้าแล้ว  
 จึงฉันนมบุตรนั้นได้ ๑ คำว่า หญิง ๒ คนซึ่งเคยเป็นภรรยาของท่าน ได้จับเท้า  
 ของท่านคนละข้างนั้น หมายถึงหญิงที่เป็นภรรยาใหญ่ ๒ คนเท่านั้น ๑ คำที่  
 หญิงทั้ง ๒ นั้น ถามว่า นางอัปสรที่เป็นเหตุให้พระลูกเจ้าประพฤติพรหมจรรย์ เป็น  
 เช่นไรนั้น มีคำอธิบายว่า ในสมัยนั้น คนทั้งหลายได้เห็นชัตติยกุมาร พรหมณ-  
 กุมาร และบุตรเศรษฐีเป็นอันมากได้ละสมบัติใหญ่ออกบรรพชา เมื่อไม่รู้จัก  
 อานิสสแห่งบรรพชา ก็พากันกล่าวว่า บรรพชาเพราะอยากได้นางเทพอัปสร  
 คำนั่น คำกล่าวนี้ได้แพร่หลายไปในนานาสถาน ๑ หญิงทั้ง ๒ นั้น ได้กล่าวตาม  
 โวหารอันนี้ แต่เมื่อพระเถระเจ้าจะปฏิเสธคำนี้ จึงตอบว่า เราไม่ได้ประพฤติ  
 พรหมจรรย์เพราะเห็นแก่นางอัปสร ๑ การที่หญิงทั้ง ๒ นั้นได้สละบถนั้น เป็น  
 เพราะหญิงทั้ง ๒ นั้นเกิดความเสียใจว่า คนไม่ได้ไปไหนมาไหนตั้ง ๑๒ ปีมาแล้ว  
 ทั้งตายังไม่มียศด้วย บัดนี้เป็นอันแน่แล้วพระลูกเจ้าจะไม่ลาสิกขาบถแล้ว เราจะ  
 ไม่มีที่พึ่งแน่แล้ว คำนั่น

การที่พระรัฐบาลบอกแก่บิดาว่า ท่านจงให้ของที่ควรให้แก่ก่อาตมา อย่า  
 - ได้ทำให้อาตมาลำบากเลย คำนั่น เพราะท่านมีความกรุณาต่อบิดา โดยเหตุว่าถ้า



บิดาทำอันตรายแก่การฉนั้นของท่านผู้เป็นพระอรหันต์เช่นนั้น บิดาก็ต้องได้รับบาปเป็นอันมาก เพราะฉะนั้น จึงได้บอกแก่บิดาคงที่แสดงมาแล้วนั้น

เนื้อความในธรรมกถาของท่านนั้น มีคำอธิบายว่า คำว่า รูปทวิจักรนั้น ท่านหมายถึงอศฺภาพร่างกายของคนทั้งหลายซึ่งอยู่ในที่ใกล้ ๆ คำว่า มีกายเป็นแผ่นนั้น ได้แก่ ร่างกายมีภาคแผ่อยู่ ๘ แห่ง คือ ทวารทั้ง ๘ ๆ คำว่า ที่กระดูกยกขึ้นนั้น คือ ร่างกายของคนเรา มีกระดูกอยู่ ๓๐๐ ท่อน อันเส้นเอ็น ๕๐๐ เส้น รัศรีงไว้ ฉาบไว้ด้วยชั้นเนื้อ ๕๐๐ ชั้น ทำให้เป็นร่างกาย ๆ คำว่า กระสับกระส่ายนั้น คือ ร่างกายของคนเราทั้งหลายนี้ กระสับกระส่ายอยู่ด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ กระสับกระส่ายด้วยชรา • ด้วยโรค • ด้วยกิเลส • ๆ คำว่า มีความดำริมากนั้น คือ เป็นที่คิดการมากของคนเหล่านั้น อันได้แก่ ร่างกายของสัตว์เป็นที่คิดการของมนุษย์ ร่างกายของมนุษย์เป็นที่คิดการของสัตว์ เหมือนกับซากศพซึ่งทั้งอยู่ในป่าช้า อันเป็นที่คิดการของสัตว์ทั้งหลายมีแรงกาเป็นต้นฉะนั้น ๆ คำว่า ไม่มีความขยับขยับนั้นคณน หรือร่างกายของคนทั้งหลายนี้ ขยับเป็นเหมือนกับพยับแดดและฟองน้ำเป็นต้น โดยเหตุว่า หากความขยับขึ้นคงทนมิได้ มีแต่ความแตกไปเป็นธรรมดา ๆ คำว่า มีเหตุอันทำให้มีสณฺฑนั้น คือ หญฺงทั้งหลายในครั้งนั้น ข้อมนิขมทาทำด้วยสณฺฑ • คำว่า มีหน้าไล่ด้วยผงนั้น คือ หญฺงทั้งหลายในครั้งนั้น กำจัดไฟผุขแมลงวันเป็นต้น ซึ่งมีอยู่ที่หน้าของตนเองเสียดด้วยปลายเมือกพันธุผกาค แล้วทำให้โลหิตมากขึ้นด้วยดินมีรสเค็ม ทำให้โลหิตงามด้วยแป้งงา แล้วทำให้ผิวดีขึ้นด้วยขมิ้นจึงทำให้หน้าผ่องใสขึ้นด้วยผง เพราะด้วยทำอย่างนั้น หน้าข้อมงคงงามยิ่งขึ้น ๆ คำว่า ผมฺที่ทำให้มีรอย ๘ รอยนั้น หมายถึง ผมฺที่เขาสระด้วยน้ำยา แล้วทำให้วนเวียนไปมาที่หน้าผาก จึงทำให้ทั้งงามขึ้นด้วยทำให้มีรอย ๘ รอย ๆ คำที่พระเถระเจ้ากล่าวว่า บุคคลดกบ่วงเนื้อไว้แล้วแต่เนื้อไม่ติดบ่วง เราบริโภคเหยื่อแล้วก็จกไปในเมื่อผู้ดกเนื้อคร่ำตรวญอยู่ดังนั้นนั้น มีคำอธิบายว่า มารดาบิดาของท่านเป็นเหมือนกับพรานเนื้อ พวกญาติของท่านเป็นเหมือนกับพรานเนื้อ เงินทองเป็นเหมือนกับบ่วง อาหารเป็นเหมือนกับเหยื่อ ส่วนตัวท่านเป็นเหมือนกับเนื้อ ๆ ธรรมดาเนื้อที่เป็นนายฝูง เมื่อบริโภคอิ่มแล้วก็เข้าป่าไป ขึ้นคอยทางแห่งพวกบริวารอยู่ในป่า ฉนฺโต พระเถระเจ้า

ก็เป็นอันนั้น คือ พระเถระเจ้าแสดงธรรมแก่บิดาคงนั้นแล้ว ก็ได้เหาะไปที่มีคา-  
จิรอุทยาน ฯ มีคำปุจฉาว่า เหตุไรท่านจึงเหาะไป มีคำวิสัชนาว่า เพราะ  
ท่านเล็งเห็นว่า บิดาของท่านให้คนใส่กลอนประตูที่ขุมประตูทั้ง ๘ นั้นไว้แล้ว  
ทั้งวางพวกคนปล้ำไว้ ด้วยสั่งว่าพระรัฐบาลออกไป จงพากันจับสักให้ได้  
ท่านเห็นว่าผู้ที่จับมือ หรือเท้าของพระอรหันต์เช่นท่าน จะต้องได้รับบาปเป็น  
อันมาก อย่าให้คนเหล่านั้นได้รับบาปเลย ท่านคิดดังนี้จึงได้ไปโดยทางอากาศ  
สู่พระราชอุทยานของพระเจ้าโกรพยัคังแสดงมา สันเนือความในอรรถกถาตอนนั้น  
เพียงเท่านี้

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบายสำหรับพระธรรมเทศนาภิกษุทั้งหลาย ก็มีเพียง  
แต่ว่าด้วยเนื้อความในอรรถกถา ของพระรัฐบาลเถระเจ้าเท่านั้น คือ เนื้อความ  
ในอรรถกถาของพระรัฐบาลเถระเจ้านั้นว่า จงรูปร่างกายอันบุคคลทำให้งดงาม  
นี้เกิด รูปร่างนี้มีแปดอยู่ ๘ แห่ง คือ ทวารทั้ง ๘ อันได้แก่ คา ๒ หู ๒ จมูก ๒  
ปาก ๑ ทวารหนัก ๑ ทวารเบา ๑ รวมเป็นทวารทั้ง ๘ ด้วยกัน ฯ ทวารทั้ง ๘  
นี้ เปรียบเหมือนปากแปด ๘ แห่ง เพราะเป็นที่ไหลออกไหลเข้าแห่งของ  
โสโครก ฯ ของโสโครกที่ไหลออกนั้น ได้แก่ ของน้ำเกล็ดในรูปร่างกาย ส่วนของ  
โสโครกที่ไหลเข้านั้น ได้แก่ กิเลส มีความรักความเกลียด ในเวลาตาได้เห็นรูป  
หูได้ฟังเสียง จมูกถูกกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายถูกต้องโผฏฐัพพะเป็นต้น ฯ รูปร่างนี้  
เป็นของกระสับกระส่ายอยู่ด้วยอำนาจชรา อำนาจโรค อำนาจกิเลสเป็นนิจ  
ไม่มีเวลาว่างเว้น ฯ รูปร่างนี้มีความดำริมาก คือ เป็นที่ต้องการของคนทั้งหลาย  
รูปร่างของชายก็เป็นที่ต้องการของหญิง รูปร่างของหญิงก็เป็นที่ต้องการของ  
ชาย เปรียบเหมือนกับซากศพอันเป็นที่ต้องการของแร้งกา นกตะกรุมทั้งหลาย  
ฉะนั้น ฯ รูปร่างนี้เป็นของคนที่ทำให้วิจิตรงดงามด้วยเครื่องประดับประดาต่าง ๆ  
เช่น ย้อมเท้าให้มีสีแดง ผัดหน้าให้ขาว ม้วนผมให้ดี หยอดตาด้วยน้ำยาเป็นต้น  
รูปร่างที่ตกแต่งอย่างนั้น ย่อมหลอกลวงให้ลุ่มหลงได้ ก็แต่ปฤชณคนโง่เขลา  
เท่านั้น จะหลอกลวงพระอริยเจ้าผู้แสวงหาฝั่ง คือ พระนิพพานนั้นไม่ได้ ดังนี้

ส่วนเนื้อความตอนท้ายแห่งธรรมกถานัน เป็นเนื้อความที่เปรียบบิคารมารดาของ  
พระรัฐบาลว่าเหมือนกับนายพรานผู้ตกเนื้อเป็นคัมภ์ ดังแสดงมา เพราะฉะนั้น ขอ  
พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย จงจดจำเนื้อความแห่งธรรมกถานันไว้ เพื่อเป็นเครื่อง  
เตือนใจของคนในเวลาใจของตนมึลคมมธ ไปด้วยระคะคำคุณา เพราะเมื่อจำ  
ได้แล้วก็จะนึกได้ว่า ร่างกลยของคนเรานี้ไม่ใช่เป็นของตัวพิเศษอันใด มีแปลใหญ่  
อยู่ถึง ๘ แห่ง มีร่างกระดูกอยู่ถึง ๓๐๐ ท่อน มีความกระสับกระส่ายอยู่  
เป็นนิตย์ เป็นที่คิดปรารภของคณมาก เป็นของไม่มั่นคงยั่งยืน เป็นของทำ  
ให้สวขามขึ้นด้วยการประคับประคอง คณนี้ เมื่อนึกได้ดังนี้แล้ว ก็จักคลายความ  
รักใคร่พอใจใจในัที่ตนรักใคร่นั้น จะไม่ทำตนให้เป็นคนบาปในทางกาเมสุมิจนจาร  
ได้เป็นแน่แท้ ฯ สันกระแสเทศนาในธัมมัตถาธิบายเพียงเท่านั้น.

เอวี่ กัมม คัวยประการฉะนี้ ฯ

### กัณห์ที่ ๔๘

กัมมัมมิชฉิมนิกาย มัชฉิมปิณณาสก

รัฐपालสูตร ตอนว่าด้วยธรรมมุตส ๔ ประการ

อถ โข ราชา โกรโพบุ มิกว อามนุเตสิ โสเชหิ มิกว มิกาจิร  
อชฺชานกัมม คจฺฉาม สุกัมม ทสฺสณายาคี ฯ เอวี่ เทวาคี โข มิกโว รณฺโณ  
โกรพยสฺส ปณฺธิสฺสควา มิกาจิร โสเชนฺโต อหฺมส อายสฺมนนฺตํ รณฺชปาล  
อณฺณตรสฺมิ รุกขมฺลเ ทิวาวิหารํ นิสินฺนนฺติ.

ณ บัณฺฑิ อาคณภพจกัได้แสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิตถารนัยไตรภาค  
กัณห์ที่ ๔๘ ว่าด้วยรัฐपालสูตรที่ ๒ แห่งราชวรรคที่ ๔ คัมมัมมิชฉิมนิกาย  
มัชฉิมปิณณาสก อันกล่าวด้วยธรรมมุตส ๔ ประการ สืบต่อไป เพื่อให้เป็น  
ประโยชน์แก่พระพุทศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย โดยสมควรแก่เวลา

## บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้น ว่า ครั้นนั้น พระเจ้าโกรพย์ได้ตรัสสั่งนายมิกวะว่า คุณอนมิกวะ เธอจงชำระ มิกาจโรทยาน เราจะไปสู่มิกาจโรทยาน เพื่อคุณที่อันดี ฯ นายมิกวะรับพระ ราชบัญชาของพระเจ้าโกรพย์ว่า พระพุทธเจ้าข้า ดังนี้แล้ว ก็ชำระมิกาจโรทยาน เมื่อไปชำระมิกาจโรทยานแล้ว ได้เห็นพระรัฐบาลองค์อรหันต์ นั่งพักกลางวัน อยู่โคนต้นไม้แห่งหนึ่ง ครั้นเห็นแล้ว ก็ไปกราบทูลพระเจ้าโกรพย์ว่า ข้า พระองค์ได้ชำระมิกาจโรทยานให้ดีแล้ว พระเจ้าข้า ที่มิกาจโรทยานนั้น มีกлубตร หนึ่งชื่อว่า รัฐบาล ซึ่งเป็นบุตรตระกูลสูงในกุตลโกฏฐิตนิคมนี้ พระองค์ ได้ทรงสนทนากับ กุหลุมบุตรใด กุหลุมบุตรนั้นได้นั่งพักกลางวันอยู่โคน ต้นไม้แห่งหนึ่ง พระเจ้าข้า ฯ พระเจ้าโกรพย์จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น วันนี้เราไม่ไป เพียวอุทยานละ เราก็กินหารรัฐบาลกлубตรในบัดนี้ ฯ ตรัสดังนี้แล้ว พระเจ้า โกรพย์ก็ตรัสสั่งว่า โภชนาหารอันใดที่จัดไว้ในยานพาหนะนั้น ฯ เธอทั้งหลายจง ขนลงเสียให้สิ้น ตรัสสั่งดังนี้แล้วก็โปรดให้เตรียมยานต่าง ๆ แล้วเสด็จขึ้นสู่ยาน ออกไปจากกุตลโกฏฐิตนิคม พร้อมด้วยอำมาตย์ราชบริวาร ฯ พอไปถึงพระราช อุทยาน ก็เสด็จลงจากยาน แล้วเสด็จไปหาพระรัฐบาลพร้อมด้วยราชบริวาร ตรัสปราศรัยแล้วก็ประทับยืนอยู่ในที่สมควรแก่พระองค์ แล้วตรัสว่า ขอรัฐบาล จงนั่งบนที่อันลาดด้วยไม้เนื้อดี ฯ พระเถระเจ้าถวายพระพรว่า อย่าเลยมหาราช ขอพระองค์ได้โปรดนั่งเถิด อาตมาได้นั่งที่อาสนะของอาตมาแล้ว ฯ พระเจ้าโกรพย์ ก็ได้ประทับนั่งลงที่อาสนะอันราชบริพารตกแต่งแล้วนั้น

ครั้นพระเจ้าโกรพย์ประทับนั่งแล้ว จึงตรัสว่า นี่แน่ะรัฐบาล ความเสื่อม มีอยู่ ๔ ประการ ที่ทำให้บางคนในโลกนี้ต้องปลงผมและหนวด นั่งห่มผ้าข้อม ฝาออกบรรพชา ฯ ความเสื่อม ๔ ประการนั้น คือ ความเสื่อมเพราะชรา ๑ ความเสื่อมเพราะความเจ็บไข้ ๑ ความเสื่อมทรัพย์ ๑ ความเสื่อมญาติ ๑

คุณของท่านรัฐบาล ความเสื่อมเพราะชรานั้นเป็นอย่างไร ? เป็นอย่าง นั้น คือ บางคนในโลกนี้เวลาแก่เฒ่าแล้ว ก็พิจารณาว่า บัดนี้เราแก่เฒ่าแล้ว ไม่



ไม่ใช่เป็นการง่ายที่เราจะได้ทรัพย์ที่ยังไม่ได้ หรือทำทรัพย์ที่ได้แล้วให้เจริญ เราควรปลงผมและหนวดออกบวชเสีย จึงจะเป็นการดี ๆ คิดดังนี้แล้วเขาก็ออกบวชเสีย อันนั้นแหละท่านรัฐบาล เรียกว่า ความเสื่อมเพราะชรา ๆ ส่วนท่านรัฐบาลกำลังยังหนุ่มแน่นแข็งแรง มีผมอันดำสนิท มีวัยอันเจริญดี ตั้งอยู่ในปฐมวัย ความเสื่อมเพราะชราย่อมไม่มีแก่ท่านรัฐบาล ๆ ท่านรัฐบาลได้รู้อย่างไร เห็นอย่างไร หรือได้ยินได้ฟังอย่างไร จึงได้ออกบวรพชา

ข้าแต่ท่านรัฐบาล ความเสื่อมเพราะความเจ็บไข้นั้นเป็นอย่างไร ? เป็นอย่างนี้ คือ บางคนในโลกนี้ เป็นคนเจ็บไข้อยู่ไม่รู้จักหาย จึงคิดว่า เราเจ็บไข้อยู่ไม่รู้จักหาย ไม่ใช่เป็นการง่ายที่เราจะได้ทรัพย์ที่ยังไม่ได้ หรือจะทำทรัพย์ที่ได้แล้วให้เจริญ เราควรที่จะปลงผมและหนวดออกบวชเสีย จึงจะเป็นการดี ๆ คิดดังนี้เขาก็ปลงผมและหนวดออกบวชเสีย อันนั้นแหละเรียกว่า ความเสื่อมเพราะความเจ็บไข้อยู่ ๆ ส่วนท่านรัฐบาล เป็นผู้มีความเจ็บไข้ โรคภัยน้อย มีเคโษราศสุม่าเสมอ ไม่เป็นนัก ไม่ร้อนนัก ความเสื่อมเพราะความเจ็บไข้อย่อมไม่มีแก่ท่านรัฐบาล ท่านรัฐบาลได้รู้ได้เห็นอย่างไร ได้ยินได้ฟังอย่างไร จึงได้ออกบวรพชา

นี่แหละท่านรัฐบาล ความเสื่อมแห่งทรัพย์เป็นอย่างไร ? เป็นอย่างนี้ คือ บางคนในโลกนี้เป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์สมบัติมาก แต่ทรัพย์สมบัติของเขาได้สั่นทมคไปเป็นลำดับ เขาจึงคิดว่า เมื่อก่อนเราเป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์สมบัติมาก บัดนี้ทรัพย์สมบัติของเราได้สั่นไปตามลำดับแล้ว ไม่ใช่เป็นการง่ายที่เราจะได้ทรัพย์ที่ยังเราไม่ได้ หรือทำทรัพย์ที่ได้แล้วให้งอกงาม เราควรที่จะปลงผมและหนวดออกบวชเสีย จึงจะเป็นการดี ๆ เขาคิดดังนี้แล้ว ก็ปลงผมและหนวดออกบวชเสีย อันนั้นแหละ เรียกว่าความเสื่อมแห่งทรัพย์ ๆ ส่วนท่านรัฐบาล เป็นบุตรของตระกูลสูงสุดในตระกูลโกฏฐิตินิคมนี้ ความเสื่อมทรัพย์ย่อมไม่มีแก่ท่านรัฐบาล ท่านรัฐบาลรู้เห็นอย่างไร หรือได้ยินได้ฟังอย่างไร จึงได้ออกบวรพชา

ดูก่อนท่านรัฐบาล ความเสื่อมญาติเป็นอย่างไร ? เป็นอย่างนี้ คือ บางคนในโลกนี้ มีมิตรอำมาตย์ญาติสาโลหิตเป็นอันมาก แต่พวกญาติได้สั่นไป

ตามลำดับกัน เขาจึงคิดว่า เมื่อก่อนเรามีมิตรอำมาตย์ญาติสาโลหิตมาก บัดนี้ พวกญาติของเราได้หมดสิ้นไปตามลำดับแล้ว ไม่ใช่เป็นการง่ายที่เราจะได้ ทรัพย์ซึ่งยังไม่ได้ เรือทำทรัพย์ที่ได้แล้วให้กองงาม เราควรจะปลงผมและหนวดออก บวชเสีย จึงจะเป็นการดี ๆ เขาคิดดังนี้แล้วก็ปลงผม และหนวดนุ่งห่มผ้าข้อมผ้าด ออกบวรพชา อันนั้นแหละเรียกว่า ความเสื่อมญาติ ฯ ส่วนท่านรัฐบาลมีมิตรอำมาตย์ ญาติสาโลหิตเป็นอันมาก อยู่ที่ถูกกลโกฏฐิตินิคมนี้ ความเสื่อมญาติย่อมไม่มีแก่ท่าน รัฐบาล ฯ ท่านรัฐบาลได้รู้เห็นอย่างไร หรือได้ยินได้ฟังอย่างไร จึงได้ออกบวรพชา ฯ นี่แน่ะท่านรัฐบาล ความเสื่อม ๔ ประการ นั้นแล ที่เป็นเหตุให้บางคนออกบวรพชา แต่ความเสื่อม ๔ ประการนี้ หาได้มีแก่ท่านรัฐบาลไม่ ฯ ท่านรัฐบาลได้รู้ได้เห็น อย่างไร ได้ยินได้ฟังอย่างไรจึงได้ออกบวรพชา

พระรัฐบาลองค์อรหันต์ จึงถวายพระพรไปเร็วพลันว่า ขอถวายพระพร บรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ประเสริฐ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้รู้ผู้เห็น ผู้เป็นองค์ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงแสดงธรรมเทศไว้ ๔ ประการ ซึ่งเป็นเหตุ ให้อาคตภาพได้รู้ได้เห็น ได้ยินได้ฟังแล้วออกบวรพชา ฯ ธรรมเทศ ๔ ประการ นั้น คือ สิ่งใดบ้าง คือ คำว่า โลกไม่ยั่งยืน ถูกนำเข้าเป็นนิจ ๑ โลกไม่มีผู้ บิองกัน ไม่มีความเป็นใหญ่ ๑ โลกไม่มีสิ่งใดเป็นของตัว ต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไป ๑ โลกพร่องไม่รู้จักอ้อม เป็นทาสแห่งคตหา ๑ รวมเป็นธรรมเทศ ๔ ประการ ด้วยกัน ดังนี้แล ขอถวายพระพร

จอมภุมิบาลโกระพยราช จึงมีพระราชปฐาได้ถามว่า คำว่า โลกไม่ยั่งยืน ถูกนำเข้าเป็นนิจนั้น หมายความว่าอย่างไร ? พระรัฐบาลเถรเจ้า จึงตอบ ว่า ขอถวายพระพร เมื่อพระองค์มีพระชนมายุ ๒๐ ปี หรือ ๒๕ ปีนั้น ข้อม ขำนาญในทางคชสาร อัสตรภาษี รัต ธนุ คาบ โล่ ทุกอย่าง มีกำลังขา กำลังแขนมาก สามารถเข้าสังครามได้มิใช่หรือ ? ท้าวเชตรัสตอบว่า ใช่ บางคราวข้าพเจ้าเป็นเหมือนกับผู้มีฤทธิ์ ไม่เล็งเห็นว่าใครจะเสมอด้วยกำลังกับ ข้าพเจ้าได้ ฯ พระเถรเจ้าจึงถวายพระพรถามว่า บัดนี้เล่า พระองค์มีกำลังขา กำลังแขนมาก สามารถสู้กับสงครามเหมือนแต่ก่อนได้หรือไม่ ? ท้าวเชตรัส

ตอบว่า ไม่ได้ เพราะเวลาน้ำพเจ้าแก่มาแล้ว มีอายุถึง ๘๐ แล้ว บางคราวน้ำพเจ้าก็คิดว่า จะเหยียบคทากลงพื้น ก็เหยียบตกลงเสียก่อน ๆ พระเถระเจ้าจึงถวายพระพรว่า คำที่ว่า โลกไม่ยั่งยืน ถูกลำบากเข้าไปเป็นนิจ ซึ่งสมเด็จพระธรรมิกรสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ อันเป็นเหตุให้อาตมภาพได้รู้ ได้เห็น ได้ยิน ได้ฟังแล้วออกบรรพชา นั้น ก็คือข้อความอันนั้นแล ขอถวายพระพร ฯ

พระเจ้าโกรพยจึงตรัสว่า เป็นการอัศจรรย์มากท่านรัฐบาล ในการที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ ผู้เห็น ผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงแสดงไว้ว่า โลกไม่ยั่งยืน ถูกลำบากเข้าไปเป็นนิจ ดังนี้ เพราะว่า โลกนี้ไม่ยั่งยืนจริง ๆ ถูกลำบากเข้าไปเป็นนิจจริง ๆ

ก็แลในราชตระกูลนี้ มีพลช้าง พลม้า พลรถ พลบhortเงินเท่า สำหรับป้องกันข้าพเจ้าอยู่เป็นอันมาก แต่เหตุไร ท่านรัฐบาลจึงว่า โลกนี้ไม่มีผู้ป้องกัน ไม่มีผู้เป็นใหญ่ ความข้อนจะมีอธิบายอย่างไร ? พระเถระเจ้าจึงถวายพระพรว่า ความเจ็บไข้สำหรับพระองค์มีอยู่บ้างหรือ ? ท้าวเชตรัสตอบว่า มีอยู่ บางคราวมีคราห์มาค้ำ ญาติสาโลหิตของข้าพเจ้าต้องไปขึ้นห้อมล้อมข้าพเจ้า ด้วยเข้าใจว่า พระเจ้าโกรพยจักตายในบัดนี้ ฯ พระเถระเจ้าจึงถวายพระพรว่า มหาบพิตร ขอให้มีคราห์มาค้ำ ญาติสาโลหิตเหล่านั้น แบ่งเอาเวทนาของมหาบพิตรไปให้เบา บางได้หรือไม่ หรือว่า มหาบพิตรได้เสวยเวทนาเหล่านั้น แต่พระองค์เดียว ฯ

ท้าวเชตรัสตอบว่า ไม่ได้ ฯ จึงถวายพระพรว่า ในเหล่ามหาบพิตร ที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ ผู้เห็น ผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า โลกไม่มีผู้ป้องกันการ ไม่มีผู้เป็นใหญ่ ซึ่งอาตมภาพได้รู้ ได้เห็น ได้ยิน ได้ฟังแล้วออกบรรพชา ฯ

ท้าวเชตรัสว่า เป็นการอัศจรรย์มากท่านรัฐบาล ในการที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ ผู้เห็น ผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสไว้ว่า โลกไม่มีผู้ป้องกัน ไม่มีผู้เป็นใหญ่ เพราะว่า โลกนี้ไม่มีผู้ป้องกันจริง ๆ ไม่มีผู้เป็นใหญ่จริง ๆ

ข้าแต่ท่านรัฐบาล ในราชตระกูลนี้ มีเงินทองอยู่เป็นอันมาก เงินทองอยู่บนดินก็มี บนเวหาสก็มี ฯ ข้อที่ท่านรัฐบาลว่า โลกไม่มีสิ่งใดเป็นของตัว ต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไปนั้น หมายความว่าอย่างไร ? ขอถวายพระพร บัดนี้พระองค์

ทรงสมบุรณ์ด้วยกามคุณ ๕ ประการ ฉันทา ต่อไปข้างหน้า พระองค์นึกได้ใหม่  
ว่า พระองค์จะสมบุรณ์ด้วยกามคุณ ๕ เหมือนอย่างนั้น ไม่มีเวลาแปรผัน หรือว่า  
คนอื่นจักได้มากครอบครองทรัพย์สินสมบัติเหล่านี้ ส่วนมหาบพิตรก็จักเสด็จไปตาม  
กรรม ฯ ข้าแต่ท่านรัฐบาล ข้าพเจ้าจักไม่ได้สมบุรณ์อยู่ด้วยกามคุณ ๕ อย่างนี้  
ในภายหน้าเหมือนในบัดนี้ ทรัพย์สินสมบัติอันนี้จักตกไปเป็นของผู้อื่น ข้าพเจ้า  
ก็จักไปตามกรรมของข้าพเจ้า ฯ อันนี้แหละมหาบพิตร ที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า  
ผู้รู้ ผู้เห็น ผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า โลกไม่มีสิ่งใดเป็น  
ของตัว ต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไป ซึ่งเป็นเหตุให้อาตมภาพผู้รู้ได้เห็น ได้ยิน  
ได้ฟังแล้วออกไปบรรพชา ฯ จึงตรัสว่า ข้าแต่ท่านรัฐบาล ข้อที่พระผู้มีพระ  
ภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น ผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า โลกไม่มีสิ่งใดเป็น  
ของตัว ต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไปนี้ เป็นการถูกต้องคณาอัศจรรย์ เพราะว่า โลก  
ไม่มีสิ่งใดเป็นของตัวจริง ๆ ต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไปจริง ๆ

ก็ข้อที่ว่า โลกพร่องไม่รู้จักอัม เป็นทาสแห่งตัณหานั้น หมายความว่า  
อย่างไร ? ขอดถวายพระพร มหาบพิตรได้ทรงครอบครองประเทศกร อันกว้าง  
ใหญ่มีไชหรือ ? ไช้ ท่านรัฐบาล ฯ ขอดถวายพระพร ตามสมควรเชือก  
ได้มาจากทิศตะวันออก หรือทิศตะวันตก หรือทิศเหนือ ทิศใต้ แล้วเข้ามา  
กราบกลมหาบพิตรว่า ที่บ้านโน้น เมืองโน้น เป็นบ้านเมืองใหญ่โตกว้างขวาง  
มีผู้คนมาก มีพลช้าง พลม้า พลรถ พลบทธรรณินทำมาก มีเขี้ยวเขานอง  
เงินทองอยู่มาก มีแต่สตรีปกครอง สามารถเอาได้ด้วยกำลังอันเล็กน้อย ดังนี้  
เมื่อพระองค์ได้ทรงสดับแล้วจะทรงทำอย่างไร ? ข้าแต่ท่านรัฐบาล ข้าพเจ้าก็  
จักไปตีเอาเท่านั้น ฯ อันนี้แหละมหาบพิตร ที่สมเด็จพระธรรมิสมรเจ้าตรัสไว้ว่า  
โลกพร่องไม่รู้จักอัม เป็นทาสแห่งตัณหา ซึ่งเป็นเหตุให้อาตมภาพผู้รู้ได้เห็น  
ได้ยินได้ฟังแล้วออกบรรพชา ฯ ท้าวเธอจึงตรัสว่า ข้อนี้เป็นการอัศจรรย์จริง  
เพราะว่าโลกพร่องไม่รู้จักอัม เป็นทาสตัณหาจริง ๆ พระคุณเจ้าข้า

ครั้นพระรัฐบาลเถรเจ้า แสดงธรรมเป็นคำพุทธธรรมตาอย่างนั้นแล้ว จึงได้  
แสดงเป็นคาถา คือ เป็นโคลงฉันทไว้ว่า



ปสฺสามิ โลเก สชเน มนุสฺเส

ลหุธาน วิคตํ น ททนต์ โมหํ เป็นต้น

ข้อความในคาถานมัย ๑๗ ข้อ คือ ข้อที่ ๑ ว่า อาตมภาพได้เห็นมนุษย์ทั้งหลายที่มีทรัพย์ในโลก ได้ทรัพย์แล้วไม่ให้ทานเพราะความโง่เงา ฯ ข้อที่ ๒ ว่า พวกคนโลกย่อมมีแต่สะสมทรัพย์ไว้ มีแต่ต้องการทรัพย์ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ฯ ข้อที่ ๓ ว่า พระราชาได้ครอบครองแผ่นดินใหญ่ มีมหาสมุทรเป็นขอบเขตแล้ว ก็ยังไม่รู้จักอิ่ม ยังต้องการผั่งสมทรวงข้างโน้นอีก ฯ ข้อที่ ๔ ว่า พระราชา และ มนุษย์เหล่านั้นเป็นอันมาก ซึ่งยังไม่ปราศจากคณหา ย่อมเข้าถึงซึ่งความตาย ฯ ข้อที่ ๕ ว่า คนทั้งหลายยังพ่องอยู่ ก็ยังไม่ละร่างกายไป ฯ ข้อที่ ๖ ว่า ความ อิ่มในกามสุข ย่อมไม่มีในโลก ฯ ข้อที่ ๗ ว่า พวกญาติย่อมสหายผมร้องให้ คร่ำครวญว่า ขอพวกเราอย่าได้รู้จักตาย ฯ ข้อที่ ๘ ว่า คนทั้งหลายย่อมนำผ้าที่ ตายไปเผาทำชา เวลาที่เผานั้น ย่อมแหงด้วยหลาวทั้งหลาย ผ้าตายไปนั้น แม้ แด่ผ้าผืนเคียวก็เอาไปไม่ได้ ฯ ข้อที่ ๙ ว่า ญาติมิตรสหายซึ่งจะเป็นผู้ช่วยบ้อง กันไม่ให้ตายนั้น ย่อมไม่มี ฯ ข้อที่ ๑๐ ว่า พวกรับมรดกก็หิบบกเอาทรัพย์ ของผู้ตายนั้นไป ผู้ตายนั้นก็ไปตามกรรมของตน ไม่มีทรัพย์ใด ๆ ตลอดถึงบุตร ภรรยาบ้านเรือน ที่จะติดตามผู้ตายนั้นไป ฯ ข้อที่ ๑๑ ว่า คนทั้งหลายย่อมไม่มี อายุยืนด้วยทรัพย์ ไม่กำจัดความแก่ได้ด้วยทรัพย์ ฯ ข้อที่ ๑๒ ว่า ผู้มีปัญญา ทั้งหลายได้กล่าวไว้ว่า ชีวิตคนเป็นของเล็กน้อย เป็นของไม่ยั่งยืน เป็นของมี ความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ฯ ข้อที่ ๑๓ ว่า คนมี และคนจน คนโง่ คนฉลาด ก็ตายเหมือนกันทั้งนั้น แต่คนโง่ ย่อมกลัวตาย คนฉลาดไม่กลัวตาย เพราะฉะนั้น จึงว่า ปัญญาดีกว่าทรัพย์ เพราะปัญญาทำให้ถึงที่สุดทุกข์ได้ ฯ ข้อที่ ๑๔ ว่า คนโง่ทั้งหลาย ย่อมทำบาปกรรมไว้ในภพน้อยภพใหญ่ เพราะตา ไม่ฉลาด แล้วได้เกิดในโลกนี้ก็เกิดในโลกอื่นก็มี ได้ถึงซึ่งความท่องเที่ยวไป มา ผู้มีปัญญาน้อย ที่เชื่อต่อคนโง่นั้น ก็ได้กลับมาเกิดในโลกนี้ด้วย เกิดใน โลกหน้าด้วย ฯ ข้อที่ ๑๕ ว่า โจรผู้ทำโจรกรรม ที่เขาจับได้ในที่ต่อหน้า ย่อมเดือด ร้อนด้วยกรรมของตนนั้นใด สักวโลกทั้งหลายที่ทำความชั่วไว้ ละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมเดือดร้อนด้วยกรรมของตนในโลกหน้าฉนั้น ฯ ข้อที่ ๑๖ ว่า กามารมณ์

ทั้งหลายที่สวยงาม ทั้งที่ที่ชอบใจ ย่อมย้ายจิตให้วิปริตแปรผัน เพราะฉะนั้น  
 อาคมภาพได้เล็งเห็นโทษในการคบหาทั้งหลายอย่างนี้ จึงได้บรรพชา ฯ ข้อที่ ๑๑  
 ว่า ผลไม้ทั้งหลาย ย่อมหล่นไปจากต้นทั้งผลอ่อน และผลแก่ฉนั้นใด คนทั้งหลายก็  
 ฉนั้นนั่น คือ คนทั้งหลาย ก็ต้องตายทั้งคนหนุ่ม และคนแก่ อาคมภาพรู้แจ้งดังนี้  
 จึงได้บรรพชา อาคมภาพเห็นว่า การเป็นสมณะ เป็นของประเสริฐโดยแท้ ดังนี้  
 จบริฎฐปาลสูตรที่ ๒ เพียงเท่านั้น

### อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา แห่งรัฐปาลสูตร คัมภีร์ปัญจปสุทธานี้  
 ว่า คำว่า นายมิทวะนั้น เป็นชื่อของนายอชยาน ฯ คำว่า ที่ลาดด้วยไม้  
 นั้น คือ ที่นั้นนั้นเขาลาดด้วยไม้เบา ๆ แล้วปูด้วยสิ่งต่าง ๆ มีดอกไม้เป็นต้น ให้  
 เหน่าขึ้น สมควรแก่เป็นที่ประทับของพระราชา ฯ คำว่า มีเคโซชาคุเสมอนั้น  
 หมายถึงเคโซชาคุอันเกิดจากกรรม ฯ ผู้ใดพอบริโภคอาหารลงไปแล้ว อาหารนั้น  
 ก็ย่อย ผู้นั้นเรียกว่า เคโซชาคุ ผู้ใดบริโภคอาหารย่อย ผู้นั้นก็เรียกว่า เคโซ  
 ชาคุ ฯ คำว่า ธรรมมเทสนั้น ได้แก่ห้วงธรรม ฯ คำว่า นำเข้าไปนั้น ได้  
 ถิ่นนำเข้าไปสู่สำนักชรา มรณะ อีกอย่างหนึ่งว่า ได้แก่ความสิ้นอายุ นำเข้าไป  
 หามรณะ ฯ คำว่า โลกไม่ยั่งยืน คือ โลกปราศจากที่ยั่งยืน ฯ คำว่า โลก  
 ไม่มีผู้ป้องกัน คือ ไม่มีผู้สามารถป้องกันได้ ฯ คำว่า ไม่มีผู้เป็นใหญ่ คือ  
 ไม่มีผู้สามารถที่จะครอบงำความตายได้ ดังนี้ ส่วนเนื้อความในอรรถกถานอกจากนี้  
 ก็ไม่มีคำใดที่จำเป็นต้องยกขึ้นแสดง จึงเป็นอันว่า จบเนื้อความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย ในพระธรรมเทศนาที่กล่าวว่า ธรรมมเทส  
 ๔ ข้อ นั้น เป็นข้อที่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ควรคำนึงถึงอยู่ เพราะเมื่อนึกถึง  
 ธรรมมเทส ๔ ข้อนั้นขึ้นมาในเวลาใด ความทะเขอะทะยานคั่นร่นในการารมณ์ต่าง ๆ  
 ก็สงบไปในเวลานั้น เพราะฉะนั้น ขอท่านทั้งหลายจงจำไว้ว่า ธรรมมเทส ๔ ข้อ  
 นั้น ข้อที่ ๑ ว่า โลกไม่ยั่งยืน ถูกลำเข้าไปหาชรา มรณะเป็นนิจ ๑ โลกไม่มีผู้  
 ป้องกัน ไม่มีผู้เป็นใหญ่ ๑ โลกไม่มีสิ่งใดเป็นของตัว ต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไป ๑

โลกพร่องไม่รู้จักอ้อม เป็นทาสแห่งตัณหา • คัจฉิน เมื่อจำได้ดังนี้แล้ว ก็จะได้นึกถึงในเวลาเกิดโสกะ ปรีเหวะ ทกซ์ โทมณัส อปายาส หรือเกิดโลกะ โทสะ โมหะ ในทางที่ผิดอย่างแรงกล้า เมื่อนึกถึงก็จักคลายกิเลสและกองทุกข์ลงไป จะทำให้ใจมีสุขสบายขึ้น เมื่อใจเป็นสุขสบายขึ้นแล้ว จะทำพละกิจสิ่งใดก็เป็นสุขดี โลกของเรานี้สำคัญอยู่ที่ใจเท่านั้น คนจะไปนรกสวรรค์ก็เพราะใจ คนจะคิดกุศลคิดกระทำความดีก็เพราะใจ จะได้ทุกข์ได้สุขก็เพราะใจ จะชั่วจะดีก็เพราะใจ ไม่ใช่เพราะสิ่งอื่น ด้วยเหตุว่า เมื่อใจทุกข์ กายก็ทุกข์ เมื่อใจสุข กายก็สุขด้วย เมื่อใจชั่ว กายก็ชั่วด้วย เมื่อใจดี กายก็ดีด้วย เพราะกายเปรียบเหมือนกับหุ่น ใจเปรียบเหมือนกับคนชักหุ่น หรือกายเปรียบเหมือนกับเรือ ใจเหมือนกับคนพายเรือ หรือขับเรือ เพราะฉะนั้น จึงควรนึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้เสมอ เพื่อใจจะได้ดีขึ้น เมื่อใจดีขึ้นแล้ว กายจะได้พลอยดีตาม คุณงามความดีจะเกิดมาเป็นลำดับไป • แต่คำสอนของพระพุทธเจ้านี้มีมาก แล้วแต่ผู้ใดจะจำข้อใดไว้ได้ ก็ควรจะนึกถึงข้อนั้นไว้เสมอ เช่นผู้ที่จำธรรมเทศ ๔ ข้อไว้ได้ ก็ควรจะนึกถึงธรรมเทศ ๔ ข้อไว้เสมอ ผู้ที่นึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้เสมอ ย่อมหวังความเจริญได้ เพราะเหตุว่า คำสอนของพระพุทธเจ้า มีคำสอนให้คิดให้เจริญเท่านั้น ไม่มีสอนให้เสื่อมเสียประการใด เช่น ธรรมเทศ ๔ ข้อนี้ ก็ล้วนแต่สอนให้เจริญขึ้นด้วยความบริสุทธิ์จากกิเลสตัณหา สอนให้ใจปราศจากความทุกข์โทมนัส ในเมื่อไม่ได้ไม่ดั่งสมประสงค์ เพราะคนเราเมื่อไม่ได้ไม่ดั่งสมประสงค์ ก็ย่อมทุกข์โทมนัส ธรรมเทศ ๔ ข้อนี้แหละ จะคิดเสียได้ซึ่งทุกข์โทมนัสนั้น เพราะเมื่อนึกว่าธรรมคาของโลกล้วนไม่ยั่งยืนมั่นคง คัจฉินคิด เมื่อนึกว่า โลกไม่มีสิ่งใดบอองกัน ไม่มีสิ่งใดเป็นใหญ่ศักดิ์ เมื่อนึกว่า โลกไม่มีสิ่งใดเป็นของคน ต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไปก็ดี เมื่อนึกว่า โลกไม่รู้จักอ้อม ด้วยความสุขสมบัติ เป็นทาสแห่งตัณหา คัจฉินคิด ใจของเราจักนึกได้ว่า ถึงเราไม่ได้ไม่ดั่งที่เราคิดไว้ เราก็จักทุกข์โทมนัสไปทำไม เพราะตัวเราและความดีความดีที่เป็นของไม่ยั่งยืนทั้งนั้น เป็นของไม่มีเครื่องบอองกัน ไม่ให้วิบัติแปรผันทั้งนั้น เมื่อเราตายไปแล้วก็เอาสิ่งใดไปไม่ได้

เราจะมัวเป็นทาสแห่งคันทาไปทำไม เมื่อมีได้ดังนี้แล้ว ใจก็จักผ่องแผ้วเบิกบาน  
พรหมภิรมย์ นิยมยินดีในการละชั่ว ทำดี มีการละบาปทำบุญเป็นต้น ซึ่งจักให้  
เกิดผล คือ ความสุขในอนาคตกายภาคหน้า ฯ สันวาระเทศนาในกัณฑ์นี้เพียงเท่านี้  
เอวี่ ก็มี ค้วยประการฉะนี้ ฯ

### กัณฑ์ที่ ๔๔

#### กัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสกั

มมเทวสุตร ท่อนว่าค้วยเรื่องพระเจ้ามมเทวราชบรมโพธิสัตว์

เอวมุเม สุตฺติ เอภี สมยํ ภควา มิดิลาญํ วิหริติ มมเทวมุพพเน ฯ อถ  
โฆ ภควา อญฺญตรสมฺมํ ปเทเส สิตํ ปาตุวากาสี ฯ อถ โฆ อายสุมโค อานนฺทสุส  
เอคทโหสิตฺติ.

ณ บัณฑิต อาศรมภาพจักได้แสดงพระโคตรปฏิภูกเทศนา มหาวิถการนัยไตรภาค  
กัณฑ์ที่ ๔๔ ว่าค้วยมมเทวสุตรที่ ๓ แห่งราชวรรคที่ ๔ กัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิม-  
ปัณณาสกั อันกล่าวค้วยเรื่องพระเจ้ามมเทวราชบรมโพธิสัตว์ สืบต่อไป ตามพระบาลี  
อรรถกถา ธรรมคถาธิบาย เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธ-  
ศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

### บาลี

คำเนนความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานั้นว่า  
ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่า อานนท ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มี  
พระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่มมเทวอัมพวัน ใกล้เมืองมิถิลา ฯ ครั้งนั้น สมเด็จพระผู้มี  
พระภาคเจ้า ได้ทรงขยับให้ปรากฏในที่แห่งหนึ่ง ฯ พระอานนทเถรเจ้าจึงคิดว่า  
เหตุปัจจัยอะไรหนอที่ทำให้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงขยับเช่นนั้น พระคถาคค



ทั้งหลายย่อมไม่ทรงข่มโดยไม่มีเหตุ ฯ กิตติงนี้แล้ว จึงท่มจิวรลคไหล่ข้างหนึ่ง ประณมอัญชลีขึ้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เหตุนี้จึงขยอะไรหนอที่ทำให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงข่มเช่นนั้น พระตถาคตเจ้าทั้งหลายย่อมไม่ทรงข่มโดยไม่มีเหตุผล พระเจ้าข้า

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนอานนท เมื่อก่อนมีพระราชาพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า มฆเทวะ เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม เป็นพระราชาที่ชอบธรรม เป็นมหาราช อยู่ในเมืองมิลกาน ราชามฆเทวะนั้น ได้ทรงประพฤติกุศล คือพวกพราหมณ์ กฤหบดี ชาวนิกมชนบท ทรงรักษาศูโธสถทุกวัน ๑๕ คำ ๑๕ คำ ๘ คำ เสมอมา ฯ เมื่อล่วงมาหลายพันปี พระราชามฆเทวะนั้น ได้ตรัสสั่งช่าง กลับว่า เมื่อใดเธอเห็นเส้นผมหงอกที่ศีรษะของเรา เมื่อนั้นเธอต้องบอกเรา ฯ ช่างกลับก็ทูลว่า พระเจ้าข้า ฯ เมื่อเวลาล่วงมาหลายพันปี ช่างกลับนั้นก็ได้เห็นเส้นพระเกศาหงอกที่พระเศียรของพระเจ้ามฆเทวะ ครั้นเห็นแล้วจึงกราบทูล พระเจ้ามฆเทวะว่า เทวทูตทั้งหลายได้ปรากฏแก่เทพเจ้าแล้ว เพราะมีเส้นพระเกศาหงอกขึ้นที่พระเศียรของเทพเจ้าแล้ว ฯ พระเจ้ามฆเทวะจึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น เจ้าจงถอนเส้นเกศาที่หงอกนั้นด้วยแหมบ มาวางไว้ที่ฝ่ามือของเรา ฯ ช่างกลับก็ทูลรับว่า พระพุทธเจ้าข้า แล้วก็ได้ถอนเส้นพระเกศาที่หงอกนั้นด้วยแหมบ มาวางไว้ที่ฝ่าพระหัตถ์ของพระเจ้ามฆเทวะ ฯ พระเจ้ามฆเทวะจึงพระราชทานบ้านส่วย บ้านหนึ่งแก่ช่างกลับนั้น แล้วตรัสสั่งให้หาพระโอรสผู้ใหญ่เข้าเฝ้า ตรัสว่า นันตะกุมาร เทวทูตทั้งหลายได้ปรากฏแก่บิดาแล้ว เพราะเส้นผมหงอกที่ศีรษะของบิดาแล้ว กามสุขของมนุษย์ บิดาได้รับแล้ว ถึงเวลาที่บิดาจะแสวงหาที่พวยกามสุขแล้ว เจ้าจงรับราชสมบัตินี้ บิดาจักปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาละ ออกบรพชา แต่บิดาขอส่งเจ้าไว้ว่า เมื่อใดเจ้าเห็นผมหงอกที่ศีรษะของเจ้า เมื่อนั้นเจ้าจงให้บ้านส่วยแก่ช่างกลับ แล้วมอบราชสมบัติให้แก่โอรสผู้ใหญ่ แล้วปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาละออกบรพชา เจ้าต้องประพฤติกุศลตามข้อวัตรอันดีของบิดานี้ เจ้าอย่าได้เป็นบุรุษคนสุดท้ายของบิดา ความขาดแห่งข้อวัตรอันดีเช่นนี้ในขุคบุรุษใด บุรุษนั้นเรียกว่า บุรุษสุดท้ายของบุรุษเหล่านั้น ฯ เพราะฉะนั้น บิดาจึงขอบอกเจ้าไว้ว่า เจ้าต้องประพฤติกุศลตามข้อวัตรอันดีที่บิดาทรงไว้นั้น เจ้าอย่าได้เป็นบุรุษสุดท้ายของบิดา

ครั้นพระเจ้ามณฑะ พระราชทานบ้านส่วยแก่ช่างกลบกและยกราชสมบัติให้แก่พระราชโอรสผู้ใหญ่แล้ว ก็โปรดให้ปลงศพและหมวดของพระองค์ แล้วเสด็จออกบรรพชา ประทับอยู่ที่มณฑะอัมพวัน ๑ พระเจ้ามณฑะนั้นได้ทรงแผ่เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ไปตลอดทิศทั้ง ๔ ทิศเบื้องล่าง เบื้องบน ทิศทางขวาง แล้วประทับอยู่ด้วยใจอันประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา อันเป็นใจไพบูลย์ เป็นใจมีอารมณ์ใหญ่ เป็นใจหาประมาณมิได้ เป็นใจไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท ๑ พระเจ้ามณฑะนั้น เป็นพระราชาमारอยู่ตลอดพระชนมายุ ๘ หมื่น ๔ พันปี ได้เป็นอุปราชอยู่ ๘ หมื่น ๔ พันปี ได้เสวยราชย์อยู่ ๘ หมื่น ๔ พันปี ได้ทรงบรรพชาประพฤติกุศลธรรมอยู่ที่ยมมเทวอัมพวันอีก ๘ หมื่น ๔ พันปี ๑ พระเจ้ามณฑะนั้น ทรงเจริญพรหมวิหาร ๔ ได้สำเร็จแล้ว ได้เสด็จขึ้นไปเกิดในพรหมโลกในเวลาสิ้นพระชนมายุสังขาร

คูก่อนอนนท เมื่อล่วงมาหลายพันปี พระราชโอรสของพระเจ้ามณฑะนั้น ก็ได้ครีตสังฆาทถกไว้ว่า เมื่อใดเธอเห็นผมหงอกที่ศีรษะของเรา เมื่อนั้นต้องบอกเรา ๑ ช่างกลบกก็ทูลรับว่า พระเจ้าข้า ๑ เมื่อเวลาล่วงมาอีกหลายพันปี ช่างกลบกก็เห็นพระเกศาหงอกที่พระเศียรของพระราชโอรส แห่งพระเจ้ามณฑะนั้น แล้วกราบทูลว่า เทวทูตทั้งหลายได้ปรากฏแก่เทพเจ้าแล้ว เพราะมีพระเกศาหงอกที่พระเศียรของเทพเจ้าแล้ว ๑ ท้าวเธอจึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น จงบรรจงถอนผมหงอกเหล่านั้นด้วยแหนบมาวางไว้ที่ฝ่ามือของเรา ๑ ช่างกลบกทูลรับพระราชบัญชาแล้ว ก็คอยบรรจงถอนพระเกศาหงอกเหล่านั้นด้วยแหนบ แล้ววางลงที่พระหัตถ์ของท้าวเธอ ๑ ท้าวเธอก็ได้พระราชทานบ้านส่วยให้แก่ช่างกลบกนั้น แล้วครีตสั่งให้พระราชโอรสผู้ใหญ่เข้าเฝ้า ตรัสว่า นี่แน่ะกุมาร เทวทูตทั้งหลายปรากฏกับบิดาแล้ว ผมหงอกได้เกิดขึ้นที่ศีรษะของบิดาแล้ว กามสุขทั้งหลายของมนุษย์บิดาได้รับแล้ว ถึงเวลาที่บิดาจะแสวงหากามสุขอันเป็นที่พำนักแล้ว เจ้าจงรับราชสมบัติไว้ บิดาจักปลงศพและหมวด นุ่งห่มผ้ากาสาจะออกบรรพชา บิดาขอสั่งเจ้าไว้ว่า เมื่อใดเจ้าเห็นผมหงอกที่ศีรษะของเจ้า เมื่อนั้นเจ้าจงให้บ้านส่วยแก่ช่างกลบก แล้วยกราชสมบัติให้แก่โอรสผู้ใหญ่ แล้วปลงศพและหมวด นุ่งห่มผ้ากาสาจะออกบรรพชา เจ้าต้องประพฤติกุศลตามข้อวัตรอันที่บิดาได้ตั้งไว้

เจ้าอย่าได้เป็นบรมสัททายของบิดา ในยุคบุรุษใด ข้อวัตรอันคืบชาติไป บรมนั้น  
ชื่อว่า เป็นบรมสัททายของบุรุษเหล่านั้น ฯ เพราะฉะนั้นแหละกุมาร บิดาจึงขอ  
สั่งไว้ว่า เจ้าต้องประพฤติตามข้อวัตรอันคืบชาติได้ทั้งวัน เจ้าอย่าได้เป็นบรมสัททาย  
ของบิดา ครั้นถึงคืบแล้ว ก็ได้เสด็จออกบรรพชา เจริญพรหมวิหารทั้ง ๔ อยู่  
มณฑลอมพวันนั้นเหมือนกับพระราชบิดา ทั้งมีพระชนมายุเท่ากับพระราชบิดา เวลา  
ทำลายสังขารแล้วก็ได้ขึ้นไปเกิดในพรหมโลกเหมือนกับพระราชบิดา

ดูก่อนอาณนที บุตรและหลานของพระเจ้ามณฑลราชนั้น ได้ออกบรรพชาอยู่  
ที่มณฑลอมพวันถึง ๖ หมื่น ๔ พันองค์ ถ้วนแต่ทรงเจริญพรหมวิหาร ๔ มีพระชน-  
มายุเท่ากัน แล้วได้ไปเกิดในพรหมโลกเหมือนกัน ฯ พระราชาองค์สุดท้ายนั้น  
ทรงพระนามว่า พระเจ้าเนมิราช เป็นพระราชาผู้ทรงตั้งอยู่ในธรรม ได้ทรง  
ประพฤติกุศลต่อพวกพราหมณ์ และคฤหบดี และชาวนิกมชนบทเป็นอันดี กับทั้ง  
ทรงรักษาอุโบสถทุกวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ๘ ค่ำ เสมอมา

ดูก่อนอาณนที พวกเทพยเจ้าชาวดาวดึงส์ ซึ่งได้ประชุมกันที่สุทธมาเทวสภา  
ได้กล่าวกันว่า เป็นลาภของชาววิเทหะแท้ เป็นลาภอันดีของชาววิเทหะแท้ ที่พระเจ้า  
เนมิราชผู้ทรงตั้งอยู่ในธรรม ได้ทรงประพฤติกุศลต่อพวกพราหมณ์และคฤหบดี ทั้ง  
ชาวนิกมชนบทเป็นอันดี ทั้งได้ทรงรักษาอุโบสถทุกวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ๘ ค่ำ เสมอมา

ลำดับนั้น ท้าวสักกะผู้เป็นจอมเทพเจ้าทั้งหลาย จึงตรัสถามเทพยเจ้า  
ชาวดาวดึงส์ว่า ท่านทั้งหลายประสงค์จะเห็นพระเจ้าเนมิราชหรือไม่ ? เทพยเจ้า  
ชาวดาวดึงส์ก็กราบทูลว่า ประสงค์จะเห็น พระเจ้าข้า ฯ ก็ในเวลานั้น พระเจ้า  
เนมิราชทรงสรงสนานพระเศียรในวันอุโบสถ ๑๕ ค่ำ แล้วทรงสมาทานอุโบสถ แล้ว  
ประทับอยู่บนปราสาท ฯ ท้าวสักกะเทวราชจึงเสด็จลงมาจากดาวดึงส์ มาปรากฏ  
ในที่เฉพาะพระพักตร์พระเจ้าเนมิราชโดยเร็วพลัน เหมือนกันกับบรมผู้มั่งคั่ง  
แขนเข้า แขนออก อยู่นั้น ฯ แล้วตรัสแก่พระเจ้าเนมิราชว่า ดูก่อน  
มหาราช เป็นลาภของพระองค์ เป็นลาภอันดีของพระองค์ ที่เทพยเจ้าชาวดาวดึงส์  
ได้ประชุมสนทนากันที่สุทธมาเทวสภาว่า เป็นลาภของชาววิเทหะแท้ เป็นลาภ  
อันดีของชาววิเทหะแท้ ที่ได้พระเจ้าเนมิราชผู้ตั้งอยู่ในธรรม ผู้ทรงประพฤติกุ

ธรรมคือพวกพราหมณ์ กฤหบดี ขาวนิคมชนบท ทั้งรักษาอุโบสถทุกวัน ๑๕ คำ ๑๕ คำ ๘ คำไว้ ต่อก่อนมหาราช เทพเจ้าชาวคาวคิงส์ประสงค์จะเห็นพระองค์ เรา จักส่งรถม้าอาชาไนย อันเทียมด้วยม้าอาชาไนยพันธุ์หนึ่งมารับพระองค์ ขอพระองค์ จงอย่าเกรงกลัว จงเสด็จขึ้นสู่ทิพพยานอันนี้เถิด ฯ พระเจ้าเนมิราชก็ทรงรับด้วย อากาณังอยู่ ฯ ลำดับนั้น ท้าวสักกะผู้เป็นจอมเทพเจ้าทั้งหลายก็หายวับไปในที่ เฉพาะพระพักตร์พระเจ้าเนมิราช ขึ้นไปปรากฏต่อหน้าเทพเจ้าชาวคาวคิงส์โดยเร็ว พลัน เหมือนกันกับบุรุษผู้กำลังชั่งคัศเคียบคแซน ฉะนั้น ฯ ของคเนื้อความใน พระบาลีไว้เพียงเท่านี้.

### อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา แห่งมมเทวสูตร คัมภีร์ปัญจปสุทนีชื่อว่า มมเทวัมพวันนั้น แปลว่า สวณมะม่วงแห่งพระเจ้ามมเทวะ ฯ กล่าวคือ เมื่อก่อน พระเจ้ามมเทวะได้โปรดให้ปลูกสร้างสวณมะม่วงนั้นขึ้น ฯ เมื่อดั้นมะม่วงเหล่านั้น คายไป กษัตริย์องค์หลังๆ ก็โปรดให้ปลูกขึ้นอีก ฯ สวณมะม่วงนั้นจึงได้ชื่อตาม เดิมว่า มมเทวัมพวัน ฯ คำว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงขมให้ปรากฏนั้น กล่าวคือ เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เที่ยงไปตามวิหารในเวลาเย็น ได้ทรง เห็นภูมิภาคนั้นร่มเย็นแห่งหนึ่ง ก็ทรงรำพึงว่า ที่นี้เราเคยอยู่หรือไม่ ก็ทรงเล็งเห็น ว่า เคยอยู่ คือ เมื่อก่อนเรากตาคติได้เป็นพระเจ้ามมเทวะ โปรดให้ปลูกสร้างสวณ มะม่วงนั้นขึ้น เรากตาคติได้บรรพชาอยู่ที่สวณมะม่วงนี้ ได้เจริญพรหมวิหารแล้ว ขึ้นไปเกิดในพรหมโลก ก็แต่ว่าเรื่องอดีตนั้นยังไม่ปรากฏแก่ภิกษุสงฆ์ เราจัก แสดงให้ปรากฏแก่ภิกษุสงฆ์ในบัดนี้ ทรงพระดำริดังนี้แล้ว จึงทรงขมพอให้ ปรากฏปลายพระหนตแก่พระอนนทเถรเจ้า ดังแสดงมา ฯ คำว่า พระเจ้ามมเทวะ ทรงประพฤติธรรม ในพวกพราหมณ์และกฤหบดีนั้น หมายถึงทรงประพฤติ ราชธรรม ฯ พระราชาต่อๆ มาก็ได้ประพฤติตามเยี่ยงอย่างของพระเจ้ามมเทวะ นั้น ฯ คำว่า เทวทูตนั้น ได้แก่แม่มัจจุราช คือ ความตาย เพราะเมื่อผมหงอกแล้ว ก็เป็นเหมือนกับอยู่ใกล้แม่มัจจุราช เพราะฉะนั้น ผมหงอกนั้นจึงเรียกว่า เป็น เทวทูต ฯ อีกอย่างหนึ่ง ทูตที่เหมือนเทพเจ้า ก็ชื่อว่า เทวทูต ฯ เพราะเมื่อ



เทวดาผู้ประทับประจำด้วยทิพยอลังการ มาขึ้นอยู่บนอากาศ บอกว่าท่านจักตายในวันโน้น ก็ต้องเป็นดังเทวดานั้นบอก ฉะนั้น เมื่อผมหงอกปรากฏที่ศีรษะแล้ว ก็ทำการพยากรณ์ของเทวดา ฉะนั้น ๑ เพราะฉะนั้น นักปราชญ์ทั้งหลาย จึงเรียกว่า ผมหงอกนั้นเป็นเทวดา เพราะเป็นเช่นกับเทพยเจ้าดังที่กล่าวมา ๑ อีกอย่างหนึ่งว่า เทวดานั้น แปลว่า ทุกแห่งวิสุทธิเทวดาทั้งหลาย ๑ เพราะพระโพธิสัตว์เจ้าทรงสิ้นได้เห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย บรรพชิต แล้วก็สลดพระทัย ได้เสด็จออกบรรพชาทุก ๆ พระองค์มา ๑ สมกับคำว่า เราตถาคตได้เห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และบรรพชิตผู้มั่งคั่งสาธุการแล้วจึงออกบรรพชา ดังนี้ ๑ โดยบรรยายนี้ จึงชี้ให้เห็นว่า ผมหงอกเป็นเทวดา เพราะเป็นทุกข์ของวิสุทธิเทพยดาทั้งหลาย ๑ คำว่า บ้านส่วยที่ประทานให้แก่ช่างกลบกนั้น หมายถึงบ้านส่วยตำบลใหญ่ ซึ่งมีส่วยขึ้นปลูและแสน ๑ มีคำถามว่า เหตุไรพระเจ้ามมเทวะจึงได้ประทานบ้านส่วยแก่ช่างกลบกนั้น ๑ มีคำตอบว่า เหตุว่าพระองค์สลดพระทัยในเมื่อพระองค์ได้ทรงเห็นพระเกศาหงอก ที่ช่างกลบกได้ถอนวางไว้ที่ฝ่าพระหัตถ์ของพระองค์ ๑ ก็ในเวลานั้น พระเจ้ามมเทวะยังมีพระชนมายุเหลืออยู่อีก ๘ หมื่น ๔ พันปี แต่พระองค์ทรงเข้าพระทัยว่า พระองค์เป็นเหมือนดังอยู่ในที่ใกล้มัจจุราช จึงได้ทรงสลดพระทัย แล้วทรงขอบบรรพชา สมกับที่กล่าวไว้ว่า พระเจ้ามมเทวะผู้เป็นใหญ่ในทิพย์นั้น ได้ทอดพระเนตรเห็นพระเกศาหงอกที่พระเศียรแล้วก็สลดพระทัย ได้มีพระทัยทรงขอบการบรรพชา ดังนี้ ๑ อีกแห่งหนึ่งว่า เทวดาเหล่านั้นได้เกิดขึ้นที่ศีรษะของเราแล้ว ได้นำวิบของเรามาเสียแล้ว เวลานั้นเป็นเวลาที่เราควรจะบรรพชาแล้ว ดังนี้

คำว่า บุคบุษนั้น หมายถึงบุรุษผู้เกิดมาจากวงศ์นั้น ๑ คำว่า ปลงผมและหนวดนั้น คือ ถึงแม้ว่า พวกเขาจะบวชเป็นดาบสก็ต้องปลงผมและหนวดเสียก่อน ต่อมาเมื่อผมยาวขึ้นจึงได้เกล้าเป็นชฎา ๑ ส่วนพระโพธิสัตว์ผู้ทรงพระนามบัญญัติว่า พระเจ้ามมเทวะนั้น ก็ได้ทรงบวชเป็นดาบสเหมือนกัน ๑ เมื่อพระองค์ทรงบรรพชาแล้ว ก็ได้ทรงเลี้ยงพระองค์อยู่ด้วยภิกษาหารที่มฤคเทวาตมาจากราชคฤห์ แล้วทรงเจริญพรหมวิหารไป ๑ ต่อมาพระราชโอรสของพระเจ้ามมเทวะ ก็ทรงบรรพชาตามเข็ญอย่าง พระเจ้ามมเทวะนั้น ได้มีมงคลถึง ๕ ประการ คือ ทำ

มคกภัคฺรอุทิสถลำนิสสํสวาทพระเจ้านมเทวะ ๑ ทำมณฑกนักรรพชิตถวาทพระเจ้านมเทวะ ๑ ทำนัตถมณฑกนักรรพชิตถวาทพระโอรส ผู้จะสืบราชสมบัติแทน ๑ คึงพระโอรสของผู้ได้รับอภิเษกให้เป็นพระราชนัน เป็นอุปราช ๑ ทำมณฑกนนามพระโอรสของอุปราชัน ๑ รวมเป็นการมณฑก ๕ ประการด้วยกัน แล้วมีการฉลองใหญ่ทั่วทั้งชมพูทวีป ๑ ที่กล่าวถึงพระเจ้าเนมิราชัน นั้น กล่าวคือ พระเจ้านมเทวะผู้เป็นคณวงศ์ของราชวงศ์นั้น ได้ขึ้นไปเกิดในพรหมโลก ได้เล็งดวงศของคนว่า ข้อวัตรอันใดที่เราได้คึงไว้ในมนุษยโลกนั้น มีผู้ประพฤติตามหรือไม่ ก็เห็นว่า มีผู้ประพฤติตามนานมาแล้ว บัดนี้ จักไม่มีผู้ประพฤติตาม เราไม่ควรจะให้ประเพณีของเราขาดสูญ คำวินิจฉัยแล้ว จึงได้จุติจากพรหมโลกลงมาถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระอัครมเหสีของพระราชาที่เกิดในวงศ์ของพระองค์ เป็นประหนึ่งว่า พระองค์คือซึ่งเนมิ คือ ก้าง แห่งวงศ์ของพระองค์ จึงได้ทรงพระนามว่า พระเจ้าเนมิราช ๑ พระเจ้าเนมิราชัน มีพระคุณยิ่งกว่าพระราชาก่อนๆ อยู่ ๒ ประการ คือ ทรงบริจาดพระราชทรัพย์ให้เป็นทาน ที่ประเทศเมืองทั้ง ๔ แห่งๆ ละแสนๆ รวมเป็นวันละ ๕ แสน ๑ ทรงห้ามมิให้ผู้ไม่รักษาศูโอบสธ ได้เห็นพระองค์ ๑ เมื่อพวกไม่รักษาศูโอบสธไปเพื่อจะดูพระเจ้าเนมิราช ก็ถูกนายประตูห้ามพวกนั้นเสียมิให้เข้าเฝ้า ด้วยอ้างว่า พระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงอนุญาตให้ผู้ไม่รักษาศูโอบสธเข้าเฝ้าพระองค์ ๑ เพื่อไม่ให้ชาวบ้านนอกหัวเมืองกล่าวได้ว่า พวกเรายังได้บริโภคอาหารแคลในเวลาที่เข้าถึงเตียงได้อย่างไร คึงนี้ ท้าวเธอจึงโปรดให้จัดพระราชทานอาหารวันละหลายพันสำหรับ ไว้ที่ประเทศเมืองทั้ง ๔ ด้วย ที่บริเวณพระราชวังด้วย เพราะฉะนั้น มหาชนคนทั้งปวงที่มาจากบ้านนอกหัวเมือง ได้ให้ช่างคัณณโกณหนวด อาบน้ำชำระกายคิแล้ว บริโภคอาหารตามที่พระราชทานนั้นแล้ว ก็อธิษฐานองค์สุโอบสธ แล้วจึงพากันไปที่ประเทศพระราชวัง เมื่อพวกนายประตูถามว่า พวกท่านรักษาศูโอบสธหรือไม่ ก็ตอบว่า รักษาแล้ว ก็ได้เข้าไปเฝ้าพระราชา ๑ คำว่า พวกเทพยเจ้าชาวดาวคิงส์ได้สรรเสริญพระเจ้าเนมิราชัน นั้น คือเทพยเจ้าเหล่านั้นเป็นพวกมิถิลาณกร ได้ตั้งอยู่ในโอวาทของพระเจ้าเนมิราช แล้วรักษาศิล ๕ กับสุโอบสธคิล จึงได้ขึ้นไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวคิงส์ จึงได้สรรเสริญ

คุณของพระเจ้าเนมิราช ฯ คำว่า พระเจ้าเนมิราชทรงสมาทานอุโบสถแล้วประทับ  
นั่งอยู่ที่ปราสาทชั้นบนนั้น คือ ประทับนั่งพิจารณาถึงทานและศีลของพระองค์ว่า ทาน  
กับศีลของเราอย่างไหนจะประเสริฐกว่ากัน เมื่อไม่ทรงสามารถจะตัดสินได้ ท้าว  
สหสันย์เทวราชจึงได้เสด็จลงมาปรากฏในที่เฉพาะพระพักตร์ ของพระเจ้าเนมิราช  
ดังแสดงมา ฯ การที่ท้าวสหสันย์เทวราชเสด็จลงมาขึ้น ด้วยมีความประสงค์  
๒ อย่าง คือ ประสงค์จะแก้ความสงสัยของพระเจ้าเนมิราช ๑ ประสงค์จะถือเอา  
คำมั่นสัญญา เพื่อให้พระเจ้าเนมิราชเสด็จขึ้นไปสู่ดาวดึงส์สวรรค์ ๑ ฯ ในคราวนั้น  
พระเจ้าเนมิราช จึงได้ตรัสถามท้าวสหสันย์เทวราชว่า ข้าแต่มหาราชาผู้เป็นใหญ่  
กว่าเทพเจ้าทั้งปวง ทานกับพรหมจรรย์ทั้ง ๒ นี้ อย่างไหนจะมีผลประเสริฐกว่ากัน ?  
จึงตรัสตอบว่า ทานจะเทียบกับศีลได้อย่างไร เพราะศีลมีคุณใหญ่กว่าทาน เมื่อก่อน  
ข้าพเจ้าได้ให้ทานแก่พวกชฎิล คือ นักบวชนอกพระพุทธศาสนาหมั่นงอแงอยู่ตลอด  
หมั่นบ่น ก็ยังไม่พ้นจากปิตุวิสัย ได้มาเกิดในเทวโลกนี้ ส่วนพวกชฎิลที่บ่นศีลนั้น  
ได้เกิดในพรหมโลก ฯ ตรัสดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสว่า บุคคลได้เกิดเป็นภุมมัตริย์ด้วย  
พรหมจรรย์อย่างต่ำ ได้เกิดมาเป็นเทวดาด้วยพรหมจรรย์อย่างกลาง ได้บริสุทธิ์ด้วย  
พรหมจรรย์อย่างสูง พรหมโลกซึ่งเป็นที่เกิดของพวกบรรพชิตนั้น ไม่ใช่เป็นของง่าย  
ที่พวกฆราวาสจะเกิดได้ด้วยการให้ทาน ฯ ท้าวสมณเทวราชทรงแก้ความสงสัย  
ของพระเจ้าเนมิราชดังนี้แล้ว ก็ได้ทูลขอปฏิญาณ เพื่อให้พระเจ้าเนมิราชขึ้น  
ไปสู่ดาวดึงส์ ดังแสดงมา สันเนือความในอรรถกถาตอนนี้อย่างเท่านั้น.

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย สำหรับพระธรรมเทศนาถึกันขึ้น ก็มีแต่  
การว่าด้วยพรหมจรรย์เท่านั้น คือ คำว่า พรหมจรรย์ซึ่งได้แสดงมาตามอรรถกถา  
นั้น ได้แก่ ความประพฤติอันประเสริฐ ฯ ความประพฤติอันประเสริฐ ซึ่งเรียกว่า  
พรหมจรรย์นั้น มีอยู่ ๑๓ อย่างด้วยกัน คือ การให้ทาน ๑ การช่วยเหลือผู้อื่น  
ในทางที่ไม่มีโทษ ๑ การรักษเบญจศีล ๑ การเจริญพรหมวิหาร ๑ การงดเว้น

จากเมถุนธรรม • การยินดีแต่ในภรรยาของตน • การมีความเพียรในทางที่ชอบ • การรักษาอุโบสถ • อริยมรรค • คำสั่งสอน • การแสดงธรรม • การมีอชยาศัย ยินดีในการสงเคราะห์ผู้อื่น • การเจริญสมณธรรม • รวมเป็น ๑๓ ประการด้วยกัน ดังนี้ เมื่อเรียกตามภาษาบาลีเพื่อให้ผู้จำได้ง่าย ๆ ก็ได้แก่คำว่า ทาน • ไวยาวัจจมัย • บัญญัติ • อัปปมัญญา • เมถุนวิริติ • สทาร์สันโคช • วิริยะ • อังคอุโบสถ • อริยมรรค • ศาสนา • ธรรมเทศนา • อชยาศัย • สมณธรรม • ดังนี้ แต่พรหมจรรย์ที่ท้าวสักกเทวราชแสดงแก่พระเจ้าเนมิราชนั้น ได้แก่ เมถุนวิริติ คือ การรักษาศีล เพียงแต่งดเว้นจากเมถุนธรรมเท่านั้น เรียกว่า พรหมจรรย์อย่างต่ำ การรักษาศีลพอให้เป็นอุปจารแห่งฉาน เรียกว่า พรหมจรรย์อย่างกลาง การได้สมาบัติ ๔ เรียกว่า พรหมจรรย์อย่างสูง พวกนอกพุทธศาสนาถือว่า พรหมโลกเป็นนิพพาน เพราะฉะนั้น ท้าวมัชฌานเทวราชจึงตรัสว่า บุคคลบริสุทธได้ด้วยพรหมจรรย์อย่างสูง ดังที่แสดงไว้แล้วนั้น ส่วนพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา ก็มีอย่างต่ำ อย่างกลาง อย่างสูงเหมือนกัน อย่างต่ำนั้น ได้แก่ คำด้วยเจตนา กล่าวคือ การประพฤติ พรหมจรรย์ของภิกษุผู้มีศีลบริสุทธ แต่ปรารถนาเกิดเป็นเทพเจ้านั้น เรียกว่า พรหมจรรย์อย่างต่ำ พรหมจรรย์อย่างต่ำนั้น ส่งให้เกิดในเทวโลกได้ตามปรารถนา การทำสมาบัติ ๔ ให้เกิดของภิกษุผู้มีศีลบริสุทธ เรียกว่า พรหมจรรย์อย่างกลาง พรหมจรรย์อย่างกลางนั้น ทำให้เกิดในพรหมโลก • การที่ภิกษุผู้มีศีลบริสุทธได้หลุดพ้นจากกิเลสอาสวะสำเร็จเป็นพระอรหันต์นั้น เรียกว่า พรหมจรรย์อย่างสูง บุคคลย่อมบริสุทธได้ด้วยพรหมจรรย์อย่างสูงนั้น ดังนี้ ส่วนพระเจ้าเนมิราช ทูลถามพระอินทร์นั้น แยกทานออกไว้เป็นประเภทหนึ่ง ศีลเป็นประเภทหนึ่ง ทานนั้นคงเรียกว่า ทานตามเดิม ศีลนั้นเรียกว่า พรหมจรรย์ ว่าทั้ง ๒ อย่างนี้ อย่างไหนจะประเสริฐกว่ากัน พระอินทร์ตรัสตอบว่า ศีลประเสริฐกว่า ดังที่แสดงมา สันวาระเทศนาในกัณฐกนี้เพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ •



กัณฑ์ที่ ๕๐

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก

มมเทวสูตร ตอนว่าด้วยพระเจ้าเนมิราชไปสวรรค์ทั้งเป็น

อดโช อานนท สกโก เทวานมินโท มาตลี สงคาหโก อามนุคสิ เอหิ  
 ทวี สมม มาตลี สหสฺสยุตฺตํ อาชณฺณรตฺติ โยเชตฺวา นิมี ราชานํ อุปฺสงฺกมิตฺวา  
 เอวํ วเทหิ อยนฺเต มหาราช สหสฺสยุตฺโต อาชณฺณรโต สกฺเกน เทวานมินฺเทน  
 เปตฺติสสตี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระไตรปิฎกเทศนา มหาวิคการณัยไตรภาค  
 กัณฑ์ที่ ๕๐ ว่าด้วยมมเทวสูตร ที่ ๓ ตอนปลาย แห่งราชวรรคที่ ๔ คัมภีร์มัชฌิมนิกาย  
 มัชฌิมปัณณาสก อันกล่าวด้วยเรื่องพระเจ้าเนมิราชบรมโพธิสัตว์ สืบต่อไป ตาม  
 พระบาลี อรรถกถา ขันหมักดาธิบาย เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา  
 และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน ตามสมควรแก่การฟังพระธรรมเทศนา

บาลี

คำเนนความคามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้บนเบื้องต้น แห่งเทศนานี้ว่า  
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงแก่พระภิกษุสงฆ์ มีพระอานนทเถรเจ้าเป็น  
 ประธานว่า คุณอนานนท์ ครั้นนี้ท้าวสักกะผู้เป็นจอมเทพเจ้าทั้งหลาย ได้ตรัส  
 สั่งพระมาตลีสังคาหาสารถิว่า คุณอนมาตลี เชอจงเทียมมรดม้าอาชาไนย ด้วย  
 อาชาไนยพันธุ์หนึ่ง ลงไปรับพระเจ้าเนมิราช กราบทูลว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า อัน  
 เป็นมรดม้าอาชาไนย เทียมด้วยม้าอาชาไนยพันธุ์หนึ่ง ซึ่งท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่ง  
 เทพเจ้าทั้งหลายทรงส่งมา ฯ ข้าแต่มหาราชเจ้า ขอพระองค์จงอย่าทรงสะดุ้งกลัว  
 จงเสด็จขึ้นสู่ที่พวยพานเถิด ดังนี้ ฯ พระมาตลีเทพสารถิ ก็ทูลรับถ้อยคำของ  
 ท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเทพเจ้าทั้งหลายว่า พระเจ้าข้า ดังนี้ แล้วก็เทียมมรดม้า  
 อาชาไนย ประกอบด้วยอาชาไนยพันธุ์หนึ่ง ลงมาเฝ้าพระเจ้าเนมิราช กราบทูลว่า

ข้าแต่ महाराजเจ้า รถนี้เป็นรถม้าอาชาไนย เทียบด้วยม้าอาชาไนยพันธุ์หนึ่ง ซึ่ง  
 หัวสักระผู้เป็นจอมแห่งเทพเจ้าทั้งหลาย ทรงส่งมา ฯ ข้าแต่ महाराजเจ้า ขอ  
 พระองค์จงอย่าทรงสะอึกกลัว จงเสด็จขึ้นสู่ทิพย์ยานนี้เถิด ฯ ก็แต่ว่า ข้าพระองค์  
 จะนำพระองค์ไปโดยทางไหน เพราะทางที่จะไปนั้นมีอยู่ ๒ ทาง คือ ทางพวก  
 ทำบาปกรรม อยู่เสวยผลแห่งบาปกรรม ๑ ทางที่พวกทำกัลยาณกรรม อยู่เสวยผล  
 แห่งกัลยาณกรรม ๑ ฯ พระเจ้าเนมิราช จึงตรัสว่า คุณก่อนมาตลี ท่านจงนำเรา  
 ไปตามทางทั้ง ๒ นั้น ฯ มาตลีสังคาสกก็นำพระเจ้าเนมิราช ไปตามทางทั้ง ๒ นั้น  
 จนกระทั่งถึงสุขธรรมสภา ฯ หัวสักระผู้เป็นจอมแห่งเทพเจ้าทั้งหลาย ได้ทอดพระ-  
 เนตรเห็นพระเจ้าเนมิราชเสด็จมาแต่ไกล จึงเชื่อเชิญว่า เชิญเสด็จมาเถิด महाराज  
 การที่พระองค์เสด็จมานี้ เป็นการดีแล้ว เพราะเทพเจ้าชาวดาวดึงส์ทั้งหลาย ได้  
 นั่งสนทนากันอยู่ในสุธรรมาเทวสภาว่า เป็นลาภของคนชาววิเทหประเทศแท้ เป็น  
 ลาภอันดีของคนชาววิเทหประเทศแท้ ที่ได้มีพระเจ้าเนมิราช ผู้เป็นพระเจ้า  
 ธรรมิกราช ผู้เป็นพระธรรมราชา ผู้ตั้งอยู่ในธรรม ผู้เป็น महाराज ซึ่งประพฤติ  
 ธรรมต่อพวกพราหมณ์ และคฤหบดี ทั้งชาวนิคมชนบท ประกอบด้วยทรงรักษา  
 อุโบสถทุกวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ๘ ค่ำ ฯ คุณก่อน महाराज เทพเจ้าชาวดาวดึงส์  
 ประสงค์จะเห็นพระองค์ ขอพระองค์จงทรงยินดีด้วยเทวานุภาพ ในเทพเจ้า  
 ทั้งหลายเถิด ฯ พระเจ้าเนมิราช จึงทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้หาทุกข์มิได้ ขอ  
 น้อย่าเลย ขอพระองค์ได้โปรดให้นำข้าพระองค์ กลับไปสู่มถิลาเถิด เพราะ  
 ข้าพระองค์จักได้ประพฤติธรรมต่อพวกพราหมณ์ และคฤหบดีชาวนิคมชนบท ทั้ง  
 รักษาอุโบสถทุกวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ๘ ค่ำ พระเจ้าข้า ฯ ลำดับนั้น หัวสักระ  
 ผู้เป็นจอมแห่งเทพเจ้าทั้งหลาย จึงตรัสสั่งพระมาตลีสังคาสกกว่า คุณก่อนมาตลี เธอจง  
 จักรม้าอาชาไนย เทียบด้วยม้าอาชาไนยพันธุ์หนึ่ง นำพระเจ้าเนมิราชกลับไปสู่  
 กรุงมถิลาเถิด ฯ มาตลีสังคาสก ก็รับถ้อยคำของหัวสักระผู้เป็นจอมแห่งเทพเจ้า  
 ทั้งหลายว่า พระเจ้าข้า ดังนี้แล้ว ก็จักรม้าอาชาไนย เทียบด้วยม้าอาชาไนย  
 พันธุ์หนึ่ง นำพระเจ้าเนมิราช กลับคืนสู่มถิลาราชธานี

คุณก่อนอนนทฺ์ พระเจ้าเนมิราชนั้น ก็ได้ทรงประพฤติธรรมต่อพวก  
 พราหมณ์ และคฤหบดีชาวนิคมชนบท ทรงรักษาอุโบสถทุกวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ

๘ คำ เหมือนคังเก่าเสมอมา ฯ เมื่อล่วงมาอีกหลายพันปี พระเจ้าเนมิราช ก็  
ตรัสสั่งช่างกลับกว่า ดูก่อนช่างกลับก เธอเห็นผมหงอกที่ศีรษะเราเมื่อใด ต้องบอก  
เราเมื่อนั้น ช่างกลับกก็ทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า ฯ เมื่อล่วงมาอีกหลาย  
พันปี ช่างกลับกก็ได้เห็นพระเกศาหงอกเกิดขึ้น ที่พระเศียรของพระเจ้าเนมิราช  
กร็นได้เห็นแล้ว จึงกราบทูลพระเจ้าเนมิราชว่า เทวทูตทั้งหลายกำลังปรากฏแก่  
เทพเจ้า เพราะพระเกศาหงอกได้เกิดขึ้นที่พระเศียรของเทพเจ้าแล้ว ฯ พระเจ้า  
เนมิราชจึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น เจ้าจงบรรจุถอนผมหงอกเหล่านั้น ด้วยแหนบ  
ออกมาวางไว้ที่ฝ่ามือของเรา ฯ ช่างกลับกทูลรับพระราชบัญชาแล้ว ก็บรรจุ  
ถอนพระเกศาหงอกเหล่านั้น ด้วยแหนบออกมาวางไว้ที่ฝ่าพระหัตถ์ของท้าวเธอ ฯ  
เมื่อท้าวเธอ ได้ทอดพระเนตรแล้ว จึงได้พระราชทานบ้านส่วยแก่ช่างกลับกนั้น  
แล้วตรัสสั่งให้พระราชโอรสผู้ใหญ่เข้าเฝ้า ตรัสเล่าให้ฟังว่า นี่แน่ะกุมาร เทวทูต  
กำลังปรากฏแก่บิดา คือ ผมหงอกได้เกิดขึ้นที่ศีรษะของพระบิดาแล้ว กามสขของ  
มนุษย์บิดาได้รับแล้ว เวลานี้เป็นเวลาบิดาจะแสวงหาความสุข อันเป็นที่พบแล้ว  
เจ้าจงรีบปกครองราชสมบัติเถิด บิดาจักให้ช่างปลงผม และหนวด ออกบวช  
เป็นดาบสในบัดนี้ หงบิดาขอส่งไว้ว่า เจ้าได้เห็นผมหงอกเกิดขึ้น ที่ศีรษะของ  
เจ้าเมื่อใด เจ้าจงพระราชทานบ้านส่วยแก่ช่างกลับก จงขกราชโอรสผู้ใหญ่ให้  
ขึ้นครองราชสมบัติ แล้วจงให้ช่างปลงผม และหนวด ออกบวชเป็นดาบส เมื่อ  
นั้น เจ้าจงประพฤติตามข้อวัตรอันที่บิดาได้ตั้งไว้แล้วนี้ เจ้าอย่าได้เป็นบุรุษสุด  
ท้ายของบิดา ข้อวัตรอันที่บิดาได้ตั้งไว้ในยุคบุรุษใด บุรุษนั้นชื่อว่า บุรุษสุดท้ายของ  
บุรุษทั้งหลาย ฯ เพราะฉะนั้นแหละกุมาร บิดาจึงขอส่งไว้ว่า เจ้าต้องประพฤติ  
ตามข้อวัตรอันที่บิดาได้ตั้งไว้นี้ เจ้าอย่าได้เป็นบุรุษสุดท้ายของบิดา

ครั้นพระเจ้าเนมิราช พระราชทานบ้านส่วยให้แก่ช่างกลับก ยกพระราช-  
โอรสผู้ใหญ่ขึ้นครองราชแล้ว ก็เสด็จออกทรงผนวชเป็นดาบส อยู่ที่มฆเทวอัม-  
พวัน ฯ พระองค์ได้ทรงเจริญพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา  
ไปในทิศทั้ง ๔ และทิศเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ตลอดโลกทั้งปวง แล้ว  
ทรงอยู่ด้วยพระหฤทัยอันประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา อันเป็น  
พระหฤทัยโพสุภย์ เป็นพระหฤทัยมีอารมณ์ใหญ่หาประมาณมิได้ เป็นพระหฤทัย

ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท ฯ พระเจ้าเนมิราชนั้น เป็นพระราชาमारอยุ่ได้ ๘ หมื่น ๔ พันปี เป็นอุปราชอยู่ ๘ หมื่น ๔ พันปี เสวยราชย์อยู่ ๘ หมื่น ๔ พันปี ทรงผนวชประพฤติกพรหมจรรย์อยู่อีก ๘ หมื่น ๔ พันปี เวลาสวรรคตแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดในพรหมโลก

พระราชโอรสของพระเจ้าเนมิราชนั้น มีอยู่พระองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นพระราชโอรสผู้ใหญ่มิพระนามว่า กฬารชนก ฯ พระเจ้ากฬารชนกนั้น ไม่ทรงบรรพชา ได้คิดเสียซึ่งข้อวัตรอันคณิน ได้เป็นบุรุษสุดท้ายของบุรุษทั้งหลาย ฯ ดูก่อนอานนท์ เธอคงคิดว่า พระเจ้ามฆเทวะผู้ทรงตั้งข้อวัตรอันดีไว้ในคราวนั้น คงเป็นผู้แน่นอน ฯ แต่ว่า เธออย่าเห็นอย่างนั้น คือ เราตถาคตตนเอง ได้เป็นพระเจ้ามฆเทวะในคราวนั้น ฯ เราตถาคตได้ตั้งข้อวัตรอันคณินไว้ หม่อมกษัตริย์ทั้งหลายก็ได้ประพฤติกตามข้อวัตรอันคณินที่เรากตได้ตั้งไว้นั้น ฯ ก็แต่ว่า ข้อวัตรอันคณินไม่เป็นเหตุให้เกิดความเบื่อหน่าย ความคลาย ความคับ ความสงบ ความขุ่น ความริษยา และนิพพานประการใด เพียงแต่ให้เกิดในพรหมโลกเท่านั้น ฯ ดูก่อนอานนท์ ข้อวัตรอันคณินที่เรากตได้ตั้งไว้ในบัดนี้แหละ เป็นข้อวัตรที่ทำให้เกิดความเบื่อหน่าย ความคลาย ความคับ ความระงับ ความขุ่น ความริษยา และนิพพาน ฯ ดูก่อนอานนท์ ข้อวัตรอันคณินที่เรากตได้ตั้งไว้ในบัดนี้ ได้แก่สิ่งใด ได้แก่ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ คือ สัมมาทิฎฐิ ความเห็นชอบ • สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ • สัมมาวาจา การพูดชอบ • สัมมากัมมันตะ การทำชอบ • สัมมาอาชีโว • การหาเลี้ยงชีพชอบ • สัมมาวาจาโม การพยายามชอบ • สัมมาสติ การระลึกชอบ • สัมมาสมาธิ การตั้งใจมั่นชอบ ฯ เราขอบอกเธอทั้งหลายไว้ว่า พวกเธอควรประพฤติกตามข้อวัตรอันคณิน อย่าได้เป็นบุรุษสุดท้ายของเรา เมื่อข้อวัตรอันคณินขาดไปในยุคบุรุษใด บุรุษนั้นชื่อว่า บุรุษสุดท้ายของบุรุษทั้งหลาย ฯ เพราะฉะนั้นแหละอานนท์ เราจึงขอส่งเธอทั้งหลายไว้ว่า เธอทั้งหลายควรประพฤติกตามข้อวัตรอันคณินของเรา อย่าได้เป็นบุรุษสุดท้ายของเรา ดังนี้ ฯ ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงพระสูตรนี้จบลงแล้ว พระอานนทเถระเจ้ากษณขมยนิคิ ฯ จอมมฆเทวะสูตรที่ ๓ ตามพระบาลีเพียงเท่านี้.



## อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งมณฑลเทศาภิบาล คัมภีร์ปัญจปุณย์ ว่า รถม้าอาชาไนยที่พระมคธเทพสาธิตขับลงมารับพระเจ้าเนมิราช มีกำหนด ขาว ๑๕๐ โยชน์ คือ นับแต่ชะเนาะไปถึงศีรษะนั้น ๕๐ โยชน์ กลางรถ ๕๐ โยชน์ ท้ายรถ ๕๐ โยชน์ ล้วนสำเร็จด้วยแก้ว ๑ ประการนั้น ๆ ก็เทวโลก ข้อมอญเบื่องบน มนุษย์โลกอยู่เบื้องต่ำ จะบังหวัตรให้ลงมาได้อย่างไร ? มีคำ แก่ใจว่า รถนั้นได้ขับลงมาถึงกรุงมถิลยา ในเวลาค่ำเหมือนกับมาตามทางปกติ ฉะนั้น ในคืนวันนั้น ได้ปรากฏเป็นประหนึ่งว่า พระจันทร์ขึ้นคู่กัน ๒ ดวง คนทั้งปวงได้ แลเห็นก็กล่าวว่า พระจันทร์ขึ้นคู่กัน ๒ ดวง แต่เมื่อรถนั้นใกล้เข้ามาคนทั้งหลาย จึงว่า ไม่ใช่พระจันทร์คู่เสียแล้ว บ้างก็ว่าเป็นวิมาน บ้างก็ว่าไม่ใช่วิมาน บ้างก็ ว่ารถ รถนั้นได้ปรากฏเหมือนรถปกติ ม้าที่เทียมรถนั้น ก็ปรากฏเหมือนม้าปกติ เมื่อรถมาถึงกรุงมถิลยาลแล้ว ก็ได้เวียนรอบปราสาทถึง ๓ รอบ แล้วไปหยุดอยู่ที่ สัมพันธูรทางทิศตะวันออก หันหน้ากลับไปทางที่ตนมา แล้วมคธเทพสาธิตจึง ทูลเชิญเสด็จพระเจ้าเนมิราช ให้เสด็จขึ้นประทับ ๆ ส่วนพระเจ้าเนมิราช หาได้ เสด็จขึ้นในทันใดไม่ ได้ตรัสแก่ชาวพระนครว่า ท่านทั้งหลายจงคิดเถิด รถนี้เป็น รถทิพย์ที่ท้าวสักกเทวราชทรงส่งมา พระองค์ไม่ได้ทรงส่งมา เพราะเห็นแก่ชาติ โคตรตระกูลของเรา ทรงส่งมาเพราะทรงเลื่อมใสในสัจจารมณ์ของเรา ถ้าพวก ท่านจักรักราชสี่ให้เหมือนเรา ท้าวสักกเทวราชก็จักส่งรถทิพย์ มารับท่านทั้งหลาย เหมือนกัน เพราะฉะนั้น สมควรแล้วที่ท่านทั้งหลายจักรักราชสี่ เราไปถึง เทวโลกแล้วจักไม่อยู่นาน ท่านทั้งหลายอย่าได้พากันประมาท ประทานโอวาทแก่ มหาชน ให้คงทนอยู่ในศีล ๕ ดังนี้แล้ว จึงได้เสด็จขึ้นสวดตามคำเชื้อเชิญของ พระมคธ ๑ ลำคับนั้น พระมคธจึงคิดว่า เราจักทำให้เป็นที่พอพระทัยของ พระเจ้าเนมิราช แล้วจึงได้ชี้ทาง ๒ ทาง ในอากาศถวายให้ทรงทราบว่า ทางที่จะ ไปข้างหน้า มีอยู่ ๒ ทาง คือ ทางไปนรก ๑ ทางไปสวรรค์ ๑ จะให้ข้าพระองค์ นำเสด็จไปในทางไหน ท้าวเชตรัสว่า ให้ข้าเสด็จไปทั้งสองทาง จึงทูลถามอีก

ว่า จะให้นำเสด็จไปในทางไหนก่อน ครัสตอบว่าให้นำเสด็จไปทางนรกก่อน พระมาคล์เทพสารถิ จึงให้นำเสด็จไปในทางนรก แสดงนรกใหญ่ ๑๕ ชุม ให้ท้าวเธอได้ทอดพระเนตร ด้วยอำนาจของตนแล้ว ก็กลับร่ายน้าขึ้นสู่เทวโลก แสดงวิมานของเทพบุตร เทพธิดาทั้งหลาย ให้ทอดพระเนตรเริ่มแต่วิมานของภรณเทพธิดา และโสณหินนเทพบุตรเป็นต้นไป โดยลำดับ แล้วก็ล่องลอยขึ้นไปสู่ดาวดึงส์สวรรค์ แต่พอล้อรถถูกต้องข้ามประคูนันชื่อว่า จิตตภูฏ ก็เกิดโกธาทลเสียงเล่าลือกันทั่วเทพนคร เทพเจ้าทั้งหลาย ได้ละท้าวสักกเทวราชไว้แต่พระองค์เดียว ออกไปต้อนรับพระเจ้าเนมิราช ส่วนท้าวสักกเทวราช ได้ทอดพระเนตรเห็นพระเจ้าเนมิราชเสด็จมาถึง ก็ไม่อาจดำรงจิตของพระองค์ไว้ได้ จึงตรัสเชื่อเชิญชวนว่า คุณอนมหาราช ขอพระองค์ทรงยินดี ในเทพเจ้าทั้งหลาย ด้วยเทวานุภาพเถิด ฯ ดังได้สดับมาว่า ท้าวสักกเทวราชนั้น ทรงดำริว่าพระเจ้าเนมิราช มาถึงทันเพียงวันเดียวเท่านั้น ก็ยังทำให้หมู่เทพเจ้าหันหน้าไปหาตนสน ถ้าประทับอยู่ ๑ วัน หรือ ๒ วัน เทพเจ้าทั้งหลายจักไม่แกล้วเราเป็นแน่ ท้าวสักกเทวราชทรงนึกรินยา จึงได้ตรัสเชื่อเชิญชวนนั้น หัศรัสเชื่อเชิญชวนนั้น ด้วยความประสงค์ เพื่อจะให้พระเจ้าเนมิราชทรงทราบว่า บุญของพระเจ้าเนมิราชที่จะอยู่ในเทวโลกยังไม่มี จงอยู่ด้วยบุญของผู้มาก่อนเกิด ดังนี้ ฯ แต่เมื่อพระเจ้าเนมิราช ผู้เป็นพระบรมโพธิสัตว์ทรงเห็นว่า ท้าวสักกเทวราชไม่อาจสะกดใจไว้ได้ จึงได้กล่าวอย่างนี้ อีกประการหนึ่ง สิ่งที่ได้เพราะอาศัยผู้อื่น ย่อมเป็นเหมือนขอยืมผู้อื่น ดังนี้ จึงตรัสห้ามเสียว่า ข้าแต่พระองค์ผู้หาทุกข์มิได้ อย่าเลยพระเจ้าข้า ดังนี้ ในชาดกได้กล่าวไว้ว่า ขานพาหนะที่ยืมเขามา หรือทรัพย์ที่ยืมเขามาฉันใด สิ่งที่ได้เพราะผู้อื่นก็ฉนั้น เราไม่ต้องการ สิ่งที่เกิดขึ้นเพราะการให้ของผู้อื่นเป็นเหตุ ดังนี้

มีคำปฐกในอรรถกถาต่อไปนี้ว่า พระโพธิสัตว์เจ้า ได้เสด็จไปสู่เทวโลกก็คราว ฯ มีคำแก้ว่า ๔ คราว คือ คราวเป็นพระเจ้านันชาตุราช ๑ คราวเป็นพระเจ้าสาชินราช ๑ คราวเป็นอาจารย์สอนพิน ชื่อว่า คตติละ ๑ คราวเป็นพระเจ้าเนมิราช ๑ ฯ คราวเป็นพระเจ้านันชาตุราชนั้น ได้เสด็จอยู่ในเทวโลก ตลอด

อสงไขย สิ้นชั่วพระอินทร์ถึง ๓๖ ชั่วโมง ๑ คราวเป็นพระเจ้าสาคินราชนั้น ทรงยับยั้ง  
อยู่ ๑ วันในสวรรค์ อันคิดเป็น ๑๐๐ ปี ในมนุษย์ ๑ คราวเป็นคฤศลอาจารย์  
กับคราวเป็นพระเจ้าเนมิราชนั้น ประทับอยู่ครั้งเดียวในสวรรค์ อันนับได้ ๑ วัน  
ในมนุษย์ ๑ มีคำในอรรถกถา ที่ควรยกขึ้นอยู่อีกคำหนึ่ง คือ คำว่า ด้วยการค้ำช้อ  
วัครอนันต์ ที่สมเด็จพระสัมมาพระภาคเจ้า ทรงตั้งไว้ ๑ มีคำได้ถามว่า ขวัครอนันต์นั้น  
ใครเป็นผู้คิด ใครเป็นผู้ประพาดพิง มีคำแก้ว่า ภิกษุผู้มีศีล แต่ไม่ทำความเพียร  
เพื่อให้สำเร็จพระอรหัต ในเมื่อคนเห็นว่า อาจสำเร็จพระอรหัตได้ นั้นแหละเรียกว่า  
ค้ำช้อวัครอนันต์นั้นชื่อว่า ขาดไปด้วยความท้อถอย ๑ พระเสขอริยเจ้า ๑ จำพวก ชื่อว่า  
ประพาดพิงขวัครอนันต์นั้น ๑ ขวัครอนันต์นั้น เป็นอันพระชินาสพอรหันต์ ได้  
ประพาดพิงเสร็จสิ้นแล้ว สิ้นเนื้อความในอรรถกถาเพียงเท่านี้.

### ธัมมัตถาธิบาย

ส่วนเนื้อความในธัมมัตถาธิบาย ก็ไม่มีพิเศษอันใด เพราะข้อความทักขิ  
ตามที่แสดงมาแล้วในพระบาลี และอรรถกถานั้น ก็แจ่มแจ้งอยู่แล้ว เป็นแต่  
ยังไม่กว้างขวางเพียงพอเท่านั้น ถ้าจะให้เรื่องพระเจ้าเนมิราชนี้ กว้างขวางเพียงพอ  
แล้ว ก็ต้องยกเอาเนื้อความในเนมิราชชาดกมาแสดง แต่ถ้ายกเอาเนื้อความ  
ในเนมิราชชาดกนั้นมาแสดง เวลาที่จะไม่เพียงพอ จึงขอใช้เป็นคำสอนไว้ว่า  
ผู้ทำบาปและบุญ จนแก่กล้าเต็มทนแล้ว คือ มากเต็มทนแล้ว ย่อมอาจไปนรก  
และสวรรค์ทั้งเป็นได้ ดังเรื่องพระเจ้าเนมิราชเป็นอทาหรณ์ ส่วนนรกสวรรค์ใน  
โลกนั้น ก็อยู่เหมือนกัน คือ ความทุกข์อันเกิดจากความชั่วนั้นแหละเป็น  
นรก ผู้ใดทำความชั่วไว้แล้ว เวลาได้รับโทษทุกข์กับ ก็ชื่อว่า ตกนรกทั้งเป็น  
ความสุขอันเกิดจากความดีนั้นแหละเป็นสวรรค์ ผู้ใดทำความดีไว้แล้วได้รับความ  
สุขกายสบายใจ ผู้นั้นได้ชื่อว่า ขึ้นสวรรค์ทั้งเป็น เพราะฉะนั้น ควรที่พวกเรา  
ทั้งหลาย จงพยายามละชั่ว ทำดีเสมอ คือ จงพยายามละทุจริต ทำสุจริตเสมอ

จงพยายามละบาปอกุศล ทำแต่บุญกุศลเสมอ ๆ คำว่า หุจริตและสุจริต บาปบุญ  
นั้น หมายถึงความดีและความชั่วทั้งปวง ที่เป็นเหตุจะให้บุคคลได้รับทุกข์รับสุข  
ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า อันนี้แต่เป็นใจความสำคัญในเทศนาถกเท่านั้น จึงเป็นอันว่า  
จบเทศนาถกนี้เพียงเท่านี้.

เอวี่ กิมี่ ด้วยประการฉะนี้ ๆ

---

จบเล่ม ๑ คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

มีต่อเล่ม ๒ เป็นตอนจบ มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์







จิ. เจ. รุ. นิ.

- ๔ คำนี้ โบราณเรียกว่า เป็นหัวใจพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ๘ ประการ
- จิ. หมายความว่า “จิต” ๑    เจ. หมายความว่า “เจตสิก” ๑
- รุ. หมายความว่า “รูป” ๑    นิ. หมายความว่า “นิพพาน”